Seria de autor

VLADIMIR NABOKOV

OPERE

19

Colecția BIBLIOTECA POLIROM este coordonată
de Bogdan-Alexandru Stănescu

Vladimir Nabokov, *The Gift*

Copyright © 1963 by Dmitri Nabokov
All rights reserved, including the right of reproduction in whole or in part in any form. This edition published by arrangement with the Estate of Vladimir Nabokov.

© 2013 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă © iStockphoto.com/kshishtof
Foto autor: din arhiva personală a familiei Nabokov

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. I, et. I,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NABOKOV, VLADIMIR

Darul / Vladimir Nabokov ; trad. din lb. eng.: Veronica D. Niculescu
Iași : Polirom, 2013

ISBN 978-973-46-3783-6

I. Niculescu, Veronica D. (trad.)

821.111(73)-31=135.1
821.161.1-31=135.1

Printed in ROMANIA

VLADIMIR NABOKOV

Darul

Traducere din limba engleză
și note de Veronica D. Niculescu

POLIROM
2013

VLADIMIR VLADIMIROVICI NABOKOV (1899-1977) s-a născut la Sankt Petersburg. În 1919, din cauza situației politice din Rusia, familia sa a fost nevoită să emigreze. Nabokov a studiat limbile slave și romanice la Trinity College din Cambridge (1919-1922), apoi a locuit la Berlin (1923-1937) și la Paris (1937-1940), scriind cu fervoare, în rusă, mai multe romane, zeci de povestiri, sute de poeme și câteva drame. În 1940 a plecat în America, împreună cu soția și fiul său, de teamă să nu fie trimis într-un lagăr de concentrare. A predat la universitățile Wellesley, Harvard și Stanford. Între 1948 și 1959 a fost profesor de literatură rusă la Cornell University. Din seria rusă a scrierilor lui fac parte romanele *Mașenka* (1926), *Rege, damă, valet* (1928), *Apărarea Lujin* (1930), *Ochiul* (1930), *Glorie* (1932), *Un hohot în beznă* (1932), *Disperare* (1934), *Invitație la eșafod* (1938). După stabilirea în Statele Unite, își începe strălucita carieră de romancier în limba engleză și publică *Adevărata viață a lui Sebastian Knight* (1941), *Blazon de bastard* (1947), *Lolita* (1955), *Pnin* (1957), *Foc palid* (1962), *Ada sau ardoarea* (1969), *Lucruri transparente* (1972), *Privește-i pe arlechini* (1974). În 1967 îi apare volumul autobiografic *Vorbește, memorie*. Pentru activitatea sa literară, scriitorul a fost distins cu National Book Foundation Medal. În 2008, Editura Polirom a inițiat Seria de autor Vladimir Nabokov, care a ajuns în prezent la volumul 19. O carte extrem de controversată încă de la apariție și ultima scrisă de Nabokov în limba maternă, *Darul* (1938) este o odă adusă literaturii ruse, evocând operele lui Pușkin, Gogol, Blok, Nekrasov și ale multor altora, de-a lungul unei narațiuni în al cărei miez se ascunde și o poveste de dragoste: povestea contelui Feodor Godunov-Cerdîntev, un tânăr poet emigrant, care locuiește la Berlin și visează să scrie cândva o carte extraordinară intitulată *Darul*. Acesta începe prin a publica un volum de poezii și strânge material pentru o fermecătoare carte ce ar fi urmat să descrie călătoriile tatălui său – un lepidopterist pasionat care dispare misterios în perioada revoluției ruse – în Asia Centrală. Îndrăgostindu-se de Zina Mertz, care îl îndeamnă: „Scrie ceva uriaș, să le tai tuturor răsuflarea", pune în cele din urmă pe hârtie o biografie a lui Nikolai Cernîșevski, o îndrăzneață carte construită circular, închisă cu agrafa unui sonet.

Pentru Vera

Cuvânt înainte

Cea mai mare parte a romanului *Darul* (în rusă, *Dar*) a fost scrisă între anii 1935-1937, în Berlin, ultimul capitol a fost încheiat în 1937, pe Riviera Franceză. Principala revistă a emigranţilor ruşi, *Sovremennîe zapiski*, editată la Paris de un grup de foşti membri ai Partidului Socialist Revoluţionar, a publicat romanul în foileton (nr. 63-67, 1937-1938), omiţând însă Capitolul IV, ce a fost respins din aceleaşi motive pentru care biografia cuprinsă în acesta a fost respinsă de Vasiliev în Capitolul III (p. 237): un frumos exemplu despre cum viaţa se vede obligată să imite chiar arta pe care o condamnă. Abia în 1952, la aproape douăzeci de ani după ce fusese început, romanul a apărut într-o ediţie completă, publicată de acea organizaţie samariteană, Chekhov Publishing House[1] din New York. E fascinant când te gândeşti sub ce regim a putut fi citit *Darul* în Rusia.

Am locuit în Berlin începând din 1922, deci simultan cu tânărul din carte; dar nici acest fapt, nici acela că îi împărtăşesc unele dintre pasiuni, precum literatura şi lepidopterele, nu ar trebui să facă pe nimeni să exclame „Aha!" şi să confunde creatorul cu creaţia. Eu nu sunt – şi nu am fost niciodată – Feodor Godunov-Cerdînţev; tatăl meu nu este exploratorul Asiei Centrale care încă nu mai putea deveni eu într-o bună zi; n-am curtat-o niciodată pe Zina Mertz şi niciodată nu mi-am făcut griji în privinţa poetului Konceiev sau a altui scriitor. De fapt, mai degrabă în Konceiev, precum şi în alt personaj pasager, romancierul Vladimirov, disting anumite trăsături de-ale mele, aşa cum eram prin 1925.

În vremurile în care lucram la această carte nu aveam dexteritatea de a recrea Berlinul şi colonia sa de expatriaţi într-un mod

1. Editura purtând numele lui Cehov a funcţionat între anii 1951-1958 şi publica literatura emigranţilor ruşi.

așa de radical și de neîndurător cum am făcut-o, în privința anumitor medii înconjurătoare, în proza mea de mai târziu, scrisă în limba engleză. Ici și colo, arta lasă să transpară istoria. Atitudinea lui Feodor față de Germania reflectă probabil într-un mod prea clasic disprețul crud și irațional pe care îl aveau emigranții ruși față de „localnici" (în Berlin, Paris sau Praga). Mai mult, tânărul meu este influențat de întețirea unei grețoase dictaturi aparținând perioadei când se scria romanul și nu celei pe care acesta o reflectă în grabă.

Formidabila revărsare de intelectuali, care alcătuiau o parte atât de importantă a exodului general din Rusia sovietică în primii ani ai Revoluției bolșevice, pare azi asemenea călătoriilor vreunui trib legendar ale cărui hieroglife lunare și ornitologice le dezgrop acum din nisipul deșertului. Le-am rămas necunoscuți intelectualilor americani (care, fermecați de propaganda comunistă, nu ne vedeau decât ca pe niște ticăloși de generali, magnați ai petrolului și dezolante doamne cu lorniete). Lumea aceea e dusă acum. Duși sunt Bunin, Aldanov, Remizov. Dus este Vladislav Hodasevici, cel mai mare poet rus pe care l-a dat până acum secolul XX. Vechii intelectuali dispar și nu s-au găsit succesori între așa-zișii strămutați din ultimele două decenii, care au adus cu ei în străinătate provincialismul și filistinismul patriei lor sovietice.

Lumea din *Darul* fiind de-acum o fantasmă, asemenea majorității celorlalte lumi ale mele, pot vorbi despre această carte cu o anumită detașare. Este ultimul roman pe care l-am scris și ultimul pe care l-aș mai scrie vreodată în rusă. Eroina sa nu este Zina, ci literatura rusă. Subiectul Capitolului I pune accentul pe poeziile lui Feodor. Capitolul II este aspirația către Pușkin în evoluția literară a lui Feodor și cuprinde încercarea lui de a descrie explorările zoologice ale tatălui său. Capitolul III se mută spre Gogol, dar adevăratul său pilon este poemul de dragoste dedicat Zinei. Cartea lui Feodor despre Cernîșevski, o spirală în interiorul unui sonet, se înfiripă de Capitolul IV. Ultimul capitol combină toate temele precedente și prefigurează cartea pe care Feodor visează să o scrie într-o bună zi: *Darul*. Mă întreb cât de departe îi va însoți imaginația cititorului pe tinerii îndrăgostiți, după ce vor fi abandonați.

Participarea atâtor muze rusești în orchestrarea romanului face traducerea acestuia deosebit de grea. Fiul meu, Dmitri Nabokov, a încheiat traducerea primului capitol în engleză, dar nu a putut continua din cauza unor situații presante din cariera lui. Celelalte patru capitole au fost traduse de Michael Scammell.[1] În iarna anului

1. Este vorba despre traducerea cărții din limba rusă în engleză.

1961, la Montreux, am revizuit cu atenţie traducerea tuturor celor cinci capitole. Sunt responsabil de versiunile diferitelor poeme şi frânturi de poeme răspândite prin carte. Epigraful nu este o invenţie. Poemul care serveşte drept epilog imită o strofă din *Oneghin*.

Vladimir Nabokov
Montreux, 28 martie 1962

Stejarul este un copac. Trandafirul este o floare. Căprioara este un animal. Vrabia este o pasăre. Rusia este patria noastră. Moartea este inevitabilă.

P. Smirnovski, *Manual de gramatică rusă*

Capitolul I

Într-o zi înnorată, dar luminoasă, către orele patru ale după-amiezii de 1 aprilie 192- (un critic străin a remarcat cândva că, în vreme ce multe romane, de pildă majoritatea celor germane, încep cu o dată, autorii ruși sunt singurii care, în concordanță cu onestitatea caracteristică literaturii noastre, omit ultima cifră), un camion de mobilă, foarte lung și foarte galben, atașat la o cabină care era de asemenea galbenă, cu roțile din spate extrem de atrofiate și o anatomie expusă cu nerușinare, a tras la numărul 7 de pe strada Tannenberg, în partea de vest a Berlinului. Camionul purta în frunte un ventilator în formă de stea. De-a lungul întregii părți laterale era scris numele companiei de mutări, cu litere albastre înalte de-un metru, fiecare dintre acestea (inclusiv un punct pătrat) fiind umbrită într-o parte cu vopsea neagră: o încercare necinstită de a urca într-o dimensiune superioară. Pe trotuar, în fața casei (unde voi locui și eu), stăteau doi oameni care, în mod evident, ieșiseră să își întâmpine mobila (în valiza *mea* sunt mai multe manuscrise decât cămăși). Bărbatul, îmbrăcat într-un palton aspru, maro-verzui, căruia vântul îi imprima un strop de viață, era înalt, cu sprâncene stufoase și bătrân, cu albul mustății bătând în maro roșcat în jurul gurii, în care ținea nepăsător un chiștoc de țigară de foi, rece, pe jumătate desfrunzit. Femeia, care era solidă și nu mai era tânără, crăcănată și cu un chip pseudo-chinezesc destul de atrăgător, purta o haină de astrahan; vântul, dându-i ocol, aducea o boare de parfum destul

de bun, dar un pic cam stătut. Stăteau amândoi nemişcaţi şi se uitau fix, aşa de atenţi încât ai fi putut crede că erau pe cale să fie traşi pe sfoară, în timp ce trei indivizi solizi, cu gâturi roşii şi şorţuri albastre, se luptau cu mobila lor.

Într-o bună zi, s-a gândit el, trebuie să folosesc o asemenea scenă pentru începutul unui roman bun şi gros, de modă veche.[1] Gândul pasager a fost însoţit de un strop de ironie nepăsătoare; o ironie care nu era însă deloc necesară, fiindcă cineva din interiorul lui, în numele lui, independent de el, absorbise toate acestea, le înregistrase şi le pusese deoparte. Şi el se mutase aici tot astăzi, iar acum, pentru prima oară, în postura de rezident al zonei cu care încă nu se obişnuise, dăduse o fugă pe-afară ca să cumpere câteva lucruri. Cunoştea strada şi, de fapt, întregul cartier: pensiunea din care se mutase nu era departe; însă, până acum, strada se rotise şi glisase într-o parte şi-n alta, fără vreo legătură cu el; astăzi se oprise dintr-odată; de acum înainte avea să se stabilizeze, ca o extensie a noului său domiciliu.

Străjuită de tei de talie mijlocie, cu picături de ploaie ce atârnau distribuite prin rămurelele negre şi încurcate, conform viitorului aranjament al frunzelor (mâine fiecare picătură va conţine o pupilă verde); finisată cu o suprafaţă fină de asfalt pe-o lăţime de vreo nouă metri şi cu diferite feluri de trotuar (construite manual şi măgulitoare pentru picioare), urca într-un unghi abia perceptibil, începând cu un oficiu poştal şi terminându-se cu o biserică, asemenea unui roman epistolar. Cu un ochi experimentat, a scrutat-o în căutarea a ceva ce ar fi devenit un punct dureros zilnic, o tortură zilnică a simţurilor lui, dar părea să nu existe nimic de genul acela în perspectivă, iar lumina difuză a zilei cenuşii de primăvară nu era doar mai presus de orice bănuială, dar chiar promitea să domolească orice fleac care pe o vreme mai senină n-ar fi întârziat să sară în ochi; putea fi orice: culoarea unei clădiri, de pildă, care îi aducea imediat un gust neplăcut în gură, un iz de terci de ovăz sau chiar de

1. Scena este un omagiu adus începutului romanului *Suflete moarte* de Gogol.

halva; un detaliu arhitectural care îţi atrăgea atenţia cu exuberanţă de fiecare dată când treceai pe lângă el; enervanta falsitate a unei cariatide, un cuier şi nu un suport, care chiar şi sub o povară mai uşoară s-ar prăbuşi în praf de ipsos; sau, pe trunchiul unui copac, prins cu o pioneză ruginită, un colţ al unui anunţ fără rost, însă conservat pe vecie, scris de mână (cerneală fugită, câine pierdut albastru), care-i supravieţuise utilităţii sale, dar nu fusese rupt pe de-a-ntregul; sau vreun obiect din vitrina unui magazin sau vreun miros ce refuza în ultima clipă să producă o amintire pe care păruse pe cale s-o urle, rămânând în schimb la colţul lui de stradă, o misterioasă retragere în sine. Nu, nu exista nimic de genul ăsta (cel puţin nu deocamdată); ar fi o idee bună, s-a gândit el, să studieze cândva, în tihnă, secvenţa celor trei sau patru feluri de magazine şi să vadă dacă avea dreptate presupunând că o asemenea secvenţă îşi urma propria regulă de compoziţie, aşa încât, odată descoperit aranjamentul cel mai frecvent, puteai deduce ciclul obişnuit pentru străzile dintr-un oraş dat, de pildă: tutungerie, farmacie, aprozar. Pe strada Tannenberg aceste trei magazine erau distanţate, apărând la diferite colţuri; poate că, totuşi, forfota ritmică nu se stabilizase încă, iar în viitor, cedând acelui contrapunct (pe măsură ce proprietarii fie dau faliment, fie se mută), aveau să înceapă treptat să se grupeze conform tiparului potrivit: aprozarul, cu o privire peste umăr, avea să traverseze strada, aşa încât să fie mai întâi la şapte şi apoi la trei uşi distanţă de farmacie – cumva în acelaşi fel cu literele alandala care îşi găsesc locul într-o reclamă; iar la capăt este întotdeauna una care face un fel de salt şi-apoi îşi ocupă grabnic poziţia (un personaj comic, inevitabilul chiulău dintre noii recruţi); şi vor aştepta aşa până când se va elibera un loc alăturat, moment în care ambele vor face cu ochiul peste drum, spre tutungerie, ca pentru a zice: „Vino iute încoace"; şi, înainte să te dumireşti, sunt cu toate alinniate, formând un şir clasic. Doamne, cât urăsc toate astea – lucrurile din vitrinele magazinelor, chipul obtuz al vânzătorului şi, mai presus de toate, ceremonialul tranzacţiei, schimbul de complimente greţos de dinainte şi de

după! Şi acele valuri joase de preţuri modeste... noblețea reducerilor... altruismul reclamelor... toată această violentă imitare a binelui, care reuşeşte cumva să atragă oamenii de treabă: Aleksandra Iakovlevna, de pildă, mi-a mărturisit că, atunci când se duce la cumpărături în magazinele cunoscute, este transplantată moral într-o lume specială, unde se îmbată cu vinul onestităţii, cu dulceaţa favorurilor reciproce, şi răspunde la zâmbetul de-un roşu carnal al vânzătorului cu un zâmbet de-un strălucitor extaz.

Genul de magazin berlinez în care a intrat poate fi determinat în mod corespunzător prin prezenţa într-un colţ a unei măsuţe pe care se aflau un telefon, o carte de telefon, narcise într-o vază şi o scrumieră mare. Acest magazin nu avea ţigaretele ruseşti cu filtru pe care le prefera el şi-ar fi ieşit cu mâna goală dacă n-ar fi fost vesta împestriţată, cu nasturi de sidef, a tutungiului şi chelia lui de culoarea dovleacului. Da, toată viaţa o să primesc acea mică răsplată suplimentară pentru a compensa supraplata pe care o fac în mod regulat pentru o marfă ce mi se impune.

În timp ce traversa spre farmacia de la colţ, a întors capul involuntar, din cauza unei izbucniri de lumină ce îi ricoşase din tâmplă, şi a văzut, cu acel surâs rapid cu care întâmpinăm un curcubeu sau un trandafir, un paralelogram de cer, de-un alb orbitor, care era descărcat din camion – un dulap cu oglindă pe care, ca pe-un ecran de cinema, a trecut o reflexie clară şi desăvârşită a ramurilor glisând şi legănându-se nu în stil arborean, ci cu o ezitare umană, produsă de natura celor care purtau acest cer, aceste ramuri, această faţadă glisantă.

A continuat să meargă spre magazin, dar ceea ce tocmai văzuse – fie fiindcă îi provocase un soi de plăcere, fie fiindcă îl luase pe neaşteptate şi-l zguduise (ca pe copiii care cad în podul cu fân în bezna elastică) – a eliberat în el acel plăcut, ceva care stătea deja de câteva zile la baza înnegurată a absolut fiecărui gând al lui, punând stăpânire pe el la cea mai mică provocare: mi-a fost publicat volumul de poezii; iar când, ca acum, mintea i se prăvălea aşa, adică atunci când îşi amintea cele vreo cincizeci de poeme care tocmai

îi apăruseră, parcurgea cu privirea într-o clipă întreaga carte, astfel încât, în ceaţa instantanee a muzicii ei dement accelerate, să nu se poată discerne nimic din versurile licărind – cuvintele cunoscute goneau, rotindu-se în vârtej în spuma violentă (a cărei fierbere se transforma într-o mişcare vijelios curgătoare dacă îţi fixai privirea pe ea, aşa cum obişnuiam să facem demult, privind în jos la ea de pe un pod de moară vibrând, până când podul se transforma în pupa unui vapor: adio!) – iar această spumă, şi acest licărit, şi versul separat care gonea de unul singur, strigând într-un extaz nebun din depărtare, probabil chemându-l acasă, toate acestea, împreună cu albul de smântână al copertei, se contopeau într-un sentiment preafericit de excepţională puritate... Ce fac? s-a gândit, revenindu-şi brusc şi dându-şi seama că primul lucru pe care îl făcuse la intrarea în următorul magazin fusese să arunce restul pe care îl primise de la tutungiu în insuliţa de cauciuc din mijlocul tejghelei de sticlă, prin care se zărea comoara scufundată a parfumurilor în şipuri turtite, în timp ce privirea lungă a vânzătoarei, binevoitoare în faţa purtării lui stranii, urmărea plină de curiozitate această mână distrată care plătea o achiziţie ce nu fusese încă numită.

— O bucată de săpun de migdale, a zis cu demnitate.

După care s-a întors cu acelaşi pas sprinten spre casă. Trotuarul din faţă era acum gol, cu excepţia a trei scaune albastre, care arătau de parcă ar fi fost aşezate laolaltă de un copil. În camion stătea culcată o mică pianină maro, legată în aşa fel încât să nu salte, cu cele două mici tălpi metalice în aer. Pe scări s-a întâlnit cu muncitorii de la mutări, care coborau tropăind, crăcănaţi şi, în timp ce apăsa soneria noului său domiciliu, a auzit de sus voci şi ciocane. Proprietăreasa i-a deschis şi a zis că i-a lăsat cheile în camera lui. Această nemţoaică masivă, rapace avea un nume caraghios: Klara Stoboi – ceea ce unei urechi ruseşti îi suna, cu o fermitate duioasă, a „Klara e cu tine (*s toboi*)".

Iată camera lungă şi valiza aşteptând răbdătoare... iar în acest moment atitudinea lui nepăsătoare s-a transformat în repulsie: ferească Dumnezeu să cunoască cineva cumplita, umilitoarea plictiseală, refuzurile repetate de-a accepta mârşavul

jug al şirului de noi domicilii, imposibilitatea de a trăi faţă în faţă cu obiecte absolut străine, inevitabilitatea insomniei pe canapeaua aceea!

A stat o vreme la fereastră. Pe cerul ca de brânză dulce, sâmburi de opal se formau ici şi colo, pe unde trecea soarele orb, şi, în replică, pe acoperişul convex şi cenuşiu al camionului, umbrele zvelte ale ramurilor de tei dădeau năvală spre a prinde substanţă, dar se dizolvau fără să se fi materializat. Casa aflată chiar peste drum era pe jumătate îmbrăcată în schele, în timp ce partea intactă a faţadei era năpădită de iederă, care invadase ferestrele. La capătul îndepărtat al aleii ce străbătea curtea din faţă putea distinge semnul negru al unei magazii de cărbuni.

Toate acestea alcătuiau, în sine, o privelişte, întocmai cum camera, în sine, era o entitate separată; însă acum apăruse un intermediar, iar acea privelişte a devenit privelişte din camera lui şi nu alta. Darul vederii, pe care îl primise acum, nu o îmbunătăţea. Avea să fie greu, a cugetat el, să transforme tapetul (galben deschis, cu lalele albăstrii) într-o stepă îndepărtată. Deşertul biroului va trebui îndelung cultivat înainte să încolţească din el primele rime. Şi mult scrum de ţigară va trebui să cadă sub fotoliu şi în cutele acestuia înainte să devină bun pentru călătorit.

Proprietăreasa a venit să-l cheme la telefon, iar el, încli nându-se politicos, a urmat-o în sufragerie.

— În primul rând, dragul meu domn, a zis Aleksandr Iakovlevici Cernîşevski, de ce vă feriţi să lăsaţi la vechea pensiune numărul nou? Aţi plecat de-acolo cu o pocnitură, nu-i aşa? În al doilea rând, vreau să vă felicit... Cum, încă n-aţi aflat? Serios? (Încă n-a aflat nimic, a zis Aleksandr Iakovlevici întorcându-şi cealaltă parte a vocii către cineva din afara razei telefonului). Păi, în cazul ăsta, ţineţi-vă bine şi ascultaţi asta – o să vă citesc: „Noul volum de poezii publicat de până acum necunoscutul scriitor Feodor Godunov-Cerdînţev frapează ca un fenomen strălucit, iar talentul poetic al autorului este incontestabil..." Ştiţi ceva, n-o să continui, dar haideţi diseară pe la noi. În felul ăsta o să vedeţi tot articolul. Nu, Feodor Konstantinovici, bunul meu prieten.

n-o să vă spun acum totul, nici cine a scris această cronică şi nici în ce ziar de limbă rusă al emigranţilor a apărut, dar dacă vreţi părerea mea, atunci vă rog să nu vă simţiţi jignit, însă cred că individul vă tratează cu prea multă amabilitate. Deci veniţi? Excelent. O să vă aşteptăm.

Când a pus receptorul la loc, Feodor aproape că a dărâmat suportul creionului, cu tijă flexibilă, ataşat mesei; a dat să-l prindă şi atunci chiar l-a dărâmat; apoi s-a ciocnit cu şoldul de colţul bufetului; apoi i-a scăpat o ţigară pe care o scotea din pachet în timp ce mergea; iar la urmă a calculat greşit balansul uşii, care s-a izbit aşa de puternic, încât Frau Stoboi, care tocmai trecea pe coridor cu o farfurie cu lapte în mână, a strigat un „Hopa!" distant. El a vrut să-i spună că rochia galben deschis, cu lalele albăstrii era frumoasă, cărarea din părul ei creţ şi pernuţele tremurate din obraji îi conferea o maiestuozitate george-sandescă; şi că sufrageria ei era culmea perfecţiunii; dar s-a limitat la un zâmbet larg şi aproape s-a împiedicat de dungile de tigru care nu ţinuseră pasul cu pisica atunci când aceasta a sărit într-o parte; însă, în fond, el nu se îndoise niciodată că aşa va fi, că lumea, adică cele câteva sute de iubitori de literatură care părăsiseră Sankt Petersburgul, Moscova şi Kievul, îi va aprecia imediat darul.

Avem în faţa noastră un volum subţire, intitulat *Poezii* (o simplă uniformă, un frac care în ultimii ani a devenit *de rigueur*, exact ca şi împletiturile de nu demult – de la „Reveriile lunare" la latina simbolică[1]), cuprinzând cam cincizeci de poezii din douăsprezece versuri, toate dedicate unei singure teme: copilăria. În înflăcărata lor compunere, autorul a căutat, pe de o parte, să generalizeze amintirile prin selectarea elementelor specifice oricărei copilării de succes – de unde aparentul lor caracter evident; iar, pe de altă parte, nu a permis decât esenţei sale autentice să îi pătrundă poemele – de unde aparenta lor preţiozitate. În acelaşi timp a trebuit să treacă prin mari chinuri pentru a nu pierde nici controlul asupra

1. Aluzie la poemul din tinereţe al lui Nabokov, intitulat „Lunnaia greza" („Reverie lunară"), publicat în revista *Vestnik Evropi* în 1916.

jocului şi nici jucăria din ochi Strategia inspiraţiei şi tacticile minţii, carnea poeziei şi spectrul prozei translucide – acestea sunt epitetele care ni se pare că ar caracteriza cu suficientă acurateţe arta acestui tânăr poet... Şi, după ce-a încuiat uşa, a scos cartea lui şi s-a aruncat pe canapea – trebuia să o recitească pe loc, înainte ca entuziasmul să apuce a i se răci, ca să verifice calitatea poeziilor şi să-şi imagineze în avans toate detaliile înaltelor laude ce le-au fost aduse de inteligentul, încântătorul şi încă nenumitul critic. Iar acum, în timp ce le proba şi le testa, făcea exact opusul a ceea ce făcuse cu puţin timp în urmă, când parcursese cartea cu un singur gând instantaneu. Acum citea, de fapt, în trei dimensiuni, explorând cu atenţie fiecare poem, înălţat ca un cub dintre restul, şi-l scălda din toate părţile în acel aer proaspăt de ţară, minunat şi diafan, după care suntem întotdeauna atât de istoviţi seara. Cu alte cuvinte, în timp ce citea, făcea iarăşi uz de toate materialele deja strânse în memoria lui pentru extragerea poeziilor prezente şi reconstruia totul, absolut totul, ca un călător ce se întoarce şi vede în ochii unui orfan nu doar zâmbetul mamei acestuia, pe care a cunoscut-o în tinereţe, ci şi o alee sfârşindu-se într-o izbucnire de lumină galbenă şi acea frunză roşcată pe bancă şi totul, totul. Volumul se deschidea cu poezia „Mingea pierdută" şi aveai senzaţia că începea să plouă. Una dintre acele seri grele de nori, care se potrivesc aşa de bine cu brazii noştri nordici, se condensase în jurul casei. Alcea se retrăsese din parc la apropierea nopţii, iar intrarea îi era învăluită de amurg. Acum storurile albe deschise despart camera de întunericul exterior, acolo unde deja au trecut părţile cele mai luminoase ale diferitelor obiecte casnice pentru a ocupa poziţii strategice la diferite niveluri ale neajutoratei grădini întunecate. Se apropie ora de culcare.

Jocurile sunt tot mai fără chef şi cumva aspre. Ea este bătrână şi geme a durere când îngenunchează în trei etape laborioase.

Mingea mi s-a rostogolit sub scrinul dădacei.
Pe podea o lumânare

Trage de capetele umbrelor
Încolo și-ncoace, dar ninsoarea e dusă.
Urmează apoi cocoșatul vătrai.
Zadarnic se vântură și zăngănește,
Lansează un nasture
Și-apoi o pâinică prăjită.
Deodată țâșnește și ninsoarea
În bezna tremurândă,
Străbate camera toată și degrabă se duce
Sub invincibila canapea.

De ce epitetul „tremurândă" nu mă prea satisface? Sau poate că aici apare, pentru o clipă, mâna colosală a păpușarului, printre făpturi a căror dimensiune ochiul a ajuns să o accepte (așa încât prima reacție a spectatorului la finalul spectacolului este „Ce mare am crescut!")? Până la urmă, camera chiar *era* tremurândă, iar acea pâlpâire, o mișcare ca de carusel a umbrelor pe perete atunci când lumina este purtată sau cămila din umbre de pe tavan, cu cocoașa ei monstruoasă crescând atunci când dădaca se luptă cu paravanul de stuf, masiv și instabil (a cărui dilatare este invers proporțională cu gradul său de echilibru) – toate acestea sunt amintirile mele cele mai de demult, cele mai apropiate de sursa inițială. Gândul meu, explorând, se întoarce adesea către acea sursă inițială, către acea nimicnicie inversată. Astfel, starea nebuloasă a pruncului îmi pare mereu a fi o lentă convalescență după o boală cumplită, iar retragerea dintr-o nonexistență primară devine o apropiere de aceasta atunci când îmi forțez memoria până la limitele extreme ca să degust acel întuneric și să-i folosesc învățămintele pentru a mă pregăti de întunericul ce va veni: dar, pe măsură ce îmi întorc viața cu susul în jos pentru ca nașterea să devină moarte, nu reușesc să văd, la marginea acestei morți-în-marșarier, nimic care să corespundă nemărginitei groaze pe care se spune că până și un om de o sută de ani o simte atunci când se confruntă cu sfârșitul sigur; nimic, în afară poate de umbrele mai înainte menționate, care – înălțându-se de undeva de jos atunci când lumânarea dă să iasă din cameră

(în vreme ce umbra nodului stâng de alamă de la piciorul patului meu glisează asemenea unui cap negru, umflându-se în timp ce se mişcă) – îşi ocupă poziţiile lor obişnuite, deasupra pătuţului din camera mea de copil,

Şi-n colţurile lor devin cutezătoare
Mai semănând, doar ca din întâmplare,
Cu modelele lor reale.

Într-un întreg ciclu de poeme, dezarmante prin sinceritatea lor... nu, asta-i o prostie... De ce ar trebui „dezarmat" cititorul? Oare este periculos? Într-un întreg ciclu de excelente... sau, ca să formulăm şi mai puternic, remarcabile poeme, autorul nu cântă numai asemenea umbre înfricoşătoare, ci şi clipe mai luminoase. Prostii, vă zic! Nu scrie el aşa, elogiatorul meu anonim şi necunoscut, şi numai de dragul lui am poetizat amintirea a două jucării preţioase şi, cred, străvechi. Prima era un ghiveci de flori larg şi pictat, conţinând o plantă artificială dintr-o ţară însorită, pe care era cocoţată o pasăre cântătoare tropicală împăiată, ce părea uluitor de vie, de aveai impresia că o să-şi ia zborul, cu penaj negru şi piept de ametist; iar atunci când obţineai cu vorba bună cheia cea mare de la menajera Ivonna Ivanovna, o introduceai într-o parte a ghiveciului şi o roteai cu putere de câteva ori, atunci mica privighetoare malaysiană deschidea ciocul... nu, nu deschidea ciocul, fiindcă se întâmplase ceva ciudat cu mecanismul ei, cu vreun arc sau altul, care totuşi reţinea acţiunea pentru mai târziu: pasărea nu cânta atunci, dar dacă uitai de ea şi peste o săptămână se întâmpla să treci pe lângă stinghiuţa unde stătea ea cocoţată, pe-un dulap, atunci vreun tremur misterios o făcea deodată să emită trilul magic – şi ce minunat, ce lung ciripea, umflându-şi pieptul mic şi înfoiat; termina; apoi, când ieşeai, călcai pe altă scândură din parchet şi, drept răspuns special, mai scotea un ultim fluierat şi tăcea la jumătatea notei. Cealaltă dintre jucăriile poetizate, care era în altă cameră, tot pe un raft înalt, se comporta într-un mod similar, dar sugerând o imitaţie zănatică – aşa cum spiritul parodiei se potriveşte mereu cu poezia

autentică. Era un clovn cu pantaloni de golf din satin, care se împingea în două bare paralele văruite şi era pus în mişcare de vreo zgâlţâială accidentală,

Pe sunetul unei muzici miniaturale,
Cu o pronunţie comică,

clincănind de undeva de sub platforma lui mică, în timp ce îşi ridica picioarele cu ciorapi albi şi cu pompoane la pantofi, tot mai sus şi mai sus, cu smucituri abia perceptibile – şi brusc totul se oprea, iar el încremenea într-o poziţie strâmbă. Poate că tot aşa e şi cu poeziile mele? Însă veridicitatea juxtapunerilor şi deducerilor este uneori mai bine păstrată de partea aceasta a gardului verbal.

Prin acumularea picselor poetice din carte obţinem treptat imaginea unui băiat extrem de receptiv, trăind în nişte împrejurări extrem de favorabile. Poetul nostru s-a născut pe 12 iulie 1900, pe domeniul Leşino, care a fost vreme de generaţii moşia de la ţară a familiei Godunov-Cerdînţev. Chiar înainte de-a ajunge la vârsta şcolară, băiatul a citit un număr considerabil de cărţi din biblioteca tatălui. În interesantele lui amintiri, cutărică îşi aduce aminte cu ce entuziasm micul Fedea şi sora lui, Tania, care era mai mare cu doi ani ca el, luau parte la spectacole de teatru de amatori şi cum scriau ei înşişi piese ca să le joace... Asta, drăguţă, o fi adevărat pentru alţi poeţi, dar în cazul meu este o minciună. Am fost mereu indiferent la teatru; deşi îmi amintesc că aveam un teatru de păpuşi, cu copaci din carton şi un castel crenelat, cu ferestre din celuloid de culoarea jeleului de zmeură, prin care licăreau flăcări asemenea celor din tabloul lui Vereşceaghin cu incendierea Moscovei[1], atunci când era aprinsă înăuntru o lumânare – şi această lumânare a fost cea care, nu fără participarea noastră, a provocat în cele

1. Aluzie la tabloul *Incendiul din Zamoskvorechie* de Vasili Vereşceaghin (1842-1904) – pictor, scriitor şi publicist rus, cunoscut mai ales pentru tablourile care înfăţişează imagini din bătălii. Incendiul din Moscova a izbucnit în septembrie 1812, puţin după intrarea trupelor lui Napoleon în oraş.

din urmă incendierea întregii clădiri. Ah, dar Tania şi cu mine eram mofturoşi când venea vorba de jucării! Primeam nişte lucruri destul de amărâte de la dăruitori indiferenţi din afară. Orice venea într-o cutie de carton simplă, cu un capac cu ilustraţii, nu mirosea a bine. Unui asemenea capac am încercat să-i dedic cele douăsprezece versuri convenite, dar din cine ştie ce motiv poemul nu s-a născut. O familie, aşezată în jurul unei mese rotunde, iluminate de o lampă: băiatul este îmbrăcat într-un imposibil costum de marinar cu cravată roşie, fata poartă ghete cu şireturi, tot roşii; amândoi, cu o expresie de delectare senzuală, înşiră mărgele de diferite culori pe nişte vergele ca paiele, făcând coşuri, colivii de păsări şi cutii; şi, cu acelaşi entuziasm, părinţii lor înapoiaţi participă la aceeaşi distracţie – tatăl cu o barbă de excepţie pe chipul încântat, mama cu pieptul ei impunător; câinele se uită şi el la masă, iar bunica invidioasă poate fi şi ea văzută, ascunsă în fundal. Exact acei copii au crescut acum şi dau adesea peste ei prin reclame: el, cu obrajii lucioşi şi elegant bronzaţi, trage cu voluptate dintr-o ţigară sau ţine în mâna musculoasă, cu o strânsoare de carnivor, un sendviş care conţine ceva roşu („Mâncaţi mai multă carne!"); ea zâmbeşte la nişte ciorapi purtaţi chiar de ea sau, cu o încântare destrăbălată, toarnă frişcă artificială pe nişte fructe din conservă; iar cu vremea vor deveni nişte bătrâni sprinteni, rumeni şi gurmanzi – şi încă vor mai avea înaintea lor infernala frumuseţe neagră a coşciugelor de stejar înşirate într-o vitrină decorată cu palmieri... Astfel, o lume de demoni chipeşi se desfăşoară în paralel cu a noastră, într-o relaţie sinistru de veselă cu existenţa noastră cotidiană; dar în demonul chipeş există întotdeauna o hibă secretă, un defect ruşinos dincolo de această aparenţă a perfecţiunii: mirobolantul mâncău din reclamă, îndopându-se cu gelatină, nu poate cunoaşte niciodată bucuriile tăcute ale gurmandului, iar obiceiurile lui (zăbovind pe panoul de afişaj în timp ce noi mergem mai departe) sunt mereu un piculeţ în urma celor din viaţa reală. Într-o zi voi reveni la o discuţie asupra acestui duşman cumplit, care găseşte un punct slab unde

să dea lovitura tocmai acolo unde par să se afle toate simțurile și toată forța făpturii pe care o lovește.

În general, Tania și cu mine preferam jocurile istovitoare celor liniștite – alergatul, de-a v-ați ascunselea, luptele. E remarcabil cum cuvântul „luptă" (*srajenie*) sugerează sunetul compresiunii sprintene atunci când îndeși proiectilul în arma de jucărie – un băț de cincisprezece centimetri, din lemn colorat, lipsit de ventuza de cauciuc pentru a crește impactul cu care lovește platoșa de tablă poleită (purtată de o corcitură de cuirasier și piele-roșie), făcând în ea o micuță adâncitură respectabilă.

...Încarci iar pe la fundul butoiului
Cu un scrâșnet de arcuri,
Apăsându-l zdravăn de podea,
Și vezi, pe jumătate ascuns după ușă,
Că dublul tău s-a oprit în oglindă,
Cu pene-n curcubeu în coroana de pe cap,
Zbârlite.

Autorul are ocazia să se pitească (acum suntem în vila familiei Godunov-Cerdîntev de pe Cheiul Englezesc[1] de lângă Neva, unde se mai află chiar și în zilele noastre) printre draperii, pe sub mese, în spatele pernelor așezate foarte drept pe divanele mătăsoase, într-un dulap, unde îți scrâșnesc sub tălpi cristale împotriva molimilor (și de unde poți observa nevăzut un servitor trecând încet, care o să pară straniu de diferit, viu, eteric, mirosind a mere și a ceai) și de asemenea

Sub o scară în spirală
Sau după un bufet singuratic,
Uitat într-o cameră goală,

pe ale cărui rafturi prăfuite lâncezeau obiecte precum: un colier făcut din dinți de lup; un idol mic, cu burta dezgolită, din agalmatolit; un altul, din porțelan, cu limba neagră

1. Stradă care merge de-a lungul râului Neva, în Sankt Petersburg.

scoasă în semn de salut național; un joc de șah cu cămile în loc de nebuni; un dragon de lemn articulat; o cutie de tabac de prizat soioță, din sticlă mată; alta la fel, din agat; o tamburină de șaman și un picior de iepure asortat; o gheată din piele de wapiti[1], cu o talpă interioară făcută din scoarță de caprifoi albastru; o monedă tibetană ensiformă; o cupă de jad de Kara; o broșă de argint cu turcoaze; sfeșnicul unui lama; și o grămadă de nimicuri similare, pe care – ca praful, ca vederea dintr-o stațiune germană cu sidefiul său „Gruss"[2] – tata, care nu suporta etnografia, se întâmpla să le aducă într-un fel sau altul din călătoriile lui fabuloase. Adevăratele comori – colecția lui de fluturi, muzeul lui – erau păstrate în trei încăperi închise; dar actualul volum de poezii nu cuprinde nimic despre asta: o intuiție specială l-a avertizat pe tânărul autor că într-o bună zi va dori să vorbească într-un cu totul alt mod, nu în versuri miniaturale pline de brizbizuri și zdrăngănele, ci în cuvinte foarte, foarte diferite, virile, despre faimosul lui tată.

Din nou ceva n-a mers bine și se aude vocișoara agasant de anostă a recenzentului (poate chiar de sex feminin). Cu caldă afecțiune, poetul își amintește camerele din casa familiei unde și-a petrecut-o (copilăria). Și reușește să impregneze cu mult lirism descrierile poetice ale obiectelor printre care și-a petrecut-o. Dacă ascultați cu atenție... Noi toți, atenți și pioși... Tonalitățile trecutului... Astfel, bunăoară, descrie abajururi, litografii de pe pereți, banca din clasă, vizitele săptămânale ale celor care lustruiau parchetul (care lasă în urmă un miros compus din „chiciură, sudoare și mastic") și verificarea ceasurilor:

Joia, de la ceasornicărie vine
Un bătrân amabil, care începe
Să întoarcă cu o mână dibace
Toate ceasurile din casă.
Aruncă o privire la propriu-i ceas de la mână

1. Cerb de talie mare din America de Nord.
2. Salutări (în germ., în orig.).

Şi-l potriveşte pe cel de pe perete.
Şade pe-un scaun şi aşteaptă
Să bată ceasul de-amiază
Până la capăt. Apoi, frumos încheiată
Plăcuta lui muncă,
Pune uşor scaunul la loc,
Şi ticăie ceasul, cu un zumzet infim.

Scoţând câte-un cloncănit ocazional din pendul şi făcând o pauză ciudată, ca pentru a-şi aduna puterile înainte de-a bate. Ticăitul lui, ca o bandă desfăşurată, împărţită prin liniuţe în centimetri, îmi servea ca nesfârşită măsură a insomniei. Îmi era la fel de greu să adorm ca şi să strănut fără să fiu gâdilat cu ceva într-o nară sau să mă sinucid recurgând doar la mijloacele puse la dispoziţie de trupul meu (înghiţitul limbii sau ceva de genul ăsta). La începutul chinuitoarei nopţi mai puteam trage de timp întreţinând conversaţii cu Tania, al cărei pat se afla în camera alăturată; în ciuda regulilor, deschideam uşa încet, iar apoi, când o auzeam pe guvernantă mergând în camera ei, care se învecina cu a Taniei, unul dintre noi o închidea pe aceea încet: un sprint desculţ şi uşor, apoi plonjarea în pat. Cu uşa întredeschisă, schimbam ghicitori dintr-o cameră în alta, din când în când tăcând (încă mai pot auzi tonul acestei duble tăceri în întuneric), ea ca să ghicească răspunsul la a mea, eu ca să mă gândesc la alta. A mea era mereu de genul fantastic şi ridicol, în timp ce Tania era adepta modelelor clasice:

mon premier est un métal précieux,
mon second est un habitant des cieux,
et mon tout est un fruit délicieux.[1]

Uneori ea adormea, în timp ce aşteptam răbdător, crezând că se lupta cu ghicitoarea mea, şi nici o rugă sau nici un blestem nu reuşea s-o învioreze. După aceea, călătoream

1. Primul e un metal preţios, / al doilea e un locuitor al cerurilor, / iar întregul este un fruct delicios (în fr., în orig.).

mai mult de-o oră prin bezna din patul meu, boltind lenjeria de pat peste mine ca pentru a forma o cavernă, la a cărei ieşire îndepărtată zăream un strop de lumină albastră, piezişă, ce n-avea nici o legătură cu dormitorul meu, cu noaptea de pe Neva, cu volanele întunecate şi translucide ale perdelelor de la fereastră. Peştera pe care o exploram adăpostea în cutele şi crăpăturile sale o realitate de vis, doldora de un mister aşa de apăsător, încât un duduit, ca al unei tobe în surdină, începea să-mi bată în piept şi în urechi; acolo, în adâncurile sale, unde tatăl meu descoperise o nouă specie de liliac, puteam distinge pometii înalţi ai unui idol tăiat în piatră; iar atunci când în sfârşit aţipeam, zeci de mâini puternice mă răsturnau şi, cu un sunet cumplit de mătase sfâşiată, cineva mă desfăcea din cusături de sus până jos, după care o mână agilă se strecura în mine şi-mi strângea tare inima. Sau mă prefăceam într-un cal, ţipând cu glas de mongol: şamani îl apucau de picioarele din spate cu lasouri, aşa încât acestea se rupeau cu un scrâşnet şi se prăbuşeau în unghiuri drepte faţă de corp – corpul meu –, care zăcea cu pieptul lipit de pământul galben şi, în semn de extremă agonie, coada calului se înălţa ca o fântână arteziană; apoi cădea la loc, iar eu mă trezeam.

E vremea de sculare. Omul care face focul
Pipăie pereţii strălucitori
Ca să vadă
Dacă focul s-a înălţat până sus.
S-a înălţat. Iar zumzetului său fierbinte
Dimineaţa-i răspunde cu tăcerea zăpezii,
cu un azur trandafiriu
Şi-o imaculată albeaţă.

E ciudat cum o amintire devine o figură de ceară, cum heruvimul devine tot mai suspect de drăguţ pe măsură ce rama i se înnegreşte de vreme – ciudate, ciudate mai sunt accidentele memoriei. Am emigrat cu şapte ani în urmă; această ţară străină şi-a pierdut acum aura de străinătate, tot aşa cum a mea a încetat să mai fie o deprindere geografică.

Anul al Şaptelea. Fantoma rătăcitoare a unui imperiu a adoptat imediat acest sistem de calcul, înrudit cu cel introdus odinioară de înflăcărații cetățeni francezi, în cinstea nou-născutei libertăți. Dar anii trec mai departe, iar cinstea nu-i vreo consolare; amintirile fie se dizolvă, fie dobândesc un luciu de moarte, aşa că, în loc de minunate apariţii, rămânem cu un evantai de vederi poştale. Şi aici nimic nu poate fi de ajutor, nici poezia, nici stereoscopul – acel dispozitiv care, în tăcerea ochilor holbaţi, obişnuia să înzestreze o cupolă cu o asemenea convexitate şi să învăluie trecătorii purtători de halbe din Karlsbad cu o asemenea aparenţă diabolică de spaţialitate, încât eram chinuit de coşmaruri după această diversiune optică, mult mai mult decât după poveşti cu torturi mongole. Acea cameră stereo pe care mi-o amintesc împodobea sala de aşteptare a dentistului nostru, un american pe nume Lawson, a cărui amantă franţuzoaică, *madame* Ducamp, o harpie cu păr cărunt, aşezată la biroul ei printre fiole cu apă de gură Lawson roşii ca sângele, îşi ţuguia buzele şi se scărpina nervoasă în cap în timp ce încerca să ne facă o programare Taniei şi mie, iar până la urmă reuşea, cu efort şi-un scârţâit, să-şi strecoare stiloul care curgea printre prinţesa Toumanoff, cu o pată la coadă, şi *monsieur* Danzas, cu o pată la început. Iată descrierea unui drum la dentistul care atrăsese atenţia cu o zi înainte că „Ăsta trebuie scos".

Cum o fi oare să stai
Jumătate de oră de-acum în cupeul acesta?
Cu ce ochi să mă uit la fulgii aceştia de nea
Şi la ramurile negre ale copacilor?
Cum să urmăresc din nou cu privirea
Borna aceea conică,
Cu şapcă de vată? Cum să-mi amintesc
Pe drum înapoi drumul încoace?
(În vreme ce, cu tandreţe şi greaţă,
Îmi pipăi întruna batista
În care, împăturit atent, se află ceva
Ca un breloc de fildeş.)

Acea „șapcă de vată" nu este numai ambiguă, dar nici măcar nu începe să sugereze ceea ce doream – și anume, zăpada așezată ca o căciulă pe conurile de granit unite de un lanț, undeva în vecinătatea statuii lui Petru cel Mare. Undeva! Vai, deja îmi este greu să adun toate bucățile trecutului; deja încep să uit legăturile și conexiunile dintre obiectele care încă îmi mai prosperă în amintire, obiecte pe care astfel le condamn la extincție. Și, dacă-i așa, ce simulacru jignitor să afirm cu îngâmfare că

Astfel supraviețuiește o veche impresie
Păstrată în gheața armoniei.

Și-atunci ce mă obligă să compun poezii despre copilăria mea, dacă – în ciuda tuturor – cuvintele mele se îndepărtează mult de țintă sau ucid și leopardul, și cerbul cu glonțul exploziv al unui epitet „precis"? Dar haideți să nu disperăm. Omul zice că sunt un poet adevărat – ceea ce înseamnă că vânătoarea n-a fost în zadar.

Iată un alt poem de douăsprezece versuri despre chinurile copilăriei. Tratează grelele încercări ale iernii în oraș atunci când, de pildă, ciorapii dungați te rod după genunchi sau când vânzătoarea îți trage o mănușă imposibil de îngustă, de copil, pe mâna întinsă pe tejghea ca pe butucul unui călău. Și mai e: dubla ciupitură a copcii (prima dată a alunecat) în timp ce stai cu brațele depărtate ca să ți se prindă gulerul de blană; dar ca o compensație la asta, ce schimbare acustică amuzantă, ce rotunde devin toate sunetele atunci când este ridicat gulerul; și fiindcă am amintit de urechi, ce muzică de neuitat, mătăsoasă, tensionată și zumzăitoare, atunci când ți se leagă șnururile de la urechile căciulii (ridică bărbia).

Voioși, ca să folosim un clișeu, copiii se zbenguie într-o zi geroasă. La intrarea în parcul public avem vânzătorul de baloane; deasupra capului său, de trei ori mai mare, un enorm ciorchine foșnitor. Uitați-vă, copii, cum se unduiesc și se freacă unul de altul, pline de însorita lumină a Domnului, în nuanțe de roșu, albastru și verde. O priveliște frumoasă! Te rog, unchiule, îl vreau pe cel mai mare (cel alb, cu un

cocoş pictat pe el şi cu un embrion roşu plutind înăuntru, care, atunci când mama lui este distrusă, va evada spre tavan şi peste o zi va coborî, încreţit rău şi complet domesticit). Acum copiii fericiţi şi-au cumpărat balonul de-o rublă şi amabilul negustor ambulant l-a scos din buchetul zbuciumat. O clipă, flăcăule, nu trage, stai să-i tai sfoara. După care îşi pune iarăşi mănuşile, verifică şnurul din jurul taliei, de care se leagănă foarfeca, şi împingându-se în călcâi, începe să se ridice într-o poziţie verticală, mai sus şi mai sus pe cerul albastru: uite, buchetul lui nu e mai mare decât un ciorchine de struguri, iar sub el se aşterne un Sankt Petersburg brumat, înceţoşat şi poleit cu aur, un pic restaurat ici şi colo, vai, conform celor mai bune tablouri ale pictorilor noştri naţionali.

Dar, lăsând gluma deoparte, totul era într-adevăr foarte frumos, foarte liniştit. Copacii din parc îşi imitau propriile fantome, iar efectul general dezvăluia un talent imens. Tania şi cu mine râdeam de săniile copiilor de-o seamă cu noi, mai ales dacă erau acoperite cu ceva ca un preş cu franjuri şi aveau un loc înălţat (ba echipat şi cu spătar) şi hăţuri pe care conducătorul le ţinea în timp ce frâna cu cizmele de fetru. Cele de genul ăsta nu ajungeau niciodată până la capăt, la nămeţii finali, ci deraiau aproape imediat şi începeau să se rotească neajutorat în timp ce continuau să coboare, purtând câte-un copil palid şi foarte atent, care era nevoit, atunci când elanul saniei se consuma, să-şi pună picioarele la treabă ca să ajungă la capătul pistei de gheaţă. Tania şi cu mine aveam sănii grele, marca Sangalli, pe care stăteai pe burtă: o asemenea sanie consta pur şi simplu dintr-o pernă de catifea, dreptunghiulară, pusă pe tălpige de fier curbate la fiecare capăt. Nu trebuia să o tragi tot drumul până la pantă – aluneca cu atât de puţin efort şi aşa de nerăbdătoare prin zăpada inutil presărată cu nisip, încât ţi se ciocnea de călcâie. Iată-ne pe deal.

Urcai pe o terasă stropită cu scântei... (Apa cărată sus în găleţi, pentru a fi turnată pe pârtie, *stropise* treptele de lemn, aşa încât acestea erau acoperite de gheaţă *scânteietoare*, dar aliteraţia bine intenţionată nu a putut cuprinde toate astea.)

Urcai pe o terasă stropită cu scântei,
Țâșneai pe burtă înainte
Pe sanie, iar ca huruia
Coborând în albăstrime; și-apoi,
Când scena suferea o sinistră schimbare,
Și sumbru ardea de Crăciun
Scarlatina în camera copiilor
Sau, de Paște, difteria,
Te lansai în josul dealului exagerat, înghețat,
Luminos și fragil,
Într-un soi de parc
Semi-tropical, semi-Tavriceski,

unde, prin puterea delirului, a fost transferat generalul Nikolai Mihailovici Prjevalski[1], cu tot cu cămila lui de piatră, din parcul Aleksandrovski de lângă noi și unde s-a preschimbat imediat într-o statuie a tatălui meu, care pe atunci se afla undeva între Kokand și Așhabad, de pildă, sau poate pe vreo pantă din munții Tsinin. Prin ce de boli am mai trecut, Tania și cu mine! Ba împreună, ba pe rând; și ce mai sufeream atunci când auzeam răzbătând, între trântitul unei uși îndepărtate și sunetul încet, înăbușit, al alteia, pașii și hohotele ei de râs, de-o indiferență celestă față de mine, neștiind de mine, infinit de distante față de compresa mea groasă, cu umplutura ei maronie impermeabilă, de picioarele mele dureroase, de greutatea și contractarea trupului meu; dar dacă ea era cea bolnavă, cât de terestru și real, vioi ca o minge de fotbal, mă simțeam când o vedeam zăcând în pat, cu un aer distant, de parcă se întorsese către lumea cealaltă, doar cu o biată căptușeală moale a ființei ei răsucită spre mine! Haideți să descriem ultima rezistență dinaintea capitulării când, încă neieșit din cursul normal al zilei, tăinuind chiar și față de tine însuți febra, durerea din încheieturi și înfășurându-te în stil mexican, maschezi revendicările frisoanelor de febră prin necesitățile jocului; iar atunci când, jumătate

1. Nikolai Mihailovici Prjevalski – explorator de origine poloneză, care a studiat geografia, fauna și flora din Asia Centrală și de Est.

de ceas mai târziu, te-ai predat şi-ai sfârşit în pat, corpului tău nu-i vine să creadă că doar cu atât de puţin timp în urmă se juca, târându-se în patru labe pe podeaua din hol, pe parchet, pe carpetă. Haideţi să descriem zâmbetul alarmat şi întrebător al mamei imediat după ce mi-a pus termometrul la subsuoară (sarcină pe care n-o încredinţa niciodată nici valetului, nici guvernantei). „Ei, ai cam dat de-o belea frumuşică, nu-i aşa?", zice ea încă încercând să glumească. Iar apoi, peste o clipă: „Mi-am dat seama de ieri, mi-am dat seama că ai febră, pe mine nu mă poţi păcăli". Şi după încă o clipă: „Cât crezi că ai?". Şi în cele din urmă: „Cred că acum putem să-l scoatom". Duce tubul de sticlă incandescent aproape de lumină şi, împreunându-şi adorabilele sprâncene ca din puf de focă – pe care le-a moştenit Tania –, se uită îndelung... iar apoi, fără să zică nimic, scutură termometrul fără grabă şi îl strecoară la loc în cutia lui, privindu-mă de parcă nu prea m ar recunoaşte, în timp ce tatăl meu străbate călare, la pas, o câmpie vărătică albăstrită de irişi; haideţi să descriem şi starea delirantă în care simţi numere imense crescând, umflându-ţi creierul, însoţite de tropăitul neîncetat al cuiva fără absolut nici o legătură cu tine, de parcă în grădina întunecată, învecinată cu casa de nebuni a manualului de artimetică, unele dintre personajele sale, pe jumătate ieşite (sau, mai exact, cincizeci şi şapte de mii o sută unsprezece ieşite) din cumplita lor lume a dobânzilor în creştere, au apărut în rolurile lor principale, ca femeia cu mere, patru săpători de şanţuri şi o Anumită Persoană care le-a lăsat moştenire copiilor o caravană de fracţii, şi pălăvrăgesc, în acompaniamentul şoaptelor nocturne ale copacilor, despre ceva extrem de domestic şi prostesc şi, prin urmare, cu atât mai cumplit, cu atât mai osândit să se transforme chiar în acele numere, în acel univers matematic extinzându-se la nesfârşit (o extindere care pentru mine aruncă o lumină ciudată asupra teoriilor macrocosmice ale fizicienilor din zilele noastre). Haideţi să descriem, în cele din urmă, însănătoşirea, când scuturatul mercurului nu mai are rost, iar termometrul este lăsat neglijent pe noptieră, unde o serie de cărţi sosite să te felicite şi câteva jucării (spectatori leneşi)

se înghesuie, împingând deoparte sticluţele de poţiuni tulburi, pe jumătate goale.

O trusă de scris şi hârtia de scrisori
E ceea ce văd cel mai viu:
Filele sunt împodobite cu o potcoavă
Şi monograma mea. Am ajuns
mare expert în iniţiale întoarse,
Sigilii gravate, flori uscate presate
(Pe care o fetiţă mi le trimite din Nisa)
Şi ceară de sigiliu, roşie sau cu reflexii de bronz.

Nici unul dintre poemele din volum nu face aluzie la un anumit lucru extraordinar care mi s-a întâmplat când îmi reveneam după un episod deosebit de grav de pneumonie. Când toată lumea se mutase în salon (ca să folosim un clişeu victorian), unul dintre oaspeţi, care (ca să continuăm) tăcuse toată seara... Febra se retrăsese peste noapte şi în sfârşit dădusem de ţărm. Eram, daţi-mi voie să vă spun, slăbit, mofturos şi transparent – transparent ca un ou de cristal Mama ieşise ca să-mi cumpere – eu nu ştiam exact ce – unul dintre acele lucruri dubioase la care din când în când pofteam cu lăcomia unei femei gravide, uitând apoi complet de ele; dar mama făcea liste cu aceste dorinţe. Pe când stăteam întins în pat, printre straturile albăstrii ale crepusculului interior, m-am simţit dobândind o luciditate incredibilă, ca atunci când o fâşie îndepărtată de cer palid şi strălucitor se întinde între nori lungi şi vesperali şi poţi distinge capul şi apele puţin adânci ale te miri căror insule îndepărtate – şi ţi se pare că, dacă îţi laşi privirea volatilă să meargă doar un pic mai departe, vei desluşi o barcă trasă pe nisipul uscat şi paşi care se îndepărtează, umpluţi cu apă luminoasă. În acea clipă, cred, am atins limita superioară a sănătăţii umane: mintea mea abia ce fusese cufundată şi clătită într-o obscuritate periculoasă şi supranatural de curată; iar acum, stând nemişcat şi nici măcar închizând ochii, îmi vedeam în gând mama, în haina ei de şinşilă şi cu văl negru punctat, urcând în sanie (care întotdeauna în vechea Rusie pare aşa de mică în comparaţie cu colosalul dos îndesat al vizitiului)

şi ţinându-şi manşonul pufos, gri-porumbel, pe faţă în timp ce gonea în urma unei perechi de cai negri, acoperiţi cu o plasă albastră. Stradă după stradă se derulau fără nici un efort din partea mea; bucăţi de zăpadă de culoarea cafelei se loveau de partea din faţă a saniei. Acum s-au oprit. Vasili, lacheul, coboară de pe treapta lui, desfăcând dintr-o singură mişcare pledul din piele de urs din poală, iar mama se îndreaptă iute spre un magazin ale cărui nume şi vitrină nu am timp să le identific, fiindcă exact în acea clipă unchiul meu, fratele ei, trece pe-acolo şi o strigă (dar ea deja a dispărut) şi câţiva paşi îl însoţesc fără să vreau, încercând să disting chipul domnului cu care vorbeşte în vreme ce se îndepărtează amândoi, însă – dezmeticindu-mă – mă întorc iar şi plutesc în grabă, cum ar veni, în magazin, unde mama deja plăteşte zece ruble pentru un creion Faber verde absolut obişnuit, ce apoi este ambalat cu drag în hârtie maro de doi angajaţi şi înmânat lui Vasili, care deja îl poartă în urma mamei spre sanie, ce goneşte acum pe străzi anonime, înapoi spre casa noastră, acum înaintând spre a o întâmpina; aici însă, cursul cristalin al clarviziunii mele a fost întrerupt de sosirea Ivonnei Ivanovna, cu supă şi pâine prăjită. Am avut nevoie de ajutorul ei ca să mă ridic în fund în pat. Ea a umflat o dată perna şi a aşezat tava de pat (cu picioruşul său minuscul şi o zonă perpetuu lipicioasă în colţul sud-vestic), pe pătura însufleţită de deasupra mea. Uşa s-a deschis deodată şi mama a intrat zâmbind şi ţinând un pachet lung, învelit în hârtie maro, ca o halebardă. Din el a ieşit un creion Faber lung de-un metru şi de o grosime corespunzătoare: un uriaş de vitrină care atârnase la orizontală în fereastră pe post de reclamă şi care se întâmplase să-mi trezească strania lăcomie cândva. Trebuie să mă fi aflat încă în acea binecuvântată stare când orice bizarerie coboară printre noi ca un semizeu ce se amestecă, nerecunoscut, cu mulţimea de duminică, de vreme ce pe moment nu am simţit nici un fel de uimire vizavi de ceea ce mi se întâmplase, ci doar mi-am zis în treacăt că greşisem în privinţa mărimii obiectului; mai târziu însă, când am mai prins puteri şi astupam anumite goluri cu pâine, aveam să reflectez, chinuit de superstiţii, la accesul meu de clarviziune (singurul pe care l-am trăit vreodată),

de care mi-a fost atât de ruşine, încât l-am ascuns şi de Tania; şi aproape că am izbucnit în lacrimi de jenă când s-a întâmplat să ne întâlnim, chiar la prima mea ieşire afară, cu o rudă îndepărtată a mamei, un anume Gaidukov, care i-a spus: „Fratele dumneavoastră şi cu mine v-am zărit alaltăieri lângă Treumann".

Între timp, atmosfera din poeme s-a mai încălzit şi ne pregătim să ne întoarcem la ţară, unde ne puteam muta cel mai devreme în aprilie, în anii de dinainte de-a începe şcoala (am început-o abia la vârsta de doisprezece ani).

Zăpada, dispărută de pe pante, se-ascunde în râpe,
Iar primăvara petersburgheză
E plină de animare şi anemone
Şi de primii fluturi.
Dar nu-mi trebuie mie Vanessele de anul trecut,
Acei hibernanţi decoloraţi,
Sau acei Brimstone complet hodorogiţi,
Prin păduri transparente zburând.
Nu voi da greş, însă, în a detecta
Cele patru adorabile aripi de voal
Ale celei mai dulci geometride din lume
Stând deschisă pe-un trunchi pal şi pestriţ de mesteacăn.[1]

Poemul acesta este preferatul autorului, dar nu l-a inclus în volum fiindcă, din nou, tema este legată de cea a tatălui, iar economia artei l-a sfătuit să nu se atingă de acea temă înainte să vină vremea cuvenită. În schimb, reproduce impresii primăvăratice precum cea dintâi senzaţie încercată imediat după ieşirea din gară: moliciunea pământului, apropierea părintească a acestuia de piciorul tău şi, în jurul capului, curgerea absolut neîncătuşată a aerului. Rivalizând unul

1. Vanessa – gen de fluturi, aici probabil referire la subspecia care vesteşte primăvara şi este cunoscută la noi ca „ochiul-păunului"; Brimstone – fluture galben, din familia Pieridae, care îşi petrece mare parte din viaţă hibernând; Geometridae – familie cu mii de specii de fluturi de noapte - aici probabil referire la cotarul de mesteacan, care se confundă cu scoarţa copacului.

cu altul, risipind cu furie invitațiile, ridicați în picioare pe locurile lor, fluturând din mâna liberă și strecurând în tot vacarmul lor câte-un „Hooo!" exagerat, droșcarii strigau după primii sosiți. Un pic mai încolo, o mașină decapotabilă, stacojie și pe dinafară, și pe dinăuntru, ne aștepta: ideea de viteză imprima deja o înclinare volanului (copacii de pe faleză vor înțelege ce vreau să zic) în timp ce înfățișarea sa generală încă mai păstra – bănuiesc că dintr-un fals simț al proprietății – o legătură servilă cu forma unei trăsuri; dar, dacă era într-adevăr o încercare de imitație, atunci aceasta era complet distrusă de huruitul motorului cu toba descoperită, un huruit atât de feroce, încât mult înainte să ne vadă, un țăran dintr-o căruță cu fân ce venea din sens opus, sărea și încerca să-i pună calului un sac în cap – după care el și căruța sfârșeau adesea într-un șanț sau chiar pe câmp; unde, o clipă mai târziu, uitând deja de noi și de praful nostru, liniștea rurală avea să se așeze din nou, răcoroasă și tandră, lăsând numai o infimă deschidere pentru cântecul unei ciocârlii.

Poate că într-o bună zi, pe tălpi de fabricație străină cu tocurile tocite de mult, simțindu-mă eu însumi o fantomă, în ciuda substanțialității idioate a izolatorilor, voi ieși iarăși din gară și, fără a avea companioni vizibili, voi merge pe jos de-a lungul potecii care însoțește autostrada, cele vreo zece verste până la Leșino. Unul după altul, stâlpii de telegraf vor zumzăi la apropierea mea. O cioară se va așeza pe o bornă de piatră și își va îndrepta o aripă îndoită greșit. Ziua va fi probabil una cenușie. Schimbări în înfățișarea peisajului înconjurător, pe care nu mi le pot imagina, precum și unele dintre cele mai vechi puncte de reper pe care cumva le-am uitat, mă vor însoți rând pe rând, ba chiar amestecându-se din când în când. Cred că, mergând, voi scoate ceva ca un geamăt, în ton cu stâlpii. Când o să ajung la locurile unde am crescut și o să văd una sau alta – sau poate că, din cauza incendiilor, a operațiunilor de reconstrucție, a tăierilor de lemn sau a neglijenței naturii, n-o să văd nici una, nici alta (dar tot mai disting ceva nedefinit și foarte credincios mie, fie și numai fiindcă ochii mei sunt, pe termen lung, făcuți din același material ca și cenușiul, claritatea și

umezeala acestor locuri), apoi, după toată agitația, voi simți o anumită sațietate a suferinței – poate că pe munte voi trece la un soi de fericire pe care este deocamdată prea devreme ca s-o cunosc (știu doar că, atunci când o voi atinge, va fi cu un stilou în mână). Dar există un lucru pe care nicicum nu-l voi găsi așteptându-mă acolo – acel lucru care, într-adevăr, a făcut să merite cultivarea întregii chestiuni a exilului: copilăria mea și fructele copilăriei mele. Fructele ei – iată-le, astăzi, deja coapte; în vreme ce copilăria în sine a dispărut la o depărtare chiar mai mare decât nordul nostru rusesc.

Autorul a găsit cuvinte eficace pentru a descrie senzațiile încercate atunci când se făcea tranziția către țară. Cât de plăcut este, spune el, atunci când

Nu trebuie să-ți mai pui
O căciulă sau să-ți schimbi pantofii ușori
Ca să ieși să alergi din nou primăvara pe-afară,
Pe nisipul cărămiziu al grădinii.

La vârsta de zece ani s-a mai adăugat o distracție. Încă mai eram la oraș când și-a făcut apariția, învârtindu-se, minunea. O vreme destul de îndelungată am condus-o de ghidon dintr-o cameră în alta; cu ce grație sfioasă se mișca pe podeaua de parchet, până ce a dat peste o pioneză! În comparație cu biata mea tricicletă micuță, veche și zgomotoasă, ale cărei roți erau așa de subțiri, încât se împotmolea până și în nisipul de pe terasa grădinii, nou-venita poseda o ușurință de vis a mișcării. Aceasta este bine exprimată de poet în versurile următoare:

Ah, acea primă bicicletă!
Splendoarea, înălțimea ei,
„Dux" sau „Pobeda" scris pe cadru,
Liniștea cauciucurilor ferme!
Șoșelele și șerpuielile de pe bulevardul cel verde,
Unde pete de soare îți alunecă pe încheieturi
Și mușuroaie de cârtiță se iței,

Amenințând cu căderea!
A doua zi, însă, plutești peste ele
Și dispare acel sprijin din vis,
Încrezându-se în această simplitate a visului,
Bicicleta nu cade.

Iar în ziua următoare apar inevitabil acele gânduri de „hoinăreală" – cuvânt pe care nici până astăzi nu-l pot auzi fără să văd o fâșie de pământ netedă, în pantă, cleioasă, alunecând înapoia ta, însoțită de un murmur abia deslușit al cauciucului și un sâsâit nespus de tandru al oțelului. Mersul pe bicicletă și călăritul, vâslitul și înotul, tenisul și crochetul; picnicurile pe sub pini; ispita morii de apă și a podului cu fân – iată o listă generală cu temele care îl mișcă pe autor. Dar ce se poate spune despre poemele lui din punct de vedere al formei? Acestea sunt, desigur, niște miniaturi, însă executate cu o măiestrie fenomenal de delicată, ce pune în lumină fiecare fir de păr, nu fiindcă totul ar fi conturat cu o tentă excesiv de selectivă, ci fiindcă prezența celei mai mărunte caracteristici este involuntar transmisă cititorului prin integritatea și credibilitatea unui talent care asigură grija autorului față de toate articolele convenției artistice. Ne-am putea întreba dacă această poezie în genul albumelor de familie merită resuscitată, dar cu siguranță nu putem nega faptul că, între limitele pe care el însuși le-a stabilit, Godunov-Cerdîntev și-a rezolvat corect problema prozodică. Fiecare dintre poeziile lui irizează în culori de arlechin Oricine este interesat de genul pitoresc va aprecia acest mic volum Orbului de la ușa bisericii nu îi va spune nimic. Ce viziune are autorul! Trezindu-se dimineața devreme, știa ce fel de zi va fi doar privind la o crăpătură din stor, care

Arăta un albastru ce era mai albastru decât albastrul
Și abia de era mai prejos în albăstrime
Amintirii pe care i-o port astăzi.

Iar seara se uita lung, cu aceiași ochi scrutători, la cîmpul cu o parte deja în umbră, în timp ce cealaltă, mai îndepărtată,

E luminată, de la pietroiul cel mare din mijloc
Până la marginea pădurii din spate,
Și strălucește ca ziua.

Ni s-ar părea că poate nu literaturii i-a fost el destinat încă din copilărie, ci picturii și, deși nu știm nimic despre situația actuală a autorului, putem totuși să ne imaginăm limpede un băiat cu pălărie de pai, stând deloc confortabil pe o bancă din grădină cu trusa de acuarele și pictând lumea ce i-a fost lăsată moștenire de strămoșii lui.

Celulele de porțelan alb
Conțin miere albastră, verde și roșie.
Mai întâi, din linii de creion,
E trasată o grădină pe hârtie poroasă.
Mesteceni, balconul anexei,
Totul e pătat de soare. Înmoi
Și răsucesc strâns vârful pensulei
Într-un galben-portocaliu intens;
Și, între timp, în interiorul pocalului plin,
În strălucirea cristalului cioplit,
Ce de culori ard,
Ce extaz a înflorit!

Acesta este, așadar, micul volum al lui Godunov-Cerdîntev. În concluzie, haideți să adăugăm... Ce? Ce? Imaginație, suflă-mi! Oare poate fi adevărat că toate lucrurile încântătoare, palpitânde, la care am visat și încă visez prin poemele mele nu s-au pierdut în acestea și au fost observate de cititorul a cărui cronică o voi vedea înainte să se termine ziua? Oare chiar a înțeles totul din ele, a înțeles că – dincolo de străvechiul „pitoresc" – ele conțin un sens poetic special (atunci când mintea, după ce s-a rotit în jurul său, în labirintul subliminal, se întoarce cu o muzică nou descoperită care, ca singură, face poemele ce-ar trebui să fie)? Când le-a citit, oare le-a citit nu doar ca pe cuvinte, ci ca pe spațiile dintre cuvinte, așa cum ar trebui făcut atunci când citim poezie? Sau le-a parcurs pur și simplu pe deasupra, le-a plăcut și

le-a lăudat, acordând atenţie semnificaţiei succesiunii lor, o trăsătură la modă în aceste timpuri, când timpul e la modă. dacă un volum se deschide cu un poem despre „O minge pierdută", atunci trebuie să se încheie cu „Mingea găsită".

Doar tablourile şi icoanele au rămas
La locul lor în acel an,
Când se termina copilăria şi ceva
I se întâmpla vechii case: în grabă,
Toate camerele îşi schimbau
Între ele mobilele,
Şifonierele, paravanele şi o mulţime
De lucruri greoaie:
Şi atunci, de sub o canapea,
Pe parchetul demascat dintr-odată,
Vie şi incredibil de dragă,
A apărut ea într-un colţ.

Aspectul exterior al cărţii este plăcut.

După ce a stors şi ultima picătură de dulceaţă din ea, Feodor s-a întins şi s-a ridicat de pe canapea. Îi era foarte foame. Limbile ceasului de la mână începuseră în ultima vreme să se poarte urât, luând-o din când în când în sens invers, aşa încât nu se putea baza pe ele; judecând însă după lumină, ziua, pe punctul de-a pleca într-o călătorie, se aşezase împreună cu familia ei pentru un moment de meditaţie. Când a ieşit afară, Feodor s-a simţit cufundat într-un frig umed (bine că mi-am pus asta pe mine): cât timp visase el pe marginea poeziilor, ploaia lăcuise strada de la un capăt la altul. Camionul plecase, iar în locul unde stătuse de curând cabina acestuia rămăsese lângă trotuar un curcubeu de ulei, cu violetul predominant şi o buclă în formă de pană. Peruşi de asfalt. Şi care era numele companiei de mutări? Max Luck. Norocul lui Mac.[1]

1. Personajul transformă în gând numele Max Luck în Mac's Luck, însemnând „Norocul lui Mac".

Am luat cheile? s-a gândit Feodor deodată, oprindu-se şi vârând mâna în buzunarul impermeabilului. Acolo a dat de un mănunchi zornăitor, greu şi reconfortant. Atunci când, cu trei ani în urmă, tot în timpul existenţei sale aici ca student, mama lui se mutase la Paris ca să locuiască cu Tania, îi scrisese că nu se putea obişnui să fie eliberată de lanţurile care îl leagă pe un berlinez de broasca uşii sale. Şi-a imaginat bucuria mamei la citirea articolului despre el şi pentru o clipă a simţit mândrie maternă faţă de sine; şi nu doar atât, căci o lacrimă maternă îi ardea marginea pleoapelor.

Dar ce-mi pasă mie că primesc atenţie sau nu în timpul vieţii, dacă nu sunt sigur că lumea îşi va aminti de mine până în ultima sa iarnă întunecată, minunându-se ca bătrâna lui Ronsard? Totuşi... mai am ceva vreme până la treizeci de ani şi iată că astăzi, acum, sunt deja remarcat. Remarcat! Îţi mulţumesc, patrie dragă, pentru acest îndepărtat... O posibilitate lirică a trecut în zbor, cântându-i foarte aproape de urechi. Îţi mulţumesc, patrie dragă, pentru al tău preapreţios... nu-mi mai trebuie sunetul „at": rima a dat viaţă, dar rima în sine e abandonată. Şi straşnic dar, îţi mulţumesc... Bănuiesc că „ios" tot mai aşteaptă în culise. N-am vreme să scot acum al treilea vers, în izbucnirea asta de lumină. Păcat. S-a dus, am pierdut firul.

A cumpărat nişte pirogi (una cu carne, alta cu varză, a treia cu tapioca, a patra cu orez, a cincea... nu şi-a permis-o pe-a cincea) dintr-o băcănie rusească, un soi de muzeu de ceară al vechii bucătării rurale, şi le-a terminat repede, pe o bancă umedă din parcul public.

Ploaia se înteţea: cineva înclinase deodată cerul. A trebuit să se adăpostească în refugiul circular din staţia de tramvai. Acolo, pe o bancă, doi nemţi cu serviete discutau un târg şi îi confereau atâtea detalii dialectice, încât natura mărfii se pierdea, ca atunci când te uiţi peste un articol din Enciclopedia Brockhaus[1] şi pierzi din vedere subiectul, indicat în text

1 Enciclopedie de limbă germană, publicată de Brockhaus, prima ediţie fiind cea din 1796-1808.

doar prin inițială. Scuturându-și părul tuns scurt, o fată a intrat în refugiu cu un buldog mic, care hârâia și semăna cu o broască. Ei, ce ciudat: acum „îndepărtat" și „remarcat" sunt iarăși împreună și o anumită combinație răsună persistent. Nu voi ceda tentației.

Răpăiala s-a terminat. Cu o simplitate perfectă – fără dramă, fără șmecherii – s-au aprins toate felinarele de pe stradă. El a decis că ar putea deja porni către Cernîșevski, așa încât să ajungă acolo spre ora nouă, plouă, vouă, rouă. Așa cum li se întâmplă bețivilor, ceva îl proteja când trecea strada în starea asta. Luminată de raza umedă a unui felinar, o mașină stătea la curbă cu motorul pornit: absolut fiecare picătură de pe capotă tremura. Cine-o fi scris-o? Feodor nu putea să facă o alegere finală între câțiva critici emigranți. Unul era scrupulos, dar netalentat; altul, necinstit, dar înzestrat; un al treilea scria numai despre proză; al patrulea, doar despre prietenii lui; al cincilea... iar imaginația lui Feodor l-a convocat pe acest al cincilea: un bărbat de-o vârstă cu el sau poate, s-a gândit, cu un an mai tânăr, care publicase exact în aceiași ani, în exact aceleași ziare și reviste ale emigranților, nu mai mult ca el (un poem ici, un articol colo), dar care, într-o manieră de neînțeles, ce părea la fel de naturală din punct de vedere fizic ca un fel de emanație, se învăluise discret într-o aură de faimă nedefinită, așa încât numele lui era pronunțat nu neapărat des, însă absolut diferit de toate celelalte nume tinere; un om ale cărui fiece noi rânduri chinuitoare el, Feodor, disprețuindu-se, le devora iute și avid, stând într-un colț, încercând ca, prin chiar actul lecturii, să distrugă minunea lor – după care, vreme de vreo două zile, nu se putea dezbăra fie de ceea ce citise, fie de propria lui senzație de slăbiciune sau de durere secretă, de parcă în timp ce se luptase cu altcineva își rănise cea mai lăuntrică și sacrosanctă particulă; un bărbat singuratic, dezagreabil, miop, cu un fel de defect deranjant în poziția reciprocă a omoplaților. Dar o să-ți iert totul, dacă tu ești.

S-a gândit că mergea prea încet, totuși ceasurile care îi ieșeau în cale (uriașii ițiți din vitrinele ceasornicarilor) înaintau încă și mai încet, iar când, aproape ajuns la destinație, a

depăşit-o dintr-un pas pe Liubov Markovna, care mergea în acelaşi loc, şi-a dat seama că fusese purtat de-a lungul întregii călătorii de nerăbdare, ca de o scară rulantă care transformă şi un om nemişcat într-un alergător.

De ce îşi mai machia ochii această femeie în vârstă, fleşcăită şi neiubită, când deja purta un pince-nez? Lentilele exagerau nesiguranţa şi grosolănia ornamentaţiei amatoare şi, prin urmare, privirea ei absolut inocentă devenea atât de ambiguă, încât nu te puteai dezlipi de ea: hipnoza erorii. De fapt, cam totul la ea părea bazat pe o nefericită neînţelegere – şi te întrebai dacă nu era chiar o formă de nebunie atunci când ea îşi imagina că vorbeşte germana ca un nativ, că Galsworthy era un mare scriitor sau că Gheorghi Ivanovici Vasiliev era atras într-un mod patologic de ea. Era unul dintre cei mai fideli participanţi la petrecerile literare pe care soţii Cernîşevski, împreună cu Vasiliev, un jurnalist bătrân şi gras, le organizau din două în două sâmbete: azi era abia marţi; iar Liubov Markovna încă îşi mai trăia impresiile de sâmbăta trecută, împărtăşindu-le cu generozitate. În compania ei, bărbaţii deveneau fatalmente nişte neciopliţi distraţi. Feodor simţea şi el că alunecă în greşeală, dar – din fericire – tocmai ajungeau la uşa din faţă, iar acolo îi aştepta deja servitoarea familiei Cernîşevski, cu cheile în mână; de fapt, fusese trimisă ca să-l întâmpine pe Vasiliev, care suferea de o boală extrem de rară a valvelor cardiace – făcuse chiar un adevărat hobby din asta şi uneori venea la casa prietenilor cu un mulaj anatomic al inimii şi demonstra totul foarte limpede şi afectuos.

— *Noi* nu avem nevoie de lift, a zis Liubov Markovna şi a pornit-o în sus pe scări cu un pas greoi şi apăsat, care pe paliere se transforma într-o legănare ciudat de lină şi silenţioasă.

Feodor a trebuit să meargă în zigzag în urma ei, cu pa domol, aşa cum vezi uneori că face un câine, şerpuind şi vârându-şi nasul pe după călcâiele stăpânului, ba la dreapta, ba la stânga.

Au fost primiţi de Aleksandra Iakovlevna însăşi. Feodor de-abia a avut timp să remarce expresia ei neobişnuită (de parcă ar fi dezaprobat ceva sau ar fi vrut să prevină iute

ceva), când soțul ei a țâșnit în hol pe piciorușele lui scurte și dolofane, fluturând din fugă un ziar.

— Uite-l! a strigat el cu colțurile gurii zvâcnindu-i violent în jos (un tic dobândit de la moartea fiului său). Ia uite-l!

— Când m-am măritat cu el, a comentat *madame* Cernîșevski, m-am așteptat să aibă un simț al umorului mai subtil.

Feodor a observat surprins că ziarul pe care l-a luat ezitând de la gazda lui era unul german.

— Data! a strigat Cernîșevski. Hai, tinere, ia uitați-vă la dată!

— 1 aprilie, a zis Feodor cu un oftat și a împăturit automat ziarul. Da, bineînțeles, ar fi trebuit să-mi dau seama.

Cernîșevski a început să râdă în niște hohote feroce.

— Nu fiți supărat pe el, vă rog, a zis soția lui cu un ton indolent, plin de tristețe, dându-și ușor ochii peste cap și apucându l cu blândețe pe tânăr de încheietură.

Liubov Markovna și-a închis poșeta cu un pocnet și a zbughit-o spre salon.

Era o cameră micuță, mobilată mai degrabă fără gust, prost luminată, cu o umbră adăstând într-un colț și un pseudo-vas de Tanagra pe o etajeră inaccesibilă, iar când în sfârșit a sosit și ultimul invitat și *madame* Cernîșevski, devenind pentru o clipă – așa cum se întâmplă de obicei – remarcabil de asemănătoare cu propriul ei ceainic (albastru, strălucitor), a început să servească ceaiul, reședința înghesuită și-a pus masca unui anumit confort tulburător, provincial. Pe canapea, printre perne de diferite nuanțe – toate neatrăgătoare și șterse –, o păpușă de mătase, cu picioarele moi ca de înger și ochii migdalați în stil persan, era strânsă pe rând de două persoane confortabil instalate: Vasiliev, masiv, cu barbă, purtând șosete ca înainte de război, cu manșetă elastică întărită deasupra gleznelor; și o fată fragilă, încântător de epuizată, cu pleoape roz, cu o înfățișare generală aducând cu un șoarece alb; prenumele ei era Tamara (care i s-ar fi potrivit mai bine păpușii), iar numele amintea de unul dintre acele peisaje muntoase germane ce atârnă în atelierele de înrămat tablouri. Feodor ședea lângă bibliotecă și încerca să simuleze buna dispoziție, în ciuda nodului din gât. Kern,

un inginer constructor care se mândrea că a fost o cunoştinţă apropiată a răposatului Aleksandr Blok (celebrul poet), scotea un sunet cleios în timp ce extrăgea o curmală dintr-o cutie alungită. Liubov Markovna cerceta atent produsele de patiserie de pe un platou mare, cu un bondar mediocru pictat şi, încheindu-şi în pripă investigaţia, s-a mulţumit cu o brioşă – genul acela pudrat cu zahăr care poartă întotdeauna o amprentă invizibilă. Gazda spunea o poveste veche despre păcăleala unui student la medicină din Kiev de 1 aprilie... Dar cea mai interesantă persoană din încăpere stătea un pic retrasă, la biroul de scris, şi nu lua parte la conversaţia generală – pe care, însă, o urmărea cu o discretă atenţie. Era un tânăr asemănător întru câtva cu Feodor – nu atât la trăsăturile feţei (care în acea clipă erau greu de distins), ci în tonalitatea înfăţişării sale generale: nuanţa roşcată-cenuşie a capului rotund, cu părul tuns scurt (un stil care, conform regulilor romantismului de atunci din Sankt Petersburg, i se potrivea mai bine unui poet decât nişte şuviţe lăţoase); transparenţa urechilor mari, gingaşe şi uşor clăpăuge; supleţea gâtului, cu umbra unei adâncituri la ceafă. Şedea în aceeaşi poziţie pe care o adopta Feodor uneori – capul uşor plecat, picioarele încrucişate, braţele nu atât încrucişate, cât îmbrăţişându-se, de parcă i-ar fi fost răcoare, aşa încât relaxarea corpului era exprimată mai degrabă de proiecţiile angulare (genunchi, cot, umăr slab) şi de contracţia tuturor membrelor decât de înmuierea generală a scheletului unei persoane care se destinde şi ascultă. Umbrele a două volume ce stăteau pe birou sugerau o manşetă şi colţul unui rever, în timp ce un al treilea volum, care se sprijinea de celelalte, ar fi putut trece drept o cravată. Era cam cu cinci ani mai tânăr decât Feodor şi, în privinţa feţei în sine, dacă judecai după fotografiile de pe pereţii camerei şi din dormitorul învecinat (pe măsuţa dintre paturile gemene care plângea noaptea), probabil că nu era absolut nici o asemănare, dacă nu luai în seamă o anumită alungire a profilului combinată cu oasele frontale proeminente şi adâncimea întunecată a orbitelor – în genul lui Pascal, conform fizionomiştilor –, şi se putea să mai fi avut ceva în comun în grosimea sprâncenelor...

dar nu, nu era o chestiune de asemănare banală, ci de similaritate spirituală generică între doi băieți uscățivi și sensibili, fiecare ciudat în felul lui. Acest tânăr ședea cu privirea plecată și o urmă de zeflemea pe buze, într-o poziție modestă, nu prea confortabilă, pe un scaun pe care scânteia șirul de pioneze arămii din tapițerie, în dreapta biroului înțesat cu dicționare; iar Aleksandr Iakovlevici Cernișevski, cu un efort convulsiv, de parcă și-ar fi recăpătat echilibrul pierdut, avea să-și smulgă privirea de la acel tânăr alcătuit din umbre, în timp ce continua cu ironiile vioaie, în spatele cărora încerca să-și ascundă boala mintală.

— Stați liniștit, o să fie cronici, i-a spus lui Feodor, făcând cu ochiul în mod involuntar. Puteți fi sigur că o să va stoarcă criticii punctele negre.

— Apropo, a întrebat soția lui, ce înseamnă mai exact acele „șovăieli și șerpuieli" – din poezia despre bicicletă?

Feodor a explicat, bazându-se mai mult pe gesturi decât pe cuvinte:

— Știți, când înveți să mergi pe bicicletă și tot virezi într-o parte și-n alta.

— Dubioasă expresie, a remarcat Vasiliev.

— Preferata mea este cea despre bolile copilăriei, da, a zis Aleksandra Iakovlevna, dând din cap ca pentru sine, asta e bună: scarlatina de Crăciun și difteria de Paște.

— De ce nu invers? a vrut să știe Tamara.

Ah, cum mai iubise băiatul poezia! Biblioteca închisă cu geamuri din dormitor era plină de cărți: Gumiliov și Heredia, Blok și Rilke – și ce multe știa pe de rost! Și carnetele.. Într-o zi va trebui ca ea și cu mine să ne așezăm și să le parcurgem pe toate. Ea are puterea s-o facă, eu nu. Ciudat cum tot amâni unele lucruri. Ai crede că va fi o plăcere – unica, amara plăcere – să scotocești printre lucrurile unui mort, totuși posesiunile lui rămân tot acolo, neatinse (prevăzătoarea lene a sufletului?); este de neimaginat ca un străin să le atingă, dar ce ușurare ar fi dacă un incendiu accidental ar distruge acea mică vitrină prețioasă. Cernîșevski s-a ridicat brusc și, ca din întâmplare, a pus scaunul lângă birou în așa fel încât nici acesta, nici umbrele cărților să nu poată servi ca temă pentru fantomă.

Conversaţia se mutase deja la un anumit neregretat politician sovietic, care pierduse puterea după moartea lui Lenin.

— Ah, în anii în care l-am cunoscut, era pe „culmea slavei şi mărinimiei", spunea jurnalistul Vasiliev, citând greşit, ca toţi profesioniştii, din Puşkin (la care e „nădejde", nu „culme").[1]

Băiatul care arăta ca Feodor (de care soţii Cernîşevski deveniseră aşa de ataşaţi exact din acest motiv) era acum la uşă, unde s-a oprit înainte să părăsească încăperea, întorcându-se pe jumătate spre tatăl lui – şi, în ciuda naturii lui pur imaginare, era cu mult mai substanţial decât toţi aceia care stăteau în cameră! Canapeaua putea fi văzută prin Vasiliev şi fata cea palidă! Kern, inginerul, era reprezentat doar de sclipirea pince-nez-ului; la fel şi Liubov Markovna; iar Feodor însuşi exista numai datorită unei vagi congruenţe cu decedatul – în vreme ce Iaşa era absolut real şi viu şi numai instinctul de autoconservare te împiedica să îi priveşti atent trăsăturile.

Dar poate, s-a gândit Feodor, poate că toate acestea sunt greşite, poate că el (Aleksandr Iakovlevici Cernîşevski) nu şi-l imaginează deloc pe fiul lui acum, aşa cum îmi închipui eu că face. Poate că într-adevăr este absorbit de conversaţie, iar dacă privirea îi rătăceşte, ar putea fi numai pentru că a fost mereu neastâmpărat, bietul om. Sunt nefericit, sunt plictisit, nimic nu sună adevărat şi nu ştiu de ce mai stau aici, ascultând prostii.

Oricum, a continuat să stea acolo, să fumeze şi să-şi legene uşurel vârful piciorului – iar pe când ceilalţi discutau mai departe şi el îşi vorbea în gând, a încercat, aşa cum făcea peste tot şi întotdeauna, să-şi imagineze mişcarea interioară, transparentă, a unei persoane sau a alteia. Se instala cu grijă înăuntrul interlocutorului ca într-un fotoliu, aşa încât coatele celuilalt să-i slujească de suporturi pentru braţe, şi sufletul lui se potrivea frumuşel în sufletul celuilalt – iar

---

1 Din poezia „Stanţe" (1826). În româneşte: „În slavă şi mărinimie / Eu pun nădejdea vieţii mele. / Când Petru-ajunse la domnie, / Au fost zaveri, osânde grele". (A.S Puşkin, *Opere alese*, trad. de Al. Philippide, Editura Cartea Rusă, 1954, p. 85).

apoi lumina lumii se schimba deodată şi pentru o clipă chiar devenea Aleksandr Cernîşevski sau Liubov Markovna sau Vasiliev. Uneori un entuziasm stimulant se adăuga efervescenţei ca de sifon a transformării, iar el se simţea flatat când un cuvânt întâmplător venea să confirme fără efort şirul de gânduri pe care îl ghicea în celălalt. El, pentru care aşa-zisa politică (acea înşiruire ridicolă de pacte, conflicte, agravări, fricţiuni, discordii, prăbuşiri şi transformarea unor mici orăşele absolut nevinovate în nume de tratate internaţionale) nu însemna nimic, se cufunda uneori cu un fior de curiozitate şi repulsie în vastele intestine ale lui Vasiliev şi trăia pentru o clipă animat de mecanismul lui interior, al lui Vasiliev, acolo unde alături de butonul „Locarno" era unul pentru „Lockout" şi unde un joc pseudo-inteligent şi pseudo-distractiv era condus de simboluri atât de nepotrivite, precum „Cei cinci conducători ai Kremlinului" sau „Rebeliunea kurdă", sau de nume de indivizi care îşi pierduseră orice conotaţie umană: Hindenburg, Marx, Painlevé, Herriot (a cărui iniţială macrocefalică în rusă, un E inversat, dobândise o asemenea autonomie în coloanele *Gazetei* lui Vasiliev, încât ameninţa cu o ruptură totală de francezul original); era o lume a formulărilor profetice, a presentimentelor, a combinaţiilor misterioase; o lume care era de fapt de o sută de ori mai fantomatică decât cele mai abstracte vise. Iar atunci când Feodor s-a mutat în doamna Cernîşevski, s-a pomenit înăuntrul unui suflet unde nu doar că totul îi era străin, dar unde se minuna de multe lucruri, aşa cum un prim călător se poate minuna de obiceiurile dintr-o ţară îndepărtată: bazarul de la răsăritul soarelui, copiii despuiaţi, larma, mărimea monstruoasă a fructelor. Această femeie de patruzeci şi cinci de ani, simplă, indolentă, care în urmă cu doi ani îşi pierduse unicul fiu, prinsese viaţă deodată: doliul îi dăduse aripi, iar lacrimile o întineriseră – sau, în tot cazul, aşa spuneau cei care o cunoscuseră înainte. Amintirea fiului, care devenise o boală în cazul soţului ei, ardea în ea cu o fervoare însufleţitoare. Ar fi incorect să spunem că această fervoare o umplea pe de-a-ntregul; nu, depăşea cu mult limitele sufletului ei, părând chiar să înnobileze absurditatea acestor

două camere închiriate în care, după tragedie, ea şi soţul ei se mutaseră din apartamentul lor de pe In den Zelten[1] (unde locuise fratele ei cu familia în anii de dinainte de război). Acum îşi vedea toţi prietenii numai prin prisma receptivităţii lor faţă de pierderea ei şi, totodată, pentru o mai mare precizie, îşi amintea sau imagina opinia lui Iaşa faţă de un individ sau altul cu care trebuia să ţină legătura. Era cuprinsă de febra activităţii, de setea unui răspuns abundent; copilul ei creştea în ea şi se lupta să iasă la iveală; cercul literar nou înfiinţat de soţul ei împreună cu Vasiliev, cu scopul de a le da ceva de făcut lui şi ei, i se părea cel mai bun omagiu postum posibil pentru fiul ei poet. Exact în acea perioadă am văzut-o pentru prima oară şi am rămas mai mult decât perplex când această femeie micuţă, dolofană şi teribil de animată, cu ochi albaştri orbitori, a izbucnit deodată în lacrimi în toiul unei conversaţii cu mine, de parcă un vas de cristal plin ochi se spărsese fără vreun motiv aparent, şi, fără să-şi ia privirea săltăreaţă de la mine, râzând şi suspinând, a început să spună iar şi iar: „Dumnezeule, ce tare-mi aminteşti de el!". Francheţea cu care, în timpul întâlnirilor noastre ulterioare, a vorbit despre fiul ei, despre detaliile morţii lui şi despre felul în care îl visa acum (ca şi când ar fi fost grea cu el şi la fel de transparentă ca un balon de săpun) mi se părea vulgară şi nerușinată; m-a iritat şi mai mult când am aflat indirect că era „un pic rănită" fiindcă nu îi răspundeam cu vibraţii corespunzătoare, ci doar schimbam subiectul în clipa în care ea menţiona propria mea durere, propria mea pierdere. Foarte curând însă, am observat că acest extaz al tristeţii în care reuşea să trăiască fără să moară de o ruptură de aortă începea cumva să mă atragă şi să mă solicite. Ştiţi acea mişcare caracteristică, atunci când cineva îţi întinde o fotografie preţuită şi te priveşte cu înfrigurare... iar tu, după ce ai privit lung şi pios la chipul din poză, care zâmbeşte inocent şi fără să se gândească la moarte, te prefaci că amâni înapoierea sa, te prefaci că

1. Stradă istorică din Berlin, în partea de nord-est a grădinii zoologice, unde locuiau iniţial refugiaţi (numele ei, In den Zelten, însemnând „în corturi").

întârzii propria mână, în timp ce, cu privirea zăbovind, dai înapoi fotografia, de parcă ar fi fost nepoliticos să te despărți de ea mai devreme. Această succesiune de mișcări o repetam, ea și cu mine, la nesfârșit. Soțul ei ședea la biroul lui puternic luminat din colț, lucrând și din când în când dregându-și glasul: compila pentru dicționarul lui de termeni tehnici ruși, comisionat de un editor german. Totul era liniștit și greșit. Resturile de gem de cireșe se amestecau cu scrum de țigară în farfurioara mea. Cu cât continua ea să povestească mai mult despre Iașa, cu atât mai puțin atrăgător devenea: ah, nu, el și cu mine ne asemănam puțin (mult mai puțin decât presupunea ea, proiectând spre interior asemănările întâmplătoare ale trăsăturilor exterioare, cărora, mai mult, le alătura și altele care nu existau – în realitate, puținul care exista în noi corespundea puținului din exterior) și mă îndoiesc că am fi devenit prieteni dacă ne-am fi întâlnit vreodată. Posomoreala lui, întreruptă de veselia subită și vehementă caracteristică oamenilor fără umor; sentimentalismul entuziasmului său intelectual; puritatea lui, care ar fi sugerat puternic o timiditate a simțurilor, de n-ar fi fost suprarafinarea interpretării lor; sentimentele lui pentru Germania; chinurile lui spirituale lipsite de gust („Timp de o săptămână", zicea el, „am fost buimac" – după ce l-a citit pe Spengler!); și în cele din urmă poezia lui... pe scurt, tot ceea ce pentru mama lui era plin de farmec, pentru mine era respingător. Ca poet era, în opinia mea, foarte slab; nu crea, ci de-abia dacă se juca de-a poezia, așa cum făceau mii de tineri inteligenți de genul lui; dar, dacă nu se întâlneau cu vreun soi de moarte mai mult sau mai puțin eroică – neavând nimic de-a face cu literele rusești, pe care, totuși, le cunoșteau cu meticulozitate (ah, acele carnete ale lui Iașa, pline cu diagrame prozodice exprimând modulații ale ritmului în tetrametru!) –, ei abandonau literatura pentru totdeauna; iar dacă arătau talent în vreun domeniu, avea să fie în științe sau administrație sau pur și simplu într-o viață bine organizată. Poeziile lui, pline de clișee la modă, exaltau dragostea lui „îndurerată" pentru Rusia - scene de toamnă à la Esenin, albastrul fumegând din mlaștinile lui Blok,

zăpada fină de pe pavelele de lemn ale neoclasicismului lui Mandelştam şi parapetul de granit al Nevei, pe care abia se mai poate discerne astăzi urma cotului lui Puşkin. Mama lui mi le citea, împotmolindu-se din cauza agitaţiei, cu o intonaţie şcolărească ciudată, care nu se potrivea deloc acelor iambi tragic semi-accentuaţi; Iaşa însuşi trebuie să le fi recitat tărăgănându-le pierdut, dilatându-şi nările şi legănându-se în bizara splendoare a unui soi de mândrie lirică, după care se prăbuşea imediat la loc, devenind din nou umil, moale şi retras. Epitetele sonore care locuiau în gâtul lui – *neveroiatnîi* (incredibil), *hladnîi* (rece), *prekrasnîi* (frumos) – epitete folosite cu aviditate de tinerii poeţi din generaţia lui, cu iluzia că arhaismele, prozaismele sau pur şi simplu cuvintele sărace, după ce şi-au încheiat ciclul de viaţă, dacă erau folosite acum în poezii, câştigau un soi de prospeţime neaşteptată, revenind din direcţia opusă – aceste cuvinte, cu dicţia împiedicată a lui *madame* Cernîşevski, mai parcurgeau de fapt încă o jumătate de ciclu, păleau din nou şi din nou îşi arătau sărăcia decrepită – expunând astfel înşelăciunea stilistică. În afară de elegiile patriotice, Iaşa avea poezii despre speluncile marinarilor aventuroşi, despre gin şi jazz (pe care îl pronunţa, în felul nemţesc, „iaţ") şi poezii despre Berlin, în care încerca să înzestreze numele proprii cu o voce lirică în acelaşi fel în care, de pildă, numele de străzi italiene sună în poezia rusă ca un contralto suspect de eufonic; de asemenea, avea poezii dedicate prieteniei, fără rimă şi fără metru, pline de o brambureală de emoţii neclare şi timide sau de nişte răfuieli spirituale interioare şi apostrofări ale unui prieten de sex masculin cu o formă politicoasă (rusescul *vî*), aşa cum i se adresează un francez bolnav lui Dumnezeu sau o tânără poetesă rusoaică domnului ei preferat. Iar toate acestea erau exprimate într-o manieră stearsă şi întâmplătoare, cu multe vulgarităţi şi accente greşite, caracteristice poziţiei lui din clasa mijlocie provincială. Indus în eroare de sufixul augmentativ, el presupunea că *pojarişce* (locul unui foc recent) însemna „un foc mare" şi îmi mai amintesc de o referinţă cam patetică la „frescele lui Vrubliov" – o mixtură amuzantă între doi pictori ruşi

(Rubliov şi Vrubel) care nu servea decât la a demonstra neasemănarea noastră: nu, el n-ar fi putut iubi pictura aşa cum o iubesc eu. Îmi ascundeam faţă de mama lui adevărata părere despre poezia sa, în timp ce sunetele forţate, de aprobare dezarticulată, pe care le scoteam politicos erau interpretate de ea ca fiind semne de încântare incoerente. De ziua mea mi-a dăruit, surâzând printre lacrimi, cea mai bună cravată a lui Iaşa, o chestie demodată din moar, proaspăt călcată, având încă vizibilă eticheta unui magazin bine cunoscut, dar nu şi elegant: nu prea cred că a purtat-o vreodată nici Iaşa; şi, în schimbul a tot ceea ce îmi împărtăşise, pentru că îmi dăruise o imagine completă şi detaliată a răposatului ei fiu, cu poezia lui, cu neurastenia lui, cu entuziasmul lui, cu moartea lui, *madame* Cernîşevski îmi cerea imperios un anumit volum de colaborare creativă. Soţul ei, care era mândru de numele lui cu o vechime de secole şi petrecea ore întregi întreţinând oaspeţii cu istoria acestuia (bunicul lui fusese hotezat pe timpul domniei lui Nicolae I – bănuiesc că în Volsk – de tatăl faimosului scriitor politic Cernîşevski, un preot grec ortodox, dârz şi energic, căruia îi plăcea să facă muncă de misionar printre evrei şi care, pe lângă binecuvântarea spirituală, le oferea convertiţilor bonusul numelui său de familie), mi-a spus în numeroase ocazii:

— Auziţi, trebuie să scrieţi o cărţulie sub forma unei *biographie romancée* despre marele nostru om al anilor '60.. Haideţi, haideţi, nu vă mai încruntaţi, pot să prevăd toate obiecţiile dumneavoastră, dar, credeţi-mă, există într-adevăr cazuri în care frumuseţea fascinantă a vieţii dedicate a unui om bun răscumpără falsitatea părerilor sale literare, iar Nikolai Cernîşevski a fost cu adevărat un suflet eroic. Dacă vă hotărâţi să îi descrieţi viaţa, sunt multe lucruri ciudate pe care vi le pot spune.

Nu-mi doream absolut deloc să scriu despre marele om al anilor '60 şi chiar şi mai puţin să scriu despre Iaşa, aşa cum mă sfătuia cu insistenţă mama lui, de cealaltă parte (astfel că, luate laolaltă, aveam o comandă pentru o istorie completă a familiei). Însă, în timp ce eram şi amuzat şi iritat de aceste eforturi ale lor de a-mi canaliza muza, simţeam

totuşi că în curând *madame* Cernîşevski avea să mă încolţească şi, aşa cum eram obligat să îmi pun cravata lui Iaşa atunci când o vizitam (până când mi-a dat prin minte să spun că o păstram pentru ocazii speciale), aveam să mă angajez să scriu o lungă proză scurtă despre soarta lui Iaşa. La un moment dat, am fost suficient de slab (sau poate suficient de îndrăzneţ), încât să reflectez asupra manierei în care să abordez subiectul, în cazul în care cumva... Orice om al ideilor de-a gata, orice romancier „serios" cu ochelari cu ramă de baga – doctorul de familie al Europei şi seismograful cutremurelor sale sociale – ar fi găsit fără îndoială în această poveste ceva extrem de caracteristic pentru „structura mentală a tinerilor în anii de după război" – o combinaţie de cuvinte care în sine (chiar şi dincolo de „ideea generală" pe care o transmitea) mă lăsa mut de dispreţ. Simţeam de obicei o greaţă dezgustătoare atunci când auzeam sau citeam despre cea mai nouă aiureală, aiureala vulgară şi lipsită de umor, despre „simptomele epocii" şi „tragedia tinerilor". Şi, de vreme ce nu puteam fi inflamat de tragedia lui Iaşa (deşi mama lui credea că sunt în flăcări), m-aş fi înglodat involuntar într-un roman cu „profundă" mizăsocială, cu o dezgustătoare duhoare freudiană. Inima îmi rămânea împietrită când îmi exersam imaginaţia, încercând cu degetul, cum ar veni, gheaţa subţire ca un strat de mică de deasupra iazului; mergeam atât de departe încât să mă imaginez făcând o copie a lucrării mele corectate şi aducând-o la *madame* Cernîşevski, aşezându-mă în aşa fel încât lampa să-mi lumineze calea fatală dinspre stânga (mulţumesc, văd bine aşa), iar după un scurt cuvânt înainte despre cât de dificil fusese, despre responsabilitatea pe care o simţisem... dar aici totul se întuneca în ceaţa stacojie a ruşinii. Din fericire, nu am îndeplinit comanda – nu ştiu exact ce m-a salvat: pe de o parte, am amânat prea mult; pe de alta, între întâlnirile noastre erau anumite pauze binecuvântate; iar apoi poate că şi *madame* Cernîşevski se cam plictisise de mine ca ascultător; în tot cazul, povestea a rămas nefolosită de scriitor - o poveste care era de fapt foarte simplă şi tristă.

Iașa și cu mine intraserăm la Universitatea din Berlin cam în același timp, dar nu l-am cunoscut, deși trebuie să fi trecut unul pe lângă celălalt de multe ori. Diversitatea materiilor – el făcea filosofie, eu studiam infuzorii – a scăzut șansele întovărășirii noastre. Dacă ar fi să mă întorc acum în acel trecut, îmbogățit numai într-o singură privință – conștiința zilei prezente – și să refac întocmai toți pașii mei întrețesuți, atunci cu siguranță i-aș observa chipul, acum atât de familiar datorită pozelor. E ciudat când îți imaginezi că te întorci în trecut cu marfa de contrabandă a prezentului, ce straniu ar fi să întâlnești acolo, în locuri neașteptate, prototipurile cunoscuților de astăzi, așa de tineri și proaspeți, care, într-un soi de nebunie lucidă, nu te recunosc; astfel, o femeie, de pildă, pe care o iubești de ieri, apare ca o fetiță, stând practic lângă tine într-un tren aglomerat, în vreme ce trecătorul întâmplător care cu cincisprezece ani în urmă te întreba pe stradă încotro să o ia lucrează acum în același birou cu tine. Din această mulțime a trecutului, doar vreo duzină de chipuri vor dobândi această importanță anacronică: mici cărți de joc transfigurate de strălucirea unui atu. Și-apoi, cu câtă încredere ai putea... Dar, vai, chiar și atunci când ți se întâmplă, într-un vis, să faci o asemenea călătorie înapoi, atunci, la limita trecutului, intelectul tău prezent este complet invalidat și, în decorul unei săli de clasă, asamblat în grabă de proprietarul stângaci al coșmarului, tu iar nu-ți știi lecția – cu toate nuanțele uitate ale acelor chinuri școlărești de demult.

La universitate, Iașa s-a împrietenit cu doi colegi studenți, Rudolf Baumann, un neamț, și Olia G., o compatrioată – ziarele germane nu i-au scris numele întreg. Ea era o fată de vârsta lui și de aceeași condiție socială, ba chiar, cred, și din același oraș cu el. Familiile lor, totuși, nu se cunoșteau. N-am avut ocazia să o văd decât o singură dată, la o serată literară cam la doi ani după moartea lui Iașa – îmi amintesc fruntea ei remarcabil de lată și senină, ochii de culoarea acvamarinului și gura mare și roșie, cu puf întunecat deasupra buzei de sus și o aluniță mare la comisură; stătea cu brațele încrucișate pe pieptul moale, trezind deodată în mine toate

asociaţiile literare cuvenite, precum praful unei frumoase seri de vară şi pragul unei taverne de la şosea, şi privirea atentă a unei fete plictisite. Cât despre Rudolf, nu l-am văzut niciodată personal şi pot conchide numai din cuvintele altora că avea un păr blond deschis, pieptănat pe spate, era rapid în mişcări şi chipeş – genul dur, musculos, amintind de un câine de vânătoare. Astfel, folosesc diferite metode de a-i studia pe fiecare dintre aceşti trei indivizi, ce le afectează atât substanţa, cât şi coloratura, până când, în ultima clipă, razele unui soare care îmi aparţine şi totuşi îmi este de neînţeles îi ating şi îi egalizează în aceeaşi izbucnire luminoasă.

Iaşa ţinea un jurnal, iar în acele însemnări definea clar relaţia comună dintre el, Rudolf şi Olia ca pe „un triunghi înscris într-un cerc". Cercul reprezenta prietenia normală, simplă, „euclidiană" (cum zicea el), care îi unea pe toţi trei, aşa încât, dacă n-ar fi existat decât cercul, uniunea lor ar fi rămas una fericită, lipsită de griji şi intactă. Dar triunghiul înscris în el era un sistem diferit de relaţii, complex, chinuitor şi închegându-se încet, care avea o existenţă proprie, absolut independentă de închiderea sa obişnuită, a prieteniei uniforme. Acesta era banalul triunghi al tragediei, format în interiorul unui cerc idilic, şi simpla prezenţă a unei asemenea structuri suspect de precise, ca să nu mai zic nimic de contrapunctul elegant al dezvoltării sale, nu mi-ar fi permis niciodată să-l transform într-o nuvelă sau într-un roman.

„Sunt îndrăgostit feroce de sufletul lui Rudolf", scria Iaşa în stilul lui tumultuos, neoromantic. „Iubesc proporţiile sale armonioase, sănătatea, bucuria sa de-a trăi. Sunt îndrăgostit feroce de acest suflet suplu, bronzat şi dezgolit, care are un răspuns la toate şi trece prin viaţă aşa cum o femeie stăpână pe ea traversează o sală de bal. Nu-mi pot imagina decât într-o manieră extrem de complexă şi abstractă, pe lângă care Kant şi Hegel sunt joacă de copil, extazul feroce pe care l-aş simţi dacă cumva... Dacă cumva, ce? Ce pot face eu cu sufletul lui? Asta mă omoară – jindul acesta după un instrument nespus de misterios (aşa cum Albrecht Koch tânjea după «logica de aur» în lumea nebunilor). Sângele-mi

fierbe, mâinile-mi îngheaţă ca ale unei şcolăriţe atunci când rămân singur cu el, iar el ştie asta şi îi devin respingător, aşa că nu-şi ascunde dezgustul. Sunt îndrăgostit feroce de sufletul lui – iar asta e la fel de zadarnic ca şi cum te-ai îndrăgosti de lună."

Greaţa lui Rudolf este de înţeles, însă, dacă priveşti chestiunea cu mai mare atenţie, se poate bănui că probabil pasiunea lui Iaşa nu era, până la urmă, chiar aşa de anormală, entuziasmul lui era, până la urmă, foarte asemănător cu acela al multor tineri ruşi la mijlocul ultimului secol, elevul tremurând de fericire atunci când, ridicându-şi genele mătăsoase, profesorul său cu frunte palidă, un viitor lider, un viitor martir, se întorcea către el; şi aş fi refuzat să văd în cazul lui Iaşa o deviaţie incorigibilă, dacă Rudolf ar fi fost, în cea mai mică măsură, un profesor, un martir sau un lider; şi nu ceea ce era în realitate, un aşa-zis „Bursch", un neamţ „obişnuit", în ciuda unei anumite aplecări spre poezia obscură, muzica şchioapă, arta strâmbă – ce nu afecta în el acea sănătate fundamentală de care Iaşa era fascinat, sau credea că e.

Fiul unui tâmpit de profesor respectabil şi al fiicei unui funcţionar public, Rudolf crescuse într-un minunat mediu burghez, între un bufet ca o catedrală şi cotoarele unor cărţi adormite. Era jovial, deşi nu bun; sociabil şi totuşi un pic capricios; impulsiv şi în acelaşi timp calculat. S-a îndrăgostit categoric de Olia după o plimbare cu bicicleta, făcută împreună cu ea şi cu Iaşa în Pădurea Neagră, o excursie care, după cum a mărturisit mai târziu, la anchetă, „a fost o revelaţie pentru noi trei"; s-a îndrăgostit de ea la nivelul cel mai de jos, primitiv şi nerăbdător, dar din partea ei a primit un refuz tăios, accentuat de faptul că Olia, o fată indolentă, acaparatoare şi ciudată, posomorâtă, a înţeles la rândul ei (în aceeaşi pădure de brazi, lângă acelaşi lac rotund şi negru) „că s-a îndrăgostit de" Iaşa, care a fost la fel de împovărat de asta cum era şi Rudolf de ardoarea lui şi ea însăşi de ardoarea lui Rudolf, aşa încât relaţia geometrică a sentimentelor lor circumscrise era completă, amintind de legăturile reciproce tradiţionale şi cumva misterioase ale

dramatis personae ale dramaturgilor francezi din secolul XVIII, unde X este *l'amante de* Y (cea îndrăgostită de Y), iar Y este *l'amant de* Z (cel îndrăgostit de Z).

Până iarna, a doua iarnă a prieteniei lor, au devenit absolut conştienţi de situaţie; iarna a fost petrecută studiind lipsa de speranţă. La suprafaţă, totul părea să fie bine: Iaşa citea neîncetat, Rudolf juca hochei, gonind cu măiestrie pucul pe gheaţă; Olia studia istoria artei (care, în contextul epocii, suna – ca şi tonul întregii drame în cauză – ca o notă insuportabil de tipică şi, prin urmare, falsă); însă înăuntru creştea un atroce chin ascuns, care a devenit formidabil de distructiv din clipa când aceşti tineri nefericiţi au început să descopere o oarecare plăcere în chinul lor împăturit în trei.

Vreme îndelungată au respectat un acord tacit (fiecare ştiind, într-un mod nerușinat şi lipsit de speranţă, totul despre ceilalţi) de a nu-şi menţiona niciodată sentimentele atunci când erau toţi trei împreună; dar ori de câte ori unul dintre ei era absent, ceilalţi doi se porneau inevitabil să discute despre patima şi suferinţa lui. Din cine ştie ce motiv, au sărbătorit Anul Nou într-un restaurant din una dintre gările din Berlin – probabil fiindcă în gări armamentul timpului este deosebit de impresionant –, iar apoi s-au plimbat gârboviţi prin zloata multicoloră a sinistrelor străzi în sărbătoare şi Rudolf a propus ironic un toast pentru devoalarea prieteniei lor – de atunci, la început cu discreţie, dar în curând cu tot extazul sincerităţii, aveau să-şi discute laolaltă sentimentele, fiind toţi trei de faţă. Atunci a început triunghiul să-şi erodeze circumferinţa.

Bătrânii Cernîşevski, la fel ca şi părinţii lui Rudolf şi mama Oliei (o sculptoriţă obeză, cu ochi negri şi încă frumoasă, cu voce gravă, care îngropase doi soţi şi obişnuia să poarte coliere lungi, ce arătau ca nişte lanţuri de bronz), nu doar că n-au simţit că se apropia ceva fatal, dar mai şi răspundeau cu încredere (dacă se ivea cineva care să întrebe într-o doară, printre îngerii care deja convergeau, deja roiau şi se agitau în jurul leagănului unde stătea un revolver mic şi negru, de curând născut) că totul era în regulă, că toată

lumea era fericită. Mai târziu însă, după ce se întâmplaseră toate, amintirile lor înşelate au făcut toate eforturile pentru a descoperi în rutina trecutelor zile identic colorate urme şi dovezi a ceea ce avea să urmeze şi, surprinzător, aveau să le găsească. Astfel, *madame* G., făcându-i o vizită de condoleanţe lui *madame* Cernîşevski, credea cu convingere ce spunea atunci când insista că presimţise tragedia de mult – chiar din ziua în care intrase în salonul semiîntunecat unde, imitând diversele triste înclinări ale alegoriilor de pe basoreliefurile funerare, Olia şi cei doi prieteni ai ei stăteau neclintiţi pe canapea, în tăcere; nu a fost decât o armonie a umbrelor, pasageră şi de moment, dar *madame* G. pretindea că observase acel moment sau, mai degrabă, îl pusese deoparte pentru a reveni la el câteva luni mai târziu.

Până în primăvară revolverul crescuse. Era al lui Rudolf, dar vreme îndelungată a tot trecut pe neobservate de la unul la altul, ca un inel cald alunecând pe un fir într-un joc de salon sau o carte de joc cu dama de pică. Oricât de ciudat ar putea părea, ideea de a dispărea toţi trei împreună, pentru se a putea restabili – deja într-o altă lume – un cerc ideal şi fără cusur, fusese dezvoltată cel mai activ de Olia, deşi acum e greu de stabilit cine a propus primul şi când. Rolul poetului în această întreprindere era preluat de Iaşa – poziţia lui părea cea mai lipsită de speranţă de vreme ce, în fond, era cea mai abstractă; există, totuşi, tristeţi pe care nu le poţi vindeca prin moarte, de vreme ce ele pot fi tratate mult mai simplu prin viaţă şi-ale sale jinduri schimbătoare: un glonţ material este neputincios în faţa lor, în timp ce, pe de altă parte, se descurcă prea bine cu pasiunile mai banale ale inimii, ca ale lui Rudolf şi ale Olici.

De-acum se găsise o soluţie, iar discuţiile pe marginea ei deveniseră deosebit de fascinante. La mijlocul lui aprilie, în apartamentul pe care îl avea pe-atunci familia Cernîşevski, s-a petrecut ceva care se pare că a servit ca impuls final pentru *dénouement*[1]. Părinţii lui Iaşa plecaseră liniştiţi la cinematograful de peste drum. Rudolf s-a îmbătat pe neaşteptate

1. Deznodământ (în fr., în orig.).

şi s-a dezlănţuit, Iaşa l-a tras deoparte de Olia şi toate acestea s-au întâmplat în baie, iar acum Rudolf, înlăcrimat, îşi aduna banii care îi căzuseră cumva din buzunarele pantalonilor şi câtă deprimare simţeau toţi trei, câtă ruşine şi ce tentantă era uşurarea oferită de finalul programat pentru ziua următoare.

După cina de joi, în data de 18, care era şi a optsprezecea aniversare a morţii tatălui Oliei, s-au dotat cu revolverul, care devenise deja destul de corpolent şi independent, şi, pe o vreme lejeră şi inconsistentă (cu un vânt umed de la vest şi o rugină violetă de panseluţe în fiecare grădină), au pornit cu tramvaiul 57 spre Grunewald[1], unde plănuiau să găsească un loc retras şi să se împuşte unul după altul. Stăteau în picioare pe platforma din spate a tramvaiului, toţi trei purtând impermeabile, cu feţe palide şi buhăite – iar cascheta cu cozoroc mare a lui Iaşa, pe care n-o purtase de vreo patru ani şi pe care şi-o pusese astăzi din vreun motiv sau altul, îi dădea un aer ciudat de plebeu; Rudolf era cu capul gol, iar vântul îi ciufulea părul blond, dat pe spate de pe tâmple; Olia stătea sprijinită de balustrada din spate, strângând bara neagră cu o mână albă şi fermă, cu un inel proeminent pe arătător – şi privea cu ochii îngustaţi la străzile ce se derulau cu smucituri, tot timpul călcând din greşeală pe pedala blândului clopoţel din podea (menit pentru piciorul uriaş, ca de piatră, al vatmanului, atunci când vagonul din spate devenea primul). Acest grup a fost remarcat dinăuntrul tramvaiului, prin uşă, de Iuli Filippovici Posner, fostul preceptor al unui văr de-al lui Iaşa. Aplecându-se iute în afară – era o persoană alertă şi sigură pe sine –, i-a făcut semn lui Iaşa, care, recunoscându-l, a intrat.

— Ce bine c-am dat peste dumneavoastră, a zis Posner.

Şi, după ce i-a explicat în detaliu că se ducea cu fiica lui de cinci ani (care stătea singură la fereastră, cu nasul moale, ca de gumă, lipit de geam) să îşi viziteze nevasta la maternitate, şi-a scos portofelul, iar din portofel cartea de vizită, şi apoi, profitând de o oprire întâmplătoare a tramvaiului

1. Pădure din Berlin.

(troleul se desprinsese de fire la o curbă), şi-a tăiat vechea adresă cu un stilou şi a scris-o pe cea nouă deasupra.

— Aşa, a zis, daţi-i asta vărului dumneavoastră de îndată ce se întoarce de la Basel şi amintiţi-i, vă rog, că încă mai am la el câteva dintre cărţile de care am mare, mare nevoie.

Tramvaiul gonea pe Hohenzollerndamm, iar pe platforma sa din spate Olia şi Rudolf continuau să stea în picioare în vânt, la fel de serioşi ca şi înainte, dar se petrecuse o anumită schimbare tainică: prin actul de a-i lăsa singuri, fie şi numai pentru o clipă (Posner şi fiica lui s-au dat jos foarte curând), Iaşa rupsese de fapt alianţa şi îşi iniţiase separarea de ei, aşa încât, atunci când li s-a alăturat din nou pe platformă, deşi la fel de neştiutor de asta ca şi ei, era deja pe cont propriu, iar crăpătura invizibilă, după legile care guvernează toate crăpăturile, continua să se întindă şi să se lărgească.

În solitudinea pădurii primăvăratice, unde mestecenii cenuşii şi umezi, mai cu seamă cei mai mici, stăteau de jur împrejur absorbiţi, cu toată atenţia întoarsă către interiorul lor, nu departe de lacul gri-porumbel (pe-al cărui mal întins nu era nici un suflet, în afara unui omuleţ care arunca un băţ în apă la cererea câinelui său), au găsit uşor un loc convenabil de izolat şi au trecut la treabă imediat; mai exact, Iaşa a trecut la treabă: el avea acea onestitate a spiritului care conferea şi celui mai nesăbuit gest o simplitate aproape cotidiană. A spus că se va împuşca el primul, graţie dreptului dat de vârstă (era cu un an mai mare ca Rudolf şi cu o lună mai mare ca Olia), iar această simplă remarcă a făcut inutilă tragerea la sorţi care, în orbirea-i grosolană, oricum l-ar fi indicat probabil tot pe el; şi, aruncându-şi impermeabilul şi fără să-şi ia adio de la prieteni (ceea ce era absolut firesc, ţinând cont de destinaţia lor identică), în linişte, cu o grabă stângace, a coborât panta alunecoasă şi acoperită de pini, într-o viroagă năpădită din greu de stejăriş şi rugi de mur care, în ciuda goliciunii de aprilie, îl ascundeau complet de ceilalţi.

Cei doi au stat vreme îndelungată aşteptând împuşcătura. Nu aveau ţigări la ei, dar Rudolf a fost suficient de isteţ încât să caute în buzunarul de la impermeabilul lui Iaşa,

unde a găsit un pachet nedesfăcut. Cerul se înnorase, pinii foşneau prudent, iar de dedesubt părea că ramurile lor oarbe bâjbâiau după ceva. Mult deasupra şi fabulos de repede, cu gâturile lungi întinse, au zburat două raţe sălbatice, una uşor în spatele celeilalte. După aceea, mama lui Iaşa obişnuia să arate cartea de vizită, DIPL. ING. JULIUS POSNER, pe dosul căreia Iaşa scrisese cu creionul: *Mami, tati, sunt încă viu, mi-e foarte frică, iertaţi-mă.* Până la urmă, Rudolf n-a mai suportat şi a coborât ca să vadă ce se întâmpla. Iaşa şedea pe un buştean, printre frunzele de anul trecut rămase fără răspuns, dar nu s-a întors; a zis doar: „O să termin într-o clipă". Spinarea lui trăda un soi de tensiune, de parcă ar fi ţinut sub control o durere acută. Rudolf i s-a alăturat din nou Olici, dar de-abia ce a ajuns la ea, că au şi auzit amândoi pocnetul surd al împuşcăturii, în timp ce în camera lui Iaşa viaţa a continuat pentru alte câteva ore, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat – coaja de banană lăsată pe o farfurie, volumul cu poeziile lui Annenski, *Lădiţa de chiparos*, şi acela al lui Hodasevici, *Lira grea*, pe scaunul de lângă pat, paleta de ping-pong pe canapea; a murit pe loc; încercând totuşi să-l facă să-şi revină, Rudolf şi Olia l-au tras din tufe în stuf şi acolo l-au stropit disperaţi şi l-au masat, aşa încât era mânjit tot de pământ, sânge şi mâl mai târziu, când a găsit poliţia corpul. Apoi cei doi au început să strige după ajutor, dar nu a venit nimeni: arhitectul Ferdinand Stockschmeisser plecase de mult cu setterul lui ud.

S-au întors în locul unde aşteptaseră împuşcătura, iar aici începe să se lase amurgul peste poveste. Singurul lucru clar este că Rudolf, fie fiindcă în faţa lui se eliberase un anumit loc terestru, fie pur şi simplu fiindcă era un laş, şi-a pierdut orice dorinţă de a se împuşca, iar Olia, chiar dacă persistase în intenţie, nu a putut face nimic de vreme ce el ascunsese imediat revolverul. În pădure, unde se făcuse frig şi întuneric, cu o burniţă oarbă pârâind împrejur, au rămas vreme îndelungată, până la o oră prostesc de târzie. Bârfele spun că atunci au devenit ei iubiţi, dar ar fi ceva prea banal. Cam pe la miezul nopţii, în colţul străzii poetic numite Aleea Liliacului, un sergent de poliţie le-a ascultat

cu scepticism povestea oribilă și volubilă. Există un anumit soi de stare isterică ce ia forma unei fanfaronade infantile.

Dacă *madame* Cernîșevski ar fi întâlnit-o pe Olia imediat după eveniment, probabil că ar fi rezultat un soi de semnificație sentimentală pentru amândouă. Din nefericire, întâlnirea a avut loc abia peste câteva luni, fiindcă, în primul rând, Olia a plecat, iar în al doilea, durerea lui *madame* Cernîșevski nu a luat imediat acea formă silitoare, ba chiar extatică, pe care a descoperit-o Feodor când a intrat în scenă. Olia a fost ghinionistă într-un fel: s-a întâmplat că s-a întors la petrecerea de logodnă a fratelui ei vitreg și casa era plină de oaspeți; iar când *madame* Cernîșevski a sosit pe neașteptate, sub un văl de doliu greu, cu o selecție atentă din tristele ei arhive (fotografii, scrisori) în poșetă, pregătită pentru extazul lacrimilor împărtășite, a fost întâmpinată de o tânără morocănos politicoasă, morocănos nerăbdătoare, într-o rochie semitransparentă, cu buze sângerii și un nas mare, pudrat în alb, iar din cămăruța laterală unde își primea oaspeții se putea auzi vaietul unui fonograf, și bineînțeles că nu s-a produs nici o comuniune a sufletelor. „Tot ce-am făcut a fost să mă uit lung la ea", povestea *madame* Cernîșevski – după care i-a decupat, scoțându-i cu grijă din multe poze mici, și pe Olia, și pe Rudolf; cel din urmă, totuși, o vizitase imediat, se tăvălise la picioarele ei și se dăduse cu capul de colțul moale al divanului, iar apoi plecase cu pasul lui minunat săltat de-a lungul bulevardului Kurfürstendamm, care lucea după o răpăială de primăvară.

Moartea lui Iașa a avut un efect nespus de dureros asupra tatălui său. Acesta a trebuit să-și petreacă întreaga vară într-un sanatoriu și nu s-a simțit niciodată însănătoșit: paravanul ce împărțea temperatura camerei, din cauza lumii infinit de urâte, reci și fantomatice în care trecuse Iașa, se fărâmase deodată și era imposibil să-l mai pui la loc, așa încât golul trebuia drapat printr-o improvizație și încercai să nu te uiți la pliurile agitate. Din acea zi, lumea cealaltă a început să se infiltreze în viața lui; însă nu era cale să rezolve această interferență constantă cu spiritul lui Iașa, iar în cele din urmă i-a vorbit soției despre asta, sperând zadarnic că astfel ar putea risipi într-un mod inofensiv o

fantomă întreținută de secret: secretul trebuie să fi crescut la loc, fiindcă a fost nevoit să ceară din nou ajutorul plicticos, în fapt mortal, din sticlă și cauciuc, al doctorilor. Astfel, nu trăia decât pe jumătate în lumea noastră, de care se agăța tot mai lacom și mai disperat, iar când îi ascultai discursul vivace și te uitai la trăsăturile lui regulate, era greu să-ți imaginezi experiențele supranaturale ale acestui omuleț dolofan, cu aspect sănătos, cu chelia lui și cu părul fin de o parte și de cealaltă, dar și mai stranie era convulsia care îl desfigura dintr-odată; de asemenea, faptul că uneori purta săptămâni de-a rândul o mănușă din stofă gri în mâna dreaptă (suferea de o eczemă) sugera în mod straniu un mister, de parcă, scârbit de atingerea necurată a vieții sau ars de o altă viață, rezerva strângerea de mână dezgolită numai întâlnirilor inumane, abia imaginabile. Între timp, nimic nu s-a oprit odată cu moartea lui Iașa și multe lucruri interesante se întâmplau: în Rusia se putea observa răspândirea avorturilor și înflorirea reședințelor de vară; în Anglia erau greve de-un fel sau altul; Lenin a avut un sfârșit lacrimogen; au murit Duse[1], Puccini și Anatole France; Mallory și Irvine[2] au pierit lângă vârful Everestului; iar bătrânul prinț Dolgoruki, în pantofi din curelușe de piele împletite, a vizitat Rusia ca să vadă din nou hrișca în floare; în vreme ce în Berlin apăreau taxiurile cu trei roți, doar pentru a dispărea la scurt timp, primul dirijabil traversa încet oceanul și ziarele scriau o grămadă despre Coué[3], Zhang Zuolin[4] și Tutankhamon, iar

---

1. Eleonora Duse (1858-1924) – actriță italiană.
2. George Mallory (1886-1924) și Andrew Irvine (1902-1924) – alpiniști britanici care au luat parte la primele expediții britanice pe Everest. În timpul celei de-a treia expediții, în 1924, au dispărut, fiind văzuți ultima oară la doar câteva sute de metri de vârf. Trupul lui Mallory avea să fie descoperit abia peste 75 de ani, în 1999.
3. Émile Coué (1857-1926) – psiholog și farmacist francez care a introdus o metodă de psihoterapie bazată pe autosugestia optimistă.
4. Zhang Zuolin (1875-1928) – unul dintre cei mai importanți comandanți militari din China de la începutul secolului XX, comandant al Manciuriei.

într-o duminică un tânăr comerciant din Berlin a pornit într-o excursie la țară cu un prieten lăcătuș, într-o căruță mare cu patru roți, însoțiți numai de-un vag miros de sânge, împrumutat de la vecinul lui, un măcelar: două servitoare grase și cei doi copii mici ai comerciantului stăteau în scaune de pluș montate în căruță, copiii plângeau, comerciantul și amicul lui gâlgâiau la bere și mânau iute caii, vremea era frumoasă, așa că, în veselia lor, au lovit intenționat un bicicliști pe care-l încolțiseră cu abilitate, l-au bătut zdravăn în șanț, i-au rupt în bucățele portofoliul (era un artist) și au pornit-o mai departe, foarte bucuroși, iar când și-a revenit, artistul i-a ajuns din urmă în grădina unei taverne, însă polițistul care a încercat să stabilească identitatea lor a fost bătut și el, după care ei au pornit din nou pe șosea, iar când au văzut că îi înconjurau motocicletele poliției, au deschis focul cu revolverele și, în schimbul de focuri care a urmat, un glonț l-a ucis pe fiul de trei ani al comerciantului vesel.

— Auziți, trebuie să schimbăm subiectul, a zis încet *madame* Cernîșevski. Mi-e frică să audă soțul meu lucruri din astea. Aveți o poezie nouă, nu-i așa? Feodor Konstantinovici ne va citi o poezie, a proclamat ea cu voce tare, totuși Vasiliev, pe jumătate lungit pe canapea, având într-o mână un port-țigaret monumental, cu o țigară fără nicotină, și cu cealaltă ciufulind distrat păpușa care executa tot felul de manevre emoționale la el în poală, a continuat o jumătate bună de minut să spună cum acel incident vesel fusese investigat la tribunal cu o zi în urmă.

— Nu am nimic la mine și nu știu nimic pe de rost, a repetat Feodor de câteva ori.

Cernîșevski s-a întors repede spre el și și-a așezat mâna mică și păroasă pe mâneca lui.

— Am impresia că încă mai sunteți supărat pe mine. Nu sunteți? Pe cuvânt de onoare? Mi-am dat seama abia apoi ce glumă crudă a fost. Nu arătați bine. Cum vă merge? Nu mi-ați explicat niciodată de ce v-ați schimbat gazda

El a explicat: la pensiunea unde locuise un an și jumătate se mutaseră deodată niște oameni pe care îi cunoștea, genul de plicticoși de treabă care dau buzna cu inocență, și care

veneau întruna „la o şuetă". Camera lor era lângă a lui şi, nu după mult timp, Feodor a avut senzaţia că peretele dintre ei se dărâmase, iar el era lipsit de apărare. Bineînţeles, în cazul tatălui lui Iaşa nici o schimbare de domiciliu n-ar fi putut să fie de ajutor.

Vasiliev se ridicase. Fluierând încetişor, cu spinarea uriaşă uşor îndoită, cerceta cărţile de pe rafturi; scotea una, o deschidea, se oprea din fluierat şi, hârâind, începea să citească în gând prima pagină. Locul lui de pe canapea a fost ocupat de Liubov Markovna şi de poşeta ei mare: acum, că ochii obosiţi îi erau descoperiţi, expresia i se mai îndulcise, în timp ce cu o mână dezmierda când şi când ceafa aurie a Tamarei.

— Da, a zis brusc Vasiliev, închizând cartea cu un pocnet şi îndesând-o în prima deschizătură disponibilă. Totul pe lume trebuie să se termine, tovarăşi. Cât despre mine, mâine trebuie să mă scol la şapte.

Inginerul Kern şi-a privit încheietura.

— Ah, mai staţi puţin, a zis *madame* Cernîşevski, cu ochii albaştri scânteindu-i a implorare şi, întorcându-se spre inginer, care se ridicase şi stătea în spatele scaunului gol pe care îl mutase uşor într-o parte (ca un negustor rus care şi-a băut ceaiul şi îşi poate întoarce paharul cu fundul în sus pe farfurioară), a început să vorbească despre prelegerea pe care fusese de acord să o susţină la întâlnirea de sâmbăta următoare – titlul acesteia era „Aleksandr Blok în război".

— Din greşeală, am pus „Blok şi războiul" în anunţuri, a zis ea, dar nu contează, nu-i aşa?

— Ba, cum să nu, sigur că contează, a răspuns Kern cu un zâmbet pe buzele subţiri, însă cu o privire ucigătoare dincolo de ochelarii groşi, fără să-şi desfacă mâinile împreunate pe abdomen. „Blok în război" transmite sensul potrivit – natura personală a observaţiilor vorbitorului, în vreme ce „Blok şi războiul", dacă-mi permiteţi, este filosofie.

Acum au început cu toţii să devină mai puţin distincţi, să unduiască precum forfota haotică a unei ceţi, iar apoi să dispară de tot; contururile lor, şerpuind în forme de opt, se evaporau, deşi încă mai străluceau ici şi colo câte un punct

luminos – scânteierea cordială dintr-un ochi, licărul unei brățări; a mai fost și o reapariție de moment a brăzdatei frunți gânditoare a lui Vasiliev, care strângea mâna deja dizolvându-se a cuiva, și chiar la sfârșit a fost o întrezărire plutitoare a unor paie de culoarea fisticului, decorate cu trandafiri de mătase (pălăria lui Liubov Markovna), și acum totul a dispărut, iar în salonul plin de fum, fără un sunet, în papucii lui de pluș, a venit Iașa, crezând că tatăl lui s-a retras deja; și, cu un clinchet magic, la lumina felinarelor stacojii, ființe vagi reparan pavajul la colțul pieței, iar Feodor, care nu avea bani de tramvai, mergea pe jos spre casă. Uitase să împrumute de la Cernîșevski acele două sau trei mărci care l-ar fi susținut până primea plata pentru o lecție sau o traducere: acest gând în sine nu l-ar fi deranjat dacă n-ar fi fost stăpânit de o senzație generală de nefericire, constând în acea mizerabilă dezamăgire (își imaginase atât de viu succesul cărții lui) și infiltrația rece din pantoful stâng și teama de iminenta noapte dintr-un loc nou. Era obosit, nemulțumit de el însuși, din cauză că irosise delicatul început al nopții, și chinuit de senzația că exista un fir al gândului pe care nu-l urmărise până la capăt în acea zi, iar acum nu-l va mai putea termina niciodată.

Mergea pe străzi care i se insinuaseră deja de mult în intimitate – și, de parcă asta n-ar fi fost de ajuns, se așteptau la afecțiune; ba chiar își achiziționaseră în avans, în amintirile lui viitoare, un loc lângă Sankt Petersburg, un mormânt alăturat; mergea pe aceste străzi întunecate și lucioase, iar cascle oarbe se retrăgeau, dând înapoi sau furișându-se în cerul cafeniu al nopții berlineze, care avea totuși punctele sale slabe ici și colo, puncte care ți se topeau sub privirea prelungă, permițându-i cerului câteva stele. Iată în sfârșit piața unde am luat cina și biserica înaltă de cărămidă și plopul încă absolut transparent, semănând cu sistemul nervos al unui uriaș: iată și toaleta publică, amintind de căsuța de turtă dulce a Babei Iaga[1]. În penumbra micuței grădini publice străbătute pieziș de lumina vagă a unui felinar, fata

1. Personaj din folclorul slav

frumoasă care în ultimii opt ani refuzase întruna să se reîncarneze (atât de vie îi era amintirea primei lui iubiri) stătea pe o bancă gri-tăciune, dar când s-a mai apropiat a văzut că acolo stătea numai umbra înclinată a trunchiului de plop. A cotit pe strada lui, plonjând în ea ca în apă rece – îi displăcea aşa de tare să se întoarcă, atâta melancolie îi promiteau acea cameră, acel dulap hain, acea canapea. A reperat uşa de la intrare (mascată de întuneric) şi şi-a scos cheile. Nici una dintre ele nu deschidea uşa.

„Ce-i asta... ", a murmurat nervos, privind la floarea cheii, iar apoi a dat să o vâre iarăşi în broască, cu furie. „Ce naiba!", a exclamat şi s-a tras un pas înapoi ca să dea capul pe spate şi să distingă numărul casei. Da, era casa corectă. Dădea să se aplece iarăşi asupra broaştei când deodată l-a izbit un adevăr: acestea erau, desigur, cheile de la pensiune, pe care le băgase în buzunarul de la impermeabil din greşeală când se mutase, astăzi, iar cele noi trebuie să fi rămas în camera în care acum voia să intre mult mai mult decât cu un minut în urmă.

În acele vremuri, portarii din Berlin erau în marea lor majoritate nişte brute opulente, care aveau neveste trupeşe şi aparţineau, din mărunte consideraţii burgheze, Partidului Comunist. Chiriaşii care erau ruşi Albi tremurau în faţa lor: obişnuiţi cu supunerea, proiectăm asupra noastră, peste tot, umbra supravegherii. Feodor înţelegea prea bine ce stupid era să se teamă de un neghiob bătrân, cu un măr al lui Adam care se mişca în sus şi-n jos, dar tot nu-i venea să-l trezească după miezul nopţii, să-l scoată din patul lui uriaş cu saltea din pene, să facă gestul apăsării pe buton (deşi era mai mult ca sigur că nu o să-i răspundă nimeni, oricât ar fi sunat); nu îi venea s-o facă, mai ales fiindcă nu avea acea monedă de zece pfenigi fără de care era de neconceput să treci pe lângă palma, sinistru curbată la nivelul şoldului, sigură pe primirea tributului.

„Ce porcărie, ce porcărie", şoptea îndepărtându-se şi simţind, în spate, greutatea unei nopţi nedormite aşternându-se peste el din cap până-n picioare, un geamăn de plumb pe care trebuia să-l care încolo şi-ncoace. „Ce prostie, *kak glupo*", a mai zis, pronunţându-l pe rusescul *glupo* cu un „l" franţuzesc, moale,

așa cum făcea tatăl lui, într-un fel distrat și un pic glumeț, când rămânea perplex.

S-a întrebat ce să facă acum. Să aștepte să iasă cineva? Să încerce să-l găsească pe gardianul de noapte cu pelerină neagră care supraveghea intrările de pe străzile rezidențiale? Să se forțeze și să facă totuși casa întreagă să tresalte apăsând pe sonerie? Feodor a început să măsoare trotuarul până la colț și înapoi. Strada răsuna de ecou și era absolut pustie. Mult deasupra sa erau suspendate felinarele de-un alb lăptos, fiecare pe propriul său fir transversal; sub cel mai apropiat dintre ele, un cerc fantomatic se legăna odată cu adierea pe asfaltul umed. Iar această mișcare de legănare, care aparent nu avea legătură cu el, a înghiontit ceva de pe marginea sufletului său, cu un zgomot ca de tamburină, din locul unde acel ceva se odihnise, iar acum, deloc ca acea chemare distantă de dinainte, ci reverberând puternic și aproape, a răsunat: „Îți mulțumesc, patrie dragă... " și imediat, ca un val care se întoarce: „pentru al tău abur pitoresc..." Și iarăși, zburând în căutarea unui răspuns: „...după ce-al tău fusesem..." Își vorbea ca un somnambul în timp ce mergea pe un trotuar inexistent; picioarele îi erau ghidate de conștiința locului, în timp ce principalul Feodor Konstantinovici, și de fapt singurul Feodor Konstantinovici care conta, deja scruta următoarea strofă tenebroasă, care se legăna la câțiva metri depărtare și era menită să se rezolve într-o armonie încă necunoscută, dar promisă în mod special. „Îți mulțumesc, patrie dragă...", a început iarăși, tare, luându-și din nou avânt, dar deodată trotuarul i s-a preschimbat la loc în piatră sub picioare, totul în jur a început să vorbească în același timp și, trezit îndată, s-a grăbit spre ușa casei, fiindcă acum dincolo de aceasta era lumină.

O femeie între două vârste, cu pometi înalți și o haină de caracul pe umeri, conducea afară un bărbat și se oprise împreună cu el la ușă.

— Deci, dragă, să nu uiți să faci asta, zicea ea cu o voce ternă, de zi cu zi, când Feodor a ajuns acolo zâmbind larg și a recunoscut-o imediat: în acea dimineață ea și soțul ei îșI întâmpinaseră mobila.

Dar l-a recunoscut îndată şi pe vizitatorul condus – era tânărul pictor Romanov, cu care se întâlnise de câteva ori prin birourile redacţiei *Lumea liberă*. Cu o expresie de surpriză pe chipul delicat, a cărui puritate elenă era alterată de dinţii maţi şi strâmbi, acesta l-a salutat pe Feodor; cel din urmă a făcut o plecăciune stângace către doamna ce-şi rearanja haina care îi aluneca de pe umeri, iar apoi a ţâşnit în susul scării cu paşi imenşi, s-a împiedicat groaznic la cotitură şi a continuat să urce ţinându-se de balustradă. Frau Stoboi, cu ochii istoviţi, în halat, era teribilă, dar n-a durat mult. În camera lui, a bâjbâit după întrerupător şi l-a găsit cu dificultate. Pe masă a văzut cheile strălucitoare şi cartea albă. Deja s-a terminat, s-a gândit. Cu atât de puţin timp în urmă le dădea exemplare prietenilor, cu înscrisuri pretenţioase sau banale, iar acum îi era ruşine să îşi amintească acele dedicaţii şi cum, în toate aceste ultime zile, se hrănise din bucuria cărţii. Dar până la urmă nu se întâmplase mare lucru: dezamăgirea de astăzi nu excludea o recompensă mâine sau poimâine; într-un fel, oricum, visul începuse să prindă cheag, iar acum cartea stătea pe masă, complet conţinută în ea însăşi, delimitată şi definitivată, şi nu mai radia acele vechi raze puternice, bucuroase.

O clipă mai târziu, în pat, tocmai când gândurile începeau să i se aşeze pentru noapte, iar inima să i se cufunde în neaua somnului (întotdeauna avea palpitaţii la adormit), Feodor s-a aventurat imprudent să-şi repete poezia neterminată – pur şi simplu ca să se mai bucure de ea încă o dată înainte de despărţirea prin somn; însă el era slab, iar ea era puternică, zvâcnind însetată de viaţă, aşa că într-o clipă l-a cucerit, făcându-i pielea de găină, umplându-i mintea cu un zumzet ceresc, astfel că a făcut iarăşi lumină, şi-a aprins o ţigară şi, stând întins, cu aşternuturile trase până la bărbie şi cu picioarele ieşind în afară, ca Socrate al lui Antokolski[1] (cu un deget pierdut din cauza umidităţii din Lugano), s-a abandonat tuturor pretenţiilor inspiraţiei. Era o conversaţie cu o mie de interlocutori, dintre care numai

1. Aluzie la statuia *Moartea lui Socrate* a sculptorului rus Mark Antokolski (1840-1902).

unul era veritabil, iar acest unic veritabil trebuia să fie prins și păstrat la o distanță de unde să poată fi auzit. Ce dificil și ce minunat... Iar în aceste vorbe spuse, ta-tam ta-tam-tam, care dorm...

După vreo trei ore de concentrare și ardoare periculoase pentru viață, a reușit să limpezească toată chestia până la ultimul cuvânt și a decis că a doua zi o va nota. La despărțire, a încercat să-și recite încet versurile bune, calde, proaspăt aduse de la fermă:

Îți mulțumesc, patrie dragă,
Pentru-al tău abur pitoresc.
Pierdut, după ce-al tău fusesem,
În gându-mi, ție îți vorbesc.
Iar în aceste vorbe spuse
Ca-ntre ființe care dorm
Abia de știu ce se aude:
Delirul meu sau cântul tău.

Și, dându-și seama abia acum că poezia avea un oarecare înțeles, a urmărit-o cu interes și a aprobat-o. Epuizat, fericit, cu tălpile reci ca gheața (statuia stă pe jumătate dezbrăcată într-un parc întunecos), crezând încă în bunătatea și importanța a ceea ce produsese, s-a ridicat ca să stingă lumina. În cămașa de noapte ruptă, cu pieptul slăbuț și picioarele păroase și marcate de vene turcoaz dezgolite, a zăbovit în fața oglinzii, cu aceeași curiozitate solemnă cercetându-se și nu tocmai recunoscându-se, cu sprâncenele acelea late, fruntea aceea cu smocul ei de păr tuns scurt. Un vas mic i se spărsese în ochiul stâng, iar roșeața aprinsă care îl invada dinspre colț conferea un aer oarecum hoem licărului întunecat al pupilei. Doamne, ce mai barbă pe obrajii aceia scobiți după câteva ore nocturne, de parcă fierbințeala umedă a compoziției ar fi stimulat și părul! A apăsat pe întrerupător, dar mare parte a nopții se destrămase și toate obiectele palide și răcoroase din cameră stăteau ca niște oameni veniți să întâmpine pe cineva pe un peron de gară plin de fum.

Vreme îndelungată nu a putut să adoarmă: cochiliile cuvintelor de care se debarasase îi obstrucționau și-i rodeau

creierul, îi înţepau tâmplele şi nu era cale să se descotorosească de ele. Între timp, camera se luminase de-a binelea, iar undeva – cel mai probabil în iederă – vrăbii nebune, toate laolaltă, neascultându-se una pe alta, ţipau asurzitor: recreaţia mare într-o şcoală mică.

Aşa a început viaţa în noua lui vizuină. Gazda nu se putea obişnui cu obiceiurile lui, de a dormi până la amiază, prânzind nu se ştie cum sau unde şi cinând pe hârtie de împachetat unsuroasă. Până la urmă, cartea lui de poezii n-a avut parte de nici o cronică (cine ştie de ce, presupusese că asta avea să se întâmple automat şi nici măcar nu se deranjase să le trimită exemplare cronicarilor), în afara unei mici note în *Gazeta* lui Vasiliev, semnată de corespondentul pe teme de finanţe, care îşi exprima părerea optimistă cu privire la viitorul lui literar şi cita o strofă cu o greşeală fatală de tipar. A ajuns să cunoască mai bine strada Tannenberg, iar aceasta i-a dezvăluit cele mai scumpe secrete ale sale: de pildă, faptul că în casa alăturată, la subsol, locuia un pantofar bătrân pe numele de Kanarienvogel[1] şi chiar exista o colivie, măcar că fără captivul său galben, în fereastra aproape oarbă, printre mostre de încălţăminte reparată; cât despre pantofii lui Feodor, cizmarul s-a uitat la el pe deasupra ochelarilor cu ramă de oţel specifici breslei sale şi a refuzat să îi repare, aşa că Feodor a început să se gândească să-şi cumpere o pereche nouă. De asemenea, a aflat numele chiriaşilor de la etajul de deasupra: ajungând într-o zi din greşeală pe palierul de sus, a citit pe o plăcuţă de alamă: *Carl Lorentz, Geschichtsmaler*[2], iar într-o zi Romanov, pe care l-a întâlnit la un colţ de stradă şi care împărţea un atelier în altă parte a oraşului cu acest *Geschichtsmaler*, i-a spus lui Feodor câteva lucruri despre el: era un trădător, un mizantrop şi un conservator, care îşi petrecuse toată viaţa pictând parade, bătălii, fantoma imperială cu steaua şi panglica sa, frecventând parcul Sanssouci[3] – şi care acum,

1. Numele înseamnă, în limba germană, „canar".
2. Pictor care realizează lucrări cu teme istorice (în germ., în orig.).
3. Parc mare din Potsdam, Germania, înconjurând palatul cu acelaşi nume.

în republica lipsită de uniformă, era sărăcit şi posomorât. Înainte de 1914 se bucurase de o reputaţie deosebită, vizitase Rusia ca să picteze întâlnirea Kaizerului cu ţarul, iar în timp ce-şi petrecea iarna la Sankt Petersburg îşi întâlnise actuala soţie, Margarita Lvovna, pe atunci o diletantă tânără şi încântătoare, care bâiguia prin toate artele. Alianţa lui în Berlin cu pictorii emigranţi ruşi începuse întâmplător, ca urmare a unui anunţ în ziar. Acest Romanov era dintr-un cu totul alt material. Lorentz dezvoltase pentru el un soi de atracţie mohorâtă, însă din ziua primei expoziţii a lui Romanov (în care a prezentat tabloul făcut contesei de X, complet goală, cu urmele de la corset pe burtă, ţinându-şi propriul portret micşorat la o treime din dimensiunile reale), il considera un nebun şi-un escroc. Mulţi, însă, erau fascinaţi de darul îndrăzneţ şi original al tânărului artist; i se preziceau succese extraordinare, iar unii chiar vedeau în el pe făuritorul unei şcoli neonaturaliste: după ce trecuse prin toate încercările aşa-zisului modernism, se zicea că ar fi ajuns la o artă narativă renovată, interesantă şi, într-un fel, rece. În lucrările lui de început era încă evidentă o anumită urmă a stilului unui caricaturist – de pildă, în acea lucrare a sa intitulată *Coincidenţă*, unde, pe un stâlp publicitar, printre culorile ţipătoare şi remarcabil de armonioase ale afişelor de teatru, numelor de stele de cinema şi altor amestecături transparente, se putea citi un anunţ despre un colier de diamante pierdut (cu o recompensă pentru găsitor), colier care zăcea chiar acolo, pe trotuar, exact la baza stâlpului, scânteind din focul său inocent. În *Toamna* însă, manechinul negru al croitorului, cu o parte sfâşiată, abandonat într-un şanţ printre magnifice frunze de arţar, era deja expresivitate de cea mai bună calitate; cunoscătorii vedeau în ea un abis de tristeţe. Dar cea mai bună lucrare a lui de până atunci rămânea una care fusese achiziţionată de un magnat avizat şi deja reprodusă intensiv, numită *Patru cetăţeni prinzând un canar*: toţi patru erau în negru, laţi în umeri, cu joben (deşi, din cine ştie ce motiv, unul dintre ei era desculţ) şi aşezaţi în diferite poziţii ciudate, exultante şi totodată vigilente, sub frunzişul izbitor de însorit al unui tei tuns în formă pătrată,

unde se ascundea pasărea, probabil cea care scăpase din colivia pantofarului. Eram încântat într-un mod confuz de arta stranie, frumoasă şi totuşi veninoasă a lui Romanov; percepeam în ea atât o anticipare, cât şi un avertisment: depăşind cu mult propria mea artă, ea îmi lumina totodată calea, arătând pericolele de pe drum. Cât despre omul în sine, îl găseam plictisitor până la repulsie – nu îi suportam discursul extrem de rapid, extrem de peltic, însoţit de un dat maşinal şi total irelevant al ochilor sclipitori peste cap.

— Auziţi, zicea, scuipându-mi bărbia, de ce nu mă lăsaţi să vă prezint Margaritei Lorentz – mi-a spus să vă aduc într-o seară –, haideţi, veniţi, ţinem nişte mici serate la atelier – ştiţi, cu muzică, sendvişuri, abajururi roşii – vin o grămadă de tineri, domnişoara Polonski, fraţii Şidlovski, Zina Mertz..

Aceste nume îmi erau necunoscute; nu simţeam nici o dorinţă să-mi petrec serile în compania lui Vsevolod Romanov şi nici nevasta cu mutră de mops a lui Lorentz nu mă interesa nicicum - aşa că, nu doar că n-am acceptat invitaţia, însă de atunci am început să-l evit pe artist.

Dimineaţa, strigătul vânzătorului ambulant de cartofi, *„Prima Kartoffel!“*, răsuna din stradă, cu o stridentă lălăială disciplinată (dar cum mai bate inima tinerei legume!), sau un bas sepulcral proclama *„Blumenerde!“*[1]. Bufnetul covoarelor bătute era însoţit uneori de o flaşnetă, care era pictată în maro şi purtată pe nişte roţi sordide, cu un desen circular în faţă, înfăţişând un pârâu idilic; şi, întorcând manivela ba cu mâna dreaptă, ba cu stânga, flaşnetarul chior scotea un *„O sole mio“* gros. Acel soare mă invita deja în piaţă. În grădina sa, un castan tânăr, încă incapabil să meargă singur şi din acest motiv sprijinit de un arac, a scos deodată la iveală o floare mai mare ca el. Tufele de liliac nu au înflorit însă vreme îndelungată; dar, când în sfârşit s-au hotărât, într-o singură noapte, care a lăsat un număr considerabil de mucuri de ţigară pe sub bănci, au înconjurat

1. Prima voce vinde „cartofi de calitatea întâi“, iar cea de-a doua vinde „pământ de flori“ (în germ., în orig.).

grădina cu o bogăție de volane. Pe o alee din spatele bisericii, salcâmii și-au lepădat petalele într-o zi cenușie de iunie, iar asfaltul negru de lângă trotuar arăta de parcă s-ar fi vărsat pe el griș cu lapte. În rondurile de trandafiri din jurul unui alergător de bronz, Splendoarea olandeză și-a eliberat colțurile petalelor roșii și a fost urmată de Generalul Arnold Janssen[1]. Într-o zi fericită și senină de iulie, s-a desfășurat un zbor de mare succes al furnicilor: femelele se lansau în văzduh, iar vrăbiile, lansându-se și ele, le devorau; iar în locurile unde nu le deranja nimeni continuau să se târască prin pietriș și să își lepede firavele aripi ajutătoare. Din Danemarca ziarele anunțau că, în urma unui val de căldură de acolo, se observau numeroase cazuri de nebunie: oamenii își smulgeau hainele de pe ei și se aruncau în canale. Masculii fluturelui de noapte de omida stejarului țâșneau și zburau în zigzag. Teii treceau prin complicata lor metamorfoză aromată, amețitoare.

Feodor, în cămașă și cu tenișii în picioare, fără șosete, își petrecea mare parte a zilei pe o bancă indigo din grădina publică, cu o carte în degetele lungi și bronzate; iar, când soarele bătea prea tare, își sprijinea capul de spătarul încins al băncii și închidea ochii pentru lungi perioade; roțile fantomatice ale orașului rulau în stacojiul interior nesfârșit și scânteile vocilor de copii treceau în mare viteză, iar cartea deschisă în poală devenea tot mai grea și tot mai necarte; dar acum stacojiul se întuneca la trecerea unui nor și, ridicându-și gâtul transpirat, el deschidea ochii și vedea iarăși parcul, pajiștea cu margarete, pietrișul proaspăt stropit, fetița jucând singură șotron, căruciorul cu un copil constând din doi ochi și o zdrăngănea roz și călătoria discului strălucitor, mascat, respirând prin nor – apoi totul se învăpăia din nou și, de-a lungul străzii bălțate, mărginite de copaci neliniștiți, un camion cu cărbuni avea să duduie trecând cu șoferul său feroce pe scaunul înalt și zgâlțâit, strângând între dinți tija unei frunze strălucitoare ca smaraldul

1 Splendoarea olandeză și Generalul Arnold Janssen sunt numele unor soiuri de trandafir

După-amiaza târziu se ducea să dea lecţii – unui afacerist cu gene roşcate, care se uita lung la el, cu o privire molâie de perplexitate răuvoitoare, în timp ce Feodor îi citea din Shakespeare fără nici o grijă; sau unei şcolăriţe cu pulover negru, pe care îi venea uneori să o sărute pe ceafa gălbuie înclinată; sau unui individ vesel şi îndesat care servise în Marina Imperială, care zicea *est'* (să trăiţi) şi *obmozgovat'* (a rezolva) şi se pregătea să *dat drapu* (a umfla pânzele) spre Mexic, ca să scape în taină de amanta lui, o femeie bătrână, de o sută de kilograme, pătimaşă şi amărâtă, care se întâmplase să fugă în aceeaşi sanie cu el în Finlanda, iar de atunci, într-o continuă disperare a geloziei, îl îndopa cu plăcinte cu carne, budincă cu frişcă şi ciuperci murate... În afară de aceste lecţii de engleză, mai erau traduceri comerciale profitabile – rapoarte asupra joasei conductivităţi a sunetului prin gresia din pardoseală sau tratate despre rulmenţi; şi, în cele din urmă, un venit modest, dar deosebit de preţios, îi venea din poemele sale lirice, pe care le compunea într-un soi de transă a beţiei şi întotdeauna cu aceeaşi fervoare nostalgică, patriotică; unele dintre ele nu se materializau într-o formă finală, ci se dizolvau, fertilizând cele mai lăuntrice adâncuri, în timp ce altele, complet finisate şi echipate cu toate virgulele, erau duse la redacţia ziarului – mai întâi cu un metrou cu reflexii scânteietoare urcând rapid pe coloanele sale verticale din alamă, apoi în strania pustietate a unui lift enorm până la etajul al nouălea, unde, la capătul unui coridor de culoarea plastilinei gri, într-o cămăruţă îngustă mirosind a „cadavrul în descompunere al actualităţii" (cum obişnuia să glumească primul comediant al biroului), stătea secretara, o persoană ca luna plină, flegmatică, fără vârstă şi aproape fără sex, care nu o dată salvase situaţia atunci când, înfuriaţi de vreun articol din ziarul liberal al lui Vasiliev, veneau nişte scandalagii ameninţători, troţkişti germani închiriaţi local sau vreun fascist rus solid, o secătură şi-un mistic.

Telefonul urla; spalturile vălurite erau luate de-o pală de vânt; criticul teatral continua să citească un ziar rusesc rătăcit din Vilnius. „Dar ce, vă datorăm noi bani? Nici gând", zicea secretara Când se deschidea uşa din dreapta încăperii.

se putea auzi vocea lui Getz dictând spumos sau Stupişin dregându-şi glasul, iar printre ţăcănitul câtorva maşini de scris se putea discerne ra-ta-ta-ul rapid al Tamarei.

În stânga era biroul lui Vasiliev; haina de lustrin îi strângea tot mai tare umerii lăsaţi atunci când, stând în faţa pupitrului pe care îl folosea ca masă de scris şi pufnind ca o maşinărie puternică, îşi scria – cu scrisul lui de mână neîngrijit, cu pete şcolăreşti – editorialul intitulat: „Nici o îmbunătăţire la orizont" sau „Situaţia în China". Oprindu-se brusc, pierdut pe gânduri, scotea un sunet ca un scrâşnet metalic în timp ce-şi scărpina cu un deget obrazul acoperit de-o barbă mare şi-şi îngusta ochiul străjuit de o abjectă sprânceană neagră, fără un singur fir de păr alb – amintită în Rusia până în zilele noastre. Lângă fereastră (dincolo de care se afla o altă clădire asemănătoare, cu multe birouri, cu reparaţii ajungând aşa de sus spre cer, încât ziceai că au de gând să facă ceva şi cu fisura zdrenţuită din stratul de nori gri) stătea un bol cu o portocală şi jumătate şi un borcan apetisant cu iaurt, iar în bibliotecă, în compartimentul încuiat de jos, erau păstrate trabucuri interzise şi o inimă mare, cu albastru şi roşu. O masă era ticsită cu gunoiul vechi al ziarelor sovietice, cărţi ieftine cu coperte stridente, scrisori – solicitând, amintind, blamând –, jumătatea stoarsă a unei portocale, o pagină de ziar cu o fereastră decupată şi o fotografie cu un portret al fiicei lui Vasiliev, care trăia la Paris, o femeie tânără cu un fermecător umăr gol şi păr vaporos: era o actriţă lipsită de succes, menţionată adesea în rubrica de cinema a *Gazetei*: „...talentata noastră compatrioată Silvina Lee..." – deşi nimeni nu auzise vreodată de compatrioată.

Vasiliev accepta cu dragă inimă poeziile lui Feodor şi le publica, nu fiindcă îi plăceau (în general, nici măcar nu le citea), ci fiindcă îi era absolut indiferent ce împodobea partea non-politică a ziarului său. Stabilind o dată pentru totdeauna nivelul cultural sub care un colaborator nu putea să coboare, Vasiliev îi dăduse mână liberă, chiar dacă nivelul cu pricina abia de se ridica deasupra lui zero. Iar poeziile, de vreme ce nu erau decât nişte fleacuri, treceau aproape în totalitate fără nici un control, strecurându-se prin deschizături în care gunoaie

cu o greutate şi un volum mai mari s-ar fi înţepenit. Dar ce ţipete de bucurie şi entuziasm mai stârneau în toate acele cuşti de păun ale poeziei emigraţiei, din Letonia până pe Coasta de Azur! Mi-au publicat-o! Şi pe-a mea! Fiodor însuşi, care simţea că nu are decât un rival – Konceiev (care, apropo, nu era colaboratorul *Gazetei*) –, nu îşi făcea griji legate de vecinii lui de tipar şi se bucura de poeziile sale nu mai puţin ca alţii. Uneori se întâmpla să nu aibă răbdare până la poşta de seară, care îi aducea exemplarul, cumpăra cu o oră şi jumătate mai devreme unul de pe stradă şi, cu nerușinare, după ce abia pleca de la chioşcul de ziare, furând din lumina roşiatică de lângă standul de fructe, unde munţi de portocale străluceau în albastrul începutului de amurg, deschidea ziarul, însă câteodată nu găsea nimic: altceva o împinsese, scoţând-o afară; dar, dacă o găsea, atunci împăturea paginile mai convenabil şi, reluându-şi înaintarea pe trotuar, îşi citea poezia de câteva ori, variind intonaţiile làuntrice; adică, imaginându-şi rând pe rând diferitele modalităţi mentale în care avea să fie citit poemul, în care poate că era citit acum, de cei a căror părere o considera importantă – şi, cu fiecare dintre aceste încarnări, simţea o schimbare aproape fizică în culoarea ochilor săi, de asemenea în culoarea din spatele ochilor săi şi în gustul din gură, şi cu cât mai mult îi plăcea *chef-d'œuvre du jour*[1], cu atât mai bine şi mai suculent putea citi prin ochii celorlalţi.

După ce şi-a irosit astfel vara, dând naştere, crescând şi încetând să iubească pentru totdeauna vreo două duzini de poezii, a ieşit afară într-o zi senină şi răcoroasă, o sâmbătă (diseară e întâlnirea), ca să facă o achiziţie importantă. Frunzele căzute zăceau pe trotuar, dar nu plate, ci scorojite şi şifonate, rigide, aşa încât de sub fiecare dintre ele se ţinea un colţ de umbră albastră. Ducând o mătură, bătrânica cu şorţ curat, cu chip mic şi ascuţit şi picioare disproporţionat de mari, ieşise afară din căsuţa ei de turtă dulce, cu fereastră din zahăr candel. Da, era toamnă! Mergea fericit; totul era în regulă: dimineaţa îi adusese o scrisoare de la mama lui,

1. Capodopera zilei (în fr., în orig.).

care avea intenţia să vină în vizită la el de Crăciun, iar prin încălţămintea de vară deteriorată simţea pământul cu o extraordinară sensibilitate atunci când traversa o porţiune nepavată, pe lângă loturile părăsite ale grădinilor de legume, cu mirosul lor vag de ars, între case care îşi întorseseră negreala tranşată a pereţilor exteriori către ele şi acolo, în faţa umbrarelor dantelate, creşteau verze înrourate cu picături mari şi strălucitoare şi tulpinile albăstrii ale garoafelor ofilite şi floarea-soarelui cu feţele grele, ca de buldog, plecate. De multă vreme îşi dorise să exprime cumva faptul că în picioare simţea el Rusia, simţea că putea atinge şi recunoaşte tot ce ţinea de ea cu tălpile, aşa cum un orb simte cu palmele. Şi ce păcat când ajungea la capătul acelei întinderi de pământ maro bogat şi iarăşi trebuia să păşească pe trotuarul sonor.

O femeie tânără, într-o rochie neagră, cu frunte lucioasă şi privire ageră, hoinară, s-a aşezat pentru a opta oară la picioarele lui, într-o parte, pe un scăunel, a extras cu dexteritate un pantof îngust din interiorul foşnitor al cutiei, şi-a depărtat coatele în timp ce lărgea marginile, a privit pierdută pe gânduri în altă parte în timp ce desfăcea şireturile, iar apoi, scoţând un încălţător din sân, şi-a îndreptat atenţia spre piciorul mare şi timid al lui Feodor, prost cârpit. În mod miraculos, piciorul s-a potrivit înăuntru, dar făcând asta, a fost eclipsat complet: bâţâielile degetelor dinăuntru nu aveau nici un efect asupra moliciunii exterioare a pielii negre bine întinse. Cu o viteză fenomenală, vânzătoarea a legat capetele şireturilor şi a atins vârful pantofului cu două degete.

— Tocmai buni, a zis. Pantofii noi sunt întotdeauna un pic..., a continuat ea iute, înălţându-şi ochii căprui. Sigur că, dacă doriţi, putem face nişte modificări. Dar vă vin perfect, poftiţi să vedeţi şi dumneavoastră!

Şi l-a condus la aparatul cu raze X, arătându-i unde să pună piciorul. Privind jos, în fereastra de sticlă, şi-a văzut pe un fundal luminos falangele întunecate, frumos separate. Cu astea, cu astea voi păşi pe ţărm. Din barca lui Caron. Punându-şi şi celălalt pantof, a mers pe covor în lungul magazinului şi înapoi, aruncând priviri într-o parte, în oglinda

înaltă cât glezna, care îi reflecta pasul înfrumusețat și cracul pantalonului acum arătând de doi ori mai bătrân.

— Da, sunt buni, a zis, cedând.

Când era copil, se zgâria talpa neagră și lucioasă cu un închizător de nasturi, ca să nu fie alunecoasă. Când s-a dus la lecție, i-a purtat sub braț, apoi a venit acasă, a mâncat, s-a încălțat cu ei, admirându-i cu teamă, și a plecat la întâlnire.

Până la urmă chiar par în regulă – pentru un început chinuitor.

Întâlnirea era într-un apartament micuț și jalnic decorat, aparținând unor rude de-ale lui Liubov Markovna. O fată cu păr roșcat, într-o rochie verde care se oprea deasupra genunchilor, o ajuta pe servitoarea estoniană (care conversa cu ea într-o șoaptă puternică) să servească ceaiul. Prin mulțimea familiară, care cuprindea câteva chipuri noi, Feodor l-a detectat imediat pe Konceiev, care participa pentru prima oară. S-a uitat la silueta cu umeri lăsați, aproape cocoșată, a acestui bărbat neplăcut de tăcut, al cărui talent crescând în mod misterios n-ar fi putut fi împiedicat decât prin doza de otravă a unui inel pusă într-un pahar de vin – acest om atotștiutor, cu care nu avusese încă nici o ocazie să poarte acea discuție serioasă pe care visase să o poarte într-o zi și în a cărui prezență el, zvârcolindu-se, arzând și convocându-și în ajutor propriile poezii, nu se simțea decât un contemporan. Acel chip tânăr era de tipul celor din Rusia centrală și părea un pic banal, banal într-un fel ciudat, demodat: era delimitat în partea de sus de un păr ondulat și dedesubt de colțurile unui guler apretat, iar la început, în prezența acestui om, Feodor a simțit un disconfort sumbru... Însă trei doamne îi zâmbeau de pe canapea, Cernîșevski îi făcea salamalecuri din depărtare, Getz înălța ca pe un afiș o revistă pe care o adusese pentru el, care conținea „Începutul unui poem lung" al lui Konceiev și un articol de Christopher Mortus intitulat „Vocea Mariei a lui Pușkin în poezia contemporană". În spatele lui, cineva a rostit pe tonul unui răspuns explicativ: „Godunov-Cerdîntev". Nu contează, nu contează, și-a zis repede Feodor, zâmbind în sinea lui, privind în jur și lovind capătul

unei ţigări de tabachera decorată cu un vultur, nu contează, într-o zi o să ciocnim noi ouă, el şi cu mine, şi-o să vedem al cui o să se spargă.

Tamara îi arăta un scaun liber şi, în timp ce îşi făcea drum spre acesta, i s-a părut că a auzit iarăşi clinchetul sonor al numelui său. Când tineri de vârsta lui, iubitori de poezie, îl urmăreau uneori cu acea lungă privire specială ce alunecă asemenea unei rândunele peste oglinda inimii poetului, simţea înăuntru un fior de orgoliu înviorător şi revigorant: era vestitorul viitoarei lui faime; dar mai era şi o altă faimă, pământeană – ecoul fidel al trecutului: era mândru de atenţia confraţilor tineri, dar nu mai puţin mândru de curiozitatea oamenilor mai în vârstă, care vedeau în el pe fiul unui mare explorator, un excentric curajos care descoperise animale noi în Tibet, în munţii Pamir sau în alte ţinuturi de vis.

— Haideţi, a zis *madame* Cernîşevski cu zâmbetul ei umed, vreau să-l cunoaşteţi pe..

L-a prezentat unui anume Skvorţov, care scăpase recent din Moscova; era un tip prietenos, cu riduri ca nişte raze în jurul ochilor, un nas în formă de pară, o barbă subţire şi o nevastă fercheşă, tinerică şi cu glas melodios, cu un şal de mătase – pe scurt, un cuplu de acel gen mai mult sau mai puţin academic care îi era aşa de familiar lui Feodor prin amintirea oamenilor care obişnuiau să roiască în jurul tatălui său. În termeni politicoşi şi corecţi, Skvorţov a început prin a-şi exprima uimirea faţă de lipsa totală de informaţii în străinătate despre circumstanţele morţii lui Konstantin Kirillovici:

— Ne-am fi gândit, a strecurat soţia lui, că, dacă acasă nimeni nu ştia nimic, asta era de aşteptat.

— Da, a continuat Skvorţov, îmi amintesc îngrozitor de limpede cum s-a întâmplat ca într-o zi să fiu prezent la o cină dată în onoarea tatălui dumneavoastră şi cum Kozlov – Piotr Kuzmici, exploratorul[1] – a remarcat spiritual că Godunov-Cerdînţev considera Asia Centrală rezervaţia lui de vânătoare

1. Piotr Kuzmici Kozlov (1863-1935) – explorator rus care a continuat cercetările lui Nikolai Prjevalski în Mongolia şi Tibet.

personală. Da... A fost tare de mult, nu cred că eraţi născut pe-atunci.

În acest moment Feodor a observat deodată că *madame* Cernîşevski îndrepta spre el o lungă privire tristă, înţelegătoare şi compătimitoare. Întrerupându-l sec pe Skvorţov, a început să îi pună întrebări, fără să fie prea interesat, despre Rusia.

— Cum să zic..., a răspuns cel din urmă. Vedeţi, e cam aşa...

— Salutare, salutare, dragă Feodor Konstantinovici!

Un avocat gras, care semăna cu o ţestoasă supraalimentată, a strigat asta pe deasupra capului lui Feodor, strângându-i deja mâna în timp ce se împingea prin mulţime, iar acum saluta pe altcineva. Apoi Vasiliev s-a ridicat de pe locul lui şi, sprijinindu-se uşor de masă pentru o clipă, cu degetele răsfirate, într-o poziţie caracteristică vânzătorilor şi oratorilor, a declarat întâlnirea deschisă.

— Domnul Busch, a adăugat el, ne va citi acum noua lui tragedie filosofică.

Herman Ivanovici Busch, un domn în vârstă din Riga, timid, bine făcut, plăcut, cu un cap care semăna cu al lui Beethoven, s-a aşezat la măsuţa Empire, a scos un hârâit din gât şi şi-a despăturit manuscrisul; mâinile îi tremurau perceptibil şi au continuat să tremure în timpul lecturii.

De la bun început se vedea că drumul ducea la dezastru. Caraghiosul său accent de Riga şi solecismele bizare erau incompatibile cu obscuritatea sensului. Când, deja din Prolog, apărea un „Companion solitar" (*odinokii sputnik* în loc de *odinokii putnik* – drumeţ solitar) mergând pe acel drum, Feodor încă mai spera, împotriva oricăror speranţe, că nu era decât un paradox metafizic şi nu un *lapsus* perfid. Şeful Gărzii Civile, neadmiţându-l pe călător, a repetat de câteva ori că „nu va trece sigur" (rimând cu „singur"). Oraşul era unul de coastă (companionul solitar venea din hinterland), iar echipajul unui vas grecesc petrecea acolo. Această conversaţie se derula pe Strada Păcatului:

PRIMA PROSTITUATĂ

Totul e apă. Aşa spune clientul meu, Tales.

A DOUA PROSTITUATĂ

Totul e aer, mi-a spus tânărul Anaximene.

A TREIA PROSTITUATĂ

Totul e număr. Al meu Pitagora cel chel nu poate greşi.

A PATRA PROSTITUATĂ

Heraclit mă mângâie şoptind „Totul e foc".

COMPANIONUL SOLITAR (*intră*)

Totul e soartă.

Mai erau şi două coruri, dintre care unul reuşea cumva să reprezinte undele De Broglie[1] şi logica istoriei, în timp ce celălalt cor, cel bun, îl combătea aprins. „Primul marinar, Al doilea marinar, Al treilea marinar", a continuat Busch, enumerând personajele din discuţie cu vocea lui nervoasă de bas, tivită de umezeală. Mai apăreau şi trei florărese: o „Femeie cu crini", o „Femeie cu violete" şi o „Femeie cu diferite flori". Deodată ceva a cedat: mici alunecări de teren în rândul publicului.

Nu peste mult timp, anumite cabluri de înaltă tensiune s-au format în diferite direcţii prin toată încăperea – o reţea de priviri fugare schimbate între trei sau patru, apoi între cinci sau şase, apoi zece oameni, ceea ce reprezenta o treime din adunare. Konceiev a scos încet şi cu grijă un volum mare din biblioteca lângă care stătea (Feodor a observat că era un album cu miniaturi persane) şi, sucindu-l la fel de încet încolo şi-ncoace în poală, a început să se uite prin el

1. Louis de Broglie (1892-1987) – fizician francez, laureat al Premiului Nobel pentru Fizică (1929) pentru ipoteza care îi poartă numele – Ipoteza De Broglie (orice particulă în mişcare are asociată o undă; lungimea de undă este invers proporţională cu impulsul unei particule).

cu ochii lui miopi. *Madame* Cernîşevski afişa o expresie surprinsă şi rănită, dar – în concordanţă cu etica ei secretă, într-un fel legată de amintirea fiului – se forţa să asculte. Busch citea repede, fălcile lucioase i se roteau, potcoava din cravata neagră îi scânteia, în timp ce sub masă picioarele îi stăteau cu vârfurile spre interior – iar pe măsură ce simbolismul idiot al tragediei se adâncea tot mai tare, mai complicat şi mai puţin inteligibil, ilaritatea dureros reprimată, revoltându-se în subterane, avea o nevoie tot mai disperată de o supapă şi mulţi deja se aplecau în faţă, temându-se să se uite, iar atunci când în piaţă a început Dansul mascaţilor, cineva – şi anume Getz – a tuşit şi împreună cu tusea a ieşit şi un anumit strigăt suplimentar, la care Getz şi-a acoperit faţa cu mâinile, dar după o vreme s-a ivit din nou, cu o înfăţişare necugetat de luminoasă şi cu capul chel umed, pe când pe canapea Tamara se întinsese pur şi simplu şi se legăna ca în chinurile facerii şi Feodor, care era lipsit de protecţie, vărsa torente de lacrimi, torturat de tăcerea obligatorie a ceea ce se întâmpla înăuntrul lui. Pe neaşteptate, Vasiliev s-a sucit în scaun aşa de greoi, încât un picior a cedat cu un scrâşnet, iar Vasiliev s-a clătinat în faţă cu o figură schimbată, însă nu a căzut şi acest eveniment, nu caraghios el în sine, a servit drept pretext pentru ca o explozie furtunoasă, orgiastică să întrerupă lectura, iar în timp ce Vasiliev îşi transfera masa pe un alt scaun, Herman Ivanovici Busch, încreţindu-şi magnifica, dar absolut infertila frunte, a notat ceva pe manuscris cu un ciot de creion, iar în calmul uşurării o femeie neidentificată a şoptit ceva, cu un geamăt final şi delimitat, însă Busch deja continua:

FEMEIA CU CRINI

Astăzi eşti tare supărată de ceva, soră.

FEMEIA CU DIFERITE FLORI

Da, ghicitoarele mi-au spus că fiica mea se va mărita cu trecătorul de ieri.

FIICA

Ah, nici nu l-am observat.

FEMEIA CU CRINI

Iar el n-a observat-o pe ea.

„Ascultaţi, ascultaţi!", intervenea Corul, ca în parlamentul britanic. Şi iarăşi era o uşoară agitaţie: o cutie de ţigări goală, pe care avocatul gras scrisese ceva, a început o călătorie prin toată camera şi toţi urmăreau fazele călătoriei; ceva extrem de amuzant trebuie să fi fost scris pe aceasta, dar nimeni nu citea şi ea trecea conştiincioasă din mână în mână, fiindu-i destinată lui Feodor, iar când în sfârşit a ajuns, el a citit: *Mai târziu vreau să discut o trebuşoară anume cu tine.*

Ultimul act se apropia de încheiere. Zeul râsului l-a abandonat pe nesimţite pe Feodor, iar el îşi privea lung şi gânditor luciul pantofului. Spre ţărmul rece, de pe barcă. Dreptul îl strângea mai tare decât stângul. Konceiev, cu gura pe jumătate deschisă, răsfoia ultimele pagini ale albumului.

— *Zanaves* (cortina), a exclamat Busch, accentuând ultima silabă în loc de prima.

Vasiliev a anunţat că va fi o pauză. Majoritatea publicului arăta şifonată şi blegită, ca după o noapte într-un vagon de casa a treia. Busch îşi rulase tragedia într-un tub gros şi stătea într-un colţ îndepărtat, părându-i-se că în larma vocilor se iscau şi se răspândeau constant valuri de admiraţie; Liubov Markovna i-a oferit nişte ceai, iar atunci chipul lui puternic a luat deodată o expresie blândă, lipsită de apărare şi, lingându-şi extaziat buzele, s-a aplecat spre paharul care îi fusese întins. Feodor a observat asta de departe, cu un oarecare sentiment de uimire, în timp ce în spatele lui auzea următoarele:

— Vă rog să îmi daţi o explicaţie! (vocea furioasă a lui *madame* Cernîşevski)

— Păi, ştiţi, lucrurile astea se mai întâmplă... (Vasiliev, vinovat şi afabil)

— Vă cer o explicaţie.

— Dar, draga mea doamnă, ce pot să mai fac acum?

— Păi, n-aţi citit-o înainte? Nu v-a adus-o la birou? Parcă aţi zis că e o lucrare serioasă, interesantă. O operă semnificativă.

— Da, aşa este, o primă impresie, ştiţi, când am răsfoit-o.. nu am luat în considerare felul cum ar suna – am fost prostit! E absolut năucitor. Dar mergeţi la el, Aleksandra Iakovlevna, spuneţi-i ceva.

Avocatul l-a apucat pe Feodor de deasupra cotului.

— Sunteţi exact persoana pe care o caut. Mi-am dat seama deodată că am ceva pentru dumneavoastră. Un client de-al meu a venit la mine – solicită o traducere în germană pentru nişte acte de-ale lui, pentru un caz de divorţ, ştiţi? Nemţii care se ocupă să-i rezolve chestiunea asta au la birou o fată, o rusoaică, dar se pare că ea va putea să facă doar o parte şi au nevoie de cineva să o ajute cu restul. Vă puteţi angaja la asta? Haideţi, daţi-mi numărul dumneavoastră de telefon. *Gemacht*[1].

— Doamnelor şi domnilor, vă rog să luaţi loc, a tunat vocea lui Vasiliev. Acum vom discuta lucrarea care a fost citită. Cei care doresc să participe sunt rugaţi să se înscrie.

Exact atunci, Feodor a văzut cum Konceiev, aplecat şi ţinând mâna sub rever, îşi croia un drum şerpuit către ieşire. Feodor l-a urmat, aproape uitându-şi revista din grabă. În vestibul li s-a alăturat bătrânul Stupişin; se muta adesea dintr-o cameră închiriată în alta, dar locuia mereu aşa de departe de centrul oraşului, încât aceste schimbări, importante şi complicate pentru el, altora li se părea că se petrec într-o lume eterică, dincolo de orizontul grijilor umane. Înfăşurându-şi în jurul gâtului un fular subţirel, gri dungat, l-a ţinut locului cu bărbia, în stil rusesc, în timp ce, tot în stil rusesc, s-a vârât în palton prin câteva smucituri dorsale.

— Ei, ce mai tratаţie ne-a oferit, a zis el pe când coborau însoţiţi de servitoarea cu cheia de la intrare.

— Mărturisesc că n-am ascultat foarte atent, a comentat Konceiev.

---

1. Făcut (în germ., în orig.).

Stupişin s-a dus să aştepte un tramvai rarisim, aproape legendar, în timp ce Godunov-Cerdînţev şi Konceiev au pornit în direcţia opusă, mergând pe jos până la colţ.

— Ce vreme urâtă, a zis Godunov-Cerdînţev.

— Da, e chiar frig, a confirmat Konceiev.

— Îngrozitor... Şi în ce parte locuiţi?

— Charlottenburg.

— Oho, destul de departe. Mergeţi pe jos?

— Da, pe jos. Cred că aici trebuie să...

— Da, o luaţi la dreapta, eu merg înainte.

Şi-au luat la revedere.

— Brrr, ce vânt!

— Staţi, staţi totuşi o clipă... vă conduc până acasă. Sigur sunteţi o pasăre de noapte ca şi mine şi nu trebuie să vă explic plăcerea întunecată a promenadelor de piatră. Deci nu l-aţi ascultat pe bietul lector?

— Numai la început, iar apoi doar cu jumătate de ureche. Totuşi nu cred c-a fost chiar aşa de rău.

— Vă uitaţi la miniaturile persane dintr-o carte. Nu aţi remarcat una – o asemănare uimitoare! – dintr-o colecţie a bibliotecii publice din Sankt Petersburg – făcută, cred, de Riza Abbasi acum vreo trei sute de ani: acel om îngenuncheat, luptându-se cu puii de dragon, cu nas mare, cu mustaţă – Stalin!

— Da, cred că *aceea* e cea mai puternică din grup. Apropo, am citit volumul dumneavoastră de poezii, absolut remarcabil. De fapt, bineînţeles, nu sunt decât modele ale viitoarelor dumneavoastră romane.

— Da, într-o zi voi produce o proză în care „gândul şi muzica se contopesc precum pliurile vieţii în somn".

— Mulţumesc pentru citatul amabil. Purtaţi o iubire veritabilă literaturii, nu-i aşa?

— Aşa cred. Vedeţi, după părerea mea, există doar două feluri de cărţi: de noptieră sau de coş de gunoi. Fie iubesc cu ardoare un scriitor, fie îl arunc cu totul.

— Un pic cam sever, nu? Şi un pic cam periculos. Nu uitaţi că întreaga literatură rusă este literatura unui singur secol şi că, după cele mai îngăduitoare eliminări, nu rămân

mai mult de trei mii până la trei mii cinci sute de foi tipărite şi jumătate dintre acestea abia dacă sunt demne de bibliotecă, darămite de noptieră. Cu o asemenea puţinătate cantitativă, trebuie să ne resemnăm cu faptul că Pegas al nostru este bălţat, că nu totul la un scriitor prost este prost şi nici totul de la unul bun este bun.

— Poate că îmi veţi da nişte exemple pe care să nu le pot contesta.

— Bineînţeles: dacă deschideţi Goncearov sau...

— Staţi aşa! Nu-mi spuneţi că aveţi ceva bun de zis despre Oblomov – acel prim „Ilici" care a ruinat Rusia – şi bucuria criticilor sociali? Sau vreţi să discutaţi despre mizerabilele condiţii igienice ale seducţiilor victoriene? Crinoline şi bănci umede din grădină? Sau poate despre stil? Dar despre *Râpa*, unde Raiski este înfăţişat în momentele meditative cu „o umezeală trandafirie strălucindu-i între buze"? – ceea ce-mi aminteşte cumva de protagonişii lui Pisemski, care, cu toţii, atunci când se află sub tensiunea unei emoţii violente, îşi „masează pieptul cu mâna"!

— Aici o să vă încui. Nu există şi nişte lucruri bune în acelaşi Pisemski? De pildă, acei valeţi din vestibul, în timpul unui bal, care îşi dau pase cu botina de catifea a unei doamne, oribil de noroioasă şi purtată. Aha! Şi, dacă tot vorbim de autori de mâna a doua, ce credeţi despre Leskov?

— Păi, staţi să mă gândesc... Anglicisme amuzante răsar în stilul lui, precum *eto bîla durnaia veşci* (ăsta a fost un lucru rău) în loc de simplul *ploho delo*. Cât despre calambururile lui contorsionate şi chinuite... Nu, scutiţi-mă, nu mi se par amuzante. Şi logoreea lui .. Doamne fereşte! *Soboriane*[1] putea fi uşor condensat în două foiletoane de ziar. Şi nu ştiu ce-i mai rău – britanicii lui virtuoşi sau clericii lui virtuoşi.

— Şi totuşi... cum rămâne cu imaginea lui despre Iisus, „galileeanul calm şi blând, într-o robă de culoarea prunei coapte"? Sau descrierea făcută gurii unui câine care cască, „cu palatul său albăstriu, de parcă ar fi fost uns cu pomadă"?

---

1. *Clericii* (1872).

Sau acel fulger al lui care noaptea iluminează camera în detaliu, până la oxidul de magneziu de pe o lingură de argint?

— Da, de acord cu dumneavoastră, are o sensibilitate latină pentru albastru: *lividus*[1]. Lev Tolstoi, pe de altă parte, prefera nuanțele de violet și fericirea de-a merge desculț împreună cu ciorile pe pământul gras și negru al câmpurilor arate! Desigur, n-ar fi trebuit să mi-i cumpăr.

— Aveți dreptate, strâng insuportabil. Dar ne-am mutat în linia întâi. Nu-mi spuneți că nu puteți găsi puncte slabe și acolo? În povestiri precum „Viscolul"...

— Lăsați-l pe Pușkin în pace: el este rezerva de aur a literaturii noastre. Și acolo se află și coșul lui Cehov, care conține suficientă mâncare pentru anii ce vor veni, un cățeluș schelălăind și o sticlă de vin de Crimeea.

— Stați, haideți să ne întoarcem la strămoși. Gogol? Cred că îi putem accepta „întregul organism". Turgheniev? Dostoievski?

— Balamucul redevenit Betleem – acesta e Dostoievski pentru dumneavoastră „Cu o rezervă", așa cum zice prietenul nostru Mortus. În *Frații Karamazov* apare undeva un semn circular lăsat de un pahar de vin umed pe o masă de-afară. Asta merită păstrat, dacă se folosește abordarea dumneavoastră.

— Dar nu-mi spuneți că totul e în regulă cu Turgheniev? Vă amintiți acele inepte *tête-à-têtes* din arborii de acacie? Bâiguielile și tresăririle lui Bazarov[2]? Toată tevatura lui absolut neconvingătoare cu acele broaște? Și, în general, nu știu dacă puteți suporta acel ton al șirurilor de puncte turghenieviene de la încheierea unei „fraze pălind" și finalurile văicărețe ale capitolelor. Sau ar trebui să-i iertăm toate păcatele datorită luciului gri al rochiilor negre de mătase ale doamnei Odințova și picioarelor din spate întinse ale unora dintre grațioasele lui propoziții, acele posturi ca de iepure asumate de câinii lui odihnindu-se?

— Tatăl meu obișnuia să găsească tot felul de gafe în scenele de vânătoare și descrierile naturii din Turgheniev

---

1 De culoare albăstrie sau plumburie (în lat., în orig.).

2. Personaj din romanul *Părinți și copii*.

și Tolstoi, cât despre sărmanul Aksakov, haideți să nici nu discutăm gafele lui rușinoase din acest domeniu.

— Acum, că au fost înlăturate trupurile moarte, am putea, poate, să trecem la poeți? Bun. Apropo de trupuri moarte, v-ați gândit vreodată că, în cea mai faimoasă poezie scurtă a lui Lermontov, „cadavrul familiar" de la final este extrem de caraghios? Ceea ce voia de fapt să spună era „cadavrul unui om pe care ea l-a cunoscut cândva"[1]. Cunoștința postumă este nejustificată și lipsită de sens.

— În ultima vreme, Tiutcev e cel cu care împart locuințele nocturne cel mai adesea.

— Un oaspete onorabil. Și ce credeți despre iambii lui Nekrasov... sau nu-i prizați?

— A, ba da. Există, în cele mai bune versuri ale lui, un anumit ciupit de chitară, un oftat și-un gâfâit care cam lipsesc, de pildă, la Fet, un artist mai rafinat.

— Am senzația că slăbiciunea secretă a lui Fet este raționalitatea lui, precum și accentul pe antiteze... Nu v-a scăpat asta, nu-i așa?

— Scriitorii noștri stupizi de la școala-intențiilor-sociale îl critică din motive greșite. Nu, eu îi pot ierta totul pentru „răsuna în pajiștea întunecândă", pentru „noaptea vărsa înrourate lacrimi de extaz", pentru fluturii „respirând" care fac vânt.

— Și astfel ne mutăm în secolul următor: atenție unde călcați. Noi doi am început să apreciem poezia din copilărie, nu-i așa? Împrospătați-mi memoria – cum era? – „cum mai palpită marginile norilor"... Bietul Balmont!

— Sau, iluminați dinspre partea lui Blok, „Nori de alinare himerică". Ah, dar ar fi o crimă să fii mofturos aici. Mintea mea îi accepta pe atunci la modul extatic, recunoscător,

---

1. Este vorba despre poezia „Un vis" de Mihail Lermontov. Din păcate, în traducerea în limba română se pierde acel „familiar": „Vedea, la ceasu-amiezii, într-o vale / Din Daghestan, un trup cu-o rană grea; / Și sângele, cu picături domoale, / Încet, încet, răcindu-se curgea" (în *Antologie de poezie rusă. Perioada clasică*, trad. de Al. Philippide, Editura Minerva, București, 1987, colecția Biblioteca pentru toți, vol. 2, p. 53.)

totul, fără şicane critice, pe toţi cei cinci poeţi ale căror nume încep cu B – cele cinci simţuri ale noii poezii ruse.

— Aş fi interesat să aflu care dintre cei cinci reprezintă gustul. Da, da, ştiu – există aforisme care, ca avioanele, stau în aer doar câtă vreme se află în mişcare. Dar vorbim despre zori. La dumneavoastră cum a început?

— Când am deschis ochii pe alfabet. Scuze, asta sună pretenţios, dar adevărul este că încă din copilărie am fost afectat de cea mai intensă şi elaborată *audition colorée*[1].

— Deci şi dumneavoastră, ca şi Rimbaud, aţi fi putut...

— Scrie nu doar un sonet, ci un opus gras, cu nuanţe auditive la care el n-a visat nicicând. De pildă, diferitele „a"-uri ale celor patru limbi în care vorbesc diferă pentru mine ca nuanţă, mergând de la un negru lucios până la un gri casant – ca diferitele feluri de lemn. Vă recomand „m"-ul meu de flanelă roz Nu ştiu dacă vă amintiţi vata izolatoare care se scotea primăvara, odată cu ferestrele duble? Ei bine, acesta este „î"-ul meu rusesc, sau mai degrabă un „îh", aşa de soios şi tern, încât cuvintele se ruşinează să înceapă cu el. Dacă aş avea la îndemână nişte vopsele, aş amesteca sienna arsă cu sepia, pentru dumneavoastră, în aşa fel încât să rezulte culoarea unui sunet „ci" de gutapercă; şi mi-aţi aprecia radiantul „s" dacă v-aş putea turna în palmele făcute căuş câteva dintre safirele acelea luminoase pe care le atingeam când eram copil, tremurând şi neînţelegând când mama, îmbrăcată de bal, suspinând incontrolabil, lăsa comorile absolut celeste să curgă din abisul lor în palmele ei, din cutiile lor cu catifea neagră, iar apoi brusc închidea totul la loc şi nu se mai ducea nicăieri, în ciuda insistenţei pătimaşe a fratelui ei, care se tot plimba încolo şi-ncoace prin camere, dând bobârnace mobilei şi ridicând din epoleţi, iar dacă dădeai uşor perdeaua într-o parte a bovindoului, puteai vedea, pe malul râului îndepărtat, faţade în bezna albastră a nopţii,

1. „Auz colorat" (în fr., în orig.) – o aluzie la sinestezie, una dintre formele acesteia este perceperea literelor şi numerelor ca fiind colorate.

magia neclintită a unui iluminat imperial, văpaia lugubră a monogramelor de diamant, becuri colorate așezate în cununi...

— *Buchstaben vor Feuer*[1], pe scurt... Da, știu ce urmează. Să termin cu această poveste banală și sfâșietoare în locul dumneavoastră? Cum vă delectați cu orice poezie care se ivea. Cum la zece ani scriați drame, iar la cincisprezece – elegii și toate despre apusuri, apusuri... „Necunoscuta" lui Blok care trecea „încet printre bețivi"[2]. Apropo, cine era?

— O femeie tânără, căsătorită. A durat mai puțin de doi ani, până la fuga mea din Rusia. Era adorabilă și dulce – știți, cu ochi mari și mâinile un pic osoase – și cumva i-am rămas credincios până în ziua de azi. Gustul ei în poezie se limita la versurile cântecelor țigănești la modă, adora pokerul și a murit de tifos – Dumnezeu știe unde, Dumnezeu știe cum.

— Și-acum ce urmează? Ați zice că merită să continuați să scrieți versuri?

— Ah, absolut! Până la capăt. Chiar și în această clipă sunt fericit, în ciuda durerii umilitoare din degetele înghesuite. Ca să fiu sincer, simt din nou acea turbulență, acel entuziasm... Iarăși o să petrec întreaga noapte...

— Arătați-mi. Haideți să vedem cum merge: Cu *asta*, cu asta voi păși din lenta barcă neagră... Nu, încercăm iarăși: Prin neaua care cade pe apa ce nu-ngheață... Mai încercăm: Sub neaua verticală, pe-o vreme – ingambament - gri-Leteană, în anotimpul obișnuit, cu *asta* voi păși pe mal într-o zi. E mai bine, dar atenție să nu se irosească entuziasmul.

— A, e în regulă. Ce vreau să spun e că nu te poți abține să nu fii fericit cu senzația asta de furnicături sub pielea frunții...

— ...ca de la un exces de oțet în sfecla mărunțită. Știți de ce mi-am dat seama? Fluviul nu este Lete, ci mai degrabă

---

1. Litere de foc (în germ., în orig.).
2. Din poezia „Necunoscuta" de Aleksandr Blok: „Încet, printre bețivii în petrecere, / Neînsoțită, singură mereu" (în volumul *Versuri*, trad. de Victor Tulburc, Editura Univers, București, 1973, p. 89).

Styxul. Nu contează. Să continuăm: Şi-acum, o creangă încovoiată se-apleacă peste barcă, iar Caron, pe-ntuneric, cu cangea se întinde şi-o prinde şi-atunci parcă...

— ...foarte încet se roteşte barca, tăcuta barcă. Spre casă, spre casă! Astă-seară am poftă de compus cu stiloul în mână. Ce lună! Ce miros negru de frunze şi pământ de dincolo de grilajele acelea.

— Şi ce păcat că nimeni n-a auzit din întâmplare strălucitul dialog pe care mi-ar fi plăcut aşa de mult să-l port cu dumneavoastră.

Nu contează, nu se va pierde. De fapt, sunt fericit că s-a întâmplat aşa. Cui îi pasă că ne-am despărţit la primul colţ şi că am recitat un dialog fictiv cu mine însumi, aşa cum mi-a fost livrat de un manual de inspiraţie literară pentru autodidacţi?

Capitolul II

Încă mai ploua slab, dar, cu bruschețea fugară a unui înger, deja apăruse un curcubeu. Într-o languroasă mirare de sine, rozaliu-verzui cu o revărsare purpurie de-a lungul marginii interioare, atârna suspendat peste un câmp secerat, deasupra și în fața unei păduri îndepărtate, din care lăsa se întrezărească o parte fremătândă. Săgeți răzlețe de ploaie, care își pierduseră atât ritmul și greutatea, cât și abilitatea de-a scoate vreun sunet, sclipeau la întâmplare, încolo și-ncoace, în soare. Sus, pe cerul spălat de ploaie, de după un nor ca pana corbului, se degaja și strălucea cu toate detaliile unui mulaj monstruos de complicat un nor de-o răpitoare albeață.

— Bine, bine, s-a terminat, a zis el cu voce joasă și a ieșit de sub adăpostul unor plopi care se îngrămădeau acolo unde șoseaua *zemskaia* (de district rural) – și ce mai hârtoape în această denumire! – cobora, cleioasă și argiloasă, într-o râpă, reunindu-și acolo toate rutele, într-o groapă alungită, plină ochi cu o *café crème* groasă.

Dragul meu! Model din nuanțe elizeene! Cândva, în Ordos[1], urcând un deal după furtună, tatăl meu a intrat fără să vrea în baza unui curcubeu – rarisimă întâmplare! – și s-a pomenit în aerul colorat, într-un joc de lumini de parcă s-ar fi aflat în Paradis. A mai făcut un pas – și a părăsit Paradisul.

Curcubeul pălea deja. Ploaia se oprise de tot, era o căldură pârjolitoare, un tăun cu ochi satinați i s-a așezat pe mânecă.

---

1. Podiș înalt deșertic din nordul Chinei.

Un cuc a început să cânte într-un crâng, apatic, aproape întrebător: sunetul se umfla ca o cupulă, și din nou ca o cupulă, incapabil să găsească o soluție. Biata pasăre grasă probabil că a zburat mai departe, fiindcă totul se relua de la capăt de parcă ar fi fost o reflexie redusă (căuta, cine știe, vreun loc pentru cel mai bun, cel mai trist efect). Un fluture uriaș, plat în zbor, negru-albăstrui cu o bandă albă, a descris un arc supranatural de lin, s-a așezat pe pământul umed, și-a strâns aripile și cu asta a dispărut. Genul acela pe care din când în când un flăcău de la țară îl aduce gâfâind, îndesându-l cu ambele mâini în căciulă. Genul acela care se înalță de sub copitele mărunțele ale micului ponei disciplinat atunci când doctorul, ținând hățurile aproape superflue în poală sau pur și simplu legându-le de scândura din față, mână gânditor pe drumul umbros spre spital. Dar uneori găsești patru aripi albe cu negru, cărămizii pe dedesubt, împrăștiate ca niște cărți de joc pe o potecă de pădure: restul, mâncat de o pasăre necunoscută.

A sărit peste o băltoacă, unde doi gândaci-de-bălegar se prinseseră de un pai, ațiindu-și calea unul celuilalt, și și-a imprimat talpa în marginea drumului: o urmă de picior nespus de semnificativă, veșnic privind în sus și veșnic căutându-l din priviri pe el, dispărutul. Mergând pe un câmp, singur, pe sub magnifica aglomerare a norilor, și-a amintit cum, cu primele țigări în prima lui tabacheră, abordase un bătrân secerător de pe-aici și îi ceruse un foc; țăranul scosese o cutie din prăpăditu-i sân și i-o dăduse fără să zâmbească, dar bătea vântul, chibrit după chibrit se stingeau fără să apuce să pâlpâie, iar lui îi era tot mai rușine după fiecare, în timp ce omul se uita cu un fel de curiozitate detașată la degetele nerăbdătoare ale tânărului boiernaș risipitor.

S-a afundat și mai mult în pădure; de-a lungul potecii erau așezate scânduri, negre și lipicioase, cu mătișori și frunze brune-roșcate care se prinseseră de ele. Oare cine o fi scăpat o russula[1], căreia i s-a spart evantaiul alb? Ca

1. Ciupercă din genul Russula, ce cuprinde exemplare destul de răspândite, viu colorate și cel mai adesea necomestibile.

răspuns, s-a auzit strigătul unui salut: nişte fete culegeau ciuperci şi afine, cele din urmă părând mult mai închise la culoare în coş decât pe tulpinile lor! Printre mesteceni se afla o veche cunoştinţă, cu un trunchi dublu, un mesteacăn-liră, iar alături, un vechi stâlp cu o tăbliţă pe el; nu se putea distinge nimic pe aceasta, în afara unor urme de gloanţe; cândva trăsese în ea, cu un Browning, preceptorul lui englez – tot un Browning –, iar apoi tatăl lui luase pistolul, îndesase cu iuţeală şi dexteritate gloanţele în încărcător şi trasase un *K* foarte drept din şapte gloanţe.

Mai departe, o orhidee înflorise fără fasoane pe un petic de pământ mlăştinos, dincolo de care a trebuit să traverseze o şosea neagră, iar mai departe, în dreapta, strălucea o portiţă albă: intrarea în parc. Garnisit cu ferigă pe dinafară, mărginit luxuriant de iasomie şi caprifoi pe dinăuntru, pe alocuri întunecat de ace de brad, în altele iluminat de frunze de mesteacăn, acest parc uriaş, des şi străbătut de o mulţime de poteci stătea în echilibru între soare şi umbră, care formau de la o noapte la alta o anumită armonie variabilă – dar unică tocmai graţie acestei variaţii. Dacă pe alee îţi palpitau pe sub tălpi cercuri de lumină caldă, atunci sigur se întindea de-a latul în depărtare o fâşie densă de catifea, dincolo de care iarăşi venea acea sită maronie, în timp ce mai departe, în capăt, se adâncea o beznă groasă, care, transpusă pe hârtie, ar fi satisfăcut un acuarelist numai câtă vreme vopseaua rămânea umedă, aşa încât el ar fi trebuit să adauge strat după strat ca să-i păstreze frumuseţea – care ar fi pălit imediat. Toate potecile duceau către casă, dar – în ciuda geometriei – cea mai rapidă cale nu părea să fie pe aleea cea dreaptă, îngustă şi elegantă, cu o umbră sensibilă (ridicându-se ca o femeie oarbă ca să te întâmpine şi să-ţi atingă faţa) şi cu o izbucnire smaraldină a luminii soarelui tocmai în capăt, ci pe oricare dintre vecinele ei chinuitoare şi năpădite de buruieni. A mers pe favorita lui, către casa încă invizibilă, pe lângă banca pe care, conform tradiţiei înrădăcinate, obişnuiau să stea părinţii lui în ajunul plecărilor regulate ale tatălui în călătorii: tata, cu genunchii depărtaţi, rotindu-şi ochelarii sau o garoafă în mână, îşi ţinea capul plecat, cu

o canotieră împinsă spre ceafă şi cu un zâmbet taciturn şi aproape zeflemitor în jurul ochilor încreţiţi şi în colţurile moi ale gurii, undeva chiar la rădăcina bărbii tunse; iar mama îi spunea ceva, dintr-o parte, de mai jos, de sub pălăria ei mare, albă şi tremurătoare; sau făcea mici găurele scrâşnitoare în nisipul mut cu vârful umbrelei de soare. A trecut de un pietroi pe care se căţărau puieţi de sorb (unul se întorsese ca să-i ofere mâna altuia mai tânăr), pe lângă o mică parcelă înierbată care fusese un iaz pe vremea bunicului şi pe lângă nişte brazi scunzi care se făceau destul de rotofei pe timpul iernii sub povara de nea; zăpada cădea de obicei drept şi încet, putea cădea aşa vreme de trei zile, cinci luni, nouă ani – şi deja, înainte, într-un luminiş traversat de punctişoare albe, se putea zări apropiindu-se o pată galbenă neclară, ce apărea brusc în câmpul vizual, tremura, se îngroşa şi se transforma într-un tramvai, iar zăpada apoasă se aduna într-o parte, tencuind partea stângă a unui stâlp de sticlă, staţia de tramvai, în timp ce asfaltul rămânea negru şi gol, parcă incapabil de la natură să accepte ceva alb, iar printre firmele de deasupra farmaciilor, papetăriilor şi băcăniilor, care pluteau pe dinaintea ochilor şi care, la început, erau chiar indescifrabile, numai una mai părea să fie scrisă în rusă: *Kakao*. Între timp, în jurul lui, toate cele abia imaginate cu atâta claritate picturală (ceea ce, în sine, era la fel de suspect ca şi vivacitatea viselor într-un moment nepotrivit al zilei sau după un somnifer) păleau, rugineau, se dezintegrau şi, dacă te uitai împrejur, atunci (aşa cum dispar într-un basm scările în urma celui care le urcă) totul se prăbuşea şi dispărea, o aşezare în formaţie de adio a copacilor, stând asemenea oamenilor veniţi să conducă pe cineva şi deja risipiţi, o bucăţică de curcubeu ce pălea spălată, poteca din care mai rămânea doar gestul unei curbe, un fluture pe un ac, cu numai trei aripi şi fără abdomen, o garoafă în nisip, la umbra băncii, cele din urmă fleacuri extrem de persistente, iar peste o clipă toate acestea l-au readus pe Feodor în prezent fără nici o luptă şi, ieşind direct din amintirile lui (iuţi şi insensibile, vizitându-l ca un atac al unei boli fatale la orice oră, în orice loc), direct

din sera paradiziacă a trecutului, a urcat într-un tramvai din Berlin.

Mergea la o lecţie, era ca de obicei în întârziere şi, tot ca de obicei, creştea în el o ură vagă, afurisită şi intensă faţă de lentoarea stângace a acestui cel mai puţin înzestrat dintre toate mijloacele de transport, faţă de străzile îngrozitor de cunoscute şi îngrozitor de urâte care alunecau pe lângă fereastra udă şi, mai ales, faţă de picioarele, părţile laterale şi gâturile pasagerilor indigeni. Raţiunea îi spunea că printre aceştia se puteau număra şi indivizi absolut umani, veritabili, cu pasiuni altruiste, tristeţi pure, ba chiar şi amintiri luminând de-a lungul vieţii, dar dintr-un oarecare motiv avea impresia că toţi aceşti ochi reci, alunecoşi, privindu-l de parcă ar fi cărat o comoară ilegală (ceea ce şi era darul lui, de fapt), erau numai de hoaşte înrăite şi negustori necinstiţi. Convingerea ruşilor că germanii sunt, în număr mic, vulgari, iar în număr mare – insuportabil de vulgari era, ştia prea bine, o convingere nedemnă de un artist; însă cu toate acestea era cuprins de un tremur şi numai taxatorul posac, cu privirea hăituită şi un plasture pe deget, într-o eternă şi dureroasă căutare de echilibru şi spaţiu ca să se strecoare printre zgâlţâielile convulsive ale tramvaiului şi îngrămădeala bovină a pasagerilor stând în picioare, părea pe dinafară, dacă nu o fiinţă umană, atunci măcar o rudă săracă a unei fiinţe umane. La a doua staţie, un om prăpădit, îmbrăcat într-un palton scurt, cu guler din blană de vulpe, purtând pălărie verde şi ghetre uzate, s-a aşezat în faţa lui Feodor. În aşezare, l-a ciocnit cu genunchii şi cu colţul unei serviete umflate, cu mâner de piele, iar acest lucru banal i-a transformat iritarea într-un soi de furie pură, aşa încât, uitându-se fix la omul aşezat, citindu-i trăsăturile, şi-a concentrat asupra lui toată furia păcătoasă (faţă de această biată naţie în agonie demnă de milă) şi a ştiut cu precizie de ce îl ura: pentru acea frunte joasă, pentru acei ochi deschişi la culoare; pentru *Vollmilch* şi *Extra stark*[1], implicând existenţa

1. „Cu lapte" şi „Foarte tare" – de exemplu, indicaţiile de pe ciocolată, respectiv bere (în germ., în orig.).

legiferată a diluatului şi a artificialului; pentru sistemul de gesturi à la Pulcinella (ameninţând copiii nu cum facem noi – cu un deget ridicat, un memento vertical al Judecăţii de Apoi , ci cu un deget orizontal ce imită un băţ legănat); pentru iubirea de garduri, rânduri, mediocritate; pentru cultul biroului; pentru faptul că, dacă îi asculţi vocea interioară (sau orice conversaţie de pe stradă), vei auzi inevitabil cifre, bani; pentru umorul de toaletă şi râsetele grosolane; pentru grăsimea dosurilor ambelor sexe, chiar şi dacă restul subiectului nu este gras; pentru lipsa de rafinament; pentru vizibilitatea curăţeniei – strălucirea fundurilor de oală în bucătărie şi mizeria cumplită a băilor; pentru slăbiciunea arătată micilor şmecherii ieftine, pentru chinurile îndurate de dragul micilor şmecherii ieftine, pentru abominabilul obiect lipit cu grijă pe balustradele din parcurile publice; pentru pisica vie a altcuiva, străpunsă cu o sârmă din răzbunare pe un vecin, iar sârma abil răsucită la un capăt; pentru cruzimea în toate, mulţumirea de sine, luatul de bun; pentru săritul în ajutor neaşteptat, entuziast, oferit de cinci trecători care te ajută să ridici nişte bănuţi căzuţi; pentru... Astfel înşira punctele acuzării tendenţioase, privind la bărbatul care şedea în faţa lui – până când acesta a scos din buzunar un exemplar din ziarul lui Vasiliev şi a tuşit indiferent, cu o intonaţie rusească.

E minunat, s-a gândit Feodor, aproape zâmbind de încântare. Cât de şireată, cât de graţios de vicleană şi, în fond, de bună este viaţa! Acum distingea în trăsăturile cititorului de ziar atâta dulceaţă a compatrioţilor – în colţurile ochilor, în nările largi, în tăietura rusească a mustăţii –, încât deodată i s-a părut şi caraghios, şi de neînţeles cum s-ar fi putut cineva înşela. Gândurile i-au fost înveselite de acest popas neaşteptat şi deja luaseră o turnură diferită. Elevul la care se ducea era un evreu bătrân, insuficient educat, dar curios, care anul trecut fusese cuprins subit de dorinţa de-a învăţa să „pălăvrăgească în franceză", ceea ce bătrânului i se părea mai realizabil, mai potrivit vârstei, caracterului şi experienţei lui de viaţă decât studiul sec al gramaticii unei limbi. Invariabil, la începutul lecţiei, gemând şi amestecând o

mulțime de cuvinte rusești și germane cu un strop de franceză, își descria oboseala după o zi de muncă (era directorul unei apreciabile fabrici de hârtie) și trecea de la aceste lamentări lungi la o discuție – în franceză! –, plonjând imediat până la urechi într-o beznă fără de speranță, despre politica internațională, și astfel așteptând minuni: ca toată această materie sălbatică, vâscoasă și monotonă, comparabilă cu transportul unor pietre peste un drum spălat de viitură, să se transforme într-un discurs în filigran. Lipsindu-i complet abilitatea de a reține cuvinte (și plăcându-i să vorbească despre asta nu ca despre un neajuns, ci ca despre o trăsătură interesantă a firii lui), nu doar că nu făcea nici un progres, dar reușea chiar ca într-un an de studiu să uite acele puține expresii franțuzești cu care îl găsise Feodor și pe baza cărora bătrânul se gândise să-și construiască, în trei sau patru seri, propriul Paris, însuflețit, ușor și portabil. Dar vai, timpul trecea zadarnic, dovedind futilitatea efortului și imposibilitatea visului – iar atunci instructorul se arăta a fi lipsit de experiență, complet pierdut când nefericitul director de fabrică avea nevoie de informații exacte (cum se zice „filigran" în franceză?), la care, din delicatețe, curiosul renunța imediat și amândoi erau jenați pe moment, ca un adolescent inocent și o fecioară din vreo veche idilă care s-au atins fără să vrea. Treptat, devenise insuportabil. De vreme ce elevul vorbea cu tot mai multă măhnire de oboseala creierului său și tot mai adesea amâna lecțiile (vocea dumnezeiască a secretarei lui la telefon era o melodie a fericirii!), lui Feodor i se părea că acesta ajunsese să fie convins, până la urmă, de stupizenia profesorului, dar că prelungea chinurile reciproce din milă pentru pantalonii lui uzați și avea să continue s-o facă până în mormânt.

Iar acum, stând în tramvai, vedea cu o vivacitate inefabilă cum, în șapte sau opt minute, avea să intre în biroul familiar, mobilat cu luxul animalic berlinez, să se așeze în fotoliul adânc de piele de lângă masa joasă, metalică, cu tabachera de sticlă deschisă pentru el și veioza ca un glob pământesc, să-și aprindă o țigară, să-și încrucișeze picioarele cu o veselie ieftină și să înfrunte privirea agonizantă și supusă a elevului

lipsit de speranţă, să îi audă aşa de limpede oftatul şi de neeradicatul *„Nu, voui"* cu care îşi împletea răspunsurile; dar deodată senzaţia neplăcută că se afla în întârziere a fost înlocuită în sufletul lui Feodor de decizia clară şi cumva nerușinat de plină de bucurie să nu se mai prezinte deloc la lecţie – să coboare la staţia următoare şi să se întoarcă acasă, la cartea lui citită pe jumătate, la grijile lui nelumeşti, la ceaţa de vis în care plutea adevărata lui viaţă, la munca aceea complexă, fericită, devotată, care îl ţinea ocupat deja de vreun an. Ştia că astăzi ar primi plata pentru câteva lecţii, ştia că altfel ar trebui să fumeze şi să mănânce iarăşi pe datorie, dar era absolut împăcat cu asta, de dragul acelei lâncezeli energice (totul se află aici, în această combinaţie), de dragul chiulului arogant pe care şi-l permitea. Şi nu şi-l permitea pentru prima oară. Timid şi pretenţios, trăind mereu cu dificultăţi, consumându-şi toată vlaga în urmărirea nenumăratelor fiinţe ce-i hcăreau în interior, ca la apus într-un crâng mitologic, nu se mai putea forţa să se amestece cu oamenii nici pentru bani, nici pentru plăcere şi de aceea era sărac şi solitar. Ca pentru a face în ciudă banalului destin, era plăcut să-şi amintească cum odată, astă-vară, nu se dusese la o petrecere dintr-o „casă din suburbie" numai fiindcă soţii Cernîşevski îl avertizaseră că va fi acolo un bărbat care „probabil l-ar putea ajuta"; sau cum, toamna trecută, nu îşi găsise timp să ia legătura cu un birou de divorţuri care avea nevoie de un traducător – fiindcă lucra la o dramă în versuri, fiindcă avocatul care îi promitea acest venit era exasperant şi prost şi fiindcă, în sfârşit, a amânat prea mult şi apoi a fost incapabil să se hotărască.

Şi-a croit drum afară, pe platforma tramvaiului. Imediat, vântul l-a cercetat cu cruzime, după care Feodor şi-a strâns cordonul de la fulgarin şi şi-a potrivit eşarfa, dar puţina căldură din tramvai deja îi fusese luată. Zăpada încetase să mai cadă, dar unde se ducea nu ştia nimeni; mai rămăsese numai o omniprezentă umezeală, scoasă în evidenţă atât de sunetul foşnitor al pneurilor şi de ascuţitul şi sâcâitorul guiţat al claxoanelor, chinuitor pentru urechi, şi de întunecimea zilei, tremurând de frig, de tristeţe, de dispreţ faţă

de sine, şi de acea nuanţă anume de galben a vitrinelor deja luminate, de reflexii şi refracţii, de luminile lichide, de toată această risipă maladivă de lumină electrică. Tramvaiul a intrat în piaţă şi, frânând infernal, s-a oprit, dar nu era decât o oprire preliminară, fiindcă în faţă, lângă refugiul de piatră plin de oameni aşteptând să se îmbarce, alte două tramvaie se înţepeniseră, ambele cu încă un vagon cuplat, iar această aglomerare inertă era şi ea dovada, într-un fel, a imperfecţiunii dezastruoase a lumii în care Feodor continua să se afle. Nu a mai putut rezista, a sărit afară şi a traversat cu pas lung piaţa alunecoasă, către altă linie de tramvai cu care, prin înşelătorie, se putea întoarce în cartierul lui cu acelaşi bilet – valabil pentru un transfer, nu şi pentru o călătorie de întoarcere; dar cinstitul calcul oficial, cum că un pasager va călători într-o singură direcţie, era subminat în anumite cazuri de faptul că, dacă cunoşteai rutele, puteai transforma o călătorie în linie dreaptă într-un arc, curbat spre locul de plecare. Această metodă isteaţă (o dovadă plăcută a unui cusur pur nemţesc în planificarea rutelor de tramvai) era urmată cu dragă inimă de Feodor; însă fiind distrat sau fiind incapabil să se bucure de un avantaj material pentru oricât de puţin timp şi deja gândindu-se la altceva, a plătit automat un bilet nou, cel pe care intenţionase să-l economisească. Chiar şi aşa frauda a prosperat, chiar şi aşa nu el, ci firma de transport urban s-a dovedit a ieşi în pierdere, şi încă cu o sumă mult, mult mai mare (preţul unui bilet cu Nord Express-ul![1]) decât te-ai fi aşteptat: traversând piaţa şi cotind pe o stradă laterală, a mers spre staţia de tramvai printr-un desiş, mic la prima vedere, de brazi, adunaţi aici pentru vânzare, cu ocazia apropierii Crăciunului; formaseră între ei un soi de mică alee; legănându-şi braţele în timp ce mergea, şi-a trecut degetele peste acele umede; dar în curând aleea mititică s-a lărgit, soarele a izbucnit în faţă, iar el a ieşit pe terasa unei grădini unde, pe nisipul moale

1. Linie feroviară introdusă în 1896 de Compagnie Internationale des Wagons-Lits, companie belgiană de trenuri de noapte. Pornea din Paris şi ajungea până la Sankt Petersburg..

și roșu, se putea distinge sigla unei zile de vară: amprentele unor lăbuțe de câine, urmele perlate ale unei codobaturi, dunga Dunlop lăsată de bicicleta Taniei, despărțindu-se în două bucle la curbă, și adâncitura unui călcâi, acolo unde cu o mișcare ușoară și silențioasă, cuprinzând probabil un sfert dintr-o piruetă, ea se dăduse jos, printr-o parte, și începuse să meargă ținând bine ghidonul. O casă veche, de lemn, în așa-zisul stil „abietin", vopsită într-un verde deschis, cu burlane colorate așijderea, cu modele sculptate sub acoperiș și o fundație înaltă de piatră (unde, în chitul gri, îți puteai imagina că vezi crupele roz și rotunde ale cailor zidiți), o casă mare, solidă și extraordinar de expresivă, cu balcoane la același nivel cu ramurile de tei și verande decorate cu sticlă scumpă, venea plutind înspre el pentru a-l întâmpina, într-un nor de rândunele, cu marchizele larg deschise, cu paratrăsnetul despicând cerul albastru și norii albi și strălucitori întinși într-o nesfârșită îmbrățișare. Stând pe treptele de piatră ale verandei principale, iluminați din plin de soare, sunt: tata, în mod evident abia întors de la înot, cu un turban dintr-un prosop mițos, așa încât să nu i se vadă – și ce tare ne-am mai dori! – părul negru și scurt, împestrițat cu gri și ascuțindu-se într-un vârf pe frunte; mama, toată în alb, privind drept înainte și îmbrățișându-și genunchii într-un fel atât de adolescentin; lângă ea – Tania, cu o bluză largă, cu capătul cozii negre odihnindu-i-se pe claviculă, cu cărarea netedă stricată, strângând în brațe un foxterier cu botul plisat într-un zâmbet larg, provocat de căldură; mai sus – Ivonna Ivanovna, care din cine știe ce motiv nu a ieșit bine, trăsăturile îi sunt încețoșate, însă talia zveltă, cureaua și lanțul ceasului i se văd lămpede; într-o parte, mai jos, lungit și odihnindu-și capul în poala fetei cu chip rotund (panglică de catifea, papion de mătase) care îi dădea Taniei lecții de muzică, fratele tatălui, un doctor militar solid, un om glumeț și foarte chipeș; și mai jos, doi școlari mititei, posaci și fioroși, verii lui Feodor: unul cu șapcă de școală, celălalt fără – cel fără va fi ucis peste câțiva ani în bătălia de la Melitopol; jos de tot, pe nisip, în exact aceeași poziție ca și mama lui – Feodor însuși, așa cum era pe-atunci,

deşi se schimbase puţin între timp, dinţi albi, sprâncene negre, păr scurt, purtând o cămaşă descheiată. Nu se mai ştia cine o făcuse, dar această fotografie efemeră, decolorată şi în general insignifiantă (fiindcă existau multe altele, mai bune), nepotrivită nici măcar pentru a fi reprodusă, fusese salvată numai printr-un miracol şi devenise nepreţuită, ajungând la Paris printre lucrurile mamei lui şi fiind adusă de ea la Berlin de Crăciunul trecut; fiindcă acum, când îi alegea fiului un cadou, se orienta nu după lucrul care era cel mai scump de cumpărat, ci după acela de care îi era cel mai greu să se despartă.

Mama venise la el de două săptămâni, după o despărţire de trei ani, iar în prima clipă în care, pudrată până la o paloare de moarte, purtând mănuşi negre, ciorapi negri şi o haină veche, din blană de focă, descheiată, ea coborâse treptele de fier ale vagonului de tren, aruncându-şi privirea cu o iuţeală egală mai întâi la el şi apoi la locul unde călca, iar în clipa următoare, cu chipul contorsionat de durerea bucuriei, se agăţa de el, gemând de fericire, pupându-l peste tot – ureche, gât –, lui i se păruse că frumuseţea de care el fusese aşa de mândru pălise, dar pe măsură ce vederea i s-a obişnuit cu crepusculul prezentului, aşa de diferit la început de lumina îndepărtată a memoriei, a recunoscut din nou la ea tot ceea ce iubea: conturul pur al chipului, îngustându-se spre bărbie, jocul schimbător al acelor fascinanţi ochi verzi, căprui, galbeni, sub sprâncenele lor de catifea, mersul ei uşor, întins, aviditatea cu care şi-a aprins o ţigară în taxi, atenţia cu care s-a uitat deodată – neorbită, deci, de entuziasmul întâlnirii, aşa cum ar fi fost alţii – la scena grotescă observată de amândoi: un motociclist imperturbabil ducând un bust al lui Wagner în ataş; şi deja, când au ajuns acasă, lumina trecutului cucerise prezentul, se îmbibase cu el până la punctul de saturaţie, şi totul a devenit aşa cum fusese chiar în acest Berlin cu trei ani în urmă, aşa cum fusese în Rusia, aşa cum fusese şi avea să fie pe veci.

S-a găsit o cameră liberă la Frau Stoboi, iar acolo, în prima seară (o trusă de toaletă deschisă, inelele date jos şi puse pe lavoarul de marmură), întinsă pe canapea şi mâncând

repede ca întotdeauna stafide, fără de care nu putea petrece nici o singură zi, ea a vorbit despre subiectul la care revenea permanent de nouă ani încoace, repetând iar şi iar – incoerentă, melancolică şi ruşinată, întorcându-şi privirea de parcă ar fi mărturisit ceva secret şi cumplit – că ea credea tot mai mult că tatăl lui Feodor trăia, că doliul ei era ridicol, că veştile neclare despre moartea lui nu fuseseră niciodată confirmate de nimeni, că se afla undeva în Tibet, în China, în captivitate, în închisoare, în vreo disperată încâlceală de necazuri şi privaţiuni, că era în convalescenţă după vreo boală lungă, lungă – şi că o să apară deodată, dând uşa de perete cu zgomot, tropăind pe prag. Într-o măsură şi mai mare ca înainte, aceste cuvinte l-au făcut pe Feodor şi mai fericit, şi mai înspăimântat. Obişnuit, vrând-nevrând, să îşi considere tatăl mort în toţi aceşti ani, simţea ceva grotesc în posibilitatea întoarcerii lui. Oare era admisibil ca viaţa să poată face nu numai miracole, dar miracole neapărat lipsite (căci altfel ar fi insuportabile) de cea mai infimă nuanţă de supranatural? Miracolul acelei întoarceri ar consta în natura sa pământeană, în compatibilitatea sa cu raţiunea, în introducerea rapidă a unui eveniment incredibil în înşiruirea acceptată şi de înţeles a zilelor obişnuite; dar cu cât creştea mai mult necesitatea unei asemenea naturaleţi de-a lungul anilor, cu atât devenea mai dificil pentru viaţă să o întâmpine, iar acum ce îl înspăimânta nu era doar imaginarea unei stafii, ci imaginarea uneia care nu ar fi înspăimântătoare. Erau zile când lui Feodor i se părea că deodată, pe stradă (în Berlin există mici fundături unde, la asfinţit, sufletul pare să se dizolve), o să fie abordat de un bărbat în vârstă, de vreo şaptezeci de ani, îmbrăcat în zdrenţe de basm, învăluit până la ochi de o barbă, care o să-i facă cu ochiul şi o să-i spună, aşa cum obişnuia cândva: „Salut, fiule!". Tatăl îi apărea adesea în vise, ca abia întors din vreo monstruoasă pedeapsă penală, după ce îndurase torturi fizice a căror menţionare era interzisă, acum schimbat în lenjerie curată – era imposibil să te gândeşti la corpul de dedesubt - şi cu o expresie absolut necaracteristică, de posomoreală neplăcută şi gravă, cu fruntea transpirată şi dinţii

uşor dezveliţi, stând la masă în sânul tăcutei sale familii. Dar când, odată depăşită senzaţia de falsificare chiar a stilului impus destinului, se forţa să îşi imagineze sosirea unui tată viu, îmbătrânit, însă fără îndoială al lui, precum şi cea mai completă, cea mai convingătoare explicaţie posibilă a absenţei lui tăcute, atunci nu era cuprins de fericire, ci de o teroare dezgustătoare – care oricum dispărea imediat şi făcea loc unui sentiment de armonie satisfăcută, atunci când muta această întâlnire dincolo de hotarul vieţii pământeşti.

Dar pe de altă parte... Se întâmplă să ţi se promită pentru o lungă perioadă de timp un mare succes, în care de la bun început tu nu crezi, aşa de diferit este de celelalte ofrande ale destinului, iar dacă din când în când chiar te gândeşti la el, atunci o faci, de fapt, pentru a te răsfăţa cu o fantezie, dar când, în cele din urmă, într-o zi foarte obişnuită, cu un vânt bătând dinspre vest, vin veştile – distrugând simplu, instantaneu şi decisiv orice speranţă legată de el –, atunci eşti deodată uimit să descoperi că, deşi nu credeai, trăieşi cu el în tot acest timp, fără să percepi prezenţa permanentă, apropiată a visului, care se mărise de mult, devenind gras şi independent, aşa încât acum nu îl mai poţi extrage din viaţa ta fără să faci o gaură în ea. Aşa şi Feodor, în ciuda oricărei logici şi neîndrăznind să-şi imagineze împlinirea, trăise cu visul familiar al întoarcerii tatălui, un vis care într-un mod misterios îi înfrumuseţase viaţa şi cumva o înălţase deasupra nivelului vieţilor dimprejur, aşa încât putea vedea tot felul de lucruri îndepărtate şi interesante, exact aşa cum, pe vremea când era mic, tatăl lui obişnuia să îl ridice de coate, ajutându-l astfel să vadă ce era interesant dincolo de un gard.

După prima seară, când ea îşi reînnoise speranţa şi se convinsese că aceeaşi speranţă era vie şi în fiul ei, Elizaveta Pavlovna nu s-a mai referit la aceasta în cuvinte, ci – ca de obicei – era ceva luat de bun în toate conversaţiile lor, mai ales de vreme ce nu prea conversau mult cu voce tare: adesea, după câteva minute de tăcere însufleţită, Feodor observa brusc că ştiuseră amândoi tot timpul foarte bine despre ce era vorba în acest discurs dublu, aproape subgraminaceu,

care ieşea la iveală ca un unic şuvoi, ca un cuvânt înţeles de amândoi. Iar uneori se jucau aşa: stând unul lângă celălalt şi imaginându-şi în tăcere că făceau fiecare aceeaşi plimbare în Leşino, că ieşeau din parc, apucau pe poteca de peste câmp (era un râu în partea stângă, dincolo de anini), prin cimitirul umbrit, unde cruci pătate de soare măsurau ceva teribil de mare cu braţele lor şi unde era cumva ciudat să culegi zmeura, dincolo de râu şi iarăşi în sus, prin pădure, spre un alt cot al râului, la Pont des Vaches şi mai departe, printre pini şi pe Chemin du Pendu[1] - porecle familiare care nu le zgâriau urechile ruseşti, dar care fuseseră născocite pe când bunicii lor erau copii. Şi deodată, în mijlocul plimbării tăcute pe care o făceau două minţi folosind, conform regulilor jocului, ritmul unui pas uman deşi ar fi putut zbura pe deasupra întregului lor domeniu într-o singură clipă), se opreau amândoi şi spuneau unde ajunseseră, iar când se dovedea, aşa cum se întâmpla adesea, că nici unul dintre ei nu îl depăşise pe celălalt, poposind în acelaşi crâng, atunci acelaşi zâmbet lumina şi mama şi fiul şi strălucea prin lacrima lor comună.

Foarte curând şi-au intrat iarăşi în ritmul lor interior de comunicare, fiindcă erau puţine noutăţi pe care să nu le ştie deja din scrisori. Ea i-a povestit în multe detalii despre nunta recentă a Tanici, care plecase în Belgia până în ianuarie cu un soţ încă necunoscut lui Feodor, un domn agreabil, tăcut, foarte politicos şi absolut neremarcabil, care „lucra în domeniul radioului"; şi că, atunci când se vor întoarce, se va muta într-un apartament nou cu ei, într-o casă enormă de lângă una dintre porţile Parisului: era bucuroasă să plece din hotelul mic, cu scară întunecată şi abruptă, unde locuise cu Tania, într-o cameră micuţă, dar plină de colţuri, complet înghiţită de o oglindă şi vizitată de ploşniţe de diferite calibre – de la pui roz transparenţi până la grăsani maro ca de piele –, care se adunau mai întâi în spatele calendarului de perete cu un peisaj rusesc de Levitan[2], iar apoi mai aproape de câmpul de acţiune, în buzunarul interior

1. Podul vacilor şi Drumul spânzuratului (în fr., în orig.).
2. Isaac Ilici Levitan (1860-1900) – pictor peisagist rus.

al tapetului rupt, chiar deasupra patului dublu; însă perspectiva plăcută a unei case noi nu era nelipsită de spaimă: ea îl antipatiza pe ginere, iar în fericirea vioaie și demonstrativă a Tamei era ceva forțat. „Știi, el nu-i chiar de teapa noastră", a mărturisit ea, accentuându-și spusele cu o anumită încleștare a fălcilor și o privire plecată; însă asta nu era tot și, oricum, Feodor auzise deja de acel celălalt bărbat pe care îl iubea Tama, dar care n-o iubea pe ea.

Ieșeau destul de des; ca întotdeauna, Elizaveta Pavolvna părea să caute ceva, cutreierând iute cu privirea pe deasupra lumii, cu ochii ei scânteietori. Vacanța germană s-a dovedit umedă, băltoacele făceau trotuarele să pară pline de gropi, luminițele din brazii de Crăciun ardeau mate în vitrine, iar ici și colo, pe la colțurile străzilor, un Moș Crăciun publicitar, cu o pufoaică roșie și ochi flămânzi, împărțea fluturași. În vitrina unui magazin universal, un ticălos avusese ideea de-a aranja niște manechine în chip de schiori pe zăpadă artificială sub Steaua Betleemului. Odată au văzut o procesiune comunistă modestă mergând prin zloată – cu steaguri ude –, mare parte din manifestanți fiind loviți de viață, unii cocoșați, alții șchiopi sau bolnăvicioși, o mulțime de femei șterse și câțiva mic-burghezi sedați. Feodor și mama lui s-au dus să vadă blocul unde locuiseră ei trei vreme de doi ani, dar portarul fusese deja schimbat, fostul proprietar murise, la ferestrele familiare atârnau perdele străine și, într-un fel, nu exista nimic care să poată fi recunoscut de inimile lor. Au mers la un cinematograf unde rula un film rusesc, ce transforma cu un *brio* anume picurii de sudoare prelingându-se în josul fețelor lucioase ale muncitorilor din fabrică – în vreme ce proprietarul fabricii fuma în continuu dintr-un trabuc. Și, bineînțeles, a dus-o să o cunoască pe *madame* Cernîșevski.

Prezentarea n-a fost una cu totul reușită. *Madame* Cernîșevski și-a întâmpinat oaspetele cu o tandrețe plină de tristețe, menită să arate că experiența doliului le legase de mult și bine; dar Elizaveta Pavlovna era, înainte de toate, interesată de ce credea cealaltă femeie despre versurile lui Feodor și de ce nu scria nimeni despre ele.

— Pot să vă îmbrăţişez înainte să plecaţi? a întrebat *madame* Cernîşevski, ridicându-se în aşteptare pe vârful degetelor.

Era cu un cap mai scundă decât Elizaveta Pavlovna, care s-a aplecat spre ea cu un zâmbet inocent şi radios ce a distrus complet sensul îmbrăţişării.

— Nu-i nimic, trebuie să fim curajoşi, a zis doamna, conducându-i pe scări şi acoperindu-şi bărbia cu capătul şalului pufos în care era înfăşurată. Trebuie să fim curajoşi; am învăţat să fiu aşa de curajoasă, încât pot da lecţii de îndurat, dar cred că şi dumneavoastră aţi trecut serios prin şcoala asta.

— Ştii, a zis Elizaveta Pavlovna coborând scările degajată, dar atentă şi neîntorcându-şi spre fiul ei capul plecat, cred că o să cumpăr doar hârtie de ţigări şi tutun, altfel iese aşa de scump – şi imediat a adăugat cu aceeaşi voce: Doamne, ce rău îmi pare pentru ea!

Şi, într-adevăr, era imposibil să nu-ţi fie milă de *madame* Cernîşevski. Soţul ei era internat deja de trei luni într-un institut de boli mintale, la „coşul cu semi-ţicniţi", aşa cum spunea chiar el, jucăuş, în momentele de luciditate. Prin octombrie, Feodor îl vizitase o dată acolo. În salonul mobilat judicios stătea un Cernîşevski mai gras, mai rumen, frumos ras şi complet nebun, în papuci de cauciuc şi cu o mantie impermeabilă, cu glugă.

— Ce, eşti mort? a fost primul lucru pe care l-a spus acesta, mai degrabă nemulţumit decât mirat.

În calitatea sa de „preşedinte al Societăţii de Luptă cu Lumea de Dincolo", proiecta în permanenţă metode de prevenire a infiltrării fantomelor (doctorul lui, întrebuinţând un nou sistem de „complicitate logică", nu se opunea la asta), iar acum testa cauciucul, probabil pe baza calităţii acestuia de izolator într-o altă sferă, însă era evident că rezultatele obţinute erau în general negative, de vreme ce, atunci când Feodor era pe cale să-şi tragă un scaun care stătea într-o parte, Cernîşevski a zis iritat:

— Lasă-l acolo, vezi prea bine că deja stau doi pe el.

Iar aceşti „doi" – şi pelerina foşnitoare care plescăia la orice mişcare, şi prezenţa tăcută a îngrijitorului, de parcă ar fi

fost o întrevedere la pușcărie, și întreaga conversație a pacientului – i s-au părut lui Feodor a fi o insuportabilă vulgarizare, o caricatură a acelei stări mintale semi-demente complexe, transparente și încă nobile în care Cernîșevski comunica, atât de recent, cu fiul său pierdut. Cu inflexiunile de comedie grosieră pe care înainte le păstra pentru glume – dar pe care acum le folosea serios –, s-a lansat în lamentații interminabile, din cine știe ce motiv toate în germană, despre faptul că oamenii risipesc banii ca să inventeze tunuri antiaeriene și gaze otrăvitoare și nu le pasă deloc de dirijarea unei alte lupte, de un milion de ori mai importante. Feodor avea o zgârietură cicatrizată pe o tâmplă – în acea dimineață se lovise de un element al caloriferului în timp ce încerca să recupereze în grabă dopul de la tubul de pastă de dinți, care se rostogolise dedesubt. Întrerupându-și deodată discursul, Cernișevski a arătat cu degetul spre tâmpla lui, impresionat și curios:

— *Was haben Sie da?*[1] a întrebat, cu o grimasă de durere.

Iar apoi a zâmbit într-un mod neplăcut și, tot mai înfuriat și agitat, a început să spună că pe el nu-l puteai păcăli – recunoscuse imediat, zicea el, un suicid recent. Îngrijitorul a venit la Feodor și i-a cerut să plece. Și, mergând prin grădina funerar de luxuriantă, pe lângă rondurile onctuoase în care dalii de-un stacojiu închis și cu un ton de bas înfloreau într-un binecuvântat somn și-o odihnă eternă, către banca unde era așteptat de *madame* Cernișevski (care niciodată nu intra la soțul ei, ci petrecea zile întregi în imediata vecinătate a camerei lui, preocupată, agitată, mereu cu pachete) – mergând pe nisipul diferit colorat dintre tufe de mirt cu aer de mobilier și luându-i drept paranoici pe vizitatorii pe lângă care trecea, tulburatul Feodor se tot gândea la faptul că nenorocul soților Cernișevski părea să fie un soi de variațiune în batjocură a temei propriei lui dureri inundate de speranță și abia mult mai târziu avea să înțeleagă rafinamentul deplin al corolarului și ireproșabilul echilibru compozițional cu care aceste sunete colaterale fuseseră incluse în propria lui viață.

---

1. Ce aveți acolo? (în germ., în orig.)

Cu trei zile înainte de plecarea mamei, într-o sală mare, care le era bine cunoscută rușilor din Berlin și care aparținea unei asociații de dentiști, judecând după portretele venerabililor doctori de dinți care priveau în jos de pe pereți, s-a ținut o serată literară cu intrare liberă, la care a participat și Feodor. Veniseră puțini oameni și era frig; lângă ușă, aceiași reprezentanți ai inteligheției ruse locale, văzuți de o mie de ori, stăteau adunați la fumat și, ca de obicei, zărind vreun chip familiar, prietenos, Feodor se grăbea spre acesta cu o plăcere sinceră, numai pentru a o înlocui cu plictiseală după prima izbucnire a conversației. Elizaveta Pavlovna era însoțită, în primul rând, de *madame* Cernîșevski; iar din faptul că mama lui își întorcea uneori capul într-o parte sau alta, aranjându-și coafura la spate, Feodor, rătăcind prin sală, a tras concluzia că era puțin interesată de compania vecinei. În sfârșit, a început programul. Primul la citit a fost un scriitor de renume, care apăruse la vremea lui în toate cronicile rusești, un bătrân cu păr cărunt, bărbierit complet, semănând mai degrabă cu o pupăză, cu o privire care era prea bonomă pentru literatură; cu o voce ca de zi cu zi, a citit o poveste despre viața din Petersburg în ajunul revoluției, cu o vampă eteromană, spioni șic, șampanie, Rasputin și apusuri apocaliptic de apoplectice peste Neva. După el, un anume Kron, scriind sub pseudonimul Rostislav Strannîi (Rostislav Ciudatul), ne-a bucurat cu o poveste lungă despre o aventură romantică în orașul cu o sută de ochi, sub ceruri necunoscute; de dragul frumuseții, epitetele lui erau puse după substantive, verbele zburaseră și ele într-o parte sau alta, iar dintr-un oarecare motiv, cuvântul *storojko* (cu precauție), se repeta de vreo duzină de ori. („Ea a lăsat să-i scape, cu precauție, un zâmbet"; „Castanul a înflorit cu precauție".) După pauză s-au perindat repede o grămadă de poeți: un tânăr înalt, cu o față ca un nasture, un altul, mai scund, dar cu un nas mare, o doamnă în vârstă purtând pince-nez, o alta, mai tânără – și, în cele din urmă, Konceiev, care, în contrast cu precizia triumfală și limpezimea celorlalți, și-a bâiguit versurile cu o voce înceată și obosită; dar, indiferent de asta, în ele sălășluia atâta muzică, în versurile

aparent întunecate, ce mai abis de sensuri se căsca la picioarele tale, aşa de convingătoare erau sunetele şi aşa de neaşteptate, din exact aceleaşi cuvinte pe care le înşiruia laolaltă fiecare poet sărea, se juca şi aluneca, fără a-ţi domoli setea, o perfecţiune unică, nemaipurtând nici o asemănare cu cuvintele şi fără a mai avea vreo nevoie de cuvinte, aşa încât pentru prima oară în acea seară aplauzele nu au fost prefăcute. Ultima apariţie a fost Godunov-Cerdinţev. Din poeziile scrise de-a lungul verii, le-a citit pe acelea care îi plăceau aşa de mult Elizavetei Pavlovna – despre Rusia:

Mesteceni galbeni, muţi sub ceru-albastru...

şi despre Berlin, începând cu strofa:

Totul pe-aici e prăpădit;
Până şi luna-i grosolană,
Deşi se zice c-a venit
Taman din Hamburg, de pe bandă...

şi pe aceea care o tulbura cel mai mult dintre toate, deşi nu îi trecea prin minte să facă legătura cu amintirea unei tinere femei, moarte de mult, pe care Feodor o iubise când avea şaisprezece ani:

Într-o seară şedeam, între râu şi apus,
Sus, pe podul cel vechi, tu şi eu.
O să uiţi vreodată, atunci eu ţi-am spus,
Rândunelua ce-n goană trecu?
Tu, serioasă, mi-ai zis: Niciodată!

Şi ce jale, ce plâns pe noi deodată,
Ce strigăt scolva viaţa în zbor!
Până la moarte, până mâine, o viaţă,
Tu şi eu, într-o seară, pe-un pod.

Dar se făcea târziu, mulţi oameni se îndreptau spre ieşire, o doamnă îşi punea haina cu spatele la estradă, aplauzele

erau răzleţe... Noaptea umedă strălucea neagră pe stradă, cu un vânt furios: niciodată, n-o să ajungem niciodată acasă. Totuşi a venit un tramvai şi, agăţat de o chingă pe culoar, deasupra mamei care şedea la fereastră, Feodor s-a gândit cu o repulsie sufocantă la versurile pe care le scrisese în acea zi, la fisurile din cuvinte, la scurgerile din poezie şi, în acelaşi timp, cu o energie mândră şi voioasă, cu o nerăbdare pătimaşă, deja căuta să creeze ceva nou, ceva încă necunoscut, original, corespunzând pe deplin darului pe care îl simţea ca o povară înăuntru.

În ajunul plecării mamei, au stat amândoi până târziu în camera lui, ea într-un fotoliu, cârpind şi reparând cu uşurinţă şi îndemânare (în vreme ce înainte nu putuse să coasă un nasture) bietele lui lucruri, în timp ce el, pe canapea, rozându-şi unghiile, citea o carte groasă şi jerpelită; mai demult, în adolescenţă, sărise peste unele pagini – „Angelo", *O călătorie la Arzrum*[1] –, dar în ultimul timp exact în acestea găsea o deosebită plăcere. Tocmai ajunsese la cuvintele: „Graniţa ascunde ceva misterios pentru mine; călătoritul a fost visul meu preferat din copilărie", când deodată a simţit un junghi dulce şi puternic de undeva. Încă neînţelegând, a pus cartea deoparte şi şi-a strecurat degetele oarbe într-o cutie plină cu ţigări făcute în casă. Chiar în acea clipă mama a zis fără să ridice capul:

— Ştii ce mi-am amintit? Rimele acelea amuzante despre fluturii de zi şi de noapte pe care le-aţi compus voi doi împreună, când ne plimbam pe-afară, mai ştii? „Ce dungă de-un azur splendid, sub mantia ta gri, Catocalid[2]."

— Da, a răspuns Feodor, unele erau poeme epice de-a dreptul: „Nu-i mai căruntă o frunză moartă decât o *arborea* nou-născută".

(Ce surpriză mai fusese! Tata abia adusese primul specimen din călătoriile lui, după ce îl găsise în prima lui expediţie prin Siberia – nu avusese nici măcar timp să îl descrie –, iar în prima zi după întoarcerea lui, în parcul Leşino, la

---

1. Poezie şi note de călătorie de Puşkin.
2. *Catocala fraxini* (catocala frasinului) – fluture de noapte obişnuit în zonele împădurite.

doi paşi de casă, fără nici un gând la lepidoptere, în timp ce hoinărea cu soţia şi copiii, aruncându-le o minge de tenis foxterierilor, savurându-şi revenirea, vremea blândă, sănătatea şi veselia familiei, dar observând inconştient, cu ochiul experimentat al vânătorului, fiecare insectă ce-i ieşea în cale, el îi arătase deodată lui Feodor, cu vârful bastonului, un fluture de noapte *Epicnaptera*[1] gri-roşcat şi dolofan, cu margini sinuoase, genul care imită frunzele, atârnând adormit de un lujer, sub un tufiş; fusese pe cale să treacă mai departe (exemplarele din acest gen arată foarte asemănător), dar apoi s-a lăsat pe vine, şi-a încreţit fruntea, a inspectat descoperirea şi deodată a zis cu o voce ascuţită: *„Măi, fir-aş al naibii!* Nici nu trebuia să mă duc aşa de departe!". „Eu aşa am zis mereu", a intervenit soţia lui, râzând. Monstruleţul pufos din mâna lui aparţinea noii specii pe care tocmai o adusese acasă – iar acum îl culesese aici, in provincia Sankt Petersburgului, a cărei faună fusese aşa de bine investigată! Dar, aşa cum se întâmplă adesea, seria de coincidenţe majore nu s-a oprit aici, abia s-a dat startul alteia: după doar câteva zile, tatăl lui a aflat că acest nou fluture de noapte tocmai fusese descris, ca specimen din Sankt Petersburg, de un coleg cercetător, iar Feodor a plâns toată noaptea: îl învinseseră pe tata!

Iar acum, Elizaveta Pavlovna se pregătea să se întoarcă la Paris. Au stat mult timp pe peronul îngust aşteptând trenul, lângă liftul pentru bagaje, în vreme ce, pe celelalte linii, tristele trenuri metropolitane se opreau pentru o clipă, trântindu-şi în grabă uşile. Expresul de Paris a intrat în viteză. Mama lui s-a îmbarcat şi imediat a scos capul pe fereastră, zâmbind. Lângă opulentul vagon de dormit învecinat, conducând o doamnă în vârstă fără pretenţii, stătea un cuplu: o frumuseţe palidă, cu buze roşii, într-o haină neagră de mătase, cu un guler înalt de blană, şi un celebru acrobat aerian; toată lumea se holba la el, la fularul lui, la spinarea lui, de parcă s-ar fi aşteptat să vadă aripi acolo.

— Vreau să-ţi fac o propunere, i-a zis mama veselă, la despărţire. Mi-au rămas vreo şaptezeci de mărci, care mie

1. *Epicnaptera arborea* – fluture de noapte ce imită o frunză uscată pentru a evita prădătorii şi de aceea este văzut rar.

nu-mi sunt absolut de nici un folos, iar tu trebuie să mănânci mai bine. Nici nu pot să mă uit la tine, așa ești de slab. Uite, ia-le.

— *Avec joie*[1], a răspuns el, imaginându-și pe loc un abonament pe un an la librăria națională, ciocolată cu lapte și vreo tânără nemțoaică mercantilă, pe care – în cele mai josnice momente – tot planifica să și-o ia.

Gânditor, visător, vag cbinuit de gândul că, într-un fel, în discuțiile cu mama lui, lăsase cel mai important lucru nespus, Feodor s-a întors acasă, și-a scos pantofii, a rupt colțul unei ciocolate cu tot cu poleială, a tras mai aproape cartea lăsată deschisă pe canapea... „Recolta se unduia, așteptând secera." Iarăși acel junghi divin! Și cum îl mai chema, cum îl mai *provoca*, acea propoziție despre Terek („Într-adevăr, râul era teribil!") sau – încă și mai potrivit, și mai intim – despre tătăroaice: „Stăteau în spinările cailor, învăluite în iașmace: nu li se puteau vedea decât ochii și călcâiele pantofilor".

Astfel și-a ciulit urechea la cel mai pur sunet din diapazonul lui Pușkin – și deja știa cu precizie ce aștepta acest sunet de la el. La două săptămâni după plecarea mamei, i-a scris despre ce concepuse, despre cea ce ritmul transparent din „Arzrum" îl ajutase să conceapă, iar ea i-a răspuns de parcă știuse deja:

De mult timp nu am mai fost așa de fericită cum am fost cu tine în Berlin, dar fii cu băgare de seamă, asta nu e o întreprindere ușoară. Simt, în sufletul meu, că o vei îndeplini minunat, dar ține minte că ai nevoie de o mulțime de informații exacte și de foarte puține sentimentalisme de familie. Dacă ai nevoie de ceva, îți voi spune tot ce pot, însă ocupă-te de cercetările speciale acolo unde ești și, asta e cel mai important, ia toate cărțile lui și pe acelea de Grigori Efimovici, și pe acelea ale Marelui Duce[2]*, și multe altele;*

---

1. Cu plăcere, cu bucurie (în fr., în orig.).
2. Mama lui Feodor se referă la Marele Duce al Rusiei, Nikolai Mihailovici Romanov (1859-1919); acesta din urmă a fost interesat de botanică și în special de fluturi; a donat o importantă colecție de fluturi și a scris lucrarea „Discuții despre lepidoptere".

desigur, ştii cum să obţii toate acestea şi vezi să iei legătura cu Vasili Germanovici Krüger, caută-l dacă mai este în Berlin, îmi amintesc că au călătorit cândva împreună, şi abordează şi alţi oameni, ştii tu mai bine ca mine pe cine, scrie-le lui Avinov[1]*, Verity*[2]*, scrie-i acelui german care ne vizita înainte de război, Benhaas? Banhaas*[3]*? Scrie la Stuttgart, la Londra, la Tring*[4]*, în Oxford, peste tot,* débrouille-toi[5]*, fiindcă eu nu ştiu nimic despre lucrurile astea şi toate numele astea abia de-mi sună cunoscut, dar sunt nespus de sigură că o să te descurci, dragul meu.*

El a continuat, totuşi, să aştepte – lucrarea planificată era o adiere de fericire şi se temea să nu distrugă prin grabă această fericire şi, în plus, responsabilitatea complexă a lucrării îl înspăimânta, încă nu era pregătit pentru ea. Urmându-şi programul de antrenament de-a lungul întregii primăveri, s-a hrănit cu Puşkin, a inhalat Puşkin (cititorul de Puşkin are capacitatea plămânilor mărită). A studiat acurateţea cuvintelor şi puritatea absolută a conjuncţiilor; ducea transparenţa prozei până la limita versului alb şi apoi o stăpânea; era ajutat în această sarcină de un exemplu viu din proza lui Puşkin, *Istoria răscoalei lui Pugaciov*[6]:

---

1. Andrei Avinoff (1884-1949) – entomolog şi pictor, fondatorul unei mari colecţii de lepidoptere în Rusia înainte de Primul Război Mondial, iar după 1917 – curator şi apoi director la Carnegie Museum of Natural History din Pittsburgh.
2. Ruggero Verity (1883-1959) – fizician italian şi entomolog specializat în fluturi.
3. Andreas Bang-Haas (1846-1925) – entomolog danez şi negustor de insecte, partener în puternica firmă de entomologie „Staudinger & Bang-Haas", moştenită apoi de fiul său, Otto Bang-Haas.
4. Muzeul Tring – denumirea populară sub care este cunoscut Walter Rothschild Zoological Museum din Tring, Hertfordshire, care găzduieşte cea mai rafinată colecţie de mamifere, păsări, reptile şi insecte din Marea Britanie.
5. Descurcă-te (în fr., în orig.).
6. Numită iniţial *Istoria lui Pugaciov*, primită cu mare suspiciune şi ostilitate de ţarul Nicolae I, care a insistat ca Puşkin să

Dea Domnul noi să nu vedem vreodată
răzmeriță rusească
Nemilostivă și necugetată..

Ca să fortifice mușchii muzei, își lua în plimbări pagini întregi din *Pugaciov* învățate pe de rost, ca un om care folosește un drug de fier în loc de-un toiag de lemn. Spre el, din povestea lui Pușkin, venea Karoline Schmidt[1], „o fată cu buzele din greu rujate, cu o înfățișare umilă și modestă", care a cumpărat patul unde murise Schoning. Dincolo de pădurea Grünewald, un diriginte de poștă care semăna cu Simeon Vîrin (din altă poveste) își aprindea pipa la fereastră, și tot acolo erau ghivece cu flori de sporul-casei. Printre tufele de anini se putea zări *sarafanul*[2] albastru ca și cerul al Domnișoarei devenită Țărăncuță. Se afla în acea stare de spirit și mentală „când realitatea, dând frâu liber fan teziilor, se amestecă cu acestea în viziunile nebuloase ale întâiului somn".

Pușkin i-a intrat în sânge. Cu vocea lui Pușkin se amestecă vocea tatălui. Săruta mâna mică și fierbinte a lui Pușkin, luând-o drept o alta, mai mare, mirosind a *kalaci*[3] de la micul dejun (o pâinică aurie). Își amintea că dădaca lui și a Taniei se trăgea din același loc de unde venea Arina lui Pușkin – și anume din Suida[4], chiar lângă Gatcina[5]: asta era la distanță de-o oră de zona lor – și tot așa de „melodios" vorbea și ea. Îl auzea pe tată într-o dimineață proaspătă de vară, în timp ce se îndreptau spre cabina de baie de la râu, pe-al cărei perete din scânduri sclipea reflexia aurie a

---

schimbe titlul în *Istoria răscoalei lui Pugaciov*, fiindcă „o răscoală nu poate intra în istorie".

1. Eroină din „Maria Schoning", ultima scriere de ficțiune, neterminată, a lui Pușkin.
2. Parte din costumul tradițional rusesc.
3. Colaci sau pâine tradițională folosită la diferite mese rituale la slavi, simbolizând prosperitatea.
4. Sat din apropiere de Sankt Petersburg.
5. Oraș situat la 45 de kilometri de Sankt Petersburg.

apei, repetând cu o fervoare clasică ceea ce considera a fi cel mai frumos nu numai dintre versurile lui Puşkin, dar dintre toate versurile scrise vreodată în lume: *„Tut Apollon-ideal, tam Niobeia-peceal"*[1] (Aici e Apollo – idealul, acolo e Niobe – durerea) şi aripa maro-roşcată cu sidefiu a unui *Argynnis niobe* licărea deasupra florilor de sipică din lunca de pe malul râului, unde, în primele zile de iunie, rareori apărea micul *apollo* negru.

Neobosit, extaziat, acum chiar îşi pregătea lucrarea (în Berlin, cu o ajustare de treisprezece zile, erau tot primele zile de iunie), aduna material, citea până-n zori, studia hărţi, scria scrisori şi se întâlnea cu cine trebuia. De la proza lui Puşkin trecuse la viaţa lui, astfel că la început ritmul epocii lui Puşkin se contopea cu ritmul vieţii tatălui său. Cărţile ştiinţifice (întotdeauna cu ştampila Bibliotecii din Berlin pe pagina nouăzeci şi nouă), precum familiarele volume din *Călătoriile unui naturalist*, legate în coperte nefamiliare negre şi verzi, stăteau alături de ziarele ruseşti în care căuta lumina reflectată a lui Puşkin. Acolo, într-o zi, a dat peste remarcabilele *Memorii ale trecutului* de A.N. Suhoşciokov, în care printre alte lucruri erau două sau trei pagini despre bunicul lui, Kirill Ilici (tatăl lui le menţionase cândva – cu neplăcere), iar faptul că scriitorul acestor memorii îl amintea, întâmplător, în conexiune cu gândurile despre Puşkin părea să aibă acum o semnificaţie anume, deşi îl descria pe Kirill Ilici ca pe-un om pus pe şotii şi bun de nimic.

Suhoşciokov scria:

Se spune că un om al cărui picior este amputat de la şold îl mai poate simţi încă multă vreme, mişcându-şi degetele inexistente şi flexându-şi muşchii inexistenţi. În acest fel va continua Rusia, pentru mult timp, să simtă prezenţa vie a lui Puşkin. Există ceva seducător, cu un abis, în destinul lui fatal şi, într-adevăr, el însuşi simţea că avea, şi că urma să aibă, o răfuială deosebită cu soarta. Pe lângă faptul că îşi extrăgea poezia din trecutul său, poetul o găsea, totodată, şi în gândurile sale tragice despre viitor. Formula triplă a

1. Din poemul „Hudojniku" („Unui artist", 1836).

existenței umane: irevocabilitate, irealizabilitate, inevitabilitate – îi era bine cunoscută. Dar ce-și mai dorea să trăiască! În albumul mai sus menționat al mătușii mele „academice", el personal a scris un poem pe care mi-l amintesc și în ziua de azi, atât mental, cât și vizual, încât îi pot vedea până și poziția în pagină:

Ah, nu, viața nu mi-e plictis,
Încă o vreau, încă o iubesc,
Deși mi-e dusă tinerețea
În suflet flăcări dogoresc.
Cu voia sorții; un roman
De geniu voi mai savura,
Voi mai vedea un Mickiewicz,
Eu însumi voi crea ceva.

Nu cred că se mai poate găsi vreun alt poet care să fi scrutat așa de adesea – ba în glumă, ba cu superstiție sau cu o seriozitate inspirată – în viitor. Mai trăiește și în zilele noastre în provincia Kursk, bătând suta, un bătrân pe care mi-l amintesc că era deja în vârstă, stupid și răutăcios – Pușkin însă nu mai e cu noi. Întâlnindu-mă pe parcursul lungii mele vieți cu talente remarcabile și trăind evenimente remarcabile, am cugetat adesea la cum ar fi reacționat el la una, la alta: păi, ar fi putut vedea emanciparea șerbilor și ar fi putut citi Anna Karenina*!... Revenind acum la aceste reverii ale mele, îmi amintesc că odată, în tinerețe, am avut ceva de genul unei viziuni. Acest episod psihologic este strâns legat de amintirea unui personaj care prosperă și în zilele noastre, căruia îi voi spune C. – sper că nu mă va condamna pentru această înviere a trecutului îndepărtat. Ne-am cunoscut prin intermediul familiilor noastre – bunicul meu fusese cândva prieten cu tatăl lui. În 1836, când se afla în străinătate, acest C. care era pe atunci foarte tânăr – abia șaptesprezece ani – s-a certat cu familia lui (și făcând asta a grăbit, zice-se, decesul părintelui său, erou al războaielor napoleoniene) și, în compania unor negustori din Hamburg, a navigat nonșalant până la Boston, de acolo mergând în*

Texas, unde s-a apucat cu succes de creşterea vitelor. Au trecut astfel douăzeci de ani. Averea strânsă a pierdut-o jucând écarté[1] *pe o barcă cu chilă de pe Mississippi, a câştigat-o înapoi în tripourile din New Orleans, a făcut-o iar praf şi, după unul dintre acele dueluri scandalos de prelungite, zgomotoase şi fumegânde, într-o zonă închisă, cum era la modă pe-atunci în Louisiana, şi după multe alte aventuri, i s-a făcut dor de Rusia, unde – în mod convenabil – îl aştepta un domeniu şi, cu aceeaşi uşurătate nepăsătoare cu care plecase, s-a întors în Europa. Odată, într-o zi de iarnă din 1858, ne-a vizitat pe neaşteptate la casa noastră de lângă Moika, din Sankt Petersburg: tata era plecat, iar oaspetele a fost primit de noi, cei tineri. Cum ne uitam la acest fante străin, cu pălăria lui neagră şi moale şi hainele negre, a căror melancolie romantică făcea să-i iasă în evidenţă, deosebit de orbitoare, cămaşa de mătase cu volane somptuoase şi vesta cu albastru, mov şi roz, cu nasturi de diamant, fratele meu şi cu mine abia ne puteam reţine râsul şi am hotărât pe loc să profităm de faptul că în toţi acei ani omul nu auzise nimic despre patria natală, de parcă ar fi căzut printr-o trapă, aşa că acum, ca un Rip van Winkle[2] de patruzeci de ani pomenindu-se într-un Sankt Petersburg transformat, C. era flămând după veşti, iar noi ne-am apucat să i le dăm din plin, amestecate cu invenţiile noastre scandaloase. La întrebarea, de exemplu, dacă Puşkin mai trăia şi ce scria, eu am răspuns blasfemator: „Păi, tocmai a publicat alaltăieri o poezie nouă". În seara aceea l-am dus pe oaspetele nostru la teatru. Nu a ieşit prea bine, totuşi. În loc să-l delectăm cu o nouă comedie rusească, l-am dus la* Othello, *cu faimosul actor de tragedie negru, Aldridge[3]. La început, colonistul nostru a părut nespus de*

---

1. Joc de cărţi pentru două persoane, originar din Franţa.
2. „Rip van Winkle" (1819) este o povestire a scriitorului american Washington Irving; numele personajului principal, Rip van Winkle, a ajuns să desemneze fie o persoană care doarme o perioadă foarte lungă, fie una care este într-o deplină necunoaştere a evenimentelor în derulare.
3. Ira Frederick Aldridge (1807-1867) – actor de teatru american, de culoare, care şi-a făcut cariera în special pe scenele din

amuzat de apariția unui negru autentic pe scenă. Dar a rămas indiferent la incredibila forță a jocului acestuia, fiind mai absorbit de studierea publicului, mai ales a doamnelor noastre din Sankt Petersburg (dintre care pe una a luat-o apoi de nevastă), care în acea clipă erau devorate de invidia pentru Desdemona.

„Ia uitați cine stă lângă noi", i-a zis deodată, încet, fratele meu lui C. „Acolo, în dreapta noastră. "

În loja alăturată stătea un bătrân... Mic de statură, cu un frac ponosit, cu un ten negricios și livid, cu favoriți fumurii zbârliți și un păr rar, ciufulit, cărunt, se delecta într-un mod foarte excentric cu jocul africanului: buzele groase îi zvâcneau, nările îi erau dilatate și, la anumite scene, chiar sărea în sus și-n jos pe locul lui și bătea cu încântare în parapet, cu inelele scânteindu-i.

„Cine este?", a întrebat C.

„Cum, nu-l recunoașteți? Uitați-vă mai atent."

„Nu-l recunosc."

Atunci fratele meu a făcut ochii mari și i-a șoptit: „Păi, e Pușkin!".

C. s-a uitat din nou... și după o elipă a devenit interesat de altceva. Acum pare amuzant când îmi amintesc ce stare ciudată m-a cuprins atunci: farsa, așa cum se întâmplă din când în când, a ricoșat, iar această fantomă frivol convocată nu voia să dispară: eram absolut incapabil să-mi smulg privirea de la loja învecinată; mă uitam la ridurile acelea aspre, la nasul gros, la urechile mari... mă lua cu fiori pe șira spinării și toată gelozia lui Othello nu mă putea smulge de-acolo. Dacă acesta este într-adevăr Pușkin, cugetam, Pușkin la șaizeci de ani, Pușkin scutit acum douăzeci de ani de glonțul măscăriciului fatal, Pușkin în bogata toamnă a geniului său... El este; mâna aceasta galbenă strângând acei ochelari de operă femeiești a scris „Ancearul", „Contele Nulin", „Nopți egiptene"... Actul s-a terminat; aplauzele au tunat. Pușkin cel cărunt s-a ridicat brusc și, încă zâmbind, cu o scânteiere în ochii tineri, a părăsit iute loja.

Londra, în roluri din Shakespeare, și s-a bucurat de multă popularitate în Rusia.

Suhoşciokov greşeşte când îl descrie pe bunicul meu ca pe-un nătărău cu capul sec. E pur şi simplu din cauză că interesele celui din urmă erau situate într-un cu totul alt plan decât obiceiurile intelectuale ale unui tânăr diletant, membru al scenei literare din Sankt Petersburg, cum era memorialistul nostru pe-atunci. Chiar dacă Kirill Ilici fusese destul de zvăpăiat în tinereţe, odată căsătorit, nu numai că se liniştise, dar mai şi intrase în slujba guvernului, dublându-şi prin operaţiuni de succes averea moştenită, iar mai târziu retrăgându-se la casa lui de la ţară, unde a dat dovadă de o extraordinară pricepere în agricultură, pe deasupra a produs un nou soi de mere, a lăsat un ciudat „Discurs" (rod al timpului liber din iarnă) despre „Egalitatea în faţa legii din regatul animal", plus o propunere pentru o reformă isteaţă, sub unul dintre acele titluri complicate care erau la modă pe-atunci, „Viziunile unui birocrat egiptean", iar la bătrâneţe a acceptat un post consular important, la Londra. Era un om bun, dârz şi sincer şi avea ciudăţeniile şi maniile lui – de ce-ar mai fi fost nevoie? Tradiţia din familie spune că, jurându-se să nu mai joace, era fizic incapabil să rămână într-o cameră unde era un pachet de cărţi. Un vechi revolver Colt care îl slujise bine şi un medalion cu portretul unei misterioase doamne îmi fascinau într-un mod de nedescris visele din copilărie. Viaţa lui, care şi-a păstrat până la sfârşit prospeţimea începutului furtunos, s-a încheiat în pace. S-a întors în Rusia în 1883, nemaifiind un duelist de Louisiana, ci un demnitar rus, iar într-o zi de iulie, pe canapeaua de piele din cămăruţa albastră unde mai târziu mi-am ţinut eu colecţia de fluturi, a răposat fără suferinţă, vorbind în tot acest timp, în delirul de pe patul de moarte, despre un râu mare, despre muzică şi lumini.

Tatăl meu s-a născut în 1860. Dragostea pentru lepidoptere i-a fost insuflată de preceptorul său german. (Apropo: ce s-a întâmplat cu acei originali care obişnuiau să le predea istorie naturală copiilor ruşi – plasă verde, cutie de aluminiu pe o bandulieră, pălărie garnisită cu fluturi prinşi în ac, nas lung de cunoscător, ochi candizi în spatele ochelarilor – unde-s cu toţii, unde le sunt fragilele schelete – ori o fi fost o specie

anume de germani, de exportat în Rusia, ori eu nu caut cum se cuvine?) După ce-a absolvit devreme (în 1876) şcoala în Sankt Petersburg, a urmat studiile universitare în Anglia, la Cambridge, unde a studiat biologia cu profesorul Bright. Prima lui călătorie, în jurul lumii, a făcut-o pe când bunicul meu încă mai trăia, iar de atunci până în 1918 toată viaţa lui a constat din călătorit şi scrierea de lucrări ştiinţifice. Cele mai importante dintre ele sunt: *Lepidoptera asiatica* (opt volume publicate separat, din 1890 până în 1917), *Fluturii de zi şi de noapte din Imperiul Rus* (primele patru din cele şase volume propuse au ieşit între 1912-1916) şi, cea mai cunoscută publicului larg, *Călătoriile unui naturalist* (şapte volume, 1892-1912). Aceste lucrări au fost unanim recunoscute drept clasice, iar el era încă tânăr când numele lui ocupa unul dintre primele locuri în studiul faunei ruso-asiatice, alături de numele pionierilor din domeniu, Fischer von Waldheim, Ménétries, Eversmann[1].

A lucrat în strâns contact cu remarcabilii lui contemporani ruşi. Holodkovski[2] îl numeşte „conchistadorul entomologiei ruse". A colaborat cu Charles Oberthur, Marele Duce Nikolai Mihailovici, Leech şi Seitz[3]. Sute dintre lucrările lui sunt răspândite prin revistele de entomologie, dintre care prima – „Despre ciudăţeniile apariţiei anumitor fluturi în provincia Sankt Petersburg" (Horae Soc. Ent. Ross.) – este datată 1877, iar ultima – „*Austautia simonoides*[4] n. sp., un fluture

---

1. Fischer von Waldheim (1771-1853) – naturalist şi colecţionar, fondatorul Societăţii Imperiale a Naturaliştilor din Moscova, Édouard Ménétries (1802-1861) – lepidopterist şi curator al Muzeului Academiei de Ştiinţe din Sankt Petersburg; Alexander Eduard Friedrich Eversmann (1794-1860) – biolog şi explorator german, pionier al cercetării florei şi faunei ruso-asiatice.
2. Nikolai Aleksandrovici Holodkovski (1858-1921) – entomolog rus şi câştigător al premiului Puşkin pentru excelenţă literară. Profesor de zoologie la Academia Militară de Medicină din Sankt Petersburg, a tradus în rusă din Shakespeare şi Goethe.
3. Charles Oberthur (1845-1924) – entomolog francez; John Henry Leech (1862-1900) – entomolog britanic; Adalbert Seitz (1860-1938) – entomolog german.
4. Varietate de fluture inventată.

de noapte geometrid imitând un mic *parnassius*" (Trans. Ent. Soc. Londra[1]) – este datată 1916. A purtat o polemică importantă şi incisivă cu Staudinger[2], autorul celebrului *Katalog*. A fost vicepreşedinte al Societăţii Entomologice Ruse, membru titular al Societăţii Cercetătorilor Naturii din Moscova, membru al Societăţii Geografice Imperiale Ruse şi membru onorific al multor societăţi de savanţi din străinătate.

Între 1885 şi 1918 a acoperit un teritoriu incredibil de vast, făcând hărţi topografice ale traseului său, la o scară de unu la două sute, pe o distanţă de multe mii de kilometri, şi alcătuind colecţii uluitoare. De-a lungul acelei perioade a realizat opt expediţii importante, care au durat în total optsprezece ani; dar între acestea mai erau numeroase alte călătorii minore, „distracţii", cum le numea el, considerând ca făcând parte dintre aceste bagatele nu numai călătoriile în ţările mai puţin studiate din Europa, ci şi călătoria în jurul lumii pe care o făcuse în tinereţe. Abordând Asia cu seriozitate, studiase Siberia de Est, Altai, Fergana, munţii Pamir, China de Vest, „insulele mării Gobi şi coastele sale", Mongolia şi „continentul incorigibil" al Tibetului – şi şi-a descris călătoriile cu cuvinte precise, pline de greutate.

Aceasta este schema generală a vieţii tatălui meu, copiată dintr-o enciclopedie. Încă nu cântă, dar pot auzi deja o voce vie înăuntrul său. Mai rămâne de spus că în 1898, la vârsta de treizeci şi opt de ani, s-a căsătorit cu Elizaveta Pavlovna Vejin, fiica de douăzeci de ani a unui om de stat renumit; că a avut doi copii cu ea; că în pauzele dintre călătoriile lui...

O întrebare chinuitoare, într-un fel un sacrilegiu, abia exprimabilă în cuvinte: viaţa ei cu el a fost fericită, împreună şi despărţiţi? Să deranjăm această lume interioară sau să ne limităm la o simplă descriere a rutelor – *arida quaedam*

---

1. Soc. Ent. Rosa – abreviere pentru Societatea Entomologică Rusă, fondată în 1859, Ent. Soc. Londra – abreviere pentru Societatea Entomologică Regală din Londra, fondată în 1833.
2. Otto Staudinger (1830-1900) – entomolog german şi negustor de insecte, autorul unui catalog despre lepidoptere din Europa şi Asia, considerat lipsit de precizie.

viarum descriptio[1]*? Dragă mamă, trebuie să îţi cer un mare favor. Astăzi este 8 iulie, ziua lui de naştere. În nici o altă zi nu aş fi îndrăznit să te întreb. Spune-mi ceva despre voi doi. Nu genul acela de lucru pe care îl pot găsi în amintirile noastre comune, ci unul dintre cele pe care doar tu le-ai trăit şi le-ai păstrat.* Şi iată o parte din răspuns:

...imaginează-ţi – o excursie în luna de miere, Pirineii, fericirea divină din toate, din soare, pârâuri, flori, creste înzăpezite, chiar şi muştele din hoteluri – şi de a fi în fiecare clipă împreună. Iar apoi, într-o dimineaţă, aveam o durere de cap sau ceva ori căldura era prea puternică pentru mine. El a zis că o să se ducă într-o plimbare de o jumătate de oră înainte de masa de prânz. Cu o limpezime ciudată, îmi amintesc cum şedeam într-un balcon de hotel (în jurul meu linişte, munţii, minunatele stânci din Gavarnie[2]*) şi citeam pentru prima oară o carte ce nu era destinată tinerelor fete,* Une vie[3] *de Maupassant. Îmi amintesc că atunci mi-a plăcut foarte mult. M-am uitat la ceasul mic de la mână şi am văzut că era deja ora prânzului, trecuse mai mult de-o oră de când plecase. Aştept. La început sunt un pic supărată, apoi îmi fac griji. Prânzul este servit pe terasă, iar eu nu sunt în stare să mănânc. Ies pe peluza din faţa hotelului, mă întorc în cameră, ies iarăşi. Peste încă o oră eram într-o stare de nedescris, spaimă, agitaţie, Dumnezeu mai ştie ce. Călătoream pentru prima dată, eram lipsită de experienţă şi mă speriam uşor, apoi mai era şi* Une vie... *Am tras concluzia că mă părăsise, cele mai prosteşti şi terbile gânduri mă sâcâiau, ziua trecea, mi se părea că servitorii se holbau la mine - ah, nu îţi pot descrie cum era! Mă apucasem chiar să-mi înghesui nişte rochii într-o valiză ca să mă întorc imediat în Rusia şi atunci am conchis deodată că murise, am fugit afară şi am început să bâigui ceva nebuneşte şi să le zic să cheme poliţia. Deodată l-am văzut traversând peluza,*

---

1. Descrierea seacă a unor drumuri (în lat., în orig.).
2. Comună la poalele Pirineilor, în sud-vestul Franţei.
3. *O viaţă* (în fr., în orig.).

cu chipul mai vesel decât îl văzusem vreodată, deşi fusese vesel tot timpul; venea, fluturând din mână de parcă nu se întâmplase nimic, iar pe pantalonii deschişi la culoare avea pete verzi şi umede, pălăria de vară îi dispăruse, jacheta îi era sfâşiată într-o parte... Bănuiesc că ai ghicit deja ce se întâmplase. Slavă Domnului că măcar îl prinsese în cele din urmă – în batistă, pe o stâncă abruptă –, căci altfel şi-ar fi petrecut noaptea în munţi, după cum mi-a explicat calm... Dar acum vreau să-ţi povestesc altceva, dintr-o perioadă mai târzie, când deja ştiam ce poate însemna o despărţire serioasă. Tu erai foarte mic pe atunci, aveai aproape trei ani, nu îţi poţi aminti. În primăvara aceea a plecat în Taşkent. De acolo urma să pornească într-o călătorie, pe 1 iunie, şi să lipsească nu mai puţin de doi ani. Aceasta era deja a doua absenţă îndelungată de când eram împreună. Acum mă gândesc adesea că, dacă aş aduna la un loc toţi anii pe care i-a petrecut fără mine din ziua nunţii, aceştia ar însuma nu mai mult decât absenţa lui de acum. Şi mă mai gândesc că atunci mi se părea uneori că eram nefericită, dar acum ştiu că am fost mereu fericită, că acea nefericire era una dintre culorile fericirii. Pe scurt, nu ştiu ce mi-a venit în acea primăvară, eram mereu cam smintită când pleca, dar atunci eram într-un mod de-a dreptul ruşinos. Am hotărât deodată că o să-l prind din urmă şi o să călătoresc împreună cu el măcar până în toamnă. Am adunat în secret o mie de lucruri; nu aveam absolut nici o idee despre ce era necesar, dar mi se părea că fac o aprovizionare foarte bună şi cum se cuvine. Îmi amintesc un binoclu şi un alpenştoc, şi un pat pliant, şi o cască de soare, şi o haină din blană de iepure desprinsă direct din Fata căpitanului[1], *şi un mic revolver de sidef, şi o bucată mare de prelată de care mă temeam, şi o sticlă complicată de apă, pe care nu o puteam deşuruba. Pe scurt, gândeşte-te la echipamentul lui Tartarin din Tarascon: Cum am reuşit să vă las pe voi, mititei, cum v-am zis la revedere – asta e într-un fel de ceaţă şi nu îmi mai amintesc cum am scăpat de sub supravegherea unchiului Oleg, cum*

1. Titlul unui roman de Puşkin.

am ajuns la gară. Dar eram şi înspăimântată, şi veselă, mă simţeam ca o eroină, iar în gări toată lumea se uita la costumul meu de călătorie englezesc cu fusta în carouri scurtă (entendons-nous[1]: până la glezne), cu binoclul pe un umăr şi un fel de poşetă pe celălalt. Aşa arătam atunci când am sărit din brişcă într-o aşezare chiar de lângă Taşkent, unde în lumina puternică a soarelui, n-o să uit niciodată, l-am zărit pe tatăl tău la mai puţin de o sută de metri depărtare, pe drum: stătea cu un picior pe o piatră albă, cu un cot pe un gard şi vorbea cu doi cazaci. Am fugit pe pietriş, strigând şi râzând; el s-a întors încet, iar când m-am oprit brusc în faţa lui ca o proastă, m-a privit din cap până-n picioare, şi-a mijit ochii şi, cu o voce neaşteptată, cumplită, mi-a spus trei cuvinte: «Te duci acasă». Iar eu m-am întors imediat, m-am dus la brişca mea, m-am urcat şi am văzut că el pusese piciorul în exact acelaşi loc şi îşi proptise iar cotul, continuându-şi conversaţia cu cazacii. Iar acum mergeam spre casă, în transă, împietrită, şi numai undeva în adâncul meu se porniseră pregătirile pentru o furtună de lacrimi. Dar apoi, după câţiva kilometri (iar aici un zâmbet răsare printre rândurile scrise), m-a ajuns din urmă, într-un nor de praf, pe un cal alb, iar de data asta ne-am despărţit foarte diferit, astfel încât mi-am reluat drumul spre Sankt Petersburg aproape la fel de veselă cum plecasem, doar că mă îngrijoram în legătură cu voi doi, mă întrebam ce faceţi, dar nu conta, eraţi bine, sănătoşi.

Nu – într-un fel mi se pare că îmi amintesc toate astea, poate fiindcă s-a discutat de multe ori după aceea. În general, toată viaţa noastră cotidiană a fost presărată cu poveşti despre tata, cu griji legate de el, cu aşteptarea întoarcerii lui, cu tristeţea ascunsă a rămas-bunurilor şi bucuria nebună a bun veniturilor. Pasiunea lui se reflecta în noi toţi, colorată în feluri diferite, percepută în feluri diferite, dar permanentă şi obişnuită. Muzeul lui de acasă, în care stăteau şiruri de dulapuri de stejar cu sertare închise cu sticlă, pline de fluturi

1. Între noi fie vorba (în fr., în orig.).

crucificaţi (restul – plantele, cărăbuşii, păsările, rozătoarele şi reptilele – le dădea colegilor săi pentru a le studia), unde mirosea aşa cum probabil miroase în Paradis şi unde asistenţii de laborator lucrau la mesele înşirate la ferestrele dintr-o bucată, era un fel de misterioasă inimă centrală iluminând dinspre interior toată casa noastră din Sankt Petersburg – şi numai mugetul de la amiază al tunului din Petropavlovsk[1] îi putea invada liniştea. Rudele noastre, prietenii non-entomologi, servitorii şi umila şi sensibila Ivonna Ivanovna vorbeau despre fluturi nu ca de ceva care exista cu adevărat, ci ca despre un anumit atribut al tatălui meu, care exista numai atâta vreme cât exista el, sau ca despre o afecţiune cu care fiecare învăţase de mult cum să se descurce, aşa încât pentru noi entomologia s-a transformat într-un fel de halucinaţie de rutină, ca o fantomă domestică inofensivă, care se aşază, fără să mai surprindă pe nimeni, în fiecare seară, lângă foc. În acelaşi timp, nici unul dintre nenumăraţii noştri unchi şi mătuşi nu era interesat de ştiinţa lui şi abia dacă buchisiseră ceva din opera lui populară, citită şi răscitită de zeci de mii de ruşi cultivaţi. Desigur, Tania şi cu mine învăţaserăm să îl apreciem pe tata din fragedă copilărie, iar el ni se părea chiar mai fermecător decât, să zicem, acel Harold despre care ne spunea poveşti, Harold care se lupta cu leii în arena bizantină, urmărea tâlhari în Siria, se îmbăia în Iordan, cucerea – luându-le cu asalt – optzeci de fortăreţe în Africa, „Tărâmul Albastru", salva islandezii de la foamete – şi era renumit din Norvegia în Sicilia, din Yorkshire în Novgorod. Apoi, când am fost şi eu prins de vraja fluturilor, ceva s-a desfăşurat în sufletul meu şi am retrăit toate călătoriile tatălui meu, de parcă eu însumi le făcusem: vedeam în vis drumul şerpuitor, caravana, munţii în multe nuanţe şi îl invidiam la nebunie pe tata, atroce, până la lacrimi – lacrimi

1. Fortăreaţa Petropavlovsk din Sankt Petersburg, proiectată de Domenico Trezzini şi fondată de Petru cel Mare în 1703, cuprinde mai multe clădiri, printre care Catedrala Sf. Petru şi Pavel, unde sunt înhumaţi toţi ţarii de la Petru I la Alexandru al III-lea şi unde, în fiecare zi la prânz, se trage cu tunul pentru a marca ora.

fierbinți și violente, care țâșneau brusc din mine la masă, în timp ce comentam scrisorile lui de pe drum sau chiar și la simpla menționare a unui loc tare, tare îndepărtat. În fiecare an, la apropierea primăverii, înainte de mutarea la țară, simțeam în mine o biată fracțiune din ceea ce-aș fi simțit înainte de a pleca în Tibet. Pe bulevardul Nevski, în ultimele zile de martie, când dalele de lemn din pavajul străzilor largi străluceau într-un albastru închis de la umezeală și soare, puteai vedea zburând mult deasupra trăsurilor, de-a lungul fațadelor caselor, dincolo de primărie, dincolo de teii din piață, dincolo de statuia Ecaterinei, primul fluture galben. În clasă, fereastra largă era deschisă, vrăbiile stăteau cocoțate pe pervaz, iar profesorii lăsau baltă lecțiile, punând în locul lor pătrate de cer albastru, cu mingi de fotbal căzând din azur. Din cine știe ce motiv, aveam mereu note slabe la geografie și ce figură mai făcea profesorul nostru când menționa numele tatei, cum se mai întorceau privirile inchizitoriale ale tovarășilor mei spre mine în acel moment și cum se mai pornea să gâlgâie sângele în mine și se domolea, de încântare reprimată și de teama de-a exprima acea încântare, iar acum mă gândesc la cât de puțin știu, la cât de ușor pot face vreo gafă idioată atunci când descriu cercetările tatălui meu.

La început de aprilie, ca să deschidă sezonul, membrii Societății Ruse de Entomologie făceau o excursie tradițională pe partea cealaltă a Râului Negru[1], într-o suburbie a Sankt Petersburgului unde, într-un crâng de mesteceni care încă era golaș și umed, încă lăsa să se vadă petice dantelate de zăpadă, apărea pe trunchiuri, cu aripile sale fragile, străvezii, deschise și lipite de scoarța ca hârtia, raritatea noastră preferată, o specialitate a provinciei. O dată sau de două ori l-au luat și pe mine cu ei. Printre acei familiști în vârstă, practicând cu prudență și tensionați vrăjitoria într-o pădure de aprilie, se aflau un bătrân critic de teatru, un ginecolog, un profesor de drept internațional și un general – din cine

1. Râu mic, dar faimos pentru faptul că pe malurile sale aveau loc dueluri, printre care și cel fatal pentru Pușkin.

ştie ce motiv, îmi pot aminti deosebit de clar figura acestui general (X.B. Lambovski – avea ceva pascal), cu un braţ adus după spinarea grasă aplecată, lângă silueta tatălui meu, care se lăsase pe vine cu un fel de uşurare orientală – amândoi cercetau, în căutare de pupe, o palmă de pământ roşiatic scobit cu o mistrie – şi până în zilele acestea mă întreb ce pricepea din toate astea vizitiul care ne aştepta la şosea.

Uneori, la ţară, bunica intra plutind în camera noastră de studiu – Olga Ivanovna Vejin, dolofană, cu un ten proaspăt, cu mănuşi şi dantele:

— *Bonjour les enfants*, spunea ea tare şi melodios, iar apoi, accentuând puternic prepoziţiile, ne informa: *Je viens de voir DANS le jardin, PRÈS du cèdre, SUR une rose un papillon de toute beauté: il était bleu, vert, pourpre, doré. et grand comme ça.*[1] Repede, ia-ţi plasa, continua întorcându-se spre mine, şi du-te în grădină. Poate că mai poţi să-l prinzi.

Şi ieşea plutind, complet indiferentă la faptul că, dacă o asemenea insectă fabuloasă mi-ar fi ieşit în cale (nici nu merita să încerci să ghiceşti ce banal vizitator de grădină împodobise imaginaţia ei), aş fi murit de inimă. Uneori, ca să îmi facă o deosebită plăcere, guvernanta noastră franţuzoaică îmi alegea de învăţat pe de rost o anumită fabulă a lui Florian, despre un alt fluture, un *petit-maître*[2] imposibil de viu colorat. Uneori, vreo mătuşă sau altcineva îmi dădea o carte de Fabre[3], ale cărui lucrări populare, pline de vorbărie, observaţii inexacte şi greşeli clare, tatăl meu le trata cu dispreţ. Îmi mai amintesc şi asta: într-o zi, negăsindu-mi plasa, am ieşit să o caut pe verandă şi m-am întâlnit cu ordonanţa unchiului meu, care se întorcea de undeva cu ea

1. Bună ziua, copii. Tocmai am văzut ÎN grădină, LÂNGĂ cedru, PE un trandafir, un fluture de toată frumuseţea: era albastru, verde, purpuriu, auriu... şi uite-aşa de mare (în fr., în orig.).
2. Dandy, fante (în fr., în orig.).
3. Jean-Henri Fabre (1823-1915) – entomolog amator, care a scris într-un stil popular despre insectele observate în mare parte în grădina casei lui, volumele sale fiind apreciate de oamenii de rând, dar respinse de majoritatea oamenilor de ştiinţă din domeniu

pe umăr, îmbujorat tot și cu un zâmbet amabil și timid pe buzele roz.

— Ia uitați ce v-am prins, a zis cu o voce satisfăcută, lăsând plasa pe podea.

Filcul era strâns aproape de cadru cu o bucată de sfoară, astfel încât se forma o pungă unde viermuia și foșnea o varietate de materie vie – și, Doamne Dumnezeule, ce de tâmpenii mai erau acolo: vreo treizeci de cosași, capul unei margarete, o pereche de libelule, spice de grâu, niște nisip, un fluture-de-varză atât de strivit încât era de nerecunoscut și, în sfârșit, o ciupercă mare comestibilă, găsită pe drum și adăugată așa, ca să fie. Rușii din popor cunosc și iubesc natura țării lor. Ce de batjocuri, ce de presupuneri și întrebări n-am avut ocazia să aud atunci când, învingându-mi jena, mergeam prin sat cu plasa!

— Păi, asta nu-i nimic, zicea tata, ar fi trebuit să vezi ce mutre făceau chinezii când adunam odată insecte pe un munte sacru sau privirea pe care mi-a aruncat-o directoarea unei școli progresiste dintr-un orășel de pe Volga când i-am explicat ce căutam în viroaga aceea.

Cum să descriu fericirea plimbărilor noastre cu tata prin păduri, câmpuri și turbării sau permanentul gând la el pe timpul verii, dacă era plecat, visul etern de a face vreo descoperire și de a mă întâlni prin această descoperire cu el... Cum să descriu sentimentul încercat atunci când mi-a arătat toate locurile unde prinsese el în copilărie una, alta – bârna unui pod pe jumătate putred unde prinsese primul fluture ochiul-păunului în '71, panta drumului care cobora la râu, unde căzuse cândva în genunchi, plângând și rugându-se (își ratase lovitura, fluturele zburase pentru totdeauna!). Și câtă fascinație era în vorbele lui, în acea fluență specială și-n grația stilului atunci când vorbea despre subiectul lui, câtă precizie tandră în mișcările degetelor rotind șurubul unei planșete de etalare sau al unui microscop, ce lume absolut încântătoare se desfășura în lecțiile lui! Da, știu că nu asta e calea de a scrie – aceste exclamații nu mă vor purta prea adânc –, dar stilou meu nu este încă obișnuit să urmeze conturul imaginii lui, urâsc și eu aceste buclișoare. Ah, copilăria mea, nu te uita la mine cu ochi așa de mari și-nfricoșați.

Dulceaţa lecţiilor! Într-o seară caldă, m-a dus la un iaz mic ca să privim un sfinx-de-plop-tremurător[1] legănându-se chiar deasupra apei, cufundându-şi în ea vârful trupului. Mi-a arătat cum să tratez structurile genitale la speciile care erau nediferenţiabile exterior. Cu un zâmbet special, mi-a atras atenţia asupra fluturilor negri cu ineluşe[2] din parcul nostru, care apăreau pe neaşteptate, într-un mod misterios şi elegant, numai o dată la şapte ani. A amestecat bere cu melasă pentru mine, într-o îngrozitor de rece, îngrozitor de ploioasă seară de toamnă, pentru a prinde pe trunchiurile mânjite ale copacilor ce străluceau în lumina unei lămpi cu gaz o mulţime de fluturi de noapte mari şi dungaţi, ce plonjau în tăcere şi dădeau năvală spre momeală. Mi-a încălzit şi mi-a răcit în diferite feluri crisalidele aurii de Vanessa, ca nişte carapace de ţestoase, aşa încât am putut scoate din ele forme corsicane, arctice şi absolut neobişnuite, arătând de parcă ar fi fost înmuiate în smoală şi ar fi avut puf de mătase lipit de ele. M-a învăţat cum să desfac un muşuroi de furnici şi să găsesc omida unui mare-albastru[3], care încheiase un pact barbar cu locuitorii acestuia, şi am văzut cum o furnică, gâdilând cu lăcomie un segment din partea inferioară a micului corp stângaci, ca de limax, l-a forţat să secrete o picătură de suc toxic, pe care l-a înghiţit imediat Drept compensaţie, i-a oferit ca hrană propriile larve; era ca şi cum vacile ne-ar da nouă Chartreuse, iar noi le-am da de mâncare pe copiii noştri. Însă puternica omidă a unei specii exotice de mare-albastru nu se va opri la acest schimb, devorând cu tupeu furnicile copii şi apoi transformându-se într-o crisalidă impenetrabilă, care – în cele din urmă – la vremea ieşirii este înconjurată de furnici (cele care au ratat şcoala vieţii) aşteptând ieşirea fluturelui şifonat şi neajutorat, pentru a-l ataca; îl atacă – şi totuşi acesta nu piere: „N-am râs niciodată atâta", zicea tata, „ca atunci când mi-am dat seama că natura îl înzestrase cu o substanţă

1. *Sphingidae* – familie de fluturi de noapte; denumirea latină a fluturelui este *Laothoe amurensis*.
2. Denumirea latină este *Aphantopus hyperantus*.
3. Denumirea latină este *Phengaris arion*.

lipicioasă care făcea antenele şi picioarele zeloaselor furnici să se lipească, aşa încât se tăvăleau şi se zvârcoleau împrejurul lui, în timp ce el, calm şi invulnerabil, îşi lăsa aripile să se îndrepte şi să se usuce

Mi-a povestit despre mirosurile fluturilor – mosc şi vanilie; despre vocile fluturilor; despre sunetul pătrunzător scos de o omidă monstruoasă a unui sfinx malaysian, o îmbunătăţire a chiţăitului de şoarece al fluturelui cap-de-mort de pe la noi; despre micul timpan rezonant al anumitor fluturi tigru-de-noapte[1]; despre ingeniosul fluture din pădurea braziliană care imită fâlfâitul unei păsări din zonă. Mi-a povestit despre incredibila inteligenţă artistică a deghizării mimetice, care nu era explicabilă prin lupta pentru existenţă (graba grosieră a forţelor necalificate pentru evoluţie), era prea rafinată pentru a servi la simpla păcălire a prădătorilor accidentali, cu pene, cu solzi sau altfel (nu foarte mofturoşi, dar nici prea interesaţi de fluturi) şi părea să fi fost inventată de un artist glumeţ anume pentru ochii inteligenţi ai unui om (o ipoteză ce ar putea duce departe un evoluţionist care observă maimuţele hrănindu-se cu fluturi); mi-a povestit despre aceste magice măşti ale imitaţiei; despre fluturele de noapte enorm care, în stare de repaus, ia imaginea unui şarpe ce se uită la tine; despre un fluture geometrid tropical colorat ca o imitaţie perfectă a unei specii de fluture infinit de îndepărtate în sistemul naturii, iluzia unui abdomen portocaliu posedat de unul fiind reprodusă cu umor de celălalt prin marginile interioare ale aripilor secundare, colorate în portocaliu; şi despre haremul ciudat al acelui faimos coada-rândunicii african, unde femelele diferit deghizate copiază culoarea, forma şi chiar zborul unei jumătăţi de duzini de alte diferite specii (se pare, necomestibile), care sunt de asemenea modele pentru numeroşi alţi imitatori. Mi-a povestit despre migraţii, despre norul lung constând din miriade de pieride albe care traversează cerul, indiferent de direcţia vântului, mereu la acelaşi nivel deasupra pământului, înălţându-se uşor şi lin peste dealuri şi iarăşi cufundându-se în văi, întâlnind poate

1. Fluturi din familia *Arctiidae*.

alt nor de fluturi, galben, strecurându-se prin acesta fără oprire şi fără să-şi murdărească albeaţa – şi plutind mai departe, pentru a se aşeza pe copaci către lăsarea nopţii, care vor rămâne ca presăraţi cu nea până în zori –, iar apoi va porni iarăşi, continuându-şi călătoria – încotro? De ce? Un basm încă neterminat de natură sau poate uitat.

— Fluturele-scaieţilor al nostru, mi-a zis el, „doamna-pictată"[1] a englezilor, *„belle dame"* a francezilor, nu hibernează în Europa, aşa cum fac speciile înrudite; e născut în câmpiile africane: acolo, în zori, călătorul norocos poate auzi întreaga stepă, strălucind la primele raze, trosnind de un număr incalculabil de crisalide care eclozează.

De acolo începe fără întârziere călătoria spre nord, ajungând la ţărmurile Europei la începutul primăverii, însufleţind deodată grădinile din Crimeea şi terasele de pe Coasta de Azur, fără să zăbovească, dar lăsând peste tot indivizi pentru reproducerea estivală, porneşte mai departe spre nord şi, la sfârşitul lunii mai, de-acum ca specimene izolate, ajunge prin Scoţia, Heligoland, prin locurile noastre şi chiar în nordul extrem al pământului: a fost prins şi în Islanda! Cu un zbor ciudat, nebunesc, care nu seamănă cu nici un altul, fluturele decolorat şi abia de recunoscut, alegând un luminiş uscat, se „roteşte" intrând şi ieşind dintre brazii din Leşino, iar până la sfârşitul verii, pe măciuliile scaieţilor, pe florile de ochiul-boului, odrasla sa în nuanţe de roz savurează deja viaţa.

— Cel mai tulburător, adăuga tata, este că în primele zile reci se observă un fenomen invers, refluxul: fluturele se grăbeşte spre sud, pentru iarnă, dar sigur că piere înainte să ajungă la căldură.

Simultan cu englezul Tutt[2], care a observat în Alpii Elveţieni acelaşi lucru ca şi el în munţii Pamir, tata a descoperit adevărata natură a formaţiunii cornoase care apare sub abdomenul

1. *Vanessa cardui* este una dintre speciile de fluture *Vanessa*, cunoscută şi sub denumirea de fluturele-scaieţilor.
2. James William Tutt (1858-1911) – entomolog englez, autorul lucrării *Natural History of the British Lepidoptera*.

femelelor gestante ale parnasienilor și a explicat cum masculul, operând cu o pereche de apendice spatulate, așază și modelează pe ea o centură de castitate făcută de el, în forme diferite la fiecare specie a acestui gen, uneori ca o bărcuță, alteori precum o carapace elicoidală, uneori - ca în cazul extraordinar de rarului *Godunov orpheus* gri-tăciune – ca o liră mititică. Și cred că voi dori să etalez, ca frontispiciu al lucrării mele, exact acest fluture – fiindcă îl pot auzi pe tatăl meu vorbind despre el, îl pot vedea cum scoate iarăși cele șase specimene aduse din cele șase plicuri groase și triunghiulare, cum își coboară ochii, împreună cu lupa de câmp, mai aproape de abdomenul unicei femele – și cum, plin de respect, asistentul lui de laborator dă drumul într-un borcan umed aripilor uscate, lucioase, strâns pliate, pentru ca mai târziu, cu blândețe, să treacă un bold prin toracele insectei, înfigându-l în canelura de plută a planșetei de etalare, să-i mențină întinsă pe aceasta, cu ajutorul unor benzi late de hârtie semitransparentă, frumusețea deschisă, lipsită de apărare, grațios desfășurată, apoi să strecoare un pic de vată sub abdomen și să îi îndrepte antenele negre – astfel încât să i se usuce așa pentru totdeauna. Pentru totdeauna? În muzeul din Berlin se află multe dintre capturile tatălui meu, iar ele sunt la fel de proaspete astăzi cum erau în anii '80 sau '90. Fluturi din colecția lui Linnaeus, acum în Londra, rezistă din secolul XVIII. În muzeul din Praga se poate vedea același exemplar arătos de fluture de noapte *atlas* pe care l-a admirat Ecaterina cea Mare. Atunci de ce mă simt așa de trist?

Capturile lui, observațiile lui, sunetul vocii lui rostind cuvinte științifice, toate acestea, cred, le voi păstra. Dar tot e prea puțin. Cu aceeași permanență relativă, aș vrea să păstrez ceea ce, probabil, am iubit cel mai mult la el: masculinitatea vie, inflexibilitatea și independența lui, răceala și căldura personalității, puterea asupra a tot ceea ce întreprindea. De parcă ar fi jucat un joc, de parcă ar fi dorit în treacăt să-și imprime forța pe toate, culegea de ici și colo câte ceva de pe un câmp din afara entomologiei și astfel își lăsa urma pe aproape toate ramurile științei naturale: există

o singură plantă descrisă de el, dintre toate cele pe care le-a colecționat, dar aceea este o specie formidabilă de mesteacăn; o singură pasăre – un fazan fabulos; un singur liliac – dar cel mai mare din lume. Și în toate domeniile naturii numele nostru răsună cu ecou de nenumărate ori, fiindcă alți naturaliști au dat numele lui fie unui păianjen, fie unui rododendron, fie unei creste de munte – aceasta din urmă, apropo, l-a înfuriat: „Să verifici și să conservi vechiul nume original al unei trecători", a scris el, „este întotdeauna și mai științific, și mai nobil decât s-o potcovești cu numele vreunei bune cunoștințe".

Îmi plăcea – abia acum înțeleg cât de mult – acea dexteritate aparte de care dădea dovadă ori de câte ori avea de-a face cu un cal, un câine, o armă, o pasăre sau un băiat de la țară cu o așchie de cinci centimetri în spinare – în continuu îi erau aduși oameni răniți, mutilați, chiar și infirmi, chiar și femei gravide, care probabil îi luau misterioasa ocupație drept practică voodoo. Îmi plăcea faptul că, în contrast cu majoritatea călătorilor ne-ruși, de pildă Sven Hedin, el nu își schimba niciodată hainele cu unele chinezești în peregrinările sale; în general, păstra distanța, era sever și hotărât la modul extrem în relațiile cu indigenii, nearătând slăbiciune față de mandarini și lama; iar în tabără exersa trasul cu arma, care îi servea ca precauție excelentă împotriva oricăror importunități. Era absolut neinteresat de etnografie, un fapt care din cine știe ce motiv îi irita puternic pe unii geografi, iar bunul lui prieten, orientalistul Krivțov, aproape plângea când îi reproșa: „De-ai fi adus măcar un singur cântec de nuntă, Konstantin Kirillovici, de-ai fi descris măcar un port de acolo!". Era un profesor din Kazan care îl ataca în mod deosebit; plecând de la un fel de premise umanist-liberale, îl acuza de aristocratism științific sau de un dispreț trufaș față de Om, de nesocotirea intereselor cititorului, de o excentricitate periculoasă – și de multe altele. Iar odată, la un banchet internațional din Londra (iar acest episod îmi place cel mai mult dintre toate), Sven Hedin, stând lângă tatăl meu, l-a întrebat cum de, călătorind cu o libertate

fără precedent prin părţile interzise ale Tibetului, în imediata vecinătate a oraşului Lhasa, nu se dusese să îl şi viziteze, la care tatăl meu i-a răspuns că nu dorise să-şi sacrifice nici măcar o oră din căutări de dragul vizitării „încă unui orăşel împuţit" – şi pot să-mi imaginez foarte limpede cum trebuie să i se fi îngustat ochii în timp ce vorbea.

Era înzestrat cu un temperament cumpătat, stăpânire de sine, voinţă puternică şi un viu simţ al umorului; însă atunci când se înfuria, mânia lui era de parcă ar fi dat deodată îngheţul (bunica spunea pe la spatele lui: „Au stat toate ceasurile din casă") şi îmi pot aminti bine acele tăceri subite de la masă şi un soi de privire preocupată care apărea imediat pe chipul mamei (neamurile clevetitoare din partea feminină susţineau că „tremura în faţa lui Kostea") şi cum una dintre guvernantele din capătul mesei punea iute palma pe un pahar care era pe punctul de-a scoate clinchete. Cauza mâniei putea fi o gafă a cuiva, o greşeală de calcul a administratorului (tata era foarte versat în chestiunile de administrare a moşiei), o remarcă neserioasă la adresa vreunui apropiat de-al lui, sentimente politice uzate, de genul patriotismului de la o tribună improvizată afişat de vreun nefericit invitat, sau, în fine, vreo greşeală sau alta de-a mea. El – care la vremea lui masacrase mulţimi nesfârşite de păsări, el – care odată îi adusese proaspăt însuratului botanist Berg învelişul vegetal *complet* al unei mici pajişti pestriţe de munte, într-o bucată de suprafaţa unei camere (mi-l imaginam rulat într-un geamantan ca un covor persan), pe care o găsise undeva la o înălţime fantastică, printre stânci golaşe şi nea –, el nu îmi putea ierta mie o vrabie împuşcată fără rost cu o puşcă Montecristo sau tânărul plop tremurător de pe malul iazului pe care îl spintecasem cu o sabie. Nu putea suporta tergiversarea, ezitarea, ochii clipind de vreo minciună, nu putea suporta ipocrizia şi dulcegăriile – şi sunt sigur că, dacă m-ar fi surprins vreodată pradă laşităţii fizice, m-ar fi blestemat.

Încă nu am spus totul; ajung la ceea ce este probabil cel mai important. Înlăuntrul şi împrejurul tatălui meu, împrejurul acestei forţe clare şi directe, era ceva greu de transpus

în cuvinte, un abur, un mister, o enigmatică reținere care se făcea simțită uneori mai mult, alteori mai puțin. Era de parcă acest om veritabil, absolut veritabil, poseda o aură de ceva încă necunoscut, dar care era probabil cea mai autentică dintre toate. Nu avea o legătură directă nici cu noi, sau cu mama mea, nici cu lucrurile exterioare ale vieții, nici măcar cu fluturii (care îi erau cei mai apropiați, aș îndrăzni să spun); nu era nici un aer meditativ sau melancolic – și nu pot găsi calea de-a explica impresia pe care o făcea chipul lui asupra mea atunci când mă uitam prin fereastra biroului său, de afară, și vedeam cum, uitând deodată de munca sa (puteam simți în mine cum uitase el – de parcă ceva s-ar fi scurs sau ar fi deraiat), cu capul mare și înțelept întors ușor dinspre birou și odihnindu-i-se în pumn, așa încât un pliu înalt i se înălța dinspre obraz spre tâmplă, stătea un minut fără să se miște. Uneori, acum mi se pare că – cine știe – poate pleca în călătorii nu atât ca să caute ceva, cât să scape de ceva și că la întoarcere își dădea seama că acel ceva încă era cu el, înăuntrul lui, inepuizabil, de neînlăturat. Nu pot găsi un nume pentru secretul lui, știu numai că acesta era sursa acelei – nici bucurie, nici mohorâre, neavând cu adevărat legătură cu aparența exterioară a emoțiilor umane – solitudini speciale la care nici mama, nici toți entomologii din lume nu aveau acces. Și, ciudat: poate că paznicul moșiei, un bătrân cocoșat care fusese de două ori pârlit de fulger noaptea, unica persoană dintre angajații noștri de la țară care învățase fără ajutorul tatălui meu (care îi învățase asta pe un întreg regiment de vânători din Asia) să prindă și să omoare un fluture fără să-l mutileze (ceea ce, desigur, nu îl împiedica să mă sfătuiască pe mine, cu un aer serios, să nu mă grăbesc să prind fluturi mici, „prichindei", cum le zicea, primăvara, ci să aștept până vara, când cresc), poate că el, care zicea, sincer și fără teamă sau uimire, că tata știa un lucru sau două pe care nimeni altcineva nu le mai știa, avea dreptate în felul lui.

Oricum ar fi fost, sunt convins acum că viața noastră de atunci chiar era îmbibată de o magie necunoscută în alte familii. De la conversațiile cu tata, de la visatul cu ochii

deschişi în absenţa lui, de la vecinătatea miilor de cărţi pline cu desene de animale, de la sclipirile preţioase ale colecţiilor, de la hărţi, de la toată heraldica naturii şi cabala numelor latineşti, viaţa îşi lua un fel de lumină fermecătoare, care mă făcea să mă simt de parcă propriile mele călătorii stăteau să înceapă. De-acolo îmi împrumut aripile de astăzi. Printre vechile fotografii de familie liniştite, înrămate în catifea, din biroul tatălui meu, se află agăţată şi o copie a tabloului *Marco Polo părăsind Veneţia*. Era trandafirie, această Veneţie, iar apa lagunei era azurie, cu lebede de două ori cât bărcile, dintre care într-una coborau pe o scândură omuleţi violet, ca să se îmbarce pe un vapor care aştepta un pic mai departe, cu pânzele strânse – şi nu mă pot smulge de lângă această frumuseţe misterioasă, aceste culori antice care plutesc în faţa ochilor de parcă ar fi în căutare de noi forme, acum, când îmi imaginez echipamentul caravanei tatălui meu în Prjevalsk, unde obişnuia să meargă cu caii poştei din Taşkent, după ce trimitea în avans, printr-un convoi lent, o rezervă de provizii pe trei ani. Cazacii lui făceau turul satelor învecinate cumpărând cai, catâri şi cămile pregăteau pachetele şi sacii (câte nu mai erau în aceste *yagtane* de deşert şi genţi de piele folosite de secole, de la coniac la mazăre praf, de la lingouri de argint la cuie pentru potcovit caii); iar după un recviem pe malul lacului, lângă gorganul exploratorului Prjevalski, încoronat cu un vultur de bronz - în jurul căruia obişnuiau să se cocoaţe cutezătorii fazani din zonă –, caravana pornea la drum

După aceea văd caravana, înainte să se piardă în munţi, şerpuind printre dealuri de o nuanţă verde paradiziacă depinzând atât de îmbrăcămintea lor ierboasă, cât şi de piatra epidotică lucioasă ca mărul din care sunt alcătuite. Poneii calmuci, robuşti şi îndesaţi, merg în şir indian, formând eşaloane: încărcăturile pereche, de greutăţi egale, sunt legate dublu cu lasouri, aşa încât nimic să nu alunece, iar un cazac conduce de frâu fiecare eşalon. În fruntea caravanei, cu o puşcă Berdan pe umăr şi o plasă de fluturi la îndemână, purtând ochelari şi o bluză de nanchin, tata călăreşte pe

trăpaşul lui alb, însoţit de un călăreţ indigen. Detaşamentul îl încheie geodezul Kunţîn (eu aşa văd), un bătrân maiestuos, care şi-a petrecut jumătate din viaţă în peregrinări imperturbabile, cu instrumentele în cutii – cronometre, busole, un giroorizont –, iar când el se opreşte ca să se orienteze sau să noteze câte un azimut în jurnal, calul îi este ţinut de un asistent, un neamţ mic şi anemic, Ivan Ivanovici Viskott, fost chimist la Gatcina, pe care tata l-a învăţat cândva cum să trateze pieile de păsări şi care a participat de atunci la toate expediţiile, până când a murit de cangrenă în vara anului 1903, în Din-Kou.

Mai departe văd munţi: lanţul Tian-Shan. În căutare de trecători (marcate pe hartă conform indicaţiilor orale, dar explorate pentru prima dată de tata), caravana urcă pe pantele abrupte şi cornişele înguste, se strecoară spre nord, către stepa plină de antilope saiga, urcă iarăşi spre sud, ici trecând peste torente înguste, colo încercând să traverseze ape adânci – sus, tot mai sus, pe cărări aproape impracticabile. Cum se mai juca lumina soarelui! Uscăciunea aerului producea un contrast uluitor între lumină şi umbră: în lumină erau asemenea străfulgerări, asemenea bogăţie de strălucire, încât la răstimpuri era imposibil să te uiţi la o stâncă, la un pârâu; iar la umbră, o beznă care absorbea toate detaliile, aşa încât fiecare culoare trăia o viaţă magic multiplicată, iar pieile cailor se transformau atunci când intrau în răcoarea plopilor.

Vuietul apei în defileu era suficient să năucească un om; capul şi pieptul se umpleau cu o agitaţie electrică; apa gonea cu o forţă teribilă – şi totuşi lină precum plumbul topit –, apoi deodată se umfla monstruos când ajungea în bulboane, cu valurile multicolore îmbulzindu-se şi prăvălindu-se peste frunţile lucitoare ale pietrelor cu un muget furios; iar după aceea, prăbuşindu-se de la o înălţime de şase metri, dintr-un curcubeu şi în beznă, gonea mai departe, acum schimbată: fierbând, de un albastru fumuriu şi întocmai ca neaua graţie spumei, lovea întâi o parte a canionului din conglomerat, iar apoi pe cealaltă în aşa fel încât părea că citadela munţilor, reverberând, nu îi va putea rezista; pe malurile sale, între timp, într-o binecuvântată linişte, irişii erau în floare – şi

deodată o turmă de marali țâșnea dintr-o pădure de brazi într-o pajiște alpină orbitoare și se oprea, fremătând. Nu, doar aerul freamăta... ei deja dispăruseră.

Cu o limpezime deosebită pot evoca – în acest decor transparent și schimbător – ocupația principală și constantă a tatălui meu, ocupație numai de dragul căreia întreprindea aceste călătorii formidabile. Îl văd aplecându-se în șa, în mijlocul unui vacarm de pietre alunecoase, ca să strecoare în plasă, mișcând-o de la capătul mânerului lung (o rotire a încheieturii făcea capătul sacului de muselină, plin de foșnete și pulsații, să se strângă pe inel, prevenind escapadele), o rudă regală a fluturilor *apollo* de la noi, care plana cu un zbor lejer pe deasupra grohotișului periculos; și nu numai el, dar și ceilalți călăreți (caporalul cazac Semion Jarkoi, de pildă, sau buriatul Buiantuiev, sau acel reprezentant al meu pe care îl trimiteam pe urmele tatălui de-a lungul întregii copilării) își croiesc calea neînfricați în susul stâncilor, în căutarea fluturelui alb, bogat ocelat, pe care îl prind în cele din urmă; și iată-l între degetele tatălui meu, mort, cu trupul său curbat, pufos și gălbui semănând cu un mâțișor de salcie, arătându-și, de dedesubtul lucios al aripilor uscate, pliate, macularea roșie-sângerie de la rădăcini.

Evita să zăbovească în hanurile chinezești, mai ales peste noapte, fiindcă îi displăceau din cauza „agitației lor lipsite de sentiment", care consta numai din urlat fără nici cea mai mică urmă de râs; dar, lucru ciudat, mai târziu în amintirea lui, mirosul acestor hanuri, acea atmosferă anume aparținând oricărui loc unde locuiesc chinezi – un amestec rânced de miasme de la bucătărie, fum de bălegar ars, opiu și grajd –, îi vorbea mai mult despre vânătorile dragi decât mireasma rememorată a pajiștilor de munte.

Traversând Tian-Shan cu caravana, pot vedea cum se lasă seara, trăgând o umbră peste versanții munților. Amânând pe dimineață o traversare dificilă (un pod prăpădit a fost aruncat peste râul turbulent, încropit din lespezi de piatră așezate peste tufăriș, dar drumul care urcă pe cealaltă parte este abrupt și, în plus, neted ca sticla), caravana poposește pentru noapte. În vreme ce culorile apusului încă mai zăbovesc

în grădenele aeriene ale cerului şi se prepară cina, cazacii, după ce-au scos mai întâi de pe animale şeile şi cuverturile de fetru, le spală rănile făcute de poveri. În aerul întunecat, sunetul clar al potcovitului răsună peste zgomotul amplu al apei. S-a întunecat de tot. Tata s-a urcat pe o piatră, căutând un loc ca să-şi prindă lampa cu carbid pentru capturat fluturi de noapte. De aici se poate vedea, în perspectivă chinezească (de deasupra), într-o viroagă adâncă, roşeaţa, transparentă în beznă, a focului de tabără; prin marginile flăcărilor sale vii par să plutească umbrele late în umeri ale bărbaţilor, schimbându-şi la nesfârşit contururile, iar o reflexie roşie tremură, fără să se mişte de pe loc, în apa clocotindă a râului. Deasupra însă, totul e liniştit şi întunecat şi numai rareori sună un clopot; caii, care deja s-au ridicat ca să-şi primească porţia de nutreţ uscat, rătăcesc acum pe grohotişul de granit. Mai sus, înspăimântător şi încântător de aproape, au răsărit stelele, ficcare frapantă, fiecare o sferă vie, dezvăluindu-şi clar esenţa globulară. Fluturii de noapte încep să cadă în mrejele lămpii: descriu cercuri nebuneşti în jurul ei, lovind reflectorul cu un pocnet; cad, se târăsc pe tăblia plată către cercul de lumină, gri, cu ochii asemenea unor tăciuni arzând, vibrând, zburând în sus şi din nou căzând – iar o mână mare, puternic iluminată, fără grabă şi dibace, cu unghiile în formă de migdală, strânge noctuid după noctuid în borcanul crimei.

Uneori era absolut singur, lipsit până şi de apropierea bărbaţilor dormind în corturi pe saltele de fetru, în jurul cămilei cuibărite pe cenuşa focului de tabără. Profitând de popasurile lungi în locuri cu hrană abundentă pentru animalele din caravană, tata pleca în recunoaştere câteva zile, iar atunci când făcea asta, pe urmele vreunei noi pieride, . ignorat nu o dată regulile căutărilor montane: să nu mergi niciodată pe o cale fără întoarcere. Iar acum mă întreb întruna a ce se gândea el în noaptea solitară: încerc cu fervoare, în beznă, să-i ghicesc şirul gândurilor, dar am mult mai puţin succes decât cu vizitele mentale în locuri pe care nu le-am văzut niciodată. La ce se gândea? La o captură recentă? La mama, la noi? La ciudăţenia inerentă vieţii umane, o

senzație pe care, în mod misterios, mi-a transmis-o și mie? Sau poate greșesc atribuindu-i forțat, retrospectiv, secretul pe care îl poartă acum, când îmi apare în vise – mohorât și preocupat de ceva nou, ascunzând durerea unei răni necunoscute, tăinuind moartea ca pe ceva rușinos –, dar pe care atunci nu îl purta, ci era pur și simplu fericit în acea lume incomplet numită, unde la fiecare pas el numea nenumitul.

După ce petrecea întreaga vară în munți (și nu doar o vară, ci câteva, în ani diferiți, care se suprapun unul peste altul în straturi translucide), caravana noastră mergea spre est, trecând printr-un defileu, într-un deșert pietros. Vedeam dispărând treptat atât albia pârâului, despicându-se și risipindu-se, cât și acele plante care le rămân fidele călătorilor până în ultima clipă: ammodendroni piperniciți, lasiagrostis și ephedre. După ce încărcam cămilele cu apă, ne avântam în pustiurile spectrale unde ici și colo pietricele destul de mari acopereau în întregime argila moale, maro-roșcată, a deșertului, pe alocuri pătată de zăpadă murdară și afloriments de sare, pe care de la depărtare le luam drept zidurile orașului pe care îl căutam. Drumul era periculos din cauza furtunilor teribile, în timpul cărora la amiază totul era acoperit de o ceață maro, sărată; vântul vuia, granule de nisip îți biciuiau fața, cămilele se așezau și cortul nostru de prelată era sfâșiat în bucăți. Din cauza acestor furtuni, suprafața pământului se schimba incredibil, scoțând la iveală fantastice contururi de castele, colonade și scări; sau, dacă nu, uraganul scobea o gaură – de parcă aici, în acest deșert, forțele naturii care au modelat lumea încă se mai aflau, furioase, în acțiune. Dar erau și zile de un calm minunat, când ciocârliile-urecheate (tata le numea, pe bună dreptate, „râzătoare") își revărsau trilurile mimetice și stoluri de vrăbii obișnuite însoțeau animalele noastre emaciate. Uneori ne petreceam ziua în așezări izolate, constând din două sau trei gospodării și un templu în ruină. Alteori eram atacați de tanguți în haine din blană de oaie și ghete de lână roșii cu albastru: un scurt episod colorat în drumul nostru. Și mai erau și mirajele – mirajele unde natura, acel fantastic trișor, reușea miracole absolute: aparițiile apei erau așa de clare, încât chiar reflectau stâncile *reale* din preajmă!

Urmau nisipurile liniştite din Gobi, dună după dună treceau ca valurile, dezvăluind câte-un scurt orizont ocru, şi tot ce se putea auzi în aerul de catifea era răsuflarea muncită, precipitată a cămilelor şi scârţâitul tălpilor lor late. Caravana înainta, acum urcând spre creasta unei dune, acum plonjând în jos, iar până seara umbra ei lua proporţii gigantice. Diamantul de cinci carate al lui Venus dispărea la vest odată cu strălucirea apusului, care distorsiona totul în lumina sa decolorată, portocalie şi violetă. Iar tata adora să-şi amintească cum cândva, la un asemenea apus, în 1893, în inima moartă a deşertului Gobi, întâlnise – şi la început îi luase drept fantome proiectate de razele în culorile curcubeului – doi biciclişti în sandale chinezeşti şi cu pălării rotunde de fetru, care s-au dovedit a fi americanii Sachtleben şi Allen, traversând toată Asia până la Pekin doar de amuzament.[1]

Primăvara ne aştepta în munţii Nanshan. Totul o prevestea: susurul apei în pârâuri, ropotul râurilor, şuieratul târâtoarelor care trăiau în găurile din pantele umede şi alunecoase ale dealurilor, cântecul ciocârliilor din zonă şi un „noian de zgomote ale căror origini sunt greu de explicat" (o frază din însemnările unui prieten de-al tatei, Grigori Efimovici Grum-Grjimailo[2], care îmi este întipărită pentru totdeauna în minte şi plină de uimitoarea muzică a adevărului, fiindcă e scrisă nu de un poet ignorant, ci de un naturalist de geniu). Pe pantele sudice întâlnirăm deja primul nostru fluture interesant – subspeciile lui Potanin din pieridele lui Butler[3] – iar în valea în care coboram prin albia unui torent am descoperit vara veritabilă. Toate pantele erau înţesate de anemone şi primule. Gazela lui Prjevalski şi fazanul lui Strauch tentau vânătorii. Şi ce răsărituri mai erau! Numai

1. Thomas G. Allen şi William L. Sachtleben – călători americani care au scris un jurnal despre aventurile lor: *Traversând Asia pe bicicletă*, 1897.
2. Entomolog rus (1860-1936), cunoscut îndeosebi pentru expediţiile sale în Asia Centrală.
3. Grigori Nikolaevici Potanin (1835-1920) – naturalist şi explorator rus. Arthur Gardiner Butler (1844-1925) – entomolog englez, autor al câtorva cataloage de lepidoptere.

în China este atât de încântătoare ceaţa dimineţii, făcând totul să vibreze, contururile fantastice ale cocioabelor, răpele din zori. Ca într-un abis, râul goneşte în negura crepusculului pre-matinal, care încă adastă prin defileuri, în timp ce mai sus, pe apele curgătoare, totul străluceşte şi scânteiază şi o adevărată companie de coţofene albastre s-a trezit deja în sălciile de lângă moară.

Escortaţi de cincisprezece infanterişti chinezi cu halebarde şi purtând drapele enorme, absurd de viu colorate, am trecut de câteva ori prin nişte trecători peste creste. Deşi era toiul verii, noaptea totul îngheţa aşa de tare, încât dimineaţa florile erau acoperite cu o peliculă şi deveneau aşa de fragile, încât trosneau sub tălpi cu un clinchet surprinzător, delicat; două ore mai târziu însă, de îndată ce soarele începea să încălzească, minunata floră alpină revenea la splendoarea sa, înmiresmând iarăşi aerul cu răşină şi miere. Ţinându-ne de malurile abrupte, ne croiam drum sub cerul albastru şi încins; cosaşii ţâşneau de sub picioarele noastre, câinii alergau cu limbile scoase, căutând să se adăpostească de dogoare în umbrele scurte aruncate de cai. Apa din fântâni mirosea a praf de puşcă. Copacii păreau să fie delirul unui botanist: un scoruş alb cu fructe de alabastru sau un mesteacăn cu scoarţa roşie!

Punând un picior pe un fragment de rocă şi sprijinindu-se uşor în mânerul plasei, tata priveşte în jos de pe o creastă înaltă, de pe gheţarul muntos Tanegma, la lacul Koko Nor – o întindere uriaşă de apă de-un albastru închis. Acolo jos, pe stepele aurii, trece în grabă o turmă de măgari kiang, iar umbra unui vultur flutură peste stânci; deasupra este o pace perfectă, linişte, transparenţă... şi iar mă întreb la ce se gândeşte tata atunci când nu este ocupat cu colectarea şi stă aşa acolo, absolut nemişcat... de parcă ar fi pe creasta amintirii mele, chinuindu-mă, fermecându-mă – până la durere, până la o nebunie a tandreţei, invidiei şi iubirii, chinuindu-mi sufletul cu solitudinea lui inscrutabilă.

Erau dăţile când, mergând în susul Fluviului Galben şi-al afluenţilor săi, în vreo dimineaţă splendidă de septembrie, în tufele de crin şi-n scorburile de pe maluri, el şi cu mine

prindeam coada-rândunicii al lui Elwes[1] – o minunăție neagră, cu cozi terminate în formă de copită. În serile aspre, înainte de culcare, el citea din Horațiu, Montaigne și Pușkin – cele trei cărți pe care le luase cu el. Într-o iarnă, când traversam pe gheața unui râu, am observat în depărtare un șir de obiecte întunecate de-a curmezișul său, coarnele mari a douăzeci de iaci sălbatici ce fuseseră surprinși în traversare de gheața formată subit; prin cristalul dens se vedea limpede cum corpurile le erau imobilizate într-o atitudine de înot; capetele frumoase înălțate deasupra gheții ar fi părut vii, dacă păsările nu le-ar fi ciugulit deja ochii; și, din cine știe ce motiv, mi-am amintit de tiranul Zhou Xin, care obișnuia să despice femeile însărcinate numai din curiozitate și care, într-o dimineață rece, văzând niște cărăuși traversând o apă, a poruncit să fie amputați de la fluierul piciorului, ca să le cerceteze starea măduvii din oase.

În Chang, într-un incendiu (ardea niște lemn pregătit pentru construirea unei misiuni catolice), am văzut un chinez în vârstă, aflat la o distanță sigură de foc, aruncând apă asiduu, hotărât și neobosit, pe *reflexele* flăcărilor de pe zidurile locuinței lui; convinși de imposibilitatea de a-i demonstra că nu îi ardea casa, l-am abandonat în ocupația lui zadarnică.

Adesea trebuia să ne forțăm înaintarea, ignorând intimidările și interdicțiile chinezilor: cel mai bun pașaport este precizia la tras cu arma. În Tatsien-Lu, niște lama cu capetele rase cutreierau străzile înguste și întortocheate răspândind zvonul că prindeam copii ca să le scot ochii și să îi fierb pentru a prepara o soluție pentru burta aparatului meu Kodak. Acolo, pe pantele unui lanț muntos inundate de spuma bogată și trandafirie a marilor rododendroni (noi le foloseam ramurile noaptea, pentru foc), am căutat în luna mai larvele gri-ardezie, cu pete portocalii, ale lui *apollo* imperial[2] și

1. Fluture din familia *Papilionidae* (coada-rândunicii) – denumirea latină, *Papilio elwesi* –, numit după Henry John Elwes, botanist și entomolog englez, autor al cărții *Despre Lepidopterele din Munții Altai* (1899).
2. *Parnassius imperator* – fluture de la altitudini mari, membru al grupului *apollo* de zăpadă, familia *Papilionidae*.

crisalidele acestuia, prinse printr-un fir de mătase de dosul unei pietre. În exact aceeași zi, îmi amintesc, am zărit un urs tibetan alb și am descoperit un șarpe nou: se hrănea cu șoareci, iar șoarecele pe care l-am extras din stomacul lui s-a dovedit a fi o specie ce încă nu fusese descrisă. De la rododendroni și de la pinii acoperiți de licheni dantelați venea un miros amețitor de rășină. În vecinătatea mea, niște vraci cu figuri vigilente și viclene de competitori culegeau pentru nevoile lor mercantile rubarbă chinezească, ale cărei rădăcini se aseamănă fantastic cu o omidă, până la detalii ca picioarele false și orificiile respiratorii – iar eu, între timp, am găsit sub o piatră omida unui fluture de noapte necunoscut, care reprezenta nu la modul general, ci cu o absolută concreteţe, o copie a acelei rădăcini, așa încât nu era prea clar cine imita pe cine – sau de ce.

Toată lumea minte în Tibet: era greu al naibii să obții nume exacte ale locurilor sau instrucțiuni de orientare; involuntar, am încercat și eu să îi înșel: de vreme ce ei nu erau capabili să facă deosebire între un european cu păr blond și unul cărunt, mă luau – pe mine, un tip tânăr cu părul decolorat de soare – drept un bărbat nespus de bătrân. Peste tot pe blocurile de granit puteai citi „formula mistică", o harababură verbală șamanică, pe care anumiți călători poetici o „traduceau" drăguț ca: ah, giuvaier din lotus, ah.[1] Un fel de oficiali din Lhasa au fost trimiși la mine, poruncindu-mi să nu fac ceva și amenințându-mă că-mi vor face ei ceva; în tot cazul, îmi amintesc un idiot deosebit de enervant, în mătase galbenă sub o umbrelă roșie; stătea crăcănat pe un măgar a cărui tristeţe naturală era dublată de prezența, sub ochi, a unor țurțuri groși, formați din lacrimi înghețate.

De la mare înălțime vedeam o depresiune mlăștinoasă întunecată, fremătând de jocul nenumăratelor izvoare, care îmi amintea de cerul spuzit de stele al nopții – iar asta este ceea ce se numește Stepa Înstelată. Trecătorile urcau dincolo de nori, marșurile erau grele. Frecam rănile animalelor de povară cu un amestec de iodoform și vaselină. Din când în

1. Este vorba despre mantra budistă „Om mani padme hum".

când, după ce campam într-un loc absolut pustiu, dimineaţa vedeam deodată cum în jurul nostru, peste noapte, crescuse un cerc larg de corturi ale tâlharilor, ca nişte ciuperci mari şi negre – care oricum dispăreau iute.

După ce-am explorat ţinuturile înalte ale Tibetului, m-am îndreptat spre Lop Nor[1] cu intenţia de-a mă întoarce de acolo în Rusia. Râul Tarim, copleşit de deşert, epuizat, formează cu ultimele sale ape o mlaştină întinsă şi acoperită de stuf, actuala Kara-Koshuk-Kul, Lop Norul lui Prjevalski şi Lop Norul de pe vremea hanilor, orice-ar zice Richthofen[2]. Este mărginit de mlaştini sărate, dar apa e sărată numai la mal – căci papura aceea nu ar creşte în jurul unui lac sărat. Într-o primăvară i-am dat ocol în cinci zile. Acolo, între trestii înalte de şase metri, am avut norocul să descopăr un fluture de noapte semiacvatic, cu un sistem de vene rudimentar. Hăţişul mlaştinii sărate era presărat cu cochilii de moluşte. Seara sunetele melodioase şi armonioase ale lebedelor zburând reverberau prin linişte, galbenul stufului scoţând bine în evidenţă albul mat al păsărilor. În 1862, şaizeci de ruşi de rit vechi cu nevestele şi copiii lor locuiseră vreme de jumătate de an prin aceste locuri, după care plecaseră la Turfan[3], de unde s-au dus nu se ştie unde.

Urmează deşertul Lop, o câmpie pietroasă, straturi de prăpăstii argiloase, iazuri sărate, sticloase; picăţeaua aceea deschisă din aerul cenuşiu este un specimen solitar din Albul lui Roborovski[4], purtat de vânt. În acest deşert se

---

1. Grup de mici lacuri sărate şi mlaştini în nord-vestul Chinei.
2. Ferdinand Freiherr von Richthofen (1833-1905) – geograf şi explorator din Berlin care a contestat ceea ce susţinea Prjevalski, şi anume că Lop Norul vizitat de el era acelaşi cu cel de pe vechile hărţi chinezeşti, care îl poziţionaseră cu 150 de km mai la nord. Ghicitoarea a fost rezolvată mai târziu de călătorul suedez Sven Hedin, care a descoperit că lacul de la capătul râului Tarim nu era permanent şi a conchis că toată lumea avusese dreptate.
3. Oraş aflat în depresiunea cu acelaşi nume, situată sub nivelul mării, cel mai fierbinte şi mai uscat loc din China.
4. *Pieris deota* – fluture mic din familia Pieridae, probabil ales de Nabokov fiindcă este unul dintre puţinii fluturi şi singura

păstrează urmele unui vechi drum pe care a trecut Marco Polo cu șase secole înainte de mine: marcajele sale sunt niște movile de piatră. Așa cum într-un defileu tibetan auzisem interesantul huruit ca de tobe care îi înspăimântase pe primii noștri pelerini, tot așa în deșert, în timpul furtunilor de nisip, am văzut și auzit și eu, ca și Marco Polo: „șoapta spiritelor care te cheamă deoparte" și straniul licăr din aer, o interminabilă perindare de vârtejuri, caravane și armate de fantome venind să te întâmpine, mii de chipuri spectrale inghesuindu-se în felul lor imaterial în tine, prin tine și deodată împrăștiindu-se. În anii '20 ai secolului XIV, când murea marele explorator, prietenii s-au adunat la patul lui de suferință și l-au implorat să respingă ceea ce lor li se păruse incredibil în cartea lui – să dilueze miracolele prin intermediul unor ștergeri judicioase; dar el le-a răspuns că nu povestise nici măcar jumătate din câte văzuse de fapt.

Toate acestea au zăbovit fermecător, pline de culoare și atmosferă, cu o mișcare însuflețită în prim-plan și un fundal convingător, apoi, ca fumul la o adiere, s-au ridicat și s-au risipit – iar Feodor a văzut din nou lalelele moarte și imposibile de pe tapetul lui, movila de mucuri de țigări strivite din scrumieră și reflexiile lămpii în geamul negru. A deschis larg fereastra. Foile scrise de pe birou au tresărit; una s-a pliat, alta a alunecat pe podea. Camera a devenit imediat umedă și rece. Jos, un automobil trecea lent pe strada întunecată și pustie – și, destul de ciudat, chiar această lentoare i-a amintit lui Feodor de o mulțime de lucruri mărunte, neplăcute – ziua abia trecută, lecția pierdută –, iar când s-a gândit că în dimineața următoare va trebui să îl sune pe bătrânul amăgit, inima i-a fost îngreunată de o amărăciune abominabilă. Dar odată închisă fereastra la loc, simțind deja vidul dintre degetele strânse laolaltă, s-a întors la lampa ce aștepta răbdătoare, la foile cu prima ciornă împrăștiate

---

pieridă menționată în *Katalog*-ul lui Staudinger ca apărând în Lop Nor. Vsevolod Ivanovici Roborovski (1856-1910) – geograf rus care a participat la numeroase călătorii în Asia Centrală, în unele alături de Prjevalski, ca asistent principal.

la stiloul rămas cald care acum îi aluneca din nou încet între degete (explicând vidul şi umplându-l) şi a revenit imediat în acea lume care îi era la fel de naturală cum este zăpada pentru iepurele alb sau apa pentru Ofelia.

Şi-a amintit cu o vivacitate incredibilă, de parcă păstrase acea zi însorită într-o casetă de catifea, ultima întoarcere a tatălui, în iulie 1912. Elizaveta Pavlovna se dusese deja la gară, la nouă kilometri depărtare, ca să-şi întâmpine soţul: întotdeauna îl întâmpina singură şi întotdeauna se întâmpla că nimeni nu ştia prea clar pe ce parte se vor întoarce, prin dreapta sau prin stânga casei, de vreme ce erau două drumuri, unul mai lung şi mai lin – pe şosea şi prin sat; celălalt mai scurt şi mai cu hârtoape – prin Peşcianka. Feodor îşi pusese pantalonii de călărie, pentru orice eventualitate, şi poruncise să-i fie înşeuat calul, dar tot nu se putea hotărî să plece călare ca să-şi întâmpine tatăl, fiindcă îi era frică să nu-l rateze. A încercat în zadar să ajungă la vreo înţelegere cu timpul expandat, exagerat. Un fluture rar, prins cu o zi sau două înainte prin tufele de afin dintr-o turbărie mlăştinoasă, încă nu se uscase pe planşetă: îi tot atingea abdomenul cu capătul unui bold – vai, tot moale era, iar asta însemna că era imposibil să scoţi de tot benzile de hârtie ce acopereau aripile, pe care era atât de dornic să i le arate tatălui în toată frumuseţea lor. A pierdut multă vreme pe la conac, simţind apăsarea şi durerea agitaţiei şi invidiind felul în care alţii traversau aceste minute lungi, goale. De la râu se auzeau ţipetele disperate şi extatice ale băieţilor din sat care se scăldau, iar această larmă, cântând permanent în adâncurile zilei de vară, suna ca nişte ovaţii îndepărtate. Tania se dădea tare şi cu entuziasm în leagănul din grădină, stând în picioare pe tăblia acestuia; umbra violetă a frunzişului mătura fusta ei albă ce flutura, în variaţii de culoare care te făceau să clipeşti, şi bluza ei, ba rămasă în urmă, ba lipită de spinare, proiectându-i scobitura dintre umerii traşi înapoi; sub ea, un foxterier o lătra, un altul urmărea o codobatură; frânghiile trosneau vesel şi se părea că Tania se înălţa aşa ca să poată vedea dincolo de copaci, în drum. Guvernanta noastră franţuzoaică, sub umbrela ei de moar,

îi împărtășea cu o rară politețe presentimentele ei („trenul a întârziat două ore sau nu mai vine deloc") domnului Browning, pe care îl ura, în timp ce acesta din urmă stătea plesnindu-și ghetrele cu o cravașă – el nu era poliglot. Ivonna Ivanovna vizita întruna mai întâi o verandă, apoi pe cealaltă, având pe chipul ei mic acea expresie de nemulțumire cu care întâmpina toate evenimentele fericite. În jurul dependințelor era o animație deosebită: servitorii pompau apă, despicau lemne de foc, iar grădinarul venea aducând două coșuri ovale, cu pete roșii, pline de căpșuni. Jaksibai, un kârgâz în vârstă, solid, cu fața mare, cu riduri complicate în jurul ochilor, care îi salvase viața lui Konstantin Kirillovici în '92 (împușcase o ursoaică ce-l atacase) și care acum trăia în pace, îngrijindu-și hernia, în casa lor de la Leșino, își pusese *beșmetul* albastru cu buzunare în semilună, ghetele lustruite, tichia roșie cu paiete și un brâu de mătase cu ciucuri și se așezase pe o bancă de lângă veranda bucătăriei, unde deja stătea de ceva vreme, încălzindu-se la soare, cu un lanț de ceas de argint strălucindu-i pe piept, într-o așteptare tăcută și festivă.

Deodată, alergând greoi pe poteca în curbă care ducea jos la râu, s-a ivit dintr-o umbră profundă, cu un licăr sălbatic în privire și o gură care deja luase forma unui strigăt, deși era încă tăcută, bătrânul lacheu cărunt cu favoriți, Kazimir: alerga cu vestea că, de dincolo de cea mai apropiată cotitură, se auzise sunetul copitelor pe pod (un răpăit iute pe lemn, care a încetat imediat) – o garanție că într-o clipă trăsura avea să apară rostogolindu-se pe drumul de pământ paralel cu parcul. Feodor s-a grăbit în acea direcție – printre trunchiurile copacilor, peste mușchi și afini – iar acolo, dincolo de poteca mărginașă, se puteau vedea, plutind peste nivelul brazilor tineri, capul vizitiului și mânecile indigo planând cu impetuozitatea unei viziuni. S-a avântat înapoi – iar lea gănul abandonat încă mai tremura în grădină, în timp ce în fața verandei stătea trăsura goală, cu pledul ei șifonat; mama lor urca treptele, lăsând să treneze în urma ei o eșarfă de culoarea fumului – iar Tania atârna de gâtul tatălui, care scoase cu mâna liberă un ceas din buzunar și se uita

la acesta, fiindcă întotdeauna îi plăcea să ştie cât de repede ajunsese acasă de la gară.

În anul următor, ocupat cu munca de cercetare, nu a plecat nicăieri, dar până în 1914 începuse deja să se pregătească pentru o nouă expediţie în Tibet, împreună cu ornitologul Petrov şi botanistul englez Ross. Războiul cu Germania a anulat rapid toate acestea.

Vedea războiul ca pe un obstacol enervant, ce devenea tot mai enervant pe măsură ce trecea timpul. Apropiaţii lui erau, din cine ştie ce motiv, siguri că Konstantin Kirillovici se va oferi voluntar şi va trece imediat la conducerea vreunui detaşament: îl considerau un excentric, dar un excentric viril. De fapt, Konstantin Kirillovici, care acum avea peste cincizeci de ani, dar păstrase rezerve neîncepute de sănătate, agilitate, prospeţime şi putere – şi probabil era chiar mai pregătit ca înainte să înfrunte munţii, tanguţii, vremea rea şi o mie de alte pericole nebănuite de cei ce rămâneau acasă –, acum nu numai că a rămas acasă, dar a încercat să nu bage în seamă războiul, iar dacă vorbea vreodată despre el, o făcea numai cu un dispreţ plin de furie. „Tatăl meu", scria Feodor amintindu-şi acele timpuri, „nu numai că m-a învăţat multe, dar mi-a format chiar şi gândurile, aşa cum ţi se formează vocea sau mâna, după regulile şcolii lui. Astfel că eram mai degrabă indiferent la cruzimea războiului; ba chiar admiteam că se poate extrage o anumită plăcere din acurateţea unei împuşcături, din pericolul unei misiuni de recunoaştere sau din delicateţea unei manevre; însă aceste mici plăceri (care, în plus, sunt mai bine reprezentate în alte ramuri specializate ale sportului, precum: vânătoarea de tigri, X-0, boxul profesionist) nu compensau în nici un fel acea nuanţă de sumbră idioţenie inerentă oricărui război."

Totuşi, în ciuda „poziţiei nepatriotice a lui Kostea", cum formula mătuşa Ksenia (folosindu-şi din plin şi cu măiestrie „legăturile sus-puse" pentru a-şi piti soţul-ofiţer cât mai departe în umbrele ariergărzii), casa era pătrunsă de grijile războiului. Elizaveta Pavlovna s-a implicat în munca pentru Crucea Roşie, ceea ce îi făcea pe oameni să comenteze că

energia ei „compensa lenea soțului", el fiind „mai preocupat de goangele din Asia decât de gloria armatei ruse", așa cum s-a și arătat, apropo, într-un ziar vesel. Discurile de fonograf învârteau vorbele cântecului de dragoste „Pescărușul", reîmbrăcat în kaki (...iată un tânăr stegar, cu o rană de infanterist...); infirmiere timide apăreau în casă, cu bucle scurte ițindu-li-se din coafurile regulamentare și un mod îndemânatic de a lovi țigaretele de tabachere înainte de-a le aprinde; fiul portarului nostru a fugit pe front, iar Konstantin Kirillovici a fost rugat să ajute la întoarcerea lui; Tania a început să frecventeze spitalul militar al mamei pentru a-i da lecții de gramatică rusă unui oriental bărbos și placid, al cărui picior era amputat tot mai sus, în încercarea de-a învinge cangrena; Ivonna Ivanovna împletea manșoane de lână; de sărbători, artista de varieteu Feona îi întreținea pe soldați cu cântece de vodevil; angajații spitalului jucau în *Vova dă lovitura*, o piesă despre recruții care se eschivau; iar ziarele publicau versuri dedicate războiului:

Ești azi urgia Sorții pe-ntinsul scumpei glii,
Dar ce biruitoare din nou va străluci
Privirea noastră rusă când Timpul va așterne
Pe Attila german ale rușinii-nsemne!

În primăvara anului 1915, în loc să ne pregătim să ne mutăm din Sankt Petersburg la Leșino, ceea ce părea mereu atât de firesc și de neclintit ca și ordinea lunilor în calendar, ne-am dus să petrecem vara la moșia noastră din Crimeea – pe coasta dintre Ialta și Alupka. Pe peluzele în pantă ale grădinii de-un verde paradiziac, cu fața deformată de nerăbdare, cu mâinile tremurând de fericire, Feodor captura fluturi sudici; dar adevăratele rarități din Crimeea nu erau de găsit aici, printre tufe de mirt, arbuști de ceară și magnolii, ci mult mai sus, în munți, printre stâncile vârfului Ai-Petri și pe platoul ierbos din Iaila; nu o dată în acea vară tatăl l-a însoțit în susul unei poteci prin pădurea de pin ca să îi arate, cu un zâmbet condescendent pentru acest fleac european,

satiridul recent descris de Kuznețov[1], care zbura din piatră în piatră chiar în locul unde un temerar vulgar își cioplise numele în stânca abruptă. Aceste plimbări erau singura distracție a lui Konstantin Kirillovici. Nu că ar fi fost posomorât sau iritabil (aceste epitete limitate nu se potriveau cu stilul spiritului său), dar – pe scurt – se frământa, iar Elizaveta Pavlovna și copiii erau perfect conștienți de ceea ce își dorea el. Deodată, în august, a plecat pentru scurt timp; unde s-a dus, n-au știut decât cei apropiați; și-a tăinuit așa de bine călătoria, încât ar fi putut stârni invidia oricărui terorist călător; era amuzant și înspăimântător să-ți imaginezi cum și-ar fi frânt mânuțele opinia publică rusă dacă ar fi aflat că, în toiul războiului, Godunov-Cerdîntev călătorise la Geneva ca să se întâlnească cu un profesor german gras, chel și extrem de jovial (fusese prezent și un al treilea conspirator, un englez bătrân purtând ochelari cu ramă fină și un costum gri lăbărțat), că se strânseseră într-o cameră mică dintr-un hotel modest pentru o consultare științifică și că, după ce-au discutat ceea ce era necesar (tema era o lucrare alcătuită din multe volume, publicată cu încăpățânare în continuare la Stuttgart, cu cooperarea de lungă durată a unor specialiști străini, pe grupe separate de fluturi), se despărțiseră în pace – apucând-o fiecare în direcția lui. Însă această călătorie nu l-a înveselit; dimpotrivă, visul permanent ce îl împovăra sporea și mai mult apăsarea tainică. În toamnă s-au întors la Sankt Petersburg; el lucra din greu la al cincilea volum din *Fluturi de zi și de noapte din Imperiul Rus*, ieșea rar și – fumegând mai mult la gafele adversarului decât la ale sale – juca șah cu botanistul Berg, devenit de curând văduv. Se uita prin ziarele cotidiene cu un zâmbet ironic; o lua pe Tania pe genunchi, apoi cădea pe gânduri, iar mâna lui pe umărul rotund al Taniei devenea și ea gânditoare. Odată, în noiembrie, i s-a înmânat o telegramă la masă; el

1. Nikolai Iakovlevici Kuznețov (1873-1948) – lepidopterist rus care a publicat în timpul Primului Război Mondial lucrarea *Fauna Rusiei și a țărilor adiacente - Lepidoptera* (1915).

a desigilat-o, a citit-o în gând, a citit-o încă o dată, judecând după a doua mișcare a ochilor, a pus-o deoparte, a sorbit din vinul de porto dintr-un pocal de aur în formă de polonic și și-a continuat imperturbabil conversația cu o rudă săracă de-a noastră, un omuleț cu pistrui pe tot craniul, care venea la cină de două ori pe lună și îi aducea Taniei, invariabil, caramele lipicioase – *tianușki*. După ce au plecat oaspeții, s-a cufundat într-un fotoliu, și-a scos ochelarii, și-a trecut palma de-a lungul feței, de sus până jos, și a anunțat cu voce egală că unchiul Oleg fusese rănit grav în stomac de o schijă de grenadă (în timp ce lucra la un post de prim ajutor aflat sub foc) – și imediat s-a detașat în sufletul lui Feodor, zdrențuindu-l cu marginile sale ascuțite, unul dintre acele nenumărate dialoguri intenționat grotești, pe care frații îl purtaseră la masă atât de recent:

UNCHIUL OLEG (*pe un ton ironic*)
Ei, ia spune-mi, Kostea, s-a întâmplat să vezi vreodată în rezervația Wie micuța pasăre So-was?[1]
TATA (*scurt*)
Mă tem că nu.
UNCHIUL OLEG (*încălzindu-se*)
Și, Kostea, n-ai văzut niciodată calul lui Popovski înțepat de musca lui Popov?
TATA (*și mai scurt*)
Niciodată.
UNCHIUL OLEG (*absolut extaziat*)
Și n-ai avut niciodată ocazia, de pildă, să observi mișcarea în diagonală a roiurilor entoptice?
TATA (*privindu-l drept în ochi*)
Am avut.

În aceeași seară, a pornit în Galicia după el, l-a adus înapoi extrem de repede și de confortabil, a obținut ce era mai bun de la cei mai buni doctori, Gerșenzon, Iejov, Miller-Melnițki, și a asistat el însuși la două operații lungi. Până la Crăciun

1. *Wie* – „cum", *So was* – „și ce dacă" (în germ., în orig.).

fratele lui era bine. Iar apoi s-a schimbat deodată ceva în dispoziţia lui Konstantin Kirillovici: privirea i-a prins viaţă şi i s-a îndulcit, puteai auzi iarăşi acel fredonat melodios pe care obişnuia să îl emită din mers atunci când era deosebit de încântat de ceva, s-a dus undeva, anumite cutii veneau şi plecau, iar în casă, în jurul acestei veselii misterioase a stăpânului, se putea simţi un sentiment de perplexitate nedefinită, în aşteptare – şi odată, când s-a întâmplat să treacă prin antreul auriu, scăldat în lumina soarelui de primăvară, Feodor a observat brusc mânerul de alamă al uşii albe ce dădea spre biroul tatălui zgâlţâindu-se, dar nu şi rotindu-se, de parcă cineva l-ar fi atins uşurel cu degetele, fără să deschidă uşa; însă apoi aceasta s-a deschis încet, iar mama lui a ieşit cu un zâmbet vag şi supus pe chipul pătat de lacrimi, făcând un gest ciudat, de neajutorare, când trecea pe lângă Feodor. El a ciocănit la uşa tatălui şi a intrat în birou.

— Ce vrei? a întrebat Konstantin Kirillovici, fără să ridice privirea şi fără să se oprească din scris.

— Ia-mă cu tine, a zis Feodor.

Faptul că într-o perioadă extrem de îngrijorătoare, când Rusiei i se fărâmau graniţele, iar carnea interioară îi era mâncată, Konstantin Kirillovici plănuia dintr-odată să îşi abandoneze familia pentru doi ani, de dragul unei expediţii ştiinţifice într-o ţară îndepărtată, i-a frapat pe mulţi ca fiind un capriciu teribil, o frivolitate monstruoasă. Se spunea chiar că guvernul „nu va permite cumpărarea de provizii", că „nebunul" nu va găsi nici tovarăşi de călătorie, nici animale de povară. Dar nu mai departe decât în Turkestan, mirosul specific epocii abia dacă era perceptibil: practic, singurul lucru care amintea de aceasta era o recepţie organizată de administratorii vreunui district, la care oaspeţii aduceau daruri ca ajutor de război (un pic mai târziu a izbucnit o revoltă printre kârgâzi şi cazaci, urmare a somaţiei de-a participa la treburile de război). Chiar înainte de plecarea din iunie 1916, Godunov-Cerdînţev a venit de la oraş la Leşino ca să îşi ia rămas-bun de la familie. Până în ultima clipă Feodor a visat că tatăl avea să-l ia cu el – spusese

cândva că o va face de îndată ce fiul lui împlinea cincisprezece ani – „În orice alte timpuri, te-aş fi luat", i-a zis acum, de parcă ar fi uitat că pentru el timpul era întotdeauna *altul*.

Acest rămas-bun nu a fost, în sine, în nici un fel diferit de cele precedente. După şirul disciplinat de îmbrăţişări executat după obiceiul familiei, ambii părinţi, purtând ochelari identici de culoarea chihlimbarului, cu apărători din piele de antilopă, s-au instalat într-un autoturism roşu; de jur împrejur stăteau servitorii; sprijinindu-se în baston, bătrânul paznic a rămas la distanţă, lângă plopul despicat de fulger; şoferul, un omuleţ scund, gras şi rotofei, în livrea de catifea şi ghetre portocalii – cu o ceafă acoperită de păr roşcat şi un topaz pe mâna dolofană –, încordându-se cumplit, s-a zgâlţâit, s-a zgâlţâit iarăşi, a pornit motorul (mama şi tata au început să vibreze pe locurile lor), s-a urcat iute în spatele volanului, a tras de o manetă, şi-a pus mănuşile şi a întors capul. Konstantin Kirillovici a dat din cap gânditor înspre el, iar maşina a pornit; foxterierul se îneca de atâta lătrat, în timp ce se zvârcolea nebuneşte în braţele Taniei, răsucindu-se pe spinare şi sucindu-şi capul peste umărul ei; spatele roşu al maşinii a dispărut după curbă, iar apoi, de dincolo de brazi, peste geamătul crescând, a răsunat zgomotul ascuţit al schimbării vitezei, urmat de un murmur ce scădea confortabil; totul a amuţit, dar peste câteva clipe, din satul de dincolo de râu, s-a auzit iarăşi huruitul triumfător al motorului, care a pălit treptat – pentru totdeauna. Ivonna Ivanovna, plângând din greu, s-a dus după lapte pentru pisică. Tania, prefăcându-se că ar cânta, s-a întors în casa pustie, rece şi rezonantă. Umbra lui Jaksibai, care murise în toamna precedentă, a alunecat de pe banca de lângă verandă şi s-a întors în paradisul său liniştit şi frumos, bogat în trandafiri şi oi.

Feodor a traversat parcul, a deschis portiţa melodioasă a gardului şi a trecut peste drumul în care tocmai îşi imprimaseră urmele cauciucurile groase. O frumuseţe familiară alb-negru s-a înălţat uşor de la pământ şi a descris un cerc amplu, participând şi ea la scena de adio. A cotit printre copaci şi a ajuns, mergând pe o potecă umbroasă, unde muşte

aurii pluteau fremătând în razele transversale ale soarelui, la luminişul lui preferat, mlăştinos, înflorit, strălucind umed în soarele fierbinte. Sensul divin al acestei pajişti dintre copaci era exprimat prin fluturii săi. Toată lumea ar fi putut găsi ceva aici. Vilegiaturistul s-ar fi odihnit pe o buturugă. Artistul şi-ar fi distrus ochii. Dar adevărul său ar fi fost sondat mai profund de dragostea amplificată prin cunoaştere: de „orbitele larg deschise" – ca să-l parafrazăm pe Puşkin.

Proaspăt ieşiţi şi, datorită prospeţimii, aproape portocalii, veseli fluturi *Boloria selene* pluteau cu un fel de sfioşenie încântătoare, cu aripile desfăcute, bătând din ele numai foarte rar, ca aripioarele unui peştişor de aur. Un fluture coada-rândunicii deja cam murdărit, dar încă puternic, fără un pinten şi fâlfâindu-şi panoplia, a poposit pe o floare de muşeţel, a decolat de parcă s-ar fi ferit de ea, iar floarea părăsită s-a îndreptat şi a început să se legene Câţiva nălbari[1] zburau leneş; unul sau doi erau stropiţi cu picăţele ca sângele, reziduu de la pupe (puncte care, pe zidurile albe ale oraşelor, le prevesteau strămoşilor noştri căderea Troiei, epidemii, cutremure). Primii *aphantopus* cu ineluşe ciocolatii fâlfâiau deja, cu o mişcare săltăreaţă, instabilă, pe deasupra ierbii, iar din aceasta se înălţau mititei deschişi la culoare, ce cădeau imediat la loc. Un strop-de-sânge roşu cu albastru şi antene albastre[2], semănând cu un cărăbuş în rochie extravagantă, stătea aşezat pe o muşcata-dracului, în compania unei musculiţe. Părăsind pajiştea în grabă pentru a ateriza pe o frunză de anin, o femelă de albiliţa verzei şi-a informat următorul cam ponosit că era deja gestantă, prin abdomenul ciudat răsucit în sus şi aripile întinse aplatizat (amintind cumva de urechile pleoştite). Doi fluturi roşcaţi[3] cu o tentă de violet (femelele *lor* încă nu ieşiseră) se ciondăneau în înalturi, într-un zbor cu iuţeala fulgerului, vâjâiau, rotindu-se unul în jurul celuilalt, încăierându-se cu furie, urcând tot

1. Fluturi albi cu vinişoare negre, *Aporia crataegi*.
2. *Zygaena filipendulae* - fluture ce are pe aripile de un albastru deschis şase perechi de pete roşii.
3. Fluturi din familia *Lycaenidae*.

mai sus şi mai sus – şi deodată s-au despărţit, întorcându-se la flori. Un *amandus* albastru[1] a sâcâit o albină din mers. Un *Boloria freija* întunecat a fluturat rapid printre *selene*. Un mic sfinx colibri, cu corp de bondar şi aripi ca de sticlă, bătând invizibil, a gustat o floare din aer cu trompa sa lungă, a ţâşnit către o alta, iar apoi către o a treia. Toată această viaţă fascinantă, din a cărei compoziţie actuală se puteau ghici infailibil atât vârsta verii (cu o acurateţe de până la o zi), localizarea geografică a zonei, cât şi alcătuirea vegetală a luminişului - toate acestoa, vii, autentice şi infinit de dragi, Feodor le-a perceput dintr-o privire, cu un ochi pătrunzător şi experimentat. Deodată şi-a pus pumnul pe trunchiul unui mesteacăn şi, sprijindu-se de acesta, a izbucnit în lacrimi.

Deşi nu gusta folclorul, tatăl lui obişnuia să povestească un basm kârgâz remarcabil. Unicul fiu al unui mare han, rătăcindu se la o vânătoare (aşa încep cele mai bune basme şi aşa se sfârşesc cele mai bune vieţi), a zărit ceva sclipind printre copaci. Apropiindu-se, a văzut că era o fată care aduna stuf, într-o rochie făcută din solzi de peşte; totuşi nu s-a putut dumiri ce sclipea aşa de tare, chipul fetei sau veşmântul ei. Însoţind-o la bătrâna ei mamă, tânărul prinţ s-a oferit să îi dea ca dar de nuntă o pepită de aur de mărimea unui cap de cal. „Nu", a zis fata, „dar uite, ia săculeţul ăsta mititel – e un pic mai mare decât un degetar, după cum vezi – du-te şi umple-l." Prinţul, râzând („N-o să încapă nici măcar una", a zis), a azvârlit o monedă, a azvârlit încă una, apoi pe a treia şi, tot aşa, tot ce avea la el. Grozav de uimit, a plecat să se sfătuiască cu tatăl lui.

Adunând bănetul gros,
avutul obştesc şi tot,
bunul han zvârli în sac;
scutură şi ascultă
şi-apoi iară scutură;
îndoit zvârli în sac:
doar un clinchet într-un lac!

---

1. *Polyommatus amandus*, din familia *Lycaenidae*.

Au chemat-o pe bătrână. „Ăsta-i", a zis ea, „ochiul omului – vrea să cuprindă tot ce-i pe lume"; apoi a luat un bulgăre de pământ și a umplut sacul imediat.

Ultima dovadă demnă de încredere în privința tatălui meu (fără a pune la socoteală scrisorile lui) am găsit-o în niște însemnări ale misionarului francez (și botanist erudit) Barraud, care în vara anului 1917 s-a întâmplat să-l întâlnească în munții Tibetului, lângă satul Chetu. „Am fost uimit să văd", scrie Barraud (*Exploration catholique* pe 1923), „un cal alb înșeuat păscând pe o pajiște alpină. De îndată a apărut un om în haine europene, coborând de pe stânci; m-a salutat în franceză și s-a dovedit a fi faimosul călător rus Godunov. Nu mai văzusem un european de peste opt ani. Am petrecut câteva minute încântătoare pe pajiște, la umbra unei stânci, discutând o delicată chestiune de nomenclatură, legată de numele științific al unui iris mic, de un albastru deschis, care creștea în apropiere, iar apoi, luându-ne rămas-bun amical, ne-am despărțit, el mergând la tovarășii săi care îl strigau dintr-o râpă, iar eu la părintele Martin, care murea într-un han îndepărtat.

În afară de asta, ceață. Judecând după ultima scrisoare a tatălui meu, scurtă ca de obicei, dar neobișnuit de alarmată, care ne-a fost adusă printr-un miracol la începutul anului 1918, se pregătea, la puțin timp după ce se întâlnise cu Barraud, să facă drumul de întoarcere. Auzind de revoluție, ne-a cerut să ne mutăm în Finlanda, unde mătușa noastră avea o casă la țară, și ne scria că, după calculele lui, avea să vină acasă „cât de grabnic posibil", până în vară. L-am așteptat două veri, până în iarna anului 1919. Am locuit o parte din timp în Finlanda și o parte în Sankt Petersburg. Casa noastră fusese prădată de mult, dar muzeul tatei, inima casei, de parcă ar fi avut invulnerabilitatea inerentă obiectelor sacre, a supraviețuit în întregime (intrând mai târziu sub jurisdicția Academiei de Științe) și această bucurie a compensat întru totul dispariția scaunelor și a meselor familiare din copilărie. În Sankt Petersburg am locuit în două camere din apartamentul bunicii. Dintr-un motiv sau altul, ea a fost de două ori luată la interogatoriu. A răcit și a

murit. La câteva zile după asta, într-una din acele cumplite seri de iarnă, flămânde și fără speranță, care au jucat un rol final de rău augur în dezordinea civilă, m-a vizitat un tânăr necunoscut, cu pince-nez, dezagreabil și necomunicativ, și mi-a cerut să îl vizitez imediat pe unchiul lui, geograful Berezovski. Nu știa sau nu voia să spună de ce, dar deodată totul în mine s-a făcut fărâme și am început să trăiesc la modul mecanic. Acum, câțiva ani mai târziu, îl întâlnesc uneori pe acest Mișa în librăria rusească din Berlin, unde lucrează – și de fiecare dată când îl văd, deși vorbim puțin, simt un fior fierbinte pe șira spinării și toată ființa mea retrăiește scurtul nostru drum împreună. Mama nu era acolo când a venit acest Mișa (și numele acesta mi-l voi aminti întotdeauna), dar ne-am întâlnit cu ea când coboram scările; necunoscându-l pe însoțitorul meu, a întrebat curioasă unde mă duceam. I-am răspuns că mă duceam după o foarfecă de tuns părul despre care se întâmplase să vorbim zilele trecute. Mai târziu am visat-o adesea, foarfeca aceea inexistentă, care lua cele mai neașteptate forme – munți, debarcadere, cocoșuge, flașnete –, dar am știut întotdeauna, cu instinctul celui ce visează, că era o foarfecă. „Așteaptă", a strigat mama, dar noi eram deja jos. Am mers de-a lungul străzii repede și în tăcere, el ușor înaintea mea. Mă uitam la măștile caselor, la cocoașele nămeților de nea și încercam să dejoc soarta imaginându-mi (și astfel distrugând posibilitatea în avans) durerea de necuprins, neagră și proaspătă, pe care aveam să o port pe drumul înapoi spre casă. Am intrat într-o cameră pe care mi-o amintesc ca fiind complet galbenă, iar acolo un bătrân cu o barbă ascuțită, purtând o haină kaki și ghete militare, m-a informat fără nici o introducere că, în conformitate cu informații încă neverificate, tatăl meu nu mai trăia. Mama mă aștepta jos, în stradă.

În următoarele șase luni (până când unchiul Oleg ne-a dus în străinătate aproape cu forța), am încercat să aflăm cum și unde pierise – și dacă pierise cu adevărat. În afară de faptul că se întâmplase în Siberia (Siberia e un loc mare!), în călătoria de întoarcere din Asia Centrală, nu am descoperit

absolut nimic. Oare era posibil să ne ascundă locul şi circumstanţele misteroasei lui morţi şi să continue să ni le ascundă până în ziua de azi? (Biografia lui din Enciclopedia Sovietică se termină pur şi simplu cu cuvintele: *A murit în 1919.*) Sau caracterul contradictoriu al vagii dovezi excludea pur şi simplu orice limpezime din răspunsurile lor? Odată ajunşi în Berlin, am aflat una sau două chestiuni în plus, de la diferiţi oameni, dar aceste date suplimentare s-au dovedit a nu fi decât noi straturi de incertitudine, mai degrabă decât întrezăriri prin acestea. Două versiuni şubrede, ambele mai mult sau mai puţin de natură deductivă (şi, în plus, nespunându-ne nimic despre cel mai important aspect: cum anume a murit – dacă a murit), erau încâlcite una într-alta şi se contraziceau reciproc. Conform uneia, vestea morţii lui fusese adusă la Semipalatinsk de un kârgâz; conform celeilalte, fusese adusă de un cazac la Ak-Bulat. Care fusese traseul tatălui meu? Mergea de la Semirechie la Omsk (prin stepa cu măgară, cu călăuza pe un ponei bălţat) sau din munţii Pamir la Orenburg, străbătând regiunea Turgai (prin stepa nisipoasă, cu călăuza pe o cămilă, iar el pe un cal, cu scara de la şa din scoarţă de mesteacăn, de la o fântână la alta, evitând satele şi căile ferate)? Cum traversase urgia revoltei ţărăneşti, cum îi ocolise pe Roşii? Nu pot discerne nimic. Şi-apoi, ce fel de *şapka-nevidimka* (căciulă fermecată[1]) i s-ar fi potrivit lui, care până şi pe aceea ar fi purtat-o pe-o ureche? Oare s-a pitit în colibele pescarilor (aşa cum bănuieşte Kruger), din staţia Aralskoie more[2], printre indiferenţii de rit vechi din Urali? Iar dacă murise, cum murise? „Ce profesie ai?", l-a întrebat Pugaciov pe astronomul Lowitz. „Număr stelele." La care l-au spânzurat, ca să fie mai aproape de stele. Ah, cum murise? De vreo boală? De frig? De sete? De mâna omului? Şi, dacă de mâna vreunui om, acea mână oare mai trăieşte, apucă pâinea, ridică un pahar, alungă muşte, amestecă, arată, flutură, stă neclintită, strânge alte mâini? A

1 Obiect magic dintr-o veche poveste populară rusească.
2. Marea Aral (în rusă, în orig.) – lac sărat sau mare închisă între Kazahstan şi Uzbekistan.

ripostat la gloanţele lor mult timp? A păstrat un ultim glonţ pentru el? A fost capturat viu? L-au dus în vagonul-salon din cartierul general al vreunui pluton de podcapsă (îi pot vedea locomotiva hidoasă plină de peşte uscat), suspectându-l că ar fi spion Alb (şi nu fără temei: îl cunoştea bine pe generalul Alb, Lavr Kornilov, cu care călătorise cândva în tinereţe prin Stepa Disperării şi pe care, ani mai târziu, îl văzuse în China)? Îl împuşcaseră în toaleta femeilor din vreo gară uitată de Dumnezeu (oglindă spartă, pluş jerpelit) sau îl conduseseră afară, în vreo grădină de legume, într-o noapte întunecoasă şi aşteptaseră să apară luna? Cum aşteptase cu ei pe întuneric? Cu un zâmbet dispreţuitor? Iar, dacă un fluture de noapte albicios planase printre scaieţii umbriţi, chiar şi în acea clipă, *ştiu bine*, l-ar fi urmat cu aceeaşi privire de încurajare cu care, din când în când, după ceaiul de seară, fumându-şi pipa în grădina noastră de la Leşino, obişnuia să întâmpine sfincşii roz ce ne gustau liliacul.

Însă uneori am impresia că toate astea nu-s decât zvonuri de nimic, o legendă obosită, care a fost creată din exact aceleaşi granule suspecte de cunoaştere aproximativă pe care eu însumi le folosesc atunci când visele mele se înnămolesc prin zone ce-mi sunt cunoscute doar din auzite sau din cărţi, aşa încât primul cunoscător care chiar a văzut la vremea respectivă locurile la care se face referire va refuza să le recunoască, va lua în râs exotismul gândurilor mele, colinele tristeţii mele, prăpăstiile imaginaţiei mele şi va găsi în supoziţiile mele tot atâtea erori topografice câte anacronisme. Cu atât mai bine. Dacă zvonurile despre moartea tatălui meu sunt ficţiune, atunci nu ar trebui admis că tocmai călătoria lui de întoarcere din Asia este doar ataşată sub formă de coadă la această ficţiune (precum zmeul acela pe care, în povestea lui Puşkin, tânărul Griniov îl face dintr-o hartă[1]) şi că, probabil, dacă tatăl meu chiar a pornit în această călătorie de întoarcere (şi nu s-a făcut zob într-un abis, nu a fost ţinut în captivitate de călugării budişti), atunci a ales un drum total diferit? Am avut ocazia să aud

1. Personaj din romanul *Fata căpitanului*.

chiar şi supoziţii (sunând ca un sfat tardiv) că ar fi putut să o ia către vest, la Ladakh, ca să meargă spre sud, în India, sau de ce n-ar fi înaintat spre China, iar de acolo, cu orice vapor, către orice port din lume?

„Că a fost într-un fel sau altul, mamă, tot materialul legat de viaţa lui este acum adunat la mine acasă. Din puhoiul de ciorne, lungi extrase în manuscris din cărţi, însemnări indescifrabile pe diferite foi de hârtie, observaţii cu creionul înşirate pe marginile altor scrieri de-ale mele: din propoziţii pe jumătate tăiate, cuvinte neterminate şi nume abreviate în grabă, deja uitate, aproape ascunse privirii printre hârtiile mele; din stagnarea fragilă a informaţiilor irecuperabile, deja distrusă pe alocuri de o mişcare prea ageră a gândului, care la rândul său se dizolvă în nimic; din toate acestea trebuie să fac acum o carte lucidă, ordonată. Uneori simt că a fost deja scrisă de mine undeva şi că se află aici, ascunzându-se în această junglă de cerneală, că nu trebuie decât să o eliberez bucată cu bucată din beznă şi părţile se vor îmbina de la sine... Dar ce folos, dacă această muncă de eliberare mi se pare acum aşa de dificilă şi de complicată şi dacă îmi este aşa de teamă că o voi murdări cu o frază stridentă sau o voi distruge în cursul transferului pe hârtie, încât deja mă îndoiesc că această carte va mai fi scrisă. Chiar şi tu mi-ai scris despre exigenţele pe care le presupune o astfel de sarcină. Dar acum sunt de părere că le voi îndeplini prost. Nu mă dojeni pentru slăbiciune şi laşitate. Cândva îţi voi citi, la întâmplare, extrase separate şi incipiente din ceea ce am scris: cât de puţin se aseamănă cu visul meu sculptural! În toate aceste luni în care mi-am făcut cercetările, notând, amintindu-mi şi gândindu-mă, am fost în extaz: eram sigur că se crea ceva fără precedent de frumos, că însemnările mele nu erau decât nişte mici stâlpi ai lucrării, jaloane, ţinte, şi că lucrul cel mai important se dezvolta şi se crea prin sine, însă acum văd, de parcă m-aş fi trezit pe podea, că în afară de aceste biete însemnări nu e nimic. Ce să fac? Ştii, când citesc cărţile lui sau pe ale lui Grum şi le aud ritmul captivant, când studiez poziţia cuvintelor, care nu pot fi nici schimbate, nici rearanjate, mi se pare un sacrilegiu să iau toate astea şi să le diluez cu mine. Dacă vrei, voi

admite: nu sunt decât un căutător al aventurilor verbale şi iartă-mă dacă refuz să vânez fanteziile mele pe terenul de vânătoare al tatălui meu. Mi-am dat seama, ştii, de imposibilitatea de-a face imaginarul călătoriilor lui să germineze fără a-l contamina cu un fel de poetizare secundară, care se tot îndepărtează, mai mult şi mai mult, de acea poezie reală cu care experienţa vie a acestor naturalişti receptivi, bine informaţi şi casti, îşi înzestrau cercetarea."

„Sigur că te înţeleg şi sunt de partea ta", i-a răspuns mama. „Păcat că nu te poţi descurca, însă bineînţeles că nu trebuie să te forţezi. Pe de altă parte, sunt convinsă că exagerezi un pic. Sunt convinsă că, dacă te gândeşti mai puţin la stil, la dificultăţi, la clişeul poetastrului cum că «moartea idilei începe cu un sărut» etc., vei produce ceva foarte bun, foarte autentic şi foarte interesant. Numai dacă ţi-l imaginezi pe el citindu-ţi cartea şi simţi că îl scoate din sărite şi ţi se face ruşine, atunci, desigur, renunţă, renunţă. Dar ştiu că nu poate fi aşa, ştiu că el ţi-ar spune: bravo. Mai mult chiar: sunt convinsă că într-o zi vei scrie cartea asta."

Stimulii externi pentru anularea lucrării i-au fost furnizaţi lui Feodor de mutarea în alt domiciliu. În apărarea gazdei trebuie spus că îl suportase vreme îndelungată, doi ani. Dar când i s-a oferit şansa de a obţine un chiriaş ideal în aprilie – o fată bătrână în vârstă care se trezea la şapte şi jumătate, lucra într-un birou până la şase, cina la sora ei şi se întorcea la zece – Frau Stoboi i-a cerut lui Feodor să-şi găsească alt acoperiş până la finalul lunii. El şi-a tot amânat căutările, nu numai din lene şi dintr-o înclinare optimistă de a înzestra o fâşie dată de timp cu formele rotunde ale eternităţii, dar şi fiindcă i se părea insuportabil de enervant să invadeze lumi străine cu scopul de a descoperi un loc pentru el. *Madame* Cernîşevski, însă, i-a promis ajutorul. Martie se apropia de sfârşit când, într-o seară, i-a spus:

— Cred că am ceva pentru dumneavoastră. Aţi văzut-o o dată aici pe Tamara Grigorievna, armeanca. A avut o cameră în apartamentul unei familii ruse, dar acum vrea să o dea altcuiva.

— Înseamnă că e o cameră proastă, dacă vrea să scape de ea, a remarcat nepăsător Feodor.

— Nu, pur şi simplu vrea să se întoarcă la soţul ei. Oricum, dacă nu vă place din avans, atunci nu voi întreprinde nimic.

— N-am vrut să vă jignesc, a zis Feodor. Îmi place ideea foarte mult, chiar foarte mult.

— Bineînţeles, nu există nici o garanţie că nu s-a dat deja camera, dar tot v-aş sfătui să o sunaţi.

— Ah, desigur, a zis Feodor.

— De vreme ce vă cunosc, a continuat *madame* Cernîşevski, deja răsfoind o agendă neagră, şi de vreme ce ştiu că nu veţi suna de unul singur niciodată...

— O voi face, mâine la prima oră, a zis Feodor.

— ...de vreme ce n-o veţi face niciodată – Uhland 48 31 –, o să sun eu. O prind chiar acum şi o puteţi întreba totul.

— Staţi, staţi o clipă, a zis Feodor agitat. Habar n-am ce să întreb.

— Nu vă faceţi griji, o să vă zică ea singură.

Iar *madame* Cernîşevski, repetând iute numărul cu voce joasă, a întins mâna spre măsuţa cu telefonul.

De îndată ce a pus receptorul la ureche, corpul i-a luat, pe canapea, postura obişnuită pentru convorbirile telefonice; din poziţia aşezată, a glisat într-una înclinată, şi-a aranjat fusta fără să se uite, iar ochii albaştri îi rătăceau încolo şi-ncoace în timp ce aştepta să i se facă legătura.

— Ar fi drăguţ..., a început ea, însă atunci fata i-a răspuns, iar *madame* Cernîşevski a zis numărul cu un fel de stăruinţă abstractă în glas şi un ritm special în pronunţarea cifrelor – de parcă 48 ar fi fost teza, iar 31 antiteza – adăugând sub forma unei sinteze: *ja wohl*[1]. Ar fi drăguţ, i s-a adresat din nou lui Feodor, dacă ar merge acolo cu dumneavoastră. Sunt sigură că dumneavoastră, niciodată în viaţă...

Deodată, cu un zâmbet, plecându-şi privirea, mişcând dintr-un umăr dolofan şi încrucişându-şi uşor picioarele întinse:

— Tamara Grigorievna? a întrebat cu o voce nouă, suavă şi ademenitoare.

---

1. Da, am înţeles (în germ., în orig.).

Rădea dulce în timp ce asculta, ciupindu-şi un pliu al fustei.

— Da, eu sunt, aşa este. M-am gândit că n-o să mă recu noaşteţi, ca întotdeauna. Bine – hai să zicem, ca de obicei.

Luând un ton şi mai confortabil:

— Deci, ce mai e nou?

A ascultat ce mai era nou, clipind; ca între paranteze, a împins o cutie cu jeleuri în direcţia lui Feodor; apoi degetele picioarelor ei mici din papucii de catifea jerpeliţi au început să se frece uşurel unele de altele; s-au oprit.

— Da, aşa am auzit, dar am crezut că are o clientelă permanentă.

A continuat să asculte. Se putea discerne în liniştea turuitul infinit de scăzut al vocii din cealaltă lume.

— Dar e ridicol, a zis Aleksandra Iakovlevna, ah, dar e ridicol... Deci, cam atât despre dumneavoastră, a conchis tărăgănat după o clipă, iar apoi, la o întrebare rapidă care lui Feodor i-a sunat ca o lătrătură microscopică, a răspuns cu un oftat: Da, mai mult sau mai puţin, nimic nou. Aleksandr Iakovlevici e bine, îşi face de lucru, acum e la un concert, iar eu n-am nimic de raportat, nimic special. Acum este pe la mine... Da, sigur, îl distrează, dar nu vă puteţi imagina cum visez uneori să plec undeva cu el, măcar pentru o lună. Ce anume? Ah, oriunde. La modul general, lucrurile devin cam deprimante din când în când, dar altfel, nimic nou.

Şi-a cercetat încet palma şi a rămas aşa, cu mâna în faţa ei.

— Tamara Grigorievna, este Godunov-Cerdînţev la mine Apropo, îşi caută o cameră. Oamenii aceia ai dumneavoastră... Ah, minunat. Staţi o clipă, vi-l dau la telefon.

— Bună ziua, a zis Feodor, făcând o reverenţă la telefon. Aleksandra Iakovlevna mi-a spus că...

Puternic, încât îi gâdila până şi urechea medie, o voce extraordinar de ageră şi distinctă a preluat conversaţia.

— Camera nu este încă închiriată, a început aproape necunoscuta Tamara Grigorievna, şi se întâmplă că ei îşi doresc foarte mult să aibă un chiriaş rus. Vă spun imediat cine sunt. Numele este Şciogolev, asta nu vă spune nimic.

dar în Rusia el a fost procuror, un domn foarte, foarte cult şi plăcut... Apoi mai e soţia dânsului, care e de asemenea extrem de drăguţă, şi o fiică din prima căsătorie. Fiţi atent: locuiesc pe Agamemnonstrasse, la numărul 15, un cartier minunat, într-un apartament mic, dar *hoch-modern*[1], cu încălzire centrală, baie – pe scurt, tot ce v-aţi putea dori. Camera în care veţi locui este încântătoare, dar (cu un ton ce dădea înapoi) dă spre curte, ceea ce sigur că este un mic minus. Vă voi spune cât am plătit eu pe ea, am plătit treizeci şi cinci de mărci pe lună. Este liniştită şi are o canapea bună. Păi, cam asta ar fi. Ce v-aş mai putea spune? Eu luam masa acolo şi pot să vă spun că mâncarea era excelentă, excelentă, dar trebuie să îi întrebaţi dumneavoastră de preţ. Eu eram la regim. Uitaţi cum facem. Eu oricum trebuie să fiu acolo mâine-dimineaţă, pe la unsprezece şi jumătate, sunt foarte punctuală, aşa că haideţi şi dumneavoastră.

— Staţi o clipă, a zis Feodor (pentru care trezitul la zece era echivalentul trezitului la cinci pentru oricine altcineva). Staţi o clipă. Mă tem că mâine... Poate ar fi mai bine dacă...

Voia să spună: „dacă vă sun eu", dar *madame* Cernîşevski, care stătea alături, a făcut nişte ochi, încât s-a corectat pe loc, înghiţind în sec:

— Da, cred că, una peste alta, aş putea, a zis fără însufleţire, mulţumesc, o să vin.

— Bine, atunci (pe un ton narativ), Agamemnonstrasse, numărul 15, etajul al treilea, cu liftul. Deci aşa facem. Pe mâine, atunci, voi fi foarte bucuroasă să vă revăd.

— La revedere, a zis Feodor Konstantinovici.

— Staţi, a strigat Aleksandra Iakovlevna, vă rog, nu închideţi.

A doua zi dimineaţă, când a ajuns la adresa indicată – într-o stare iritabilă, cu un creier lânos şi funcţionând doar pe jumătate (de parcă coalaltă jumătate a lui încă nu se deschisese din cauza orei matinale) – s-a dovedit nu numai că Tamara Grigorievna nu era acolo, dar sunase să anunţe că nu putea veni. A fost primit chiar de Şciogolev (nu mai era altcineva acasă), care s-a dovedit a fi un bărbat grăsun,

1. Ultramodern (în germ., în orig.).

solid, al cărui contur te ducea cu gândul la un crap, cam la cincizeci de ani, cu una dintre acele candide fețe rusești a căror candoare e aproape indecentă. Era un chip destul de plin, de formă ovală, cu un smoc mic și negru chiar sub buza de jos. Avea o frezăă remarcabilă, care de asemenea era cumva indecentă: păr negru și rar, lins și împărțit printr-o cărare ce nu era chiar pe mijlocul capului, dar nici chiar într-o parte. Urechi mari, ochi simpli, bărbătești, un nas mare și galben și un zâmbet umed completau impresia în general plăcută.

— Godunov-Cerdîntev, a repetat el, sigur, sigur, un nume extrem de familiar. L-am cunoscut cândva... ia să mă gândesc – nu e Oleg Kirillovici tatăl dumneavoastră? Aha, unchiul. Unde stă acum? În Philadelphia? Hm, cam departe. Ca să vezi pe unde-ajungem noi, emigranții! Incredibil. Și țineți legătura cu el? Înțeleg, înțeleg. Păi, nu lăsa pe mâine ce-ai făcut deja... ha-ha! Haideți. Vă arăt locuința.

În dreapta vestibulului era un mic hol de trecere, care imediat dădea iar la dreapta, în unghi drept, ca să devină un alt coridor-embrion, care se termina cu ușa semi-deschisă a bucătăriei. Peretele din stânga avea două uși, dintre care pe prima, inspirând energic, Șciogolev a deschis-o larg. Întorcând capul, încremenită în fața noastră, stătea o cameră mică și alungită, cu pereți ocru, o masă la fereastră, o canapea de-a lungul unui perete și un dulap pe celălalt. Lui Feodor i s-a părut respingătoare, ostilă, complet „peste mână" raportat la stilul lui de viață, de parcă ar fi fost poziționată cu câteva grade fatale în afara realității (cu o rază de soare prăfuită reprezentând linia punctată ce marchează înclinarea unei figuri geometrice atunci când este rotită) față de acel dreptunghi între ale cărui limite ar fi putut dormi, citi și gândi; dar chiar dacă, printr-un miracol, și-ar fi putut adapta viața în așa fel încât să se potrivească la unghiul acestei cutii deviante, fără a mai ține cont de mobila sa, de culoare, de privelișteа către curtea asfaltată – totul la ea era insuportabil și a decis pe loc că nu o va lua.

— Păi, asta este, a zis Șciogolev vioi, și iată și baia, alături. E nevoie de un pic de curățenie. Acum, dacă nu vă supărați...

S-a ciocnit violent de Feodor când s-a răsucit pe coridorul îngust şi, rostind un „Ah!" drept scuză, I-a apucat de umăr. S-au întors în holul de la intrare.

— Asta e camera fiicei mele, asta e a noastră, a zis, arătând către cele două uşi din stânga şi dreapta. Iar aici e sufrageria – şi, deschizând o uşă din străfunduri, a ţinut-o aşa câteva secunde, de parcă ar fi respectat un timp de expunere.

Feodor şi-a trecut privirea peste masă, un bol cu nuci, un bufet... La fereastra îndepărtată, lângă o măsuţă de bambus, se afla un fotoliu cu spătar înalt: peste braţele lui stătea, într-un repaus diafan, o rochie de voal de-un albastru deschis şi foarte scurtă (aşa cum se purtau atunci la bal), iar pe măsuţă străluceau o floare argintie şi o foarfecă.

— Asta-i tot, a zis Şciogolev, închizând cu grijă uşa, vedeţi – confortabil, nepretenţios; tot ce avem este mic, însă chiar avem de toate. Dacă doriţi să haliţi cu noi, sunteţi bine-venit, vorbim cu nevastă-mea; între noi fie vorba, nu găteşte rău. De vreme ce sunteţi prietenul doamnei Abramov, o să vă taxăm la fel ca pe ea, n-o să vă tratăm rău, veţi trăi ca-n cuşca lui Avram! – şi Şciogolev a râs cu poftă.

— Da, cred că mi se potriveşte camera, a zis Feodor, încercând să nu-l privească. De fapt, cred că aş vrea să mă mut aici miercuri.

— Poftiţi, a zis Şciogolev.

Ţi s-a întâmplat vreodată, bunule cititor, să simţi acea tristeţe subtilă la despărţirea de o locuinţă neiubită? Inima nu se frânge, aşa cum face la despărţirea de obiectele dragi. Privirea umedă nu rătăceşte reţinându-şi o lacrimă, de parcă ar dori să poarte în ea o reflexie tremurândă a locului abandonat; însă, în cel mai bun colţ al inimii noastre, ne e milă de lucrurile pe care nu le-am însufleţit cu răsuflarea noastră, pe care abia dacă le-am observat, iar acum le părăsim pentru totdeauna. Acest inventar deja mort nu va fi reînviat mai târziu în memoria ta: patul nu ne va urma, asumându-şi propriul sine; reflexia din dulap nu se va ridica din mormântul său; numai priveliştea de la fereastră va mai zăbovi o vreme, ca fotografia decolorată, prinsă într-o cruce din

cimitir, a unui domn frumos tuns, cu privire fixă şi guler apretat. Aş vrea să-ţi spun la revedere, dar nici măcar nu mi-ai auzi salutul. Şi totuşi, la revedere. Am locuit aici exact doi ani, m-am gândit aici la multe lucruri, umbrele caravanelor mele au străbătut acest tapet, crini au crescut din scrumul de ţigară pe covor – dar acum călătoria s-a încheiat. Torentele de cărţi s-au întors în oceanul bibliotecii. Nu ştiu dacă o să citesc vreodată ciornele şi extrasele îndesate sub căptuşeala valizei mele, dar ştiu sigur că niciodată nu mă voi mai uita în acest loc.

Feodor s-a aşezat pe valiză şi a încuiat-o; s-a plimbat prin cameră; a verificat pentru ultima oară sertarele şi n-a găsit nimic; cadavrele nu fură. O muscă a urcat pe geam, a alunecat agitată, pe jumătate a căzut şi pe jumătate a zburat în jos, de parcă s-ar fi scuturat de ceva, şi iar a început să se târască în sus. Casa de vizavi, pe care o găsise în schele în aprilie acum doi ani, era limpede că avea din nou nevoie de reparaţii: scândurile pregătite erau stivuite pe trotuar. Şi-a scos lucrurile afară, s-a dus să-şi ia la revedere de la gazdă, pentru prima şi ultima oară strângându-i mâna, care s-a dovedit a fi uscată, puternică şi rece, i-a înapoiat cheile şi a plecat. Distanţa dintre locuinţa veche şi cea nouă era cam aceeaşi ca, undeva în Rusia, cea dintre bulevardul Puşkin şi strada Gogol.

Capitolul III

În fiecare dimineaţă, imediat după ora opt, era călăuzit spre ieşirea din somn de acelaşi sunet din spatele peretelui subţire, la jumătate de metru de tâmpla lui. Era clinchetul limpede, rotund, al unui pahar fără picior pus la loc pe un raft de sticlă; după care fiica proprietarului îşi dregea glasul. Apoi răzbătea spasmodicul *tre-tre* al unui rulou, apoi zgomotul apei trase, înecându-se, gemând şi încetând brusc, apoi bizarul vaiet intern al unui robinet de la baie care se transforma, în cele din urmă, în foşnetul unui duş. Un zăvor ţăcănea şi pe lângă uşa lui treceau nişte paşi. Dintr-o direcţie opusă veneau alţi paşi, sumbri şi grei, uşor târşâiţi: era Marianna Nikolavna grăbindu-se la bucătărie ca să facă nişte cafea pentru fiica ei. Se putea auzi gazul, mai întâi refuzând cu izbucniri gălăgioase să se aprindă; supus, ardea şi sâsâia constant. Primii paşi se întorceau, acum apăsaţi; în bucătărie începea o conversaţie agitată, iute şi nervoasă. Exact aşa cum unii oameni vorbesc cu un accent sudic sau moscovit aşa îşi vorbeau mama şi fiica, invariabil, pe un ton certăreţ. Vocile lor erau asemănătoare, apăsate şi line totodată, însă una mai aspră şi cumva înfrânată, iar cealaltă mai liberă şi mai pură. În huruiala mamei era o implorare, chiar o implorare vinovată; în replicile tot mai scurte ale fiicei se simţea ostilitate. În acompaniamentul acestei furtuni matinale neclare, Feodor Konstantinovici adormea iar în pace.

Prin somnul destrămat pe alocuri discernea sunetele curăţeniei; peretele se prăbuşea dintr-odată pe el: asta însemna

mânerul unui mop care fusese sprijinit nesigur de uşa lui. O dată pe săptămână, soţia paznicului, grasă, respirând greoi, duhnind a sudoare stătută, sosea cu un aspirator, iar apoi se dezlănţuia iadul, lumea se făcea fărâme, un scrâşnet infernal pătrundea până-n suflet, distrugându-l, şi îl scotea pe Feodor din pat, din cameră şi din casă. Dar de obicei, pe la ora zece, îi venea rândul Mariannei Nikolavna la baie, iar după ea urma, adunându-şi flegma din mers, Ivan Borisovici. El trăgea apa la toaletă de cel puţin cinci ori, dar nu folosea cada, mulţumindu-se cu murmurul micuţei chiuvete. Până la zece şi jumătate se făcea linişte în casă: Marianna Nikolavna era deja plecată la cumpărături, Şciogolev – la afacerile lui dubioase. Feodor Konstantinovici cobora într-un binecuvântat abis, unde resturile calde ale somnului i se amestecau cu o senzaţie de fericire, atât din ziua precedentă, cât şi din cea care avea să urmeze.

Acum începea destul de des ziua cu o poezie. Stând întins, cu cea dintâi ţigară satisfăcător de gustoasă, mare şi durabilă între buzele uscate, compunea iarăşi, după o pauză de aproape zece ani, acel gen aparte de poezie din care apare pe înserate un dar, pentru a se reflecta în valul ce o va purta în afară. Compara structura acestor versuri cu a celorlalte. Cuvintele celorlalte fuseseră uitate. Numai ici şi colo printre literele şterse se păstraseră rimele, cele bogate presărate printre cele sărace: iubire-fericire, vântu-n-crâng-cerneа-durerea. În timpul acelei a şaisprezecea veri a vieţii sale luase în serios pentru prima oară scrisul de poezie; înainte de asta, în afara poezelelor entomologice, nu fusese nimic. Dar o anumită atmosferă de compunere îi era de mult cunoscută şi familiară: acasă toată lumea mâzgălea câte ceva – Tania scria într-un album mic, care avea o cheiţă; mama scria poeme în proză emoţionante şi nepretenţioase despre frumuseţea ţinutului împădurit natal; tata şi unchiul Oleg inventau versuri ocazional – iar acesto ocazii nu erau rare; iar mătuşa Ksenia – ea scria poezii numai în franceză, nişte poezii temperamentale şi „muzicale", cu o totală nesocotire a subtilităţilor versului silabic; emanaţiile ei erau foarte populare în societatea din Sankt Petersburg, mai ales poemul

lung „La Femme et la Panthère“[1], și de asemenea o traducere din Apuhtin[2], „O pereche de cai murgi“, din care o strofă suna așa:

Le gros grec d'Odessa, le juif de Varsovie,
Le jeune lieutenant, le général âgé,
Tous ils cherchaient en elle un peu de folle oie,
Et sur son sein rêvait leur amour passager.[3]

În fine, existase un poet „adevărat“, unchiul mamei, prințul Volhovskoi, care publicase pe hârtie catifelată un volum excepțional tipărit, gros și scump, de poeme languroase, *Aurore și stele*, toate cu viniete italiene, cu o fotografie-portret a autorului pe copertă și o monstruoasă listă cu greșeli de tipar la final. Versurile erau categorisite pe secțiuni: Nocturne, Motive de toamnă, Corzile iubirii. Majoritatea purtau blazonul unui motto, iar sub toate se aflau data și locul exact: *Sorrento*, *Ai-Todor* sau *În tren*. Nu-mi amintesc nimic din ele, în afara prea repetatului cuvânt „transport“: care chiar și pe-atunci îmi suna numai ca un mijloc de a călători dintr-un loc în altul.

Tata nu prea era interesat de poezie, făcând excepție numai cu Pușkin: îl știa așa cum unii oameni știu liturghia și îi plăcea să recite din el când se plimba. Uneori mi se pare că un ecou al „Proorocului“ lui Pușkin mai vibrează și astăzi în vreo viroagă rezonantă și receptivă din Asia. Mai cita, îmi amintesc, din incomparabilul „Fluture“ de Fet și „Acum se-ngână umbrele-albăstrii“ de Tiutcev; dar ignora în totalitate ceea ce le plăcea neamurilor noastre, poezia lacrimogenă, ușor memorabilă, de la sfârșitul secolului trecut, așteptând lacomă să fie pusă pe muzică, în chip de leac pentru anemia verbală. Cât despre versurile de avangardă,

1. „Femeia și pantera“ (în fr., în orig.).
2. Aleksei Apuhtin (1840-1893) – poet rus.
3. Grecul gras din Odesa, evreul din Varșovia, / Junele locotenent, generalul în vârstă, / Cu toții căutau în ea un strop de viață nebună, / Iar la sânul ei visa iubirea lor pasageră (în fr., în orig.).

le considera gunoi – iar eu nu-mi manifestam în prezența lui entuziasmul în domeniu. Odată, când frunzărea cărțile de poezie împrăștiate pe biroul meu, cu un zâmbet ironic deja pregătit pe chip și, după cum a dat norocul, oprindu-se la cel mai prost articol al celei mai bune dintre ele (acel faimos poem de Blok unde apare un *djentelmen* imposibil și insuportabil, reprezentându-l pe Edgar Poe, și unde *kovior*, „covor", este făcut să rimeze cu englezescul „sir", transliterat ca *sior*), am fost așa de deranjat, încât i-am împins în mână „Cupa în tunetoclocot" a lui Severeanin, ca să se descarce mai bine pe aceasta. În general, consideram că, dacă ar fi uitat în cazul de față de genul de poezie pe care eu eram destul de prostuț încât să-l numesc „clasicism" și ar fi încercat, fără prejudecăți, să priceapă ce anume iubeam eu așa de mult, atunci ar fi înțeles noul farmec care apăruse în trăsăturile poeziei ruse, un farmec pe care îl simțeam până și în cele mai absurde manifestări ale sale. Dar astăzi, când adun tot ce mi-a rămas din această nouă poezie, văd că a supraviețuit foarte puțin, iar acest puțin este tocmai o prelungire naturală a lui Pușkin, în timp ce pleava pestriță, biata prefăcătorie, măștile mediocrității și picioroangele talentului – tot ceea ce dragostea mea ierta cândva sau vedea într-o lumină specială (iar aceea îi părea tatălui meu a fi adevărata față a inovației – „mutra modernismului", după cum se exprima el –, este acum atât de demodată, atât de uitată, cum nu sunt nici măcar versurile lui Karamzin; iar când, pe raftul altcuiva, dau peste vreun volum sau altul de poezii care a trăit cândva cu mine ca un frate, simt în acestea numai ceea ce simțea tatăl meu atunci, fără să le cunoască de fapt. Greșeala lui nu era că dădea de pământ cu toată „poezia modernă", fără discriminare, ci că refuza să detecteze în ea raza prelungă, dătătoare de viață, a poetului său favorit.

Am întâlnit-o în iunie 1916. Avea douăzeci și trei de ani. Soțul ei, o rudă îndepărtată de-a noastră, era pe front. Ea locuia într-o vilă mică, în interiorul hotarelor moșiei noastre, și obișnuia să ne viziteze adesea. Datorită ei aproape că am uitat de fluturi și n-am luat în seamă deloc revoluția.

În iarna anului 1917 a plecat la Novorossiisk – şi abia la Berlin am aflat, din întâmplare, de cumplita ei moarte. Era micuţă şi slăbuţă, cu păr castaniu pieptănat în sus, o privire veselă în ochii mari şi negri, gropiţe în obrajii palizi şi o gură gingaşă, pe care şi-o ruja dintr-un flacon cu lichid rubiniu parfumat, trecându-şi dopul de sticlă peste buze. În tot ce făcea era ceva ce mi se părea adorabil până la lacrimi, ceva imposibil de definit pe moment, dar acum părându-mi un fel de indiferenţă tulburătoare. Nu era inteligentă, era slab educată şi banală, adică exact opusul tău... nu, nu, nu vreau deloc să spun că am iubit-o mai mult ca pe tine sau că acele întâlniri amoroase erau mai fericite decât întâlnirile mele pe înserate cu tine... dar toate cusururile ei erau ascunse într-un asemenea şuvoi de fascinaţie, tandreţe şi graţie, atâta farmec se revărsa din cea mai pasageră şi irresponsabilă vorbă de-a ei, încât voiam să o privesc şi să o ascult o veşnicie – dar ce s-ar întâmpla acum dacă ea ar învia – asta nu ştiu, n-ar trebui să pui întrebări prosteşti. Seara obişnuiam să o conduc acasă. Acele plimbări vor fi de folos într-o zi. În dormitorul ei era un tablou mic al familiei ţarului şi un miros turghenievian de heliotrop. Obişnuiam să mă întorc mult după miezul nopţii (preceptorul meu, din fericire, plecase înapoi în Anglia) şi nu o să uit niciodată acea senzaţie de seninătate, mândrie, extaz şi de feroce apetit nocturn (pofteam mai ales la brânză dulce cu pâine neagră) în timp ce mergeam pe bulevardul nostru credincios şi chiar, oftând din simpatie, către casa întunecată (doar la mama era o lumină aprinsă) şi auzeam lătratul câinilor de pază. Tot atunci a început şi maladia mea versificatoare.

Uneori, la masa de prânz, stăteam fără să văd nimic, cu buzele mişcându-mi-se – iar vecinului care îmi ceruse zaharniţa îi dădeam paharul meu sau un inel de şervet. În ciuda dorinţei mele lipsite de experienţă de-a transpune în versuri murmurul iubirii ce mă umplea (bine mi-l mai amintesc pe unchiul Oleg zicând că, dacă ar publica un volum de poezie, atunci sigur l-ar numi *Murmurul inimii*), deja îmi încropisem propriul meu stil verbal, chiar dacă sărac şi primitiv; astfel, atunci când selectam adjectivele, ştiam deja că acelea precum „nenumărate"

sau „intangibilă" vor umple într-un mod simplu și convenabil golul căscat, care tânjea să cânte, de la cezură până la cuvântul care încheia rândul („Căci vom visa nenumărate vise"); și că pentru ultimul cuvânt puteai lua un adjectiv suplimentar, din numai două silabe, ca să-l combini cu piesa centrală lungă („Drăgălășenia-i intangibilă și tandră"), o formulă melodică, apropo, care avea un efect de-a dreptul dezastruos asupra poeziei ruse, ca și a celei franceze. Știam că acele adjective la îndemână, de tip amfibrahic (trei silabe vizualizate sub forma unei canapele cu trei perne – cea din mijloc adâncită) erau cu miile în rusă – și câte n-am mai irosit eu, precum „lăsată", „vrăjită" și „focoasă"[1]; că aveam și o mulțime de trohaice („tandră"), dar mult mai puține dactilice („jalnică"), iar acestea stăteau cumva toate în profil; că, în fine, adjectivele anapestice și iambice erau dintre cele rare și, în plus, erau întotdeauna cam seci și inflexibile, precum „incomplet" sau „dezolant". Mai știam și că cele lungi, ca „incomprehensibil" și „infinitezimal" aveau să intre în tetrametru, aducând cu ele propriile orchestre, și că o combinație ca „nedorit și neînțeles" conferea versului o oarecare textură de moar; privite într-un fel – sunt un amfibrah, iar în alt fel – un iamb. Un pic mai târziu, studiul lui Andrei Belîi despre „semi-accente"[2] („în" și ultimul „ele" din versul „Neînțelesele dorințI") m-a hipnotizat cu sistemul său de marcare grafică și calcul ale acestor „plutiri", așa încât mi-am recitit imediat toți tetrametrii vechi din acest nou punct de vedere și am fost rănit cumplit de sărăcia de modulații. Când erau trasate, diagramele lor se dovedeau a fi simple și cu lacune, neprezentând nici unul dintre acele dreptunghiuri sau trapeze pe care Belîi le găsise în tetrametrii marilor poeți; prin urmare, aproape de-a lungul unui an întreg – un an afurisit și păcătos –, am încercat să scriu cu țelul de a produce cea mai complicată și mai bogată schemă de semi-accente posibilă:

---

1. Anumite cuvinte au fost adaptate, pentru a se potrivi formei.
2. „Ritmul ca dialectică în «Călărețul de bronz»" (1934).

În gânduri deznădăjduite,
Şi-ntr-un înmiresmat amurg,
Plin de-o răbdare reciprocă
Oftează parcul seminud.

Şi tot aşa vreme de şase strofe: limba ţi se împleticea, dar îţi era salvată onoarea. Când era exprimat grafic, prin unirea „semi-accentelor" („uri", „dez", „în", „a" etc.), din versuri şi de la un vers la altul, structura ritmică a acestui monstru dădea naştere la ceva de genul acelui turn clătinat din ceşti de cafea, coşuri, tăvi şi vaze pe care un clovn de la circ le ţine în echilibru pe un baston, până când se lovoşte de marginea arenei, unde toate se înclină lent spre cei mai apropiaţi spectatori (care ţipă cumplit), dar în cădere se dovedesc a fi prinse în siguranţă pe o sfoară.

Ca urmare, probabil, a slabei forţe motrice a micuţilor mei cilindri lirici, verbele şi alte părţi de vorbire mă interesau mai puţin. Nu la fel stăteau lucrurile în privinţa metrului şi ritmului. Depăşindu-mi preferinţa naturală pentru iambici, mă legănam în căutarea metrilor ternari; mai târziu, devierile de la metru m-au fascinat. Erau vremurile când Balmont, în poemul lui începând cu „Voi fi feroce, voi fi puternic", a lansat acel tetrametru iambic artificial, cu cocoaşa unei silabe în plus după al doilea picior, în care, din câte ştiu eu, nu a fost scris nici un singur poem bun. Îi dădeam acestui cocoşat ţanţoş să-mi ducă un apus sau o barcă şi eram uimit să văd că cel dintâi a pălit, iar cea de-a doua s-a scufundat. Lucrurile au mers mai uşor cu bâlbâiala de vis a ritmurilor lui Blok, dar de îndată ce am început să le folosesc, versurile mele au fost imperceptibil îmbibate de o medievalizare stilizată – paji trişti, călugări, prinţese – cam în felul în care, într-un basm german, umbra lui Bonaparte îl vizitează noaptea pe anticarul Stolz ca să-şi caute stafia tricornului.

Pe măsură ce continuam să le vânez, rimele se aşezau într-un sistem practic, cam în genul ordinii de pe nişte fişe. Erau repartizate în mici familii – ciorchini de rime, peisaje de rime. *Letuci* (zburând) îi grupa imediat pe *tuci* (nori)

peste *kruci* (rîpe) din deșertul *jgucei* (dogorind) și din soarta *neminucei* (inevitabilă). *Neboskłon* (cer) lăsa muza să coboare pe *balkon* (balcon) și îi arăta un *klion* (arțar). *Țvetî* (flori) și *tî* (tu) convocau *mecitî* (fantezii) în ceața din *temnotî* (întuneric). *Sveci*, *plecu*, *vstreci* și *reci* („lumânări", „umeri", „întâlniri" și „discursuri") creau vechea atmosferă a unui bal de la Congresul din Viena sau de la ziua de naștere a guvernatorului orașului. *Glaza* (ochi) străluceau albaștri în compania lui *biriuza* (turcoaz), *groza* (furtună) și *strekoza* (libelulă) și era mai bine să nu te implici în scrie. *Derevea* (copaci) se pomeneau împerecheați anost cu *kocevia* (tabere de nomazi), așa cum se întâmplă în jocul unde trebuie să aduni cărți cu nume de orașe, dintre care numai două reprezintă Suedia (dar sunt o duzină în cazul Franței!). *Veter* (vânt) nu avea pereche, cu excepția unui nu foarte atractiv setter care alerga prin depărtare, însă trecând la genitiv puteai găsi cuvinte terminate în „metru" care să intre în rol (*vetra-geometra*). Mai existau și anumite monstruozități prețioase, ale căror rime, precum timbrele rare dintr-un album, erau reprezentate de spații libere. Astfel, mi-a luat mult timp să descopăr că *ametistovîi* (de ametist) putea fi rimat cu *perelistîvai* (a da paginile), cu *neistovîi* (furios) și cu genitivul unui complet nepotrivit *pristav* (polițist). Pe scurt, era o colecție frumos etichetată, pe care o aveam întotdeauna la îndemână.

Nu mă îndoiesc că până și atunci, în timpul acelei școli urâte, schilodîtoare (cu care nu m-aș fi deranjat deloc dacă aș fi fost un poet tipic, care nu cade defel în mrejele prozei armonioase), cunoșteam totuși adevărata inspirație. Agitația care mă cuprindea mă acoperea iute cu o pojghiță de gheață, mă strângea de încheieturi și mă smucea de degete. Rătăcirile lunatice ale gândului meu, care prin mijloace necunoscute găsea acea ușă dintr-o mie ce dădea în noaptea gălăgioasă din grădină, expansiunea și contracția inimii, ba vastă cât cerul înstelat, ba mică precum un strop de mercur, brațele deschise ale unui fel de îmbrățișări interioare, fiorul sacru al clasicismului, murmurul, lacrimile – toate acestea erau autentice. Dar în acea clipă, într-o tentativă grăbită și stângace

de a soluționa agitația, mă agățam de primele cuvinte tocite disponibile, de mecanismele lor de-a gata, așa încât, de îndată ce mă apucam de ceea ce credeam a fi creație, de ceea ce-ar fi trebuit să fie expresia, legătura vie dintre entuziasmul meu divin și lumea mea pământeană, totul sfârșea într-o răbufnire fatală de cuvinte, în timp ce eu continuam să rotesc epitete și să ajustez rime fără să observ ruptura, degradarea și trădarea – ca un om care își povestește visul (ca orice vis, infinit de liber și complex, dar coagulându-se la trezire ca sângele) și care, neobservat de sine și de ascultătorii lui, îl rotunjește, îl curăță și îl îmbracă sub forma unei realități uzate, iar dacă începe așa: „Am visat că stăteam în camera mea", vulgarizează monstruos mecanismele visului, prin a lua de bun faptul că în vis camera era mobilată exact la fel ca și camera lui din viața reală.

Adio pentru totdeauna: într-o zi de iarnă, cu fulgi mari de nea căzând încă de dimineață, in toate direcțiile · vertical, înclinat, chiar și în sus Cizmele ei mari de zăpadă și manșonul mic. Lua cu ea absolut totul – până și parcul unde obișnuiau să se întâlnească vara. Rămânea numai inventarul lui rimat, plus servieta de sub braț, servieta ponosită a unui elev din clasele superioare care sărise peste școală. O constrângere stranie, dorința de-a spune ceva important, tăcerea, vagi cuvinte insignifiante. Iubirea, simplu spus, repetă la ultima despărțire tema muzicală a timidității ce precede prima sa recunoaștere. Atingerea reticulară a buzelor ei sărate prin văl. La gară era o oribilă forfotă animalică: aceasta era perioada când semințele albe și negre ale florii fericirii, soarelui și libertății erau semănate cu dărnicie Acum floarea a crescut. Rusia este populată cu floarea-soarelui. Este floarea cea mai mare, cea mai stupidă și cu fața cea mai grasă.

Poeme: despre despărțire, despre moarte, despre trecut. Este imposibil de definit (dar se pare că s-a petrecut în străinătate) perioada exactă a schimbării mele de atitudine în privința scrisului de poezie, când m-am săturat de atelier, de clasificarea cuvintelor și de colecția de rime. Dar cât de infernal de dificil a fost să mă rup, să împrăștii, să uit toate astea: obiceiurile proaste se țin scai, cuvintele obișnuite să

meargă împreună nu voiau să fie decuplate. Nu erau în sine nici rele, nici bune, dar combinarea lor în grupuri, garanţia mutuală a rimelor, ritmurile galopante – toate acestea le făceau dezgustătoare, hidoase şi moarte. Să se considere o mediocritate nu era cu mult mai bine decât să se creadă un geniu: Feodor se îndoia de prima variantă şi o admitea pe a doua, dar – şi mai important – se străduia să nu cedeze disperării demonice a paginii goale. De vreme ce erau lucruri pe care voia să le exprime la fel de firesc şi de liber cum vor plămânii să se dilate, rezulta că trebuiau să existe cuvinte potrivite pentru respiraţie. Adesea repetatele plângeri ale poeţilor că, vai, cuvintele nu sunt suficiente, cuvintele nu sunt decât palide cadavre, cuvintele sunt incapabile să exprime cutare sau cutare sentimente (şi, ca dovadă, se dezlănţuie un torent de hexametri trohaici) i se păreau la fel de lipsite de sens ca şi convingerea celui mai bătrân locuitor al unui cătun din munţi că acel munte nu a fost niciodată urcat de nimeni altcineva şi nici nu va fi vreodată; într-o frumoasă dimineaţă răcoroasă apare un englez înalt şi suplu – şi se caţără vesel până-n vârf.

Prima senzaţie de libertate s-a trezit în el atunci când lucra la micul volum *Poezii*, publicat cu doi ani în urmă. Rămăsese în conştiinţa lui ca un exerciţiu plăcut. De una sau două dintre acele cincizeci de octave, e drept, îi era acum ruşine – de pildă, cea despre bicicletă sau cea despre dentist –, dar pe de altă parte erau unele piese vii şi autentice: mingea pierdută şi regăsită, de pildă, ieşise foarte bine, iar ritmul ultimelor două versuri încă mai continua să îi cânte în urechi cu aceeaşi expresivitate inspirată ca şi înainte. Publicase cartea pe cheltuiala lui (după ce vânduse un supraviețuitor accidental al fostei bogăţii, o tabacheră aurie şi plată având scrijelită pe ea data unei îndepărtate nopţi de vară – ah, scârţâitul acela al portiţei ei umede de rouă!) şi, din totalul de cinci sute de exemplare tipărite, patru sute douăzeci şi nouă încă stăteau, prăfuite şi netăiate, formând o ordonată terasă stâncoasă, în depozitorul distribuitorului. Nouăsprezece fuseseră oferite unor diferite persoane, iar unul şi-l păstrase el. Uneori îşi punea întrebări despre identitatea

exactă a celor cincizeci şi unu care îi cumpăraseră cartea. Îşi imagina o cameră plină cu aceşti oameni (ca o întâlnire a acţionarilor – „cititorii lui Godunov-Cerdînţev") şi erau cu toţii la fel, cu ochi gânditori şi un mic volum alb în mâinile iubitoare. Cunoştea cu precizie soarta unui singur volum: fusese cumpărat cu doi ani în urmă de Zina Mertz.

Stătea întins, fuma şi scria uşurel, delectându-se cu căldura ca de pântece a patului, cu liniştea apartamentului şi cu trecerea leneşă a timpului. Marianna Nikolavna n-avea să se întoarcă pentru o vreme, iar prânzul nu era înainte de ora unu şi un sfert. În ultimele trei luni, camera fusese domesticită pe deplin, iar deplasarea ei în spaţiu coincidea acum perfect cu aceea a vieţii lui. Bătăile unui ciocan, sâsâitul unei pompe, huruitul unui motor care era verificat, izbucniri germane de voci germane – tot acest amestec anost de zgomote venind în fiecare dimineaţă din stânga curţii, unde erau garaje şi ateliere auto, devenise de mult familiar şi inofensiv – un motiv abia observabil în linişte şi nu o violare a acesteia. Putea atinge măsuţa de la fereastră cu degetul mare de la picior, dacă se întindea de sub pătura de armată, iar dacă îşi desfăcea braţele în lateral, putea atinge dulapul de pe peretele din stânga (care, apropo, se deschidea uneori din senin, cu figura oficioasă a vreunui tăntălău de actor care a ieşit pe scenă la momentul nepotrivit). Pe masă stăteau o fotografie cu Leşino, o călimară cu cerneală, o veioză cu sticlă mată şi o farfurie cu urme de gem; împrejur erau împrăştiate reviste, *Krasnaia nov* cea sovietică şi *Sovremennîe zapiski* a emigranţilor, şi un mic volum de versuri de Konceiev, *Comunicare*, abia apărut. Prăbuşite pe covor, lângă canapeaua lui, erau ziarul de ieri şi o ediţie a emigranţilor din *Suflete moarte*. Nu vedea în clipa aceea nimic din toate astea, dar ele erau acolo: o mică societate de obiecte şcolite pentru a deveni invizibile şi făcându-şi din asta un scop, pe care şi-l puteau împlini numai prin constanţa diversităţii lor. Euforia lui era atotpătrunzătoare – un abur pulsatil care începea să vorbească deodată cu voce umană. Nimic pe lume nu putea fi mai bun decât aceste clipe. Iubeşte doar ce-i gând şi numai lucrul rar; tot ceea ce din vis păşeşte în fiinţă; ce-i condamnat de prost, bulit de cel ignar. Ca unei

patrii dragi, ficțiunii-i juri credință. E ora noastră acum. Doar câinii și infirmii sunt treji pe străzi pustii. De vară noapte dulce. Bancherii pleacă, iată, o ultimă mașină de-aici în goană-i poartă. La felinar sunt frunze de tei cu dulci nervuri, mascate-n crisolit cu fine străluciri. La poartă e Bagdadul – o umbră cocoșată –, iar colo steaua raza în Pulkovo și-o varsă. Ah, jură-mi...

Din hol a răzbătut țârâitul discordant al telefonului. Printr-o înțelegere tacită, Feodor răspundea atunci când erau plecați ceilalți. Și dacă nu mă ridic? Țârâitul a tot continuat, cu scurte pauze ca să-și tragă răsuflarea. Nu voia să moară; trebuia să fie ucis. Incapabil să mai reziste, Feodor a ajuns în hol cu o viteză fantomatică, înjurând. O voce rusească a întrebat iritată cine era la telefon. Feodor a recunoscut-o pe loc: era o persoană necunoscută – dintr-un capriciu al hazardului, un compatriot –, care și în ziua precedentă făcuse numărul greșit și acum din nou, din cauza asemănării numerelor, greșise legătura.

— Pentru numele lui Dumnezeu, lasă-mă-n pace, a zis Feodor și a închis precipitat, scârbit.

A trecut o clipă pe la baie, a băut o ceașcă de cafea rece în bucătărie și s-a trântit iarăși în pat. Cum să îți spun? Semi-Mnemo*sina*? E și o semi-hi*meră* în numele tău de familie. E atât de ciudat să rătăcesc prin întunecatul Berlin, ah, semi-fantezia mea, cu tine. O bancă sub copacul translucid. Te readuc la viață frisoane și suspine și eu mirarea vieții în ochii tăi o văd și strălucirea blondă din părul tău o văd. În cinstea gurii tale pe-a mea când o alintă voi născoci cândva o vorbă meșterită: pe munții tibetani zăpezi înflăcărate, iar lângă flori cu brumă, izvoare înfierbântate. Ah, biată avere a nopții – infimă strălucire lucind discret pe-asfalt, un gard și-un felinar – cu asul fanteziei nespusă fericire să câștigăm din noapte; al frumuseții dar. Aceia nu sunt nori – ci creste înstelate; nu jaluzele trase – ci flăcări lâng-un cort! Ah, jură-mi, câtă vreme o inimă ne bate, credință fanteziei să-i porți și să îi port.

La prânz s-a auzit ciugulitul unei chei (acum trecem la ritmul prozei lui Belîi), iar broasca a reacționat cu caracter,

ţăcănind: era Marianna (expedient) Nikolavna întorcându-se de la piaţă; cu un pas monoton şi un fâşâit oribil al fulgarinului, a trecut pe lângă uşa lui cărând plase cu cel puţin cincisprezece kilograme de cumpărături şi a intrat în bucătărie. Muză a ritmului prozei ruseşti! Spune-le adio pe vecie dactililor şterpeliţi de la autorul *Moscovei*. Orice senzaţie de confort era dusă de-acum. Nimic n-a mai rămas din vasta capacitate temporală a dimineţii. Patul s-a transformat într-o parodie de pat. În zgomotele prânzului care se prepara în bucătărie era un reproş neplăcut, iar perspectiva spălatului şi bărbieritului părea atât de ternă şi imposibilă, ca şi perspectiva primilor italieni. Şi de asta va trebui să te desparţi într-o zi.

Douăsprezece şi un sfert, douăsprezece şi douăzeci, şi jumătate... Şi-a mai îngăduit o ultimă ţigară în căldura trainică, deşi deja plictisitoare, a patului. Anacronismul pernei devenea tot mai evident. Fără să-şi termine ţigara, s-a ridicat şi a trecut imediat dintr-o lume cu multe dimensiuni interesante într-una care era chircită şi exigentă, cu o presiune diferită, şi care i-a provocat o oboseală instantanee a corpului şi o durere de cap; într-o lume a apei reci: cea caldă nu curgea azi.

O mahmureală poetică, o depresie, „tristul animal"... În ziua precedentă uitase să-şi clătească aparatul de bărbierit, între zimţii acestuia era spumă împietrită, lama ruginise – şi altul n-avea. Un autoportret palid se uita din oglindă cu privirea serioasă a tuturor autoportretelor. Într-un punct sensibil şi dureros dintr-o parte a bărbiei, printre firele de păr care crescuseră peste noapte (câţi metri o să tot tai din ele de-a lungul vieţii?), îi apăruse un coş cu cap galben, care a devenit pe loc centrul existenţei lui Feodor, un punct de întâlnire pentru toate senzaţiile neplăcute care-i mărşăluiau acum prin diferite părţi ale fiinţei. L-a stors, deşi ştia că mai târziu o să se umfle de trei ori pe-atât. Ce groaznic era totul. Prin spuma de ras rece îl ţintuia micul ochi roşu: *L'œil regardait Caïn*[1]. Între timp, lama nu avea nici un efect

1. Citat din poemul „La conscience" („Conştiinţa") de Victor Hugo: *L'œil était dans la tombe et regardait Caïn* (Ochiul era în mormânt şi îl privea pe Cain).

asupra firelor, iar pipăitul ţepilor, atunci când i-a verificat cu degetele, i-a produs un sentiment de neputinţă infernală. În vecinătatea mărului lui Adam i-au apărut stropi de sânge ca roua, dar firele erau tot acolo. Stepa Disperării. În plus, baia era pe partea întunecată şi, chiar dacă ar fi aprins lumina, gălbejeala ca de imortelă a electricităţii din timpul zilei nu i-ar fi fost de nici un ajutor. Terminându-şi cumva bărbieritul, s-a vârât cu scârbă în cadă şi a gemut la impactul de gheaţă al duşului; apoi a greşit prosoapele şi s-a gândit, nefericit, că o să miroasă toată ziua a Marianna Nikolavna Îl ustura pielea feţei, îngrozitor de iritată, cu un punct mic ce ardea deosebit de fierbinte într-o parte a bărbiei. Clanţa de la uşa băii s-a zgâlţâit deodată puternic (era Şciogolev, care se întorsese). Feodor Konstantinovici a aşteptat să se îndepărteze paşii, după care a sărit înapoi în camera lui.

Puţin mai târziu a intrat în sufragerie. Marianna Nikolavna punea supa cu polonicul. I-a sărutat mâna aspră. Fiica ei, care tocmai se întorsese de la muncă, a venit la masă cu paşi înceţi, istovită şi parcă năucită de treaba de la birou, s-a aşezat cu o langoare plină de graţie – o ţigară între degetele lungi, pudră pe gene, un pulover de mătase turcoaz, păr blond tuns scurt, pieptănat pe spate dinspre tâmple, posomoreală, tăcere, scrum. Şciogolev a dat pe gât un pic de votcă, şi-a îndesat şervetul sub guler şi a început să-şi leorpăie supa, privindu-şi fiica vitregă peste lingură, afabil, dar circumspect. Ea a amestecat încet un semn de exclamare din smântână în borşul ei, dar apoi, ridicând din umeri, a împins deoparte farfuria. Marianna Nikolavna, care o urmărise cu o privire posacă, şi-a aruncat şervetul pe masă şi a părăsit sufrageria.

— Haide, mănâncă, Aida, a zis Şciogolev, ţuguindu-şi buzele umede.

Fără un cuvânt ca răspuns, de parcă el nici n-ar fi fost acolo – doar nările nasului ei îngust au tremurat –, ea s-a întors în scaun, şi-a răsucit cu uşurinţă şi naturaleţe trupul lung, a făcut rost de o scrumieră de pe bufetul din spate, a pus-o lângă farfurie şi a scuturat nişte scrum. Marianna Nikolavna, cu o expresie rănită întunecându-i faţa mare,

grosolan machiată, s-a întors din bucătărie. Fiica şi-a pus cotul stâng pe masă şi, sprijinindu-se uşor, şi-a început încet supa.

— Deci, Feodor Konstantinovici, a început Şciogolev după ce şi-a astâmpărat foamea iniţială, se pare că lucrurile se agită! Ruptura completă de Anglia şi Hinciuk[1] pălmuit! Ştiţi şi dumneavoastră că deja începe să miroasă a treabă serioasă. Vă amintiţi, mai ieri am zis că focul tras de Koverda[2] era semnalul de început! Război! Trebuie să fii foarte, foarte naiv ca să negi că e inevitabil. Judecaţi şi dumneavoastră, în Orientul Îndepărtat Japonia nu se poate înţelege cu...

Iar Şciogolev s-a lansat într-o discuţie despre politică. Precum multe mori stricate neplătite, şi el credea că putea aranja ştirile pe care le citea în ziare, scrise de mori stricate plătite, într-o schemă ordonată, prin care, dacă o urmărea cu o minte logică şi lucidă (în cazul acesta, a lui), putea explica şi prevedea fără nici un efort o multitudine de evenimente mondiale. Numele ţărilor şi ale principalilor lor reprezentanţi deveneau în mâinile lui ceva de genul etichetelor pentru nişte vase mai mult sau mai puţin pline, dar în fapt identice, al căror conţinut îl turna într-o parte şi-n alta. Franţa se TEMEA de ceva sau de altceva şi, prin urmare, nu VA PERMITE niciodată. Anglia URMAREA ceva. Acest om de stat RÂVNEA la o reconciliere, în timp ce acela voia să îşi sporească PRESTIGIUL. Cineva COMPLOTA şi cineva se LUPTA pentru ceva. Pe scurt, lumea pe care o crea Şciogolev ieşea ca un soi de colecţie de bătăuşi limitaţi, lipsiţi de umor, fără chip şi abstracţi şi, cu cât mai multă minte, vicleşie şi circumspecţie găsea el în activităţile lor comune, cu atât mai stupidă, vulgară şi simplă devenea lumea lui. Era de-a dreptul fantastic când dădea peste vreun alt asemenea iubitor al prognozelor politice. De pildă, era un colonel Kasatkin, care venea uneori la cină, iar atunci Anglia lui Şciogolev nu se înfrunta doar cu o altă ţară de-a lui Şciogolev, ci cu Anglia lui Kasatkin, la fel de

1. Ambasadorul sovietic în Germania.
2. Boris Koverda – emigrantul rus monarhist care l-a împuşcat mortal pe Piotr Voikov, ambasadorul rus în Polonia, la Varşovia, în 1927, pentru că semnase în 1918 condamnările la moarte ale familiei imperiale ruse.

inexistentă, astfel încât într-un anumit sens războaiele internaționale se transformau în războaie civile, deși părțile beligerante existau la nivele diferite, care nu puteau intra niciodată în contact unul cu altul. În acest moment, în timp ce îl asculta pe proprietar, Feodor era uimit de asemănarea de rudenie dintre țările menționate de Șciogolev și diferite părți ale corpului lui Șciogolev: astfel, „Franța" corespundea cu sprâncenele lui sfătos înălțate; unele „limitrofe" – cu firele de păr din nas, un „coridor polonez" sau altul îi trecea de-a lungul esofagului; „Danzig" era clinchetul dinților; iar Rusia era fundul lui Șciogolev.

A vorbit întruna la următoarele două feluri (gulaș, *kisel*[1]), iar după aceea, scobindu-se între dinți cu un chibrit rupt, s-a dus să tragă un pui de somn. Marianna Nikolavna și-a făcut de lucru cu vasele înainte să plece și ea tot acolo. Fiica ei, fără să fi scos un singur cuvânt, s-a întors la birou.

Feodor abia reușise să strângă așternuturile de pe canapea înainte de sosirea unui elev, fiul unui dentist emigrant, un tânăr gras și palid, cu ochelari cu ramă de baga și un stilou în buzunarul de la piept. Întrucât frecventa un liceu din Berlin, bietul băiat era așa de înglodat în obiceiurile locului, încât făcea chiar și în engleză aceleași greșeli de neeradicat pe care le-ar fi făcut orice neamț cu cap sec. Nu exista nici o forță pe lumea asta, de pildă, care să-l fi putut împiedica să folosească trecutul continuu în loc de trecutul simplu, iar asta conferea fiecărei activități accidentale a zilei precedente un fel de permanență tâmpită. Cu o încăpățânare identică, îl folosea pe englezescul *also* (de asemenea) ca pe germanul *also* (așa), iar în încercarea de-a învinge spinoasa terminație a cuvântului *clothes* (haine), adăuga în mod invariabil o superfluă silabă sibilantă (*clothes-zes*), de parcă ar fi derapat după ce depășise un obstacol. În același timp, se exprima destul de liber în engleză și căutase ajutorul unui meditator numai fiindcă voia să ia nota maximă la examinarea finală. Era arogant, discursiv, obtuz și ignorant la modul tipic german; i.e., trata tot ceea ce nu cunoștea cu

1. Supă de fructe îngroșată, servită ca desert.

scepticism. Crezând cu tărie că latura amuzantă a lucrurilor își găsise de mult locul potrivit (ultima pagină a unui săptămânal berlinez ilustrat), nu râdea niciodată sau se mulțumea cu un chicotit condescendent. Singurul lucru care îl putea amuza un pic era o poveste despre vreo operațiune financiară ingenioasă. Întreaga lui filosofie de viață se redusese la cea mai simplă frază: omul sărac este nefericit, omul bogat este fericit. Această fericire legalizată era jucăuș asamblată, în acompaniamentul unui muzici de dans de calitatea întâi, din diferite obiecte ale luxului tehnic. La lecție se străduia întotdeauna să vină un pic înainte de ora respectivă și încerca să plece un pic după.

Grăbindu-se spre următoarea sa încercare, Feodor a plecat împreună cu el, iar cel din urmă, însoțindu-l până la colț, s-a străduit să mai recolteze pe gratis câteva expresii în engleză, însă Feodor, cu o veselie seacă, a trecut la rusă. S-au despărțit la intersecție. Era o intersecție vântoasă și prăpădită, nu tocmai suficient de mare ca să fie ridicată la rang de piațetă, deși existau o biserică, o grădină publică, o farmacie pe colț și o toaletă publică cu tuia de jur împrejur, chiar și o insulă triunghiulară cu un chioșc, unde se îndopau cu lapte vatmanii. Numeroase străzi ce divergeau ca razele în toate direcțiile, ițindu-se pe după colțuri și înconjurând sus-menționatele locuri de rugăciune și tratație, transformau totul într-una din acele imagini mici și schematice pe care sunt reprezentate, pentru edificarea șoferilor începători, toate elementele orașului, toate posibilitățile lor de-a se ciocni. În dreapta se vedeau porțile unui depou de tramvaie cu trei mesteceni frumoși reliefați pe fundalul de beton și dacă, să zicem, un vatman distrat uita să se oprească la chioșc, cu trei metri înainte de stația de tramvai oficială (o femeie cu pachete făcând invariabil tărăboi ca să coboare și fiind ținută locului de toată lumea), pentru a schimba macazul cu vârful vergelei sale metalice (vai, o asemenea aiureală nu se întâmpla aproape niciodată), tramvaiul ar fi cotit solemn sub cupola de sticlă unde petrecea noaptea și era întreținut. Biserica, întrezărindu-se în stânga, era înconjurată de o centură joasă de iederă; în rondurile dimprejur creșteau câteva tufe întunecate

de rododendron cu flori mov, iar noaptea se putea vedea acolo de obicei un om misterios, cu o lanternă misterioasă, căutând râme prin gazon – pentru păsări? Pentru pescuit? Vizavi de biserică, peste stradă, sub strălucirea rozetei unei stropitori de peluză care valsa pe loc cu fantoma unui curcubeu în braţele-i înrourate, era peluza verde şi alungită a grădinii publice, cu copaci tineri de fiecare parte (un brad argintiu printre ei) şi un trotuar în formă de pi, în al cărui cel mai umbros colţ se afla o groapă cu nisip pentru copii; dar *noi* atingem acest fel de nisip bogat numai când ne îngropăm o cunoştinţă. În spatele grădinii se afla un teren de fotbal abandonat, de-a lungul căruia Feodor mergea spre Kurfurstendamm. Verdele teilor, negrul asfaltului, cauciucurile de camion sprijinite de balustrade lângă magazinul de accesorii auto, tânăra mireasă zâmbitoare de pe un afiş arătând un pachet de margarină, albastrul firmei unei crâşme, griul faţadelor caselor îmbătrânind pe măsură ce se apropiau de bulevard – toate acestea pâlpâiau pe lângă el pentru a suta oară. Ca întotdeauna când era la câţiva paşi de Kurfürstendamm, a văzut autobuzul virând la orizont în faţa lui: staţia era imediat după colţ, dar Feodor nu a ajuns acolo la timp şi a fost obligat să-l aştepte pe următorul. Deasupra intrării unui cinematograf fusese înălţat un uriaş negru tăiat din carton, cu picioarele sucite în afară, cu pata unei mustăţi pe faţa alhă de sub un melon şi un baston îndoit în mână. În fotolii de răchită, pe terasa unei cafenele învecinate, oameni de afaceri tolăniţi în poziţii identice, cu mâinile identic împreunate în faţă, cu toţii foarte asemănători între ei în privinţa boturilor şi cravatelor, dar probabil diferiţi în privinţa solvabilităţii; iar la curbă stătea o maşină mică, cu o aripă serios avariată, geamuri sparte şi o batistă însângerată pe prag; şase oameni încă mai zăboveau pe acolo, holbându-se la ea. Totul era pătat de soare; un bătrân firav, cu o bărbuţă căruită şi purtând ghetre de pânză, stătea la soare pe o bancă verde, cu spatele la trafic, în timp ce vizavi de el, dincolo de trotuar, o cerşetoare în vârstă, rumenă la faţă, cu picioarele amputate de la pelvis, era aşezată pe jos ca un bust la picioarele unui zid şi vindea şireturi paradoxale. Între case se putea vedea

un lot liber, iar pe acesta înflorea ceva modest și misterios; dincolo de el, șirul continuu al dosurilor negre-ardezie ale caselor, ce păreau să se fi întors ca să plece, având modele alburii ciudate, atractive și aparent complet autonome, amintind nu tocmai de canalele de pe Marte și nu tocmai de ceva foarte îndepărtat și pe jumătate uitat, ca o expresie accidentală dintr-un basm auzit cândva sau vreun vechi decor dintr-o piesă necunoscută.

În josul scării în spirală a autobuzului care oprise s-a ivit o pereche de fermecătoare picioare de mătase: știm, desigur, că scena a fost tocită de atâta folosire, prin eforturile a mii de scriitori de sex masculin, și totuși coborau, aceste picioare, și dezamăgeau: fața era revoltătoare. Feodor a urcat, iar controlorul, pe platforma deschisă de sus, a bătut cu palma în tăblia laterală ca să îi dea de înțeles vatmanului că poate pleca. De-a lungul acestei părți laterale și de-a lungul reclamei la pastă de dinți de pe ea au foșnit vârfurile moi ale rămurelelor de arțar – și ar fi fost plăcut de privit în jos, de sus, la strada lunecând îmbogățită de perspectivă, de n-ar fi fost eternul gând dătător de fiori: iată-l pe el, o variantă de bărbat specială, rară, până acum nedescrisă și nenumită, ocupat cu Dumnezeu știe ce, grăbindu-se de la o lecție la alta, irosindu-și tinerețea cu o sarcină plicticoasă și seacă, cu predatul mediocru de limbi străine – când el are propria lui limbă, din care poate face tot ceea ce dorește – o musculiță, un mamut, o mie de nori diferiți. Ceea ce-ar trebui cu adevărat să predea era acel lucru misterios și rafinat pe care doar el – din zece mii, dintr-o sută de mii, poate chiar dintr-un milion de oameni – știe cum să-l predea: de pildă – gândirea pe mai multe nivele: te uiți la cineva și îl vezi la fel de limpede de parcă ar fi modelat din sticlă și tu ai fi sticlarul, iar în același timp, fără cele mai mici repercusiuni asupra acelei limpezimi, observi un fleac pe o parte – precum asemănarea dintre umbra receptorului de la telefon și o furmică uriașă, ușor zdrobită, iar (toate acestea simultan) convergenței i se adaugă un al treilea gând – amintirea unei seri însorite într-o mică gară rusească; i.e., imagini ce nu au vreo legătură logică cu conversația pe care

o porți în timp ce mintea gonește în jurul exteriorului propriilor tale cuvinte și prin interiorul celor ale interlocutorului tău. Sau: o milă pătrunzătoare – pentru cutia de tinichea de pe un petic cu gunoaie, pentru ilustrata din pachetul de țigări, din seria *Costume naționale*, călcată în picioare în noroi, pentru bietul cuvânt rătăcit repetat de creatura slabă, iubitoare, bună la suflet, care tocmai a fost certată din nimic – pentru tot gunoiul vieții care printr-o distilare alchimică de moment, „experimentul regal", este transformat în ceva de valoare și etern. Sau: senzația permanentă că zilele noastre aici nu sunt decât bani de buzunar, mărunțiș scoțând clinchete în beznă, și că undeva este depozitată adevărata bogăție din care viața ar trebui să știe cum să-și ia dividendele sub formă de vise, lacrimi de fericire, munți îndepărtați. Toate acestea și multe altele (începând cu foarte rarul și durerosul așa-zis „simț al cerului înstelat", menționat se pare într-un singur tratat [*Călătoriile spiritului* de Parker], încheind cu subtilitățile profesioniste din sfera literaturii serioase), le-ar fi putut preda, și preda bine, oricui ar fi dorit, dar nu dorea nimeni – și nimeni nu putea, însă era păcat, ar fi cerut o sută de mărci pe oră, la fel ca unii profesori de muzică. Și în același timp i se părea amuzant să se contrazică: toate astea erau o prostie, umbra unei prostii, visuri îndrăznețe. Nu sunt decât un tânăr rus sărac vânzând surplusul unei educații nobile, în vreme ce mâzgălesc versuri în timpul meu liber, aceasta e suma micii mele nemuriri. Dar nici măcar această nuanță a gândului multifațetat, acest joc al minții cu propriul său sine nu avea potențiali elevi.

Autobuzul a continuat să ruleze – iar acum a ajuns la destinație – casa unei tinere singure și singuratice, foarte atrăgătoare în ciuda pistruilor, purtând întotdeauna o rochie neagră decoltată, și cu buze ca un sigiliu de ceară pe o scrisoare în care nu era nimic. Se uita întruna la Feodor cu o curiozitate gânditoare, nu doar nefiind interesată deloc de remarcabilul roman de Stevenson pe care el îl citea cu ea de trei luni încoace (iar înainte de asta citiseră Kipling în același ritm), dar și neînțelegând nici măcar o propoziție și notând cuvinte așa cum ai nota adresa cuiva pe care știi că n-o să îl vizitezi

niciodată. Chiar şi acum – sau mai precis, exact acum şi încă şi mai agitat ca înainte, Feodor (deşi îndrăgostit de altcineva, care nu se compara ca farmec şi inteligenţă) se întreba ce s-ar întâmpla dacă şi-ar aşeza palma pe acea mână micuţă şi uşor tremurândă, cu unghii ascuţite, stând atât de ademenitor de aproape – şi, fiindcă ştia ce s-ar întâmpla atunci, inima a început deodată să-i bubuie, iar buzele i s-au uscat imediat; în acest moment a fost trezit însă involuntar de o anumită intonaţie a ei, de râsul ei uşor, de mirosul unui anumit parfum pe care îl folosea mereu chiar femeia care îl plăcea pe el, deşi lui acest miros anost, maro-dulceag i se părea insuportabil. Era o femeie lipsită de valoare, vicleană, cu un suflet inert; dar chiar şi acum, când lecţia se terminase şi ieşise în stradă, era cuprins de o senzaţie vagă de enervare; îşi putea imagina, mult mai bine decât tocmai fusese capabil în prezenţa ei, cât de vesel şi dornic ar fi răspuns probabil la toate trupul ei mic şi compact şi, cu o vioiciune dureroasă, a văzut într-o oglindă imaginară mâna lui pe spatele ei şi capul ei cu păr neted şi arămiu aruncat pe spate, iar apoi oglinda s-a golit în mod simbolic şi el a încercat cel mai trivial dintre toate sentimentele de pe pământ: junghiul unei ocazii ratate.

Nu, nu era aşa – nu ratase nimic. Unica bucurie a acestor îmbrăţişări nerealizabile era uşurinţa evocării lor. În timpul ultimilor zece ani de tinereţe singuratică şi reţinută, trăind pe o stâncă unde era întotdeauna un pic de nea şi de unde era cale lungă până jos, la micuţa braserie de la poalele muntelui, se obişnuise cu gândul că între amăgirea iubirii la întâmplare şi dulceaţa tentaţiilor sale era un vid, un gol în viaţă, o absenţă a oricărei acţiuni din partea lui, aşa că ocazional, când se uita la vreo fată care trecea, îşi imagina deodată şi posibilitatea extraordinară de fericire, şi repulsia pentru inevitabila sa imperfecţiune – atribuindu-i în clipa respectivă o imagine romantică, dar diminuându-i tripticul cu secţiunea din mijloc. Ştia, prin urmare, că lectura lor din Stevenson nu va fi niciodată întreruptă de o pauză dantescă, ştia că, dacă ar apărea vreo pauză, el nu ar simţi absolut nimic, în afara unui fior devastator, fiindcă cerinţele imaginaţiei

erau de neîndeplinit și fiindcă goliciunea unei priviri, iertată de dragul ochilor frumoși, umezi, corespundea inevitabil unui defect încă ascuns – expresia vidă a sânilor, care era imposibil de iertat. Dar uneori invidia viața amoroasă simplă a celorlalți bărbați și felul în care ei probabil fluierau în timp ce își scoteau pantofii.

Traversând Piața Wittenberg, unde – ca într-un film color – trandafiri fremătau în vânt împrejurul unei scări antice care cobora către o stație subterană, a mers spre librăria rusească: între lecții avea un strop de timp liber. Așa cum se întâmpla întotdeauna când ajungea pe strada aceasta (începând sub auspiciile unui magazin universal uriaș, care vindea toate formele prostului gust local, și sfârșindu-se după câteva intersecții într-un calm de burg, cu umbre de plopi pe asfaltul desenat peste tot cu cretă de jucătorii de șotron), a întâlnit un scriitor în vârstă din Sankt Petersburg, morbid de amărât, care purta vara pardesiu ca să-și ascundă ponoseala costumului, un om îngrozitor de uscățiv, cu ochi căprui închis bulbucați, riduri de dezgust profund în jurul gurii de maimuță și un fir lung, curbat, crescându-i dintr-un punct negru mare de pe nasul lătăreț – un detaliu ce îi atrăgea atenția lui Feodor Konstantinovici mult mai mult decât conversația acestui intrigant isteț, care se înhăma, de îndată ce întâlnea pe careva, la ceva de genul unei fabule, o străveche anecdotă lungă și forțată ce se dovedea a nu fi decât preludiul la vreo bârfă amuzantă despre o cunoștință comună. Feodor abia se descotorosise de el când a zărit alți doi scriitori, un moscovit blajin și posac, ale cărui ținută și înfățișare aminteau cumva de Napoleon în perioada de pe insulă, și un poet satiric de la ziarul berlinez al emigranților ruși, un omuleț firav, cu o istețime bonomă și o voce liniștită, răgușită. Cei doi, ca și predecesorul lor, apăreau invariabil în zona aceasta, pe care o foloseau pentru plimbările tihnite, bogate în întâlniri, încât ai fi zis că această stradă germană era încălecată de fantoma vagaboandă a unui bulevard rusesc sau că, dimpotrivă, pe o stradă din Rusia, cu câțiva nativi ieșind la plimbare, roiau stafiile palide ale unor nenumărați străini, fluturând printre acești nativi ca o halucinație familiară

şi abia observabilă. Au vorbit un pic despre scriitorul abia întâlnit, iar Feodor a umflat pânzele. După câţiva paşi, l-a observat pe Konceiev citind din mers foiletonul din subsolul paginii din ziarul parizian al emigranţilor ruşi, cu un minunat zâmbet angelic pe faţa rotundă. Inginerul Kern a ieşit dintr-un magazin cu alimente ruseşti, vârând cu grijă un pachet mic în servieta pe care o ţinea lipită de piept, iar pe o stradă laterală (precum confluenţa oamenilor într-un vis sau în ultimul capitol din *Fum* de Turgheniev), a zărit-o pe Marianna Nikolavna Şciogolev cu o altă doamnă, mustăcioasă şi foarte solidă, care probabil era *madame* Abramov. Imediat după aceea, Aleksandr Iakovlevici Cernîşevski a traversat strada – nu, o greşeală – un străin care nici măcar nu semăna cu el.

Feodor Konstantinovici a ajuns la librărie. În vitrină putea vedea, printre zigzagurile, zimţii şi numeralele folosite pe copertele sovietice (era perioada când se purtau titluri precum *A treia iubire*, *Al şaselea simţ* şi *Punctul şaptesprezece*), câteva publicaţii noi ale emigranţilor: un roman de dragoste nou şi corpolent de generalul Kaciurin, *Prinţesa roşie*, *Comunicarea* lui Konceiev, cărţile broşate, de un alb pur, a doi venerabili romancieri, o antologie de poezie recitabilă publicată la Riga, volumul minuscul, de mărimea unei palme, al unei tinere poetese, un ghid *Ce ar trebui să ştie un şofer* şi ultima lucrare a doctorului Utin, *Bazele unei căsnicii fericite*. Mai erau câteva gravuri vechi cu Sankt Petersburgul – într-una din ele transpunerea în oglindă amplasase coloana rostrală pe partea greşită a clădirilor învecinate.

Proprietarul librăriei nu era acolo: plecase la dentist, iar locul îi era ţinut de o doamnă cam întâmplătoare, care citea o traducere rusească a *Tunelului* de Kellerman, într-o poziţie total inconfortabilă, într-un colţ. Feodor Konstantinovici s-a apropiat de masa unde erau expuse periodicele emigraţiei. A despăturit suplimentul literar al ziarului rus din Paris, *Ştiri*, şi cu un fior de entuziasm subit a văzut că rubrica lui Christopher Mortus era dedicată *Comunicării*. „Dacă o face praf?“, a apucat Feodor să gândească, cu o speranţă nebună, deja auzind în urechi, totuşi, nu melodia denigrării,

ci duduitul amplu al elogiilor asurzitoare. A început să citească cu lăcomie.

„Nu îmi mai amintesc cine a spus – poate Rozanov a spus-o pe undeva", începea Mortus hoțește; și, dând mai întâi acest citat fals, iar apoi un gând exprimat de cineva într-o cafenea din Paris după lectura cuiva, începea să strângă aceste cercuri artificiale în jurul *Comunicării* lui Konceiev; dar chiar și așa, nici până la sfârșit nu atingea deloc centrul, ci abia de făcea ici și colo câte un gest fascinant către acesta dinspre circumferință – și iarăși se rotea. Rezultatul era ceva de genul acelor spirale negre, din cercuri de carton, care se rotesc neîncetat în vitrinele gelateriilor din Berlin, într-un efort dement de-a se transforma în centrul unei ținte.

Era o „critică dură" veninoasă și plină de dispreț, fără nici măcar o remarcă justă, fără nici măcar un exemplu – și nu atât cuvintele criticului, cât întreaga lui manieră făcea o jalnică și dubioasă fantomă dintr-o carte pe care Mortus nu avea cum să n-o fi citit cu încântare și din care evita să citeze ca să nu-și facă singur rău prin neconcordanța dintre ceea ce scria el și lucrurile despre care scria; întreaga recenzie părea să fie o ședință de spiritism pentru convocarea unui spirit care se anunță din avans a fi, dacă nu o înșelătorie, măcar o înșelare a simțurilor. „Aceste poeme", încheia Mortus, „produc în cititor o repulsie nedefinită, dar insurmontabilă. Oamenii binevoitori cu talentul lui Konceiev le vor considera probabil încântătoare. Nu vom fi în dezacord – probabil așa și este. Dar în vremurile noastre dificile, cu noile lor responsabilități, când însuși aerul este îmbibat cu o subtilă *angoisse* morală (conștiința căreia este semnul infailibil al «autenticității» unui poet contemporan), micile poeme abstracte și melodioase despre viziuni feerice sunt incapabile să mai seducă pe cineva. Și într-adevăr, cu un soi de ușurare plină de bucurie, poți trece de la ele la orice fel de «document uman», la ceea ce poți citi «printre cuvinte» la anumiți scriitori sovietici (chiar și lipsiți de talent), la o confesiune nepricepută și plină de tristețe, la o scrisoare particulară dictată de emoție și disperare."

La început, Feodor Konstantinovici a simțit o plăcere acută, aproape fizică, la citirea articolului, dar aceasta s-a

risipit imediat şi a fost înlocuită de o senzaţie ciudată, de parcă ar fi fost părtaş la o chestiune perfidă, infamă. Şi-a amintit zâmbetul lui Konceiev de acum o clipă – chiar la citirea acestor rânduri, desigur – şi şi-a dat seama că un zâmbet similar i se putea aplica şi lui, Godunov-Cordînţev, a cărui invidie făcuse echipă cu criticul. Atunci şi-a amintit că însuşi Konceiev, nu o dată, în recenziile lui – din înălţimile sale şi, de fapt, la fel de lipsit de scrupule –, îl înţepase pe Mortus (care era, apropo, în viaţa reală, o femeie de vârstă mijlocie, mamă de familie, care în tinereţe publicase nişte poezii excelente în revista *Apollo* din Sankt Petersburg, iar acum trăia modest, la doi paşi de mormântul Mariei Başkirţeva, suferind de o boală de ochi incurabilă, ce conferea fiecărui rând scris de Mortus un fel de valoare tragică). Iar când Feodor a înţeles ostilitatea infinit de flatantă a acestui articol, s-a simţit dezamăgit că nimeni nu scria despre *el* în felul acesta.

S-a mai uitat şi printr-un mic săptămânal ilustrat publicat de emigranţii ruşi din Varşovia şi a găsit o cronică pe acelaşi subiect, dar croită într-un stil complet diferit. Era o *critique-bouffe*. Valentin Liniov, localnic, care de la număr la număr obişnuia să îşi reverse impresiile diforme, nesăbuite şi deloc gramatical literare, era faimos nu numai fiindcă nu era capabil să priceapă cartea pe care o recenza, dar şi fiindcă, din câte se părea, nu o citea până la capăt. Folosind cu voioşie autorul ca pe o trambulină, purtat de propria lui parafrază, extrăgând fraze izolate în sprijinul concluziilor sale incorecte, interpretând greşit paginile iniţiale şi în consecinţă urmărind frenetic o pistă falsă, îşi croia calea către penultimul capitol în binecuvântata stare a unui pasager care încă nu ştie (iar în acest caz nu află niciodată) că s-a urcat într-un tren greşit. Invariabil, se întâmpla ca, după ce frunzărea orbeşte un roman lung sau o proză scurtă (lungimea nu juca nici un rol aici), să îi furnizeze cărţii propriul lui sfârşit – de obicei exact opus intenţiei autorului. Cu alte cuvinte, să zicem, dacă Gogol ar fi fost contemporan, iar Liniov ar fi scris despre el, Liniov ar fi rămas ferm în convingerea sa nevinovată că Illestakov chiar era revizor. Când

însă, ca acum, scria despre poezie, folosea fără măiestrie mecanismul așa-ziselor „punți între citate". Felul în care discuta despre cartea lui Konceiev se reducea la răspunsurile pe care le dădea în numele autorului la un fel de chestionar din oracole (Floarea ta preferată? Personajul preferat? Ce virtute apreciezi cel mai mult?): „Poetului", scria Liniov despre Konceiev, „îi plac [aici urma un șir de citate, forțat distorsionate prin combinarea lor și prin cerințele cazului acuzativ]. El se teme de [alte cioturi însângerate din versuri]. El găsește alinare în [*même jeu*[1]]; dar pe de altă parte [trei sferturi de vers transformat prin intermediul citatelor într-o declarație plată]; uneori i se pare că" – iar aici Liniov extrăgea fără să vrea ceva mai mult sau mai puțin întreg:

Zile ale vițel ce se coace! Pe bulevarde, statuile albăstrii.
Ceruri nepătate sprijinite pe umerii de nea ai țării natale

– și era de parcă vocea unei viori înecase deodată zumzetul unui cretin patriarhal.

Pe altă masă, un pic mai încolo, erau expuse ediții sovietice și te puteai apleca asupra mocirlei revistelor din Moscova, asupra unui iad de plictiseală, și chiar încerca să descifrezi chinuitoarele strâmtori ale abrevierilor cu majuscule, purtate ca vitele condamnate prin toată Rusia și oribil amintind de notarea vagoanelor de marfă (izbitura tampoanelor, zăngănitul, gresorul cocoșat cu o lanternă, melancolia pătrunzătoare a gărilor uitate de Dumnezeu, tremurul șinelor de tren rusești, infinite trenuri pentru distanțe lungi). Între *Steaua* și *Lampa roșie* (tremurând în fum feroviar), stătea o ediție a revistei sovietice de șah *8 X 8*. În timp ce o răsfoia, bucurându-se de limbajul uman din diagramele problemelor, Feodor a observat un mic articol cu poza unui bătrân cu barbă rară, privind fioros peste ochelari; articolul era intitulat „Cernîșevski și șahul". S-a gândit că l-ar putea amuza pe Aleksandr Iakovlevici și, în parte din acest motiv, în parte fiindcă îi plăceau problemele de șah, a luat revista;

1. Același joc (în fr., în orig.).

fata, rupându-se de Kellerman, „nu putea spune" cât costă, dar știind că Feodor oricum era dator la librărie, l-a lăsat să plece, indiferentă. El a plecat cu sentimentul plăcut că o să se distreze acasă. Nu numai un rezolvator excelent al problemelor, ci și înzestrat în cel mai înalt grad cu abilitatea de-a le compune, găsea în ele nu doar o pauză de odihnă de la muncile lui literare, ci și un fel de lecții misterioase. Ca scriitor, dobândea ceva chiar din sterilitatea acestor exerciții.

Un compozitor de probleme de șah nu trebuie neapărat să joace bine. Feodor era un jucător foarte indiferent și juca fără chef. Îl obosea și înfuria dizarmonia dintre lipsa de dârzenie a gândirii sale de șahist în timpul confruntării și strălucirea notată cu semne de exclamare pe care aceasta se străduia să o atingă. Pentru el, construirea unei probleme diferea de jucat în cam același fel în care un sonet confirmat diferă de polemicile publiciștilor. Elaborarea unei asemenea probleme începea departe de tabla de șah (așa cum elaborarea versurilor începea departe de hârtie), cu corpul într-o poziție orizontală pe canapea (i.e., când corpul devine o linie îndepărtată, de un albastru închis: propriul său orizont), când deodată, dintr-un impuls interior care nu se distingea de inspirația poetică, întrezărea o metodă bizară de a întruchipa vreo idee rafinată sau alta într-o problemă (să zicem, combinarea a două teme, cea indiană și Bristol – sau ceva absolut nou). Pentru o vreme se delecta, cu ochii închiși, cu puritatea abstractă a unui plan realizat numai în ochii minții; apoi își deschidea cu înfrigurare tabla de șah din marochin și cutia cu piese grele, le așeza în mare, pe fugă, și imediat devenea limpede că ideea atât de pur întruchipată în minte avea să necesite aici, pe tablă – pentru a se elibera de cochilia sa groasă, sculptată –, niște munci inimaginabile, un maximum de concentrare mentală, încercări și griji nesfârșite și, mai presus de toate, acea ingeniozitate consecventă din care, în privința șahului, se construiește adevărul. Cântărind alternativele, eliminând într-un fel sau altul construcțiile încâlcite, petele și golurile pionilor ajutători, luptându-se cu soluțiile duble, atingea acurateța de exprimare supremă, economia supremă de forțe armonioase. Dacă nu ar fi fost

sigur (așa cum era și în cazul creației literare) că realizarea schemei exista deja într-o altă lume, din care el o transfera în aceasta, atunci munca prelungită și complexă pe tabla de șah ar fi fost o intolerabilă povară a minții, de vreme ce ar fi trebuit să admită, odată cu posibilitatea realizării sale, și posibilitatea imposibilității sale. Încet-încet, piesele și pătratele începeau să prindă viață și să schimbe impresii. Forța crudă a reginei se transforma într-o putere rafinată, reținută și direcționată de un sistem de pârghii scânteietoare; pionii deveneau mai pricepuți; caii avansau în pas spaniol. Totul căpăta sens și, în același timp, totul era tăinuit. Fiecare creator este un conspirator; și toate piesele care întruchipau ideile lui pe tablă se aflau aici în calitate de conspiratori și vrăjitori. Abia în ultima clipă li se dezvăluia, în mod spectaculos, secretul.

Încă un retuș de detaliu sau două, încă o verificare – și problema era gata. Cheia sa, prima mutare a Albului, era mascată de aparenta ei absurditate – însă exact în distanța dintre aceasta și deznodământul năucitor se măsura unul dintre principalele merite ale problemei; iar felul în care acea singură piesă, ca unsă cu ulei, trecea ușor în spatele alteia după ce glisa peste tot terenul și se strecura sub brațul acesteia, constituia o plăcere aproape fizică, senzația ațâțătoare a unei potriviri ideale. Acum pe tablă strălucea, ca o constelație, o fermecătoare operă de artă, un planetariu al gândului. Aici, totul bucura privirea jucătorului de șah: inteligența atacurilor și a apărărilor, grația mișcărilor întreţesute ale acestora, puritatea șah-maturilor (exact atâtea gloanțe câte inimi); fiecare piesă lustruită părea să fie făcută anume pentru pătratul său; dar probabil cea mai fascinantă din toate era țesătura fină a înșelătorici, abundența de încercări insidioase (a căror respingere avea propria frumusețe complice) și de false poteci pregătite cu grijă pentru cititor.

Coa de-a treia lecție din acea vineri era cu Vasiliev. Editorul cotidianului berlinez al emigranților stabilise legături cu un periodic englezesc obscur, iar acum contribuia acolo cu un articol săptămânal despre situația din Rusia Sovietică. Având un limbaj sărac, își scria acest articol în ciornă, cu

goluri şi presărat cu expresii ruseşti, şi îi cerea lui Feodor o traducere literală a expresiilor care se găsesc de obicei în editoriale: „eşti tânăr doar o dată", „să vezi şi să nu crezi", „ăsta-i un leu, nu un câine" (Krîlov), „un necaz nu vine niciodată singur", „Petru a fost plătit fără să-l jefuiască pe Pavel", „cine-i bun la toate nu-i bun la nimic", „nu poţi face din rahat bici", „necesitatea e mama invenţiei", „nu e decât o ciondăneală de îndrăgostiţi", „hoţul strigă hoţii", „cine se aseamănă se-adună", „săracu-i mereu de vină", „mortul de la groapă nu se mai întoarce", „avem nevoie de Reformă, nu de reforme". Şi foarte adesea apărea expresia „a produs senzaţia unei bombe care explodează". Sarcina lui Feodor consta în a dicta articolul de pe ciorna lui Vasiliev, în forma sa corectată, direct la maşina de scris – asta i se părea extraordinar de practic lui Vasiliev, dar de fapt dictatul era îngrozitor lungit din cauza pauzelor atroce. Însă, destul de ciudat, metoda folosirii de zicători vechi şi fabule s-a dovedit a fi o cale concentrată de a transpune ceva din acele *„moralités"*[1] caracteristice tuturor manifestărilor conştiente ale autorităţilor sovietice: citind articolul încheiat, care i se păruse o tâmpenie în timp ce îl dicta, Feodor a detectat pe sub traducerea stângace şi efectele jurnalistice ale autorului, mişcarea unei idei logice şi viguroase, care înainta constant către scopul său – şi producea cu calm un mat în colţ.

Conducându-l după aceea la uşă, Vasiliev a zis repede, deodată încruntându-şi cu un aer feroce sprâncenele aspre:

— Ei, aţi văzut ce i-au făcut lui Konceiev? Îmi imaginez cât l-a afectat, ce lovitură, ce pleaşcă.

— Nu-i pasă deloc, sunt sigur de asta, a răspuns Feodor şi o expresie de dezamăgire momentană a apărut pe chipul lui Vasiliev.

— Ah, sigur se preface, a ripostat acesta ingenios, înveselindu-se iarăşi. În realitate, sigur e buimăcit.

— Nu cred, a zis Feodor.

— În tot cazul, sufăr şi eu sincer alături de el, a încheiat Vasiliev, cu privirea unuia care n-are deloc chef să se despartă de această suferinţă.

---

1. Valori morale (în fr., în orig.).

Într-un fel istovit, dar fericit că se terminase ziua de lucru, Feodor Konstantinovici a urcat într-un tramvai şi şi-a deschis revista (din nou întrezărirea chipului înclinat al lui Cernîşevski – tot ce ştiu despre el e că era „o seringă cu acid sulfuric", aşa cum spune Rozanov, cred, pe undeva, şi că a scris romanul *Ce-i de făcut?*, care se amestecă în mintea mea cu *A cui e vina?* al altui scriitor social). A fost absorbit de examinarea problemelor şi în curând s-a convins că, dacă n-ar fi fost două finaluri de partidă geniale, ale unui bătrân maestru rus, plus câteva retipăriri interesante din publicaţii străine, această *8 X 8* nu ar fi meritat cumpărată. Exerciţiile studenţeşti conştiincioase ale tinerilor compozitori sovietici nu erau atât „probleme", cât „teme": ele tratau încâlcit vreo temă mecanică sau alta (un fel de „prins în ace" şi „desprins"), fără nici o urmă de poezie; erau benzi de şah desenate şi nimic mai mult, iar piesele împinse şi îmbrâncite îşi făceau treaba stângace cu o seriozitate proletară, resemnându-se cu prezenţa soluţiilor duble din variantele terne şi cu aglomerarea de pioni poliţişti.

După ce a ratat staţia, a reuşit totuşi să sară din tramvai la grădina publică, rotindu-se imediat pe călcâie, aşa cum faci de obicei după ce te dai jos brusc dintr-un tramvai, şi a pornit, prin faţa bisericii, pe Agamemnonstrasse. Era începutul serii, cerul era lipsit de nori, iar lumina neclintită şi calmă a soarelui conferea fiecărui obiect un aer de sărbătoare paşnic şi liric. O bicicletă, sprijinită de un zid luminat în galben, era uşor înclinată spre exterior, ca unul dintre caii laterali de la o troică, dar încă şi mai perfectă ca formă era umbra ei transparentă de pe perete. Un domn în vârstă, solid, agitându-şi posteriorul, se grăbea la tenis, îmbrăcat cu o cămaşă extravagantă şi pantaloni de oraş şi purtând trei mingi gri într-o plasă, iar alături de el, mergând cu agilitate pe tălpi de cauciuc, era o tânără nemţoaică, genul sportiv, cu faţă portocalie şi păr auriu. Din spatele pompelor viu colorate dintr-o staţie de benzină cânta un radio, în timp ce deasupra pavilionului se profilau litere galbene verticale pe albastrul deschis al cerului – numele unei firme de maşini – iar pe a doua literă, pe „E" (ce păcat că nu era

pe prima, pe „B" – ar fi făcut o vinietă alfabetică), stătea o mierlă adevărată, cu cioc galben – de dragul economiei – cântând mai tare decât radioul. Casa în care locuia Feodor era pe colţ şi se ităa în afară ca o corabie roşie uriaşă, purtând la proră o structură complexă de sticlă, plină de turnuleţe, de parcă un arhitect molâu şi amorţit înnebunise subit şi dăduse atacul spre cer. În toate balconaşele ce încorsetau casa, nivel după nivel, înflorea vreo plantă verde şi numai al Şciogolevilor era gol şi dezordonat, cu un ghiveci orfan pe parapet şi un cadavru atârnat în afară, blănuri mâncate de molii scoase la aer.

Chiar de la începutul şederii sale în acest apartament, Feodor, bănuind că o să aibă nevoie de linişte deplină seara, îşi rezervase dreptul de a cina în camera lui. La masă, printre cărţi, îl aşteptau acum două sendvişuri gri, cu un mozaic strălucitor de cârnaţi, o ceaşcă de ceai stătut şi o farfurie cu *kisel* roz (de dimineaţă). Mestecând şi sorbind, a deschis iarăşi *8 X 8* (din nou a fost ţintuit cu privirea de un fioros N.G. Ce.) şi a început să se bucure în tăcere de un studiu în care puţinele piese albe păreau să stea suspendate deasupra unui abis şi totuşi repurtau victoria. Apoi a găsit o fermecătoare problemă de mat în patru mutări, de un maestru american, a cărei frumuseţe consta nu doar în mecanismul de mat ingenios ascuns, dar şi în faptul că, în replică la un atac tentant, însă incorect, Negrul, comasându-şi şi blocându-şi propriile piese, reuşea să construiască la ţanc un pat ermetic. Apoi, într-una dintre producţiile sovietice (P. Mitrofanov, Tver), se ivea un exemplu frumos de cum să faci o gafă: Negrul avea NOUĂ pioni – al nouălea fiind adăugat în mod evident în ultima clipă, pentru a evita o soluţie dublă, de parcă un scriitor schimbase în grabă pe şpalt un „lui i se va spune cu siguranţă" cu mai corectul „lui i se va spune fără îndoială", fără să observe că imediat urma „despre reputaţia ei îndoielnică".

Deodată a simţit un junghi amar – de ce în Rusia totul devenise de mântuială, morocănos şi şters, cum putuse ţara să fie atât de prostită şi zăpăcită? Sau vechiul îndemn „spre lumină" ascundea un cusur fatal, care în timpul înaintării

către obiectiv devenise tot mai evident, până ce se dezvăluise că această „lumină" ardea la fereastra unui gardian de pușcărie și că asta era tot? Când se ițise această stranie dependență între ascuțirea setei și înnămolirea izvorului? În anii 1840? În anii 1860? Și ce era „de făcut" acum? N-ar trebui respins orice dor de patria natală, de orice patrie în afară de cea care este cu mine, în mine, cea care este prinsă precum nisipul argintiu al mării de pielea tălpilor mele, cea care trăiește în privirea mea, în sângele meu, cea care dă profunzime și distanță fundalului fiecărei speranțe a vieții? Într-o zi, oprindu-mă din scris, mă voi uita pe fereastră și voi vedea o toamnă rusească.

Niște prieteni de-ai familiei Șciogolev, plecați în Danemarca pe timpul verii, îi lăsaseră de curând un radio lui Boris Ivanovici. Îl puteai auzi zgâlțâindu-l, gâtuind scârțâielile și trosniturile, mutând o mobilă fantomatică. Ciudată distracție!

Între timp, camera se întunecase; deasupra contururilor înnegrite ale caselor de dincolo de curte, unde ferestrele erau deja luminate, cerul avea o nuanță de ultramarin, iar pe sârmele negre dintre hornurile negre strălucea o stea – care, ca orice stea, putea fi văzută cum se cuvine numai comutându-ți privirea, așa încât toate celelalte să nu mai fie focalizate. Și-a proptit bărbia în pumn și a rămas acolo, la masă, privind pe fereastră. În depărtare, un orologiu mare (a cărui poziție își promitea mereu să o definească, dar întotdeauna uita, mai cu seamă de vreme ce nu se auzea niciodată pe sub stratul de zgomote diurne) a bătut încet de ora nouă. Era vremea să meargă să se întâlnească cu Zina.

De obicei se întâlneau de partea cealaltă a podului de cale ferată, pe o stradă liniștită din apropiere de Grünewald, unde masivele muntoase de case (careuri de cuvinte încrucișate întunecate, în care nu totul fusese încă umplut de lumină galbenă) erau întrerupte de loturi pustii, grădini de zarzavat și magazii de cărbuni („cifrurile și gemetele beznei" – un vers de-al lui Konceiev), unde era, apropo, un gard remarcabil, făcut dintr-un altul care fusese demontat altundeva (poate în alt oraș) și care înainte înconjurase tabăra unui circ ambulant,

dar scândurile fuseseră acum aşezate într-o ordine oarecare, de parcă ar fi fost îmbinate de un orb, aşa încât fiarele circului, pictate cândva pe ele şi amestecate în timpul transportului, se dezintegraseră în părţile lor componente – ici era piciorul unei zebre, colo o spinare de tigru, iar şoldul vreunui animal apărea alături de laba întoarsă a altei creaturi: promisiunea de-o viaţă pentru o viaţă ce va urma fusese ţinută în privinţa gardului, dar ruptura imaginilor lumeşti de pe el distrugea valoarea lumească a nemuririi; noaptea însă, puţine se puteau distinge din el, în timp ce umbrele exagerate ale frunzelor (era un felinar în preajmă) se aşterneau pe scânduri într-un mod absolut logic, într-o ordine perfectă – asta servea ca un soi de compensaţie, cu atât mai mult cu cât era imposibil să le transferi în altă parte, odată cu scândurile, după ce le dezmembrai şi amestecai modelul: ele nu puteau fi transferate decât *in toto*[1], împreună cu întreaga noapte.

Aşteptând sosirea ei. Ea întârzia întotdeauna – şi întotdeauna venea pe alt drum decât el. Astfel, se dovedea că până şi Berlinul putea fi misterios. Prin flori de tei tot pâlpâie o lumină. Ne-nvăluie un calm înmiresmat. Ca peste-un trunchi de pom o zibeliná: o umbră pe la colţ a lunecat. Cerul de noapte, dincolo de-o poartă, e-o piersică ce-acuma dá în pârg. Apa lucind, Veneţia ne-o arată. Strada dă-n China, stele-n Volga curg! Ah, jură-mi să te-ncrezi mereu în vise, şi-n fantezie veşnic tu să crezi, nicicând să nu-ţi laşi gândurile-nchise, cu braţu-întins un zid să nu loveşti.

Ea apărea întotdeauna pe neaşteptate din beznă, ca o umbră care îşi părăseşte elementul natural. La început, gleznele erau cele care i se iveau în lumină: şi le mişca ţinându-le apropiate, de parcă ar fi mers pe o sfoară mlădioasă. Rochia de vară era scurtă, de culoarea nopţii, culoarea felinarelor şi a umbrelor, a trunchiurilor de copaci şi a pavajului strălucitor - mai deschisă decât braţele goale şi mai întunecată decât chipul. Genul acesta de vers alb i-l dedica Blok lui Georgi Ciulkov. Feodor a sărutat-o pe buzele moi, ea şi-a sprijinit capul pentru o clipă pe clavicula lui,

1. În întregime (în lat., în orig.).

iar apoi, eliberându-se iute, a păşit alături de el, la început cu o tristeţe aşternută pe faţă, de parcă în timpul celor douăzeci de ore de despărţire se petrecuse un dezastru nemaiauzit, însă apoi şi-a revenit încet-încet şi acum zâmbea – zâmbea aşa cum nu o făcuse niciodată de-a lungul zilei. Ce îl fascina la ea cel mai mult? Înţelegerea ei perfectă, diapazonul absolut al instinctului ei pentru tot ceea ce iubea el? Când discutai cu ea, te puteai înţelege fără nici un fel de punţi, iar el abia dacă avea timp să remarce vreo trăsătură amuzantă a nopţii înainte ca ea să i-o arate cu degetul. Şi Zina nu doar că era alcătuită, cu isteţime şi eleganţă, pe măsura lui de un destin foarte riguros, ci ei amândoi, formând o unică umbră, erau făcuţi pe măsura a ceva nu tocmai de înţeles, dar minunat şi mărinimos, care îi înconjura necontenit.

La început, când se mutase la Şciogolevi şi o văzuse pentru prima oară, avusese senzaţia că ştia multe despre ea, că până şi numele ei îi era de mult familiar, şi anumite caracteristici ale vieţii ei, dar până nu i-a vorbit, nu a putut discerne de unde şi cum le ştia. La început o întâlnea doar la cină şi o privea atent, studiindu-i fiecare mişcare. Ea abia dacă îi vorbea, deşi după anumite semne – nu atât după pupilele ochilor, cât după luciul acestora, care părea înclinat către el – simţea că îi observa fiecare privire şi că toate mişcările ei erau restrânse de cele mai uşoare văluri ale impresiei pe care o producea chiar atunci asupra lui; şi fiindcă lui i se părea absolut imposibil să aibă vreun rol în viaţa ei, suferea atunci când detecta la ea ceva deosebit de încântător şi era bucuros şi uşurat când zărea vreun cusur în frumuseţea ei. Părul deschis la culoare, care se contopea imperceptibil şi strălucitor cu aerul însorit din jurul capului, vena de-un albastru pal de pe tâmplă, o alta pe gâtul lung şi gingaş, mâna delicată, cotul ascuţit, îngustimea şoldurilor, slăbiciunea umerilor şi strania înclinare înainte a trupului graţios, de parcă podeaua pe care gonea ea, prinzând viteză ca un patinator, se înclina întotdeauna spre refugiul scaunului sau mesei pe care stătea obiectul căutat de ea – toate acestea erau percepute de el cu o claritate chinuitoare, iar apoi, de-a lungul zilei, erau reluate de o infinitate de ori

în amintire, revenind tot mai leneș, mai palid și mai spasmodic, pierzându-și viața și diminuându-se ca urmare a repetițiilor automate ale imaginii dezintegrându-se până la o simplă schiță spartă și încețoșată, în care nu mai supraviețuia nimic din viața originală; dar de îndată ce o vedea din nou, toată această muncă subconștientă îndreptată către distrugerea imaginii ei, de a cărei putere se temea tot mai mult, se risipea, iar frumusețea izbucnea din nou – apropierea ei, accesibilitatea ei înspăimântătoare pentru privirea lui, unitatea reconstituită a tuturor detaliilor. Dacă în timpul acelor zile ar fi trebuit să răspundă în fața vreunei curți supra-senzoriale (vă amintiți cum a zis Goethe, arătând cu bastonul către cerul înstelat: „Iată conștiința mea!"), abia dacă s-ar fi putut decide să spună că o iubea – fiindcă înțelesese de mult că era incapabil să-și dea sufletul întreg cuiva sau pentru ceva: forța de muncă a acestuia îi era mult prea necesară pentru propriile lui afaceri; însă pe de altă parte, când o privea, atingea imediat (pentru a cădea iarăși peste o clipă) asemenea culmi ale tandreței, pasiunii și milei, cum puține iubiri pot atinge. Noaptea, mai ales după lungi perioade de muncă mentală, pe jumătate trezit din somn, dar nu pe calea rațiunii, ci prin ușa din spate a delirului, cu un extaz nebun, mult prelungit, simțea prezența ei în cameră, pe un pat pliant pregătit în grabă și neglijent de un scenograf, la doi pași de el, însă în timp ce-și hrănea agitația și se desfăta cu tentația, în scurtimea distanței, în posibilitățile cerești care, apropo, nu aveau nimic carnal (sau mai degrabă aveau un soi de înlocuitor binecuvântat pentru carne, exprimat în termeni semi-onirici), era atras înapoi în uitarea somnului, unde se retrăgea fără speranță, crezând că încă mai continua să își țină strâns premiul. De fapt, ea nu-i apărea deloc în vise, mulțumindu-se să își delege diferiți reprezentanți și confidenți care nu aveau nici o asemănare cu ea, dar care produceau senzații ce-l zăpăceau – la care zorii albăstrii erau martori.

Iar apoi, trezindu-se de-a binelea la zgomotele dimineții, acosta imediat chiar în toiul fericirii ce îi seca inima și era bine să fie viu și pâlpâia prin ceață un eveniment care

tocmai era pe cale să se petrecă. Dar încercând să şi-o imagineze pe Zina, tot ceea ce vedea era o schiţă vagă, pe care vocea ei de dincolo de perete era incapabilă să o însufleţească. Iar peste o oră sau două o întâlnea la masă şi totul se reînnoia şi înţelegea din nou că fără ea n-ar exista nici o ceaţă matinală a fericirii.

Într-o seară, la două săptămâni după ce se mutase acolo, ea îi bătuse la uşă şi intrase, cu un pas hotărât şi trufaş şi cu o expresie aproape dispreţuitoare pe chip, ţinând în mână un mic volum ascuns sub o copertă roz.

— Am o rugăminte, a zis ea vioi şi sec. Vreţi să-mi semnaţi asta?

Feodor a luat cartea – şi a recunoscut un exemplar din volumul său de poezii, plăcut uzat, plăcut înmuiat de doi ani de folosire (era ceva absolut nou pentru el). S-a apucat să deschidă foarte încet călimara – deşi alteori, când voia să scrie, dopul sărea ca la sticla de şampanie; între timp Zina, privindu-i degetele care bâjbâiau pe la dop, a adăugat în grabă:

— Numai numele, vă rog, numai numele.

F. Godunov-Cerdînţev şi-a scris numele şi era pe cale să pună data, dar s-a răzgândit, temându-se ca nu cumva ea să detecteze în asta vreun accent vulgar.

— E bine aşa, mulţumesc, a zis ea şi a ieşit, suflând asupra paginii.

Peste două zile era duminică, iar pe la ora patru a devenit deodată limpede că ea era singură acasă; el citea în camera lui; ea era în sufragerie şi tot făcea scurte expediţii din când în când în camera ei, de cealaltă parte a vestibulului, fluierând din mers, iar în paşii ei uşori şi vioi se afla o enigmă topografică, de vreme ce o uşă de la sufragerie dădea direct către camera ei. Însă noi citim şi vom continua să citim. „Mai mult timp, mai mult timp, pentru cât de mult timp posibil, fi-voi într-o ţară străină. Şi, deşi gândurile mele, numele meu, lucrările mele vor aparţine Rusiei, eu însumi, organismul meu muritor, voi fi înlăturat din ea" (şi în acelaşi timp, în plimbările lui prin Elveţia, omul care putea scrie *astfel*, obişnuia să lovească mortal cu bastonul

şopârlele care îi tăiau calea – „progeniturile diavolului" – aşa cum zicea cu greaţa unui ucrainean şi ura unui fanatic). O întoarcere inimaginabilă! Regimul: ce-mi pasă mie! Sub monarhie – steaguri şi tobe, sub republică – steaguri şi alegeri... Ea a trecut din nou. Nu, gata cu cititul – prea agitat, prea plin de senzaţia că altul în locul lui ar ieşi relaxat şi i s-ar adresa cu dezinvoltură; dar când se imagina ieşind ca într-o plutire, dând buzna în sufragerie şi neştiind ce să spună, îşi dorea ca ea să plece cât mai curând sau ca Şciogolevii să vină acasă. Şi exact în clipa în care s-a hotărât să înceteze să mai asculte şi să-şi concentreze întreaga atenţie asupra lui Gogol, Feodor s-a ridicat iute şi s-a dus în sufragerie.

Ea stătea lângă uşa de la balcon şi, cu buzele strălucitoare întredeschise, îndrepta un fir către un ac. Prin uşa deschisă se putea vedea micul balcon steril şi auzi ropotul şi clinchetul infim al picăturilor de ploaie căzând – era o aversă puternică şi caldă de aprilie.

— Scuze, n-am ştiut că sunteţi aici, a zis Feodor, minţind. Am vrut doar să vă spun ceva despre cartea aceea a mea: nu e tocmai ce trebuie, poeziile sunt proaste, adică, nu sunt toate proaste, dar în general. Cele pe care le-am publicat în ultimii doi ani în *Gazeta* sunt mult mai bune.

— Mie mi-a plăcut foarte mult cea pe care aţi recitat-o la seara aceea de poezie, a zis ea. Cea cu rândunica strigând în zbor.

— Ah, aţi fost acolo? Da. Dar am altele încă şi mai bune, vă asigur.

Ea a sărit deodată din scaun, şi-a aruncat lucrul de mână pe locul unde stătuse şi, legănându-şi braţele, aplecată înainte, cu paşi mici şi iuţi, parcă alunecoşi, s-a dus repede în camera ei şi s-a întors cu nişte tăieturi din ziare – poeziile lui şi ale lui Konceiev.

— Dar cred că n-am totul aici, a spus.

— Nu ştiam că se întâmplă lucruri din astea, a zis Feodor şi a adăugat stângaci: De-acum înainte o să le cer să facă un contur de găurele în jurul lor cu un perforator – ştiţi, ca la cuponane, ca să le puteţi desprinde mai uşor.

Ea a continuat să-şi facă de lucru cu un ciorap întins peste o ciupercă de lemn şi, fără să ridice privirea, dar zâmbind iute şi şiret, a spus:

— Mai ştiu şi că locuinţi pe strada Tannenberg, la numărul 7, mergeam adesea acolo.

— Da? a zis Feodor uimit.

— O cunoşteam pe nevasta lui Lorentz din Sankt Petersburg – mi-a dat lecţii de desen.

— Ce bizar, a zis Feodor.

— Romanov este acum la Munchen, a continuat ea. Un caracter foarte discutabil, dar lucrările lui mi-au plăcut întotdeauna.

Au discutat despre Romanov şi picturile lui. Atinsese deplina maturitate. Muzeele îi cumpărau lucrările. După ce trecuse prin toate, îmbogăţit cu o bogată experienţă, se întorsese la o armonie expresivă a liniei. Îi ştiţi *Fotbalistul*? Este o reproducere aici, în revista asta, iat-o. Chipul palid, transpirat, deformat de tensiune, al unui jucător înfăţişat din cap până în picioare, pregătindu-se să şuteze spre poartă în plină viteză, cu o forţă teribilă. Păr roşcat ciufulit, un strop de noroi pe tâmplă, muşchii întinşi ai gâtului dezgolit. Un maiou violet şifonat, ud fleaşcă, lipit pe alocuri de trup, coboară mult peste şortul împroşcat şi este tăiat de minunata diagonală a unui pliu măreţ. E pe cale să atace mingea dintr-o parte; o mână ridicată, cu degetele larg deschise, participă la dezlănţuirea şi tensiunea generală. Dar cele mai importante, desigur, sunt picioarele: o coapsă albă strălucitoare, un genunchi enorm marcat de cicatrice, ghete umflate de noroi întunecat, gros şi fără formă, şi totuşi marcate de o graţie extrem de precisă şi plină de forţă. Ciorapul a alunecat în josul unei pulpe viguros răsucite, un picior este înglodat în nămol gras, celălalt e pe cale să lovească – şi încă cum! – mingea hidoasă, neagră ca smoala – şi toate acestea pe un fundal gri întunecat, saturat de ploaie şi zăpadă. Privind acest tablou puteai *deja* auzi şuieratul obuzului de piele, puteai *deja* vedea plonjonul disperat al portarului.

— Şi mai ştiu ceva, a zis Zina. Trebuia să mă ajutaţi cu o traducere, v-a vorbit Cearski despre ea, dar din cine ştie ce motiv nu aţi mai apărut.

— Ce bizar, a repetat Feodor.

S-a auzit un pocnet în hol – era Marianna Nikolavna întorcându-se –, iar Zina s-a ridicat fără grabă, şi-a adunat tăieturile laolaltă şi s-a dus în camera ei – Feodor a înţeles abia mai târziu de ce a considerat necesar să se comporte aşa, însă pe moment i s-a părut nepoliticos –, iar când doamna Şciogolev a intrat în sufragerie, se simţea de parcă ar fi furat zahăr din bufet.

Într-o seară, peste câteva zile, a auzit din camera lui, fără să vrea, o discuţie nervoasă – esenţa era că trebuiau să sosească oaspeţii şi era vremea ca Zina să coboare cu cheia. A auzit-o ducându-se, iar după o scurtă luptă interioară şi-a inventat o plimbare – să zicem până la automatul de timbre poştale din grădina publică. Pentru a desăvârşi iluzia, şi-a pus o pălărie, deşi practic nu purta niciodată. Luminiţa s-a stins în timp ce cobora, însă imediat s-a auzit un clic şi s-a aprins la loc: ea, aflată jos, era cea care apăsase pe buton. A găsit-o stând lângă uşa cu geam, jucându-se cu cheia rotită pe deget, iluminată pe de-a-ntregul, puternic, totul strălucind – puloverul ei turcoaz tricotat, unghiile şi perişorii netezi de pe antebraţul ei.

— E descuiat, a zis ea, dar el s-a oprit şi au început amândoi să se uite prin geam la noaptea întunecată şi neclintită, la lampa cu gaz, la umbra balustradei.

— Se pare că nu vin, a şoptit ea, făcând cheile să scoată un clinchet uşor.

— Aşteptaţi de mult? a întrebat el. Dacă vreţi, stăm cu rândul – şi în acel moment lumina s-a stins. Dacă vreţi, stau aici toată noaptea, a adăugat în întuneric.

Ea a râs, iar apoi a oftat brusc, sătulă parcă de aşteptare. Prin geam, lumina cenuşie din stradă cădea pe amândoi, iar umbra modelului de fier al uşii unduia pe ea şi continua oblic pe el, ca o bandulieră, în timp ce pe perete se aşternea un curcubeu iridescent. Şi, aşa cum i se întâmpla adesea – deşi de data asta a fost mai intens ca oricând –, Feodor a simţit deodată – în acest întuneric sticlos – ciudăţenia vieţii, ciudăţenia magiei sale, de parcă un colţ al ei ar fi fost întors pe dos, iar el i-ar fi zărit o clipă căptuşeala neobişnuită. Aproape

de fața lui era obrazul ei catifelat și cenușiu, străbătut de o umbră, iar atunci când deodată, cu o misterioasă tulburare și o sclipire ageră în ochi, Zina s-a întors spre el și umbra i s-a mutat peste buze, schimbând-o într-un mod straniu, el a profitat de libertatea absolută din această lume a umbrelor pentru a o apuca de coatele fantomatice; dar ea s-a strecurat din acest model și, cu o lovitură rapidă a degetului, a reaprins lumina.

— De ce? a întrebat el.

— O să vă explic altă dată, a răspuns Zina, fără să-și ia ochii de la el.

— Mâine, a zis Feodor.

— Bine, mâine. Dar vreau să vă avertizez că nu o să aibă loc nici o conversație între mine și dumneavoastră în casă. Asta ca să fie clar.

— Atunci haideți să.... a început el, însă în acel moment bondocul colonel Kasatkin și nevasta lui cea înaltă și ofilită s-au ivit de cealaltă parte a ușii.

— O seară foarte bună și ție, drăguță, a zis colonelul, despicând noaptea dintr-o singură lovitură.

Feodor a ieșit în stradă.

În ziua următoare a izbutit să o prindă la colț, când se întorcea de la muncă. Au aranjat să se întâlnească după cină, pe o bancă pe care o detectase în seara precedentă.

— Deci, de ce? a întrebat-o după ce s-au așezat.

— Din cinci motive, a zis ea. În primul rând, fiindcă nu sunt nemțoaică, în al doilea rând, fiindcă abia m-am despărțit miercurea trecută de logodnicul meu, în al treilea rând, fiindcă n-ar avea... hmm, rost, în al patrulea rând, fiindcă nu mă cunoașteți deloc și, în al cincilea rând...

Ea a tăcut, iar Feodor i-a sărutat prudent buzele fierbinți, moi, dureroase.

— De asta, a zis ea, trecându-și degetele peste ale lui și apăsându-i-le puternic.

De atunci se întâlneau în fiecare seară. Marianna Nikolavna, care nu îndrăznea niciodată să o întrebe despre nimic (simpla sugerare a unei întrebări ar fi atras cunoscuta furtună), ghicise că fiica ei se întâlnea cu cineva, cu atât mai mult

cu cât știa de misteriosul logodnic. Era un individ ciudat, bolnăvicios, dezechilibrat (așa, cel puțin, și-l imagina Feodor din descrierea Zinei – și, desigur, acei oameni *descriși* sunt de obicei înzestrați cu o trăsătură de bază: nu zâmbesc niciodată), pe care ea îl întâlnise când avea șaisprezece ani, cu trei ani în urmă, el fiind cu doisprezece ani mai mare, iar în această vârstă a lui era ceva întunecat, neplăcut și amar. Apoi, conform relatării ei, întâlnirile lor avuseseră loc fără să fi fost exprimat vreun sentiment de iubire, iar fiindcă ea nu făcuse niciodată măcar o referire la un sărut, impresia lăsată era că nu fusese decât o succesiune nesfârșită de conversații plictisitoare. Ea a refuzat cu hotărâre să îi dezvăluie numele sau măcar genul de muncă (deși lăsa de înțeles că era, într-un fel, un om de geniu), iar Feodor îi era recunoscător în secret pentru asta, înțelegând că o fantomă care nu are nici nume, nici mediu înconjurător va păli mai ușor – cu toate astea simțea junghiuri de dezgustătoare gelozie pe care să străduia să nu le analizeze, însă această gelozie era mereu prezentă chiar după colț, iar gândul că undeva, cândva, probabil, ar putea întâlni privirea neliniștită și îndurerată a acestui domn făcea ca totul din jurul lui să împrumute veșmintele nocturne ale vieții, ca natura în timpul unei eclipse. Zina jura că nu îl iubise niciodată, că lăsase să treneze din lipsă de voință o idilă răsuflată cu el și că ar fi continuat să o facă dacă nu s-ar fi ivit Feodor; dar el era incapabil să discearnă la ea vreo lipsă de voință, mai degrabă remarca un amestec de timiditate feminină și hotărâre nefeminină în toate. În ciuda complexității minții, ea avea o simplitate firească foarte convingătoare, așa încât își permitea mai multe decât ar fi putut alții, chiar și viteza cu care ajunseseră împreună i se părea lui Feodor absolut firească, în lumina vie a francheții ei.

Acasă, ea se purta în așa fel încât era monstruos să-ți imaginezi o întâlnire pe înserate cu această tânără doamnă ciudată, posomorâtă; dar nu era prefăcătorie, mai degrabă era tot o formă idiosincrasică de franchețe. Odată, când a oprit-o în glumă pe micul coridor, ea a pălit de furie și nu a venit la întâlnire în acea seară, iar mai târziu l-a forțat să îi jure că nu va mai face asta niciodată. Foarte curând

a înțeles și de ce: situația casnică era de-o asemenea josnicie, încât pe acest fundal atingerea fugară a mâinilor între un chiriaș și fiica proprietarului ar fi fost pur și simplu interpretată drept „ceva" între ei.

Tatăl Zinei, Oscar Grigorievici Mertz, murise de angină pectorală în Berlin cu patru ani în urmă și, imediat după moartea lui, Marianna Nikolavna se căsătorise cu un bărbat pe care Mertz nu l-ar fi primit să-i treacă pragul, unul dintre acei ruși înfumurați și vulgari care, atunci când se ivește ocazia, savurează cuvântul „jidan" de parcă ar fi o smochină grasă. Dar, ori de câte ori bunul Șciogolev era plecat, apărea în casă, pur și simplu, unul dintre amicii lui de afaceri dubioase, un baron balcanic uscățiv cu care îl înșela Marianna Nikolavna – iar Feodor, care se întâmplase să îl vadă pe baron o dată sau de două ori, nu putea să nu se întrebe, cu un fior de dezgust, ce puteau găsi unul la celălalt și, dacă găseau ceva, ce procedură adoptau, această femeie în vârstă, corpolentă, cu față de broască râioasă și acest schelet bătrân, cu dinți stricați.

Dacă uneori era chinuitor să știe că Zina era singură în acel apartament și că înțelegerea dintre ei îl împiedica să-i vorbească, era chinuitor într-un mod total diferit atunci când Șciogolev rămânea singur acasă. Cum nu iubea singurătatea, Boris Ivanovici începea repede să se plictisească, iar Feodor auzea din camera lui foșnetul plictiselii crescânde, de parcă apartamentul ar fi fost năpădit încet de scaieți – care acum îi crescuseră până la ușă. Implora soarta să îl distragă ceva pe Șciogolev, dar (până a primit radioul) salvarea nu se ivea. Urma, inevitabil, ciocănitul de rău augur, tacticos, iar Boris Ivanovici, zâmbind oribil, se strecura pe jumătate în cameră. „Dormeați? V-am deranjat?", întreba, văzându-l pe Feodor întins pe spate pe canapea, iar apoi, intrând cu totul, închidea bine ușa în urma sa și se așeza la picioarele lui, oftând. „Mă plictisesc, mă plictisesc de moarte", zicea și se lansa în vreun subiect preferat. În domeniul literaturii avea o părere foarte bună despre *L'homme qui assassina*[1] de Claude

1. *Omul care-a asasinat* (în fr., în orig.) – roman publicat în 1906 al scriitorului francez Claude Farrère.

Farrère, iar în domeniul filosofiei studiase *Protocoalele înțelepților Sionului*. Putea discuta despre aceste două cărți cu orele, de parcă nu citise nimic altceva toată viața. Era generos cu poveștile despre practica judiciară în provincie și cu anecdotele cu evrei. În loc de „Am servit niște șampanie și am pornit", se exprima în maniera următoare: „Am dat cep la o spumoasă – și hopa". Ca în cazul celor mai mulți flecari, amintirile lui conțineau întotdeauna vreun mare palavragiu care îi povestise nenumărate lucruri interesante („N-am mai întâlnit în viața mea pe cineva așa de inteligent ca el", spunea cam necioplit) – și de vreme ce era imposibil să ți-l imaginezi pe Boris Ivanovici în rolul unui ascultător tăcut, trebuia să admiți că asta era o formă specială de dedublare a personalității.

Odată, când remarcase niște foi de hârtie scrise pe biroul lui Feodor, a zis, adoptând un ton proaspăt, însuflețit:

— Ah, de-aș avea eu o clipă, două, ce roman aș mai trage! Inspirat din viața adevărată. Imaginați-vă genul ăsta de lucruri: un ticălos în vârstă – dar încă în floare, pătimaș, însetat după fericire – ajunge să cunoască o văduvă, iar ea are o fiică, doar o fetiță – știți ce vreau să zic, când nimic nu e deocamdată format, însă are deja un fel de a merge care te scoate din minți -, o fâșneață de fată, foarte blondă, palidă, cu albastru sub ochi – și bineînțeles că ea nici nu se uită la țapul bătrân. Ce-i de făcut? Păi, nu stă mult pe gânduri și se hotărăște, se însoară cu văduva. Bun. Se mută împreună, toți trei. Aici poți continua la nesfârșit – tentația, chinul veșnic, mâncărimea, speranțele nebune. Și rezultatul – o greșeală de calcul. Timpul zboară, el îmbătrânește, ea înflorește – și nimicuța. Ea tot trece și te pârjolește cu o privire de dispreț. Ei? Nu simțiți ceva aer de tragedie dostoievskiană? Povestea asta, vedeți, i s-a întâmplat unui bun prieten de-al meu, odată ca niciodată, într-un tărâm de basm, pe când Verde Împărat era tânăr și curat – iar Boris Ivanovici, întorcându-și privirea întunecată, își țuguia buzele și scotea un sunet melancolic, exploziv.

— Jumătatea mea cea bună, a spus cu alt prilej, a fost vreme de douăzeci de ani nevasta unui jidan și s-a încurcat

cu o șleahtă întreagă de ovrei, prin alianță. A trebuit să depun ceva eforturi ca să scap de duhoarea aia. Zina (își numea fiica vitregă fie așa, fie Aida, în funcție de dispoziție), slavă Domnului, nu are nici o trăsătură specifică – ar trebui să îi vedeți verișoara, una dintre brunetele acelea mici și grase, știți, cu puf pe buza de sus. De fapt, m-am gândit că Marianna mea, când era doamna Mertz, se poate să fi avut alte interese – nu te poți abține să nu fii atras de oameni de-ai tăi, știți. Lăsați-o pe ea să vă zică cum se sufoca în atmosfera aceea, cu ce rude se pricopsise – ah, *Gott*[1] –, toți bolborosind la masă și ea turnându-le ceai. Și când te gândești că mama ei era doamnă de companie a împărătesei și că ea însăși frecventase școala Smolnîi pentru tinere doamne – iar apoi s-a dus să se mărite cu un jidan – nici până în ziua de azi nu poate să explice cum s-a întâmplat: el era bogat, zice ea, iar ea era proastă, s-au întâlnit la Nisa, a fugit cu el la Roma – în aer liber, știți, totul părea diferit – în fine, dar apoi, când s-a adunat tot clanul ăla mic în jurul ei, s-a pomenit blocată.

Zina povestea totul foarte diferit. În versiunea ei, imaginea tatălui avea ceva din Swann al lui Proust. Mariajul lui cu mania ei și viața lor de apoi purtau nuanța unei aure romantice. Judecând după cuvintele ei, dar și după fotografiile lui, fusese un om rafinat, nobil, inteligent și bun – chiar și în aceste fotografii de album rigide din Sankt Petersburg, cu o semnătură aurie ștanțată pe cartonul gros, pe care ea i le arăta lui Feodor seara, sub un felinar, luxurianța demodată a mustății blonde și înălțimea gulerelor nu îi distrugeau cu nimic trăsăturile delicate și privirea directă, surâzătoare. Ea i-a povestit despre batista lui parfumată, despre pasiunea pentru cursele de trap și muzică și despre acea perioadă din tinerețea lui când îl învinsese rușinos pe un mare maestru de șah aflat în vizită, despre felul în care recita pe de rost din Homer: atunci când povestea despre el, alegea lucrurile care ar fi putut mișca imaginația lui Feodor, de vreme ce i se părea că detectează ceva greoi și plictisit în reacția lui

1. Dumnezeule (în germ., în orig.).

față de amintirile despre tatăl ei, adică față de cele mai prețioase lucruri pe care i le arăta. El însuși remarca această stranie reacție întârziată a sa. Zina avea o calitate care îl stingherea: viața de familie dezvoltase în ea o mândrie morbid de acută, așa încât, chiar când vorbea cu Feodor, se referea la rasa ei cu o emfază provocatoare, ca pentru a sublinia că lua de bun (un lucru pe care îl contesta sublinierea) faptul că el privea evreii nu numai fără ostilitatea prezentă într-un grad mai mare sau mai mic la majoritatea rușilor, dar o făcea fără zâmbetul rece de bunăvoință forțată. La început întindea aceste sfori așa de tare, încât el, care în general nu dădea doi bani pe clasificarea oamenilor în funcție de rasă sau de relații interrasiale, începuse să se simtă un pic stânjenit în privința ei, iar pe de altă parte, sub influența mândriei ei înflăcărate și vigilente, a devenit conștient de un soi de rușine personală din cauză că asculta în tăcere gunoiul dezgustător al lui Șciogolev și poantele lui cu pocitul rusei, când imita un accent evreiesc ridicol, de pildă când îi spunea unui oaspete ud, care lăsase urme pe covor: „Oi, ci nămolnik!".

O anumită perioadă de timp după moartea tatălui, foștii prieteni și rudele din partea lui continuaseră automat să le viziteze pe mama ei și pe ea; însă încet-încet aceștia s-au rărit și au dispărut și numai un cuplu bătrân a continuat să vină pentru mult timp, părându-le rău pentru Marianna Nikolavna, părându-le rău pentru trecut și încercând să ignore retragerea lui Șciogolev în dormitorul lui, cu o ceașcă de ceai și un ziar. Dar Zina continuase să păstreze legătura cu lumea pe care mama ei o trădase și în vizitele la aceste foste familii prietene se schimba fantastic, devenea mai dulce și mai amabilă (ea însăși remarca asta), în vreme ce stătea la masa de ceai în timpul conversațiilor liniștite purtate de oamenii bătrâni despre boli, nunți și literatură rusă.

Acasă era nefericită, iar această nefericire o detesta. Își detesta și munca, deși șeful ei era un evreu – oricum, un evreu neamț, i.e., înainte de toate un neamț, așa încât nu avea remușcări în a-l ponegri în prezența lui Feodor. Așa de aprins, așa de dur și cu atâta repulsie îi povestea despre

el, despre acel birou de avocatură unde lucra deja de doi ani, încât putea vedea şi mirosi totul de parcă el însuşi ar fi stat acolo zi de zi. Atmosfera de la biroul ei îi amintea cumva de Dickens (într-o parafrază germană, e drept) – o lume semi-nebună de personaje lugubre şi descărnate sau dolofane şi respingătoare, subterfugii, umbre întunecate, râturi de coşmar, praf, duhori şi lacrimi de femei. Începea cu o scară întunecată şi abruptă, incredibil de părăginită, care se potrivea pe deplin cu sinistra decrepitudine a locului în care se afla biroul, o stare de fapt ce nu se aplica numai biroului avocatului-şef, mobilat cu fotolii foarte umflate şi mese acoperite cu sticlă. Biroul principal, mare, simplu, cu ferestre golaşe şi tremurânde, era sufocat de o acumulare de mobilă prăfuită şi murdară – deosebit de îngrozitoare era canapeaua, de un mov tern, cu arcuri ieşite, un obiect oribil şi obscen, lepădat aici după ce trecuse pe rând prin birourile tuturor celor trei directori – Traum, Baum şi Kasebier. Nenumăratele rafturi blocând fiecare centimetru de perete erau pline ochi cu sinistre dosare albastre ce îşi iţeau etichetele lungi, de-a lungul cărora se târa, din când în când, o ploşniţă flămândă şi litigioasă. Lângă ferestre lucrau patru dactilografe: una era o cocoşată care îşi dădea tot salariul pe haine; a doua era o chestie firavă şi capricioasă, al cărei tată, un măcelar, fusese ucis cu un cârlig de carne de fiul aprig din fire; a treia era o fată tânără, lipsită de apărare, care îşi alcătuia lent un trusou; iar a patra era o femeie măritată, o blondă durdulie, al cărei suflet era un pic mai mult decât copia apartamentului ei şi care povestea emoţionată cum, după o zi de MUNCĂ SPIRITUALĂ, era aşa de însetată de relaxarea muncii fizice, încât – când se ducea acasă – deschidea larg toate ferestrele şi se punea veselă pe spălat. Şeful de birou, Hamekke (un animal gras şi grosolan, cu picioare urât mirositoare şi un furuncul veşnic supurând pe ceafă, căruia îi plăcea să povestească cum, pe vremea când era sergent, îi făcea pe recruţii stângaci să spele cu periuţele de dinţi podeaua barăcii în care dormeau), obişnuia să le persecute pe ultimele două cu o plăcere deosebită – pe una fiindcă pierderea slujbei ar fi însemnat pentru ea să

nu se mărite, iar pe cealaltă fiindcă începea pe loc să plângă – lacrimile acelea abundente, zgomotoase, pe care îi era atât de uşor să le provoace, îi furnizau o plăcere grozavă. Aproape analfabet, dar înzestrat cu un pumn de fier, capabil să priceapă pe loc cel mai dezgustător aspect al oricărui caz, era foarte preţuit de angajatorii lui, Traum, Baum şi Käsebier (o idilă germană completă, cu măsuţe printre verdeaţă şi o privelişte minunată). Baum putea fi văzut rareori; fetele din birou considerau că se îmbrăca minunat şi adevărul e că pe el costumul stătea la fel de rigid ca pe o statuie de marmură, cu pantaloni cu o dungă indestructibilă şi un guler alb ataşat la o cămaşă colorată. Kasebier se prosterna în faţa clienţilor prosperi (din această cauză, toţi trei se prosternau), dar când se înfuria pe Zina, o acuza că-şi dă aere. Şeful, Traum, era un om scund, cu un păr distribuit în aşa fel încât să-i mascheze chelia, cu un profil ca exteriorul unei semiluni, mâini micuţe şi un corp fără formă, mai degrabă voluminos decât gras. Se iubea pe sine cu o dragoste pătimaşă şi absolut reciprocă, era căsătorit cu o văduvă bogată şi mai în vârstă şi, având în firea lui ceva de actor, se străduia să facă totul cu stil, cheltuind mii pe spectacol şi tocmindu-se cu secretara pe orice bănuţ; le cerea angajaţilor să îi spună soţiei lui „*die gnadige Frau*" („doamna a telefonat", „doamna a lăsat un mesaj") şi se flata cu o sublimă ignoranţă în privinţa a ceea ce se petrecea la birou, deşi de fapt ştia totul prin Hamekke, până la ultima pată. Fiind unul dintre consilierii juridici ai Ambasadei Franceze, călătorea adesea la Paris şi, de vreme ce trăsătura lui remarcabilă era o insolenţă formidabil de mieroasă în urmărirea de avantaje, îşi agita energic cunoscuţii folositori cât timp se afla acolo, cerând cu nerușinare recomandări, împingându-se, impunându-se oamenilor fără să simtă ofensele – pielea lui era precum armura unui armadillo. Ca să câştige popularitate în Franţa, a scris nişte cărticele în germană pe teme franţuzeşti (*Trei portrete*, de pildă – împărăteasa Eugénie, Briand şi Sarah Bernhardt), iar pe durata pregătirii acestora, acumularea de materiale s-a transformat în acumularea de relaţii. Aceste lucrări compilate în grabă, în cumplitul *style moderne* al

republicii germane (și, de fapt, cedând un pic lucrărilor de Ludwig și Zweig), le dicta secretarei între treburi, când simula un acces subit de inspirație, acces care, apropo, coincidea întotdeauna cu o perioadă de timp liber. Un profesor francez, în a cărui prietenie se insinuase cândva, i-a răspuns odată la o scrisoare nespus de tandră cu o critică extrem de directă (pentru un francez): „Scrieți numele Deschanel uneori cu un *accent aigu*[1], iar alteori fără. De vreme ce este necesară o anumită uniformitate, ar fi bine dacă ați lua o decizie fermă, la care doreste să adere sistemul dumneavoastră, și apoi v-ați ține de ea. Dacă din vreun anumit motiv veți dori să scrieți acest nume corect, atunci scrieți-l fără *accent*". Traum a răspuns pe loc cu o scrisoare de frenetică recunoștință, continuând totodată să ceară favoruri. Ah, ce mai știa să își rotunjească și îndulcească scrisorile, ce mai triluri și fluierături teutonice erau în nesfârșitele modulații ale introducerilor și încheierilor lui, ce curtoazii: *„Vous avez bien voulu bien vouloir..."*[2]

Secretara lui, Dora Wittgenstein, care lucra pentru el de paisprezece ani, împărțea cu Zina un birou mic și cu aer închis. Această femeie mai în vârstă, cu pungi sub ochi, mirosind a hoit pe sub apa de colonie, care lucra pentru orice număr de ore și care se uscase în serviciul lui Traum, semăna cu un cal nefericit și istovit al cărui sistem muscular fusese înlocuit, rămânând numai câteva tendoane de fier. Era puțin educată, își organiza viața după două sau trei concepte general acceptate, iar în relația cu franceza se ghida după câteva reguli personale. Când Traum își scria „cartea" periodică, o chema la el acasă duminica, se tocmea la plată și o ținea timp suplimentar; iar uneori ea o informa cu mândrie pe Zina că șoferul lui o dusese acasă – sau măcar până la stația de tramvai.

Zina trebuia să lucreze nu numai la traduceri, dar – ca și toate celelalte dactilografe – la copierea lungilor cereri prezentate la curte. Adesea trebuia să stenodactilografieze,

1. Accent ascuțit (în fr., în orig.).
2. Ați binevoit să binevoiți (în fr., în orig.).

în prezența unui client, circumstanțele cazului acestuia, foarte adesea având de-a face cu divorțuri. Aceste cazuri erau toate absolut sordide – fel și fel de boțuri de mizerie și prostie lipite laolaltă. O persoană din Cottbus, divorțând de o nevastă care, după spusele sale, era anormală, o acuza pe aceasta de conviețuirea cu un dog german; martorul principal era portăreasa, care pretindea că o auzise prin ușă pe nevastă vorbind cu câinele și exprimându-și încântarea în privința anumitor detalii ale organismului acestuia.

— Pentru tine-i amuzant, a zis Zina nervoasă, dar zău că eu nu mai pot continua, nu mai pot și aș renunța pe loc la porcăria asta dacă n-aș ști că în alt birou e aceeași porcărie sau mai rău. Seara senzația asta de istovire e fantastică, nu se poate descrie. La ce mai sunt bună acum? Mă doare așa de tare șira spinării de la scrisul la mașină, de-mi vine să urlu. Și cel mai important e că nu se termină niciodată, fiindcă dacă s-ar termina, n-ar fi nimic de mâncare – mama nu poate face nimic, nu poate lucra nici măcar ca bucătăreasă, fiindcă n-ar face decât să plângă în bucătăria șefului și să spargă vase, iar mizerabilul ăla de soț al ei nu știe decât cum să dea faliment – după părerea mea, era falimentar de când s-a născut. Habar n-ai cât îl urăsc, e un porc, un porc, un porc...

— S-ar putea face șuncă din el, a zis Feodor. Și eu am avut o zi tare grea. Am vrut să-ți scriu un poem, dar cine știe de ce nu prea s-a limpezit încă.

— Dragul meu, bucuria mea, a exclamat ea, pot fi toate astea adevărate – gardul acesta, steaua aceea încețoșată? Când eram mică, nu-mi plăcea să desenez lucruri care nu se termină, deci nu desenam garduri, fiindcă nu se termină pe hârtie; nu îți poți imagina un gard care se termină, dar eu făceam mereu ceva complet, o piramidă sau o casă pe un deal.

— Iar mie cel mai mult îmi plăceau orizonturile, cu toate trăsăturile micșorându-se sub ele – să înfățișez șirajul soarelui care apune dincolo de mare. Iar cel mai cumplit chin din copilărie era un creion neascuțit sau cu vârful rupt.

— Dar cele ascuțite... Ți-l amintești pe alb? Mereu cel mai lung – nu ca acelea roșii și albastre – fiindcă nu muncea la fel de mult, mai știi?

— Însă cât de mult își dorea să se facă plăcut! Drama albinosului. *L'inutile beauté.*[1] Oricum, mai târziu l-am lăsat să se sature. Tocmai fiindcă putea desena invizibilul și îți puteai imagina o grămadă de lucruri. În general, ne așteaptă posibilități nelimitate. Dar fără îngeri sau, dacă trebuie să fie un înger, atunci unul cu o cavitate a pieptului imensă, cu aripi ca un hibrid între o pasăre a paradisului și un condor și cu gheare care să poarte departe sufletul cel tânăr – nu „îmbrățișat" ca la Lermontov.

— Da, și eu cred că nu se poate să ne terminăm aici. Nu-mi pot imagina că încetăm să existăm. În tot cazul, eu n-aș vrea să mă transform în nimic.

— Într-o lumină difuză? Ce spui de asta? Nu e prea bine, aș zice. Sunt convins că ne așteaptă surprize extraordinare. E păcat că nu ne putem imagina ceea ce nu putem compara cu altceva. Africanul care visează zăpadă e un geniu. Știi ce i-a uimit cel mai tare pe primii pelerini ruși când traversau Europa?

— Muzica?

— Nu, fântânile din orașe, statuile ude.

— Uneori mă necăjesc că nu ești impresionat de muzică. Tata avea o asemenea ureche, încât uneori stătea întins pe canapea și fredona o operă întreagă, de la cap la coadă. Odată stătea așa când a intrat cineva în camera alăturată și-a început să vorbească cu mama – iar el mi-a zis: „Vocea aceea îi aparține lui cutare, l-am văzut acum douăzeci de ani, în Karlsbad, și a promis să treacă să mă vadă într-o zi". Așa ureche avea.

— Iar eu l-am întâlnit azi pe Lișnevski și a pomenit de un prieten care s-a plâns că nu mai e Karlsbad ce-a fost cândva. Ce zile-au mai fost! zice. Stăteai cu cana de apă și lângă tine era regele Edward... un bărbat chipeș, impunător, îmbrăcat în stofe englezești veritabile... Acum de ce te simți jignită? Ce s-a întâmplat?

— Nu contează. Sunt lucruri pe care tu n-o să le înțelegi niciodată.

---

1. Frumusețea inutilă (în fr., în orig.).

— Nu spune asta. De ce ai pielea fierbinte aici și rece aici? Nu ți-e frig? Mai bine uită-te la fluturele acela de noapte de la felinar.

— L-am văzut de mult.

— Vrei să-ți spun de ce zboară fluturii de noapte spre lumină? Nu știe nimeni.

— Și tu știi?

— Mereu mi se pare că o să ghicesc într-o clipă, dacă mă gândesc suficient de bine. Tata obișnuia să spună că seamănă cel mai mult cu o pierdere a echilibrului, ca atunci când înveți să mergi pe bicicletă și ești momit de un șanț. Lumina, în comparație cu întunericul, este un vid. Uite-l cum dă roată! Dar e ceva mai profund aici – o să pricep într-o clipă.

— Îmi pare rău că nu ți-ai scris cartea până la urmă. Ah, am o mie de planuri pentru tine. Am așa o senzație clară că într-o zi o să dai lovitura. Scrie ceva uriaș, să le tai tuturor răsuflarea.

— O să scriu, a zis Feodor Konstantinovici în glumă, o biografie a lui Cernîșevski.

— Orice vrei tu. Dar trebuie să fie absolut, absolut original. Nu trebuie să-ți spun ce mult îmi plac poeziile tale, dar ele nu sunt tocmai pe măsura ta, toate cuvintele sunt cu o mărime mai mici decât cuvintele tale adevărate.

— Sau un roman. E ciudat, mi se pare că îmi amintesc lucrările mele viitoare, deși nici n-am habar despre ce vor fi. O să mi le amintesc pe de-a-ntregul și o să le scriu. Spune-mi, apropo, tu cum înclini să vezi lucrurile: o să ne întâlnim toată viața așa, unul lângă altul pe o bancă?

— A, nu, a răspuns ea cu glas melodios, visător. La iarnă o să mergem la dans, iar în vară, când o să am concediu, o să mă duc la mare pentru două săptămâni și o să-ți trimit o vedere cu valuri.

— O să merg și eu la mare pentru două săptămâni.

— Nu cred. Și-apoi, nu uita că trebuie să ne întâlnim cândva și la Tiergarten[1], în rozariu, unde este statuia prințesei cu evantai de piatră.

1. Grădina zoologică (în germ., în orig.).

— Plăcute planuri, a zis Feodor.

Dar peste câteva zile s-a întâmplat ca el să dea peste același exemplar din *8 X 8*; l-a răsfoit, căutând zone neterminate, iar când toate problemele s-au dovedit rezolvate, și-a trecut privirea peste extrasul pe două coloane din jurnalul de tinerețe al lui Cernîșevski; s-a uitat pe el, a zâmbit și a început să-l citească cu interes. Stilul caraghios de amănunțit, adverbele inserate cu meticulozitate, pasiunea pentru punct și virgulă, înămolirea ideii la jumătatea propoziției și încercările stângace de-a o descâlci (în timp ce tocmai se încâlcea în altă parte, iar autorul trebuia să desfacă iar totul), tonul accentuat și insistent al fiecărui cuvânt, mutările de cal ale sensului în comentarea vulgară a celor mai infime acțiuni, inepția vâscoasă a acestor acțiuni (de parcă vreun lipici puternic încăpuse pe mâinile omului și ambele erau stângi), seriozitatea, blegeala, onestitatea, sărăcia – toate acestea i-au plăcut lui Feodor atât de mult, era atât de uimit și amuzat de faptul că un autor cu un asemenea stil mental și verbal era considerat a fi influențat destinul literar al Rusiei, încât chiar în dimineața următoare a împrumutat de la biblioteca națională operele complete ale lui Cernîșevski. Și, pe măsură ce citea, uimirea lui creștea, iar acest sentiment conținea un soi ciudat de extaz.

Atunci când, o săptămână mai târziu, a acceptat o invitație telefonică din partea Aleksandrei Iakovlevna („Cum de nu vă mai vede nimeni niciodată? Spuneți-mi, sunteți liber diseară?"), nu și-a luat numărul din *8 X 8* cu el ca să-l arate prietenilor: această mică revistă avea de-acum pentru el o valoare sentimentală, amintirea unei întâlniri. Printre oaspeții de acolo a dat de inginerul Kern și de un domn voluminos, cu obraji foarte netezi și taciturn, cu o față grasă de modă veche, pe numele de Goriainov, care era bine cunoscut pentru faptul că, știind să-l imite minunat (întinzându-și gura mult, scoțând sunete rumegătoare zemoase și vorbind în falset) pe un biet jurnalist morocănos cu reputație proastă, devenise atât de obișnuit cu această imagine (care astfel își lua revanșa), încât nu numai că își trăgea în jos colțurile gurii și atunci când imita alte cunoștințe, dar începuse să semene cu imaginea asta chiar și în conversațiile normale. Aleksandr Cernîșevski,

mai slab şi mai tăcut după boală – acesta fiind preţul recuperării sănătăţii pentru o vreme –, părea în acea seară din nou plin de viaţă, până şi ticul familiar îi revenise; dar fantoma lui Iaşa nu mai stătea în colţ, sprijinindu-şi cotul printre cărţile în dezordine.

— Sunteţi tot mulţumit de locuinţă? a întrebat Aleksandra Iakovlevna. Bine, mă bucur foarte tare. Nu flirtaţi cu fiica? Nu? Apropo, mi-am amintit acum câteva zile că, la un moment dat, Mertz şi cu mine aveam nişte cunoştinţe comune – era un bărbat minunat, un domn în toate sensurile cuvântului –, dar cred că dânsei nu-i prea place să-şi recunoască originile. Şi le recunoaşte? Ei, nu ştiu. Bănuiesc că dumneavoastră nu înţelegeţi prea bine lucrurile acestea.

— În tot cazul, e o fată cu personalitate, a zis inginerul Kern. Am văzut-o o dată la o întâlnire a comitetului de dans. Strâmba din nas la toate.

— Şi ce fel de nas are? a întrebat Aleksandra Iakovlevna.

— Ştiţi, ca să vă spun drept, nu m-am uitat la el foarte atent şi, până la urmă, toate fetele aspiră să fie frumuseţi. Să nu fim răi.

Goriainov, care stătea cu palmele împreunate pe burtă, era tăcut şi numai ocazional îşi înălţa bărbia cărnoasă cu o smucitură bizară şi îşi dregea glasul cu un sunet ascuţit, de parcă ar fi strigat pe cineva.

— Da, mulţumesc, chiar aş dori, zicea cu o plecăciune ori de câte ori i se oferea dulceaţă sau o ceaşcă de ceai, iar dacă dorea să-i împărtăşească ceva vecinului, nu se răsucea înspre acesta, ci îşi apropia capul, privind tot înainte, şi după ce spunea ce avea de spus sau punea o întrebare, se îndepărta iar încet.

Într-o conversaţie cu el erau goluri ciudate, fiindcă nu îţi răspundea la dialog sub nici o formă şi nu te privea, ci îşi lăsa privirea căpruie a ochilor mici, de elefant, să rătăcească prin cameră şi îşi dregea convulsiv glasul. Când vorbea despre el, o făcea întotdeauna cu un ton de haz de necaz. Întreaga lui înfăţişare evoca, din cine ştie ce motiv, nişte asocieri tocite, precum: ministerul afacerilor interne, supă de legume rece, şoşoni lucioşi, zăpadă artificială căzând dincolo de fereastră, stabilitate, Stolîpin, statistician.

— Ei, prietene, a zis Cernîşevski cu un aer confuz, mutându-se lângă Feodor, ce aveţi de povestit despre dumneavoastră? Nu arătaţi prea bine.

— Vă amintiţi, a zis Feodor, odată, acum vreo trei ani, când mi-aţi dat fericitul sfat de a descrie viaţa celebrului dumneavoastră tiz?

— Absolut deloc, a zis Aleksandr Iakovlevici.

— Păcat – fiindcă acum mă gândesc să mă apuc de ea.

— A, chiar aşa? Vorbiţi serios?

— Foarte serios, a zis Feodor.

— Dar cum de v-a venit aşa o idee nebunească? a intervenit şi *madame* Cernîşevski. Păi, ar trebui să scrieţi – ştiu şi eu – să zicem, viaţa lui Batiuşkov sau a lui Delvig, ceva de pe orbita lui Puşkin, dar ce rost are Cernîşevski?

— Antrenament de tir, a zis Feodor.

— Un răspuns care este, ca să zic doar atât, enigmatic, a remarcat inginerul Kern, iar lentila fără ramă a pince-nez-ului i-a strălucit în timp ce încerca să spargă o nucă între palme.

Goriainov i-a dat spărgătorul, ţinându-l doar de un picior.

— De ce nu, a zis Aleksandr Iakovlevici, ieşind de sub o scurtă vrajă a reflectării, mie începe să-mi placă ideea. În vremurile noastre cumplite, când individualismul este călcat în picioare şi gândirea este rigidă, trebuie să fie o mare plăcere pentru un scriitor să se cufunde în luminoasa epocă a anilor '60. Eu întâmpin cu bucurie această idee.

— Da, dar e aşa de îndepărtată de el! a zis *madame* Cernîşevski. Nu există continuitate, tradiţie. Sincer vorbind, eu însămi n-aş fi prea interesată de resuscitarea a tot ceea ce simţeam în legătură cu asta pe când eram studentă în Rusia.

— Unchiul meu, a zis Kern spărgând o nucă, a fost dat afară din şcoală pentru că a citit *Ce-i de făcut?*.

— Dumneavoastră ce părere aveţi? a zis Aleksandra Iakovlevna adresându-i-se lui Goriainov.

Acesta şi-a depărtat braţele.

— N-am vreuna anume, a zis Goriainov cu un glas subţirel, de parcă ar fi imitat pe cineva. N-am citit nimic din Cernîşevski, dar dacă stau să mă gândesc... Un personaj grozav de plictisitor. Doamne, iartă-mă!

Aleksandr Iakovlevici s-a lăsat ușor pe spate în fotoliu, clipind, tresărind, cu chipul ba luminat de un zâmbet, ba pălind la loc, și a zis:

— Cu toate astea, eu întâmpin cu bucurie ideea lui Feodor Konstantinovici. Desigur, multe ni se par astăzi și comice, și plictisitoare. Dar în acea epocă există ceva sacru, ceva etern Utilitarismul, negarea artei și așa mai departe – toate acestea nu sunt decât un ambalaj accidental, sub care e imposibil să nu descoperi trăsăturile sale fundamentale: respectul pentru întreaga rasă umană, cultul libertății, ideile de egalitate – egalitate în drepturi. Era o epocă de mari dezrobiri – țăranii de boieri, cetățenii de stat, femeile de lanțurile domestice. Și, nu uitați, nu numai că cele mai bune principii ale mișcării ruse de eliberare s-au născut atunci – o sete de cunoaștere, fermitatea spiritului, sacrificiul eroic –, dar exact în acea eră, hrănită de ea într-un fel sau altul, s-au dezvoltat uriași precum Turgheniev, Nekrasov, Tolstoi și Dostoievski. Mai mult, nici nu e nevoie să spunem că Nikolai Gavrilovici Cernîșevski însuși a fost un om cu o minte imensă, versatilă, cu o voință creatoare enormă, iar faptul că a îndurat suferințe cumplite de dragul propriei ideologii, de dragul umanității, de dragul Rusiei compensează cu vârf și îndesat o anumită duritate și rigiditate a părerilor sale critice. Mai mult, susțin că a fost un critic minunat – pătrunzător, onest, brav... Nu, nu, e minunat, bineînțeles că trebuie s-o scrieți!

Inginerul Kern se ridicase în picioare de ceva vreme, mergând prin cameră, clătinând din cap și dând să zică ceva.

— Despre ce vorbim? a exclamat el deodată, apucând spătarul unui scaun Cui îi pasă ce credea Cernîșevski despre Pușkin? Rousseau era un botanist lamentabil și nu m-aș fi lăsat tratat de doctorul Cehov pentru nimic în lume. Cernîșevski a fost, înainte de toate, un economist erudit și așa trebuie privit – și, cu tot respectul meu pentru talentul poetic al lui Feodor Konstantinovici, mă cam îndoiesc că e dânsul capabil să aprecieze calitățile și defectele din *Comentarii despre John Stuart Mill*[1] ale omului dumnealui.

---

1 John Stuart Mill (1806-1873) – filosof britanic care a susținut dezvoltarea utilitarismului.

— Comparația dumneavoastră este absolut greșită, a zis Aleksandra Iakovlevna. E ridicol! Cehov nu a lăsat nici cea mai mică urmă în medicină, compozițiile muzicale ale lui Rousseau sunt simple curiozități, dar în acest caz nici o istorie a literaturii ruse nu-l poate omite pe Cernîșevski. Însă altceva nu înțeleg, a continuat ca iute. Ce interes are Feodor Konstantinovici să scrie despre oameni și timpuri de care întreaga lui mentalitate este complet străină? Sigur, nu știu care va fi abordarea dumnealui. Dar dacă dânsul, haideți s-o spunem pe șleau, vrea să demaște criticile progresiste, atunci nu merită efortul: au făcut-o de mult Volînski și Eichenwald.

— Of, haide, haide, a zis Aleksandr Iakovlevici, *das kommt nicht in Frage*[1]. Un tânăr scriitor a devenit interesat de una dintre cele mai importante epoci din istoria rusă și e pe cale să scrie o biografie literară a uneia dintre figurile sale proeminente. Nu văd nimic ciudat în asta. Nu este foarte greu să ajungi să cunoști subiectul, o să găsească dânsul cărți mai mult decât suficiente, iar restul depinde de talent. Spui abordare, abordare. Dar abordând un anumit subiect cu talent, sarcasmul este *a priori* exclus, este irelevant. Mie, cel puțin, așa mi se pare.

— Ați văzut cum a fost atacat Konceiev săptămâna trecută? a întrebat inginerul Kern, iar conversația a luat o altă turnură.

Afară, pe stradă, când Feodor îi spunea la revedere lui Goriainov, cel din urmă i-a reținut mâna în palma lui lată și moale și a zis, îngustându-și ochii:

— Dă-mi voie să-ți spun, băiete, că ești un mare pișicher. A murit de curând social-democratul Belenki – un fel de emigrant perpetuu, ca să zic așa: a fost exilat și de țar, și de proletariat, așa că, ori de câte ori se desfăta cu amintirile, începea cu „*U nas v Jeneve, chez nous à Genève...*“ Poate că vei scrie și despre el?

— Nu înțeleg, a zis Feodor pe un ton pe jumătate întrebător.

---

1. Nici nu se pune problema (în germ., în orig.).

— Nu, dar pe de altă parte eu am înțeles perfect. Ești pe calc să scrii despre Cernîșevski tot așa cum sunt eu să scriu despre Belenki, însă ți-ai aiurit publicul și ai stârnit o discuție interesantă. Toate cele bune, noapte bună – și a plecat cu pasul lui încet și greoi, sprijinindu-se într-un baston și ținându-și un umăr ușor mai sus decât celălalt.

Feodor a reluat acum stilul de viață de care devenise dependent când studia activitățile tatălui său Era una dintre acele repetiții. una dintre acele „voci" tematice cu care, conform tuturor regulilor armoniei, le îmbogățește destinul viața oamenilor atenți. Acum însă, învățat de experiență, nu-și mai permitea neglijența de dinainte în folosirea surselor și atribuia și celei mai mici însemnări o etichetă exactă cu originile sale. În fața bibliotecii naționale, lângă un bazin de piatră, porumbeii se plimbau uguind printre margaretele de pe peluză. Cărțile ce urmau să fie luate cu împrumut soseau, într-un mic vagon pe șine înclinate, la baza clădirii aparent mici, unde se aștepta distribuirea și unde păreau să fie doar câteva cărți stând pe rafturi de jur împrejur, deși de fapt era o acumulare de mii.

Feodor își îmbrățișa porția, luptându-se cu masa dezintegrantă, și mergea la stația de autobuz. De la bun început imaginea cărții planificate îi apăruse extraordinar de distinctă, ca ton și schemă, simțea că pentru fiecare detaliu de care dădea avea deja un loc pregătit și că până și munca de strângere a materialului era deja scăldată în lumina cărții ce va veni, exact așa cum marea aruncă o lumină albastră asupra unei bărci de pescuit, iar barca în sine, împreună cu această lumină, este reflectată în apă.

— Știi, i-a explicat el Zinei, vreau să păstrez totul, cum ar veni, chiar pe muchia parodiei. Știi tâmpeniile alea de „biografii romanțate" unde lui Byron i se strecoară cu răceală un vis extras chiar din unul dintre poemele sale? Și trebuie, pe de altă parte, să fie un abis de seriozitate, trebuie să-mi croiesc drum pe această coamă îngustă dintre propriul meu adevăr și o caricatură a acestuia. Dar, cel mai important, trebuie să fie o singură înaintare a gândului, neîntreruptă. Trebuie să îmi descojesc mărul dintr-o singură fâșie, fără să ridic cuțitul.

Studiindu-şi subiectul, a văzut că, pentru a se cufunda pe deplin în el, trebuia să-şi extindă raza de activitate cu două decenii în fiecare direcţie. Astfel i s-a dezvăluit o caracteristică amuzantă a epocii – un fleac de fapt, dar s-a dovedit a fi o linie directoare preţioasă: de-a lungul a cincizeci de ani de critică utilitaristă, de la Belinski la Mihailovski, nu exista nici măcar un singur formator de opinie care să nu profite de ocazie ca să îşi bată joc de poeziile lui Fet. Şi în ce monştri metafizici se transformau uneori cele mai serioase judecăţi ale acestor materialişti pe vreun subiect sau altul, de parcă Cuvântul, Logosul, se răzbuna pe ei pentru neglijare! Belinski, acel ignorant plăcut, care iubea crinii şi leandrul, care îşi împodobea fereastra cu cactuşi (aşa cum făcea Emma Bovary), care păstra cinci copeici, un dop de plută şi un nasture într-o cutie goală aruncată de Hegel şi care a murit de tuberculoză, cu un discurs către poporul rus pe buzele pătate de sânge, a speriat imaginaţia lui Feodor cu perle de gândire realistă precum: „În natură totul este frumos, în afara acelor fenomene urâte pe care natura însăşi le-a lăsat neterminate şi ascunse în bezna pământului sau a apei (moluşte, viermi, infuzori şi aşa mai departe)". Tot aşa, era uşor să descoperi la Mihailovski o metaforă plutind cu burta în sus, de pildă: „[Dostoievski] s-a luptat ca un peşte cu gheaţa, sfârşind uneori în cele mai umilitoare poziţii"; acest *peşte umilit* te recompensa pentru truda de-a trece prin toate scrierile „reporterului pe probleme contemporane". De aici se făcea o tranziţie directă la lexiconul de luptă al zilelor noastre, la stilul lui Steklov[1] vorbind de epoca lui Cernîşevski („Scriitorul plebeu care se cuibărea în porii vieţii ruse... a marcat opiniile obişnuite cu berbecul ideilor lui") sau la idiomul lui Lenin, care în focurile polemicii sale atingea culmile absurdului: („Aici nu există frunză de smochin... iar idealistul îşi întinde mâna direct spre agnostic"). Proză rusă, ce crime sunt comise în numele tău! Un critic contemporan

1. Iuri Mihailovici Steklov (1873-1941) – autor, istoric şi jurnalist rus, care a scris biografiile lui Bakunin şi Herzen şi comentarii despre Marx şi Lenin.

scria despre Gogol: „Oamenii lui sunt grotesc deformați, personajele lui – umbre de lampioane chinezești, evenimentele pe care le descrie – imposibile și ridicole", iar asta corespundea pe deplin cu părerile lui Skabicevski și Mihailovski despre Cehov – păreri care, ca un fitil aprins la timp, îi aruncaseră în aer acum pe acești critici, făcându-i zob.

A citit Pomialovski (onestitatea în rolul pasiunii tragice) și acolo a găsit această salată lexicală de fructe: „micile buze zmeurii precum cireșele". A citit Nekrasov și, simțind o anumită hibă, de jurnalist urban, în poezia lui (adesea încântătoare), a găsit o posibilă explicație pentru vulgaritățile din platul poem „Femeile ruse" („Și-apoi, ce bucurie, / Să poți împărtăși tot ceea ce gândești / Cu cineva iubit"), descoperind că, în ciuda plimbărilor la țară, acesta confunda tăunii cu bondarii și viespile ([deasupra turmei] „un roi neobosit de bondari" și zece rânduri mai jos: în fumul unui foc de tabără, caii căutau „să se adăpostească de viespi"). A citit Herzen[1] și a fost capabil să înțeleagă și mai bine problema (o falsă strălucire abilă) din generalizările lui atunci când a remarcat că acest autor, având o slabă cunoaștere a limbii engleze (căreia îi stă mărturie o referință autobiografică ce a supraviețuit, începând cu galicismul amuzant „Sunt născut"), confundase sunetele a două cuvinte englezești, *beggar* (cerșetor) și *bugger* (sodomit), iar de aici făcuse o strălucită deducție în privința respectului englezilor pentru bogăție.

O asemenea metodă de evaluare, dusă la extrem, ar fi și mai prostească decât abordarea scriitorilor și criticilor ca exponenți ai ideilor generale. Care este semnificația faptului că lui Pușkin al lui Suhoșciokov nu îi place Baudelaire și este corect să condamni proza lui Lermontov fiindcă se referă de două ori la un imposibil „crocodil" (o dată într-o comparație serioasă și o dată în glumă)? Feodor s-a oprit la timp, împiedicând astfel alterarea plăcutei senzații de a fi descoperit un criteriu ușor aplicabil prin abuzarea de ea.

---

1. Aleksandr Ivanovici Herzen (1812-1870) – scriitor și gânditor cunoscut și ca „părintele socialismului rus"; a scris sub pseudonimul Iskander

A citit mult – mai mult decât citise vreodată. Studiind proza scurtă și romanele scrise în anii '60, a fost surprins de insistența lor pe diferite feluri în care se salutau între ele personajele. Cugetând la sclavia gândirii ruse, acel etern tribut adus unei sau altei Hoarde de Aur, era furat de comparații stranii. Astfel, în paragraful 146 al codului cenzurii din 1826, în care autorilor li se dicta să „țină drumul principiilor morale caste și să nu le înlocuiască numai pentru frumusețea imaginației", nu trebuia decât să înlocuiești „caste" cu „civice" sau cu vreun alt asemenea cuvânt pentru a obține codul cenzurii personal al criticilor radicali; și tot așa, când reacționarul Bulgarin a informat regimul, într-o scrisoare confidențială, că este gata să coloreze personajele din romanul pe care îl scria pentru a se potrivi cenzurii, nu te puteai abține să nu te gândești la servilitatea arătată ulterior până și de autori precum Turgheniev în fața Curții Opiniilor Publice Progresiste; și radicalul Șcedrin, folosind o osie de căruță pentru a se lupta și a ridiculiza boala lui Dostoievski, sau Antonovici, care îi spunea acelui autor „animal biciuit, pe moarte", erau puțin diferiți de scriitorul de dreapta Burenin, care l-a persecutat pe nefericitul poet Nadson. În scrierile unui alt critic radical, Zaițev, era comic să descoperi, cu patruzeci de ani înainte de Freud, teoria că „toate aceste simțăminte estetice și iluzii similare «care ne înalță» nu sunt decât modificări ale instinctului sexual... "; acesta era același Zaițev care îl numea pe Lermontov „idiot deziluzionat"; viermi de mătase cultivați într-un exil tihnit la Locarno (n-au ieșit niciodată din cocon) și adesea striviți la coborârea pe scări, din miopie.

Feodor a încercat să clasifice talmeș-balmeșul de idei filosofice ale epocii și i se părea că în simpla derulare a numelor, în consonanța lor burlescă se manifesta un soi de păcat împotriva gândirii, o batjocorire a acesteia, o tară a epocii, când unii îl preamăreau cu extravaganță pe Kant, alții pe *Kont* (Comte), iar alții pe Hegel sau Schlegel. Iar pe de altă parte, începea să înțeleagă treptat că radicali intransigenți precum Cernîșevski, cu toate gafele lor ridicole și oribile, erau, indiferent cum priveai chestiunea, adevărați

eroi în lupta lor cu ordinea lucrurilor impusă de regim (care era chiar mai nocivă şi mai vulgară decât propria lor imbecilitate în domeniul criticii literare) şi că ceilalţi opozanţi, liberali sau slavofili, care riscau mai puţin, valorau, după aceeaşi monedă, mai puţin decât aceşti certăreţi de fier.

Admira sincer felul în care Cernîşevski, un duşman al pedepsei capitale, ridiculiza la culme propunerea infam de benignă şi mizerabil de sublimă a poetului Jukovski de a înconjura execuţiile cu un secretism mistic (de vreme ce în public, zicea el, condamnatul îşi ia cu neruşinare o figură îndrăzneaţă, discreditând astfel legea), aşa încât cei care participă la o spânzurare să nu vadă, ci doar să audă solemnele imnuri bisericeşti de după o perdea, fiindcă o execuţie trebuie să fie tulburătoare. Iar în timp ce citea asta, Feodor şi l-a amintit pe tatăl lui spunând că în fiecare om există, înnăscută, senzaţia că pedeapsa cu moartea are ceva anormal insurmontabil, ceva asemenea straniei inversări a acţiunii într-o oglindă, care îi face pe toţi stângaci: nu degeaba totul este inversat pentru călău; hamutul e pus cu susul în jos atunci când e dus la spânzurătoare tâlharul Razin[1]; vinul este turnat pentru gâde nu cu o răsucire firească a încheieturii mâinii, ci de-a-ndoaselea; iar dacă, conform codului şvab, unui actor insultat îi era îngăduit să caute satisfacţie plesnind *umbra* ofensatorului, în China chiar un actor – o umbră – era cel care îndeplinea îndatoririle călăului, toate responsabilităţile fiind astfel, cum ar veni, ridicate din lumea oamenilor şi transpuse într-una întoarsă pe dos, a oglinzilor.

Simţea limpede o înşelăciune la scara regimului în acţiunile „Ţarului Eliberator", care foarte curând s-a plictisit de toată afacerea asta a acordării de libertăţi; fiindcă plictiseala ţarului era cea care dădea reacţiunii nuanţa sa principală. După revoltă, soldaţii au tras în oameni, în gara din Bezdna – iar vâna de epigramist a lui Feodor a fost atâtată de tentaţia de prost gust de a vedea soarta viitoare a conducătorilor

1. Stepan Timofeevici Razin (1630-1671) – lider cazac, conducătorul unei rebeliuni împotriva boierimii în sudul Rusiei.

Rusiei ca pe o cursă între gările Bezdna (Fără fund) și Dno[1] (Fund).

Treptat, ca urmare a tuturor acestor raiduri în trecutul gândirii ruse, i s-a făcut un altfel de dor de Rusia, care era mai puțin fizic ca înainte, o dorință periculoasă (cu care se lupta cu succes) de a-i mărturisi ceva și de-a o convinge de ceva. Iar în timp ce acumula cunoștințe, în timp ce își extrăgea creația finită din acest munte, și-a amintit încă ceva: o grămadă de pietre pe o trecătoare din Asia; luptătorii care porneau în campanie puneau acolo o piatră; la întoarcere, fiecare lua o piatră din grămadă; cele rămase reprezentau pe vecie numărul celor căzuți în bătălie. Astfel, Timur a întrevăzut într-o grămadă de pietre un monument.

Până iarna se și apucase de scris, trecând pe nesimțite de la acumulare la creație. Iarna, ca majoritatea iernilor memorabile și ca toate iernile introduse de dragul unei fraze narative, s-a dovedit (mereu se „dovedesc" în asemenea cazuri) a fi rece. La tainicele întâlniri amoroase pe care le avea pe înserate cu Zina, într-o cafenea micuță și pustie unde tejgheaua era vopsită în indigo și unde lămpi de-un albastru închis, în formă de pitici, pozând trist în paznici ai intimității, străluceau pe șase sau șapte măsuțe, el îi citea ce scrisese în timpul zilei, iar ea asculta, cu genele rimelate plecate, sprijinindu-se într-un cot, jucându-se cu o mănușă sau cu o tabacheră. Uneori venea câinele proprietarului, o corcitură grasă, o cățea cu sfârcuri atârnând mult, și își așeza capul pe genunchiul Zinei, iar sub mâna care mângâia și surâdea netezind spre spate blana de pe fruntea rotundă și mătăsoasă, ochii cățelei căpătau o înclinare chinezească și, când i se dădea o bucată de zahăr, cățeaua o lua, se ducea legănându-se fără grabă într-un colț, se încovriga acolo și începea s-o roadă foarte zgomotos. „Minunat, dar nu sunt sigură că poți zice așa în rusă", spunea Zina uneori și, după o discuție aprinsă, el corecta expresia pe care ea o pusese la îndoială. Îi zicea lui Cernîșevski, prescurtat, Cernîș și se obișnuise atât de tare să îl considere ca aparținându-i lui Feodor, și parțial

1. Mic oraș din Rusia, în a cărui gară a abdicat țarul Nicolae al II-lea.

ei, încât viaţa reală a acestuia, din trecut, i se părea ceva de genul unui plagiat. Ideea lui Feodor de a compune biografia în forma unui cerc, închis cu agrafa unui sonet apocrif (aşa încât rezultatul să nu fie forma unei cărţi, care prin caracterul său finit este opusă naturii circulare a tot ceea ce există, ci o frază curbă, continuă şi, astfel, infinită), ei i s-a părut la început incapabilă să prindă viaţă pe hârtie plată, dreptunghiulară – şi cu atât mai mult s-a entuziasmat când a remarcat că totuşi se forma un cerc. Nu o preocupa absolut deloc dacă autorul se ţinea sau nu cu asiduitate de adevărul istoric – lua asta de bun, pe încredere, fiindcă, dacă n-ar fi fost aşa, pur şi simplu cartea n-ar fi meritat scrisă. Un adevăr mai profund, pe de altă parte, pentru care doar el era responsabil şi pe care doar el îl putea găsi, era aşa de important pentru ea, încât cea mai mică stângăcie sau neclaritate din cuvintele lui i se părea a fi un germen al falsităţii, care trebuia imediat exterminat. Dăruită cu o memorie extrem de flexibilă, care se încolăcea ca iedera în jurul a tot ce remarca, Zina înnobila cu propriile ei spirale tainice, prin repetare, acele combinaţii de cuvinte care îi păreau în mod deosebit şi, ori de câte ori Feodor, dintr-un motiv sau altul, schimba turnura unei fraze pe care ea şi-o amintea, ruinele unui portic se înălţau pentru multă vreme în zarea aurită, nevrând să dispară. Exista o graţie extraordinară în receptivitatea ei, care lui îi slujea pe nesimţite ca un regulator, dacă nu chiar ca un ghid. Iar uneori, dacă se adunau cel puţin trei clienţi, o pianistă bătrână cu pince-nez se aşeza la pianul vertical din colţ şi cânta barcarola lui Offenbach ca pe un marş.

Se apropia deja de finalul lucrării (naşterea eroului, ca să fim exacţi) când Zina a spus că nu i-ar strica să se relaxeze şi, prin urmare, sâmbătă aveau să meargă împreună la un bal mascat, la casa unui artist prieten cu ea. Feodor nu era un dansator bun, nu putea suporta boema germană şi, mai mult, refuza *să pună fantezia într-o uniformă*[1], ceea ce fac

1. Joc de cuvinte pornind de la expresia „bal mascat" (în engleză *fancy-dress ball*), care s-ar traduce literal prin „bal cu straie fanteziste".

de fapt balurile mascate. Au ajuns la compromisul ca el să poarte o jumătate de mască şi un smoching care fusese făcut cu patru ani în urmă şi nu fusese purtat de mai mult de patru ori în acest răstimp.

— Iar eu o să merg ca..., a început ea visătoare, dar s-a oprit brusc.

— Orice, dar nu boieriţă sau Columbina, te implor, a zis Feodor.

— Ar fi exact stilul meu, a zis ea dispreţuitoare. Ah, te asigur c-o să fie mare veselie, a adăugat tandru, ca să-i risipească înnegurarea. Păi, până la urmă o să fim absolut singuri în mulţime. Ce tare vreau să merg! O să fim toată noaptea împreună şi n-o să ştie nimeni cine eşti, iar eu mi-am gândit un costum anume pentru tine.

El şi-a imaginat-o conştiincios cu un spate gol şi moale şi cu braţe palide albăstrii – însă în acel moment s-au strecurat ilicit tot felul de chipuri bestiale excitate, lepădăturile vulgare de la orgiile germane gălăgioase; lichiorul prost îi ardea esofagul, a râgâit de la sendvişurile cu ou măruntit; dar şi-a concentrat iar gândurile, derulându-se pe muzică, la vena transparentă de pe tâmpla Zinei.

— Sigur c-o să fie veselie, sigur c-o să mergem, a zis cu convingere.

S-a stabilit ca ea să pornească la nouă, iar el să o urmeze peste o oră. Constrâns de limita de timp, nu s-a aşezat să lucreze după cină, ci şi-a pierdut vremea cu o revistă nouă a emigranţilor, unde Konceiev era menţionat în treacăt de două ori, iar aceste referiri întâmplătoare, care sugerau recunoaşterea unanimă a poetului, erau mai de preţ şi decât cea mai favorabilă cronică: cu numai şase luni în urmă ar fi provocat în el ceea ce simţea invidiosul Salieri al lui Puşkin[1], dar acum era uimit până şi el de propria-i indiferenţă la faima altuia. Şi-a privit ceasul de la mână şi a început încet să se schimbe. Şi-a dezgropat smochingul, care părea adormit, şi s-a cufundat în gânduri. Tot gândindu-se, a scos o cămaşă apretată, şi-a pus capsa evazivă de la guler, s-a

1. Aluzie la drama lui Puşkin, *Mozart şi Salieri* (1831).

cocoţat în ea, tremurând de la răceala ei rigidă. A rămas iar neclintit o clipă, apoi şi-a tras automat pantalonii negri cu bandă şi, amintindu-şi că tocmai în acea dimineaţă se hotărâse să taie ultima dintre propoziţiile pe care le scrisese în ziua precedentă, s-a aplecat peste pagina deja corectată din greu. În timp ce citea propoziţia, s-a întrebat – oare n-ar trebui, până la urmă, să o lase intactă, a făcut un semn de inserare, a adăugat un adjectiv, a privit-o încremenit, iar apoi a tăiat iute întreaga propoziţie. Dar să lase paragraful în starea aceea, i.e., cu construcţia atârnând deasupra unei prăpastii, cu o fereastră acoperită cu scânduri şi veranda fărâmiţându-se, era o imposibilitate fizică. Şi-a examinat însemnările pentru această parte şi deodată stiloul i-a fremătat şi a început să zboare. Când s-a uitat din nou la ceas, era trei dimineaţa, avea frisoane şi totul în cameră era înceţoşat din cauza fumului de ţigară. În aceeaşi clipă a auzit clinchetul broaştei americane. Uşa lui era întredeschisă şi, trecând prin faţa camerei, pe hol, Zina l-a zărit, palid, cu gura larg deschisă, într-o cămaşă apretată neîncheiată, cu bretelele atârnând pe podea, cu stiloul în mână şi jumătatea de mască de pe birou ivindu-se neagră de sub albeaţa hârtiilor. Ea s-a încuiat în cameră cu un bufnet şi s-a făcut iarăşi linişte.

— Ce mai încurcătură, a zis Feodor încet. Ce-am făcut?

Astfel, nu a aflat niciodată în ce rochie mersese Zina; dar cartea era gata.

Peste o lună, într-o zi de luni, i-a dus copia corectată lui Vasiliev, care nu mai demult decât toamna trecută, fiind la curent cu cercetările lui, se oferise cu jumătate de gură să publice *Viaţa lui Cernîşevski* la editura afiliată *Gazetei*. Miercurea următoare Feodor se afla din nou acolo, vorbind liniştit cu Stupişin, care obişnuia să poarte papuci de pluş la birou. Deodată uşa biroului s-a deschis şi s-a umplut cu corpul masiv al lui Vasiliev, care s-a uitat ameninţător la Feodor pentru o clipă, iar apoi a zis impasibil:

— Fiţi atât de bun şi poftiţi.

S-a tras într-o parte, pentru ca el să se poată strecura înăuntru.

— Ei bine, aţi citit-o? a întrebat Feodor în timp ce lua loc de partea cealaltă a mesei.

— Am citit-o, a răspuns Vasiliev cu voce joasă, posacă.

— Personal, a zis Feodor vioi, aş vrea să iasă la primăvară.

— Iată manuscrisul dumneavoastră, a zis brusc Vasiliev, împreunându-şi sprâncenele şi întinzându-i dosarul Luaţi-l. Nu se poate pune problema să fiu părtaş la publicarea sa. Am presupus că va fi o lucrare serioasă şi se dovedeşte a fi o improvizaţie nesăbuită, antisocială, răutăcioasă. Sunt uimit de dumneavoastră.

— Dar e absurd, o ştiţi şi dumneavoastră, a zis Feodor.

— Nu, dragă domnule, nu e absurd, a tunat Vasiliev, pipăind înfuriat obiectele de pe birou, rostogolind o ştampilă, schimbând poziţia cărţilor „pentru recenzat", resemnate, accidental reunite, fără nici o speranţă de fericire permanentă. Nu, dragă domnule! Există anumite tradiţii în viaţa publică rusească pe care un scriitor onorabil nu îndrăzneşte să le facă obiectul batjocurii. Mi-e absolut indiferent dacă aveţi sau nu talent, ştiu numai că să satirizezi un om ale cărui lucrări şi suferinţe au fost un sprijin pentru milioane de intelectuali ruşi este ceva nedemn de orice talent. Ştiu că nu mă veţi asculta, dar chiar şi aşa (iar Vasiliev, strâmbându-se de durere, şi-a dus mâna la inimă) vă implor, ca prieten, să nu încercaţi să publicaţi chestia asta, vă veţi distruge cariera literară, ascultaţi ce vă zic, toţi vă vor întoarce spatele.

— Le prefer spatele decât capetele, a zis Feodor.

În seara aceea era invitat la familia Cernîşevski, dar Aleksandra Iakovlevna i-a anulat invitaţia în ultima clipă: soţul ei era „răpus de o gripă" şi „avea temperatură mare". Zina plecase cu cineva la cinema, aşa că nu s-a întâlnit cu ea decât în seara următoare.

— „*Kaput* de la prima încercare", cum ar spune tatăl tău vitreg, a zis el drept răspuns la întrebarea despre manuscris şi (aşa cum se scria pe vremuri) i-a povestit pe scurt conversaţia purtată la biroul editorial.

Indignarea, tandreţea, impulsul de-a îl ajuta imediat şi-au găsit expresia în ea printr-o izbucnire de energie voluntară.

— Aha, deci *așa* stau lucrurile! a exclamat ea. Bine. O să fac eu rost de bani pentru publicare, asta o să fac.

— Pentru copilaș o masă, pentru tată un coșciug, a zis el (amintind cuvintele unui vers dintr-un poem de Nekrasov, despre nevasta-eroină care își vinde trupul pentru a-i asigura soțului cina), iar într-un alt moment ea ar fi fost ofensată de această glumă îndrăzneață.

Zina a împrumutat de undeva o sută cincizeci de mărci și a mai adăugat șaptezeci de la ea, pe care le pusese deoparte pentru iarnă – însă suma era insuficientă, iar Feodor a decis să-i scrie unchiului Oleg în America, de vreme ce o ajuta cu regularitate pe mama lui și obișnuia din când în când să-i trimită și lui câțiva dolari. Totuși compunerea acestei scrisori a fost amânată de pe o zi pe alta, exact la fel cum amâna, în ciuda stăruințelor Zinei, încercarea de a-și publica lucrarea în foileton, într-o revistă literară a emigranților din Paris, sau de-a atrage atenția editurii de acolo, care cumpărase versurile lui Konceiev. În timpul liber, Zina s-a apucat să dactilografieze manuscrisul în biroul unei rude de-a ei, iar de la aceasta a mai strâns alte cincizeci de mărci. Era supărată pe inerția lui Feodor – o consecință a faptului că el detesta orice chestiuni practice. El, între timp, se ocupa cu seninătate de compunerea de probleme de șah, se ducea visător la lecții și o suna zilnic pe *madame* Cernîșevski: gripa lui Aleksandr Iakovlevici se transformase într-o inflamare acută a rinichilor. Într-o zi, la librăria rusească, a remarcat un domn înalt și corpolent, cu o față cu trăsături mari, purtând o pălărie de fetru neagră (o șuviță de păr castaniu căzând de sub aceasta), care i-a aruncat o privire afabilă și chiar plină de un soi de încurajare. Unde l-am întâlnit? s-a întrebat Feodor iute, încercând să nu se uite. Celălalt s-a apropiat și i-a întins mâna, cu generozitate, cu naivitate, desfăcând-o larg, lipsit de apărare, și a vorbit.. iar Feodor și-a amintit: era Busch, cel care cu doi ani și jumătate în urmă își citise piesa la acel cerc literar. De curând și-o publicase, iar acum, împingându-l pe Feodor cu șoldul, înghiontindu-l cu cotul, cu un zâmbet infantil pe chipul nobil, mereu ușor transpirat, a scos un portofel, din

portofel un plic, iar din plic un decupaj – o biată cronicuță apărută în ziarul emigranților din Riga

— Acum, a zis el cu o nemaipomenită importanță, acest Lucru apare și în germană. Mai mult, lucrez acum la un Roman.

Feodor a încercat să scape, dar cel din urmă a părăsit librăria odată cu el și i-a propus să meargă împreună, iar, de vreme ce Feodor se ducea la o lecție și astfel era legat de o rută precisă, tot ce putea face pentru a încerca să se salveze de Busch era să grăbească pasul, însă asta a accelerat așa de tare discursul companionului său, încât a încetinit din nou, oripilat.

— Romanul meu, a zis Busch, privind în depărtare și desfăcîndu-și larg brațele, cu o manșetă foșnitoare ițindu-i-se din mâneca pardesiului negru, pentru a-l opri pe Feodor Koustantinovici (pardesiul, pălăria neagră și șuvița de păr îi dădeau aerul unui hipnotizator, unui maestru de șah sau unui muzician), Romanul meu este tragedia unui filosof care a descoperit formula absolută. El începe să vorbească și vorbește astfel [Busch, ca un scamator, a scos o agendă din aer și a început să citească din mers]: „Trebuie să fii un mare bou ca să nu deduci din faptul atomului faptul că universul în sine nu este decât un atom sau, ar fi și mai adevărat de spus, o trilionime dintr-un atom. De asta și-a dat seama deja, cu intuiția lui, acel geniu numit Blaise Pascal. Dar hai să continuăm, Louisa! [La auzul acestui nume, Feodor a tresărit și a auzit limpede sunetele unui marș soldățesc german: «A-a-dio, Louisa! Hai, șterge-ți lacrimile și nu mai plânge; pe băiatul cel bun nici un glonț nu-l învinge», iar acesta a continuat ulterior să răsune, de parcă ar fi mărșăluit pe sub cuvintele ulterioare ale lui Busch.] Concentrează-ți, draga mea, întreaga atenție. Mai întâi, dă-mi voie să îți ofer un exemplu fantezist. Să presupunem că un anumit fizician a reușit să depisteze, din totalul absolut inimaginabil de atomi din care se alcătuiește Totul, acel atom fatal de care e interesată gândirea noastră. Presupunem că el a ajuns cu împărțirea până la cea mai mică esență a acelui atom, moment în care Umbra unei Mâini [mâna fizicianului!] cade

pe universul nostru cu niște rezultate catastrofale, fiindcă universul nu este decât fracția finală a unui, cred, atom central, a celor din care este alcătuit. Nu e ușor de înțeles, dar, dacă înțelegi asta, înțelegi totul. Afară din pușcăria matematicii! Întregul este egal cu cea mai mică parte a întregului, totalul părților este egal cu o parte din total. Acesta este secretul lumii, formula infinitului absolut, dar odată ce-a făcut o asemenea descoperire, personalitatea umană nu mai poate continua să meargă și să vorbească. Tacă-ți gura, Louisa!". Ăsta-i el, vorbind cu o drăguță, prietena lui, a adăugat Busch cu plăcere și bună dispoziție, ridicând din umerii atotputernici. Dacă sunteți interesat, vi-l pot citi de la început cândva, a continuat el. Tema e colosală. Iar dumneavoastră, pot să vă întreb, ce mai faceți?

– Eu? a întrebat Feodor zâmbind vag. Am scris și eu o carte, o carte despre criticul Cernîșevski, numai că nu pot găsi un editor.

— Ah! Popularizatorul materialismului german – al defăimătorilor lui Hegel, filosofii mitocani! Foarte onorabil. Sunt tot mai convins că editorul meu va primi lucrarea dumneavoastră cu plăcere. E o personalitate comică, iar pentru el literatura este ca o carte închisă. Dar eu ocup poziția de consilier al lui și mă va asculta. Dați-mi numărul dumneavoastră de telefon. Mă întâlnesc cu el mâine – și, dacă acceptă în principiu, atunci arunc eu un ochi pe manuscris și îndrăznesc să sper că îl voi recomanda în cel mai flatant mod

Ce tâmpenie, și-a zis Feodor și, prin urmare, a fost extrem de surprins când, a doua zi, acel suflet bun chiar a sunat. Editorul s-a dovedit a fi un bărbat dolofan, cu un nas trist, amintindu-i cumva de Aleksandr Iakovlevici, cu aceleași urechi roșii și o gravură din fire negre de păr de fiecare parte a cheliei lustruite. Lista lui de cărți publicate era mică, dar remarcabil de eclectică: traducerile unor romane psihanalitice nemțești făcute de un unchi de-al lui Busch; *Otrăvitorul* de Adelaida Svetozarov; un volum de povestiri amuzante; un poem anonim intitulat „Eu"; dar printre aceste gunoaie erau două sau trei cărți adevărate, de pildă, minunata *Scară către nori* de Hermann Lande și *Metamorfozele gândului*

tot de el. Busch a reacţionat la *Viaţa lui Cernîşevski* ca la o palmă bună dată marxismului (la a cărei aplicare Feodor nu se gândise deloc în timp ce îşi scria cartea), iar la a doua întâlnire editorul, evident cel mai drăguţ om posibil, a promis să publice cartea până la Paşti; adică într-o lună. Nu dădea avans şi oferea cinci procente din primele o mie de exemplare, dar pe de altă parte ridica procentul autorului la treizeci pentru cea de-a doua mie, ceea ce lui Feodor i s-a părut şi corect, şi generos. Oricum, era complet indiferent la acest aspect al afacerii (şi la faptul că vânzările scriitorilor emigranţi rareori ajungeau la cinci sute de exemplare). Alte emoţii l-au copleşit. După ce a strâns mâna umedă a radiosului Busch, a ieşit în stradă ca o balerină ţâşnind pe scena fluorescentă. Burniţa părea o rouă orbitoare, fericirea îi punea un nod în gât, nimburi în curcubeu tremurau în jurul felinarelor, iar cartea pe care o scrisese îi vorbea cu toată forţa vocii ei, însoţindu-l tot timpul ca un torent aflat de cealaltă parte a unui zid. S-a îndreptat spre biroul unde lucra Zina; vizavi de acea clădire neagră, cu ferestre generoase înclinate spre el, a găsit cârciuma unde urmau să se întâlnească.

— Ei, ce veşti ai? a întrebat ea, intrând repede.

— Nu, nu mi-l primeşte, a zis Feodor privind cu o atenţie plină de încântare cum se înnegura la faţă, în timp ce el se juca cu puterea pe care o avea asupra acesteia şi anticipa fantastica lumină pe care era pe cale să o provoace.

Capitolul IV

Zadarnic cercetând istoricul se zbate:
Acelaşi vânt, întruna, tot bate şi tot bate,
Iar adevăru-n rochie îşi pleacă fruntea-n jos;

Cu zâmbet de femeie şi grija celor mici
Examinează-n taină ceva ce ţine-aici,
Ascuns de al său umăr, de ochii noştri-ntors.

Un sonet, aparent barând drumul, dar poate că, dimpotrivă, asigurând o legătură secretă care va explica totul – numai de-ar putea rezista mintea omului la acea explicaţie. Sufletul se cufundă într-un vis de moment – şi-acum, cu strania vivacitate teatrală a celor înviaţi din morţi, ne ies în întâmpinare ei: părintele Gavriil, cu un baston lung în mână, purtând o sfită de mătase grena, cu un brâu brodat peste burta mare; iar împreună cu el, deja luminat de soare, un băieţel extrem de seducător – roz, stângaci, delicat. Se apropie. Dă-ţi jos pălăria, Nikolea. Păr cu o scânteiere roşcată, pistrui pe fruntea mică, iar în ochi limpezimea angelică specifică copiilor miopi. După aceea (în liniştea parohiilor lor sărace şi îndepărtate), preoţi cu numele derivând din Chiparos, Paradis şi Lâna de aur îşi vor aminti de frumuseţea lui sfioasă cu o oarecare surpriză: heruvimul, vai, s-a dovedit a fi modelat dintr-o turtă dulce tare, prea dură pentru dinţii unora.

După ce ne-a salutat, Nikolea îşi pune la loc pălăria, un joben gri şi pufos, şi se retrage în linişte, foarte dulce în

paltonaşul lui făcut în casă şi cu pantaloni din nanchin până la genunchi, în timp ce tatăl lui, un preot îngăduitor care se ocupă şi cu horticultura, ne ţine de urât vorbindu-ne despre cireşele, prunele şi perele de Saratov[1]. Un vârtej de praf torid învăluie imaginea.

Aşa cum se consemnează invariabil la începutul tuturor biografiilor literare, acest băieţel era avid după cărţi. Excela la învăţătură. La primul său exerciţiu de scris, a reprodus migălos: „Supune-te suveranului tău, cinsteşte-l şi respectă-i legile", iar buricul presat al arătătorului i-a rămas astfel pătat cu cerneală pentru totdeauna. Acum anii '30 s-au terminat, şi-au început anii '40.

La vârsta de şaisprezece ani avea o suficientă cunoaştere a limbilor pentru a citi Byron, Eugène Sue şi Goethe (fiindu-i ruşine până la sfârşitul zilelor de pronunţia lui barbară) şi deja stăpânea o latină de seminar, datorată faptului că tatăl lui era un om educat. Pe lângă asta, lua lecţii de poloneză de la un oarecare Sokolovski, în timp ce un negustor de portocale din partea locului îl învăţa persana – şi, totodată, îl tenta cu folosirea tabacului.

Admis la seminarul din Saratov, s-a dovedit a fi un elev supus şi nu a fost biciuit absolut niciodată. A fost poreclit „micul filfizon", deşi de fapt nu avea nimic în general împotriva distracţiei şi a jocurilor. Vara juca arşice şi îi făcea plăcere să se scalde; cu toate astea, n-a învăţat niciodată să înoate, nici să modeleze vrăbii din lut, nici să facă plase pentru prinderea peştişorilor: găurile îi ieşeau inegale şi firele se încâlceau – peştii sunt mai greu de prins decât sufletele umane (dar chiar şi sufletele aveau să scape mai târziu prin rupturi). Iarna, în întunericul de nea, o gaşcă gălăgioasă obişnuia să se dea la vale într-o sanie uriaşă, plată, trasă de cai, în timp ce se zbierau hexametri dactilici – iar şeful poliţiei, cu scufie de noapte, dădea deoparte perdeaua şi rânjea încurajator, fericit că veselia seminariştilor avea să alunge orice tâlhari ai nopţii.

S-ar fi făcut preot, ca şi tatăl lui, şi ar fi ajuns, foarte probabil, la un rang înalt – de n-ar fi fost regretabilul incident

---

1. Locul unde s-a născut Nikolai Gavrilovici Cernîşevski.

cu maiorul Protopopov. Acesta era un moşier local, un *bon vivant*[1], un iubitor de fete şi de câini: părintele Gavriil s-a grăbit să îl treacă pe fiul acestuia în registrul parohiei ca nelegitim; între timp s-a dovedit că se ţinuse o nuntă – fără tămbălău, e adevărat, dar într-un mod onorabil – cu patruzeci de zile înainte de naşterea copilului. Destituit din postul de membru al consistoriului, părintele Gavriil a căzut într-o asemenea depresie, încât i-a încărunţit părul. „Aşa răsplătesc ei munca bieţilor preoţi", repeta nevasta lui mânioasă – şi au decis ca Nikolca să primească o educaţie laică. Ce s-a ales mai apoi de tânărul Protopopov – a aflat într-o bună zi că din cauza lui...? A fost cuprins de un fior sacru...? Sau, săturându-se iute de plăcerile unei tinereţi înflăcărate... s-o fi retras...?

Apropo: peisajul care nu cu mult înainte se desfăşurase cu o nespusă langoare la trecerea nemuritoarei brişti; toată acea tradiţie viatică rusească, aşa de nestăvilită încât îţi umplea ochii de lacrimi; toată smerenia care te priveşte lung din câmp, de pe un deluşor, dintre nori alungiţi; acea frumuseţe care imploră şi aşteaptă, care e gata să gonească spre tine la cel mai mic oftat şi să îţi împărtăşească lacrimile; pe scurt, peisajul preamărit de Gogol trecea neobservat pe dinaintea ochilor unui Nikolai Gavrilovici de optsprezece ani, care călătorea cu mama lui într-o trăsură trasă de propriii lor cai, de la Saratov la Sankt Petersburg. Tot drumul a citit dintr-o carte. Se înţelege de la sine că prefera „războiul cuvintelor" mai degrabă decât „urechile de porumb plecate în ţărână".

Aici autorul a remarcat că în unele dintre rândurile pe care le-a compus deja a continuat fără ştirea lui o fermentaţie, o excrescenţă, o umflare a bobului de mazăre sau, mai precis: într-un loc sau altul, dezvoltarea viitoare a unei teme date a devenit manifestă – tema „exerciţiilor de scris" de pildă: încă din perioada când era elev, Nikolai Gavrilovici copia pentru propriul lui beneficiu fraza lui Feuerbach „Omul este ceea ce mănâncă" (în germană sună mai plăcut şi chiar

1. Om care are gusturi rafinate, mai ales în privinţa mâncării şi a băuturii (în fr., în orig.).

mai bine cu ajutorul transcrierii acceptate în zilele noastre în rusă: *celovek est to şto est*). Remarcăm şi că se dezvoltă tema „miopiei", începând cu faptul că, de copil, cunoştea numai acele feţe pe care le pupa şi putea vedea numai patru dintre cele şapte stele ale Ursei-Mari. Primii ochelari – de cupru – şi i-a pus la vârsta de douăzeci de ani. Nişte ochelari de argint, de profesor, cumpăraţi pentru şase ruble ca să-şi poată distinge elevii de la Şcoala de cadeţi. Ochelarii de aur ai unui formator de opinie publică au fost puşi în zilele când *Contemporanul* pătrundea în fantasticele străfunduri ale zonelor rurale ruseşti. Iarăşi ochelari de cupru, cumpăraţi de la un mic punct comercial de dincolo de lacul Baikal, unde se mai vindeau ghete şi votcă. Dorinţa de-a avea ochelari, într-o scrisoare trimisă către fiii lui din zona Iakuţk – cerând lentile pentru vedere aşa şi pe dincolo (cu o linie marcând distanţa la care putea distinge scrisul). Aici tema ochelarilor se înceţoşează pentru o vreme... Să urmăm altă temă – cea a „limpezimii angelice". Iată cum se dezvoltă ea ulterior: Hristos a murit pentru omenire fiindcă iubea omenirea, pe care o iubesc şi eu, pentru care voi muri şi eu. „Fii un al doilea Mântuitor!", îl sfătuieşte cel mai bun prieten – şi ce mai roşeşte el – ah, timid! Ah, slab! (În jurnalul lui studenţesc apare în treacăt un semn de exclamare aproape gogolian.) Dar „Sfântul Duh" trebuie înlocuit cu „Bunul-Simţ". Nu-i sărăcia mama tuturor viciilor? Hristos i-ar fi încălţat pe toţi mai întâi şi i-ar fi încoronat cu flori şi abia apoi ar fi predicat moralitatea. Hristos al Doilea avea să înceapă prin a pune capăt nevoilor materiale (ajutat aici de maşina pe care am inventat-o noi). Şi, ciudat de spus, dar... ceva s-a îndeplinit – da, era de parcă ceva s-ar fi îndeplinit. Biografii marchează spinosul lui drum cu stâlpi evanghelici (este bine cunoscut faptul că, cu cât mai de stânga este comentatorul rus, cu atât mai mare este slăbiciunea lui pentru expresii precum „Golgota revoluţiei"). Patimile lui Cernîşevski au început atunci când a atins vârsta lui Hristos. Aici rolul lui Iuda a fost îndeplinit de Vsevolod Kostomarov; rolul lui Petru, de faimosul poet Nekrasov, care a refuzat să îl viziteze pe prizonier. Corpolentul Herzen, refugiat la Londra, numea stâlpul infamiei al lui Cernîşevski

„Opera conexă a Crucii". Iar într-un faimos poem iambic de Nekrasov erau mai multe despre Răstignire, despre faptul că Cernîşevski fusese „trimis ca să le amintească regilor pământeni despre Hristos". La sfârşit, când era mort de-a binelea şi îi spălau corpul, acea slăbiciune, acea adâncire a coastelor, acea *paloare întunecată* a pielii şi acele degete lungi de la picioare i-au amintit unuia dintre apropiaţii lui de *Coborârea de pe Cruce* – de Rembrandt, nu-i aşa? Dar nici acesta nu este sfârşitul temei: mai există indignarea postumă, fără de care nici o viaţă de sfânt nu e completă. Astfel, jerba argintie, cu inscripţia de pe panglica sa, PENTRU APOSTOLUL ADEVĂRULUI, DE LA INSTITUŢIILE DE ÎNVĂŢĂMÂNT SUPERIOR DIN ORAŞUL HARKOV, a fost furată cinci ani mai târziu din capela de fier forjat; mai mult, veselul profanator a spart geamul grena şi şi-a scrijelit numele şi data pe ramă, cu un ciob. Iar apoi, o a treia temă e gata să se desfăşoare – şi să se desfăşoare de-a dreptul fantastic dacă nu stăm cu ochii pe ea: tema „călătoritului", care poate duce Dumnezeu ştie unde – într-o brişcă cu un jandarm în uniformă azurie şi chiar mai mult – într-o sanie din Iakuţk trasă de-o jumătate de duzină de câini. Doamne, acel căpitan de poliţie din Viliuisk se numeşte tot Protopopov! Dar deocamdată totul este foarte liniştit. Trăsura în care se călătoreşte confortabil continuă să meargă, mama lui Nikolai, Evghenia Egorovna, picoteşte cu o batistă pe faţă, în timp ce fiul ei stă lungit alături citind o carte – şi o groapă din drum îşi pierde înţelesul de groapă, devenind doar o denivelare topografică, un hop în rând –, iar acum cuvintele defilează iarăşi egale, copacii defilează şi umbrele lor trec peste pagini. Şi iată, în sfârşit, Sankt Petersburgul.

Îi plăceau albăstrimea şi transparenţa Nevei ce abundenţă de apă în capitală, ce pură era apa aceea (şi-a distrus repede stomacul cu ea); dar în mod deosebit îi plăceau distribuirea ordonată a apei, canalele judicioase: ce drăguţ când poţi să uneşti asta cu aia şi aia cu asta; şi să derivi ideea de bine din cea de unire. Dimineaţa deschidea fereastra şi, cu o reverenţă sporită şi mai mult de aspectul cultural general al spectacolului, îşi făcea cruce cu faţa la luciul scânteietor

al cupolelor: catedrala Sfântul Isaac, în construcţie, era toată în schele – îi vom scrie tatei o scrisoare despre „foiţa de aur în flăcări" a cupolelor şi una bunicii, despre locomotivă.. Da, chiar văzuse un tren – pe care atât de recent bietul Belinski (predecesorul eroului nostru) aşteptase cu nerăbdare să-l vadă, atunci când, cu plămânii distruşi, spectral, tremurând, obişnuia să contemple cu orele, printre lacrimi de bucurie civică, construirea primei gări – exact acea gară, iarăşi, pe al cărei peron, câţiva ani mai târziu, aproape nebunul Pisarev (succesorul eroului nostru), purtând o mască neagră şi mănuşi verzi, avea să cresteze faţa unui rival chipeş cu o cravaşă.

În opera mea (spunea autorul), ideile şi temele continuă să crească fără cunoştinţa sau consimţământul meu – unele dintre ele de-a dreptul cocoşate –, iar eu ştiu ce e greşit: „maşina" ne stă în cale; trebuie să pescuiesc, dintr-o propoziţie deja compusă, beţişorul ăsta care ne stânjeneşte. O mare uşurare. Subiectul este mişcarea perpetuă.

Pierderea de vreme cu mişcarea perpetuă a durat cam cinci ani, până în 1853, când – deja profesor de şcoală şi logodit – a ars scrisoarea cu diagrame pe care o pregătise cândva, când se temea că ar putea muri (de acea boală la modă, anevrism) înainte de-a înzestra lumea cu binecuvântarea mişcării eterne şi extrem de ieftine. În descrierile experimentelor lui absurde şi în comentariile asupra lor, în acest amestec de ignoranţă şi raţionare, se putea deja detecta acea abia perceptibilă, dar fatală hibă care avea să dea viitoarelor lui exprimări ceva ce sugera şarlatania; o sugestie imaginară, fiindcă nu trebuie să uităm că omul era direct şi ferm ca trunchiul unui stejar, „cel mai cinstit dintre cinstiţi" (expresia soţiei lui); dar asta era soarta lui Cernîşevski, totul se întorcea împotriva lui: indiferent ce subiect aborda, ieşea la lumină – într-un mod insidios şi cu cea mai enervantă inevitabilitate – ceva complet opus concepţiei lui despre acel subiect. El, de pildă, era pentru sinteză, pentru forţa de atracţie, pentru legătura vie (citind un roman, săruta pagina unde autorul făcea apel la cititor) şi ce răspuns primea? Dezintegrare, singurătate, înstrăinare. Propovăduia robusteţea

şi bunul-simţ în toate – şi, ca un răspuns la chemarea ironică a cuiva, destinul i-a fost plin de capete pătrate, smintiţi şi nebuni. În toate i se răspundea cu un „negativ însutit", în formularea fericită a lui Strannoliubski, în toate primea un şut în dos de la propria lui dialectică, în toate zeii se răzbunau pe el; pentru părerile lui serioase asupra irealilor trandafiri ai poeţilor, pentru binele făcut scriind romane, pentru credinţa lui în cunoaştere – şi ce forme neaşteptate, viclene, lua această răzbunare! Ce-ar fi dacă, visa el în 1848, ai ataşa un creion la un termometru cu mercur, aşa încât acesta să se mişte în funcţie de schimbările de temperatură? Plecând de la premisa că temperatura este ceva etern... Dar mă scuzaţi, cine e dânsul, cine e dânsul, cel care face laborioase însemnări cifrate despre laborioasele lui speculaţii? Un tânăr inventator, fără îndoială, cu un ochi infailibil, cu o abilitate înnăscută de a lega, de a ataşa, de a suda părţile inerte laolaltă, făcându-le să dea naştere, drept rezultat, miracolului mişcării – şi iată! – un război de ţesut deja fredonează sau o locomotivă cu un coş înalt, iar un conductor cu chipiu înalt depăşeşte un trăpaş pursânge. Chiar aici se află fisura, cuprinzând focarul răzbunării, de vreme ce acest tânăr sensibil, care – să nu uităm – este preocupat de nimic altceva decât de binele întregii omeniri, are ochi ca de cârtiţă, în timp ce mâinile lui oarbe şi albe se mişcă într-un plan diferit de mintea lui defectuoasă, dar încăpăţânată şi musculoasă. De tot ce atinge el se alege praful. E trist să citeşti în jurnalul lui despre dispozitivele de care încearcă să se folosească – braţe de balanţă, plumbi, dopuri de plută, vase – şi nu se mişcă nimic sau, dacă da, atunci, conform unor legi nedorite, în direcţia opusă celei dorite de el: un veşnic motor mergând înapoi – dar este un adevărat coşmar, abstracţia care pune capăt tuturor abstracţiilor, infinitul cu semnul minus, plus un urcior spart în timpul târguielii.

Noi – în mod conştient – am cam luat-o înainte; haideţi să ne întoarcem la acel trap leneş, la acel ritm al vieţii lui Nikolai cu care urechea noastră se acordase deja.

A ales facultatea de filologie. Mama lui s-a dus să-şi prezinte omagiile profesorilor pentru a-i măguli: vocea ei avea să

atingă înalte tonuri flatante, iar ea avea să devină treptat lacrimogenă şi să-şi sufle nasul. Dintre toate produsele din Sankt Petersburg, cel mai tare au uimit-o articolele făcute din cristal. În cele din urmă, „ele" (pronumele de politeţe folosit de el atunci când vorbea despre mama lui – acel minunat plural rusesc care, ca şi propria lui estetică de mai târziu, „încearcă să exprime calitatea prin cantitate") s-au întors la Saratov. Pentru drum, ea şi-a cumpărat un nap enorm.

La început Nikolai Gavrilovici s-a dus să locuiască cu un prieten, dar ulterior a împărţit un apartament cu o verişoară şi soţul acesteia. Planurile acestor apartamente, ca şi ale tuturor celorlalte domicilii ale lui, au fost desenate de el în scrisori. Definiţia exactă a relaţiilor dintre obiecte l-a fascinat întotdeauna şi prin urmare iubea planurile, coloanele de cifre şi reprezentările vizuale ale lucrurilor, cu atât mai mult cu cât stilul lui chinuitor de amănunţit nu putea compensa nicicum arta descrierii literare, care era de neatins pentru el. Scrisorile lui către rude sunt scrisorile unui tânăr model: în loc de imaginaţie, era impulsionat de firea lui îndatoritoare, care îi sugera ce i-ar plăcea altuia. Preotului îi plăceau tot felul de evenimente – incidente nostime sau oribile –, iar fiul lui l-a alimentat cu grijă cu aşa ceva vreme de câţiva ani. Găsim menţionate acolo distracţiile lui Izler, replicile făcute de el acelor *mineraşki* (staţiuni balneare în miniatură) din Karlsbad, în care doamnele aventuroase din Sankt Petersburg obişnuiau să urce în baloane captive; cazul tragic ale bărcii cu vâsle răsturnate de un vapor cu aburi pe Neva, una dintre victime fiind un colonel cu o familie numeroasă; arsenicul destinat şoarecilor, care a nimerit în nişte făină şi a otrăvit peste o sută de oameni; şi, desigur, desigur, noul capriciu, masa de spiritism – credulitate şi înşelătorie sută la sută, în opinia ambilor corespondenţi.

Exact aşa cum, în sumbrii ani siberieni, una dintre principalele lui corzi epistolare era asigurarea adresată soţiei lui şi copiilor – mereu pe aceeaşi notă înaltă, dar nu chiar corectă – că avea destui bani, vă rog să nu trimiteţi bani, exact aşa îşi implora şi părinţii în tinereţe să nu-şi facă

griji pentru el şi reuşea să trăiască cu douăzeci de ruble pe lună; dintre acestea, cam două ruble şi jumătate se duceau pe pâine albă şi produse de patiserie (nu putea suporta ceaiul singur, aşa cum nu putea suporta cititul singur; i.e., obişnuia, invariabil, să mestece ceva lângă o carte: la turta dulce, citea *Cronicile Clubului Pickwick*[1], la pâinea prăjită, *Journal des débats*[2]), în timp ce lumânările şi tocurile, crema de ghete şi săpunul ajungeau la o rublă: era, haideţi să precizăm, dezordonat şi nu avea obiceiul curăţeniei, în acelaşi timp, crescând, devenise corpolent; adăugaţi la asta un regim prost, colici perpetue, plus o luptă inegală cu dorinţele cărnii, sfârşind într-un compromis secret – iar rezultatul era că arăta bolnăvicios, privirea i se înceţoşase, iar din frumuseţea lui juvenilă nu mai rămăsese nimic, probabil în afara acelei expresii de un soi de minunată neajutorare care îi lumina fugitiv chipul atunci când un om pe care îl respecta se purta bine cu el („a fost amabil cu mine – un tânăr timorat şi supus", a scris el mai târziu despre cărturarul Irinarh Vvedenski, cu o patetică intonaţie latină: *animula vagula, blandula...*[3]); el însuşi nu s-a îndoit niciodată de lipsa lui de şarm, acceptând acest fapt, însă luptându-se, timid, cu oglinzile: chiar şi aşa, atunci când se pregătea să facă o vizită, mai cu seamă celor mai buni prieteni ai săi, soţii Lobodovski, sau dorind să se asigure de cauza unei priviri insolente, îşi privea pătrunzător şi posac reflexia, vedea puful maro-roşcat ce părea lipit de obraji, număra coşurile coapte – iar apoi începea să le stoarcă atât de brutal, încât după aceea nu mai îndrăznea să se arate.

Soţii Lobodovski! Nunta prietenului său produsese asupra eroului nostru de douăzeci de ani una dintre acele impresii

---

1. Primul roman al lui Charles Dickens.
2. Ziar francuzesc publicat săptămânal între anii 1789-1944.
3. Din poemul scris de Adrian cu puţin înainte de moarte (*Animula, vagula, blandula / Hospes comesque corporis / Quae nunc abibis in loca / Pallidula, rigula, nudula, / Nec, ut soles, dabis iocos...* – în trad. aprox.: „Suflete mic, blând şi rătăcitor, / Al trupului oaspete şi însoţitor, / Încotro ai pornit? / Către locuri mohorâte, pustii şi reci, / Unde ca altădată n-o să te mai joci").

extraordinare care îl fac pe un tânăr să se aşeze în toiul nopţii, îmbrăcat doar în lenjerie, pentru a scrie în jurnal. Această nuntă entuziasmantă a fost celebrată pe 19 mai 1848; în aceeaşi zi, cu şaisprezece ani mai târziu, a fost dusă la îndeplinire execuţia publică a lui Cernîşevski. O coincidenţă a aniversărilor, o fişă a datelor. Aşa le sortează soarta, în anticiparea nevoilor cercetătorului; o lăudabilă economie de efort.

A fost bucuros la această nuntă. Mai mult, a extras o bucurie secundară din bucuria de bază („Asta înseamnă că sunt capabil să nutresc un ataşament pur faţă de o femeie") – da, făcea întotdeauna tot posibilul ca să îşi rotească inima în aşa fel încât o parte să se reflecte în oglinda raţiunii sau, aşa cum a spus-o cel mai bun biograf al lui, Strannoliubski: „Îşi distila sentimentele în alambicurile logicii". Dar cine ar fi zis că în acea clipă îl preocupau gânduri de dragoste? Mulţi ani mai târziu, în cartea lui plină de înfloriturі, *Schiţe din viaţă*, acelaşi Vasili Lobodovski a făcut o greşeală, din neglijenţă, atunci când a spus că la nunta lui, cavalerul de onoare, studentul „Kruşedolin", părea aşa de serios, „de parcă ar fi avut mintea subjugată de o analiză exhaustivă a anumitor lucrări savante în engleză pe care abia le citise".

Romantismul francez ne-a dat poezia de dragoste, romantismul german – poezia prieteniei. Sentimentalismul tânărului Cernîşevski era o concesie la o epocă în care prietenia era mărinimoasă şi lacrimogenă. Cernîşevski plângea cu dragă inimă şi adesea. „Trei lacrimi s-au rostogolit", notează el cu acurateţea-i caracteristică în jurnal – iar cititorul este chinuit pe loc de un gând involuntar: oare poţi să ai un număr impar de lacrimi sau natura duală a sursei ne face să cerem un număr par? „Nu-mi amintiţi de lacrimile prosteşti pe care adesea le-am vărsat, vai, când şederea mi-era opresivă", scrie Nikolai Gavrîlovici în jurnalul lui, gândindu-se la nefericita sa tinereţe, iar la sunetul rimelor plebee ale lui Nekrasov chiar varsă o lacrimă: „În acest loc, în manuscris este urma unui lacrimi vărsate", comentează fiul său, Mihail, într-o notă de subsol. Urma unei alte lacrimi, mult mai fierbinţi, mai amare şi mai preţioase, s-a păstrat în faimoasa

lui scrisoare de la fortăreaţă; însă descrierea făcută de Steklov acestei a doua lacrimi conţine, după Strannoliubski, anumite inexactităţi – care vor fi discutate mai târziu. Apoi, în zilele exilului său şi mai ales în carcera din Viliuisk... Dar staţi! Tema lacrimilor se lungeşte nemotivat... haideţi să ne întoarcem la punctul său de plecare. Acum, de exemplu, se desfăşoară funeraliile unui student. În sicriul albastru deschis stă întins un tânăr ca de ceară. Un alt student, Tatarinov (care l-a îngrijit când era bolnav, dar abia l-a cunoscut înainte), îşi ia adio de la el: „Îl priveşte îndelung, îl sărută şi iarăşi se uită, nesfârşit..." Studentul Cernîşevski, notând asta, este el însuşi doborât de tandreţe; iar Strannoliubski, comentând aceste rânduri, sugerează o paralelă între ele şi fragmentul plin de tristeţe al lui Gogol: „Nopţi într-o vilă".

Dar, ca să fi sinceri... visele tânărului Cernîşevski legate de dragoste şi prietenie nu se disting prin rafinament – şi cu cât li se abandonează mai mult, cu atât mai limpede li se văd cusururile – raţionalitatea; era capabil să îndoaie cel mai banal vis cu ochii deschişi într-o potcoavă logică. Meditând în detaliu asupra faptului că Lobodovski, pe care îl admiră sincer, face tuberculoză şi că, prin urmare, Nadejda Iegorovna va rămâne o văduvă tânără, neajutorată şi sărmană, urmăreşte un ţel anume. Are nevoie de o imagine de nătărău pentru a justifica faptul că se îndrăgosteşte de ea, aşa că pune în locul acesteia impulsul de-a ajuta o sărmană femeie sau, cu alte cuvinte, îşi clădeşte iubirea pe o fundaţie utilitară. Căci altminteri palpitaţiile unei inimi afectuoase nu se pot explica prin mijloacele limitate ale acelui materialism cioplit grosolan, la ale cărui deznădăjduiri deja cedase fără speranţă. Iar apoi, mai ieri, când Nadejda Iegorovna „stătea fără şal şi desigur că rochia ei de misionară [o rochie simplă] era crăpată un pic în faţă şi i se putea vedea o anumită parte chiar de sub gât" (o întorsătură de frază având o asemănare neobişnuită cu expresiile personajelor literare care întruchipează filistinii nerozi de tip sovietic ai lui Zoşcenko), se întrebase cu o neliniştе sinceră dacă s-ar fi uitat la „acea parte" în primele zile de după nunta prietenului său. Şi astfel, îngropându-şi treptat prietenul în

visele lui, cu un oftat, cu un aer ca și când el n-ar fi vrut, dar se supunea unei îndatoriri, se vede hotărându-se să se căsătorească cu tânăra văduvă – o uniune melancolică, o uniune castă (și toate aceste imagini de nătărău se repetă chiar și mai detaliat în jurnalul lui atunci când, mai târziu, obține mâna Olgăi Sokratovna). Frumusețea reală a bietei femei era încă pusă la îndoială, iar metoda aleasă de Cernîșevski pentru a îi verifica farmecele i-au predeterminat întreaga atitudine de mai târziu față de conceptul de frumusețe.

La început a admis cel mai bun soi de grație în Nadejda Iegorovna: hazardul îi furnizase un tablou viu într-o dispoziție idilică, deși cumva incomodă: „Vasili Petrovici a îngenunchiat pe un scaun, cu fața la spătar; ea s-a apropiat și a început să încline scaunul; l-a înclinat un pic, iar apoi și-a așezat fața mititică la pieptul lui... Pe măsuța de ceai stătea o lumânare... iar lumina cădea destul de bine pe ea; i.e., penumbră, fiindcă ea era în umbra soțului ei, dar deslușită". Nikolai Gavrilovici s-a uitat mai atent, încercând să găsească ceva care să nu fie tocmai în regulă; nu a găsit nici o trăsătură aspră, dar tot mai ezita.

Ce-ar fi de făcut apoi? Compara întruna trăsăturile ei cu ale altor femei, dar privirea lui mioapă împiedica acumularea de specimene vii esențiale pentru o comparație. Vrând-nevrând, a fost forțat să recurgă la frumusețea percepută și înregistrată de alții; i.e., la portretele de femei. Astfel, de la bun început, conceptul de artă a devenit pentru el – un materialist miop (ceea ce în sine este o combinație absurdă) – ceva subsidiar și aplicat, iar acum era capabil să testeze prin mijloace experimentale ceva ce îi sugerase iubirea: superioritatea frumuseții Nadejdei Iegorovna (soțul ei îi spunea „scumpică" și „păpușică"), adică Viața, față de frumusețea tuturor celorlalte „capete de femeie", adică Arta („Arta!").

Pe bulevardul Nevski, tablouri poetice erau expuse în vitrina magazinului Junker și Daziaro. După ce le studia îndelung, se întorcea acasă și nota observațiile. Ah, ce miracol! Metoda de comparație dădea întotdeauna rezultatul dorit. Nasul seducătoarei calabreze din gravură era așa și-așa;

„Deosebit de nereuşită era glabela, precum şi părţile de lângă nas, de ambele laturi ale punţii". Peste o săptămână, încă nesigur dacă adevărul fusese testat suficient sau poate dorind să se delecteze încă o dată cu deja familiara plăcere a experimentului, mergea iarăşi pe Nevski să vadă dacă nu cumva se afla vreo nouă frumuseţe în vitrina magazinului. În genunchi, într-o peşteră, Maria Magdalena se ruga dinaintea unui craniu şi-a unei cruci şi sigur că faţa ei, în lumina sfeşnicului, era foarte dulce, dar cu mult superioară era faţa semi-luminată a Nadejdei Iegorovna! Pe o terasă albă, deasupra mării, erau două fete: o blondă graţioasă stătea pe o bancă de piatră cu un tânăr; se sărutau, în timp ce o brunetă graţioasă stătea de pază, ţinând deoparte o perdea de-un roşu aprins, „care separa terasa de celelalte părţi ale casei", aşa cum remarcăm în jurnal, fiindcă întotdeauna ne place să stabilim relaţia dintre un anumit detaliu şi mediul său speculativ. Bineînţeles că gâtul mic al Nadejdei Iegorovna este mult mai plăcut. De aici rezultă o concluzie importantă: viaţa este cu mult mai plăcută (şi deci mai bună) decât pictura, căci ce sunt pictura, poezia şi chiar toată arta în cea mai pură formă a sa? Un „soare stacojiu cufundându-se într-o mare azurie"; pliurile pitoreşti ale unei rochii; „nuanţele trandafirii pe care scriitorul superficial le iroseşte pentru a-şi lumina capitolele sclipitoare"; ghirlandele de flori, fee, fauni, Phryne... Cu cât înaintează, cu atât se înnorează mai tare; ideea de duzină se dezvoltă. Belşugul formelor feminine implică acum belşugul în sens economic. Conceptul de „fantezie" îi apare lui Nikolai Gavrilovici sub forma unei silfide transparente, dar cu sâni mari, fără corset şi practic goală, care, jucându-se cu un văl uşor, se scoboară în zbor asupra poetului poeticizând poetic. Câteva coloane, câţiva copaci – nu chiar chiparoşi şi nu chiar plopi – un fel de urnă care conţine un pic de atracţie pentru Nikolai Gavrilovici, iar suporterul artei pure aplaudă sigur. Dezgustător individ! Inutil individ! Şi, bineînţeles, decât toată această mizerie, cum să nu preferi o descriere onestă a comportamentului contemporan, a indignării civice, a melodiilor confesiunilor de la suflet la suflet?

Se poate presupune fără a greși că în timpul acelor minute când stătea lipit de vitrinele magazinelor a fost compusă în totalitate falsa lui disertație de licență, „Raporturile estetice ale artei față de realitate" (nu e de mirare că ulterior a scris-o dintr-un foc, în trei nopți; dar uimitor este cum de, după o așteptare de șase ani, tot n-a primit o diplomă pentru ea).

Erau seri languroase și confuze, când stătea întins pe cumplita lui canapea de piele – o chestie plină de umflături și găuri, cu o rezervă inepuizabilă (doar să tragi) de păr de cal – și „inima îmi bătea extraordinar de la prima pagină de Michelet, de la părerile lui Guizot[1], de la gândurile către Nadejda Iegorovna și de la toate acestea laolaltă", iar apoi începea să cânte fals, cu voce tânguitoare – cânta „cântecul lui Marguerite", gândindu-se în același timp la relațiile dintre soții Lobodovski –, și „lacrimi blânde mi se rostogoleau din ochi". Se ridica deodată de pe canapea, cu hotărârea de-a o vizita imediat; era, ne imaginăm, o seară de octombrie, norii goneau în înalturi, o duhoare acră venea dinspre atelierele șelarilor și căruțașilor de la parterul caselor zugrăvite într-un galben mohorât, iar negustori îmbrăcați în halate și haine din blană de oaie, cu cheile în mână, își închideau deja magazinele. Unul s-a ciocnit de el, dar el a trecut iute mai departe. Un lampagiu zdrențăros, cu căruciorul împins de mână huruind peste pietrele din pavaj, punea petrol într-un felinar încețoșat de pe un stâlp de lemn; ștergea sticla cu o cârpă uleioasă și pornea scârțâind către următorul – aflat la mare depărtare. Începea să burnițeze. Nikolai Gavrilovici gonea cu pasul iute al unui biet personaj gogolian.

Noaptea era incapabil să doarmă mult timp, chinuit de întrebări: avea să reușească Vasili Petrovici Lobodovski să-și educe nevasta așa încât ea să îi poată fi de ajutor; și, pentru a stimula sentimentele prietenului său, oare n-ar trebui să trimită, de pildă, o scrisoare anonimă care să-l facă pe soț

1 Jules Michelet (1798-1874), François Guizot (1787-1874) – istorici francezi.

să ardă de gelozie? Asta anticipează deja metodele folosite de personajele din romanele lui Cernîşevski. Similar, scheme foarte atent calculate, dar de-un absurd copilăresc, erau ticluite de exilatul Cernîşevski, bătrânul Cernîşevski, pentru a-şi atinge cele mai emoţionante obiective. Observaţi cum această temă profită de o lipsă de atenţie de-o clipă şi înfloreşte. Staţi, daţi înapoi. De fapt, nu e nevoie să mergem aşa de departe. În jurnalul studenţesc se poate găsi următorul exemplu de calcul: să tipărească un manifest fals (proclamând abolirea serviciului militar obligatoriu) ca să întărâte astfel ţăranii printr-un vicleşug; dar apoi el însuşi a abjurat acest lucru, ştiind ca dialectician şi creştin că un putregai interior trebuie să roadă în întregime o structură creată şi că un scop bun, scuzând mijloacele rele, nu va face decât să-şi dezvăluie înrudirea fatală cu acestea. Astfel politica, literatura, pictura, chiar şi arta vocală, erau plăcut îngemănate cu emoţiile amoroase ale lui Nikolai Gavrilovici (ne-am întors la punctul de plecare).

Ce sărac era, ce murdar şi lălău, cât de departe aruncat din mrejele luxului... Atenţie! Nu era atât castitate proletară, cât desconsiderarea firească cu care tratează un ascet înţepăturile unui ciliciu permanent sau muşcăturile puricilor sedentari. Dar chiar şi un ciliciu mai trebuie reparat din când în când. Suntem de faţă la momentul când inventivul Nikolai Gavrilovici cugetă la cârpirea vechilor săi pantaloni: s-a dovedit că nu avea aţă neagră, aşa că s-a apucat să o cufunde pe cea pe care o avea în cerneală; în preajmă se afla o antologie de versuri germane, deschisă la începutul lui „Wilhelm Tell". În urma fluturării firului (pentru a-l usca) pe pagină au căzut câteva picături de cerneală; cartea nu îi aparţinea. A găsit o lămâie într-o pungă de hârtie, îndărătul ferestrei, şi a încercat să scoată petele, dar n-a reuşit decât să murdărească lămâia, plus pervazul pe care lăsase firul cel pernicios. Apoi a apelat la ajutorul unui cuţit şi a început să râcâie (această carte cu poemele perforate se află acum la biblioteca Universităţii din Leipzig; din nefericire, nu s-a putut stabili cum a ajuns acolo). Cerneala, într-adevăr, era elementul natural al lui Cernîşevski (literalmente, se scălda

în ea), care obişnuia să-şi mânjească cu ea crăpăturile din pantofi atunci când rămânea fără cremă de ghete; sau, ca să-şi ascundă o gaură din pantof, îşi înfăşura piciorul într-o cravată neagră. Spărgea vesela de porţelan, murdărea şi strica totul. Dragostea lui pentru materialism nu era una reciprocă. Prin urmare, în timpul perioadei de muncă silnică, s-a dovedit a fi nu numai incapabil să facă vreuna dintre sarcinile speciale ale puşcăriaşilor, dar era faimos şi pentru inabilitatea de a face ceva cu mâinile (însă, în acelaşi timp, se vâra mereu în treaba altui coleg, căutând să ajute: „Ia nu te mai băga unde nu-ţi fierbe oala, stâlp al virtuţii ce eşti", obişnuiau să-i spună ceilalţi condamnaţi, ursuzi.) L-am zărit deja pe tânărul grăbindu-se confuz când a fost înghiontit pe stradă. Se înfuria rareori; o dată, totuşi, nu fără mândrie, a notat cum se răzbunase pe un tânăr birjar care îl acroşase cu o hulubă: plonjând fără o vorbă peste sanie, printre picioarele a doi negustori speriaţi, i-a smuls acestuia din cap un smoc de păr. În general era blând şi deschis la insulte, însă în taină se simţea capabil de „cele mai disperate, cele mai nebuneşti" gesturi. În paralel începuse să se ocupe, printre altele, şi cu propaganda, conversând cu mujicii, cu un barcagiu ocazional de pe Neva sau cu un patiser vigilent.

Îşi face intrarea tema patiseriilor. Multe-au mai văzut ele la viaţa lor. Într-un astfel de loc a dat pe gât Puşkin un pahar cu limonadă înaintea duelului; acolo au servit Sofia Perovskaia şi tovarăşii ei câte o porţie (de ce anume? istoria n-a prea reuşit să...) înainte de-a porni spre cheiul canalului ca să îl asasineze pe Alexandru al II-lea. Tinereţea eroului nostru a fost fermecată de patiserii, aşa încât mai târziu, în timpul grevei foamei din fortăreaţă, el – în *Ce-i de făcut?* – îşi umplea vreun discurs sau altul cu un urlet involuntar de lirism gastric: „Aveţi vreo patiserie prin preajmă? Mă întreb dacă au tarte cu nucă – după gustul meu, sunt cele mai bune dintre tarte, Maria Alekseievna". Dar, în contradicţie cu amintirile lui ulterioare, patiseriile şi cafenelele nu îl seduceau absolut deloc cu cele de-ale gurii – nu cu plăcintele pufoase făcute cu unt rânced şi nici măcar cu gogoşile cu dulceaţă de cireşe; ziarele, domnilor, ziarele, cu

asta îl seduceau! A încercat diferite cafenele – alegându-le pe acelea cu cele mai multe ziare sau locurile cele mai simple şi mai libere. Astfel, la Wolf, „de ultimele două dăţi, în loc de pâinea lui [a se citi: a lui Wolf] albă, am servit cafeaua cu una împletită [a se citi: a mea], de cinci copeici, ultima oară fără să mă feresc" – i.e., în prima dintre aceste două dăţi (detaliul scrupulos din jurnalul lui îţi provoacă o mâncărime în cerebel) s-a ferit, neştiind dacă i se va da voie cu un produs de patiserie adus din afară. Locul era cald şi liniştit şi numai din când în când un vânticel dinspre sud-vest, suflând în paginile de ziar, făcea flăcările lumânărilor să tremure („mişcările sociale cuprinseseră deja Rusia încredinţată nouă", cum a spus ţarul). „Aş putea primi *L'Indépendance belge*? Mulţumesc." Flăcările lumânărilor se îndreaptă, este linişte (dar răsună împuşcături pe Boulevard des Capucines, *la révolution* se apropie de Tuileries – iar acum Louis Philippe o ia la fugă: pe Avenue de Neuilly, într-un fiacru).

Iar apoi era chinuit de dureri de stomac. În general se hrănea cu totul felul de nimicuri, fiind sărac lipit şi lipsit de simţ practic. Aici se potriveşte cântecelul lui Nekrasov:

De vreme ce delicateţuri
Mai tari ca fieru-aş fi mâncat,
Stomacul mă purta prin aşa chinuri
De-mi părea moartea dulce leac.
Mergeam aşa mulţi kilometri
Şi până-n zori de zi citeam
În cămăruţă pe-ntuneric
Şi, Doamne, Doamne, cum fumam!

Nikolai Gavrilovici, apropo, nu fuma fără motiv – folosea exact ţigaretele Jukov pentru a scăpa de indigestii (şi totodată de durerile de dinţi). Jurnalul lui, mai ales cel din vara şi toamna anului 1849, conţine numeroase referinţe foarte exacte despre cum şi unde vomita. Pe lângă fumat, se mai trata cu rom şi apă, ulei încins, săruri englezeşti, ţintaură cu frunze de portocală amară şi, în mod constant,

cu conştiinciozitate, cu un fel de poftă ciudată, întrebuinţa metoda romană – şi probabil că în cele din urmă ar fi murit de epuizare dacă (a absolvit ca un candidat şi a mers mai departe la universitate pentru studii avansate) nu s-ar fi întors la Saratov.

Iar apoi, la Saratov... Dar oricât de mult ne-ar plăcea să nu pierdem vremea şi să ieşim de pe această alee dosnică pe care ne-a condus discuţia despre patiserii, ca să trecem pe partea însorită a vieţii lui Nikolai Gavrilovici, totuşi (de dragul unei anumite continuităţi ascunse) mai trebuie să zăbovim un pic pe-aici. Odată, în mare nevoie, a intrat precipitându-se într-o clădire cu apartamente de închiriat de pe strada Gorohovaia (aici urmează o descriere prolixă – cu explicaţii târzii – a amplasării casei) şi deja îşi aranja straiele când „o fată în roşu" a deschis uşa. Zărindu-i mâna – el voise să ţină uşa – ea a scos un ţipăt, „cum se întâmplă de obicei". Scârţâitul puternic al uşii, cârligul său ruginit şi desprins, duhoarea, frigul de gheaţă – toate astea sunt cumplite... şi totuşi ciudatul individ e gata să dezbată în sinea lui adevărata puritate, notând cu satisfacţie că: „Nici măcar n-am încercat să descopăr dacă fata arăta bine". Când visa, pe de altă parte, privea cu un ochi mai pătrunzător, iar neprevăzuta întâmplare a somnului era mai bună cu el decât destinul public – dar chiar şi aici, ce încântat este fiindcă atunci când sărută în vis, de trei ori, mâna înmănuşată a unei doamne „cu păr extrem de blond" (mama unui presupus elev adăpostindu-l în vis, toate acestea în stilul lui Jean-Jacques), este incapabil să-şi reproşeze fie şi un singur gând carnal. Memoria lui s-a dovedit, de asemenea, a fi una cu ochi pătrunzători când îşi aminteşte de acel tânăr care tânjea, pe ocolite, după frumuseţe. La vârsta de cincizeci de ani, într-o scrisoare din Siberia, evocă imaginea angelică a unei fete pe care o observase în tinereţe la o expoziţie de industrie şi agricultură: „Şi o anumită familie aristocratică era în trecere pe acolo", povesteşte el, în stilul biblic lent de mai târziu. „Mă atrăgea fata aceasta, mă atrăgea tare... Am mers alături, cam la vreo trei paşi distanţă, şi am admirat-o... Aparţineau, desigur, celei mai înalte societăţi. Toată lumea vedea asta din manierele

lor extraordinar de alese [avem o musculiță dickensiană în acest patos dulceag, așa cum va remarca Strannoliubski, și totuși nu trebuie să uităm că asta scria un om în vârstă, pe jumătate strivit de munca silnică, cum corect o spune Steklov]. Mulțimea le făcea loc să treacă... Eram absolut liber să merg cam la trei pași distanță fără să-mi iau privirea de la fata aceea [bietul satelit!]. Iar asta a durat o oră sau mai mult". (Lucru destul de ciudat, expozițiile în general, de exemplu cea din Londra din 1862 și cea din Paris din 1889, au avut un efect puternic asupra destinului său; așa cum, atunci când se înhamă la descrierea vieții ducelui de Angoulême, Bouvard și Pécuchet sunt uimiți de rolul jucat în aceasta de... poduri).

Rezultă din toate acestea că la sosirea în Saratov nu s-a putut abține și s-a îndrăgostit de fiica de douăzeci de ani a doctorului Sokrat Vasiliev, o tânără cu aer de țigancă, cu cercei atârnându-i din lobii lungi ai urechilor, ce erau pe jumătate ascunși de falduri de păr negru. Creatură afectată și provocatoare, „centrul atenției și ornamentul balurilor provinciale" (cu cuvintele unui contemporan anonim), ea l-a sedus și năucit pe virginul nostru stângaci cu foșnetul albastrelor sale *choux*[1] și cu melodicitatea graiului. „Ia priviți ce brățuleț fermecător", zicea ea, întinzându-și-l spre ochelarii lui aburiți – un braț gol, închis la culoare, cu o înflorescență strălucitoare de-a lungul său. El se freca cu esență de trandafir și se rădea la sânge. Și ce complimente serioase născocea! „Ar trebui să locuiți la Paris", i-a spus el cu un aer sobru, după ce aflase de altundeva că era o „democrată", Parisul, pentru ea, nu însemna însă casa științei, ci împărăția târfelor, așa că s-a simțit jignită.

Avem înaintea noastră „Jurnalul relațiilor mele cu cea care constituie acum fericirea mea". Steklov, cel care se lasă dus așa de ușor, se referă la această producție unică (ce amintește cel mai mult de un raport de afaceri extrem de conștiincios) ca la „un entuziast imn de dragoste". Cel ce întocmește raportul schițează un proiect pentru declararea

1 Verze (în fr., în orig.) – aluzie la rochiile cu crinolină din epocă.

iubirii (care este pus în practică, cu acurateţe, în februarie 1853, şi aprobat fără întârziere), cu puncte pro şi contra căsătoriei (se temea, de exemplu, ca nu cumva neliniştitei consoarte să-i dea prin minte să poarte haine bărbăteşti – în maniera lui George Sand) şi cu o estimare a cheltuielilor atunci când eşti căsătorit, care cuprindea absolut totul – două lumânări de stearină pentru serile de iarnă, lapte de zece copeici, intrarea la teatru; şi în acelaşi timp îşi anunţă mireasa că, ţinând cont de felul în care gândeşte el („Nu mă sperie nici mizeria, nici [dezlănţuindu-se] ţăranii beţi cu bâte, nici masacrul"), mai devreme sau mai târziu va fi „sigur prins", iar pentru o şi mai mare sinceritate îi spune despre nevasta lui Iskander (Herzen), care, gravidă fiind („scuze că intru în asemenea detalii"), la auzul veştii că soţul i-a fost arestat în Italia şi trimis în Rusia, „a picat moartă". Olga Sokratovna, cum ar fi adăugat Aldanov în acest moment, nu ar fi picat moartă.

„Dacă într-o zi", scrie el mai departe, „numele dumneavoastră va fi pătat de bârfe, aşa încât nu veţi mai putea spera să aveţi vreun soţ... eu voi fi mereu gata, la un singur cuvânt din parte-vă, să vă devin soţ." O poziţie cavalerească, dar întemeiată pe nişte premise departe de-a fi cavalereşti, iar această cotitură caracteristică ne conduce imediat înapoi la familiara potecă a acelor evasi-fantezii de dragoste timpurii, cu setea lui detaliată pentru auto-sacrificiu şi nuanţarea protectoare a compasiunii; ceea ce nu l-a împiedicat să îi fie rănită mândria atunci când mireasa lui l-a avertizat că nu era îndrăgostită de el. Perioada de logodnă a avut ceva german, cu cânturi schilleriene, cu un birou de contabilitate a mângâierilor: „I-am desfăcut întâi doi, apoi trei nasturi ai mantilei..." El a vrut ca ea să-şi pună urgent piciorul (în brodechin gri, tocit la degetul mare, cusut cu mătase colorată) pe capul lui: voluptatea i se hrănea cu simboluri. Uneori îi citea din Lermontov sau Kolţov; citea poezie cu vocea monotonă a cuiva care lecturează din „Psalmi".

Dar ceea ce ocupă locul de onoare în jurnal şi este deosebit de important pentru a înţelege, în mare măsură, destinul lui Nikolai Cernîşevski este relatarea lui detaliată despre

ceremoniile glumeţe cu care erau ornate din plin serile din Saratov. El nu ştia să joace polca cu destulă agerime şi era un prost dansator de *Grossvater*[1], dar pe de altă parte îi plăcea să facă pe clovnul, că doar nici pinguinul nu-i lipsit de un aer jucăuş atunci când înconjoară femela pe care o curtează cu un inel de pietricele. Oamenii tineri, cum se zice, se adunau şi, punând în mişcare un mecanism de cochetărie la modă pe atunci şi în acea societate, Olga Sokratovna hrănea câte un invitat sau altul de la masă dintr-o farfurie, ca pe un copil, în timp ce Nikolai Gavrilovici, mimând gelozia, îşi apăsa un şervet pe inimă şi ameninţa să-şi străpungă pieptul cu o furculiţă. La rândul ei, ea se prefăcea că e supărată pe el. Atunci el îşi cerea iertare (toate astea sunt îngrozitor de neamuzante) şi îi săruta părţile dezgolite ale braţului, pe care ea încerca să şi le ascundă, zicând: „Dar cum îndrăzniţi!". Pinguinul îşi lua „o figură serioasă, îndurerată, fiindcă într-adevăr era posibil să fi spus ceva care ar fi ofensat-o pe o alta (i.e., o fată mai puţin îndrăzneaţă) în locul ei". În zilele de sărbătoare, făcea şmecherii în templul Domnului, amuzându-şi viitoarea mireasă – însă comentatorul marxist (i.e., Steklov) greşeşte văzând în asta „o blasfemie sănătoasă". Ca fiu de preot, Nikolai se simţea ca acasă în biserică (astfel, tânărul prinţ care încoroncază o pisică cu coroana tatălui său cu siguranţă nu exprimă nici o simpatie cu vreun regim popular). Chiar şi mai puţin i se poate reproşa batjocorirea cruciaţilor fiindcă trasa o cruce cu cretă pe spinarea tuturor, la rând: semnul admiratorilor nebuneşte îndrăgostiţi de Olga Sokratovna. Iar după încă nişte glume bădărăneşti de acelaşi gen, avea loc – haideţi să ne amintim asta – un simulacru de duel cu bastoanele.

Ei, dar câţiva ani mai târziu, când a fost arestat, poliţia a confiscat acest vechi jurnal, care era scris cu un scris de mână egal, cu mici codiţe, şi într-un cod inventat în casă, cu abrevieri precum *slbcne! stpzne!* (slăbiciune, stupizenie), *lbrtte, =te* (libertate, egalitate) şi *ce-k* (*celovek* – „om", şi nu CEKA, poliţia lui Lenin).

---

1. „Bunicul" – vechi dans german, din secolul XVII

A fost descifrat de oameni care erau în mod evident incompetenți, de vreme ce au făcut o serie de greșeli: de pildă, au citit *dzria* ca *druzia* (prieteni) în loc de *podozreniia* (suspiciuni), ceea ce transforma propoziția „Voi stârni suspiciuni puternice" în „Am prieteni puternici". Cernîșevski s-a agățat de asta și a început să susțină că întregul jurnal este ciorna unui roman, invenția unui scriitor, de vreme ce el nu avea, zicea, „pe atunci nici un prieten influent, în timp ce acesta era desigur un personaj cu prieteni puternici, sus-puși". Nu este important (deși chestiunea este interesantă în sine) dacă își mai amintea cu exactitate cuvintele reale din jurnalul său; ceea ce e important este că ulterior acestor cuvinte li se va da un alibi ciudat în *Ce-i de făcut?*, unde ritmul lor interior din „ciornă" este dezvoltat la totala lor capacitate (de exemplu în cântecul uneia dintre fetele de la picnic: „Ah, stau în codru-ntunecat, sunt un prieten rău, primejdioasă-mi va fi viața și trist sfârșitul, zău". Stând în închisoare și știind că periculosul său jurnal era descifrat, s-a grăbit să trimită Senatului „exemple din ciorna manuscrisului"; i.e., lucruri pe care le scrisese exclusiv pentru a-și justifica jurnalul, transformându-l *ex post facto*[1] într-un fel de ciornă pentru un fel de roman. (Strannoliubski face presupunerea fățișă că asta l-a impulsionat să scrie în pușcărie *Ce-i de făcut?* – dedicat, apropo, soției lui, și început de ziua Sfintei Olga.) Prin urmare, își putea exprima indignarea față de faptul că scenelor pe care le inventase li se dădea un sens judicios. „Mă plasez pe mine, împreună cu alții, în diferite poziții pe care le dezvolt absolut imaginar... Un «eu» vorbește despre posibilitatea arestării, un alt «eu» este bătut cu un baston în fața logodnicii sale." Spera, amintindu-și de această parte a vechiului jurnal, că relatarea detaliată a fel și fel de jocuri de salon va fi văzută, în sine, ca „imaginară", de vreme ce o persoană liniștită cu greu ar fi... Lucrul trist era că în cercurile oficiale nu era considerat o persoană liniștită, ci tocmai un bufon și exact în bufoneria mecanismelor lui jurnalistice din *Contemporanul* se detecta o infiltrare

1. Retroactiv (în lat., în orig.).

diabolică a ideilor vătămătoare. Pentru a încheia cu totul tema acelor *petits-jeux* din Saratov, haideţi să mergem un pic şi mai departe, până la munca silnică, unde ecoul lor încă mai trăieşte în piesele scurte pe care le compune pentru tovarăşii lui şi mai ales în romanul *Prologul* (scris la muncile de la Aleksandrov, în 1866), unde apar şi un student care face pe prostul într-un mod deloc amuzant, şi o tânără frumuseţe care îşi hrăneşte admiratorii. Dacă adăugăm la asta faptul că protagonistul (Volghin), când îi vorbeşte soţiei despre pericolul care îl ameninţă, face referire la un avertisment pe care i-l dăduse înainte de căsătorie, atunci este imposibil să nu conchizi că aici avem, în sfârşit, o bucată de adevăr inserată de Cernîşevski pentru a-şi susţine vechea declaraţie că jurnalul nu era decât ciorna unui autor... căci însăşi carnea *Prologului*, prin toată zgura firavei invenţii, pare acum să fie chiar continuarea însemnărilor din Saratov, sub formă de roman.

S-a angajat să predea gramatica şi literatura la gimnaziul de acolo şi s-a dovedit a fi un profesor extrem de popular: în clasificarea nescrisă pe care băieţii o aplicau iute şi cu precizie tuturor profesorilor, a fost încadrat în categoria tipilor agitaţi, distraţi, de treabă, care-şi pot pierde uşor cumpătul, dar care totodată sunt uşor de distras de la subiect – pentru a cădea imediat în ghearele moi ale virtuozului clasei (Fioletov junior în acest caz): în momentul critic, atunci când dezastrul părea deja inevitabil pentru cei care nu ştiau lecţia şi nu mai era decât foarte puţin înainte ca îngrijitorul să sune clopoţelul, el punea o întrebare salvatoare, care amâna totul: „Nikolai Gavrilovici, e ceva aici despre Convenţie..." şi Nikolai Gavrilovici se inflama imediat, se ducea la tablă şi, rupând creta, desena un plan al sălii unde îşi ţinea întrunirile Convenţia Naţională din 1792-1795 (după cum ştim deja, era mare expert în planuri), iar apoi, agitându-se tot mai tare, evidenţia şi locurile unde stătuseră membrii fiecărui partid.

În timpul acelor ani în provincie s-a purtat, în mod evident, cam imprudent, înspăimântând oamenii moderaţi şi tinerii cu frică de Dumnezeu cu asprimea părerilor şi cu graba

metodelor sale. S-a păstrat o istorioară ușor retușată, cum că abia ce fusese coborât coșciugul la înmormântarea mamei lui, că și-a și aprins o țigară și a pornit-o la braț cu Olga Sokratovna, cu care s-a căsătorit peste zece zile. Dar elevii din clasele superioare erau orbiți de el; unii dintre ei s-au atașat ulterior de el cu ardoarea frenetică cu care tinerii din acea epocă didactică se agățau de profesorul care era pe cale să devină lider; cât despre gramatică, trebuie spus cu toată răspunderea că cei aflați în sarcina lui nu au învățat niciodată să folosească virgula. Au venit mulți dintre aceștia, patruzeci de ani mai târziu, la înmormântarea lui? Conform unor surse, au venit doi, conform altora, absolut nici unul. Iar când convoiul funerar era pe cale să se oprească în fața clădirii școlii din Saratov pentru a se cânta o litanie, directorul a trimis pe cineva să-l informeze pe preot că, știți, nu se dorește așa ceva și, însoțită de un vânt de octombrie în fustă lungă și împiedicat, procesiunea a pornit mai departe.

Mult mai puțin de succes decât cariera lui în Saratov a fost cea de profesor după transferul la Sankt Petersburg, unde vreme de câteva luni, în timpul anului 1854, a predat la Al doilea corp de cadeți. Cadeții făceau hărmălaie la orele lui. Urlatul ascuțit la acești mișei nu făcea decât să sporească confuzia. Acolo nu te prea puteai încinge pe tema Montaniarzilor. Odată, în timpul unei pauze, s-a auzit zgomot dintr-una din clase, ofițerul de serviciu a intrat, a lătrat și a lăsat o relativă ordine în urma sa; între timp gălăgia a explodat în altă clasă, în care (pauza se terminase de-acum) tocmai intrase Cernișevski, cu servieta sub braț. Întorcându-se spre ofițer, l-a oprit cu o atingere de mână și i-a zis cu o iritare reținută, privind peste ochelari: „Nu, domnule, nu puteți intra aici acum". Ofițerul s-a simțit insultat; profesorul a refuzat să-și ceară scuze și a plecat. Așa a început tema „ofițerilor".

Totuși preocuparea pentru iluminism prinsese deja formă în el pentru tot restul vieții, iar din 1853 până în 1862 activitățile lui jurnalistice au fost înțesate din plin de o fierbinte dorință de a hrăni cititorul rus cu o dietă alcătuită din cele mai diverse informații: porțiile erau imense, rezerva

de pâine – inepuizabilă, iar nucile se dădeau duminica; fiindcă, în timp ce sublinia cât de importante erau felurile cărnoase de politică şi filosofie, Nikolai Gavrilovici nu uita niciodată de desert. Din cronica sa despre *Magia la tine acasă* de Amarantov reiese limpede că încercase aceste experimente distractive acasă, iar la unul dintre cele mai bune trucuri, şi anume „căratul apei într-o sită", adăugase propriul său amendament: ca toţi popularizatorii, avea o slăbiciune pentru asemenea *Kunststucke*[1]; şi nu trebuie să uităm nici că de-abia trecuse un an de când, în urma unei înţelegeri cu tatăl, renunţase în sfârşit la ideea de mişcare perpetuă.

Adora să citească almanahuri, consemnând, pentru informarea generală a abonaţilor la *Contemporanul* (1855): „O guince este 6 ruble şi 47,5 copeici; dolarul nord-american este 1 rublă de argint şi 31 de copeici"; sau îi informa că „turnurile de telegraf dintre Odesa şi Oceakov au fost construite din donaţii". Veritabil enciclopedist, un fel de Voltaire – cu accent, e drept, pe prima silabă –, a copiat cu generozitate mii de pagini (era mereu gata să îmbrăţişeze covorul rulat al oricărui subiect întâmplător şi să îl deruleze în întregimea sa în faţa cititorului), a tradus o întreagă bibliotecă, a cultivat toate genurile, mergând chiar până la poezie, şi a visat până la sfârşitul vieţii să compună „un dicţionar critic al ideilor şi faptelor" (ceea ce ne aminteşte de caricatura lui Flaubert, acel *Dictionnaire des idées reçues*[2] al cărui epigraf ironic – „majoritatea are întotdeauna dreptate" – Cernîşevski l-ar fi adoptat cu toată seriozitatea). În scrie soţiei, de la fortăreaţă, pe acest subiect, povestindu-i cu patimă, tristeţe şi amărăciune despre toate operele titanice pe care le mai are de înfăptuit. Mai târziu, în timpul tuturor celor douăzeci de ani de izolare din Siberia, a găsit alinare în acest vis; dar apoi, cu un an înainte să moară, când a aflat de dicţionarul Brockhaus, a văzut în acesta realizarea visului său. Apoi a tânjit să îl traducă (fiindcă altfel „ei o să îndese în el tot felul de tâmpenii, cum ar fi artişti germani minori"),

1 Trucuri, scamatorii (în germ., în orig.).
2. *Dicţionar de idei primite de-a gata.*

considerând că o asemenea muncă ar fi încoronarea întregii lui vieți; s-a dovedit că și acest lucru fusese deja întreprins.

La începutul căutărilor jurnalistice, scriind despre Lessing[1] (care se născuse cu exact o sută de ani înaintea lui și cu care el însuși admitea că semăna), a zis: „Pentru asemenea caractere există un serviciu mai dulce decât serviciul în slujba științei tale preferate – iar acesta este serviciul în slujba dezvoltării propriului tău popor". Ca și Lessing, era obișnuit să dezvolte ideile generale pe baza cazurilor particulare. Și, amintindu-și că nevasta lui Lessing murise la naștere, se teme pentru Olga Sokratovna, despre a cărei primă sarcină îi scrie tatălui în latină, exact așa cum, cu o sută de ani înainte, făcuse și Lessing.

Haideți să aruncăm un pic de lumină în acest loc: pe 21 decembrie 1853, Nikolai Gavrilovici dă de înțeles că, conform unor femei cunoscătoare, soția lui a conceput. Travaliul a fost dificil. Era un băiat. „Puiul, puiuțul meu", gângurea Olga lângă primul ei născut – însă, foarte curând, vraja legată de micul ei Sașa s-a risipit. Doctorii au avertizat-o că un al doilea copil o va ucide. Chiar și așa, a rămas însărcinată din nou – „cumva ca o ispășire a păcatelor noastre, împotriva voinței mele", îi scrie el pe un ton plângăreț, în focurile unui chin pleticos, lui Nekrasov... Nu, era altceva, ceva mai puternic decât teama pentru soția lui, care îl apăsa. Conform unor surse, Cernîșevski cugeta la sinucidere în anii '50; ba chiar se pare că se apucase de băut – ce imagine înfricoșătoare: un Cernîșevski beat! Nu avea sens s-o ascundă – căsătoria se dovedise a fi una nefericită, de trei ori nefericită, și chiar în ultimii ani, când reușise cu ajutorul evocărilor să își „înghețe trecutul într-o stare de fericire statică" (Strannoliubski), tot mai purta urmele acelei fatidice și fatale dureri a inimii – alcătuită din milă, gelozie și mândrie rănită – cu care un soț de un cu totul alt calibru se confruntase și o rezolvase într-un mod cu totul diferit: Pușkin.

---

1. Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) – dramaturg, filosof și critic german din timpul Iluminismului.

Și soția lui, și bebelușul Victor au supraviețuit; iar în decembrie 1858, ca aproape că a murit din nou dând naștere unui al treilea fiu, Mișa. Vremuri incredibile – eroice, prolifice, purtând o crinolină – simbolizând fertilitatea.

„Ele sunt inteligente, educate, bune, știu și eu asta – în timp ce eu sunt proastă, needucată, rea", spunea Olga Sokratovna (nu fără acel spasm al sufletului numit *nadrîv*) referindu-se la rudele soțului ei, surorile Pîpin, care – cu toate bunătatea lor – nu o menajau pe „această fetișcană isterică, dezechilibrată, cu firea ei insuportabilă". Cum mai azvârlea ea cu farfuriile în toate părțile! Ce biograf poate pune laolaltă toate piesele? Și pasiunea aceea pentru mutat... Acele indispoziții ciudate... La bătrânețe ca își aducea aminte cum, într-o seară însorită și plină de praf, la Pavlovsk, într-un faeton cu trăpaș, îl depășise pe Marele Duce Konstantin, smulgându-și deodată vălul albastru și frapându-l cu o privire feroce, sau cum își înșelase soțul cu emigrantul polonez Ivan Feodorovici Savițki, un bărbat recunoscut pentru lungimea mustăților: „Licheluța [*Kanaška*, o poreclă vulgară] știa despre asta.... Ivan Feodorovici și cu mine eram într-un alcov, în timp ce el continua să scrie la biroul lui de la fereastră". Ți se face milă de Licheluță; trebuie să fi fost crunt chinuit de tinerii care îi dădeau târcoale nevestei lui și se aflau în diferite stadii ale intimității amoroase cu ea. Petrecerile doamnei Cernîșevski erau însuflețite mai cu seamă de o gașcă de studenți caucazieni. Nikolai Gavrilovici rareori ieșea ca să li se alăture în salon. Odată, la un revelion, georgienii, conduși de Gogoberidze, care râdea în hohote, au dat buzna în biroul lui, l-au târât afară, iar Olga Sokratovna a aruncat o mantilă pe el și l-a obligat să danseze.

Da, ți se face milă de el – și totuși... Ei bine, ar fi putut să-i tragă o bătaie bună cu cureaua, să o dea naibii; sau chiar să o portretizeze, cu toate păcatele, gemetele, rătăcirile și nenumăratele ei trădări, într-unul din acele romane cu care și-a umplut timpul liber la pușcărie. Dar, nu! În *Prologul* (și parțial în *Ce-i de făcut?*), suntem mișcați de încercările lui de a-și reabilita nevasta. Nu există iubiți în preajmă, numai admiratori reverențioși; nici acea cochetărie ieftină

care îi făcea pe bărbaţi (pe care ea îi numea *muşcinki*, un diminutiv cumplit) să o considere şi mai accesibilă decât era de fapt, şi tot ce găseşti acolo este vitalitatea unei femei spirituale şi frumoase. Uşurătatea devine emancipare, iar respectul pentru soţul bătăios (ceva respect simţea pentru el, dar degeaba) domină toate celelalte sentimente ale ei. În *Prologul*, studentul Mironov îi spune unui prieten, pentru a-l induce în eroare, că nevasta lui Volghin este văduvă. Asta o supără aşa de tare pe doamna Volghin, încât izbucneşte în lacrimi – tot aşa şi eroina din *Ce-i de făcut?*, reprezentând aceeaşi femeie, îi duce dorul, printre clişee ameţitoare, soţului ei care e arestat. Volghin părăseşte biroul de la tipografie şi se grăbeşte spre operă, unde scrutează atent printr-un binoclu o parte a sălii de spectacol, apoi şi pe cealaltă: la care lacrimi de tandreţe i se preling de sub lentile. A venit să verifice dacă soţia lui, stând în lojă, era mai seducătoare şi mai elegantă ca oricine – în exact acelaşi fel în care însuşi Cernîşevski o comparase în tinereţe pe Nadejda Lobodovski cu „capete de femeie".

Iar aici ne pomenim din nou înconjuraţi de vocile esteticii lui, fiindcă motivele vieţii lui Cernîşevski îmi sunt acum supuse – i-am domesticit temele, ele s-au obişnuit cu stiloul meu; cu un zâmbet, le dau drumul: în decursul desfăşurării ele abia descriu un cerc, ca un bumerang sau un şoim, sfârşind prin a se întoarce la mâna mea; şi chiar dacă vreuna ar zbura iarăşi departe, dincolo de orizontul paginii mele, nu mă deranjează; va zbura înapoi, exact cum a făcut şi aceasta.

Şi astfel: pe 10 mai 1855, Cernîşevski îşi susţinea la Universitatea din Sankt Petersburg disertaţia cu care suntem deja familiarizaţi, „Raporturile estetice ale artei faţă de realitate", scrisă în trei nopţi de august în 1853; i.e., exact în acea perioadă când „emoţiile vagi, lirice, ale tinereţii lui, care îi sugeraseră să evalueze arta în termenii portretului unei fete drăguţe, se copseseră în sfârşit, iar acum produceau acest fruct cărnos, într-o corelare firească cu apoteoza pasiunii sale maritale" (Strannoliubski). Aici, la această dezbatere publică, a fost proclamată pentru prima dată „tendinţa intelectuală a anilor '60", după cum a povestit mai târziu bătrânul

Şelgunov[1], remarcând cu o naivitate descurajantă că rectorul universităţii, Pletniov, nu a fost mişcat de discursul tânărului savant, al cărui geniu ratase să-l sesizeze... Publicul, pe de altă parte, a fost în extaz. Atât de mulţi oameni se înghesuiseră înăuntru, încât unii trebuiseră să stea în picioare la ferestre. „Pogorâseră ca muştele la hoit", a fornăit Turgheniev, care trebuie să se fi simţit rănit în calitatea sa de estet profesionist, deşi el însuşi nu avea nimic împotrivă să le facă pe plac muştelor.

Aşa cum se întâmplă adesea cu ideile nesănătoase care nu s-au eliberat de carne sau cresc necontrolat din ea, în noţiunile estetice ale „tânărului savant" se poate detecta propriul lui stil fizic, chiar sunetul vocii lui ascuţite, didactice. „Frumuseţea este viaţă. Ceea ce ne face plăcere este frumos; viaţa ne face plăcere în manifestările ei bune... Vorbiţi de viaţă şi numai de viaţă [astfel continuă acest sunet, acceptat cu atâta bunăvoinţă de acustica secolului], iar dacă oamenii nu trăiesc omeneşte – păi, atunci, învăţaţi-i să trăiască, zugrăviţi pentru ei vieţile oamenilor exemplari şi ale societăţilor bine organizate." Arta este, astfel, un substitut sau un verdict, dar sub nici o formă egala vieţii, tot aşa cum „o gravură este, din punct de vedere artistic, mult inferioară imaginii" după care a fost realizată (un gând deosebit de încântător). „Singurul caz, totuşi", pronunţa răspicat vorbitorul, „în care poezia se poate plasa mai presus de realitate constă în înfrumuseţarea evenimentelor prin adăugarea de efecte accesorizante şi în a face aşa încât caracterele personajelor descrise să corespundă cu evenimentele la care iau parte."

Astfel, denunţând „arta pură", oamenii anilor '60 şi bunul popor rus de după ei, până în anii '90, denunţau – ca rezultat al dezinformării – propria lor concepţie falsă despre aceasta, fiindcă aşa cum, douăzeci de ani mai târziu, scriitorul social Garşin vedea „artă pură" în picturile lui Semiradski (un academician desăvârşit) sau aşa cum un ascet poate visa la o petrecere care l-ar face şi pe un epicurian să i se aplece, tot aşa Cernîşevski, neavând nici cea mai mică noţiune despre

1. Nikolai Vasilievici Şelgunov (1824-1891) – scriitor şi critic rus.

adevărata natură a artei, vedea încoronarea acesteia în arta convențională, abilă (i.e., anti-artă), pe care o combătea – repezindu-se spre nimic. În același timp nu trebuie să uităm că cealaltă tabără, tabăra „esteților" – criticul Drujinin, cu pedanteria și cu scîlpiciul lui de prost gust, sau Turgheniev, cu „viziunile" lui mult prea elegante și abuzul de Italia – oferea adesea inamicului exact acea materie grețoasă care era atât de ușor de condamnat.

Nikolai Gavrilovici înfiera „poezia pură" ori de câte ori dădea de ea – pe cele mai neașteptate drumuri ocolitoare. Criticând o enciclopedie în paginile *Contemporanului* (1854), cita o listă de subiecte care erau, în opinia lui, prea lungi: Labirint, Laur, Lenclos (Ninon de) – și o listă de subiecte care erau prea scurte: Laborator, Lafayette, Lenjerie, Lessing. Elocventă cicăleală! Un motto care se potrivește întregii lui vieți intelectuale! Talazurile oleografice de „poezie" au dat naștere (așa cum am văzut) unui „lux" cu piept planturos; „fantasticul" a luat o turnură economică sinistră. „Iluminări... Confetti fluturând pe străzi din baloane", enumeră el (subiectul îl reprezintă festivitățile și darurile prilejuite de botezul fiului lui Louis Napoleon), „bomboniere colosale coborând cu parașutele..." Și ce lucruri au bogații: „Paturi din lemn de trandafir... garderoburi cu halamale și oglinzi glisante... draperii de damasc... iar acolo bietul trudtor..." S-a găsit legătura, s-a obținut antiteza; cu o forță acuzatoare uriașă și cu o abundență de piese de mobilier, Nikolai Gavrilovici expune întreaga lor imoralitate. „Este surprinzător cum cusătoreasa înzestrată cu o înfățișare frumoasă renunță ușor-ușor la principiile ei morale... Este surprinzător cum, după ce și-a schimbat rochia ieftină de muselină, spălată de o sută de ori, pentru dantela de Alençon și nopțile albe petrecute muncind lângă un ciot de lumânare scobit, pentru alte nopți albe la un bal mascat sau la o orgie suburbană, ea... rotindu-se..." etc. (și, gândindu-se mai bine, l-a domolat pe poetul Nikitin, nu fiindcă acesta versifica prost, ci fiindcă, fiind un locuitor al cătunelor împădurite din Voronej, acesta nu are absolut nici un drept să vorbească despre coloane de marmură și vele).

Pedagogul german Kampe, împreunându-şi mânuţele pe pântece, a zis cândva: „E mai util să depeni un skul de lână decât să skrii un folum de fersuri". Şi noi, cu o seriozitate la fel de imposibilă, suntem agasaţi de poeţi, de indivizii sănătoşi care mai bine n-ar face nimic, dar care îşi fac de lucru decupând fleacuri „din hârtie foarte frumos colorată". Să-ţi fie limpede, şarlatane, să-ţi fie limpede, meştere de arabescuri, „puterea artei este puterea locurilor sale comune" şi nimic mai mult. Ce ar trebui să intereseze cel mai mult un critic este convingerea exprimată în lucrarea unui scriitor. Volînski şi Strannoliubski remarcă amândoi o anumită inconsecvenţă stranie aici (una dintre acele fatale contradicţii interioare care sunt dezvăluite le-a lungul întregului drum al eroului nostru): dualismul esteticii monistului Cernîşevski – unde „forma" şi „conţinutul" sunt distincte, având întâietate „conţinutul" – sau, mai exact, cu „forma" jucând rolul sufletului, iar „conţinutul", rolul trupului; şi confuzia este sporită de faptul că acest „suflet" este alcătuit din componente mecanice, de vreme ce Cernîşevski credea că valoarea unei opere nu era un concept calitativ, ci cantitativ şi că, „dac-ar fi să ia cineva un roman prăpădit şi uitat şi să-i selecteze cu grijă toate observaţiile sclipitoare, atunci ar aduna un număr frumos de propoziţii ce nu ar fi diferite ca valoare de acelea ce alcătuiesc paginile operelor pe care le admirăm". Ba, mai mult. „Este suficient să arunci o privire la gablonzurile fabricate la Paris, la acele elegante produse din bronz, porţelan şi lemn, pentru a înţelege cât de imposibil este în zilele noastre să tragi o linie de demarcaţie între un produs artistic şi unul neartistic" (acest bronz elegant explică multe).

Ca şi cuvintele, obiectele au şi ele cazurile lor. Cernîşevski vedea totul la nominativ. În realitate, desigur, orice curent nou şi original este o mutare de cal, o schimbare a umbrelor, o lunecare ce deplasează oglinda. Un om serios, moderat, care respectă educaţia, arta şi meşteşugurile, un om care a acumulat o abundenţă de valori în sfera gândirii – care poate că a manifestat un discernământ absolut progresist în perioada acumulării lor, dar nu are acum nici un fel de dorinţă ca acestea să fie deodată supuse unei reconsiderări –, un

asemenea om este mult mai mult înfuriat de o inovaţie iraţională decât de bezna străvechii ignoranţe. Astfel Cernîşevski, care asemenea majorităţii revoluţionarilor era un burghez perfect în gusturile sale artistice şi ştiinţifice, s-a mâniat de „ridicarea la pătat" sau de „extragerea rădăcinilor pătrate din cizme pătate". „Tot Kazanul îl ştia pe Lobacevski", le scria el fiilor lui, din Siberia, în anii '70, „toţi în Kazan erau de părerea unanimă că omul era absolut nebun... Ce naiba este «raza de curbură» sau «spaţiul curb»? Ce este «geometria fără axioma liniilor paralele»? E posibil să scrii în limba rusă fără verbe? Da, este – în glumă. Şoapte, respiraţie sfioasă, trilurile unei privighetori. Scrisă de un anume Fet, un poet bine-cunoscut la vremea lui. Un idiot cum puţini mai sunt. A scris asta la modul serios, iar oamenii au râs de el până i-a durut într-o parte." (Pe Fet îl detesta aşa cum îl detesta şi pe Tolstoi; în 1856, în timp ce îl peria pe Turgheniev – pe care şi-l dorea în *Contemporanul* –, i-a scris acestuia „că nici o «Tinereţe» [*Copilăria* şi *Adolescenţa* lui Tolstoi] şi nici măcar poezia lui Fet... nu pot vulgariza suficient publicul fiindcă acesta nu este capabil să..." – aici urmează un compliment din topor).

Odată, în 1855, când divaga pe tema lui Puşkin şi dorea să dea un exemplu de „combinaţie de cuvinte lipsită de sens", a citat în grabă un „sunet albastru", o invenţie proprie – atrăgând într-un mod profetic asupra propriului cap „ora ce răsună albastru" a lui Blok, care avea să bată abia peste jumătate de secol. „O analiză ştiinţifică arată absurditatea unor asemenea combinaţii", scria el, neavând cunoştinţă de realitatea fiziologică a „auzului colorat"[1]. „Nu-i oare totuna", întreba el (adresându-se cititorului din Bahmuceansk sau Novomirgorod, care cu dragă inimă era de acord cu el), „dacă avem o ştiucă albastru-naripată sau [ca în poemul lui Derjavin] o ştiucă cu o aripioară albastră [desigur, cea de-a doua, am fi strigat *noi*, aşa iese mai bine în evidenţă, din profil], căci

1. Formă de sinestezie în care percepţiile senzoriale se intersectează, având drept rezultat faptul că sunetele sunt percepute ca fiind colorate.

adevăratul gânditor nu are vreme de pierdut cu asemenea chestiuni, mai ales dacă petrece mai mult timp în piața din centru decât la biroul lui?" „În linii mari", aceasta e altă chestiune. O dragoste pentru generalități (enciclopedii) și o ură plină de dispreț față de particularități (monografii) au fost cele care l-au făcut să-i reproșeze lui Darwin că ar fi pueril, iar lui Wallace că ar fi inept („...toate aceste specializări erudite, de la studiul aripilor fluturilor la studiul dialectelor cafre"). Cernîșevski, dimpotrivă, avea o rază periculos de largă, un soi de atitudine nesăbuită și încrezătoare de genul „merge și-așa", care aruncă o umbră incertă asupra propriei lui munci specializate. „Interesului general", totuși, îi dădea propria lui interpretare: premisa lui era că cititorul e cel mai mult interesat de latura „productivă" a lucrurilor. Făcând cronica unei reviste (în 1855), el laudă articole precum „Condițiile termometrice ale Pământului" și „Bazinele carbonifere ale Rusiei", în timp ce respinge cu fermitate, ca fiind prea special, unicul articol pe care ai fi vrut să-l citești, „Distribuția geografică a cămilei".

Extraordinar de revelatoare în această privință este încercarea lui Cernîșevski de a demonstra (*Contemporanul* din 1856) că metrul ternar (anapest, dactil) este mai firesc în rusă decât cel binar (iamb, troheu). Primul (exceptând cazul în care este folosit pentru realizarea nobilului, „sacrului" – și prin urmare detestabilului – hexametru dactilic) îi pare lui Cernîșevski mai firesc, „mai sănătos", la fel cum un călăreț slab consideră că galopul este mai „simplu" decât trapul. Important nu era însă atât acest lucru, cât acea „regulă generală" căreia voia să îi supună pe toți și pe toate. Derutat de emanciparea ritmică a versului cu ample rostogoliri al lui Nekrasov și de anapeștii elementari ai lui Kolțov („Cum, tu dormi, *mujicióк*?"), Cernîșevski a mirosit ceva democratic în metrul ternar, ceva care i-a fermecat inima, ceva „liber", dar totodată didactic, opus aerului democratic al iambului: el credea că poeții care vor să convingă trebuie să folosească anapestul. Însă asta nu era tot: în versul ternar al lui Nekrasov se întâmplă extrem de des să apară cuvinte de o silabă sau două în părțile neaccentuate ale piciorului, pierzându-și

individualitatea accentuată, în timp ce ritmul colectiv este, pe de altă parte, intensificat: părţile sunt sacrificate întregului (ca, de exemplu, în versul anapestic „Volga, Vólga, umflátă în mártie", unde primul „Volga" ocupă cele două depresiuni din primul picior: Volga, Vól). Ceea ce tocmai am spus nu este examinat nicăieri, desigur, de Cernîşevski în persoană, dar este ciudat că în propriile lui versuri, pe care le-a produs în nopţile siberiene, în acel teribil metru ternar a cărui slabă calitate poartă un accent al nebuniei, Cernîşevski parodiază fără să vrea mecanismul lui Nekrasov şi îl duce la absurd înghesuind în depresiuni cuvinte de două silabe care în mod normal nu sunt accentuate pe prima silabă (ca „Volga"), ci pe a doua, şi făcând asta de trei ori într-un vers – cu siguranţă un record: „Pierdut câmp, pierdut deál, uimind fáta din nórd" (versuri către soţia lui, 1875). Haideţi să recapitulăm: Cernîşevski nu era conştient de toată această aspiraţie către un vers creat după imaginea şi asemănarea unor zei socio-economici bine determinaţi, însă numai limpezind această tendinţă se poate înţelege adevăratul fundal al ciudatei lui teorii. Cu toate astea, el nu înţelegea esenţa reală, violonistică, a anapestului; şi nu înţelegea nici iambul, cea mai flexibilă dintre măsuri când vine vorba de transformarea accentelor în semi-accente, în acele deviaţii ritmice de la metru care, conform amintirilor pe care le avea de la seminar, lui Cernîşevski i se păreau ilegale; în sfârşit, nu înţelegea ritmul prozei ruseşti; este absolut firesc, prin urmare, că tocmai metoda pe care o aplica pentru a-şi demonstra teoria se răzbuna pe el: în fragmentele de proză pe care le cita, împărţea numărul de silabe în funcţie de numărul de accente şi îi rezultau trei, nu cele două câte ar fi trebuit, zicea el, dacă metrul binar ar fi fost mai potrivit limbii ruse; însă nu ţinea seama de lucrul cel mai important: peonii! Căci chiar în pasajele pe care le cita, porţiuni întregi din fraze urmau ritmul cu semi-accente al versului alb, acel metru cu sângele cel mai albastru dintre toate; i.e., tocmai iambul!

Mă tem că cizmarul care a vizitat atelierul lui Apelles i-a criticat ceea ce nu înţelegea a fost un cizmar mediocru. Dare chiar o fi totul în regulă, din punct de vedere matematic,

în acele savante lucrări economice ale lui, a căror analiză necesită o curiozitate aproape supranaturală din partea investigatorului? Oare chiar sunt profunde acele comentarii ale lui despre Mill (în care se străduia să reconstruiască anumite teorii „în concordanţă cu noul element plebeu din gândire şi viaţă")? Oare toate cizmele pe care le-a făcut au fost măsura potrivită? Sau numai cochetăria unui bătrân o fi cea care îl face, douăzeci de ani mai târziu, să amintească cu satisfacţie de erorile din calculele sale logaritmice despre efectul anumitor ameliorator agricoli asupra recoltei de grâne? Triste, toate astea-s foarte triste. Impresia noastră, în ansamblu, este că materialiştii de acest fel cădeau într-o greşeală fatală: neglijând natura lucrului în sine, ei aplicau întruna metoda lor cea mai materialistă numai relaţiilor dintre obiecte, vidului dintre obiecte, şi nu obiectelor în sine; i.e., erau cei mai naivi metafizicieni tocmai atunci când îşi doreau mai tare să stea cu picioarele pe pământ.

A existat cândva, în tinereţea lui, o dimineaţă nefericită: a fost vizitat de un negustor ambulant de cărţi pe care îl cunoştea, bătrânul Vasili Trofimovici cel cu nasul lung, cocoşat ca babăiagă sub greutatea unui sac de pânză uriaş, plin de cărţi interzise şi semi-interzise. Neştiind limbi străine, de-abia capabil să descifreze alfabetul latin şi pronunţând titlurile ca un ţăran greu de cap, omul ghicea instinctiv gradul de subversivitate al vreunui neumţ sau altul. În acea dimineaţă i-a vândut lui Nikolai Gavrilovici (ambii stând pe vine lângă un maldăr de cărţi) un volum, cu filele încă netăiate, de Feuerbach.

În vremurile acelea, Andrei Ivanovici Feuerbach îi era preferat lui Egor Feodorovici Hegel. *Homo feuerbachi* este un muşchi care cugetă. Andrei Ivanovici considera că omul diferă de maimuţă numai din punctul lui de vedere; totuşi, este puţin probabil ca el să fi studiat maimuţele. La jumătate de secol după el, Lenin a contestat teoria că „pământul este suma senzaţiilor umane", venind cu „pământul a existat înainte de om"; iar lângă anunţul său comercial: „Noi transformăm acum necunoscutul «lucru în sine» al lui Kant într-un «lucru pentru noi» cu ajutorul chimiei organice", adăuga

absolut serios că, „de vreme ce alizarina a existat în cărbune fără ca noi să o ştim, atunci lucrurile trebuie să existe independent de cunoaşterea noastră". Similar, Cernîşevski explică: „Vedem un copac; alt om se uită la acelaşi obiect. Noi vedem, după ceea ce se reflectă în ochii lui, că imaginea acestuia cu copacul arată exact ca şi copacul nostru. Astfel, noi toţi vedem obiectele aşa cum există ele în realitate". Toate aceste tâmpenii entuziaste au propria lor întorsătură hilară: e deosebit de amuzant faptul că „materialiştii" fac apel în mod constant la copaci, ei toţi fiind atât de nefamiliarizaţi cu natura şi mai ales cu copacii. Acel obiect tangibil care, conform lui Cernîşevski, „acţionează mult mai puternic decât conceptul abstract despre el" („Principiul antropologic în filosofie") este pur şi simplu în afara razei lor de cunoaştere. Iată ce teribil lucru abstract a rezultat, în fond, din „materialism"! Cernîşevski nu ştia diferenţa dintre un plug şi o *soha*[1]; confunda berea cu vinul de Madeira; era incapabil să numească măcar o singură floare sălbatică în afară de trandafirul sălbatic; şi este ceva caracteristic lui ca această carenţă de cunoştinţe botanice să fie imediat compensată de o „generalizare" atunci când susţine cu convingerea ignorantului că „ele [florile din taigaua siberiană] sunt toate exact aceleaşi cu cele care înfloresc prin întreaga Rusie!". O pedeapsă tainică se ascunde în faptul că el, care îşi întemeiase filosofia pe o bază a cunoaşterii lumii, se afla acum, lipsit de apărare şi singur, în mijlocul fermecătoarei, straniu de luxuriantei şi încă incomplet descrisei naturi din nordul Siberiei: o pedeapsă elementară, mitologică, ce încă nu a fost luată în considerare de judecătorii lui umani.

Doar cu câţiva ani mai devreme mirosul lui Petruşka[2] al lui Gogol fusese explicat prin faptul că tot ceea ce există este raţional. Însă vremea robustului hegelianism rusesc trecuse de-acum. Formatorii de opinie erau incapabili să înţeleagă adevărul vital al lui Hegel: un adevăr care nu era stagnant, ca apele puţin adânci, ci curgea ca sângele chiar prin procesul

1 Plug de lemn (în rusă, în orig.).
2. Personaj din romanul *Suflete moarte* de Gogol.

de cunoaștere. Un nerod ca Feuerbach era mult mai pe gustul lui Cernîșevski. Există însă întotdeauna pericolul să cadă din cosmic o literă, iar acest pericol nu a fost evitat de Cernîșevski în articolul său „Proprietatea comunitară" când a început să opereze cu tentanta triadă a lui Hegel, dând exemple precum: gaziformitatea lumii este teza, în timp ce moliciunea creierului este sinteza; sau, și mai absurd: un ciomag transformându-se într-o carabină. „În triadă se ascunde", spune Strannoliubski, „o vagă imagine a circumferinței care stăpânește întreaga viață a rațiunii, iar rațiunea este captivă în interiorul acesteia fără șanse de scăpare. Acesta este caruselul adevărului, căci adevărul este întotdeauna rotund; prin urmare, în dezvoltarea formelor de viață este posibilă o anumită curbură scuzabilă: cocoașa adevărului; dar nu mai mult."

„Filosofia" lui Cernîșevski merge înapoi, prin Feuerbach, la enciclopediști. Pe de altă parte, hegelianismul aplicat, treptat îndreptat spre stânga, a trecut prin același Feuerbach pentru a i se alătura lui Marx, care în *Sfânta familie* se exprimă astfel:

..nu este necesară
Vreo mare inteligență pentru a distinge o legătură
Între predarea materialismului
Și tendința înnăscută spre bine;
Egalitatea capacităților omului -
Capacități care sunt în general
Numite mentale; enorma influență
A circumstanțelor exterioare asupra omului;
Experiența omnipotentă; aportul deprinderii
Și al educației; extrema importanță
A industriei; dreptul moral la plăcere
Și comunism.

L-am transpus în vers alb ca să fie mai puțin plictisitor.

Steklov este de părere că, cu tot geniul lui, Cernîșevski nu poate concura cu Marx, în raport cu care este precum

Polzunov[1], artizanul din Barnaul, față de Watt. Marx însuși („acel mic-burghez până în măduva oaselor", conform mărturiei lui Bakunin, care nu putea suporta germanii) s-a referit o dată sau de două ori la „remarcabilele" scrieri ale lui Cernîșevski, dar a lăsat ceva însemnări disprețuitoare pe marginile principalei lucrări despre economie, *„des grossen russischen Gelehrten"*[2] (lui Marx în general îi displăceau rușii). Cernîșevski i-a răspuns cu aceeași monedă. Deja din anii '70 trata tot ce era nou cu neglijență, cu răutate. Era sătul mai cu seamă de economie, care încetase să mai fie o armă pentru el, iar acest simbol luase în mintea lui aspectul unei jucării goale, al unei „științe pure". Liațki greșește întru totul atunci când – cu o pasiune pentru analogiile maritime proprie multora – îl compară pe exilatul Cernîșevski cu un om „care privește de pe un țărm pustiu trecerea unei corabii uriașe (corabia lui Marx), aflate în drum spre descoperirea de noi teritorii"; expresia este deosebit de nefericită în lumina faptului că Cernîșevski însuși, de parcă ar fi anticipat analogia și ar fi vrut să o respingă în avans, a spus despre *Das Kapital* (care îi fusese trimisă în 1872): „Am aruncat un ochi prin ea, dar nu am citit-o; i-am smuls paginile una câte una, am făcut din ele mici *corăbii* [italicele îmi aparțin] și le-am lansat pe Viliui".

Lenin l-a considerat pe Cernîșevski a fi „unicul scriitor cu adevărat mare care a reușit să rămână la un nivel de materialism filosofic neîntrerupt din anii 1850 și tocmai până în 1888" (a dărâmat un an). Odată, într-o zi cu vânt, Krupskaia s-a întors spre Lunacearski[3] și i-a spus acestuia cu o dulce tristețe: „Nu prea mai exista altcineva pe care să-l placă Vladimir Ilici atât de tare... Cred că avea foarte

---

1. Ivan Ivanovici Polzunov (1728-1766) – inventator rus care a creat primul motor cu aburi din Rusia și primul motor cu doi cilindri din lume. Din 1748 a lucrat în Barnaul.
2. „Marii savanți ruși" (în germ., în orig.).
3. Nadejda Konstantinovna Krupskaia (1869-1939) – revoluționară marxistă care s-a căsătorit cu Lenin în 1898; Anatoli Vasilievici Lunacearski (1875-1933) – revoluționar marxist rus, critic de artă și jurnalist.

multe în comun cu Cernîşevski". „Da, fără îndoială că aveau multe în comun", adaugă Lunacearski, care la început înclinase să trateze cu scepticism această remarcă. „Aveau în comun atât claritatea stilului, cât şi supleţea limbajului.. amploarea şi profunzimea judecăţii, focul revoluţionar... acea combinaţie de conţinut enorm şi exterior modest, iar în cele din urmă alcătuirea lor morală comună." Steklov numeşte articolul lui Cernîşevski, „Principiul antropologic în filosofie", drept „primul manifest filosofic al comunismului rus"; este important faptul că acest prim manifest era o interpretare şcolărească, o estimare infantilă a celor mai dificile chestiuni morale. „Teoria europeană despre materialism", spune Strannoliubski, într-un fel parafrazându-l pe Volînski, „a luat odată cu Cernîşevski o formă simplificată, bramburită şi grotescă. Cu judecăţi dispreţuitoare şi impertinente la adresa lui Schopenhauer, sub ale cărui unghii critice gândirea lui în hopuri n-ar fi supravieţuit nici o secundă, îi recunoştea, dintre toţi gânditorii trecutului, printr-o stranie asociere de idei şi conform amintirilor lui eronate, doar pe Spinoza şi Aristotel, al căror continuator îşi imagina că este el însuşi."

Cernîşevski asambla cu ciocanul silogisme eronate; în clipa în care el pleca, silogismele se prăbuşeau, iar cuiele rămâneau în aer. Eliminând dualismul metafizic, a căzut în dualismul gnoseologic şi, considerând cu seninătate materia drept prim principiu, s-a rătăcit fără speranţă printre concepte, presupunând ceva ce creează percepţia noastră asupra lumii exterioare înseşi. Filosoful profesionist Iurkevici n-a avut nici o problemă în a-l face praf. Iurkevici se tot întreba cum explică Cernîşevski faptul că mişcarea spaţială a nervilor este transformată în senzaţie non-spaţială? În loc să răspundă la articolul detaliat al bietului profesor, Cernîşevski a retipărit exact o treime din el în *Contemporanul* (i.e. atât cât îi era permis de lege) şi l-a întrerupt la mijlocul unui cuvânt, fără nici un comentariu. Era clar că nu dădea doi bani pe opiniile specialiştilor şi nu vedea nici un rău în necunoaşterea detaliilor subiectului cercetat: pentru el, detaliile

nu erau decât elementul aristocratic în naţiunea ideilor noastre generale.

„Mintea lui se gândeşte la problemele omenirii... în timp ce mâinile fac muncă necalificată", scrie el despre „muncitorul conştient de problemele sociale" (iar noi nu ne putem abţine să nu ne amintim de acele gravuri din străvechile atlase anatomice, unde un tânăr cu chip plăcut este înfăţişat sprijinindu-se nonşalant de o coloană şi arătându-şi lumii educate toate viscerele). Dar regimul politic ce trebuia să apară ca sinteză în silogismul în care teza era poporul semăna nu atât cu Rusia sovietică, cât cu utopiile din timpurile lui. Lumea lui Fourier, armonia celor douăsprezece pasiuni, binecuvântarea traiului colectiv, muncitorii cu ghirlande de trandafiri – toate acestea nu aveau cum să nu-i placă lui Cernîşevski, care căuta mereu „coerenţa". Haideţi să visăm la falansterul ce trăieşte într-un palat: 1.800 de suflete – şi toate fericite! Muzică, steaguri, prăjituri. Lumea este condusă de matematică şi este condusă bine; corespondenţa pe care Fourier a stabilit-o între dorinţele noastre şi gravitaţia lui Newton era una deosebit de captivantă; definea atitudinea lui Cernîşevski faţă de Newton de-a lungul întregii sale vieţi şi e plăcut să compari mărul celui din urmă cu mărul lui Fourier, care îl costă pe comerciantul călător paisprezece bănuţi buni într-un restaurant din Paris, un fapt care îl face pe Fourier să mediteze la dezordinea fundamentală a mecanismului industrial, întocmai cum Marx ajunsese să se familiarizeze cu problemele economice din cauza chestiunii gnomilor viticultori („micii ţărani") din valea râului Moselle: o graţioasă origine a ideilor grandioase.

Deşi pleda pentru proprietatea comună a pământului fiindcă ar fi simplificat organizarea asociaţiilor în Rusia, Cernîşevski era gata să admită emanciparea ţăranilor fără pământ, a cărui proprietate ar fi dus, pe termen lung, la noi îndatoriri. În acest moment ne sar scântei din condei! Dezrobirea iobagilor! Epoca marilor reforme! Nu e de mirare că, într-o izbucnire de vie premoniţie, tânărul Cernîşevski a notat în jurnalul său din 1848 (anul pe care cineva l-a botezat „supapa secolului"): „Dar dacă trăim într-adevăr în timpurile lui Cicero şi

Cezar, când *seculorum novus nascitur ordo*[1] şi apare un nou Mesia, şi o nouă religie, şi o nouă lume?..."

Anii '50 sunt acum în plină desfăşurare. Este permis fumatul pe stradă. Se poate purta barbă. La fiecare eveniment muzical răsună uvertura de la *Wilhelm Tell*. Apar zvonuri cum că va fi mutată capitala la Moscova; că vechiul calendar va fi înlocuit de cel nou. Sub această copertă, Rusia adună cu hărnicie material pentru satira primitivă, dar savuroasă a lui Saltikov. „Ce-i cu această discuţie despre un nou spirit în atmosferă, aş vrea să ştiu", spunea generalul Zubatov, „numai lacheii au devenit mai neciopliţi, în rest totul a rămas aşa cum era". Proprietarii de pământ şi mai cu seamă soţiile lor încep să aibă vise cumplite, care nu sunt incluse în cărţile cu vise. Apare o nouă erezie: nihilismul. „O doctrină scandaloasă şi imorală, respingând tot ceea ce nu poate fi pipăit", zicea Dal[2] cu un tremur în definiţia pe care o dădea acestui cuvânt ciudat (în care „nihil", nimic, îi corespunde de fapt lui „material"). Oamenii din ordinele religioase au o viziune: un enorm Cernîşevski înaintează cu paşi mari pe Nevski Prospekt, purtând pe cap o pălărie cu boruri largi şi în mână un ciomag.

Şi acea primă petiţie în numele guvernatorului din Vilnius, Nazimov! Şi semnătura ţarului, atât de frumoasă, de robustă, cu două inflorescenţe rubinii atotputernice, care aveau să fie mai târziu sfâşiate de o bombă! Şi extazul lui Nikolai Gavrilovici. „Bunăvoinţa promisă supuşilor şi pacificatorilor a dus la încoronarea lui Alexandru al II-lea într-o fericire pe care nici un alt suveran al Europei n-a cunoscut-o încă..."[3]

---

1. Marea ordine a epocilor se naşte din nou, după Vergiliu, *Bucolicele*.
2. Vladimir Ivanovici Dal (1801-1872) – unul dintre cei mai importanţi lexicografi ai Rusiei. A fost pasionat din tinereţe de folclor şi de limba rusă, iar după ce a absolvit Medicina, a pornit prin Rusia pe jos pentru a culege zicători şi basme populare. Insistenţa lui pentru un vocabular mai degrabă nativ este reflectată în dicţionarele şi culegerile sale, pe care Nabokov le admira.
3. Alexandru al II-lea era dornic să rezolve abolirea iobăgiei. Propunerea abolirii a pornit de la o petiţie a provinciilor lituaniene, fiind urmată de formarea unui comitet pentru „ameliorarea

Însă curând după ce s-au format comitetele provinciale, ardoarea lui Cernîşevski s-a domolit: a fost înfuriat de nobilii din majoritatea acestora, care-şi urmăreau numai interesul propriu. Dezamăgirea lui finală a venit în a doua jumătate a anului 1858. Mărimea despăgubirilor! Micimea loturilor! Tonul *Contemporanului* a devenit tranşant şi franc; cuvintele „infam" şi „infamie" au început să însufleţească plăcut paginile acestei reviste anoste.

Viaţa directorului acesteia nu era una bogată în evenimente. Vreme îndelungată publicul nu i-a cunoscut chipul. Nu era nicăieri de văzut. Deja faimos, rămânea, cum s-ar zice, în culisele gândirii sale ocupate şi volubile.

Întotdeauna îmbrăcat, aşa cum era moda pe atunci, într-un halat (pătat chiar şi la spate cu seu de lumânare), stătea cât era ziua de lungă în micul lui birou cu tapet albastru – bun pentru ochi – şi cu ferestrele dând spre curte (priveliştea unei stive de buşteni acoperite de nea), la o masă de scris mare, plină cu maldăre de cărţi, şpalturi şi tăieturi. Lucra cu atâta febrilitate, fuma atât de mult şi dormea atât de puţin, încât impresia pe care o producea era aproape înspăimântătoare: slab, nervos, cu privirea înceţoşată şi pătrunzătoare în acelaşi timp, cu mâinile tremurânde, cu discursul sacadat şi distrat (pe de altă parte, nu suferea niciodată de dureri de cap şi se făIea cu asta precum cu un semn de sănătate mintală). Capacitatea lui de lucru era monstruoasă, aşa cum era, de altfel, a majorităţii criticilor ruşi din secolul trecut. Îi dicta secretarului său, Studenţki, un fost seminarist din Saratov, o traducere din istoria lui Schlosser, iar în paralel, când cel din urmă nota, el continua să scrie la un articol pentru *Contemporanul* sau să citească ceva, făcând însemnări pe margini. Era sâcâit de vizitatori. Neştiind cum să scape de un musafir nedorit, se implica tot mai tare în conversaţie, spre propria lui enervare. Sprijinindu-şi cotul pe poliţa

---

condiţiei ţăranilor". Legislaţia ulterioară a introdus însă o perioadă de tranziţie de nouă ani, în care obligaţiile ţăranilor faţă de foştii stăpâni se păstrau, se stabileau despăgubiri pentru moşieri şi împroprietărirea ţăranilor prin răscumpărare, în rate cu dobândă pe 49 de ani.

căminului și făcându-și de lucru cu ceva, vorbea cu o voce ascuțită, scârțâită, însă ori de câte ori gândurile îi hoinăreau, vorbea tărăgănat și mesteca monoton, cu o abundență de „păi". Avea un chicotit ciudat, slab (care îl făcea pe Lev Tolstoi să transpire subit), însă când râdea zgomotos, atunci se dezlănțuia în accese și hohotea asurzitor (iar Turgheniev, auzind aceste rulade de departe, o lua la sănătoasa).

Metodele de cunoaștere precum materialismul dialectic se aseamănă într-un mod ciudat cu reclamele lipsite de scrupule la acele leacuri medicinale care vindecă toate bolile deodată. Și totuși, un asemenea expedient poate ajuta ocazional, la vreo răceală. Exista, cât se poate de limpede, ceva aroganță de clasă în atitudinea scriitorilor contemporani de viță nobilă față de plebeul Cernîșevski. Turgheniev, Grigorovici și Tolstoi îi ziceau „domnul cu miros de ploșnițe" și, între ei, îl batjocoreau în toate felurile. Odată, la proprietatea de la țară a lui Turgheniev, primii doi, împreună cu Botkin și Drujinin, au compus și jucat o scenetă domestică. Într-o scenă unde lua foc o canapea, Turgheniev trebuia să iasă alergând.. iar aici eforturile comune ale prietenilor lui l-au convins să rostească nefericitele cuvinte pe care pretindea că i le adresase în tinerețe unui marinar, în timpul unui incendiu la bordul unui vapor: „Salvați-mă, salvați-mă, sunt unicul fiu al mamei mele!". Din această scenetă, complet lipsitul de talent Grigorovici a scornit ulterior absolut mediocra sa *Școala ospitalității*, unde l-a înzestrat pe unul dintre personaje, iritabilul scriitor Cernușin, cu trăsăturile lui Nikolai Gavrilovici: ochi de cârtiță privind straniu într-o parte, buze subțiri, o față plată și șifonată, păr roșcat înfoiat pe tâmpla stângă și o duhoare eufemistică de rom ars. Interesant e că celebrul vaiet („Salvați-mă" etc.) îi este atribuit aici lui Cernușin, ceea ce dă substanță ideii lui Strannoliubski cum că exista un soi de legătură mistică între Turgheniev și Cernîșevski. „I-am citit dezgustătoarea carte [disertația]", spune cel dintâi într-o scrisoare către colegii săi zeflemitori. „*Raca! Raca! Raca!* Știți că nu există pe lume nimic mai cumplit decât această înjurătură evreiască."

„Această *«raca»* sau *«raka»*", remarcă biograful superstiţios, „l-a avut ca rezultat, şapte ani mai târziu, pe Rakeev (colonelul de poliţie care l-a arestat pe cel anatemizat), iar scrisoarea în sine a fost scrisă de Turgheniev pe exact 12 iulie, *ziua de naştere* a lui Cernîşevski..." (ni se pare că Strannoliubski cam întinde coarda).

În acelaşi an a apărut *Rudin* al lui Turgheniev, dar Cernîşevski l-a atacat (pentru caricaturizarea lui Bakunin) abia în 1860, atunci când Turgheniev nu-i mai era de folos *Contemporanului*, pe care îl părăsise ca urmare a sâsâitului de şarpe îndreptat de Dobroliubov către *În ajun*. Tolstoi nu îl putea suferi pe eroul nostru. „Îl tot auzi", scria el, „îi tot auzi vocişoara aia firavă şi enervantă zicând lucruri obtuze, enervante... şi se încinge tot mai tare în colţul lui, până când îi zice cineva «Taci» şi îl priveşte în ochi." „Aristocraţii se transformau în nişte brute necioplite", remarcă Steklov în această privinţă, „când vorbeau cu cei inferiori sau despre oameni care le erau inferiori din punct de vedere social." „Cei inferiori" nu rămâneau însă datori; ştiind ce mult aprecia Turgheniev fiecare vorbă spusă împotriva lui Tolstoi, Cernîşevski, în anii '50, dezbătea pe larg şi fără reţineri despre *poşlost* (vulgaritatea) şi *hvastovstvo* (lăudăroşenia) lui Tolstoi – „lăudăroşenia unui păun prost de dă în gropi despre o coadă care nici măcar nu-i acoperă fundul vulgar" etc. „Dumneavoastră nu sunteţi vreun Ostrovski sau vreun Tolstoi", adăuga Nikolai Gavrilovici, „dumneavoastră sunteţi o onoare pentru noi" (iar *Rudin* apăruse deja – apăruse de doi ani).

Celelalte recenzii literare se luau de el cât de tare puteau. Criticul Dudîşkin (în *Comentatorul naţional*) îşi aţintea pipa înspre el cu aroganţă: „Pentru dumneavoastră, poezia nu este decât economie politică transpusă în versuri". În tabăra misticilor, cei care îl duşmăneau vorbeau despre „atracţia malefică" a lui Cernîşevski, despre asemănarea lui fizică cu Diavolul (de exemplu, prof. Kostomarov). Alţi jurnalişti, de-un soi mai banal, precum Blagosvetlov (care se considera un dandy şi, în ciuda radicalismului său, avea pe post de paj un negru adevărat, nevopsit), povesteau despre şoşonii murdari

ai lui Cernîşevski şi despre stilul lui vestimentar de paraclisier german. Nekrasov îi lua apărarea „rezonabilului individ" (pe care îl adusese la *Contemporanul*) cu un zâmbet flasc, admiţând că reuşise să pună amprenta monotoniei pe revistă, înţesând-o cu poveşti mediocre care denunţau luarea de mită şi poliţiştii; însă îşi lăuda colegul pentru munca sa fructuoasă: mulţumită lui, revista avusese 4.700 de abonaţi în 1858, iar trei ani mai târziu – 7.000. Relaţiile dintre Nikolai Gavrilovici şi Nekrasov erau amicale şi nimic mai mult; există nişte indicii privitoare la nişte aranjamente financiare care îi displăceau. În 1883, vărul său Pipin, pentru a-l distrage pe bătrân, i-a sugerat că ar trebui să scrie nişte „portrete din trecut". Cernîşevski a descris prima sa întâlnire cu Nekrasov, cu meticulozitatea şi sârgul deja familiare nouă (oferind un plan complex al tuturor mişcărilor lor prin cameră, incluzînd practic şi numărul de paşi), o detaliere care sună ca o insultă la adresa Tatălui Timp şi cinstitei lui munci, dacă ţii cont că trecuseră treizeci de ani de când avuseseră loc acele manevre. Îl plasa pe Nekrasov poetul deasupra tuturor celorlalţi (deasupra lui Puşkin, lui Lermontov şi a lui Kolţov). *La Traviata* îl făcea pe Lenin să plângă; tot astfel, Cernîşevski, care mărturisea că poezia sufletului îi era chiar şi mai dragă decât poezia de idei, obişnuia să izbucnească în lacrimi la acele versuri de Nekrasov (chiar şi la cele în iambi!) care exprimau tot ceea ce trăise el însuşi, toate chinurile tinereţii lui, toate etapele iubirii lui pentru soţie. Şi nu e de mirare: pentametrul iambic al lui Nekrasov ne încântă mai cu seamă prin forţa sa exortativă, rugătoare şi profetică şi printr-o cezură foarte personală după al doilea picior, o cezură care la Puşkin, să zicem, este un organ rudimentar, în măsura în care controlează melodicitatea unui vers, dar care la Nekrasov devine un veritabil organ respirator, de parcă un paravan s-ar fi transformat într-o cavitate sau ca şi când partea din două picioare a versului şi cea din trei picioare ar fi luat-o în direcţii opuse, lăsând după al doilea picior o pauză plină de muzică. În timp ce asculta aceste versuri cu piept găunos, în această pronunţie guturală, suspinândă..

Nu spune, ah, că viața îți e beznă,
Și nu-l gândi ca mort pe temnicer!
Naintea mea – se cască noaptea rece,
În fața ta – iubirea-i cât un cer.

Căci știu, ai altă dragoste de-acuma,
Nu știi a mă cruța și-a aștepta.
Îndură-te! Sfârșitu-mi e aproape,
Soarta a-nceput, tot ea va încheia.

„Cernîșevski nu se putea abține să nu se gândească la faptul că nevasta lui n-ar fi trebuit să se grăbească să-l înșele; nu se putea abține să nu identifice apropierea sfârșitului cu umbra pușcăriei deja întinzându-se către el. Iar asta nu era tot: bineînțeles că această legătură era simțită – nu la modul rațional, ci orfic – și de poetul care a scris aceste rânduri, fiindcă tocmai ritmul lor („Nu spune, ah") era cel care se reflecta, cu un straniu ecou obsedant, în poezia pe care a scris-o mai târziu despre Cernîșevski:

Nu spune, ah, că a uitat prudența,
De-al său Destin tot el va fi blamat..

Astfel, lui Cernîșevski îi suna *plăcut* Nekrasov; i.e., se întâmpla ca aceste sunete să îi satisfacă acea estetică elementară cu care își confunda dintotdeauna sentimentalismul de ocazie. După ce am descris un cerc larg, după ce am tratat numeroase chestiuni privind atitudinea lui Cernîșevski față de diferite ramuri ale cunoașterii, fără să fi știrbit cu nimic curba noastră cea lină, ne-am întors cu forțe proaspete la filosofia lui despre artă. E vremea să tragem linie.

Ca toți ceilalți critici radicali de la noi, care au o slăbiciune pentru victoriile facile, el evita să facă complimente pline de curtoazie doamnelor scriitoare și le-a demolat energic pe Evdokia Rastopcin și Avdotia Glinka. „Un răpăit incorect și neglijent" (cum zice Pușkin) îl lăsa rece. Și el, și Dobroliubov le jupuiau cu zel pe cochetele literare – însă în viața reală... Păi, uitați-vă ce li s-a făcut lor, uitați-vă cum au fost suciți

şi torturaţi cu hohote de râs (aşa râd naiadele de-a lungul pâraielor ce curg în preajma mănăstirilor şi a altor locuri de mântuire) de fiicele doctorului Vasiliev.

Gusturile lui erau extraordinar de solide. Era *épaté*[1] de Hugo. Era impresionat de Swinburne (ceea ce nu e deloc ciudat, dacă stai să te gândeşti). În lista cu cărţile citite de el în fortăreaţă, numele lui Flaubert este scris cu „o" – şi, într-adevăr, îl plasa sub Sacher-Masoch şi Spielhagen. Îl iubea pe Béranger aşa cum îl iubesc francezii mediocri. „Pentru numele lui Dumnezeu", exclamă Steklov, „ziceţi că omul ăsta nu era poetic? Dar oare nu ştiţi că putea recita din Béranger şi Rîleiev cu lacrimi de extaz?!" Gusturile lui n-au făcut decât să se congeleze în Siberia – şi, printr-o stranie delicateţe a destinului istoric, Rusia nu a produs în cei douăzeci de ani ai exilului său nici măcar un singur scriitor autentic (până la Cehov) al cărui debut el să nu-l prindă, cu ochii lui, în perioada activă a vieţii sale. Din conversaţiile cu el în anii '80, în Astrahan, reieşea că: „Da, domnule, titlul de conte este cel care te face să-l consideri pe Tolstoi «un mare scriitor al patriei ruse»"; iar când musafirii nepoliţi îl întrebau cine considera el că este cel mai bun scriitor în viaţă, numea o nulitate perfectă: Maxim Belinski.

În tinereţe notase în jurnal. „Literatura politică este cea mai înaltă formă de literatură". În anii '50, când discuta pe larg despre Belinski (Vissarion, desigur), ceva ce regimul dezaproba, era de aceeaşi părere cu acesta când spunea că „literatura nu are cum să nu fie slujitoarea unui curent ideologic sau a altuia" şi că scriitorii „incapabili de-a fi însufleţiţi de simpatie faţă de ceea ce este realizat în jurul nostru prin forţa mişcării istorice... nu vor produce niciodată, în nici un fel de circumstanţe, nimic măreţ", fiindcă „istoria nu cunoaşte nici o operă de artă care să fi fost creată exclusiv din ideea de frumuseţe". În anii '40, Belinski susţinea că „George Sand poate fi inclusă necondiţionat în lista poeţilor europeni (în sensul german al lui *Dichter*[2]), în timp ce

1. Uluit (în fr., în orig.).
2. Poet (în germ., în orig.).

juxtapunerea numelui lui Gogol cu cele ale lui Homer şi Shakespeare jigneşte şi buna-cuviinţă, şi bunul-simţ" şi că „nu numai Cervantes, Walter Scott şi Cooper, ca artişti în mod special, dar şi Swift, Sterne, Voltaire şi Rousseau au o importanţă incomparabil şi incomensurabil mai mare, în întreaga istorie a literaturii, decât Gogol". Belinski era secondat, trei decenii mai târziu, de Cernîşevski (atunci când, este adevărat, George Sand deja urcase în pod, iar Cooper coborâse în camera copiilor), care a zis că „Gogol este o figură extrem de minoră în comparaţie, de pildă, cu Dickens, Fielding sau Sterne".

Bietul Gogol! Exclamaţia lui (ca şi a lui Puşkin), *„Rus!"*, este repetată cu bucurie de oamenii anilor '60, dar acum troica are nevoie de şosele pavate, căci până şi *toska* (dorul) Rusiei a devenit ceva utilitar. Bietul Gogol! Stimându-l pe seminaristul din criticul Nadejdin (care obişnuia să scrie „literatură" cu trei „t"), Cernîşevski socotea că influenţa lui asupra lui Gogol ar fi fost mai benefică decât a lui Puşkin şi regreta că Gogol nu avea habar ce-i acela un principiu. Bietul Gogol! Păi, şi acel bufon posac care era părintele Matvei[1] l-a conjurat să renunţe la Puşkin....

Lermontov a avut mai mult noroc. Proza lui a smuls de la Belinski (care avea o slăbiciune pentru cuceririle tehnicii) surprinzătoarea şi nespus de fermecătoarea comparaţie a lui Peciorin cu o locomotivă cu aburi ce îi spulbera pe toţi cei care erau suficient de neglijenţi încât să-i ajungă sub roţi. În poezia lui, intelectualii din clasa de mijloc simţeau ceva din încordarea socio-lirică ce avea să se numească mai târziu „Nadsonism"[2]. În această privinţă, Lermontov a fost primul Nadson al literaturii ruse. Ritmul, tonul, expresia palidă şi diluată de lacrimi a versului „civic", până la – şi inclusiv – „şi pradă căzut-aţi în lupta fatală" (faimosul cânt revoluţionar din primii ani ai secolului nostru), toate acestea ne trimit înapoi la versuri de Lermontov precum:

---

1. Duhovnicul lui Gogol, care îl îndemna să renunţe la statutul de scriitor şi să se refugieze la o mănăstire.
2. De la numele poetului rus Semion Nadson (1862-1887).

Adio, poete! Căci, vai, pe pământ
Prea iute-ţi fu stinsă privirea!
Cu o cruce de lemn tu ai fost răsplătit,
Iar nouă ne laşi amintirea...

Adevărata magie a lui Lermontov, priveliştile contopindu-se din poezia lui, pitorescul paradiziac şi nuanţa transparentă celestă din versul său umed – acestea, desigur, erau absolut inaccesibile înţelegerii unor oameni de teapa lui Cernîşevski.

Ne apropiem acum de cel mai vulnerabil punct al lui; fiindcă a devenit de mult ceva obişnuit să măsori gradul de fler, inteligenţă şi talent al unui critic rus prin atitudinea sa faţă de Puşkin. Şi aşa o să rămână până când critica literară rusească se va debarasa de manualele sale sociale, religioase, filosofice şi de alt fel, care nu fac decât să ajute mediocritatea să se admire pe sine. Numai atunci vei fi liber să spui ceea ce-ţi place: atunci îl vei putea critica pe Puşkin pentru orice trădare a exigentei muze, păstrându-ţi în acelaşi timp şi talentul, şi onoarea. Să-l ocărăşti că a lăsat un hexametru să se strecoare printre pentametrii lui *Boris Godunov* (scena a noua), pentru o eroare metrică din versul al douăzeci şi unulea din *Ospăţ în timp de ciumă*, pentru repetarea expresiei „în fiecare minut" (*pominutno*) de cinci ori în decurs de şaisprezece rânduri din „Viscolul", dar – pentru numele lui Dumnezeu – încetează odată cu vorbăria asta irelevantă.

Strannoliubski compară cu înţelepciune afirmaţiile critice din anii '60 cu privire la Puşkin cu atitudinea avută faţă de el, trei decenii mai devreme, de şeful poliţiei, contele Benckendorff, sau de directorul Secţiei a III-a[1], Von Fock. De fapt, cea mai mare laudă adusă de Cernîşevski unui scriitor, ca şi în cazul conducătorului Nicolae I sau al radicalului Belinski, era: sensibil. Când Cernîşevski sau Pisarev numeau

1. Secţia a III-a sau Departamentul al III-lea este un serviciu creat în 1826 de ţarul Nicolae I pentru operaţiunile serviciilor secrete. Fondat şi condus de contele Aleksandr Benckendorff, se ocupa cu informaţiile despre disidenţii politici şi deportarea suspecţilor.

poezia lui Puşkin „gunoi şi lux", nu făceau decât să-l repete pe Tolmaciov, autorul *Elocvenţei militare*, care în anii '30 calificase acelaşi subiect drept: „fleacuri şi gablonzuri". Când Cernîşevski spunea că Puşkin nu era „decât un biet imitator al lui Byron", reproducea cu o acurateţe monstruoasă definiţia dată de contele Voronţov (şeful lui Puşkin din Odesa): „Un biet imitator al lordului Byron". Ideea preferată a lui Dobroliubov, cum că „lui Puşkin îi lipsea o educaţie solidă, profundă", se armonizează amical cu remarca lui Voronţov: „Nu poţi să fii un poet autentic fără să trudeşti permanent pentru a-ţi lărgi cunoştinţele, iar ale lui sunt insuficiente". „Pentru a fi un geniu, nu e suficient să fi confecţionat *Evgheni Oneghin*", scria progresistul Nadejdin, comparându-l pe Puşkin cu un croitor, cu un inventator de tipare de vestă, şi astfel încheind un pact intelectual cu reacţionarul conte Uvarov, ministru al Educaţiei, care a remarcat cu ocazia morţii lui Puşkin: „Să scrii zdrăngănele nu înseamnă că faci o carieră măreaţă".

Cernîşevski echivala geniul cu bunul-simţ. Dacă Puşkin era un geniu, argumenta el cu perplexitate, atunci cum ar trebui să îi interpretăm abundenţa de corecturi din ciorne? Poţi înţelege un pic de „lustruire" pe o ciornă în versiune finală, dar asta era munca brută în sine. Ar fi trebuit să curgă fără efort, fiindcă bunul-simţ se decide imediat, căci el *ştie* ce vrea să spună. Mai mult, ca o persoană ridicol de străină de creaţia artistică, presupunea că „lustruirea" are loc pe hârtie, în timp ce „munca adevărată" – i.e., „sarcina de alcătuire a planului general" – se petrece „în minte" – un alt semn al acelui dualism periculos, al acelei falii din „materialismul" lui, prin care aveau să se strecoare şi să-l muşte ceva şerpi de-a lungul vieţii. Originalitatea lui Puşkin îl umplea de temeri. „Operele poetice sunt bune atunci când *toată lumea* [italicele îmi aparţin] spune după ce le citeşte: «Da, asta nu doar că este foarte verosimil, dar nici n-ar putea fi altfel, fiindcă aşa e întotdeauna»".

Puşkin nu figurează pe lista de cărţi trimise lui Cernîşevski la fortăreaţă şi nu e de mirare: în ciuda serviciilor aduse de Puşkin („el a inventat poezia rusă şi a învăţat societatea

să o citească" – două declaraţii complet false), totuşi a fost mai presus de toate un scriitor de versuri mititele despre picioarele mititele ale femeilor – iar „picioare mititele", cu intonaţia anilor '60 – atunci când toată natura fusese filistinizată în *travka* (diminutivul lui „iarbă") şi *picuşki* (diminutivul lui „păsări") –, deja însemnau ceva cu totul diferit de *petits pieds* al lui Puşkin, ceva care acum a devenit mai apropiat de dulceagul *Fusschen*. Lui i se părea extraordinar de ciudat (ca şi lui Belinski) că Puşkin devenise aşa de „distant" către finalul vieţii. „A pus capăt acelor relaţii de prietenie al căror monument a rămas poemul «Arion»", explică în trecere Cernîşevski, dar cât de plină de înţelesuri sacre era această referire întâmplătoare la subiectul interzis al decembrismului pentru cititorul *Contemporanului* (pe care ni-l imaginăm deodată muşcând absent şi înfometat dintr-un măr – transferându-şi foamea lecturii către măr şi apoi iarăşi mâncând cuvintele din priviri). Prin urmare, Nikolai Gavrilovici trebuie să fi fost destul de iritat de o indicaţie scenică din penultima scenă a lui *Boris Godunov*, o indicaţie scenică asemănătoare cu o aluzie perfidă şi un atentat la laurii civici abia meritaţi de autorul „aiurelii vulgare" (vezi remarcile lui Cernîşevski despre poemul „Stambulul de ghiauri e-acuma lăudat"): „Puşkin vine înconjurat de oameni".

„Recitind cele mai jignitoare cronici", scria Puşkin într-o toamnă la Boldino, „ele mi se par aşa de amuzante, încât nu pricep cum de m-au putut înfuria; mi se pare că, dacă aş vrea să-mi râd de ele, n-ar exista variantă mai bună decât să le retipăresc, pur şi simplu, fără absolut nici un comentariu." Lucru destul de ciudat, exact asta a făcut Cernîşevski cu articolul profesorului Iurkevici: o repetiţie grotescă! Iar acum „un fir de praf rotitor a fost surprins de-o rază a luminii lui Puşkin, care a pătruns prin jaluzelele gândirii critice ruse", ca să folosim metafora caustică a lui Strannoliubski. Ne gândim la următoarea gamă magică a sorţii: în jurnalul său din Saratov, Cernîşevski ia două versuri din „Nopţile egiptene" ale lui Puşkin şi le foloseşte în cazul curţii pe care o făcea el, citându-l complet greşit pe cel de-al doilea, cu o distorsionare caracteristică (pentru el, care nu

avea ureche): „Eu [el] m-am aruncat în desfătare / Cum m-aș fi aruncat în luptă“ (în loc de „Cum el, la vreme de război / Se-aruncă-n crunte bătălii“). Pentru acest „m-aș fi“, soarta – aliata muzelor (și ea însăși expertă în formele condiționale), s-a răzbunat pe el – și cu ce furișare rafinată în evoluția pedepsei!

Ce legătură ar putea fi oare între acest ghinionist citat greșit și remarca lui Cernîșevski, făcută zece ani mai târziu (în 1862): „Dacă oamenii ar putea să-și comunice toate ideile privitoare la chestiunile publice în cadrul unor... reuniuni, atunci nu ar mai fi nevoie să facem articole de reviste din ele“? Însă în acest moment deja se trezește Nemesis. „În loc să scrii, ai putea vorbi“, continuă Cernîșevski, „și dacă aceste idei trebuie să ajungă la toți cei care nu au participat la reuniune, ele ar putea fi notate de o stenografă“. Iar răzbunarea își desface aripile: în Siberia, unde singurii lui ascultători erau laricile și iakuții, devine obsedat de imaginea unei „tribune“ și a unei „săli de conferință“, în care era *așa* de comod să se adune publicul și unde cea din urmă avea să vibreze *atât* de receptiv, fiindcă, în fond, ca și Improvizatorul lui Pușkin (cel din „Nopțile egiptene“), numai că un versificator mai prost, el își alesese ca profesie – și mai târziu ca ideal nerealizabil – variațiunea pe o temă dată; chiar în amurgul vieții sale compune o operă în care își întruchipează visul: din Astrahan, nu mult înainte de moarte, îi trimite lui Lavrov scrierea sa intitulată „Seri la prințesa Starobelski“, pentru revista literară *Gândirea rusă* (care a considerat că nu e publicabilă), urmată de „Un anunț“ – adresat direct tipografului:

În partea unde se spune că oamenii au trecut din salonul de luat masa în salonul propriu-zis, ce fusese pregătit pentru ei ca să asculte basmul lui Viazovski, și este o descriere a dispunerii auditoriului... distribuirea stenografilor bărbați și femei în două secțiuni, la două mese, fie nu este indicată, fie este indicată nesatisfăcător. În ciorna mea, această parte este după cum urmează: „În părțile laterale ale tribunei stăteau două mese pentru stenografi... Viazovski s-a dus la

stenografi, a dat mâna cu ei şi a rămas să vorbească cu ei în timp ce publicul a luat loc". Pe ciorna finală, rândurile care corespund pasajului citat din ciorna mea trebuie înlocuite acum cu următoarele rânduri: „Bărbaţii, alcătuind un grup compact, stăteau aproape de scenă şi de-a lungul pereţilor din spatele ultimelor scaune; muzicienii, cu pupitrele lor, ocupau ambele părţi laterale ale scenei... Improvizatorul, întâmpinat de aplauze asurzitoare ce se înălţau din toate părţile... "

Scuze, scuze, am încurcat totul – ne-am împotmolit într-un extras din „Nopţile egiptene" de Puşkin. Haideţi să remediem situaţia: „Între tribună şi partea din faţă a semicercului sălii de plen [îi scrie Cernîşevski unui tipograf inexistent], un pic în dreapta şi în stânga tribunei, se aflau două mese; la cea care era în stânga şi în faţa tribunei, dacă te uitai din mijlocul semicercului spre tribună..." etc., etc. – cu mult mai multe cuvinte de acelaşi fel, nici unul dintre ele neexprimând de fapt nimic.

„Iată o temă pentru tine", i-a zis Cearski improvizatorului. „Poetul însuşi îşi alege subiectele pentru poeziile sale; mulţimea nu are nici un drept să îi direcţioneze inspiraţia."

Am fost purtaţi cale lungă de impetuoasa şi revoluţionara temă a lui Puşkin în viaţa lui Cernîşevski; între timp îşi aşteaptă intrarea un nou personaj – al cărui nume s-a iţit deja nerăbdător o dată sau de două ori în discursul nostru. Acum este exact momentul potrivit ca el să apară – şi iată-l, cu o haină regulamentară strâns încheiată la nasturi, cu guler albastru, de student la universitate, duhnind de *cestnost* (principiul progresist), stângaci, cu ochi mititei şi miopi şi un volan de barbă rară (acea *barbe en collier* care îi părea aşa de simptomatică lui Flaubert)[1]; când dă mâna, o întinde de parcă ar vrea să te înjunghie; i.e., împingând-o într-un

1. Volanul de barbă rară – *Newport Frill* (engl.), *barbe en collier* (fr.) – este acea barbă în linie subţire, care urmăreşte conturul feţei şi care pentru Flaubert era un semn de mediocritate, un moft al clasei mijlocii, după care putea să judece un om de la prima vedere.

mod ciudat înainte, cu degetul mare întors în afară, și se prezintă cu o vocișoară confidențială de bas cataral: Dobroliubov.

Prima lor întâlnire (în vara lui 1856) a fost amintită peste aproape treizeci de ani de Cernîșevski (atunci când a scris și despre Nekrasov) cu obișnuitul belșug de detalii, de fapt bolnăvicios și impotent, dar care avea pretenția de a coate în relief ireproșabilitatea gândirii sale în negocierile acesteia cu timpul. Prietenia i-a unit pe acești doi bărbați într-o uniune monogramatică, pe care o sută de secole nu o pot desface (ba, dimpotrivă: a devenit tot mai strânsă în conștiința posterității). Nu-i locul potrivit să dezbatem aici pe larg activitatea literară a mai tânărului bărbat. Haideți să spunem doar că era grosolan de necioplit și grosolan de naiv; că în revista satirică *Fluierul* îl lua peste picior pe listinsul doctor Pirogov, în timp ce-l parodia pe Lermontov folosirea unor poezii lirice de Lermontov ca pânză pentru glumele jurnalistice despre oameni și evenimente era, în general, așa de larg răspândită, încât pe termen lung s-a transformat într-o caricatură făcută chiar artei parodiei); haideți să mai spunem, cu cuvintele lui Strannoliubski, și că „de la brânciul pe care i l-a dat Dobroliubov, literatura s-a rostogolit în josul unui plan înclinat, cu rezultatul inevitabil că, odată ajunsă la nivelul zero, a fost pusă în ghilimele: studentul a adus niște «literatură»“ (adică pliante propagandistice). Ce se mai poate adăuga? Umorul lui Dobroliubov? Ah, acele minunate dăți când „țânțarul“ era *în sine* amuzant, un țânțar așezându-se pe nasul cuiva, de două ori mai amuzant, iar un țânțar zburând într-un birou de la guvern și mușcând un funcționar făcea ascultătorii să geamă și să se cocoșeze de râs!

Mult mai captivantă decât critica obtuză și plicticoasă a lui Dobroliubov (toată această pleiadă de critici radicali scria de fapt cu *picioarele*) este latura frivolă a vieții lui, acea imoralitate romantică și febrilă care l-a aprovizionat ulterior pe Cernîșevski cu material pentru „intrigile de amor“ ale lui Levițki (în *Prologul*). Dobroliubov era extraordinar de predispus la îndrăgostire (aici aruncăm o privire la el jucând asiduu *duracîki*, un joc de cărți simplu, cu un mult decorat

general pe-a cărui fiică o curtează). Avea o iubită, o nemţoaică, la Staraia Russa, o legătură puternică şi oneroasă. Cernîşevski îl împiedica, în adevăratul sens al cuvântului, de la aceste vizite imorale: se luptau vreme îndelungată, amândoi blegi, slăbănogi şi transpiraţi – tăvălindu-se pe toată podeaua, ciocnindu-se de mobilă, tăcând în tot acest timp – tot ce se putea auzi fiind hârâitul lor; apoi, împiedicându-se unul de celălalt, îşi căutau ochelarii pe sub scaunele răsturnate. La începutul anului 1859, la Cernîşevski au ajuns zvonuri cum că Dobroliubov (exact ca D'Anthès), pentru a-şi ascunde „intriga" cu Olga Sokratovna, voia să se căsătorească cu sora ei (care deja avea un logodnic). Ambele tinere îi jucau nişte farse revoltătoare lui Dobroliubov; îl duceau la baluri mascate îmbrăcat în capucin sau în vânzător de îngheţată şi îi încredinţau toate secretele. Plimbările cu Olga Sokratovna îl „năuceau total". „Ştiu că nu e nimic de câştigat aici", îi scria el unui prieten, „fiindcă nu există nici o conversaţie în care ea să nu menţioneze că, deşi sunt un om bun, sunt totuşi prea nepriceput şi aproape respingător. Înţeleg că nici n-ar trebui să încerc să câştig ceva, de vreme ce oricum sunt mai ataşat de Nikolai Gavrilovici decât de ea. Dar în acelaşi timp nu-mi stă în puteri să o las singură." Când a auzit zvonul, Nikolai Gavrilovici, care nu-şi făcea iluzii în privinţa moralităţii nevestei, tot a simţit ceva ciudă: trădarea era una dublă; el şi Dobroliubov au purtat o sinceră discuţie explicativă, iar curând după aceea el a plecat cu vaporul la Londra pentru a-l „smotoci pe Herzen" (aşa cum s-a exprimat mai târziu); i.e., să-i tragă o ceartă zdravănă pentru atacurile lui asupra aceluiaşi Dobroliubov în *Kolokol* (Clopotul), un periodic liberal publicat în străinătate, dar cu păreri mai puţin radicale decât endemicul *Contemporan*.

Oricum, probabil că scopul întâlnirii nu a fost doar să intervină pentru prietenul lui: Cernîşevski a manipulat cu mare pricepere numele lui Dobroliubov (mai ales mai târziu, în legătură cu moartea lui), „ca pe o chestiune de tactica revoluţionară". Conform anumitor relatări din trecut, principalul scop în vizitarea lui Herzen a fost să discute publicarea *Contemporanului* în străinătate: toată lumea presimţea

că în curând se va închide. Dar în general această călătorie e înconjurată de atâta ceaţă şi a lăsat atât de puţine urme în scrierile lui Cernîşevski, încât e de preferat să fie considerată, în ciuda faptelor reale, apocrifă. El, care fusese întotdeauna interesat de Anglia, care îşi hrănise sufletul cu Dickens şi mintea cu *Times* – cu câtă aviditate trebuie să o fi înfulecat, cu câte impresii trebuie să se fi căptuşit, cu câtă insistenţă trebuie să se fi întors iar şi iar acolo în amintire! De fapt, Cernîşevski nu povestea niciodată nimic despre călătoria lui, iar ori de câte ori îl presa careva, replica scurt: „Păi, ce să fie de povestit – era ceaţă, vaporul se legăna, ce altceva să mai fie?" Astfel, viaţa în sine (deja a câta oară) îi contesta axioma: „Obiectul tangibil acţionează mult mai puternic decât conceptul său abstract".

Oricum ar fi fost, pe 26 iunie (calendarul nou?) 1859 Cernîşevski a ajuns la Londra (toată lumea credea că este în Saratov) şi a stat acolo până pe 30. O rază piezişă străpunge ceaţa acelor patru zile: doamna Tucikov-Ogariov traversează un salon şi intră într-o grădină însorită purtându-şi în braţe fetiţa de un an, îmbrăcată într-o micuţă pelerină de dantelă. În salon (acţiunea se petrece în Putney, la casa lui Herzen), Aleksandr Ivanovici umblă încolo şi încoace (aceste plimbări interioare erau la mare modă în acea perioadă) împreună cu un domn de talie medie, a cărui faţă nu este atrăgătoare, „dar este iluminată de o minunată expresie de dăruire de sine şi supuşenie faţă de soartă" (ceea ce, cel mai probabil, nu este decât o farsă a memoriei memorialistului, care îşi aminteşte acea faţă prin prisma unui destin ce deja se împlinise). Herzen i l-a prezentat doamnei pe companionul său. Cernîşevski a mângâiat părul copilaşului şi a zis cu vocea lui liniştită: „Am şi eu unii tot aşa, dar abia de-apuc să îi văd". (Obişnuia să confunde numele copiilor lui: micul Victor era în Saratov, unde a murit curând, căci soarta copiilor nu iartă asemenea scăpări ale condeiului – dar el i-a trimis un pupic „micului Saşa", care deja fusese adus înapoi la Sankt Petersburg.) „Spune bună ziua, dă mâna", a zis Herzen iute, iar apoi s-a pornit imediat să răspundă la ceva ce zisese Cernîşevski: „Da, exact – de aceea i-au trimis la minele

siberiene"; în timp ce doamna Tucikov a trecut plutind în grădină şi raza piezişă s-a stins pentru totdeauna.

Diabetul şi o nefrită care s-au adăugat tuberculozei l-au terminat curând pe Dobroliubov. Murea la sfârşitul toamnei anului 1861; Cernîşevski îi făcea zilnic o vizită, iar de acolo se ducea la treburile lui conspiraţioniste, care erau uimitor de bine ascunse de spionii poliţiei. El este considerat, în general, autorul proclamaţiei „Către iobagii de pe moşiile boiereşti". „Nu se prea vorbea", îşi aminteşte Şelgunov (care a scris-o pe cea intitulată „Către soldaţi"); şi bineînţeles că nici măcar Vladislav Kostomarov, cel care a tipărit aceste chemări, nu a ştiut cu certitudine că Cernîşevski era autorul. Stilul lor aminteşte foarte mult de micile pancarte răsuflate ale contelui Rastopcin împotriva invaziei lui Napoleon: „Deci la asta se ajunge, la această nemaipomenită libertate... Şi tribunalele să fie corecte şi toţi să fim egali în faţa legii.. Şi ce rost are o răzmeriţă într-un singur sat?". Dacă a fost scrisă de Cernîşevski (apropo, *bulga*, „răzmeriţă", era un cuvânt din zona Volgăi), atunci cu siguranţă a fost retuşată de altcineva.

Conform informaţiilor provenind din sânul organizaţiei Libertatea Poporului, Cernîşevski le-a sugerat lui Slepţov şi prietenilor lui, în iulie 1861, să formeze o celulă de bază alcătuită din cinci persoane – nucleul unei societăţi „subterane". Sistemul consta, mai mult, în formarea de către fiecare membru a propriei sale celule, astfel încât fiecare să cunoască numai opt persoane. Doar centrul îi cunoştea pe toţi membrii. Toţi membrii îi erau cunoscuţi numai lui Cernîşevski. Această socoteală nu pare scutită de o oarecare stilizare.

Dar haideţi să repetăm: era de o prudenţă ideală. După mişcările studenţeşti din octombrie 1861, a fost pus sub supraveghere permanentă, însă nunca agenţilor nu se remarca prin subtilitate: Nikolai Gavrilovici o avea ca bucătăreasă pe nevasta portarului casei, o bătrână înaltă, rumenă în obraji, cu un nume oarecum neaşteptat: Musa. Era mituită fără nici o problemă – cinci ruble pentru cafea, de care era foarte dependentă. În schimb, Musa obişnuia să furnizeze poliţiei conţinutul coşului de gunoi al angajatorului ei.

Între timp, pe 17 noiembrie 1861, a murit Dobroliubov, la vârsta de douăzeci şi cinci de ani. A fost îngropat în cimitirul Volkov, „într-un coşciug simplu de stejar" (coşciugul, în asemenea cazuri, este mereu simplu), lângă Belinski. „Deodată a păşit în faţă un bărbat energic, proaspăt ras", îşi aminteşte un martor (înfăţişarea lui Cernîşevski nu era cunoscută încă) şi, fiindcă se enervase din cauză că se adunaseră prea puţini oameni, a început să vorbească despre asta cu o ironie detaliată. În timp ce el vorbea, Olga Sokratovna se zguduia de plâns, sprijinindu-se de braţul unuia dintre acei studenţi devotaţi care se aflau mereu în preajma ei: un altul, pe lângă şapca lui regulamentară, ţinea şi căciula de raton a „şefului", care – cu haina de blană desfăcută, în ciuda gerului – scosese un caiet şi începuse să citească din acesta, cu o voce furioasă, didactică, poeziile şterse şi şchioape ale lui Dobroliubov despre principiile oneste şi despre apropierea morţii; chiciura strălucea pe mesteceni; iar un pic mai într-o parte, lângă mama senilă a unuia dintre gropari, în ghete noi de fetru şi plin de umilinţă, stătea un agent al poliţiei secrete. „Da", a încheiat Cernîşevski, „pe noi nu ne interesează acum faptul că cenzura, desfiinţându-i articolele, i-a provocat lui Dobroliubov o boală de rinichi. Pentru propria lui glorie a făcut destule. Pentru el însuşi nu avea motive să mai trăiască. Pentru oameni de un asemenea calibru şi cu asemenea aspiraţii, viaţa nu are nimic de oferit, decât o durere aprinsă. Principiile oneste – iată boala lui fatală" şi, arătând cu caietul făcut sul către un loc gol adiacent, de dincolo de groapă, Cernîşevski a exclamat: „Nu există un singur om în Rusia care să merite să ocupe mormântul acela!" (Exista: curând după aceea a fost ocupat de Pisarev).

Este greu să scapi de impresia că Cernîşevski, care visase în tinereţe să fie liderul unei insurecţii naţionale, se delecta acum în aerul rarefiat al pericolului ce-l înconjura. Obţinuse în mod inevitabil această poziţie importantă în viaţa clandestină a ţării lui, în asentimentul epocii în care trăia, o asemănare de familie de care îşi dădea şi el seama. Acum, din câte se părea, nu avea nevoie decât de o zi, decât de o oră norocoasă în jocul istoriei, de o clipă de unire pătimaşă

a şansei şi destinului, pentru a se înălţa. Se aştepta o revoluţie în 1863, iar el figura pe lista cabinetului viitorului guvern constituţional, pentru funcţia de prim-ministru. Cum îşi mai cultiva acea preţioasă ardoare interioară! Acel misterios „ceva" de care vorbeşte Steklov, în ciuda marxismului său, şi care fusese stins în Siberia (deşi „învăţatul" şi „logica" şi chiar „implacabilitatea" rămăseseră) exista fără îndoială în Cernîşevski şi se manifesta cu o forţă neobişnuită, chiar înainte de exilul său în Siberia Magnetic şi periculos, acesta înspăimânta guvernul mult mai mult decât orice proclamaţii. „Această bandă dementă e însetată de sânge, de violenţe", spuneau rapoartele surescitate. „Scăpaţi-ne de Cernîşevski..."

„Pustiu... Lanţuri muntoase singuratice.. Mii de lacuri şi mlaştini... O lipsă a celor mai esenţiale lucruri... Diriginţi de poştă ineficienţi... [Toate acestea] seacă până şi răbdarea unui geniu." (Iată ce copiase el în *Contemporanul* din cartea geografului Selski despre provincia Iakuţia – gândindu-se la unele lucruri, presupunând anumite lucruri – poate având o presimţire.)

În Rusia, departamentul de cenzură s-a născut înaintea literaturii; fatala sa vechime a fost întotdeauna vizibilă: şi ce mai impuls de a-i trage o scatoalcă! Activităţile lui Cernîşevski la *Contemporanul* s-au transformat într-o voluptuoasă batjocură la adresa cenzurii, care era în mod incontestabil una dintre cele mai remarcabile instituţii din ţara noastră. Şi tocmai atunci, într-o perioadă când autorităţile se temeau, de exemplu, ca nu cumva „notele muzicale să ascundă scrieri antiguvernamentale codificate" (şi de aceea comisionau experţi bine plătiţi pentru a le descifra), Cernîşevski, în revista lui, sub acoperirea unei clovnerii elaborate, îl promova cu frenezie pe Feuerbach. Ori de câte ori, în articolele despre Garibaldi sau Cavour (ţi se face rău dacă e să calculezi kilometrii de caractere tipărite mici pe care acest om neobosit le-a tradus din *Times*), în comentariile asupra evenimentelor din Italia, tot adăuga în paranteză, cu insistenţa unei freze, practic la fiecare a doua propoziţie: „Italia", „în Italia", „mă refer la Italia", cititorul deja corupt ştia că voia să spună prin asta că vorbea despre Rusia şi despre chestiunea ţărănească.

Sau: Cernîşevski se prefăcea că sporovăia despre orice îi dădea prin cap, doar de dragul unei turuieli incoerente şi vide – însă deodată ieşea la iveală, dungată şi punctată de cuvinte, îmbrăcată într-un camuflaj verbal, ideea principală pe care voia să o transmită. Ulterior, întreaga gamă a acestor „bufonerii" a fost pusă cu grijă cap la cap de Vladislav Kostomarov pentru informarea poliţiei secrete: munca a fost una mizerabilă, dar a creat, în fond, un adevărat tablou al „mecanismelor speciale ale lui Cernîşevski".

Un alt Kostomarov, un profesor, spune undeva că Cernîşevski era un jucător de şah de primă clasă. De fapt, nici Kostomarov, nici Cernîşevski nu ştiau mare lucru despre şah. În tinereţe, e adevărat, Nikolai Gavrilovici a cumpărat odată un joc, ba chiar a încercat să se familiarizeze cu un manual, a reuşit mai mult sau mai puţin să înveţe mişcările şi s-a prostit aşa o vreme (notând despre prosteala asta în detaliu); în cele din urmă, săturându-se de această distracţie vidă, a dat totul unui prieten. Cincisprezece ani mai târziu (amintindu-şi că Lessing îl cunoscuse pe Mendelssohn la tabla de şah), a fondat Clubul de Şah din Sankt Petersburg, care s-a deschis în ianuarie 1862, a funcţionat de-a lungul primăverii, decăzând treptat, şi s-ar fi prăbuşit de la sine dacă n-ar fi fost închis, în legătură cu „incendiile din Sankt Petersburg". Era pur şi simplu un cerc politic şi literar situat în aşa-zisa Casă Ruadze. Cernîşevski venea şi se aşeza la o masă, în care bătea uşurel cu o tură (căreia îi zicea „castel"), şi spunea anecdote nevinovate. Radicalul Serno-Solovievici sosea – (aceasta este o pauză turghenieviană) şi pornea o conversaţie cu cineva dintr-un colţ izolat. Era destul de gol. Frăţia băutorilor – scriitorii minori Pomialovski, Kurocikin, Krol – vocifera la bar. Primul, apropo, propovăduia nişte concepţii de-ale lui, promovând ideea de operă literară comună – „Haideţi să organizăm", spunea el, „o societate de scriitori-muncitori care să investigheze diferite aspecte ale vieţii noastre sociale, precum: cerşetorii, negustorii de mărunţişuri, lampagiii, pompierii – şi să adunăm într-o revistă specială tot materialul pe care-l strângem". Cernîşevski l-a luat în râs şi s-a răspândit un zvon stupid, cum că Pomialovski

i-ar fi „spart moaca". „Sunt numai minciuni, vă respect prea mult ca să fac asta", îi scria Pomialovski.

Într-o sală mare, situată în aceeaşi Casă Ruadze, a avut loc pe 2 martie 1862 prima (dacă nu punem la socoteală susţinerea disertaţiei şi discursul de la mormânt în ger) alocuţiune publică a lui Cernîşevski. Oficial, banii adunaţi în seara respectivă urmau să meargă la studenţii nevoiaşi; în realitate însă, erau pentru ajutorarea prizonierilor politici Mihailov şi Obrucev, care fuseseră arestaţi recent. Rubinstein a interpretat strălucit un marş extrem de impresionant, profesorul Pavlov a vorbit despre mileniul Rusiei[1] – şi a adăugat într-un mod ambiguu că, dacă guvernul se opreşte la primul pas (emanciparea ţăranilor), atunci „se va opri pe marginea unei prăpastii – fie ca aceia care au urechi de auzit să audă". (L-au auzit: a fost imediat expulzat.) Nekrasov a citit nişte versuri slabe, dar „pline de forţă", dedicate memoriei lui Dobroliubov, iar Kurocikin a citit o traducere a „Păsăruicii" lui Béranger (dorul prizonierului şi extazul libertăţii subite); şi discursul lui Cernîşevski a fost tot despre Dobroliubov.

Întâmpinat cu aplauze puternice (tineretul acelor zile avea un mod de a ţine palmele căuş când aplauda, aşa încât rezultatul semăna cu o salvă de tun), a rămas în picioare o vreme, clipind şi zâmbind. Dar vai, înfăţişarea lui nu a fost pe placul doamnelor care îl aşteptau cu nerăbdare pe *tribun* – al cărui portret era imposibil de obţinut. O faţă neinteresantă, au zis ele, o tunsoare *à la moujik* şi, din cine ştie motiv, nu purta frac, ci o livrea scurtă şi o cravată oribilă – „o catastrofă colorată" (Olga Rîjkov, *O femeie a anilor şaizeci: memorii*). În plus, venise cam nepregătit – oratoria era ceva nou pentru el – şi, încercând să-şi ascundă agitaţia, a adoptat un ton conversaţional, care li s-a părut prea modest prietenilor lui şi prea familiar celor care îl detestau. A început prin a vorbi despre servieta lui (din

1. În 1862 s-a celebrat un mileniu de la momentul considerat punctul de pornire al istoriei Rusiei, sosirea lui Rurik la Novgorod; în acelaşi an s-a înălţat faimosul monument de bronz intitulat „Mileniul Rusiei" la Novgorod

care a scos o agendă), explicând că partea sa cea mai remarcabilă era încuietoarea cu o rotiţă dinţată: „Iată, o învârţi dată şi servieta este blocată, iar dacă vrei să o închizi şi mai bine, se învârte în sens invers şi apoi se desface şi îţi începe în buzunar, iar în locul unde era, aici, pe plăcuţa asta, sunt nişte arabescuri strunjite: foarte, foarte drăguţ". Apoi, cu o voce înaltă, edificatoare, a început să citească un articol al lui Dobroliubov pe care îl ştia toată lumea, dar s-a întrerupt brusc şi (ca în digresiunile autorului din *Ce-i de făcut?*), cu aerul că se confesează prietenește publicului, a început să explice în mare detaliu că nu fusese îndrumătorul lui Dobroliubov; în timp ce vorbea, se juca neîncetat cu lanţul de la ceas – ceva ce a rămas întipărit în mintea tuturor memorialiştilor şi avea să le furnizeze un subiect jurnaliştilor batjocoritori; însă, dacă stai să te gândeşti, e posibil să-şi fi făcut de lucru cu ceasul fiindcă într-adevăr mai avea foarte puţin timp liber (patru luni cu totul!). Tonul vocii lui, „neglijent, dar însufleţit", aşa cum se obişnuia să se spună la seminar, şi lipsa totală a insinuărilor revoluţionare au deranjat publicul: nu a avut deloc succes, în timp ce Pavlov aproape că a fost purtat în triumf. Memorialistul Nikoladze constată cum, de îndată ce Pavlov a fost alungat din Sankt Petersburg, oamenii au înţeles şi apreciat prudenţa lui Cernîşevski; el însuşi – ulterior, în sălbăticia siberiană, unde un auditoriu viu şi avid îi apărea uneori numai în visele febrile – regreta amarnic acel discurs nereuşit, acel fiasco, făcându-şi sânge rău fiindcă nu a profitat de acea oportunitate unică (de vreme ce era oricum sortit dezastrului!) şi nu a ţinut de la acea tribună din Sala Ruadze un discurs de fier şi foc, exact acel discurs pe care foarte probabil că eroul din romanul lui era pe cale să-l ţină atunci când, recăpătându-şi libertatea, a luat o droşcă şi a strigat la vizitiu: „Galeriile!".

Evenimentele s-au derulat foarte iute în acea primăvară sfântoasă. Incendiile izbucneau ici şi colo. Şi deodată – pe acest fundal portocaliu şi negru – o viziune. Alergând şi ţinându-şi pălăria, trece în grabă Dostoievski: încotro?

Luneа Rusaliilor (28 mai 1862), bate un vânt puternic; a izbucnit un incendiu violent pe Ligovka, iar apoi bandiţii au dat foc Pieţei Apraksin. Dostoievski aleargă, pompierii merg în galop „şi-n treacăt se reflectă în vitrinele farmaciilor, în globuri de sticlă stridente, cu capul în jos" (aşa cum sunt văzuţi de Nekrasov). Iar colo, fuioare de fum groase peste canalul Fontanka, în direcţia străzii Cernîşiov, unde acum se înalţă o nouă coloană întunecată... Între timp Dostoievski a ajuns. A ajuns în inima *negrelii*, acasă la Cernîşevski, şi începe să îl implore isteric să *pună capăt* tuturor acestor lucruri. Două aspecte sunt interesante aici: credinţa în puterile satanice ale lui Nikolai Gavrilovici şi zvonurile că incendierea se derula conform aceluiaşi plan trasat de petraşevskieni[1] încă din 1849.

Agenţii secreţi au raportat, pe un ton de asemenea nelipsit de oroare mistică, cum că în timpul nopţii, în toiul dezastrului, „s-au auzit râsete de la fereastra lui Cernîşevski". Poliţia îi atribuia o ingeniozitate diabolică şi mirosea o şmecherie în fiecare mişcare a lui. Familia lui Nikolai Gavrilovici s-a dus să petreacă vara la Pavlovsk, la câţiva kilometri de Sankt Petersburg, iar acolo, la câteva zile după incendii, pe 10 iunie ca să fim exacţi (amurg, ţânţari, muzică), un oarecare Liubeţki, adjutant-şef în regimentul de ulani din gardă, un tip fălos, cu un nume ca un sărut, a observat în timp ce pleca din *„vauxhall"*[2] două doamne zburdând pe-acolo nebuneşte, iar în simplitatea inimii lui, luându-le drept tinere

1. Poreclă dată susţinătorilor revoluţionarului rus Mihail Petraşevski (1821-1866), printre care se număra şi Dostoievski. 1849 este un an crucial pentru Dostoievski – este arestat şi condamnat la moarte pentru participarea la întrunirile cercului de tineri fourierişti condus de Petraşevski, pedeapsa fiind comutată în ultima clipă în patru ani de muncă silnică şi serviciu militar pe viaţă.
2. Cuvântul gară în limba rusă (*vokzal*) vine de la gara de tren, staţia de metrou şi de autobuz Vauxhall din centrul Londrei; cuvântul a fost împrumutat din engleză în rusă, se pare că din cauza unei neînţelegeri pornind de la numele propriu al gării din Londra

Camelii (femei uşoare), a „făcut o tentativă de a le apuca pe ambele de mijloc". Cei patru studenţi care le însoţeau l-au încercuit şi l-au ameninţat cu pedeapsa, anunţând că una dintre doamne era soţia scriitorului Cernîşevski, iar cealaltă, sora ei. Care este, după opinia poliţiei, planul soţului? El caută ca acest caz să fie înaintat curţii Asociaţiei ofiţerilor – nu din considerente de onoare, ci numai pentru scopul clandestin de-a aduce militarii şi studenţii laolaltă. Pe 5 iulie a trebuit să viziteze secţia de poliţie secretă în legătură cu plângerea lui. Potapov, şeful acesteia, i-a respins cererea, zicând că, după informaţiile sale, ulanul era gata să-şi ceară scuze. Cernîşevski a renunţat brusc la orice pretenţii şi, schimbând subiectul, a întrebat: „Spuneţi-mi, acum două zile mi-am trimis familia la Saratov şi mă pregătesc să mă duc şi eu acolo ca să mă odihnesc [*Contemporanul* se închisese deja]; dar dacă ar trebui să îmi duc nevasta în străinătate, într-o staţiune termală – ştiţi, suferă cu nervii –, aş putea pleca fără nici un impediment?". „Sigur că aţi putea", a răspuns binevoitor Potapov; iar peste două zile a avut loc arestarea.

Toate acestea au fost precedate de următorul eveniment: la Londra tocmai se deschisese o „expoziţie universală" (secolului XIX îi plăcea neobişnuit de tare să îşi etaleze bogăţia – o zestre îmbelşugată şi de prost gust, pe care veacul prezent a irosit-o); erau adunaţi acolo turişti şi negustori, corespondenţi şi spioni; într-o zi, la un banchet uriaş, Herzen, într-un acces de neglijenţă, a înmânat în văzul tuturor unui anume Vetoşnikov, care se pregătea să plece în Rusia, o scrisoare către jurnalistul radical Serno-Solovievici, care era rugat să-i îndrepte atenţia lui Cernîşevski asupra anunţului făcut în *Clopotul* cu privire la dorinţa de a publica revista *Contemporanul* peste hotare. Mesagerul nute de picior abia de-a apucat să atingă nisipurile Rusiei, că a şi fost înhăţat.

Cernîşevski locuia atunci lângă biserica Sfântul Vladimir (mai târziu, adresele lui din Astrahan au fost şi ele caracterizate de apropierea lor de vreun lăcaş sfânt sau altul), într-o casă unde locuise înaintea sa Muraviov (mai târziu

ministru în guvern), pe care el avea să îl descrie cu un dezgust dezlănțuit în *Prologul*. Pe 7 iulie veniseră să îl viziteze doi prieteni: doctorul Bokov (care ulterior obișnuia să îi trimită sfaturi medicale în exil) și Antonovici (un membru al organizației Pământ și Libertate, care în ciuda prieteniei strânse cu Cernîșevski, nu bănuia că acesta avea legături cu această organizație). Stăteau în salon, unde li se alăturase acum și colonelul Rakeev, un ofițer de poliție solid, în uniformă neagră, cu un profil neplăcut, ca de lup. Acesta ședea cu aerul unui oaspete; de fapt, venise să îl aresteze pe Cernîșevski. Și iarăși tiparele istorice vin în acel straniu contact „care îl înfioară de plăcere pe cartoforul dintr-un istoric" (Strannoliubski): era același Rakeev care, ca întruchipare a detestabilei grabe guvernamentale, scosese pe furiș coșciugul lui Pușkin din capitală, în exilul său post-mortem. După ce-au sporovăit câteva minute de formă, Rakeev l-a informat pe Cernîșevski cu un zâmbet politicos (care l-a făcut pe doctorul Bokov să „se înfioare pe dinăuntru") că ar dori să vorbească un pic numai cu el. „Atunci, haideți să mergem în biroul meu", a răspuns cel din urmă și a pornit într-acolo atât de precipitat, încât Rakeev, deși nu tocmai descumpănit – era mult prea experimentat pentru așa ceva –, nu a considerat că se face ca, din poziția sa de oaspete, să îl urmeze cu o viteză egală. Dar Cernîșevski s-a întors imediat, cu mărul lui Adam gâlgâind spasmodic în timp ce dădea ceva pe gât cu niște ceai rece (*înghițea hârtii*, conform sinistrei bănuieli a lui Antonovici) și, privind peste ochelari, și-a lăsat oaspetele să intre primul. Prietenii lui, neavând altceva mai bun de făcut (așteptarea în salonul unde mare parte a mobilei era acoperită cu apărătoare de praf li se părea ceva nespus de sumbru), au ieșit afară la o plimbare („Nu se poate... Nu-mi vine să cred", tot repeta Bokov), iar când s-au întors în casă, cea de-a patra din strada Bolșoi Moskovski, s-au alarmat observând că acum în fața ușii se afla – într-un fel de așteptare resemnată și astfel cu atât mai dezgustătoare – o căruță a pușcăriei. Bokov s-a dus primul să-și ia la revedere de la Cernîșevski, apoi Antonovici. Nikolai Gavrilovici stătea la biroul lui, jucându-se

cu o foarfecă, în timp ce colonelul stătea alături, picior peste picior; vorbeau – tot numai de formă – despre avantajele pe care le are Pavlovsk faţă de alte zone de vacanţă. „Şi-apoi, anturajul acolo este excelent", zicea colonelul tuşind uşor.

„Cum, şi dumneavoastră plecaţi fără să mă aşteptaţi?", a zis Cernîşevski întorcându-se spre apostolul său. „Din păcate, trebuie...", a răspuns Antonovici foarte confuz. „Bine, atunci la revedere", a zis Nikolai Gavrilovici pe un ton glumeţ şi, ridicând mult mâna, a coborât-o brusc într-a lui Antonovici: un gen de rămas-bun tovărăşesc care avea să devină apoi foarte larg răspândit printre revoluţionarii ruşi.

„Şi astfel", exclamă Strannoliubski la începutul celui mai măreţ capitol din incomparabila lui monografie, „a fost înhăţat Cernîşevski!" În acea noapte vestea arestării face înconjurul oraşului. Nu puţine piepturi se umflă de o răsunătoare indignare. Nu puţine mâini se încleştează... Dar n-au lipsit nici ironiile pline de satisfacţie: Aha, l-au închis pe şnapan, l-au eliminat pe „ţărănoiul gălăgios şi obraznic", cum s-a exprimat romanciera Kohanovski (un pic ţăcănită, totuşi). Mai apoi, Strannoliubski oferă o descriere uluitoare a muncii complexe pe care autorităţile au fost nevoite să o depună pentru a crea dovada „ce ar fi trebuit să existe, dar nu exista", căci se ivise o situaţie foarte ciudată: din punct de vedere judiciar, nu aveau nimic de care să se lege şi trebuia construită o schelă pe care legea să se poată urca şi opera. Aşa că au lucrat cu „cantităţi fictive", având grijă să înlăture toate materialele fictive numai atunci când golul încercuit de lege avea să fie umplut de ceva real. Cazul construit împotriva lui Cernîşevski a fost o fantomă; dar era fantoma unei vinovăţii reale; iar apoi – din afară, artificial, pe o rută ocolită – au reuşit să găsească o anumită soluţie la problema care era aproape aceeaşi cu cea reală.

Se dau trei puncte: C, K, P. Se trasează o catetă, CK. Pentru a-l contrabalansa pe Cernîşevski, autorităţile au ales un fost cornet ulan, Vladislav Dmitrievici Kostomarov, care în august trecut, la Moscova, fusese degradat din cauza tipăririi de publicaţii subversive – un om cu un strop de nebunie şi un pic de peciorinism şi totodată versificator: a lăsat o urmă

de scolopendră în literatură, ca traducător din poeţii străini. Se trasează o altă catetă, KP Criticul Pisarev scrie în periodicul *Cuvântul rus* despre aceste traduceri, beştelindu-l pe autor pentru „strălucirea ca de far a magnificei tiare" [din Hugo], lăudându-i redarea „simplă şi din suflet" a unor versuri de Burns (care au ieşit aşa: „Şi-n primul rând, şi-n primul rând / Toţi oamenii cinstiţi să fie, / Să ne rugăm fiece om / De frate altuia să-i ţie..." etc.), iar în legătură cu relatarea lui Kostomarov către cititorii lui, cum că Heine a murit ca un păcătos care nu s-a căit, criticul îl sfătuieşte cu şiretenie pe „înverşunatul denunţător" să „se uite mai bine la propriile lui activităţi publice". Deranjamentul mental al lui Kostomarov era scos în evidenţă de grafomania lui înzorzonată, de compunerea somnambulescă şi lipsită de sens (chiar dacă realizată la comandă) de scrisori contrafăcute înţesate de expresii franţuzeşti; şi, în cele din urmă, de pofta lui de joacă macabră: îşi semna raportele către Putilin (un detectiv): *Feofan Otcenaşenko* (Teofan Tatălnostrescu) sau *Venţeslav Liutii* (Venceslav Diabolicul). Şi, într-adevăr, era diabolic în taciturnitatea lui, funest şi fals, lăudăros şi servil. Înzestrat cu abilităţi ciudate, putea scrie cu un scris de mână feminin – explicându-şi asta prin faptul că era „vizitat de lună plină de spiritul reginei Tamara[1]". Multitudinea scrisurilor de mână pe care le putea imita, adăugată la împrejurarea (încă una dintre glumele destinului) că scrisul lui obişnuit amintea de al lui Cernîşevski, a crescut considerabil valoarea acestui trădător hipnotic. Pentru a aduce o dovadă indirectă că proclamaţia-chemare „Către iobagii de pe moşiile boiereşti" fusese scrisă de Cernîşevski, lui Kostomarov i s-a dat mai întâi sarcina de a fabrica o notă, pretinsă că ar fi fost scrisă de Cernîşevski, cuprinzând solicitarea de a modifica un cuvânt din chemare; şi, după aceea, de a pregăti o scrisoare („către Aleksei Nikolaevici") care avea să furnizeze dovada participării active a lui Cernîşevski la mişcarea revoluţionară. Şi una, şi cealaltă au fost scornite pe loc de Kostomarov. Falsul scrisului de mână este absolut evident: la început

1. Regina Tamar a Georgiei (1160-1213).

falsificatorul îşi dă silinţa din greu, dar apoi pare că s-a plictisit de muncă şi se grăbeşte să termine: ca să luăm drept exemplu numai cuvântul „eu", *ia* (scris de mână în limba rusă ca un fel de indicaţie de ştergere printre corectori). În manuscrisele originale ale lui Cernîşevski, acesta se termină cu o liniuţă ce se iţeşte dreaptă şi puternică – şi chiar se curbează un pic spre dreapta – în vreme ce aici, în fals, această linie se curbează cu un fel de vioiciune ciudată spre stânga, spre cap, de parcă *ia* ar saluta.

În timp ce se derulau aceste pregătiri, Nikolai Gavrilovici era închis la fortăreaţa Petru şi Pavel, în Ravelina Alekseevski, în imediata apropiere a lui Pisarev, pe atunci în vârstă de douăzeci şi doi de ani, care fusese închis acolo cu patru zile înaintea lui: ipotenuza este trasată, CP, iar triunghiul fatidic, CPK, este consolidat. Întâi, Cernîşevski nu s-a simţit asuprit de viaţa în puşcărie: absenţa vizitatorilor nepoftiţi i se părea chiar înviorătoare... dar liniştea necunoscutului a început curând să-l frământe. Un covor „adânc" înghiţea fără urmă paşii santinelelor ce străbăteau coridoarele... Singurul sunet care venea din afară era bătaia clasică a unui ceas ce îţi vibra lung în urechi... Era o viaţă a cărei descriere solicită din partea scriitorului o abundenţă de puncte... Era acea aspră izolare rusească din care visul rusesc izvorăşte într-o dulce multitudine. Ridicând un colţ al perdelei verzi de aba, santinela putea privi prin vizorul din uşă la prizonierul care şedea pe patul lui verde de lemn sau pe un scaun verde, purtând un halat din molton şi o şapcă cu cozoroc – era permisă păstrarea propriului acoperământ pentru cap, câtă vreme nu era vorba de un joben, ceea ce face cinste simţului de armonie al guvernului, dar creează, prin legea negaţiilor, o imagine cam tenace (cât despre Pisarev, acesta etala un fes). Lui i se permitea o pană de gâscă şi putea scrie pe o măsuţă verde, cu un sertar glisant, „al cărui fund, asemenea călcâiului lui Ahile, rămăsese nevopsit" (Strannoliubski).

A trecut toamna. În curtea închisorii creştea un scoruş mic. Prizonierul numărul nouă nu se dădea în vânt după plimbare; totuşi la început ieşea în fiecare zi, socotind (o întorsătură a gândului extrem de caracteristică lui) că în

acel timp îi era percheziționată celula – și prin urmare un refuz de-a ieși la plimbare ar fi făcut administrația să suspecteze că ascundea ceva acolo; dar după ce s-a convins că nu era așa (lăsând fire ici și colo ca semne), se așeza la scris cu inima ușoară: până în iarnă terminase traducerea din Schlosser și începuse să traducă din Gervinus și T.B. Macaulay. De asemenea, a scris vreo două-trei chestii de-ale lui. Haideți să ne amintim „Jurnalul" – și, dintr-un paragraf de-al nostru de mult mai dovreme, haideți să alegem acele capete libere ale unor propoziții care tratau în avans chestiunea scrierilor lui din fortăreață... sau nu – dacă vreți, haideți să mergem și mai înapoi, la „tema lacrimogenă", care începea să se rotească pe paginile inițiale ale poveștii noastre misterios de rotative.

Avem în față celebra scrisoare a lui Cernîșevski către soția lui, datată 5 decembrie 1862: un diamant galben prin praful numeroaselor lui opere. Examinăm acest scris de mână cu aspect aspru și urât, însă uluitor de citeț, cu liniile sale hotărâte și cozile cuvintelor, cu R-uri și P-uri buclate și crucile mari, înfocate, ale „semnelor tari", iar plămânii ni se dilată de o emoție cum n-am mai simțit de mult. Strannoliubski desemnează corect această scrisoare ca fiind începutul scurtei înfloriri a lui Cernîșevski. Tot focul, toată forța voinței și a minții cu care fusese înzestrat, tot ceea ce ar fi trebuit să izbucnească la ceasul unei revolte naționale, să izbucnească și să prindă în strânsoarea-i, chiar și numai pentru scurt timp, puterea supremă... să scuture violent hățurile și poate să împurpureze cu sânge buzele Rusiei, acest cal cabrat – toate acestea și-au găsit acum o supapă bolnavă în corespondența lui. Se poate spune, de fapt, că aici se aflau ținta și încoronarea întregii lui dialectici de-o viață, care se acumulase în străfunduri înăbușite – aceste epistole de fier, mânate de mânie, către comisia care îi examina cazul, pe care le includea în scrisorile către soția lui, furia exultantă a argumentelor lui și această megalomanie zăngănind din lanțuri. „Oamenii își vor aminti de noi cu gratitudine", îi scria el Olgăi Sokratovna, și s-a dovedit că a avut dreptate: exact *acest* sunet a fost cel care a răsunat cu ecou și s-a răspândit prin tot spațiul rămas al secolului,

făcând inimile a milioane de intelectuali provinciali să bată cu o tandreţe sinceră şi nobilă. Ne-am referit deja la acea parte a scrisorii unde vorbeşte despre planurile lui de a compila dicţionare. După cuvintele „ca şi Aristotel" urmau cuvintele: „Am început să vorbesc, totuşi, despre gândurile mele: sunt un secret; nu trebuie să povesteşti nimănui despre ce îţi spun numai ţie". „Aici", comentează Steklov, „pe aceste două rânduri, a căzut o lacrimă, iar Cernîşevski a trebuit să repete literele înceţoşate." Nu e tocmai exact. Lacrima a căzut (lângă îndoitura foii) *înainte* de scrierea acestor două rânduri; Cernîşevski a trebuit să rescrie două cuvinte, „secret" şi „despre" (unul la începutul primului rând, celălalt la începutul celui de-al doilea), cuvinte pe care începuse să le traseze de fiecare dată pe locul unul şi care au rămas, prin urmare, neterminate.

Două zile după aceea, tot mai furios şi crezând tot mai mult în invulnerabilitatea lui, a început să-şi „beştelească" judecătorii. Această a doua scrisoare către soţie poate fi împărţită pe puncte: 1) Ţi-am spus, în legătură cu zvonurile despre posibila mea arestare, că nu eram amestecat în nici un fel de afacere şi că guvernul va fi nevoit să îşi ceară scuze dacă mă arestează; 2) Am bănuit asta fiindcă ştiam că mă urmăreau – se lăudau că o fac foarte bine, iar eu m-am bazat pe lăudăroşenia lor, fiindcă socoteala mea era că, ştiind cum trăiam şi ce făceam, aveau să îşi dea seama că suspiciunile lor erau neîntemeiate; 3) A fost o socoteală stupidă, fiindcă mai ştiam şi că în ţara noastră oamenii sunt incapabili să facă ceva ca lumea; 4) Astfel, prin arestarea mea, au compromis guvernul; 5) Ce putem „noi" să facem? Să ne cerem scuze? Dar dacă „el" nu acceptă scuzele, ci zice: Ai compromis guvernul, este de datoria mea să explic asta guvernului; 6) Prin urmare, „noi" vom amâna această neplăcere; 7) Dar guvernul întreabă din când în când dacă Cernîşevski este vinovat – şi în cele din urmă va obţine un răspuns; 8) Acest răspuns este ceea ce aştept.

„Ciorna unei scrisori destul de ciudate de la Cernîşevski", a adăugat Potapov cu creionul. „Dar greşeşte: nimeni nu va fi nevoit să îşi ceară scuze."

La câteva zile după aceea a început să scrie la romanul *Ce-i de făcut?*, iar până pe 15 ianuarie îi trimisese prima tranşă lui Pîpin; o săptămână mai târziu a trimis o a doua, iar Pîpin i le-a înmânat pe ambele lui Nekrasov pentru *Contemporanul*, care fusese permis din nou (începând din februarie). În acelaşi timp, *Cuvântul rus* fusese iarăşi permis după o suspendare similară de opt luni; şi, în aşteptarea nerăbdătoare a unui profit jurnalistic, periculosul vecin cu fes îşi înmuiase deja condeiul.

Este plăcut să poţi afirma că, în acest moment dificil, o anumită forţă misterioasă s-a decis să încerce să-l salveze pe Cernîşevski măcar din *această* încurcătură. Îi mergea extraordinar de prost – cum să nu îţi fie milă? Pe 28, fiindcă guvernul exasperat de atacurile lui refuzase să-i acorde permisiunea de a-şi vedea soţia, a început greva foamei: grevele foamei erau ceva nou pe-atunci în Rusia, iar exponentul găsit de ele era nepriceput. Paznicii au observat că se prăpădea, dar mâncarea părea să fie mâncată... Atunci când, totuşi, peste patru zile, izbiţi de mirosul de putregai din celulă, gardienii au inspectat-o, au stabilit că hrana solidă fusese ascunsă printre cărţi, în timp ce supa de varză fusese vărsată prin crăpături. Duminică, 3 februarie, pe la ora unu după-amiază, doctorul militar ataşat fortăreţei a examinat prizonierul şi a văzut că era palid, cu limba destul de curată, cu pulsul un pic cam slab – iar în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră, Nekrasov, în drum spre casă (colţul străzilor Liteinaia cu Basseinaia), într-o sanie închiriată, a pierdut pachetul de hârtie roz conţinând două manuscrise, fiecare având colţurile cusute cu fir şi intitulate *Ce-i de făcut?*. În timp ce-şi amintea cu luciditatea disperatului întregul său traseu, nu îşi aducea aminte că, pe când se apropia de casă, aşezase pachetul lângă el pentru a-şi scoate portmoneul – şi exact atunci sania cotise... o trosnitură când a derapat... iar *Ce-i de făcut?* s-a rostogolit neobservat: aceasta a fost tentativa misterioasei forţe – în acest caz, centrifuge – de a confisca acea carte al cărei succes era destinat să aibă un efect atât de dezastruos asupra sorţii autorului său. Dar tentativa a eşuat: pe zăpada de lângă Spitalul Marinski, pachetul roz

a fost ridicat de un funcționar sărac, împovărat de o familie numeroasă. După ce-a ajuns cu greu acasă, acesta și-a pus ochelarii și și-a cercetat descoperirea... a văzut că era începutul unui soi de operă literară și, fără nici un tremur și fără să-și ardă degetele grecoaie, a pus-o deoparte. „Distruge-o!", implora o voce disperată: zadarnic. Un anunț despre pierderea ei a fost publicat în *Gazeta poliției* din Sankt Petersburg. Funcționarul a dus pachetul la adresa indicată, lucru pentru care a primit recompensa promisă: cincizeci de ruble de argint.

Între timp, la închisoare începuseră să-i dea lui Nikolai Gavrilovici picături pentru stimularea apetitului; de două ori le-a luat, iar apoi, suferind imens, a anunțat că nu va mai lua, fiindcă el nu din lipsa apetitului refuza să mănânce, ci dintr-un capriciu. În dimineața de 6, „din cauza lipsei de experiență în discernerea simptomelor suferinței", a încheiat greva foamei și a luat micul dejun. Pe 12, Potapov l-a informat pe comandant că lui Cernîșevski nu îi va permite comisia să-și vadă nevasta înainte să fie complet restabilit. În ziua următoare, comandantul a raportat că Cernîșevski era bine și scria de mama focului. Olga Sokratovna a venit cu plângeri gălăgioase – legate de sănătatea ei, de familia Pîpin, de lipsa de bani, iar apoi, printre lacrimi, a început să râdă de bărbuța pe care și-o lăsase soțul ei, în cele din urmă necăjindu-se și mai tare și începând să-l îmbrățișeze.

„Ajunge, draga mea, ajunge", îi tot spunea el, absolut calm – folosind tonul domol pe care îl păstra mereu în relațiile cu ea: de fapt, o iubea pasional, disperat. „Nici eu, nici oricine altcineva nu avem vreun motiv să credem că nu voi fi eliberat", i-a spus el la plecare, cu o emfază deosebită.

A mai trecut o lună. Pe 23 martie a avut loc confruntarea cu Kostomarov. Vladislav Dmitrievici arunca priviri feroce și bineînțeles că s-a încurcat în propriile minciuni. Cernîșevski, cu un zâmbet vag de dezgust, răspundea repezit și disprețuitor. Superioritatea lui era uimitoare. „Și când te gândești", exclamă Steklov, „că în acel timp scria optimistul *Ce-i de făcut?*."

Dar vai! Să scrii *Ce-i de făcut?* în fortăreață nu era atât surprinzător, cât nesăbuit – chiar și pentru simplul motiv

că autorităţile i l-au ataşat la dosar. În general, istoria apariţiei acestui roman este extrem de interesantă. Cenzura a permis să fie publicat în *Contemporanul*, bazându-se pe faptul că un roman care era „într-un grad atât de înalt anti-artistic" va demola cu siguranţă autoritatea lui Cernîşevski, că pur şi simplu se va râde de el pe seama cărţii. Chiar aşa, la ce bun, de pildă, scenele „lejere" din roman? „Verocika trebuia să bea jumătate de pahar pentru nunta sa, jumătate de pahar pentru magazinul său şi jumătate de pahar pentru sănătatea lui Julie (o prostituată pariziană pocăită, care era acum prietena unuia dintre personaje!). Ea şi Julie s-au pus pe zbenguială, cu ţipete şi vociferări... Au început să se lupte şi au căzut amândouă pe canapea... şi n-au mai vrut să se ridice, ci au continuat de acolo să ţipe şi să râdă şi-au adormit amândouă." Uneori întorsătura frazei miroase a folclor de baracă, iar uneori a... Zoşcenko: „După ceai... s-a dus în camera ei şi s-a întins. Iat-o, aşadar, citind în patul ei confortabil, dar privirea îi alunecă de pe carte şi acum Vera Pavlovna se gândeşte: Oare cum se face că în ultima vreme, într-un fel, mă simt aşa, cumva, cam tristă din când în când?". Există totodată şi numeroase solecisme fermecătoare – iată un specimen: când unul dintre personaje, un doctor, are pneumonie şi cheamă un coleg: „Timp îndelungat au palpat părţile laterale ale unuia din ei".

Dar nu a râs nimeni. Nu au râs nici măcar marii scriitori ruşi. Până şi Herzen, care l-a considerat „oribil scris", şi-a temperat imediat această afirmaţie cu: „Pe de altă parte, există multe lucruri bune, sănătoase". Totuşi nu s-a putut abţine să nu remarce că romanul nu se termină pur şi simplu cu un falanster, ci cu „un falanster într-un bordel". Fiindcă, desigur, s-a întâmplat inevitabilul: extraordinar de purul Cernîşevski (care nu fusese niciodată într-un bordel), în naiva lui năzuinţă de-a înzestra dragostea comunală cu accesorii deosebit de frumoase, în mod involuntar şi inconştient, din simplitatea imaginaţiei lui, îşi croise calea prin chiar acele idealuri care evoluaseră, prin tradiţie şi rutină, în casele de toleranţă; veselul său „bal de seară", bazat pe libertate şi egalitate în relaţiile dintre sexe (mai întâi un cuplu şi apoi

un al doilea dispar și apar iarăși), amintește extrem de mult de dansurile finale din „Casa doamnei Tellier“[1].

Și totuși e imposibil să ții în mână această revistă veche (martie 1863), cuprinzând primul episod din roman, fără un anumit fior; mai este aici și poemul lui Nekrasov, „Zgomot verde“ („Îndură cât mai poți tu îndura...“), precum și zeflemitoarea punere la zid a romanului lui Aleksei Tolstoi, *Cneazul Serebreanîi*... În loc de așteptatele ironii, *Ce-i de făcut?* a fost înconjurat de o atmosferă de adorare generală și pioasă. Era citit așa cum sunt citite cărțile bisericești – nici o scriere de-a lui Turgheniev sau Tolstoi nu a produs o impresie așa de puternică. Cititorul rus inspirat înțelegea binele pe care romancierul lipsit de talent încercase zadarnic să îl exprime. S-ar fi crezut că, după ce a înțeles greșeala făcută, guvernul ar fi trebuit să întrerupă publicarea romanului *Ce-i de făcut?* în foileton. Însă a procedat mult mai isteț.

Vecinul lui Cernîșevski scrisese și el câte ceva. Primise *Contemporanul*, iar pe 8 octombrie a trimis la *Cuvântul rus* un articol de la fortăreață, „Gânduri asupra romanelor rusești“, la care Senatul l-a informat pe guvernatorul general că acesta nu era nimic altceva decât o analiză a romanului lui Cernîșevski, cu laude aduse acestei lucrări și o expunere detaliată a ideilor materialiste din carte. Pentru a-l putea caracteriza pe Pisarev, trebuie precizat că era suspect de „demență melancolică“, pentru care fusese tratat: în 1859 petrecuse patru luni într-un azil de nebuni.

Așa cum, în copilărie, își împodobise toate caietele cu culorile curcubeului, tot așa, ca adult, Pisarev abandona subit vreo muncă urgentă pentru a-și colora sârguincios gravurile din cărți sau, când pleca la țară, își comanda de la croitorul său un costum de vară, un sarafan din stambă roșu cu albastru. Boala mintală a acestui utilitarist declarat se distingea printr-un fel de estetism pervertit. Odată, la o reuniune studențească, s-a ridicat brusc în picioare, și-a înălțat grațios un braț curbat, de parcă ar fi cerut permisiunea să vorbească, iar în această poziție sculpturală a

1. „La Maison Tellier“ (1881) – povestire de Guy de Maupassant.

căzut lat, inconştient. Altă dată, spre panica gazdei sale şi a colegilor invitaţi, a început să se dezbrace, aruncându-şi cu un entuziasm plin de veselie haina de catifea, vesta pestriţă, pantalonii în carouri... În acel moment l-au domolit. Într-un mod destul de amuzant, există comentatori care îl numesc pe Pisarev „epicurian", făcând referire, de exemplu, la scrisorile către mama lui - fraze insuportabile, bilioase, care te fac să strângi din dinţi, despre cât este viaţa de frumoasă; sau, pentru a-i ilustra „realismul sobru", citează din scrisoarea sensibilă şi clară - dar de fapt absolut dementă - trimisă de la fortăreaţă unei june necunoscute, cu o propunere de căsătorie: „Femeia care va accepta să îmi lumineze şi încălzească viaţa va primi de la mine toată dragostea care a fost refuzată de Raissa atunci când s-a aruncat la gâtul frumosul ei vultur".

Acum, condamnat la patru ani de puşcărie pentru rolul său minor în tulburările generale ale epocii (care într-un fel erau bazate pe o credinţă oarbă în cuvântul tipărit, şi mai cu seamă în cuvântul tipărit în secret), Pisarev a scris despre *Ce-i de făcut?*, recenzându-l în *Cuvântul rus* pas cu pas, pe măsură ce apăreau episoade în *Contemporanul*. Deşi la început Senatul a fost încurcat de faptul că romanul era lăudat pentru ideile sale, în loc să fie ridiculizat din cauza stilului, şi şi-a exprimat temerea că laudele ar putea avea un efect nociv asupra generaţiei tinere, autorităţile şi-au dat seama curând cât de important era, în cazul de faţă, să obţină prin această metodă un tablou complet al perniciozităţii lui Cernîşevski, pe care Kostomarov nu făcuse decât să o indice în lista cu „procedeele lui speciale". „Guvernul", spune Strannoliubski, „permiţându-i pe de o parte lui Cernîşevski să producă un roman în fortăreaţă, iar pe de alta permiţându-i lui Pisarev, colegul său captiv, să producă articole care explică intenţiile acestui roman, a acţionat în deplină cunoştinţă de cauză, aşteptând cu interes ca Cernîşevski să iasă la înaintare cu bâiguielile lui şi urmărind ce avea să rezulte din toate acestea - în legătură cu emanaţiile abundente ale vecinului său de incubator."

Treaba mergea ca pe roate şi era foarte promiţătoare, însă era nevoie să se pună presiune pe Kostomarov, fiindcă

erau necesare câteva dovezi de vinovăție clare, în timp ce Cernîșevski continua să fiarbă și să își bată joc în mare detaliu, calificând comisia drept „o bufonerie" și „un talmeș-balmeș fără cap și coadă care este absolut stupid". Prin urmare, Kostomarov a fost dus la Moscova, iar acolo cetățeanul Iakovlev, fostul lui copist, un bețiv și-un scandalagiu, a depus o mărturie importantă (pentru asta a primit un palton pe care l-a băut atât de gălăgios în Tver, încât a fost pus în cămașa de forță): în timp ce își făcea munca de copist „într-un pavilion din grădină, datorită vremii de vară", i-ar fi auzit, chipurile, pe Nikolai Gavrilovici și pe Vladislav Dmitrievici vorbind, pe când se plimbau la braț (un detaliu deloc neplauzibil), despre salutările trimise iobagilor de către susținătorii lor (este dificil să-ți croiești calea în acest amestec de adevăr și lucruri care i se suflau). La o a doua interogare, în prezența unui Kostomarov reîmprospătat, Cernîșevski a zis, cumva cam nefericit, că nu îl vizitase decât o dată și nu îl găsise acolo; apoi a adăugat plin de forță: „O să albesc, o să mor, dar nu îmi voi schimba mărturia". Mărturia cum că nu este autorul proclamației e scrisă de el cu o mână tremurată – tremurând mai degrabă de furie decât de spaimă.

Oricum ar fi fost, cazul ajungea la final. A urmat „definiția" Senatului: cu multă noblețe, tranzacțiile ilegale dintre Cernîșevski și Herzen au fost considerate lipsite de dovezi (pentru „definiția" făcută de Herzen Senatului, vezi mai jos, la finalul acestui paragraf). Cât despre chemarea „Către iobagii de pe moșiile boierești"... aici fructul se copsese deja pe spalierele falsurilor și mitei: convingerea morală absolută a senatorilor că Cernîșevski era autorul a fost transformată într-o dovadă judiciară, prin scrisoarea către „Aleksei Nikolaevici" (însemnând, evident, A.N. Pleșceev, un poet pașnic, poreclit de Dostoievski „un blond absolut" – dar din cine știe ce motiv nimeni n-a insistat prea tare pe rolul lui Pleșceev, dacă a existat vreunul, în această chestiune). Astfel, au condamnat în persoana lui Cernîșevski o fantasmă care semăna bine cu el; a fost minunat încropită o vină inventată, care să pară cea reală. Sentința a fost relativ ușoară – comparativ cu ceea ce se poate în general ticlui în această privință:

urma să fie exilat pentru paisprezece ani de muncă silnică, iar apoi să trăiască în Siberia pentru totdeauna. „Definiția" a trecut de la „ignoranții înapoiați" din Senat la „sceleratii senili" din Consiliul de Stat, care au subscris întru totul la ea, iar apoi a trecut mai departe, la suveran, care a confirmat-o, dar a redus termenul de muncă silnică la jumătate. Pe 4 mai 1864, sentința i-a fost anunțată lui Cernîșevski, iar pe data de 19, la ora 8 dimineața, în Piața Mîtninski, a fost executat.

Burnița, umbrelele se unduiau, piața era plină de zloată și totul era ud: uniformele jandarmilor, lemnul întunecat al eșafodului, coloana neagră și netedă cu lanțurile, lucioasă de la ploaie. Deodată a apărut căruța pușcăriei. Din ea au coborât cu o extraordinară viteză, de parcă s-ar fi rostogolit, Cernîșevski, îmbrăcat într-un palton, și doi călăi cu alură de țărani; au pornit toți trei, cu pas alert, de-a lungul unui șir de soldați, spre eșafod. Mulțimea s-a împleticit înainte, iar jandarmii au împins la loc rândurile din față; ici și colo se auzeau țipete reținute: „Închideți umbrelele!". În timp ce un oficial citea sentința, Cernîșevski, care deja o cunoștea, privea țâfnos în jurul său: și-a pipăit barba, și-a aranjat ochelarii și a scuipat de câteva ori. Când cel care citea s-a poticnit și abia a ieșit din „idei sosciuliste", Cernîșevski a zâmbit, iar apoi, recunoscând pe cineva din mulțime, a salutat dând din cap, a tușit, și-a schimbat poziția: pe sub palton, pantalonii negri i se adunau ca o armonică peste șoșoni. Oamenii care stăteau aproape puteau vedea pe pieptul lui o placă lunguiață, cu o inscripție albă: CRIMINAL DE ST (finalul nu încăpuse). La încheierea citirii, călăii l-au pus în genunchi; cel mai în vârstă i-a azvârlit cu un dos de palmă șapca de pe părul lung, pieptănat pe spate, de un castaniu deschis. Fața, îngustându-se spre bărbie, cu fruntea lată lucind, era acum plecată și, cu o pocnitură răsunătoare, au reușit să rupă pe el o sabie insuficient incizată. Apoi i-au luat mâinile, care păreau neobișnuit de albe și slăbite, și i le-au prins în fiarele negre fixate de coloană; a trebuit să stea astfel vreme de un sfert de oră. Ploaia s-a întețit; călăul mai tânăr a ridicat șapca lui Cernîșevski și i-a îndesat-o pe capul înclinat – și

încet, cu greutate, căci îl încureau lanțurile, C[illegible], și-a îndreptat-o. Dincolo de un gard, în partea [illegible], puteai vedea schela unei case aflate în construcție; muncitorii se cocoțau pe gard, din partea cealaltă, li se putea auzi scrâșnetul cizmelor; se cocoțau, rămâneau agățați acolo și îl înjurau pe criminal de la distanță. Ploua, călăul cel mai în vârstă și-a consultat ceasul de argint. Cernîșevski își tot rotea ușurel încheieturile mâinilor, fără să înalțe privirea. Deodată, din partea mai elegantă a mulțimii, au început să zboare buchete. Jandarmii încercau să le intercepteze sărind. Trandafirii explodau în aer; chiar s-a născut fugar o combinație rară: un polițist cu ghirlandă. Doamne tunse bob, îmbrăcate cu burnuzuri negre, aruncau raceme de liliac. Între timp Cernîșevski a fost eliberat în grabă din lanțuri, iar trupul lui mort a fost luat de acolo. Nu era nici o scăpare a condeiului; viu, era viu, ba chiar era și vesel! Studenții alergau pe lângă căruță strigând: „Adio, Cernîșevski! *Au revoir!*". El și-a ițit capul pe fereastră, a râs și a dat din deget către cei mai zeloși dintre alergători.

„Vai, viu", exclamăm noi, căci cum să nu fi fost preferabil pedepsirea cu moartea, convulsiile spânzuratului în ciocnul lui hidos, în locul acelei înmormântări care a survenit în soarta lui Cernîșevski cu douăzeci și cinci de ani insipizi mai târziu. Ghearul uitării a început să-i înhațe încet imaginea vie de îndată ce a fost alungat în Siberia. Ah, da, ah, da, fără îndoială că studenții au cântat ani de-a rândul cântecelul: „Să bem pentru el, cel care a scris *Ce-a de făcut?* " Dar de fapt beau pentru trecut, pentru strălucirea și scandalul trecutului, pentru o mareață umbră... însă cine avea să bea pentru un bătrânel tremurând, cu un tic, făcând barcuțe de hârtie chinuite pentru copiii iakuți pe undeva prin acele ciudate fabuloase? Suntem de acord că această carte a lui a extras și a adunat într-însa tot focul personalității lui — un foc care nu e de găsit în structurile ei disperat de raționale, ci se află ascuns de fapt printre rânduri (în felul în care numai pământul știe să fie fierbinte) și a fost condamnat să se risipească, inevitabil, cu timpul (în felul în care numai pământul știe să se răcească și să se întărească).

Astăzi se pare că numai marxiștii mai pot fi interesați de fantomatica etică din această cărticică moartă. Cum să urmezi nestingherit și liber necesitatea imperioasă a binelui general, iată „egoismul rațional" pe care l-au descoperit cercetătorii în *Ce-i de făcut?*. Haideți să ne amintim, ca să ne distrăm un pic, de prezumția lui Kautski[1], cum că ideea de egoism are legătură cu dezvoltarea producției de mărfuri, și de concluzia lui Plehanov[2], că Cernîșevski era totuși un „idealist", de vreme ce din cartea lui reiese că masele trebuie să ajungă din urmă inteligheția prin calcul - iar calculul este o opinie. Dar chestiunea este mai simplă de-atât: ideea că fundamentul fiecărei acțiuni (sau realizări eroice!) este calculul duce la o absurditate: calculul în sine poate fi eroic! Tot ceea ce ajunge în centrul gândirii umane este spiritualizat. Astfel, „calculul" materialiștilor era înnobilat; astfel, pentru inițiați, materia se transformă într-un joc imaterial al unor forțe misterioase. Structurile etice ale lui Cernîșevski sunt în felul lor o tentativă de a construi aceeași veche mașină de „mișcare perpetuă", unde materia mișcă o altă materie. Ne-am dori foarte mult să se rotească asta: egoism-altruism-egoism-altruism... dar roata se oprește din cauza frecării. Ce-i de făcut? Trăiește, citește, gândește. Ce-i de făcut? Trudește la propria-ți dezvoltare pentru a atinge scopul vieții, care este fericirea. Ce-i de făcut? (Dar însăși soarta lui Cernîșevski a schimbat întrebarea serioasă într-o exclamație ironică.)

Cernîșevski ar fi fost transferat la un domiciliu privat mult mai devreme, dacă n-ar fi existat chestiunea cu karakozoviții (adepții lui Karakozov, care au încercat să îl asasineze pe Alexandru al II-lea în 1866): la procesul lor s-a arătat limpede că aceștia doriseră să îi dea lui Cernîșevski ocazia să evadeze din Siberia și să pornească o mișcare revoluționară – sau

1. Karl Kautski (1854-1938) - filosof, jurnalist și teoretician social-democrat, autor al unor lucrări precum *Bazele social-democrației* sau *Doctrina economică a lui Karl Marx*.
2. Gheorghi Valentinovici Plehanov (1856-1918) - revoluționar rus, teoretician marxist, fondator al mișcării social-democrate din Rusia. Inițial narodnic, lider al organizației Pământ și Libertate, a emigrat din Rusia în 1880 și a devenit marxist.

măcar să editeze o revistă politică la Geneva; şi, verificând datele, judecătorii au găsit în *Ce-i de făcut?* o previziune a datei atentatului la viaţa ţarului. Protagonistul, Rahmetov, colindând prin străinătate, „a spus printre alte lucruri că se va întoarce în Rusia peste trei ani, fiindcă, din câte se părea, nu atunci, ci peste trei ani [o repetiţie specifică autorului, de o deosebită importanţă], avea să fie nevoie de el în Rusia". Între timp ultima parte a romanului fusese semnată pe 4 aprilie 1863 şi exact peste trei ani de la acea zi a avut loc atentatul. Astfel, până şi numerele, peştişorii de aur ai lui Cernîşevski, l-au lăsat baltă.

Rahmetov este astăzi uitat; dar în acei ani a creat o întreagă şcoală a vieţii. Cu câtă pietate au sorbit cititorii elementul sportiv, revoluţionar din roman: Rahmetov, care „a adoptat o dietă de boxer", a urmat totodată şi un regim dialectic: „Prin urmare, dacă se serveau fructe, mânca în mod categoric mere şi categoric nu caise (de vreme ce săracii nu o făceau); portocale mânca la Sankt Petersburg, dar nu în provincie, fiindcă, vedeţi dumneavoastră, în Sankt Petersburg oamenii obişnuiţi mănâncă aşa ceva, în timp ce în provincie, nu".

De unde s-a ţâşnit deodată feţişoara aceea tânără şi rotundă, cu fruntea sa lată, bombată ca a unui copil, şi cu obrajii ca două cupe? Cine este fata aceasta semănând cu o infirmieră de spital, purtând o rochie neagră, cu guler alb răsfrânt, şi un mic ceas pe cordon? Este Sofia Perovskaia, care va fi spânzurată pentru asasinarea ţarului în 1881. Venind la Sevastopol în 1872, a bătut satele înconjurătoare pe jos, pentru a se familiariza cu viaţa ţăranilor: era în perioada ei de rahmetovism – dormea pe paie, se hrănea cu lapte şi terci. Şi, revenind la poziţia noastră iniţială, repetăm: soarta instantanee a Sofiei Perovskaia este de o sută de ori mai de invidiat decât gloria pe cale să pălească a unui reformator! Căci, aşa cum se zdrenţuiau tot mai tare, trecând dintr-o mână într-alta, exemplarele din *Contemporanul* cu paginile din roman, tot aşa păleau farmecele lui Cernîşevski; iar stima pentru el, care se transformase de mult într-o convenţie sentimentală, nu a mai putut face inimile să dogorească la

moartea lui, în 1889. Înmormântarea s-a desfăşurat în linişte. Au fost câteva comentarii în ziare. La parastasul ţinut pentru el la Sankt Petersburg, muncitorii gătiţi pe care îi aduseseră prietenii răposatului pentru atmosferă au fost luaţi de un grup de studenţi drept poliţişti în civil şi insultaţi – ceea ce a stabilit întru câtva echilibrul: oare nu părinţii acestor muncitori erau cei care îl înjuraseră pe ingenuncheatul Cernîşevski de dincolo de gard?

În ziua de după simulacrul de execuţie, la asfinţit, „cu cătuşe la picioare şi mintea plină de gânduri", Cernîşevski a părăsit Sankt Petersburgul pentru totdeauna. A călătorit într-o brişcă şi, de vreme ce „cititul cărţilor pe drum" era permis numai dincolo de Irkuţk, s-a plictisit îngrozitor în prima lună şi jumătate a călătoriei. Pe 23 iulie l-au adus în sfârşit la minele din regiunea muntoasă Nercin, Kadaia: la şaisprezece kilometri distanţă de China, şapte mii cinci sute de Sankt Petersburg. Nu era făcut să muncească mult. Locuia într-o colibă prost izolată şi suferea de reumatism. Au trecut doi ani. Deodată s-a întâmplat un miracol: Olga Sokratovna s-a pregătit să i se alăture în Siberia.

Se spune că, în cea mai mare parte a detenţiei lui în fortăreaţă, ea se ţinuse de vânătoare prin provincie şi atât de puţin îi păsase de soarta soţului, încât rudele ei ajunseseră să se întrebe dacă nu cumva o luase razna. În ajunul căderii publice în dizgraţie venise iute înapoi la Sankt Petersburg, iar în dimineaţa de 20 plecase iute din nou. Nu am fi crezut-o nicicum capabilă să facă o călătorie până la Kadaia, dacă nu i-am fi cunoscut abilitatea de a se mişca cu uşurinţă şi febrilitate dintr-un loc în altul. Cum a mai aşteptat-o el! Pornind la începutul verii lui 1866, împreună cu Mişa, în vârstă de şapte ani, şi un oarecare doctor Pavlinov (doctorul Păun – intrăm iarăşi în sfera numelor frumoase), ea a ajuns până la Irkuţk, unde a fost reţinută vreme de două luni; acolo au stat într-un hotel cu un nume încântător de idiot (care e posibil să fi fost distorsionat de biografi, dar şi mai probabil a fost selectat cu deosebită grijă de soarta cea ironică), şi anume Hotel de Amour et Co. Doctorului Pavlinov nu i s-a permis să meargă mai departe: a fost înlocuit de un

căpitan de jandarmi, Hmelevski (o copie perfectă a eroului îndrăzneţ din Pavlovsk), pătimaş, beţivan şi neobrăzat. Au ajuns pe 23 august. Pentru a sărbători întâlnirea dintre bărbat şi nevastă, unul dintre polonezii exilaţi, un fost bucătar al contelui de Cavour, omul de stat italian despre care Cernîşevski scrisese cândva atât de mult şi atât de caustic, le-a copt una dintre acele plăcinte cu care obişnuia să se ghiftuiască defunctul lui stăpân. Dar întâlnirea nu a fost un succes: este uimitor cum toate lucrurile amare şi eroice pe care le-a fabricat viaţa pentru Cernîşevski au fost invariabil însoţite de o aromă de farsă infectă. Hmelevski dădea târcoale şi nu o lăsa pe Olga Sokratovna singură; în ochii ei de ţigancă se ascundea ceva de vânat şi de vânător la un loc – în ciuda voinţei ei, probabil. În schimbul favorurilor ei, se presupune că el s-ar fi oferit chiar să aranjeze evadarea soţului, dar acesta din urmă a refuzat cu fermitate. Pe scurt, prezenţa permanentă a acestui neruşinat a îngreunat lucrurile aşa de tare (şi ce planuri ne făcuserăm!), încât Cernîşevski însuşi şi-a convins nevasta să se pornească pe drumul de întoarcere, iar ea aşa a făcut pe 27 august, stând astfel, după o călătorie de trei luni, numai patru zile – patru zile, cititorule! – cu soţul pe care îl părăsea acum pentru vreo şaptesprezece ani. Nekrasov i-a dedicat ei „Copiii ţărani". Păcat că nu i-a dedicat „Femeile ruse".

În ultimele zile din septembrie, Cernîşevski a fost transferat la Aleksandrovski Zavod, o colonie la treizeci de kilometri de Kadaia. A petrecut iarna acolo, în închisoare, cu nişte karakozoviţi şi rebeli polonezi. Temniţa era echipată cu o specialitate mongoleză – „îngrădituri": ţăruşi înfipţi vertical în pământ şi înconjurând închisoarea într-un inel solid. În luna iunie a anului următor, după ce şi-a încheiat perioada de izolare, a fost eliberat condiţionat şi a primit o cameră în casa unui paracliser, un om care semăna foarte mult cu el: ochi conuşii aproape orbi, o barbă rară, păr lung şi încâlcit... Mereu un pic beat, mereu oftând, răspundea cu tristeţe la întrebările curioşilor cu „Dragul de el, scrie şi iar scrie!". Dar Cernîşevski n-a rămas acolo mai mult de două luni. Numele lui era luat în râs la procesele politice. Artizanul

prostănac Rozanov a declarat că revoluționarii voiau să prindă și închidă într-o colivie „o pasăre cu sânge regal pentru a-l răscumpăra pe Cernîșevski". Contele Șuvalov i-a trimis o telegramă guvernatorului general din Irkuțk: SCOPUL EMIGRANȚILOR ESTE SĂ ÎL ELIBEREZE PE CERNÎȘEVSKI (STOP) ROG LUAȚI TOATE MĂSURILE POSIBILE ÎN PRIVINȚA LUI. Între timp exilatul Krasovski, care fusese transferat odată cu el, fugise (și pierise în taiga, după ce fusese jefuit), așa că existau toate motivele pentru a-l închide din nou pe periculosul Cernîșevski și a-l priva vreme de o lună de dreptul la corespondență.

Fiindcă suferea insuportabil din cauza curentului, nu-și dădea niciodată jos nici halatul căptușit cu blană, nici șapca din blană de miel. Se deplasa ca o frunză purtată de vânt, cu pas nervos și împiedicat, iar vocea ascuțită i se putea auzi ba aici, ba dincolo. Mania gândirii logice i s-a intensificat – „în maniera tizului socrului său", după cum o spune atât de bizar Strannoliubski. Trăia în „birou": o cameră spațioasă împărțită printr-un paravan; de-a lungul întregului perete din porțiunea cea mai mare era un „raft de dormit" scund, de genul unei platforme; acolo, ca pe o scenă (sau în felul în care se expune în grădinile zoologice un animal de pradă melancolic printre pietrele sale natale), se aflau un pat și o masă, care erau de fapt mobilierul firesc al întregii lui vieți. Se scula după prânz, bea ceai toată ziua și citea culcat tot timpul; se așeza ca să scrie de-adevăratelea numai la miezul nopții, fiindcă ziua vecinii din imediata lui apropiere, niște polonezi naționaliști care îi erau complet indiferenți, se desfătau cu cântatul la vioară și îl torturau cu muzica lor neunsă. erau de meserie rotari. Celorlalți exilați obișnuia să le citească în serile de iarnă. Aceștia au observat odată că, deși le citea calm și cursiv o poveste încâlcită, cu o grămadă de digresiuni „științifice", se uita într-un caiet gol. Un simbol oribil!

Aceea este perioada în care a mai scris un roman. Încă plin de succesul lui *Ce-i de făcut?*, avea mari așteptări de la acesta – cel mai tare aștepta banii pe care romanul, fiind tipărit în străinătate, se presupunea că trebuie să îi aducă, într-un fel sau altul, familiei lui. *Prologul* este extrem de autobiografic. Când ne-am referit la el mai devreme, am

vorbit despre ciudata sa tentativă de a o reabilita pe Olga Sokratovna; cartea ascunde o tentativă similară, după părerea lui Strannoliubski, de a-l reabilita chiar pe autor, fiindcă, accentuând pe de o parte influența lui Volghin, care ajunge în punctul în care „înalți demnitari îi căutau favorurile prin intermediul soției lui" (căci presupuneau că el avea „legături cu Londra"; i.e., cu Herzen, de care liberalii cu pene abia ițite se temeau de moarte), autorul insistă pe de altă parte cu obstinație pe mefiența, timiditatea și inactivitatea lui Volghin: „Să aștepți și să tot aștepți cât de mult posibil, să aștepți cât mai în liniște posibil". Ai zice că încăpățânatul Cernîșevski vrea să aibă ultimul cuvânt, consemnând cu fermitate ceea ce le spusese în mod repetat judecătorilor săi: „Trebuie să fiu judecat pe baza acțiunilor mele și nu a existat nici o acțiune și nici nu ar fi putut exista vreuna".

În privința scenelor „ușoare" din *Prologul*, mai bine am păstra tăcerea. Prin erotismul lor morbid de amănunțit se poate discerne o tandrețe atât de vibrantă pentru soția lui, încât cel mai mic citat din ele ar putea părea o batjocură exagerată. Haideți să ascultăm, în schimb, acest sunet pur – în scrisorile lui către ea din acei ani: „Draga mea dragă, îți mulțumesc pentru că ești lumina vieții mele"..., „Chiar și aici aș putea fi unul dintre cei mai fericiți oameni de pe pământ, dacă nu mi-aș da seama că această soartă, care pe mine personal mă avantajează foarte mult, este prea grea prin urmările asupra vieții tale, draga mea prietenă"..., „Mă vei ierta pentru durerea la care te-am supus?".

Speranțele lui Cernîșevski privind profiturile literare nu s-au împlinit: emigranții nu numai că au abuzat de numele lui, dar i-au și piratat lucrările. Și întru totul fatale pentru el au fost tentativele de a-l elibera, tentative care în sine erau curajoase, dar care ne par lipsite de sens nouă, fiindcă putem vedea din vârful dealului timpului neconcordanța dintre imaginea unui „uriaș încătușat" și Cernîșevski cel real, pe care aceste eforturi făcute de salvatorii săi închipuiți doar îl înfuriau: „Acești domni", spunea el mai târziu, „nici măcar nu știau că nu pot călări". Această contradicție interioară a avut drept rezultat un nonsens (o anumită nuanță de

nonsens care ne este deja cunoscută de mult) Se spune că Ippolit Mişkin[1], deghizat în ofiţer de jandarmi, s-a dus la Viluisk, unde i-a ordonat şefului poliţiei locale să îi încredinţeze prizonierul, dar a stricat toată treaba fiindcă i-a pus ochelarul în partea stângă, în loc de dreapta. Înainte de asta, şi anume în 1871, a mai fost tentativa lui Lopatin, în care totul era absurd: felul subit în care a abandonat traducerea în limba rusă a *Das Kapital* pe care o realiza la Londra pentru a îi face rost lui Marx, care învăţase să citească în ruseşte, *„den grossen russischen Gelehrten"*; călătoria lui la Irkuţk sub masca unui membru al Societăţii de Geografie (şi rezidenţii siberieni luându-l drept un inspector guvernamental incognito); arestarea lui ca urmare a unui pont din Elveţia; fuga şi capturarea lui; şi scrisoarea sa către guvernatorul general al Siberiei de Est, în care îi spunea totul despre proiectul său cu o francheţe inexplicabilă. Toate acestea n-au făcut decât să înrăutăţească situaţia lui Cernîşevski. Din punct de vedere legal, instalarea lui în colonie trebuia să înceapă pe 10 august 1870. Dar a fost mutat abia pe 2 decembrie în alt loc, un alt loc care s-a dovedit a fi mult mai rău decât munca silnică – la Viliuisk.

„Uitat de Dumnezeu într-o fundătură din Asia", spune Strannoliubski, „în străfundurile regiunii Iakuţia, departe în nord, Viliuisk nu era nimic mai mult decât un cătun aşezat pe o grămadă uriaşă de nisip înghesuit lângă râu şi înconjurat de o mlaştină nesfârşită, crescută din tufărişul taigalei." Locuitorii (cinci sute de oameni) erau: cazaci, iakuţi pe jumătate sălbatici şi un număr mic de cetăţeni aparţinând părţii inferioare a clasei de mijloc (pe care Steklov îi descrie foarte pitoresc: „Societatea locală consta dintr-o pereche de funcţionari, o pereche de clerici şi o pereche de negustori" – de parcă ar fi vorbit despre Arcă). Acolo, Cernişevski a fost cazat în cea mai bună casă, iar cea mai bună casă s-a dovedit a fi puşcăria. Uşa de la celula lui plină de umezeală era căptuşită cu muşama neagră; cele două ferestre, care oricum

1 Personaj fictiv al cărui nume este compus din numele a două personaje din romanul *Idiotul* de Dostoievski.

dădeau direct spre palisadă, erau închise cu zăbrele. În absența oricăror altor exilați, s-a pomenit într-o singurătate totală. Disperarea, neajutorarea, faptul că știa că a fost înșelat, un sentiment neclar de nedreptate, îngrozitoarele neajunsuri ale vieții arctice, toate acestea aproape că l-au făcut să-și piardă mințile. În dimineața de 10 iulie 1872 a început deodată să spargă încuietoarea de la ușă cu un clește, tremurând din tot corpul, bodogănind și urlând: „A venit suveranul sau vreun ministru, de îndrăznește sergentul de poliție să încuie ușa peste noapte?". Până în iarnă se mai liniștise un pic, dar din când în când erau anumite rapoarte... iar aici ni se acordă una dintre acele rare corelații care fac mândria cercetătorului.

Odată (în 1853), tatăl lui îi scrisese (în legătură cu lucrarea *Încercare de lexicon al codexului Hypatian*): „Ai face mai bine să scrii vreo poveste, ceva... poveștile sunt încă la modă în societatea bună". Mulți ani după aceea, Cernîșevski își informează soția că s-a gândit în pușcărie și că vrea să se apuce să scrie „o povestioară ingenioasă", în care o va înfățișa sub forma a două fete: „O să fie o povestioară destul de bună [repetând ritmul tatălui său]. Dacă ai ști cât am râs de unul singur atunci când descriam diferitele distracții gălăgioase ale celei mai tinere, cât am plâns de tandrețe când descriam meditațiile duioase ale celei mari!". „În timpul nopții", raportau gardienii lui, „Cernîșevski cântă uneori, alteori dansează, iar alteori plânge și oftează."

Poșta pleca din Iakuțk o dată pe lună. Numărul pe ianuarie al unei reviste din Sankt Petersburg sosea abia în mai. El încerca să-și vindece boala pe care o căpătase (gușă) cu ajutorul unui manual. Epuizantul catar stomacal pe care îl cunoscuse ca student revenise acum cu noi caracteristici. „Sunt îngrețoșat de subiectul «țăranilor» și al «țăranilor ca proprietari ai pământului»", îi scria fiului său, care îi trimisese câteva cărți de economie cu gândul că-l vor interesa. Mâncarea era dezgustătoare. Nu mânca aproape nimic în afară de cerealc coapte: direct din oală – cu o lingură de argint din care aproape un sfert s-a tocit de pereții oalei de lut în timpul

celor douăzeci de ani în care şi el însuşi se tot tocea. În zilele calde de vară stătea ore în şir cu pantalonii suflecaţi într-un pârâu cu apă mică (ceea ce nu prea ar fi putut fi benefic); sau, cu capul înfăşurat într-un prosop pentru a se proteja de ţânţari, ceea ce îl făcea să arate ca o ţărancă rusă, hoinărea pe potecile din pădure cu coşul lui de răchită în care strângea ciuperci, niciodată cufundându-se în desişul pădurii. Îşi uita tabachera sub o larice, pe care i-a luat ceva timp ca să o poată deosebi de un pin. Florile pe care le culegea (ale căror nume nu le cunoştea), le înfăşura în hârtie de ţigări şi i le trimitea fiului său Mişa, care a obţinut în acest fel „un mic ierbar cu flora din Viliuisk": tot aşa prinţesa Volkonski, în poemul lui Nekrasov despre soţiile decembriştilor, le-a lăsat moştenire nepoţilor ei „o colecţie de fluturi şi plante din Cita". Odată, în curtea lui a apărut un vultur... „a venit să-i ciugulească ficatul", remarcă Strannoliubski, „dar n-a recunoscut Prometeul din el".

Plăcerea pe care o simţise în tinereţe de la dispunerea ordonată a apelor din Sankt Petersburg a căpătat acum un ecou târziu: a trebuit să sape canale din nimic – şi aproape că a inundat unul dintre drumurile preferate ale locuitorilor din Viliuisk. Îşi potolea setea de-a răspândi cultura învăţându-i bunele maniere pe iakuţi, dar localnicii îşi scoteau şepcile de la o distanţă de douăzeci de paşi şi încremeneau cu supuşenie în acea poziţie, exact cum făceau înainte. Simţul practic şi bunul-simţ, al căror susţinător fusese, se reduseseră acum la sfatul dat celui care cară apa, de a folosi obişnuita cobiliţă de lemn în locul unui cârlig făcut din păr care îi tăia palmele; dar iakutul nu-şi schimba obiceiul. În oraşelul unde singura ocupaţie era să joace cărţi şi să poarte discuţii pătimaşe despre preţul bumbacului chinezesc, dorul de activitate în viaţa publică l-a condus către credincioşii de rit vechi, despre al căror calvar Cernîşevski a scris un memoriu extraordinar de lung şi detaliat (incluzând până şi barfele din Viliuisk), pe care l-a trimis cu nonşalanţa ţarului, sugerându-i prietenește să îi ierte, fiindcă ei „îl stimează ca pe un sfânt".

A scris mult, dar a ars aproape totul. Și-a informat rudele că rezultatul muncii sale „savante" va fi primit cu simpatie; această muncă n-a fost decât scrum și miraj. Din tot mormanul de scrieri pe care le-a produs în Siberia, în afară de *Prolog* nu s-au păstrat decât două sau trei povestiri și un „ciclu" de „nuvele" neterminate... A mai scris și poeme. Ca textură, acestea nu sunt cu nimic diferite de acele teme de versificare ce îi fuseseră date cândva la seminar, unde recrease un psalm de-al lui David în maniera următoare:

Asupra mea, o datorie –
De turma tatălui grijesc,
Și imnuri cânt, cu bucurie,
Pe Domnul să îl proslăvesc.

În 1875 (lui Pîpin) și din nou în 1888 (lui Lavrov) le trimite „un străvechi poem persan": o chestie oribilă! În una dintre strofe, pronumele „lor" se repetă de *șapte* ori („E stearpă a lor țară, / Descărnate-a lor trupuri, / Prin a lor haine rupte se văd coastele lor. / Ale lor chipuri-s late, trăsăturile lor, plate; / Nici urmă de suflet în trăsăturile lor."), în timp ce în monstruoasele lanțuri ale cazului genitiv („Urletelor durerii setei lor de sânge"), acum, la despărțirea de literatură, sub un soare foarte jos, se află dovada tendinței familiare a autorului către congruență, către legături. Lui Pîpin îi scrie scrisori zguduitoare, care exprimă dorința lui neclintită de a zădărnici planurile conducerii și de a se ocupa de literatură: „Chestia asta [*Academia Munților de Azur*, semnată Denzil Elliot – pretinsă a fi tradusă din engleză] are merite literare deosebite... am răbdare, dar... sper că n-are nimeni de gând să mă împiedice să lucrez pentru familia mea... sunt celebru în literatura rusă pentru neglijența stilului meu... Dar, atunci când vreau, pot să scriu și în tot felul de stiluri alese".

Plângi, Ah! pentru Lilybaeum;
Cu voi și noi odat' oftăm.
Plângi, Ah! pentru Agrigentum;
Și întăririle-așteptăm.

„Ce este [acest] imn pentru Servitoarea din Ceruri? Un episod din povestea nepotului lui Empedocle? .. Şi ce este povestea asta a nepotului lui Empedocle? Una dintre nenumăratele poveşti din *Academia Munţilor de Azur*. Ducesa de Cantershire a pornit cu o gaşcă de prieteni din societatea bună, pe un iaht, prin canalul Suez, către Indiile de Est, pentru a-şi vizita regatul mititel de la poalele Munţilor de Azur, lângă Golconda. Acolo aceştia fac ceea ce fac oamenii inteligenţi şi de condiţie bună: spun poveşti – poveşti care vor urma în pachetele ulterioare trimise de Denzil Elliot editorului de la *Mesagerul Europei*" (Stasiulevici – care nu a publicat nimic din toate astea).

Te ia cu ameţeală, literele dansează şi pălesc în faţa ochilor – şi iarăşi alegem tema ochelarilor lui Cernîşevski. Le-a cerut rudelor să îi trimită unii noi, dar în ciuda eforturilor de-a le explica totul într-un mod deosebit de grafic, a reuşit să încâlcească lucrurile, iar peste şase luni a primit de la ei numărul „patru şi jumătate în loc de cinci sau cinci şi un sfert".

A găsit o supapă pentru pasiunea sa de a instrui scriindu-le lui Saşa despre matematicianul Fermat, lui Mişa despre luptele dintre papi şi împăraţi, iar soţiei despre medicină, Karlsbad şi Italia... S-a terminat aşa cum era sortit să se termine: autorităţile i-au cerut să înceteze să mai scrie scrisori „savante". Asta l-a ofensat şi afectat aşa de tare, încât n-a mai scris absolut nici un fel de scrisoare vreme de mai bine de şase luni (autorităţile n-au apucat ziua în care să primească de la el acele petiţii umile pe care, de pildă, Dostoievski obişnuia să le expedieze de la Semipalatinsk către puternicii acestei lumi). „Nici o veste de la tata", îi scria Olga Sokratovna fiului ei în 1879 „Mă întreb dacă el, dragul meu, mai este în viaţă", şi multe i se pot ierta pentru această intonaţie.

Se iţeşte încă un filfizon cu nume terminat în „ski", pe post de figurant. pe 15 martie 1881, „elevul dumneavoastră necunoscut, Vitevski", după cum se recomandă el însuşi, dar conform informaţiilor poliţiei un doctor beţivan de la spitalul regional din Stavropol, îi trimite o telegramă la

Viliuisk, protestând cu o ardoare absolut inutilă contra unei opinii anonime cum că Cernîşevski era responsabil pentru asasinarea ţarului: „Lucrările dumneavoastră sunt pline de pace şi iubire. Nu aţi dorit niciodată asta (i.e., asasinarea)". Fie din cauza acestor cuvinte naive, fie din alt motiv, guvernul s-a înduplecat şi, la mijlocul lunii iunie, i-a dat locatarului puşcăriei un semn de bunătate: a pus ca pereţii domiciliului său să fie tapetaţi în „*gris perle* cu bordură", iar tavanul – acoperit cu stambă, ceea ce în total a costat trezoreria 40 de ruble şi 88 de copeici; i.e., ceva mai mult decât paltonul lui Iakovlev şi cafeaua Musei. În anul următor, târguiala pe fantoma lui Cernîşevski era deja încheiată, după negocieri între gărzile voluntare din Corpul de Securitate (poliţia secretă) şi comitetul executiv al organizaţiei clandestine Libertatea Poporului cu privire la menţinerea legii şi ordinii pe durata încoronării lui Alexandru al III-lea, hotărându-se că, dacă cea din urmă va decurge fără incidente, Cernîşevski va fi eliberat: astfel, a fost dat la troc în schimbul unui ţar – şi viceversa (un proces care şi-a găsit expresia materială mai târziu, atunci când autorităţile sovietice au înlocuit în Saratov statuia lui Alexandru al II-lea cu a lui). Un an mai târziu, în mai, a fost depusă o petiţie în numele fiilor lui (el, desigur, n-a avut habar), în cel mai înzorzonat şi lacrimogen stil imaginabil. Ministrul Justiţiei, Nabokov, a întocmit raportul cuvenit, iar „Maiestatea Sa a binevoit să permită transferul lui Cernîşevski la Astrahan".

La sfârşitul lunii februarie 1883 (prea împovăratul timp avea deja dificultăţi în a-i târî destinul), jandarmii l-au dus deodată la Irkuţk, fără să sufle o vorbă despre decizie. Nu conta – plecarea din Viliuisk era în sine un eveniment fericit şi nu o dată, în timpul călătoriei estivale în susul lungului fluviu Lena (dezvăluindu-se atât de înrudit cu Volga prin meandrele sale), bătrânul s-a pornit brusc să danseze, declamând hexametri dactilici. Dar în septembrie călătoria s-a încheiat şi, odată cu ea, senzaţia de libertate. Încă din prima seară, Irkuţk s-a arătat ca fiind acelaşi gen de cazemată din străfundurile unui cătun de provincie. Dimineaţă a fost vizitat de şeful jandarmeriei, Keller. Nikolai Gavrilovici stătea

sprijinindu-şi cotul pe masă şi nu a reacţionat imediat. „Împăratul v-a iertat", a zis Keller şi a repetat mai tare, văzând că celălalt fie era pe jumătate adormit, fie cu capul în nori. „Pe mine?", a zis bătrânul deodată, apoi s-a ridicat în picioare, şi-a aşezat mâinile pe umerii mesagerului şi, scuturând din cap, a izbucnit în lacrimi. Seara, simţindu-se ca în convalescenţă după o boală îndelungată, dar încă slăbit, cu un abur delicios îmbibându-i fiinţa, a luat ceaiul acasă la Keller, vorbind fără încetare şi spunându-le copiilor acestuia „basme mai mult sau mai puţin persane – despre măgari, trandafiri, tâlhari...", după cum şi-a amintit unul dintre ascultătorii lui. Peste cinci zile a fost dus la Krasnoiarsk, de acolo la Orenburg – iar spre sfârşitul toamnei, într-o seară, între orele şase şi şapte, a traversat Saratovul cu caii poştei; acolo, în curtea unui han de lângă jandarmerie, în bezna schimbătoare, o lampă micuţă şi prăpădită se legăna în vânt aşa de tare, încât pur şi simplu nu se putea distinge cum se cuvine chipul schimbător, tânăr, bătrân, tânăr al Olgăi Sokratovna, înfăşurat într-o basma de lână – gonise întins la această nesperată întâlnire; iar în aceeaşi noapte Cernîşevski (cine i-ar putea ghici gândurile?) a fost expediat mai departe.

Cu mare măiestrie şi cu cea mai mare vivacitate de expunere (aproape că poate fi luată drept compasiune), Strannoliubski descrie instalarea în reşedinţa de la Astrahan. Nu l-a aşteptat nimeni cu braţele deschise, nu a fost invitat la nimeni şi foarte curând a priceput că toate planurile măreţe care îi fuseseră unicul sprijin în exil trebuiau să se topească de-acum într-un calm absurd de lucid şi absolut imperturbabil.

La bolile lui siberiene, Astrahanul a adăugat febra galbenă. Răcea frecvent. Suferea de palpitaţii cronice la inimă. Fuma din greu şi dezordonat. Dar, cel mai rău din toate, era extrem de nervos. Avea un fel ciudat de a se băga în mijlocul unei conversaţii – cu o mişcare bruscă provenind de fapt din zilele arestării sale, când se bulucise spre biroul lui, devansându-l pe funestul Rakeev. Pe stradă putea fi confundat cu un micuţ artizan în vârstă: adus de spate, purtând un costum de vară ieftin şi o şapcă boţită. „Dar, spuneţi-mi...", „Dar nu credeţi că...", „Dar..." · băgăcioşi nonşalanţi îl sâcâiau

u întrebări absurde. Actorul Sîroboiarski îl tot întreba: „Să mă însor sau nu?". Au mai existat două sau trei ultime denunțuri mititele, care au fâsâit ca artificiile umede. Anturajul lui consta din niște armeni din zonă – băcani și negustori de mărunțișuri. Oamenii educați erau surprinși de faptul că, într-un fel, nu prea era interesat de viața publică. „Ei, ce vreți", replica el posomorât, „ce pot eu să înțeleg din toate astea? Păi, n-am participat niciodată la un proces ca jurat, n-am fost niciodată la o întâlnire a zemstvei..."

Cu părul lins despărțit printr-o cărare, cu urechile descoperite prea mari pentru ea și un coc „cuib de pasăre" chiar sub creștetul capului – iat-o iarăși cu noi (a adus de la Saratov bomboane și pisoi); pe buzele lungi are același vag surâs zeflemitor, linia martirizată a sprâncenelor este și mai ascuțită, iar mânecile rochiei sunt acum umflate deasupra umerilor. A trecut deja de cincizeci de ani (1833-1918), dar firea îi este tot aceeași, de o răutate nevrotică; crizele ei de isterie culminează uneori cu convulsii.

În timpul acestor ultimi șase ani de viață, săracul, bătrânul, nedoritul Nikolai Gavrilovici traduce cu constanța unei mașinării volum după volum din *Istoria universală* a lui Georg Weber pentru editorul Soldatenkov – și în același timp, mânat de nevoia lui străveche și irepresibilă de a-și vântura opiniile, încearcă treptat să își strecoare unele dintre proprii idei prin Weber. Își semnează traducerea „Andreiev"; iar în recenzia pe care o face primului volum (în *Examinatorul*, februarie 1884), un critic remarcă faptul că acesta „este un fel de pseudonim, de vreme ce în Rusia există tot atâția Andreievi câți Ivanovi și Petrovi"; urmează aluzii usturătoare la stilul bolovănos și o mică dojană: „Nu era nevoie ca domnul Andreiev să prezinte pe larg în Cuvântul înainte meritele și lipsurile lui Weber, care îi este cunoscut de mult cititorului rus. Manualul său a apărut încă din anii '50, simultan cu trei volume din *Curs de istorie universală*, traduse de E. și V. Korsh... Îl vom sfătui cu dragă inimă să nu ignore munca predecesorilor săi".

E. Korsh, un iubitor al terminologiei arhiruse în locul celei acceptate de filosofii germani, era de-acum un bătrân

de optzeci de ani, asistentul lui Soldatenkov, iar în această calitate a fost corectorul „traducătorului din Astrahan", făcând corecturi ce l-au înfuriat pe Cernîşevski, care s-a apucat în scrisorile către editor să-l „bestelească" pe Evgheni Feodorovici pentru sistemul lui vechi, la început cerând furios să fie încredinţată corectura altcuiva, „care înţelege mai bine că nu există alt om în Rusia care să cunoască limbajul literar rus la fel de bine ca mine", iar apoi, după ce-a avut câştig de cauză, recurgând la alte mijloace: „Oare chiar mă pot interesa asemenea fleacuri? Oricum, dacă Korsh doreşte să continue să citească şpalturile, cereţi-i să nu facă corecturi, sunt de-a dreptul ridicole". Cu o plăcere nu mai puţin lipsită de îndârjire, l-a luat la beştelit şi pe Zaharin, care din mărinimie îi vorbise lui Soldatenkov în legătură cu o plată lunară (de 200 de ruble) către Cernişevski, având în vedere extravaganţa Olgăi Sokratovna. „Aţi fost prostit de insolenţa unui om cu mintea aburită de beţie", i-a scris Cernîşevski lui Soldatenkov şi, punându-şi în mişcare întregul aparat al logicii – ruginit, scârţâind, dar la fel de sinuos ca întotdeauna, şi-a justificat mânia mai întâi prin faptul că era luat drept un hoţ care voia să acumuleze capital, iar apoi a explicat că furia lui era de fapt numai una simulată, de dragul Olgăi Sokratovna: „Graţie faptului că ea a aflat de extravaganţa sa din scrisoarea mea către dumneavoastră, iar eu nu am făcut cum mi-a cerut ea, şi anume să-mi îndulcesc formularea, nu au existat convulsii". În acest moment (sfârşitul anului 1888) se ivise o altă scurtă recenzie – de-acum la al zecelea volum de Weber. Starea de spirit îngrozitoare, mândria rănită, ursuzenia de om bătrân şi încercările disperate, finale, de a striga la tăcere să taca (o întreprindere chiar şi mai dificilă decât încercarea lui Lear de a striga la furtună să tacă), de toate acestea trebuie ţinut cont atunci când citeşti prin ochelarii lui recenzia din interiorul copertei de-un roz pal a *Mesagerului Europei*:

. Din păcate, reiese din Cuvântul înainte că traducătorul rus a rămas fidel simplelor sale îndatoriri de traducător numai în primele şase volume, însă începând cu al şaptelea

s-a înhămat la o nouă datorie... de a „face curat" prin Weber. Nu prea e cu putință să fii recunoscător pentru felul de traducere în care autorul este „renovat", mai ales în cazul unui asemenea autor cu autoritate cum este Weber.

„S-ar părea", observă Strannoliubski aici (într-un fel amestecându-și metaforele), „că destinul, cu șutul său neglijent, dăduse ultima tușă cuvenită lanțului de pedepse pe care îl făurise pentru el." Dar nu este așa. Rămâne, pentru inspecția noastră, încă una – o ultimă pedeapsă, cea mai cumplită, cea mai completă.

Dintre toți nebunii care i-au făcut franjuri viața lui Cernîșevski, cel mai rău a fost fiul lui; nu cel mic, desigur. Mihail (Mișa), care a dus o viață liniștită, muncind de zor și cu drag la chestiuni de tarif (era angajat la administrația căilor ferate); el se dezvoltase din „numărul pozitiv" al tatălui său și era un fiu bun, căci în perioada (1896-1898) când fratele său risipitor (ceea ce creează un tablou moralizator) își publica *Povestirile fantastice* și o culegere de poezii futile, el își începea cu pioșenie ediția monumentală a operelor răposatului său tată, pe care aproape că reușise să o încheie când a murit, în 1924, înconjurat de stima generală – la zece ani după ce Alexandru (Saşa) murise subit în păcătoasa Romă, într-o cameră mică, cu podea de piatră, declarându-și dragostea supraomenească pentru arta italiană și strigând în toiul inspirației nestăvilite că, dacă oamenii l-ar asculta, viața ar fi diferită, diferită. Alcătuit, în mod evident, din tot ceea ce nu putea suporta tatăl lui, Saşa, abia ieșit din adolescență, dezvoltase o pasiune pentru tot ce era ciudat, himeric și de neînțeles pentru contemporanii lui – s-a pierdut în E.T.A. Hoffmann și Edgar Poe, era fascinat de matematică pură și, un pic mai târziu, a fost unul dintre primii din Rusia care i-a apreciat pe *„les poètes maudits"* francezi. Tatăl, vegetând în Siberia, nu a putut supraveghea dezvoltarea fiului său (care a fost crescut de Pîpini), iar cât afla interpreta în felul lui, cu atât mai mult cu cât i s-a ascuns boala mintală a lui Saşa. Treptat însă, puritatea acestor matematici a început să îl irite pe Cernîșevski – și se poate imagina cu

ușurință cu ce sentimente citea tânărul acele lungi scrisori de la tatăl lui, care începeau cu o glumă forțat drăguță, iar apoi (precum conversațiile acelui personaj al lui Cehov care începeau așa de bine – „un bătrân *alumnus*, știți, un idealist incurabil...") și se încheiau cu injurii furioase; această pasiune pentru matematici îl înfuria nu numai ca o manifestare a ceva neutilitarist: batjocorind tot ceea ce era modern, Cernîșevski, pe care viața îl depășise, se ușura în privința tuturor inovatorilor, excentricilor și rataților din această lume

Vărul lui cel bun la suflet, Pîpin, îi trimite în 1875, la Viliuisk, o descriere înfrumusețată a fiului student, informându-l în legătură cu ceea ce i-ar fi putut face plăcere creatorului lui Rahmetov (Sașa, scria el, comandase o minge de metal pentru gimnastică, de opt kilograme) și cu ceea ce ar fi trebuit să fie flatant pentru orice tată: cu o tandrețe reținută, Pîpin, amintindu-și prietenia lui din tinerețe cu Nikolai Gavrilovici (căruia îi era foarte îndatorat), povestește că Sașa e la fel de neîndemânatic, la fel de colțuros cum era tatăl lui și că râde tot așa de tare, pe aceleași tonuri tremurate... Deodată, în toamna lui 1877, Sașa s-a înrolat în regimentul de infanterie Nevski, dar înainte de-a ajunge în armata activă (era în derulare războiul ruso-turc), a căzut bolnav de tifos (în șirul lui continuu de ghinioane se observă o moștenire de la tatăl lui, care tot așa obișnuia să scape totul și să spargă totul). Revenind la Sankt Petersburg, a locuit singur, dând lecții și publicând articole despre teoria probabilității. După 1882, afecțiunea mintală i s-a agravat și a trebuit să fie internat de mai multe ori într-o clinică. Se temea de spațiu sau, mai exact, se temea să nu alunece într-o altă dimensiune - iar pentru a evita pierirea, se agăța în continuu de fusta sigură și solidă – cu pliseuri euclidiene – a Pelagheiei Nikolaevna Fanderflit (născută Pîpin).

Au continuat să îi ascundă aceste lucruri lui Cernîșevski, care se mutase acum în Astrahan. Cu un fel de obstinație sadică, cu o asprime pedantă pe potriva oricărui burghez prosper din Dickens sau Balzac, el își numea fiul în scrisori „o ciudățenie ridicolă" sau un „sărăntoc excentric" și îl acuza de o dorință de „a rămâne un cerșetor". În cele din urmă,

Pipin n-a mai putut suporta și i-a explicat vărului său, cu o anumită căldură, că deși n-o fi ajuns „un om de afaceri rece și calculat", Sașa dobândise, în schimb, „un suflet pur și onorabil".

Iar apoi Sașa a venit în Astrahan. Nikolai Gavrilovici a văzut acei ochi scânteietori și bulbucați, a auzit acea vorbire ciudată, evazivă... După ce intrase în serviciul petrolistului Nobel și fiind însărcinat să însoțească o barjă încărcată pe Volga, pe drum, într-o după-amiază caniculară, satanică și îmbibată în petrol, Sașa și-a smuls din cap șapca de contabil, a aruncat cheile în apa de culorile curcubeului și s-a dus acasă, în Astrahan. În aceeași vară, patru dintre poeziile lui au apărut în *Mesagerul Europei*; lăsau să se întrevadă o rază de talent:

De îți pare vieața amară,
Nu te pune cu ea, ci mai bine
Să primești vina ta de-a te naște
Cu o inimă tandră în piept.
Iar de nu vei pofti recunoaște
O vină vorbind de la sine...

(Apropo, haideți să remarcăm fantoma unei silabe suplimentare în „vieața", care îi corespunde rusescului *ji-zeni* în loc de *jizni*[1], ceea ce este extrem de caracteristic poeților ruși dezechilibrați, de genul celor neconsolați: un cusur ce corespunde, din câte se pare, acelui ceva care le lipsește din viață, ceva care le-ar fi putut transforma viața într-un cântec. Ultimul vers citat are totuși o aureolă poetică autentică.)

Domiciliul comun al tatălui și fiului a fost un iad comun. Cernîșevski îi provoca lui Sașa insomnii chinuitoare cu admonestările lui interminabile (ca „materialist", avea insolența fanatică de a presupune că principala cauză a bolii lui Sașa era „situația materială jalnică") și el însuși suferea așa cum n-o făcuse nici în Siberia. Amândoi au răsuflat ușurați când, în iarna aceea, Sașa a plecat – la început la Heidelberg, cu

1. Viață (în rusă, în orig.).

familia în care era preceptor, iar apoi la Sankt Petersburg, „din cauza nevoii de a fi consultat de un medic". A continuat să fie împroşcat de ghinioane mărunte, aparent caraghioase. Astfel, aflăm dintr-o scrisoare a mamei lui (1888) că, în timp ce „Saşa se delecta cu o plimbare pe-afară, casa în care locuia a ars" şi toate posesiunile lui au ars odată cu aceasta; de-acum sărman cu adevărat, s-a mutat în casa de la ţară a lui Strannoliubski (tatăl criticului?).

În 1889, Cernîşevski a primit permisiunea de a se duce la Saratov. Indiferent ce emoţii o fi trezit în el această călătorie, acestea au fost în tot cazul otrăvite de o intolerabilă grijă legată de familie: Saşa, care avusese mereu o pasiune patologică pentru expoziţii, a întreprins subit o excursie deosebit de extravagantă şi de fericită la celebra *Exposition universelle* din Paris – împotmolindu-se mai întâi la Berlin, unde a fost nevoie să i se trimită bani pe numele consulului, cu solicitarea de a-l expedia înapoi; dar nu: când a primit banii, Saşa şi-a continuat drumul spre Paris, şi-a făcut plinul cu „minunata roată, giganticul turn în filigran" – şi a rămas iarăşi lefter.

Munca febrilă a lui Cernîşevski la mormanele uriaşe din Weber (care i-au transformat creierul într-o fabrică de muncă forţată, ce reprezenta de fapt cea mai mare bătaie de joc a gândirii umane) nu acoperea aceste cheltuieli neprevăzute – şi, dictând, dictând, dictând zi după zi, simţea că nu mai poate continua, nu mai poate continua să transforme istoria mondială în ruble – iar între timp mai era chinuit şi de gândul înspăimântător că, de la Paris, Saşa va veni prăvălindu-se la Saratov. Pe 11 octombrie i-a scris lui Saşa că mama lui îi trimitea bani ca să se întoarcă la Sankt Petersburg şi – pentru a milioana oară – l-a sfătuit să accepte orice slujbă şi să facă tot ceea ce i-ar spune superiorii lui să facă: „Predicile ignorante şi ridicole pe care le ţii superiorilor tăi nu pot fi tolerate de nici un superior" (astfel se încheie „tema exerciţiilor de scris") Continuând să zvâcnească şi să bombăne, a sigilat plicul şi s-a dus personal la gară ca să expedieze scrisoarea Prin oraş gonea în vârtejuri un vânt aspru, care l-a înfrigurat de la primul colţ pe bătrânelul grăbit şi furios,

în haina lui subțire. În ziua următoare, în ciuda febrei, a tradus *optsprezece* pagini tipărite strâns; pe data de 13 a vrut să continue, dar a fost convins să renunțe; pe 14 s-a instalat delirul: „*Inga*, *inc* [cuvinte fără sens, apoi un oftat], tare sunt neliniștit... Paragraf nou... Dacă ar putea fi trimiși vreo treizeci de mii de soldați suedezi în Schleswig-Holstein, ar face imediat pulbere toate forțele daneze și ar invada... toate insulele, probabil cu excepția Copenhagăi, care va rezista cu încăpățânare, dar în noiembrie, pune în paranteză data de 9, a capitulat și Copenhaga, punct și virgulă; suedezii au transformat toată populația capitalei daneze în argint strălucitor, i-au expulzat pe toți bărbații în putere din partidele patriotice în Egipt... Da, da, unde eram... Paragraf nou..." A divagat așa timp îndelungat, sărind de la un Weber imaginar la niște memorii imaginare, ținând discursuri sârguincioase despre faptul că „soarta acestui om fusese hotărâtă în cel mai mic detaliu, pentru el nu există salvare.... Deși microscopică, o particulă mititică de puroi i-a fost găsită în sânge, soarta lui fusese hotărâtă..." Vorbea oare despre el însuși, simțea oare în el însuși această particulă mititică, cea care într-un mod misterios zădărnicise mereu tot ceea ce făcuse și încercase de-a lungul vieții? Un gânditor, un truditor, o minte lucidă populându-și utopiile cu o armată de stenografe – apucase ziua în care să-și vadă *delirul* transcris de o secretară. În noaptea de 16 a avut un atac – și-a simțit limba în gură ceva mai groasă; după care, la scurt timp, a murit. Ultimele lui cuvinte (la ora 3 noaptea, în data de 17) au fost: „Ciudată treabă: în cartea asta nu se pomenește nici măcar o singură dată de Dumnezeu". Păcat că nu știm cu exactitate *ce* carte citea.

Acum zăcea înconjurat de tomuri moarte din Weber; o pereche de ochelari, în etuiul lor, încurca întruna pe toată lumea.

Au trecut șaizeci și unu de ani de la acel an 1828 când apăruseră primele omnibuze la Paris și când un preot din Saratov notase în cartea sa de rugăciuni: „12 iulie, la ceasurile trei ale dimineții s-a născut un fiu, Nikolai... Botezat în dimineața de 13, înainte de liturghie. Naș: Protopopul

Feod. Stef. Viazovski..." Acest nume a fost ulterior dat de Cernîşevski protagonistului şi naratorului nuvelelor sale siberiene – şi, printr-o stranie coincidenţă, în acest fel sau aproape în acest fel (F. V...ski) a semnat un poet necunoscut, în revista *Secol* (noiembrie, 1909), paisprezece versuri dedicate, conform informaţiilor pe care le posedăm, memoriei lui N.G. Cernîşevski – un sonet mediocru, dar ciudat, pe care îl redăm aici integral:

Ce va grăi ea, vocea urmaşilor târzii –
Îţi va slăvi viaţa sau aspru-o va huli:
C-a fost cumplită? C-alta ţi-ai fi putut dori
Dar mai puţin amară? C-aşa ai vrut să fii?

C-au triumfat măreţe a tale fapte multe
Şi au pierit în flăcări a Binelui poeme,
Că ţi-e iluminată, ocnaşe, peste vreme,
De-un cerc închis etern, a ta prea albă frunte?

Capitolul V

Cam la două săptămâni după apariţie, *Viaţa lui Cernîşevski* a fost întâmpinată de cel dintâi ecou grosolan. Valentin Liniov (într-un ziar al emigranţilor ruşi publicat la Varşovia) a scris după cum urmează:

Noua carte a lui Boris Cerdînţev începe cu şase versuri pe care autorul, din cine ştie ce motiv, le numeşte sonet (?), iar acesta este urmat de o descriere pretenţios de capricioasă a vieţii bine-cunoscutului Cernîşevski.

Cernîşevski, spune autorul, a fost fiul unui „cleric binevoitor" (dar nu menţionează unde şi când s-a născut); a absolvit seminarul, iar atunci când tatăl lui a murit, după ce a dus o viaţă sfântă, care l-a inspirat până şi pe Nekrasov, mama lui l-a trimis pe tânăr la studii în Sankt Petersburg, unde acesta a devenit imediat prieten bun, practic încă din gară, cu „formatorii de opinie" de pe atunci, aşa cum li se zicea, Pisarev şi Belinski. Tânărul a intrat la universitate şi s-a dedicat invenţiilor tehnice, muncind din greu şi având prima aventură romantică cu Liubov Iegorovna Lobacevski, care l-a molipsit de iubirea pentru artă. Totuşi, după o ciocnire pe motive amoroase cu un fel de ofiţer în Pavlovsk, a fost nevoit să se întoarcă la Saratov, unde i-a cerut mâna viitoarei sale mirese, cu care la scurt timp s-a căsătorit.

S-a întors la Moscova, s-a dedicat filosofiei, a scris o grămadă (romanul Ce-ar trebui să facem?*) şi s-a împrietenit cu scriitorii remarcabili ai epocii lui. Treptat, a fost atras de munca revoluţionară, iar după o întâlnire tumultuoasă, unde a vorbit*

împreună cu Dobroliubov și bine-cunoscutul profesor Pavlov, care era încă foarte tânăr pe vremea aceea, Cernîșevski a fost obligat să plece peste hotare. Pentru o vreme a locuit la Londra, colaborând cu Herzen, dar apoi s-a întors în Rusia și a fost imediat arestat. Acuzat de plănuirea asasinării lui Alexandru al II-lea, Cernîșevski a fost condamnat la moarte și executat public.

Aceasta este, pe scurt, povestea vieții lui Cernîșevski și totul ar fi fost în regulă dacă autorul n-ar fi considerat de cuviință să înzestreze relatarea acesteia cu o mulțime de detalii inutile, care umbresc sensul, și cu tot felul de lungi digresiuni pe cele mai variate teme. Și, cel mai rău dintre toate, după ce descrie scena spânzurării și pune capăt vieții eroului nostru, nu e mulțumit și, pe întinderea altor multe, multe pagini ilizibile, cugetă la ce s-ar fi întâmplat „dacă" – dacă Cernîșevski, de exemplu, nu ar fi fost executat, ci exilat în Siberia, precum Dostoievski.

Autorul scrie într-o limbă care are puține în comun cu rusa. Adoră să inventeze cuvinte Adoră propozițiile lungi, încâlcite, ca de pildă: „Soarta le sortează (?) în anticiparea (?) nevoilor cercetătorului (?)"! sau pune în gura personajelor lui maxime solemne, dar nu tocmai corecte gramatical, precum: „Poetul însuși își alege subiectele pentru poeziile sale; mulțimea nu are nici un drept să îi direcționeze inspirația".

Aproape simultan cu această cronică distractivă a apărut și cea semnată de Christopher Mortus (Paris) – care a stârnit indignarea Zinei în așa măsură, încât din acel moment ochii ei au început să arunce priviri fioroase, iar nările să i se dilate la cea mai simplă menționare a acestui nume.

Când vorbești despre un nou tânăr autor [scria calm Mortus], de obicei simți o oarecare jenă: oare nu cumva o să-l deranjezi, oare n-o să-l rănești cu o remarcă prea „fugară"? Am impresia că în cazul de față nu există temei pentru asemenea temeri. Godunov-Cerdîntev este un novice, e adevărat, dar un novice înzestrat cu un aplomb ieșit din comun, și probabil că nu e ușor să îl deranjezi Nu știu dacă volumul lui prevestește sau nu viitoare „realizări", dar dacă acesta este un început, nu poate fi numit unul deosebit de liniștitor.

Dați-mi voie să fac un amendament. La drept vorbind, este complet lipsit de importanță dacă efortul lui Godunov-Cerdințev este meritoriu sau nu. Un om scrie bine, altul prost și toată lumea e așteptată la capătul drumului de Tema „de la care nimeni nu se poate sustrage". Cred că este vorba, de fapt, de ceva complet diferit. A trecut, în mod irecuperabil, acea epocă de aur când criticul sau cititorul puteau fi interesați înainte de toate de calitatea „artistică" sau de gradul exact de talent al unei cărți. Literatura emigrației noastre - vorbesc de literatura veritabilă, „incontestabilă" - oamenii cu un gust ireproșabil mă vor înțelege - a devenit mai simplă, mai serioasă, mai seacă - în detrimentul artei, probabil, dar producând în compensație (în anumite poezii de Țipovici și Boris Barski și în proza lui Koridonov...) sunete de o asemenea tristețe, de o asemenea muzicalitate și de un șarm celest atât de „zadarnic", încât chiar că nu merită să regreți ceea ce Lermontov numea „cântecele terne ale pământului".

Ideea în sine de a scrie o carte despre o figură publică remarcabilă a anilor '60 nu are nimic reprobabil. Te așezi și o scrii - bun; se publică bun; s-au publicat și cărți mai proaste de-atât. Dar atitudinea generală a autorului, „atmosfera" gândirii lui, te umple de presentimente neplăcute și ciudate. Mă voi abține să discut chestiunea: cât de oportună este apariția unei asemenea cărți în acest moment? Până la urmă, nimeni nu îi poate interzice unei persoane să scrie ceea ce dorește! Dar mie mi se pare - și nu sunt singurul care crede asta - că la baza cărții lui Godunov-Cerdințev se află ceva care este în esență profund lipsit de tact, ceva discordant și jignitor... Este dreptul lui, desigur (deși până și asta poate fi pus la îndoială), să adopte o atitudine sau alta față de „oamenii anilor '60", însă „demistificându-i" nu poate decât să stârnească surpriză și dezgust în orice cititor sensibil. Cât de irelevante sunt toate astea! Cât de inoportune! Dați-mi voie să explic ce vreau să spun. Faptul că tocmai acum, tocmai astăzi se petrece această operațiune de prost gust este în sine un afront la acel ceva semnificativ, amar, care palpită, care se coace în catacombele epocii noastre. Ah, desigur, „oamenii anilor '60", și în mod deosebit Cernîșevski,

au exprimat în judecăţile lor literare multe lucruri care erau greşite şi probabil ridicole. Cine nu se face vinovat de acest păcat? Şi, până la urmă, este un păcat atât de mare? Însă din „tonul" general al criticii lor transpărea un anumit soi de adevăr – un adevăr care, indiferent cât de paradoxal ar părea, nouă ne-a devenit mai apropiat şi mai de înţeles tocmai astăzi, tocmai acum. Nu vorbesc despre atacurile lor împotriva funcţionarilor corupţi şi nici împotriva emancipării femeilor. Bineînţeles că nu despre asta e vorba! Cred că voi fi înţeles cum se cuvine (în măsura în care îl putem înţelege pe un altul) dacă spun că într-un anumit sens, final şi infailibil, nevoile lor şi ale noastre coincid. Ah, ştiu, noi suntem mai sensibili, mai spirituali, mai „muzicali" decât erau ei, iar scopul nostru final – sub acel splendid cer negru pe sub care şiroieşte viaţa – nu este pur şi simplu „comunul" sau „răsturnarea despotului". Dar nouă, ca şi lor, Nekrasov şi Lermontov, mai ales cel din urmă, ne sunt mai aproape decât Puşkin. Voi lua numai acest exemplu dintre cele mai simple, fiindcă el ne clarifică imediat afinitatea – dacă nu înrudirea – cu ei. Acea răceală, acea sclivisească, acea calitate „irresponsabilă" pe care ei o simţeau într-o anumită parte a poeziei lui Puşkin ne este perceptibilă şi nouă. S-ar putea obiecta că noi suntem mai inteligenţi, mai receptivi... Bun, de acord; însă în realitate nu este vorba de „raţionalismul" lui Cernîşevski (sau al lui Belinski sau al lui Dobroliubov, numele şi datele nu contează), ci de faptul că atunci, ca şi acum, oamenii progresişti din punct de vedere spiritual înţelegeau că simpla „artă" şi „lira" nu erau o hrană. Noi, nepoţii lor rafinaţi şi istoviţi, vrem de asemenea ceva ce este uman înainte de toate, avem nevoie de valori care sunt esenţiale pentru suflet. Acest „utilitarism" poate că este mai elevat decât al lor, dar în anumite privinţe este încă şi mai presant decât acela pe care îl propovăduiau ei.

Am divagat de la tema principală a articolului meu. Însă uneori îţi poţi exprima opinia cu mai multă exactitate şi autenticitate hoinărind „în jurul temei" – pe la periferiile sale fertile... În fond, analiza oricărei cărţi este întotdeauna

inutilă și, mai mult, nu suntem interesați de felul în care autorul și-a executat „sarcina" și nici măcar de „sarcină" în sine, ci numai de atitudinea autorului față de aceasta.

Și dați-mi voie să adaug un lucru: oare chiar sunt atât de necesare aceste incursiuni în domeniul trecutului, cu ciorovăielile lor stilizate și modul de viață artificial reînviat? Cine vrea să știe despre relațiile lui Cernîșevski cu femeile? În timpurile noastre amare, dificile și ascetice nu este loc de asemenea cercetări răutăcioase, de această literatură futilă – care oricum nu este lipsită de o anumită îndrăzneală plină de aroganță ce cu siguranță va inspira repulsie și celor mai binedispuși cititori.

După aceea cronicile au început să curgă. Profesorul Anucin de la Universitatea din Praga (o figură publică renumită, un om de o puritate morală eclatantă și de un mare curaj personal – același profesor Anucin care în 1922, nu cu mult înainte de deportarea sa din Rusia, când niște jachete de piele cu revolvere veniseră să-l aresteze, însă începuseră să se arate interesate de colecția lui de monede vechi și tăragănau luarea lui de acolo, zisese cu calm, arătând la ceasul de la mână: „Domnilor, istoria nu așteaptă") a publicat o analiză detaliată a *Vieții lui Cernîșevski* într-o revistă a emigranților ce apărea la Paris.

A apărut anul trecut [scria el] o carte remarcabilă, a profesorului Otto Lederer de la Universitatea din Bonn, Trei despoți *(Alexandru cel Înnegurat, Nicolae cel Rece și Nicolae cel Mohorât). Motivat de o dragoste pătimașă pentru libertatea spiritului uman și o ură fierbinte față de cei care îl suprimă, dr. Lederer era nedrept în unele dintre aprecierile sale – neținând seama deloc, de exemplu, de acea fervoare națională rusă care a dat formă, cu atâta forță, simbolului tronului; însă zelul excesiv și chiar orbirea în procesul de denunțare a răului sunt întotdeauna mai de înțeles și mai scuzabile decât cea mai mică batjocorire – indiferent cât de inteligentă ar fi aceasta – a ceea ce opinia publică consideră că este bun, la modul obiectiv. Totuși exact acest al doilea drum, drumul causticității eclectice, este cel ales de domnul Godunov-Cerdîntev în interpretarea vieții și operei lui N. G. Cernîșevski.*

Autorul s-a familiarizat cu subiectul său, fără îndoială, intensiv şi, în felul lui, conştiincios; şi tot fără îndoială are un condei talentat – anumite idei pe care le înaintează, precum şi juxtapuneri de idei sunt fără îndoială perspicace, cu toate astea, cartea lui este respingătoare. Haideţi să încercăm să cercetăm cu calm această impresie.

S-a ales o anumită epocă şi s-a selectat un anumit reprezentant al său. Dar a asimilat autorul conceptul de „epocă"? Nu. Înainte de toate, se poate simţi la el o lipsă totală a conştiinţei acelei clasificări a timpului, *fără de care istoria se transformă într-o rotire arbitrară de puncte multicolore, într-un fel de tablou impresionist cu o siluetă mergând cu capul în jos, pe un cer verde care nu există în natură. Dar acest mecanism (care, apropo, distruge orice valoare ştiinţifică a lucrării în discuţie, în ciuda mândrei sale erudiţii) nu constituie însă vina principală a autorului. Vina lui principală este maniera în care îl portretizează pe Cernîşevski.*

Este absolut lipsit de importanţă faptul că Cernîşevski înţelegea anumite chestiuni legate de poezie mai puţin decât un tânăr estet din zilele noastre. Este absolut lipsit de importanţă faptul că, în concepţiile sale filosofice, Cernîşevski se ţinea la distanţă de acele subtilităţi transcendentale care îi fac plăcere domnului Godunov-Cerdînţev. Ceea ce este important e faptul că, indiferent care ar fi fost opiniile lui Cernîşevski despre artă şi ştiinţă, acestea reprezentau Weltanschauung[1]*-ul celor mai progresişti oameni ai epocii lui şi, mai mult, erau indisolubil legate de dezvoltarea ideilor sociale, cu forţa lor înfăptuită, benefică, dinamizantă. Numai din acest unghi, în această unică lumină adevărată, sistemul de gândire al lui Cernişevski capătă o semnificaţie care transcende de departe sensul acelor argumente total neîntemeiate – ce nu au nici un fel de legătură cu epoca anilor '60 – pe care le foloseşte domnul Godunov-Cerdînţev în ridiculizarea veninoasă a eroului său.*

---

1. Termen consacrat din filosofie, desemnând ansamblul de cunoştinţe despre gândirea, sentimentele, voinţa şi comportamentul omului, despre experienţă; imaginea despre lume şi existenţa umană ca un tot unitar (în germ., în orig.).

Dar nu numai de eroul său își bate joc: își bate joc și de cititor. Cum altfel poate fi calificat faptul că, printre experți în Cernîșevski bine-cunoscuți, este citat un expert inexistent, la care autorul pretinde că face apel? Într-un fel, ar fi posibil, dacă nu să ierți, măcar să pricepi la modul științific perdaful tras lui Cernîșevski, dacă domnul Godunov-Cerdînțev ar fi fost un suporter înfocat al celor atacați de Cernîșevski. Măcar ar fi un punct de vedere, iar cititorul, lecturând cartea, ar face o permanentă ajustare a abordării partizane a autorului, ajungând în acel fel la adevăr. Dar, din păcate, în cazul domnului Godunov-Cerdînțev nu e nimic de ajustat, iar punctul de vedere este „peste tot și nicăieri"; și nu numai atât, însă de îndată ce cititorul, pe măsură ce coboară în albia unei fraze și crede că a ajuns în sfârșit într-un braț de apă mai liniștit, într-un regat de idei care ar putea fi opuse celor ale lui Cernîșevski, dar sunt din câte se pare împărtășite de autor – și prin urmare pot sluji ca bază pentru ghidarea și judecata cititorului –, autorul îi dă un bobârnac neașteptat și îi dărâmă craca imaginară de sub picioare, așa încât iarăși nu mai știe de ce parte este domnul Godunov-Cerdînțev în campania sa împotriva lui Cernîșevski – dacă este de partea avocaților artei de dragul artei sau a guvernului sau a altor dușmani de-ai lui Cernîșevski, pe care cititorul nu îi cunoaște. Iar în privința batjocoririi eroului însuși, aici autorul întrece orice limită. Pentru el nu există detaliu prea respingator pentru a fi lăsat deoparte. Probabil că ar răspunde zicând că toate aceste detalii se află în „Jurnalul" tânărului Cernîșevski; însă acolo ele se află la locul lor, în mediul potrivit, în ordinea și perspectiva corectă, printre multe alte gânduri și sentimente care sunt cu mult mai de preț. Autorul, însă, le-a pescuit și le-a pus laolaltă tocmai pe acelea, de parcă cineva ar fi încercat să reconstruiască imaginea unei persoane făcând o colecție elaborată de păr căzut la pieptănat, resturi de unghii și excreții ale trupului.

Cu alte cuvinte, autorul ia în zeflemea, de-a lungul întregii sale cărți, personalitatea unuia dintre cei mai puri și valoroși fii ai Rusiei liberale – ca să nu mai vorbim de șuturile cu care îi recompensează din mers pe alți gânditori

ruşi progresişti, cărora le purtăm respect în conştiinţele noastre, ca parte imanentă a esenţei lor istorice. În cartea lui, care se plasează total în afara tradiţiei umanitare a literaturii ruse şi, prin urmare, în afara literaturii în general, nu există neadevăruri faptice (dacă nu îl luăm în considerare pe imaginarul „Strannoliubski" deja menţionat, două sau trei detalii îndoielnice şi câteva scăpări ale condeiului, însă acel „adevăr" pe care îl conţine este mai rău decât cea mai dăunătoare minciună, fiindcă un asemenea adevăr intră în contradicţie directă cu acel adevăr nobil şi cast (a cărui absenţă privează istoria de ceea ce marele grec numea „tropotos"), care este una dintre comorile inalienabile ale gândirii sociale ruse. În zilele noastre, slavă Domnului, cărţile nu mai sunt puse pe foc, dar trebuie să mărturisesc că, dacă ar mai exista un asemenea obicei, cartea domnului Godunov-Cerdînţev ar putea fi considerată în mod justificat primul candidat pentru a deveni combustibil într-o piaţă publică.

După aceea, Konceiev şi-a spus cuvântul în publicaţia literară anuală *Turnul*. A început prin a schiţa tabloul fugii din timpul unei invazii sau al unui cutremur, când fugarii duc cu ei tot ceea ce apucă să ia, cineva împovărându-se cu siguranţă cu un portret mare, înrămat, al vreunei rude de mult uitate. *Exact un asemenea portret* (scria Konceiev) *este imaginea lui Cernîşevski pentru inteligenţia rusă, imagine care a fost purtată peste hotare în mod spontan, dar accidental, de către emigranţi, laolaltă cu alte lucruri, mai utile* – şi astfel explica stupefacţia prilejuită de apariţia cărţii lui Feodor Konstantinovici: *Cineva a confiscat deodată portretul*. Mai departe, încheind o dată pentru totdeauna cu consideraţiile de natură ideologică şi pornind la o examinare a cărţii ca operă de artă, Konceiev începea să o laude într-un aşa fel, încât – pe când citea cronica – Feodor a simţit o dogoare cuprinzându-i faţa de jur împrejur şi argint-viu gonindu-i prin vene. Articolul se încheia cu următoarele: *Vai! Printre emigranţi abia de poţi strânge o duzină de oameni capabili să aprecieze focul şi şarmul acestei compoziţii fascinant de pline de duh; şi aş susţine că în Rusia de astăzi nu se poate*

găsi nici măcar unul care să o aprecieze, dacă nu aş şti, din întâmplare, de existenţa a doi astfel de oameni, unul locuind pe malul nordic al Nevei, iar celălalt – undeva în îndepărtatul exil siberian.

Gazeta monarhistă *Tronul* i-a dedicat *Vieţii lui Cernîşevski* câteva rânduri în care se arăta că orice valoare a demascării unuia *dintre mentorii ideologici ai bolşevismului* era complet suhminată de *ieftina liberalizare a autorului, care trece cu totul de partea jalnicului, dar perniciosului său erou de îndată ce prea răbdătorul ţar rus îl închide în sfârşit... Şi, în general,* adaugă recenzentul, Piotr Levcenko, *e vremea să încetăm să mai scriem despre aşa-zisele cruzimi ale „regimului ţarist" faţă de „bietele suflete", care nu interesează pe nimeni. Francmasoneria roşie nu va face decât să se bucure de lucrarea contelui Godunov-Cerdînţev. Faptul că purtătorul unui asemenea nume se implică în intonarea „ideilor sociale", care s-au transformat de mult în idoli ieftini, este lamentabil.*

Cotidianul pro-comunist de limbă rusă din Berlin, *Sus!* (acesta era cel pe care *Gazeta* lui Vasiliev îl numea invariabil „reptila"), a consacrat un articol celebrării centenarului naşterii lui Cernîşevski, care se închidea astfel: *Şi binecuvântata noastră emigraţie s-a pus pe treabă: un oarecare Godunov-Cerdînţev, cu o obrăznicie temerară, s-a grăbit să coacă o cărticică – în care a îndesat materiale de peste tot – şi a intitulat această calomnie infectă* Viaţa lui Cernîşevski. *Un oarecare profesor din Praga s-a grăbit să catalogheze această lucrare drept „talentată şi conştiincioasă" şi toată lumea i s-a alăturat cu dragă inimă. Este scrisă repezit şi nu diferă cu nimic, în stilul său intern, de editorialele lui Vasiliev despre „Sfârşitul iminent al bolşevismului".*

Ultima împunsătură era deosebit de amuzantă, în lumina faptului că, în *Gazeta* sa, Vasiliev se opunea cu fermitate şi celei mai vagi referiri la cartea lui Feodor, spunându-i cu sinceritate (deşi celălalt nici nu întrebase) că, dacă n-ar fi fost în relaţii atât de prieteneşti cu el, ar fi publicat o cronică devastatoare – „n-ar mai fi rămas nici un punct din umbra" autorului *Vieţii lui Cernîşevski*. Pe scurt, cartea s-a pomenit înconjurată de o atmosferă bună, bubuitoare, de

scandal, care a ajutat vânzările; şi în acelaşi timp, în ciuda atacurilor, numele Godunov-Cerdîntev a ieşit imediat în faţă, înălţându-se deasupra furtunii pestriţe de opinii critice, în plin văz al tuturor, clar şi tranşant. Însă exista un om a cărui opinie Feodor nu o mai putea discerne. Aleksandr Iakovlevici Cernîşevski murise nu cu mult timp înainte de apariţia cărţii.

Când a fost întrebat, la înmormântarea cuiva, de ce nu se descoperă (*ne se découvre pas*), gânditorul francez Delalande a răspuns: „Aştept s-o facă moartea mai întâi" (*qu'elle se découvre la première*). Există aici o lipsă de galanterie metafizică, dar moartea nu merită mai mult. Teama dă naştere la evlavie, evlavia ridică un altar pentru ofrande, fumul lui se înalţă la cer, acolo ia formă de aripi, iar teama, cu o plecăciune, spune o rugăciune către el. Religia are aceeaşi relaţie cu condiţia cerească a omului pe care o are matematica cu condiţia sa pământeană: şi una, şi alta nu sunt decât reguli ale jocului. Credinţa în Dumnezeu sau credinţa în numere: adevărul local sau adevărul locului. Ştiu că moartea în sine nu are în nici un fel legătură cu topografia lumii de dincolo, căci o uşă nu este decât ieşirea din casă şi nu parte din mediul înconjurător, cum sunt un copac sau un deal. Trebuie să ieşi cumva, „dar eu refuz să văd într-o uşă mai mult decât o gaură şi creaţia unui tâmplar" (Delalande, *Discours sur les ombres*, p. 45). Şi tot aşa: nefericita imagine a unui „drum" cu care s-a obişnuit mintea umană (viaţa ca un soi de călătorie) este o iluzie stupidă: noi nu mergem nicăieri, noi stăm acasă. Lumea cealaltă ne înconjoară întotdeauna şi nu este sub nici o formă capătul vreunui pelerinaj. În casa noastră pământeană, ferestrele sunt înlocuite de oglinzi; uşa, până la un moment dat, este închisă; însă pătrunde aer înăuntru prin crăpături. „Pentru simţurile noastre domestice, cea mai accesibilă imagine a înţelegerii noastre viitoare a acelui mediu înconjurător ce ne va fi dezvăluit odată cu dezintegrarea corpului este eliberarea sufletului din orbitele cărnii şi transformarea noastră într-un unic ochi desăvârşit şi liber, care poate vedea simultan în toate direcţiile, sau, ca să o spunem într-un mod diferit: o pătrundere suprasenzorială

a lumii, însoțită de participarea noastră lăuntrică" (ibid., p. 64). Dar toate acestea nu-s decât simboluri – simboluri care devin o povară pentru minte de îndată ce aceasta le privește mai îndeaproape...

Oare nu este posibil să înțelegi mai simplu, într-un fel mult mai satisfăcător pentru spirit, fără ajutorul acestui ateu elegant și totodată fără ajutorul credințelor populare? Fiindcă religia implică o ușurință suspectă a accesului general, care distruge valoarea revelațiilor sale. Dacă cei săraci cu duhul intră în împărăția cerească, atunci pot să-mi imaginez ce veselie e acolo. Am văzut destui pe pământ. Cine mai face parte din populația raiului? O mulțime de renascentiști zbierând, călugări soioși, sumodenie de suflete rumene și mioape de producție mai mult sau mai puțin protestantă – ce plictiseală de moarte! Am febră mare de patru zile-n șir și nu mai pot să citesc. Ciudat – înainte credeam că Iașa este mereu lângă mine, că învățasem să comunic cu fantomele, dar acum, când probabil că mor, această credință în fantome mi se pare ceva pământean, legat de senzații pământești dintre cele mai inferioare, și absolut deloc vreo descoperire a Americii cerești.

Cumva mai simplu. Cumva mai simplu. Cumva pe loc! Un efort – și o să înțeleg tot. Căutarea lui Dumnezeu: dorul oricărui câine de-a avea un stăpân; dați-mi un șef și o să îngenunchez la picioarele lui enorme. Toate astea sunt pământești. Tată, director de școală, rector, președinte al comitetului, țar, Dumnezeu. Numere, numere – și îți dorești atât de mult să găsești cel mai mare dintre numere, așa încât toate celelalte să poată avea un sens, să poată urca undeva. Nu, în felul acela o sfârșești în fundături matlasate – și totul încetează să mai fie interesant.

Bineînțeles că mor. Cleștii din spate și această durere ca de oțel sunt absolut limpezi. Moartea se furișează pe la spate și te apucă din ambele părți. Ciudat că m-am gândit la moarte toată viața, iar dacă am trăit, am trăit numai pe marginea unei cărți pe care n-am fost niciodată capabil să o citesc. Deci, cine era? Ah, cu ani în urmă, la Kiev... Doamne, cum îl chema? Scotea din bibliotecă o carte într-o limbă pe

care nu o cunoștea, făcea însemnări în ea și o lăsa pe-acolo, așa încât vizitatorii să-și zică: Știe portugheză, aramaică. *Ich habe dasselbe getan.*[1] Fericire, tristețe – semne de exclamație *en marge*, în timp ce contextul este absolut necunoscut. O afacere delicată.

Este teribil de dureros să părăsești pântecele vieții. Oroarea mortală a nașterii. *L'enfant qui naît ressent les affres de sa mère.*[2] Bietul meu, micuțul meu Iașa! E foarte ciudat cum prin moarte mă îndepărtez și mai tare de el, căci ar fi trebuit să fie invers – mai aproape, mereu mai aproape... Primul lui cuvânt a fost *muha*, o muscă. Și imediat după aceea a urmat un telefon de la poliție: veniți să identificați corpul. Cum să îl las acum? În camerele astea... N-o să aibă pe nimeni de bântuit. Fiindcă *ea* nu va remarca... Biata fată. Cât? Cinci mii opt sute... plus ceilalți bani... în total, stați un pic... Și după aceea? David ar putea fi de ajutor – dar la fel de bine ar putea să nu fie.

..În general, viața n-a constat din nimic altceva decât pregătirea pentru o examinare – pentru care, totuși, nimeni nu se poate pregăti. „Cumplită e moartea, și pentru om, și pentru gâză." Toți prietenii mei o vor cunoaște? Incredibil! *Eine alte Geschichte*[3], numele unui film la care am mers cu Sandra în ziua de dinaintea morții lui.

Ah, nu. Sub nici o formă. Ea poate să continue să vorbească despre asta cât poftește. Oare ieri a fost, când vorbea despre asta? Sau cu secole în urmă? Nu, n-o să mă ducă la nici un spital. O să zac aici. Mi-au ajuns spitalele. Ar însemna să înnebunesc iarăși, chiar înainte de sfârșit. Nu, o să stau aici. Ce greu e să-ți întorci propriile gânduri: ca pe bușteni. Mă simt prea bolnav ca să mor.

„Despre ce-i cartea lui, Sandra? Hai, spune-mi, tu ar trebui să-ți amintești. Am vorbit o data despre asta. Despre un preot – nu? Ah, tu niciodată... nimic... Rea, dificilă..."

După aceea abia dacă a mai vorbit, căzând într-un fel de asfințit; Feodor a fost primit la el și avea să-și amintească

---

1. Și eu am făcut la fel (în germ., în orig.).
2. Copilul care se naște simte chinurile mamei (în fr., în orig.)
3. O poveste veche (în germ., în orig.).

pentru totdeauna țepii albi de pe obrajii lui supți, nuanț sumbră a capului chel și mâna acoperită de crusta un eczeme cenușii agitându-se ca un rac pe cearșaf. În ziu următoare a murit, dar înainte de asta a avut un moment de luciditate, văitându-se de durere și apoi zicând (în cameră era destul de întuneric din cauza jaluzelelor coborâte): „C prostie. Bineînțeles că nu există nimic după aceea". A ofta a ascultat picurul și răpăitul de dincolo de fereastră și a repetat cu o claritate extraordinară: „Nu există nimic. E la fel de limpede ca și faptul că plouă".

Iar între timp, afară, soarele de primăvară se juca p țiglele de pe acoperiș, cerul era visător și senin, chiriașa d deasupra își uda florile de pe marginea balconului, iar ap picura răpăind.

În vitrina antreprenorului de pompe funebre de pe colțu străzii Kaiserallee, era expus ca atracție (așa cum Cook' expune o machetă de Pullman) un interior de crematoriu în miniatură: șiruri de scaune micuțe în fața unui amvon mititel, păpușele de mărimea unui deget mic îndoit șezând pe ele, iar în față și cumva mai într-o parte, o puteai recunoaște pe mica văduvă, după centimetrul pătrat de batistă pe care și-l înălțase spre chip. Farmecul german al acestei machete îl amuzase mereu pe Feodor, așa încât acum i se părea cam dezgustător să intre într-un crematoriu adevărat, unde era coborât, de sub lauri în vaze, un sicriu adevărat, cu un corp adevărat, în sunetul apăsător al muzicii de orgă, într-un infern exemplar, direct în incinerator. *Madame* Cernîșevski nu ținea nici o batistă, ci stătea neclintită și dreaptă, cu ochii scânteindu-i prin voalul negru de crep. Chipurile prietenilor și ale cunoștințelor aveau expresia rezervată obișnuită în asemenea situații: o mobilitate a pupilelor însoțită de o anumită tensiune a mușchilor gâtului. Avocatul Cearski și-a suflat nasul cu sinceritate; Vasiliev, care ca figură publică avusese parte de multe experiențe funerare, urmărea atent pauzele preotului (Aleksandr Iakovlevici se dovedise a fi, în ultima clipă, protestant). Inginerul Kern sclipea impasibil din lentilele pince-nez-ului său. Goriainov își dezlipea întruna gâtul gras de guler, dar nu mergea atât de departe încât

să-şi dreagă glasul; doamnele care obişnuiseră să îi viziteze pe soţii Cernîşevski stăteau laolaltă, şi scriitorii stăteau laolaltă Lişnevski, Şahmatov şi Şirin; erau mulţi oameni pe care Feodor nu-i cunoştea – de pildă, un domn sobru, cu bărbuţă blondă şi buze neobişnuit de roşii (un văr de-al defunctului, din câte se părea), şi de asemenea nişte nemţi cu jobenele pe genunchi, care şedeau foarte tacticoşi în ultimul rând

După încheierea slujbei religioase, conform planului maestrului de ceremonii al crematoriului, membrii cortegiului funerar trebuiau să treacă pe la văduvă unul câte unul şi să îi spună câteva cuvinte de condoleanţe, însă Feodor a reuşit să evite asta şi a ieşit în stradă Totul era umed, însorit şi de-un fel de strălucire nudă: pe un teren de fotbal negru, cu iarbă tânără tunsă, eleve în şort făceau exerciţii de gimnastică. În spatele boltii lucioase a crematoriului, de-un gri gutapercă, se puteau vedea turnurile turcoaz ale unei moschei, iar de cealaltă parte a pieţei luceau cupolele verzi ale unei biserici albe de genul celor din Pskov, care crescuse de curând din casa de pe colţ şi, graţie camuflajului arhitectural, părea aproape desprinsă. Pe o terasă, la intrarea în parc, doi boxeri de bronz prost realizaţi, tot de curând apăruţi, încremeniseră în nişte atitudini care erau într-o totală contradicţie cu armonia reciprocă a pugilismului; în loc de graţia rezervată, ghemuită, cu muşchi rotunzi, erau doi soldaţi dezbrăcaţi care se încăierau într-o baie publică. Un zmeu înălţat dintr-o deschidere de dincolo de nişte copaci se zărea ca un mic romb roşu pe cerul albastru. Feodor a remarcat, cu surprindere şi iritare, că nu îşi putea menţine gândurile la imaginea omului care tocmai fusese redus la cenuşă şi se înălţase sub formă de fum; a încercat să se concentreze, să îşi imagineze căldura recentă a relaţiei lor vii, dar sufletul lui refuza să se urnească şi zăcea acolo, cu ochii somnoroşi închişi, mulţumit în cuşca sa. Rândul înfrânat din *Regele Lear*, constând numai din cinci „niciodată" – numai la asta se putea gândi. „Şi astfel n-o să-l mai văd niciodată", şi-a zis în gând, deloc original, dar acest impuls slab a plesnit fără să-i clintească sufletul. A încercat să se gândească la moarte, în schimb s-a gândit cum cerul tandru, mărginit

pe-o parte de un nor lung ca o bordură de grăsime palidă şi delicată, ar fi semănat cu o felie de şuncă dacă albastrul ar fi fost roz. A încercat să îşi imagineze un fel de prelungire a lui Aleksandr Iakovlevici dincolo de colţul vieţii – dar în acelaşi timp nu se putea abţine să nu remarce, prin vitrina unei curăţătorii de lângă biserica ortodoxă, un muncitor cu o energie îndrăcită şi un exces de abur, de parcă era în iad, torturând o pereche de pantaloni care erau călcaţi. A încercat să îi facă o confesiune lui Aleksandr Iakovlevici şi să se căiască măcar pentru gândurile crude şi răutăcioase pe care le avusese în treacăt (privind surpriza neplăcută pe care i-o pregătea cu cartea) – şi deodată şi-a amintit o platitudine vulgară: cum Şciogolev zisese cândva, în legătură cu cine ştie ce: „Când îmi moare câte-un bun prieten, mă gândesc mereu că acolo, sus, el o să facă ceva ca să-mi îndrepte destinul de-aici, de jos, ha-ha-ha!". Era într-o stare de spirit neliniştită şi confuză, o stare care îi era de neînţeles, aşa cum totul era de neînţeles, de la cer până la acel tramvai galben care trecea huruind pe linia liberă de pe Hohenzollerndamm (pe unde mersese cândva şi Iaşa, în drum spre moarte), însă treptat această enervare pe sine a trecut şi, cu un fel de uşurare – de parcă responsabilitatea pentru sufletul său nu îi aparţinea lui, ci cuiva care ştia ce însemnau toate astea –, a simţit că tot acest scul de gânduri rătăcitoare, precum şi toate celelalte – cusăturile şi uşurătatea zilei de primăvară, dantelarea aerului, firele aspre, întreţesute, de zgomote confuze –, nu era decât reversul unei urzeli magnifice, pe faţa căreia, treptat, se formau şi prindeau viaţă imagini invizibile pentru el.

S-a pomenit lângă boxerii de bronz; în rondurile de flori dimprejurul lor se unduiau panseluţe palide cu pete negre (oarecum asemănătoare la faţă cu Charlie Chaplin); s-a aşezat pe o bancă unde stătuse pe înserate, o dată sau de două ori, cu Zina – căci în ultima vreme un soi de nelinişte îi purtase mult dincolo de hotarele aleii întunecate şi tăcute unde căutaseră la început adăpost. Alături stătea o femeie care tricota; lângă ea, un copil mic, îmbrăcat din cap până-n picioare în lână albastru deschis, care se termina în partea

de sus cu pomponul unei căciuli, iar jos cu niște bretele sub talpă, călca banca folosind pe post de fier un tanc de jucărie; în tufișuri ciripeau vrăbiile, iar din când în când făceau incursiuni concertând pe gazon, pe statui; dinspre mugurii de plop venea un miros cleios, iar mult dincolo de piață crematoriul cu cupolă avea acum un aspect de sătul, de lins bine. Feodor putea vedea de la distanță siluetele mititele împrăștiindu-se... putea distinge chiar și cum cineva o conducea pe Aleksandra Iakovlevna către un automobil de jucărie (mâine va trebui să o sune) și un grup de prietene de-ale ei adunându-se în stația de tramvai; a văzut cum erau ascunse o clipă de tramvaiul care oprea, iar apoi, ca prin trucul unui prestidigitator, au dispărut când a fost ridicat paravanul.

Feodor se pregătea să pornească spre casă, când l-a strigat din spate o voce peltică: îi aparținea lui Șirin, autorul romanului *Abisul secular* (cu un epigraf din „Cartea lui Iov"), care fusese primit recent cu multă simpatie de criticii emigrației. („Ah, Doamne, Tatăl nostru! Pe Broadway, într-un foșnet febril de dolari, hetaire și oameni de afaceri cu ghetre, împingându-se, căzând și rămânând cu răsuflarea tăiată, alergau după vițelul de aur, care și-a croit cu greu drum înainte, frecându-se de zidurile dintre zgârie-nori, apoi și-a înălțat chipul emaciat spre cerul electric și a mugit. În Paris, într-o crâșmă mizerabilă, bătrânul Lachaise, care fusese cândva un pionier al aviației, dar acum era un vagabond decrepit, călca în picioare o prostituată străveche, Boule de Suif[1]. Ah, Doamne, de ce...? Dintr-un subsol din Moscova a ieșit un criminal, care s-a lăsat pe vine lângă un coteț și a început să se roage de un cățeluș mițos: mititelule, repeta, mititelule... În Londra, lorzi și doamne dansau un Jimmie și beau cocktailuri, aruncând din când în când câte-o privire la o estradă, unde – la finalul celui de-al optsprezecelea gong – un negru uriaș își pusese adversarul cu păr blond la podea, cu un knockout. Printre zăpezile arctice, exploratorul Ericson stătea pe o cutie de săpun goală și se gândea posac: La pol

1. Numele unui personaj din nuvela cu același titlu de Guy de Maupassant (*Bulgăre de seu*).

sau nu la pol? ...Ivan Cerveakov își tundea cu grijă marginea zdrențuită a unicei sale perechi de pantaloni. Ah, Doamne, cum de îngădui toate acestea?") Șirin însuși era un om solid, cu părul roșcat tuns soldățește, mereu prost ras și purtând ochelari mari dincolo de care, ca în două acvarii, înotau doi ochi minusculi, transparenți – care erau absolut impermeabili la impresiile vizuale. Era orb ca Milton, surd ca Beethoven și tâmpit ca o cizmă. O binecuvântată incapacitate de observație (și prin urmare o neinformare absolută asupra lumii înconjurătoare – și o inabilitate absolută de a numi orice lucru) este o calitate destul de frecvent întâlnită printre literații ruși obișnuiți, de parcă o soartă mărinimoasă ar fi muncit din greu refuzându-le binecuvântarea cunoașterii senzoriale celor netalentați, așa încât ei să nu irosească aiurea materialul. Se întâmplă, desigur, ca o persoană atât de ignorantă să aibă o micuță lampă a sa licărind înăuntru – ca să nu mai vorbim de acele situații cunoscute în care, printr-un capriciu al naturii pline de resurse, ce iubește ajustările și substituirile uluitoare, o asemenea lumină lăuntrică să fie uimitor de puternică – suficient cât să stârnească invidia celui mai afurisit talent. Dar până și Dostoievski amintește mereu, într-un fel, de o cameră în care arde o lampă ziua.

Acum, în timp ce mergea prin parc cu Șirin, Feodor simțea o plăcere dezinteresată la gândul amuzant că avea drept companion un om surd și orb, cu nări înfundate, care privea această situație cu o totală indiferență, deși nu-i displăcea ca din când în când să deplângă cu naivitate înstrăinarea intelectualului de natură: recent, Lișnevski povestise că Șirin aranjase să se întâlnească cu el la Grădina Zoologică să discute niște treburi, iar atunci când, după o conversație de vreo oră, Lișnevski îi atrăsese atenția întâmplător asupra unei hiene în cușca ei, a reieșit că Șirin nu prea pricepuse că într-o grădină zoologică se țin animale și, aruncând o privire fugară spre cușcă, răspunsese mușinal: „Da, cei ca noi nu știu prea multe despre lumea animală", continuând imediat să discute despre acel ceva care îl deranja în mod deosebit în viață: activitățile și alcătuirea comitetului Asociației

Scriitorilor Ruși din Germania. Iar acum era deosebit de agitat fiindcă „un anumit eveniment ajunsese într-un punct critic".

Președinte al comitetului era Gheorghi Ivanovici Vasiliev, iar pentru asta existau, desigur, motive întemeiate: reputația lui pre-sovietică, numeroșii lui ani de activitate editorială și, cel mai important – acea inexorabilă și aproape terifiantă onestitate pentru care era celebru numele lui. Pe de altă parte, firea lui aprigă, duritatea polemică și (în ciuda bogatei experiențe publice) completa sa ignoranță în privința oamenilor nu numai că nu dăunau acestei onestități, ci dimpotrivă, îi imprimau o anumită savoare. Nemulțumirea lui Șirin nu era îndreptată împotriva lui, ci împotriva celorlalți cinci membri ai comitetului, mai întâi fiindcă nici unul dintre ei (la fel ca și două treimi, apropo, din totalul membrilor asociației) nu era scriitor profesionist și, în al doilea rând, fiindcă trei dintre ei (inclusiv casierul și vicepreședintele) erau dacă nu șnapani, cum susținea părtinitorul Șirin –, atunci măcar dubioși în activitățile lor sfioase, dar abile. Se desfășura deja de ceva vreme o treabă destul de comică (după părerea lui Feodor) și absolut revoltătoare (în terminologia lui Șirin) cu fondurile uniunii. De fiecare dată când un membru cerea un împrumut sau o donație (diferența dintre acestea fiind cam aceeași ca dintre o concesiune pe nouăzeci și nouă de ani și proprietatea pe viață), trebuia să urmărești aceste fonduri care, la cea mai mică tentativă de a le dibui, deveneau uluitor de fluide și eterice, de parcă ar fi fost mereu situate echidistant față de trei puncte reprezentate de casier și doi membri ai comitetului Urmărirea era complicată de faptul că Vasiliev nu mai vorbea deja de multă vreme cu acești trei membri, refuzând să comunice cu ei chiar și în scris, iar mai de curând dăduse împrumuturi și donații din propriul lui buzunar, lăsându-i pe ceilalți să ia bani de la uniune ca să-i dea lui înapoi. Până la urmă banii veneau cu țârâita, însă de obicei se dovedea apoi că de fapt casierul îi împrumutase de la cineva din afară, așa încât tranzacțiile nu provocau niciodată vreo schimbare în starea fantomatică a tezaurului. În ultima vreme, membrii asociației care apelau

deosebit de des la ajutor începuseră să devină vizibil tot mai nervoşi. Se convocase o adunare generală pentru luna viitoare, iar Şirin pregătise pentru atunci un plan de acţiune ferm.

— A existat o vreme, a zis el mergând cu paşi mari de-a lungul unei poteci din parc împreună cu Feodor şi urmând haşinal meandrele de-o modestie şireată, a existat o vreme când toţi oamenii care intrau în comitetul uniunii noastre erau deosebit de repectabili, ca Podtiaghin, Ivan Lujin, Zilanov, dar unii au murit, iar alţii sunt la Paris. Cine ştie cum s-a infiltrat Gurman, iar apoi, treptat, şi-a băgat şi amicii. Pentru acest trio, participarea pasivă a extraordinar de decenţilor – nu zic –, dar absolut inerţilor Kern şi Gornainov este o acoperire convenabilă, un fel de camuflaj. Iar relaţiile tensionate ale lui Gurman cu Gheorghi Ivanovici sunt o garanţie a inactivităţii acestuia. De condamnat pentru toate astea suntem noi, membrii uniunii. Dacă n-ar fi lenea noastră, nepăsarea, lipsa de organizare, atitudinea indiferentă faţă de uniune şi lipsa flagrantă de simţ practic în munca socială, atunci n-ar fi fost posibil ca Gurman şi amicii lui să se aleagă din an în an fie pe ei înşişi, fie oameni agreaţi de ei. E vremea să punem capăt acestor lucruri. Ca întotdeauna, lista lor va circula la alegerile care vin... Dar atunci o să ieşim şi noi cu a noastră, sută la sută profesionişti: preşedinte Vasiliev; vicepreşedinte – Getz; membri ai consiliului: Lişnevski, Şahmatov, Vladimirov, dumneavoastră şi cu mine –, iar apoi o să reconstituim Comitetul de inspecţie, cu atât mai mult cu cât Belenki şi Cernîşevski s-au retras.

— O, nu, vă rog, a zis Feodor (admirând în treacăt definiţia pe care Şirin o dădea morţii), nu vă bazaţi pe mine. Eu n-am intrat şi n-o să intru niciodată în nici un fel de comitet.

— Opriţi-vă! a exclamat Şirin, încruntându-se. Nu e corect.

— Dimpotrivă, e foarte corect. Şi, oricum - dacă sunt membru în uniune, asta e numai din cauză că am fost distrat. Ca să vă spun adevărul, Konceiev are dreptate să se ţină departe de toate astea

— Konceiev! a zis Şirin furios. Konceiev este un meşteşugar absolut inutil, care lucrează pe cont propriu şi e cu totul

nepasător la interesul general. Dar dumneavoastră trebuie să fiţi interesat de soarta uniunii, fie şi numai fiindcă dumneavoastră – iertaţi-mi directeţea – împrumutaţi bani de la ea.

— Tocmai asta este. Vedeţi şi dumneavoastră că, dacă aş intra în comitet, nu mi-aş mai putea acorda eu mie de pomană.

— Ajurea. De ce nu? Este o procedură absolut legală. Pur şi simplu o să vă ridicaţi şi o să vă duceţi până la toaletă devenind astfel pentru o clipă, ca să zic aşa, un membru de rând, în timp ce colegii dumneavoastră vă discută cererea Toate astea nu-s decât scuze goale, pe care le inventaţi acum.

— Cum merge noul dumneavoastră roman? a întrebat Feodor. E aproape gata?

– Nu vorbim acum despre romanul meu. V-am cerut foarte serios să vă daţi consimţământul. Ne trebuie sânge tânăr. Lişnevski şi cu mine ne-am gândit mult la lista asta.

— Sub nici o formă, a zis Feodor. Nu vreau să fac pe prostul.

— Păi, dacă credeţi că datoria publică înseamnă să faci pe prostul...

– Dacă aş intra în comitet, cu siguranţă aş face pe prostul, aşa că refuz tocmai din respect pentru datorie.

– Foarte trist, a zis Şirin. Chiar va trebui să apelăm la Rostislav Strannîi în locul dumneavoastră?

Sigur! Minunat! Îl ador pe Rostislav!

– De fapt, pe el îl păstrasem pentru Comitetul de inspecţie. Mai e şi Busch, desigur.. Dar vă rog să vă mai gândiţi. Nu un flanc. O să avem o bătălie în toată regula cu gangsterii ăştia. Pregătesc un discurs care o să-i lase cu gura căscată Mai gândiţi-vă, aveţi o lună întreagă.

În decursul acelei luni a apărut cartea lui Feodor şi avusesera timp să se publice şi două-trei cronici, aşa încât a pornit spre adunarea generală cu sentimentul plăcut că va găsi acolo nu puţini cititori mamici. Se ţinea, ca de obicei, în etajul superior al unei cafenele mari, iar când a ajuns el, toată lumea era deja acolo. Un ospătar fenomenal de ndemânatic, cu priviri pătrunzătoare, servea bere şi cafea.

Membrii asociației erau așezați la niște mese mici. Scriitorii de proză și poezie alcătuiau un grup compact și se putea deja auzi energicul „psst, psst" al lui Șahmatov, căruia i se servise o comandă greșită. În fund, la o masă lungă, stătea comitetul: masivul și extrem de posacul Vasiliev, cu Goriainov și Kern în dreapta sa și ceilalți trei în stânga. Kern, al cărui domeniu principal de interes erau turbinele, dar care fusese cândva în relații amicale cu Aleksandr Blok, și fostul demnitar dintr-un fost minister, Goriainov, care putea recita minunat „Prea multă minte strică"[1], precum și dialogul lui Ivan cel Groaznic cu ambasadorul lituanian (când imita splendid accentul polonez), dădeau dovadă de o distincție plină de calm: își trădaseră de mult cei trei colegi nelegiuiți. Dintre aceștia, Gurman era un bărbat gras, cu cap chel, acoperit pe jumătate de un semn din naștere cafeniu, cu umeri masivi lăsați și o expresie ofensată și disprețuitoare pe buzele groase, vinețiii. Relația lui cu literatura era limitată la o conexiune scurtă și pur comercială cu un oarecare editor german de ghiduri tehnice; motivul principal al personalității lui, miezul existenței lui, era speculația – se arăta deosebit de interesat de cambiile sovietice. Lângă el stătea un avocat mic, însă grozav de adaptabil, cu maxilare proeminente, o sclipire rapace în ochiul drept (stângul era pe jumătate închis de la natură) și un adevărat depozit de metale în gură – un om vigilent, pătimaș, un fel de aventurier în felul lui, care mereu provoca oamenii să apeleze la arbitraj și vorbea despre asta (eu l-am convocat, el a refuzat) cu severitatea precisă a unui duelist dur. Celălalt prieten al lui Gurman, cu o carne flască, piele cenușie, moale și ochelari cu ramă de baga, întreaga lui înfățișare amintind de o țestoasă liniștită care nu vrea decât un singur lucru – să fie lăsată în pace deplină într-un loc umed –, scrisese undeva, cândva, niște articole pe teme economice, deși afurisitul de Lișnevski îi contesta până și atâta lucru, jurând că singura sa contribuție tipărită era o scrisoare din perioada prerevoluționară, către

1. Comedie în versuri scrisă de Aleksandr Serghеevici Griboedov, considerată capodoperă a realismului rus, în care sunt analizate conflictele sociale de dinaintea revoltei decembriștilor.

editorul unui ziar din Odesa, în care se disociase cu indignare de un tiz ticălos, care ulterior s-a dovedit a fi o rudă de-a lui, apoi dublura lui şi-n cele din urmă el însuşi, de parcă s-ar fi aflat în acţiune irevocabila teorie a forţelor de atracţie şi fuziune capilară.

Feodor stătea între romancierii Şahmatov şi Vladimirov, lângă o fereastră largă dincolo de care strălucea noaptea de-un negru uned, cu reclame luminoase bicolore (imaginaţia berlineză nu putea mai multe – albastru-ozon şi roşu-porto – şi trenuri electrice huruind, cu interioare rapid şi distinct luminate alunecând peste piaţă de-a lungul unui viaduct, pe sub ale cărui arhivolte tramvaie lente, trudind din greu, păreau să ţintească iar şi iar, fără să găsească vreo cale de scăpare

Între timp, preşedintele consiliului se ridicase în picioare şi propusese alegerea unui preşedinte de şedinţă. Din diferite locuri s-a auzit: „Kraevici, haideţi să-l punem pe Kraevici...", iar profesorul Kraevici (nici o legătură cu autorul manualului de fizică – era profesor de Drept internaţional), un bătrân agil şi uscăţiv, îmbrăcat în vestă tricotată şi sacou descheiat, a tulit-o extraordinar de iute la masa prezidiului, ţinându-şi mâna stângă în buzunarul de la pantaloni şi răsucindu-şi pince-nez-ul la capătul şnurului cu dreapta; s-a aşezat între Vasiliev şi Gurman (care sucea o ţigară încet şi posac într-un portţigaret de chihlimbar), imediat s-a ridicat iarăşi în picioare şi a declarat şedinţa deschisă.

Mă întreb, s-a gândit Feodor, aruncând o privire într-o parte, la Vladimirov, mă întreb oare mi-a citit cartea? Vladimirov şi-a pus jos paharul şi s-a uitat la Feodor, dar nu a zis nimic. Pe sub haină purta un pulover englezesc model sport, cu o bordură neagră cu portocaliu în jurul decolteului triunghiular, părul rărit pe fiecare parte a frunţii mărea în mod exagerat dimensiunile acesteia, nasul mare avea o structură osoasă puternică, dinţii de-un galben cenuşiu îi lucreau neplăcut de sub buza uşor înălţată, iar ochii observau totul cu inteligenţă şi indiferenţă – studiase, din câte se părea, la o universitate din Anglia şi se făcea cu un comportament pseudo-britanic. La douăzeci şi nouă de ani era încă autorul a două romane – remarcabile pentru forţa şi

agilitatea stilului lor ca în oglindă – ceea ce îl enerva pe Feodor, probabil tocmai fiindcă simțea o anumită afinitate cu el. Ca partener de conversație, Vladimirov era deosebit de neatrăgător. Era acuzat că e zeflemitor, arogant, rece, incapabil să se dezghețe suficient încât să poarte discuții amicale – dar asta se spunea și despre Konceiev și chiar și despre Feodor, despre oricine ale cărui gânduri locuiau în casa lor proprie și nu într-o cazarmă sau o crâșmă.

După ce a fost ales și un secretar, profesorul Kraevici a propus ca toată lumea să se ridice în picioare pentru a onora memoria a doi membri ai asociației care decedaseră; iar în timpul acestei împietriri de cinci secunde, ospătarul excomunicat a scrutat mesele, fiindcă uitase cine comandase sendvișul cu șuncă pe care tocmai îl adusese pe o tavă. Fiecare stătea cum putea. Gurman, de pildă, cu capul lui chel și bălțat plecat, își ținea palmele întoarse în sus pe masă, de parcă tocmai ar fi aruncat zarurile și ar fi încremenit, uluit de pierdere.

— *Allo! Hier!*[1] a strigat Șahmatov, care așteptase cu mare nerăbdare momentul când, cu un huruit de ușurare, viața avea să se așeze din nou – iar atunci ospătarul a înălțat iute degetul arătător (își amintise), a planat spre el și, cu un clinchet, a pus farfuria pe imitația de marmură.

Șahmatov a început imediat să își taie sendvișul, ținându-și cuțitul și furculița încrucișate; pe marginea farfuriei, un boț galben de muștar se înălța, așa cum se întâmplă de obicei, ca un corn galben. Chipul complezent napoleonian al lui Șahmatov, cu șuvița sa de păr negru cu nuanțe albăstrii de oțel înclinându-se spre tâmplă, îi plăcea în mod deosebit lui Feodor în aceste momente gastronomice. Lângă el, bându-și ceaiul cu lămâie, el însuși galben ca lămâia, cu sprâncenele trist arcuite, stătea satiristul de la *Gazeta*, al cărui pseudonim, Foma Mur, conținea, după cum el însuși declara, „un întreg roman franțuzesc (*femme, amour*[2]), o pagină de literatură engleză (Thomas Moore) și un pic de scepticism

1. Hei! Aici! (în germ., în orig.)
2. Femeie, iubire (în fr., în orig.).

evreiesc (apostolul Toma)" Şirin ascuţea un creion într-o scrumieră· se simţea foarte ofensat fiindcă Feodor refuzase „să figureze" pe lista de candidaţi. Dintre scriitori, mai erau: Kostislav Strannîi – o persoană destul de îngrozitoare, cu o brăţară la încheietura păroasă; poeta, albă ca pergamentul şi cu părul ca pana corbului, Anna Aptekar; un critic de teatru – un tânăr uscat, deosebit de tăcut, cu un ceva neclar care-l făcea să amintească de un daghereotip din anii '40 în Rusia; şi, desigur, bunul Busch, odihnindu-şi patern privirea asupra lui Feodor, care – cu o jumătate de ureche ciulită la raportul preşedintelui asociaţiei – îşi transferase acum privirea de la Busch, Lişnevski, Şirin şi ceilalţi scriitori la mulţimea celor prezenţi, printre care erau câţiva jurnalişti, ca de pildă bătrânul Stupişin, a cărui lingură îşi croia drum într-o pană de tort moca, mulţi reporteri şi – stând singură şi primită aici Dumnezeu ştie din ce motiv – Liubov Markovna, cu pince-nez-ul ei scânteind timorat; şi, în general, era un număr mare dintre aceia pe care Şirin îi numea cu severitate „elementul exterior"· impunătorul avocat Cearski, ţinându-şi cea de-a patra ţigară a serii în mâna albă, mereu tremurătoare, un mic intermediar cu barbă care publicase cândva un necrolog într-un ziar al Bundului; un bătrân amabil şi palid, cu gust de pastă de mere, care se achita cu entuziasm de sarcinile sale de dirijor al corului bisericii; un bărbat gras, enorm şi enigmatic, care trăia ca un pustnic într-o pădure de pini de lângă Berlin, unii ziceau că într-o peşteră, iar acolo compilase un volum de anecdote sovietice; un grup separat de zurbagii, rataţi infatuaţi; un tânăr plăcut, cu origini şi poziţie necunoscute („un agent sovietic", zicea Şirin simplu şi misterios); o altă doamnă – fosta secretară a cuiva; soţul ei – fratele unui editor bine-cunoscut; şi toţi acei oameni, de la haimanaua analfabetă, cu privire greoaie de beţiv, care scria versuri mistice denunţătoare pe care nici un ziar nu fusese încă de acord să le publice, până la dezgustător de micul, aproape portabilul avocat Poşkin, care atunci când vorbea cu oamenii zicea „eu pon" în loc de „eu pun" şi „coşcă" în loc de „cuşcă", de parcă şi-a fi pregătit un alibi pentru numele său; toţi aceştia, după părerea lui Şirin, vătămau demnitatea asociaţiei şi erau pasibili de excluderea imediată.

— Iar acum, a zis Vasiliev după ce a terminat de citi raportul, aduc la cunoştinţa adunării că demisionez din funcţi de preşedinte al asociaţiei şi nu voi candida pentru realegere.

S-a aşezat. Un mic fior a străbătut adunarea. Sub povar tristeţii, Gurman şi-a închis pleoapele de plumb. Un tre electric a alunecat ca un arcuş peste o coardă de contrabas.

— Urmează..., a zis profesorul Kraevici aducându-ş pince-nez-ul la ochi şi privind în agendă, raportul casierului Poftiţi, vă rog.

Vecinul cel vioi al lui Gurman, adoptând imediat un to provocator, scânteind din ochiul său cel bun şi contorsio nându-şi puternic gura plină de valori, a început să citească... cifrele erau lansate ca scânteile, cuvintele metalice ricoşau... „intraţi în anul curent"... „datoraţi"... „controlaţi"... timp î care Şirin a început să noteze iute ceva pe dosul unui pache de ţigări, a făcut suma şi a schimbat priviri victorioase c Lişnevski.

După ce a citit până la capăt, casierul a închis gura cu un clic, în timp ce la o oarecare depărtare un membru al Comitetului de verificare contabilă se ridicase deja, un socialist georgian, cu o faţă plină de urme de vărsat de vânt şi u păr negru ca o perie de pantofi, şi a enumerat pe scurt impresiile sale favorabile. După asta, Şirin a cerut cuvântul şi deodată s-a simţit o boare de ceva vesel, alarmant şi nepotrivit.

A început prin a se lua de faptul că cheltuielile pentru balul de caritate de Anul Nou erau inexplicabil de mari Gurman a vrut să riposteze... preşedintele, îndreptându-ş creionul spre Şirin, l-a întrebat dacă terminase...

— Lăsaţi-l să vorbească, nu-l întrerupeţi! a strigat Şahmatov de pe locul lui – iar creionul preşedintelui, tremurând c limba unui şarpe, s-a îndreptat către el înainte de-a se întoarc spre Şirin, care, totuşi, a făcut o plecăciune şi s-a aşezat.

Gurman s-a ridicat greoi, purtându-şi povara de tristeţe cu dispreţ şi resemnare, şi a început să vorbească... dar Şirin l-a întrerupt curând, iar Kraevici a înhăţat clopoţelul. Gurman a terminat, după care casierul a cerut pe loc cuvântul, însă Şirin deja se ridicase şi continua:

— Explicația onorabilului domn de la Bursă...

Președintele a sunat din clopoțel și a cerut mai multă moderație, amenințând că va respinge permisiunea de-a vorbi. Șirin a făcut iarăși o plecăciune și a zis că avea o singură întrebare: conform celor spuse de casier, fondurile constau din trei mii șaptezeci și șase de mărci și cincisprezece pfenigi – oare ar putea să vadă acești bani chiar acum?

— Bravo, a strigat Șahmatov – iar cel mai puțin atrăgător membru al uniunii, poetul mistic, a izbucnit în hohote de râs, a aplaudat și aproape că a căzut de pe scaun.

Casierul, pălind până a căpătat un luciu ca de nea, a început să turuie iute... În timp ce el vorbea și era întrerupt de exclamații imposibile venind din public, un anume Șuf, slab, proaspăt ras, arătând cam ca un indian pieile-roșii, și-a părăsit colțul, s-a dus la masa comitetului, neobservat pe tălpile lui de cauciuc, și deodată a izbit cu pumnul roșu în ea, de a sărit în sus și clopoțelul.

— Minți, a urlat și s-a întors la locul lui.

Hărmălaia izbucnea din toate părțile când, spre mâhnirea lui Șirin, s-a aflat că mai exista încă o facțiune care voia să acapareze puterea, și anume grupul care era mereu lăsat pe dinafară, iar acesta îi includea și pe mistic și pe indianul pieile-roșii, precum și pe tipul mititel cu barbă și câțiva indivizi flenduroși și dezechilibrați, dintre care unul a început brusc să citească de pe o bucată de hârtie o listă de candidați pentru alegerea comitetului, toți aceștia fiind absolut inacceptabili. Bătălia a luat o turnură nouă, destul de încâlcită, acum că existau trei tabere beligerante. Se vehiculau expresii precum „traficant pe piața neagră", „nu sunteți potrivit pentru un duel" și „ați fost deja învins". A vorbit până și Busch, încercând să înăbușe exclamațiile ofensatoare, însă – din cauza obscurității caracteristice stilului său – nimeni n-a putut pricepe ce spunea, până când el, așezându-se, a explicat că era în totalitate de acord cu vorbitorul precedent. Gurman își făcea de lucru cu tabachera, exprimându-și sarcasmul numai prin intermediul nărilor. Vasiliev și-a părăsit locul și s-a retras într-un colț, unde se prefăcea că citește un ziar. Lișnevski a ținut un discurs distrugător, îndreptat

mai cu seamă împotriva acelui membru al consiliului care semăna cu o țestoasă pașnică, membru care abia dacă și-a depărtat brațele și a aruncat o privire neajutorată înspre Gurman și casier, dar amândoi încercau să nu se uite la el. În cele din urmă, când misticul-poet s-a ridicat, legănându-se cuprins de tremur, și cu un zâmbet deosebit de promițător pe fața asudată, care părea un articol de marochinărie, a început să vorbească în versuri, președintele a sunat furios din clopoțel și a anunțat o pauză, după care urmau să se țină alegerile. Șirin a țâșnit spre Vasiliev și a început să-i vorbească convingător, în timp ce Feodor, simțindu-se deodată plictisit, și-a găsit fulgarinul și și-a croit drum până afară, în stradă.

Era furios pe sine: de neimaginat, să sacrifice de dragul acestui divertisment oribil steaua fixă a întâlnirii nocturne cu Zina! Dorința de-a o vedea imediat îl chinuia cu imposibilitatea sa paradoxală: dacă ea n-ar fi dormit la șase metri de capul patului său, accesul la ea ar fi fost mult mai ușor. Un tren s-a lungit peste viaduct: căscatul început de o femeie la fereastra luminată a primului vagon a fost încheiat de o altă femeie – din ultimul. Feodor Konstantinovici s-a îndreptat cu pași mari spre stația de tramvai, pe o stradă sonoră, de-un negru uleios. Firma luminoasă a unui music-hall urca pe treptele literelor amplasate vertical, acestea se stingeau toate deodată și lumina se cățăra iarăși: ce cuvânt babilonian se întindea catre cer?... un nume compus dintr-un trilion de nuanțe: diamantdelunălilithlilafoculeiviolentviolet și tot așa – și câte altele! Oare să încerce s-o sune? Nu avea decât un bănuț în buzunar și trebuia să decidă: să sune însemna că, orice-ar fi, nu mai putea apoi să ia tramvaiul, dar să sune degeaba, adică să nu răspundă chiar Zina (codul nu îi permitea să o cheme prin mama ei), și apoi să se întoarcă pe jos ar fi fost un pic prea chinuitor. O să risc. A intrat într-o berărie, a sunat și totul s-a sfârșit într-o clipită, căci a nimerit la un număr greșit, chiar acel număr pe care rusul anonim încerca mereu să-l formeze, nimerind mereu la Șciogoleví. Așa, deci – va trebui s-o ia la *picior*, cum ar zice Boris Ivanovici.

La colțul următor, apropierea lui a declanșat automat mecanismul ca de jucărie al prostituatelor care patrulau mereu pe-acolo. Una dintre ele chiar a încercat să pară că e doar cineva care zăbovește lângă vitrina unui magazin și era trist dacă te gândeai că ea cunoștea toate acele corsete roz de pe manechinele aurii pe de rost, pe de rost... „Drăguțule", a zis alta cu un zâmbet întrebător. Noaptea era caldă, cu puzderie de stele Mergea cu pas iute și își simțea capul descoperit cuprins de amețeală de la aerul narcotic al nopții – iar mai departe, când a trecut pe lângă grădini, au plutit către el fantome de liliac, bezna frunzișului și minunate miresme nude ce se răspândeau pe peluze.

Se încinsese, iar fruntea îi ardea atunci când, în sfârșit, închizând ușa cu un clic ușor în urma lui, s-a pomenit în holul întunecat. Sticla opacă din partea de sus a ușii Zinei semăna cu o mare strălucitoare: pesemne că citește în pat, s-a gândit el, dar în timp ce stătea și se uita la această sticlă misterioasă, ea a tușit, s-a foit, iar lumina s-a stins. Ce chin absurd. Intră, în... Cine ar afla? Oamenii ca mama și tatăl ei vitreg dorm somnul acela insensibil și total al țăranilor. Scrupulozitatea Zinei: n-ar deschide sub nici o formă la bătaia ușoară cu unghia unui deget Dar știe că stau în holul întunecat și mă sufoc. Această cameră interzisă devenise în timpul ultimelor luni o boală, o povară, o parte din el, însă una umflată și sigilată: pneumotoraxul nopții

A mai stat încă o clipă – apoi s-a furișat pe vârfuri în camera lui. Una peste alta, emoții franțuzești. Fama Mour Dormi, dormi - povara primăverii este absolut lipsită de talent. Să te ții în mână: un joc de cuvinte monastic. Și apoi? Ce așteptăm, mai exact? În tot cazul, o soție mai bună n-o să găsesc. Dar am eu nevoie de o soție? „Pune lira aia deoparte, că n-am loc să mă mișc..." Nu, de la ea n-o să aud niciodată așa ceva – asta-i chestia.

Iar peste câteva zile, într-un mod simplu și într-un fel chiar stupid, s-a ivit soluția la o problemă care părușe așa de complexă, încât nu puteai să nu te întrebi dacă nu exista o greșeală în construcția sa. Lui Boris Ivanovici, ale cărui afaceri în ultimii ani merseseră din ce în ce mai prost, o

firmă berlineză i-a oferit în cel mai neașteptat mod o funcție de reprezentant la Copenhaga. În două luni, până pe 1 iulie, trebuia să se mute acolo pentru cel puțin un an și probabil pentru totdeauna dacă totul mergea bine. Marianna Nikolavna, care din cine știe ce motiv iubea Berlinul (locuri familiare, instalații sanitare excelente – deși ea însăși era murdară), s-a întristat la ideea plecării, însă – când s-a gândit la viața cu îmbunătățiri care o aștepta – mâhnirea i s-a risipit. Astfel, s-a hotărât ca din iulie Zina să rămână singură la Berlin, continuând să lucreze pentru Traum, până când Șciogolev „îi găsește și ei un serviciu" în Copenhaga, unde Zina avea să se ducă „la prima strigare" (i.e., așa credeau Șciogolevii Zina decisese ceva complet, complet diferit). Rămânea de pus la punct chestiunea apartamentului. Șciogolevii nu voiau să-l vândă, așa că au început să caute pe cineva căruia să i-l închirieze. Au găsit pe cineva. Un neamț tânăr, cu un mare viitor comercial, însoțit de logodnica lui – o fată simplă, nemachiată, de-o robustețe domestică, în pardesiu verde –, a inspectat apartamentul – sufragerie, dormitor, bucătărie, Feodor în pat – și a fost mulțumit. Însă el avea să ia apartamentul numai din august, așa că vreme de o lună după plecarea Șciogolevilor, Zina și chiriașul puteau să mai rămână acolo. Numărau zilele: cincizeci, patruzeci și nouă, treizeci, douăzeci și cinci – fiecare din aceste numere avea propriul chip: un stup, o coțofană într-un copac, silueta unui cavaler, un tânăr. Din primăvară, întâlnirile de seara trecuseră de țărmurile străzii lor inițiale (felinar, tei, gard), iar acum hoinărelile lor neobosite îi purtau, în cercuri tot mai largi, spre colțurile îndepărtate și mereu noi ale orașului. Acum era un pod peste un canal, pe urmă o tufă cățărată pe un spalier într-un parc, dincolo de care treceau în goană luminile, pe urmă o stradă nepavată între pârloage încețoșate unde stăteau furgonete întunecate, pe urmă niște arcade ciudate, care erau imposibil de găsit în timpul zilei. Schimbarea de obiceiuri de dinainte de migrație, entuziasm; o durere languroasă în umeri.

Ziarele diagnosticau vara încă tânără ca fiind excepțional de fierbinte și într-adevăr exista o lungă linie punctată de

zile frumoase, întreruptă din când în când de interjecţia unei furtuni. Dimineaţa, când Zina se moleşea de la fierbinţeala duhnitoare din birou (subsuorile transpirate ale sacoului lui Hamekke erau mai mult decât suficiente... dar cum rămâne cu gâturile dactilografelor topindu-se precum ceara, cum rămâne cu negreala lipicioasă a indigoului?), Feodor mergea să-şi petreacă întreaga zi în Grunewald, abandonându-şi lecţiile şi încercând să nu se gândească la plata de mult datorată pentru cameră. Înainte nu se trezise niciodată la şapte, ar fi părut ceva monstruos – însă în noua lumină a vieţii (în care se amestecau cumva pârguirea darului său, premoniţia noilor munci şi apropierea fericirii depline cu Zina), resimţea o plăcere imediată din viteza şi uşurătatea acestor treziri matinale, din acea izbucnire a mişcării, din simplitatea ideală a îmbrăcării în trei secunde: cămaşă, pantaloni şi tenişi pe piciorul gol – după care lua un pled sub braţ, cu costumul de înot înfăşurat în el, în hol îşi vâra în buzunare din mers o portocală şi un sendviş şi deja cobora în fugă scările.

Un preş îndoit ţinea uşa larg deschisă, în timp ce portarul bătea energic praful dintr-altul, plesnindu-l de trunchiul unui tei nevinovat: ce-am făcut ca să merit una ca asta? Asfaltul încă era în umbra bleumarin a caselor. Pe trotuar străluceau primele excremente, proaspete, ale unui câine. Un dric negru, care ieri stătuse în faţa unui atelier de reparaţii, a trecut cu grijă de o barieră şi a cotit pe strada pustie, iar înăuntrul său, dincolo de geam, printre trandafiri albi artificiali, în loc de sicriu, era culcată o bicicletă: a cui? de ce? Lăptăria era deja deschisă, dar tutungiul leneş încă mai dormea. Soarele juca pe diferite obiecte de pe partea dreaptă a străzii, ca o coţofană alegând lucruşoarele minuscule care străluceau; în capăt, unde strada era traversată de defileul larg al unei căi ferate, a apărut deodată din dreapta podului norul unei locomotive cu aburi, s-a dezintegrat printre coastele de fier ale acestuia, apoi s-a ivit iarăşi alb, de cealaltă parte, şi s-a risipit în şuvoaie ondulate printre golurile dintre copaci. Traversând podul după aceea, Feodor s-a bucurat, ca de obicei, de minunata poezie a malurilor căii ferate, de natura

lor generoasă şi diversificată: puzderie de salcâmi şi sălcii, ierburi sălbatice, albine, fluturi – toate acestea trăiau în izolare şi nepăsare, în vecinătatea aspră a prafului de cărbune ce strălucea dedesubt, între cele cinci fire de căi ferate şi într-o binecuvântată înstrăinare de culisele oraşului de deasupra, de zidurile cojite ale caselor vechi care îşi prăjeau spinările tatuate în soarele dimineţii. Dincolo de pod, lângă micul parc public, după ce terminaseră de verificat un automat de timbre şi venindu-le deodată chef de joacă, doi lucrători poştali mai în vârstă se furişau pe după o iasomie, unul în spatele celuilalt, unul imitând gesturile celuilalt, către un al treilea – care, cu ochii închişi, se relaxa un pic pe o bancă, cum se cuvine, înainte să-şi înceapă ziua de muncă – pentru a-l gâdila pe la nas cu o floare. Unde să pun toate darurile astea cu care mă răsplăteşte dimineaţa de vară – pe mine şi numai pe mine? Să le păstrez pentru cărţile viitoare? Să le folosesc pe loc pentru un ghid practic: *Cum să fii fericit?*. Sau să merg şi mai adânc, la baza lucrurilor: să înţeleg ce se ascunde dincolo de toate acestea, dincolo de jocul, de licărul, de desimea fardată în verde ale frunzişului? Fiindcă există ceva cu adevărat, există ceva! Şi ai vrea să mulţumeşti, dar nu ai cui. Lista donaţiilor deja făcute: 10.000 de zile – de la Persoană Necunoscută.

A mers mai departe, pe lângă grilajele de fier, pe lângă grădinile adânci ale vilelor bancherilor, cu umbrele lor de grotă, cu merişor, iederă şi peluze perlate de la udat – iar acolo, printre ulmi şi tei, îşi făcuseră apariţia deja primii pini, trimişi mult înainte de pădurile de pin din Grünewald (sau, dimpotrivă: codaşii regimentului?). Fluierând zgomotos şi înălţându-se (la deal) pe pedalele tricicletei, a trecut un băiat de prăvălie care livra pâine; o stropitoare se târa încet, cu un sâsâit umed – o balenă pe roţi irigând cu generozitate asfaltul. Cineva cu o servietă a trântit poarta vopsită în roşu aprins de la o grădină şi a pornit spre un birou necunoscut. Mergând pe urmele sale, Feodor a ieşit în bulevard (acelaşi Hohenzollerndamm la al cărui început l-au incinerat pe bietul Aleksandr Iakovlevici), iar acolo, cu încuietoarea scânteind, servieta a fugit după un tramvai. Acum nu mai

era mult până la pădure, așa că a iuțit pasul, simțind deja masca fierbinte a soarelui pe chipul înălțat. Țărușii unui gard au defilat iute, împestrițându-i vederea. Pe pârloaga pustie de ieri se construia o mică vilă și, fiindcă cerul privea înăuntru prin găurile viitoarelor ferestre, iar scaieții și lumina soarelui profitaseră de lentoarea lucrării pentru a se instala confortabil între zidurile albe nefinisate, acestea adoptaseră postura gânditoare a ruinelor, precum cuvântul „cândva", care slujește și trecutul, și viitorul. O fată cu o sticlă de lapte venea spre Feodor; semăna întru câtva cu Zina – sau, mai degrabă, conținea o particulă din acea fascinație, specială și vagă în același timp, pe care o vedea în multe fete, dar cu o deosebită plenitudine în Zina, așa încât toate posedau o misterioasă înrudire cu Zina, de care știa numai el, deși era absolut incapabil să formuleze indiciile acestei înrudiri (în lipsa acestora, femeile îi provocau un dezgust dureros) – iar acum, în timp ce se întorcea ca să o privească și i-a surprins silueta de mult familiară, aurie, fugitivă, risipindu-se imediat pentru totdeauna, a simțit o clipă impactul unei dorințe zadarnice, ale cărei șarm și savoare stăteau în faptul că era nepotolită. Ah, demon răsuflat al fiorilor ieftini, nu mă tenta cu sloganul „genul meu". Nu-i asta, nu-i asta, ci ceva dincolo de asta. Definiția este întotdeauna finită, însă eu mă întind neîncetat după depărtări, am căutat dincolo de baricade (ale cuvintelor, ale sensurilor, ale lumii) infinitul, acolo unde se întâlnesc toate, toate liniile.

La capătul bulevardului s-a ivit marginea verde a pădurii de pin, cu porticul strident al pavilionului recent construit (în al cărui atrium se putea găsi o varietate de toalete – de bărbați, de femei și de copii), prin care trebuia să treci – conform schemei localului Le Nôtre – ca să intri mai întâi într-o grădină cu roci nou amenajată, cu floră alpină de-a lungul unor poteci geometrice, care serveau – tot conform aceleiași scheme – ca un prag plăcut către pădure. Feodor însă a luat-o la stânga, evitând pragul: așa era mai aproape. Marginea încă sălbatică a pădurii de pin se întindea la nesfârșit de-a lungul unui bulevard pentru automobile, dar

următorul pas al edililor era inevitabil: să îngrădească toată această parte liberă cu balustrade infinite, astfel încât porticul să devină intrarea de *nevoie* (în cel mai literal, elementar sens). Am construit chestia asta ornamentală pentru voi, dar n-ați fost atrași; așa că acum, vă rugăm: este ornamental și regimental. Dar (iarăși cu un salt mental înapoi: F3-G1 n-ar fi putut să fie cu mult mai bine în vremurile când această pădure – acum retrasă, acum înghesuită în jurul lacului (și asemenea nouă, în propria noastră distanțare de strămoșii noștri părăși, păstrând numai o vegetație marginală) – se întindea cândva tocmai până în inima orașului de astăzi și o gălăgioasă șleahtă princiară galopa prin pustietățile sale cu corni, câini și hăitași.

Pădurea, așa cum am descoperit-o eu, era încă vie, bogată, plină de păsări. Puteai întâlni granguri, porumbei și gaițe; trecea în zbor un corb, cu aripile gâfâind: *cșu, cșu, cșu*; o ciocănitoare cu cap roșu răpăia într-un trunchi de pin – iar uneori, bănuiesc, își imita vocal propriul răpăit, moment în care îi ieșea deosebit de puternic și convingător (spre beneficiul femelei); căci nu există în natură nimic mai fermecător de divin decât înșelăciunile ei ingenioase, răsărind în cele mai neașteptate locuri: astfel, o lăcustă de pădure (pornindu-și micuțul motor, dar nefiind vreodată capabilă să-l facă să meargă: *țig-țig-țig*... și se oprește), după ce a sărit și a aterizat, își rearanjează imediat poziția trupului în așa fel încât să își alinieze direcția dungilor negre cu cele ale acelor căzute (sau cu ale umbrelor lor!). Dar atenție: îmi place să-mi amintesc ce scria tatăl meu: „Atunci când observăm îndeaproape – nu contează cât de îndeaproape – evenimentele din natură, trebuie, chiar în procesul de observație, să ne ferim să ne lăsăm rațiunea – acel dragoman locvace care o ia mereu înainte – să ne sufle explicații care încep să influențeze imperceptibil tocmai procesul de observație și să îl distorsioneze: astfel, umbra instrumentului cade pe adevăr".

Dă-mi mâna, cititorule, și hai să intrăm împreună în pădure. Privește: mai întâi – aceste luminișuri cu tufe de ciulini, urzici sau pufuliță, prin care vei găsi tot felul de gunoaie· uneori chiar și o saltea ponosită, cu arcuri ruginite,

[illegible] nu o tr[illegible] cu dispreț! Iată un de[illegible] [illegible] brazi mici, unde am descoperit cândva o [illegible] săpată cu grijă, înainte de moartea [illegible], de făptura [illegible] zace înăuntru, un câine tanar, cu bot alungit [illegible] din lup, ghemuit într-o curbă minunat de [illegible] cu la[illegible] împreunate. Iar acum vin deluşoare [illegible] terpe, fără [illegible] [illegible]ție, doar cu un covor de ace maronii sub pinii [illegible], [illegible] care se află întins un hamac umplut de trupul nepreten[illegible] al cuiva – şi mai este aici scheletul de sârmă al unei [illegible] aruncate, zăcând pe pământ. Mai departe avem o pârloag[illegible] împrejmuită de salcâmi – iar acolo, pe nisipul gri, fierbinte şi lipicios stă o femeie în lenjerie, cu groaznicele picioare dezgolite depărtate şi carpeşte un ciorap, în timp ce alături merge de-a buşilea un copil cu fundul negru de ţărană. De aici încă mai poţi vedea magistrala şi licărul radiatoarelor automobilelor care trec plutind – dar nu trebuie decât să pătrunzi un pic mai departe şi pădurea se reafirmă: pinii devin mai nobili, muşchiul trosneşte sub tălpi, iar aici doarme invariabil vreun vagabond, cu un ziar acoperindu-i faţa: filosoful preferă muşchiul în locul trandafirilor. Acesta este locul exact unde ieri a căzut un avion de dimensiuni mici: cineva care îşi ducea iubita la o plimbare de dimineaţă prin văzduh a devenit mult prea exuberant, a pierdut controlul manşei şi a plonjat cu un scrâşnet şi un trosnet direct în pini. Eu, din nefericire, am ajuns prea târziu: avuseseră timp să înlăture epava, iar doi poliţişti călare se îndreptau la pas către şosea – dar încă se mai putea vedea urma unei morţi neînfricate pe sub pini, dintre care unul fusese ras din vârf până jos de o aripă, iar arhitectul Stockschmeisser, care îşi plimba câinele, îi explica unei bone cu un copil ce se întâmplase; peste câteva zile însă, toate urmele dispăruseră (mai era doar rana galbenă pe pin) şi deja, într-o deplină ignoranţă, un bătran şi bătrâna lui, stând faţă în faţă – ea în corset şi el în izmene – făceau exerciţii de gimnastică simple în chiar acel loc.

Mai departe se făcea foarte drăguţ: pinii îşi întraseră în drepturi, iar între trunchiurile lor rozalii, solzoase, frunzişul penat al scoruşilor scunzi şi verdeaţa viguroasă a stejarilor

întrerupeau zebra solară din pădurea de pin, transformând-o într-un model cu picăţele animat. Dacă priveai de jos în desişul unui stejar, suprapunerea frunzelor umbrite şi iluminate, de un verde închis şi de un smaraldiu aprins, părea să fie un traforaj cu marginile vălurite împreunate, iar pe aceste frunze, ba lăsând soarele să-i mângâie mătasea de un galben brun, ba închizându-şi strâns aripile, se aşezase un fluture aripi-zimţate[1] cu o paranteză albă pe partea interioară închisă la culoare şi pestriţă; decolând brusc, a aterizat pe pieptul meu gol, atras de sudoarea umană. Şi mai sus de faţa mea înălţată, vârfurile şi trunchiurile pinilor participau la un schimb complex de umbre şi frunzişul lor îmi amintea de algele care se leagănă într-o apă transparentă. Iar dacă îmi lăsam capul pe spate şi mai mult, aşa încât iarba dindărăt (de-un verde ireal, primitiv, din acest punct de vedere răsturnat) să pară că ar creşte în jos, înspre lumina goală, transparentă, atunci simţeam ceva similar cu ceea ce pesemne că frapează un om care a zburat pe altă planetă (cu o gravitaţie diferită, o densitate diferită şi un accent diferit pe simţuri) – mai ales atunci când trecea cu susul în jos o familie ieşită la plimbare, fiecare pas devenind un salt straniu, elastic, iar o minge aruncată în sus părea să cadă – din ce în ce mai încet – într-un abis ameţitor.

Dacă înaintai şi mai mult – nu spre stânga, unde pădurea de pin se întindea la nesfârşit, şi nu spre dreapta, unde era întreruptă de un crâng de mesteceni, mirosind proaspăt şi copilăreşte a Rusia –, pădurea se rărea iarăşi, îşi pierdea vegetaţia scundă şi se dispersa în josul unor pante nisipoase la baza cărora răsărea lacul întins, în coloane de lumină. Soarele lumina schimbător malul opus, iar la ivirea unui nor, aerul însuşi părea să se închidă, ca un uriaş ochi albastru, şi apoi se deschidea din nou, încet, un mal rămânând întotdeauna în urma celuilalt în procesul treptat de stingere şi iluminare. Pe cealaltă parte practic nu exista o margine de

1. *Polygonia satyrus*, cunoscut şi ca *Satyr comma*, având pe dosul aripilor de culoare întunecată un mic semn alb, ce seamănă cu o paranteză sau cu o virgulă.

nisip, iar copacii coborau până la stufărișul des, în timp ce mai sus puteai vedea pante încinse și uscate năpădite de trifoi, măcriș și laptele-cucului și mărginite de verdele bogat, închis, al stejarilor și fagilor, care coborau tremurând mai jos, către văgăunile umede de dedesubt, în una dintre care se împușcase Iașa Cernîșevski.

Atunci când intram, dimineața, în această lume a pădurii, a cărei imagine o înălțasem de fapt prin propriile mele eforturi deasupra nivelului acelor prozaice impresii de duminică (coș de gunoi pentru hârtii, o mulțime de oameni la picnic) din care era alcătuită concepția berlinezilor despre „Grunewald"; atunci când vara, în fierbinții zile din timpul săptămânii, mergeam până în capătul său sudic, în adâncurile sale, în tainice locuri sălbatice, simțeam atâta încântare, de parcă acesta ar fi fost un paradis străvechi la numai trei kilometri de Agamemnonstrasse. Ajungând la un colțișor preferat de-al meu, care combina în mod magic curgerea liberă a luminii soarelui cu protecția unui tufăriș, mă dezbrăcam imediat în pielea goală și mă întindeam pe spate pe pătură, punându-mi inutilul costum de baie sub cap. Grație bronzului care îmi acoperea întregul corp (așa încât numai călcâiele, palmele și razele de riduri din jurul ochilor își păstrau nuanța naturală), mă simțeam ca un atlet, un Tarzan, un Adam, orice dorești, dar nu un orășean dezbrăcat. Stânjeneala care însoțește de obicei nuditatea are la bază faptul că suntem conștienți de albeața noastră lipsită de apărare, care a pierdut de mult orice legătură cu culorile lumii noastre înconjurătoare și, din acest motiv, se află într-o dizarmonie artificială cu aceasta. Însă impactul soarelui repară acest neajuns, ne face egali cu natura în drepturile noastre de-a fi goi, iar trupul de bronz nu mai simte rușinea. Toate acestea sună ca dintr-o broșură pentru nudiști – dar adevărul propriu al cuiva nu este de condamnat dacă coincide cu adevărul pe care l-a împrumutat vreun biet individ.

Soarele era copleșitor. Soarele mă lingea peste tot cu limba lui mare, fină. Simțeam că deveneam treptat transparent, că eram pătruns de limbile de foc, că existam numai cât vreme existau ele. Așa cum este tradusă o carte într-un

idiom exotic, tot aşa eram eu tradus în soare. Feodor Godunov-Cerdînţev cel sfrijit, rece, hibernal era acum aşa de departe de mine de parcă l-aş fi exilat în provincia Iakuţia. Era o palidă copie a mea, în timp ce acest Feodor estival era duplicatul său mărit, din bronz. Eul meu personal, cel care scria cărţi, cel care iubea cuvintele, culorile, artificiile mentale, Rusia, ciocolata şi pe Zina – se dezintegrase cumva şi se dizolvase; după ce devenise transparent din cauza intensităţii luminii, acum era asimilat de licărul pădurii văratice, cu acele de pin satinate şi frunzele de-un verde paradiziac, cu furnicile gonind peste lâna transfigurată, în nuanţe extraordinar de vii, a pledului, cu păsările, mirosurile, şoaptele fierbinţi ale urzicilor şi mireasma de spermă a ierbii încinse, cu cerul albastru pe care zumzăia un avion zburând la mare înălţime, ce părea acoperit de o peliculă de praf albastru, esenţa albastră a bolţii cereşti: avionul era albăstriu, aşa cum un peşte este ud în apă.

În felul acela te poţi dizolva total. Feodor s-a ridicat şi s-a aşezat în fund. Un firicel de sudoare i s-a scurs în josul pieptului proaspăt ras şi a căzut în rezervorul buricului. Burta lui plată avea un luciu maroniu şi sidefiu. Printre cârlionţii negri, lucioşi, ai părului pubian, se căţăra nervoasă o furnică rătăcită. Fluierele picioarelor îi luceau, netede. Între degetele de la picioare îi rămăseseră ace de pin. Şi-a şters cu costumul de baie capul cu păr tuns scurt, ceafa asudată şi gâtul. O veveriţă cu spinarea arcuită a traversat pajiştea ţopăind de la un copac la altul, cu un traseu sinuos şi aproape neîndemânatic. Stejărişul, tufele de soc, trunchiurile de pin – toate erau pătate orbitor şi, fără a murdări absolut deloc chipul zilei de vară, un norişor şi-a croit drum încet prin faţa soarelui.

S-a ridicat în picioare, a făcut un pas – şi imediat pe umărul lui s-a sprijinit mâna fără greutate a unei umbre de frunză; aceasta a alunecat în jos la următorul pas. Feodor a consultat poziţia soarelui şi şi-a tras pledul cam cu un metru mai într-o parte, ca să nu năvălească peste el umbrele frunzelor. Era o fericire uluitoare să umbli aşa gol – îi plăcea mai cu seamă libertatea din zona şalelor. A mers printre

tufe, ascultând vibrația insectelor și foșnetul păsărilor. O pitulice s-a furișat ca un șoarece prin frunzișul unui vlăstar de stejar; o viespe de nisip a trecut într-un zbor jos, purtând o omidă amorțită. Veverița pe care tocmai o văzuse s-a cățărat pe scoarța unui copac cu un sunet spasmodic, ca un scrijelit. Undeva în preajmă au răsunat voci de fete, iar el s-a oprit sub un model de umbre care i-a rămas neclintit de-a lungul brațului, însă palpita ritmic pe partea stângă, între coaste. Un fluturaș auriu, bondoc, înzestrat cu două virgule negre, a aterizat pe o frunză de stejar, ținându-și înclinate aripile pe jumătate deschise, și deodată s-a lansat ca o muscă aurie. Așa cum se întâmpla adesea în asemenea zile prin pădure, mai ales atunci când zărea fluturi cunoscuți, Feodor și-a imaginat izolarea tatălui său prin alte păduri – gigantice, infinit de îndepărtate, în comparație cu care aceasta nu era decât un tufăriș, un ciot, gunoi. Și totuși simțea ceva înrudit cu acea libertate asiatică larg desfășurată pe hărți, cu spiritul peregrinărilor tatălui său – iar aici era cel mai dificil de crezut că, în ciuda libertății, în ciuda vegetației și a umbrei fericite, întunecate și pătrunse de lumina soarelui, tatăl lui era totuși mort.

Vocile au răsunat mai aproape, iar apoi s-au îndepărtat. Un tăun care i se așezase neobservat pe coapsă a reușit să-l împungă cu trompa sa boantă. Mușchiul, iarba, nisipul, toate comunicau în felul lor cu tălpile lui goale și, tot fiecare în felul său, soarele și umbra îi mângâiau mătasea încinsă a trupului. Simțurile, ascuțite de căldura dezlănțuită, erau tentate de posibilitatea întâlnirilor silvane, a răpirilor mitice. *Le sanglot dont j'étais encore ivre* [1] Și-ar fi dat un an din viață, chiar și un an bisect, ca să fie și Zina aici – sau oricare fată din corpul ei de balet.

S-a întins iarăși pe spate, apoi s-a ridicat din nou, cu inima bubuindu-i, a ascultat zgomotele perfide, vagi, vag promițătoare; apoi, trăgându-și pe el numai șortul de baie

1. „Suspinu-mi care mă mai îmbată încă" – vers din poemul „După-amiaza unui faun" de Stephane Mallarmé, în volumul *Albumi de versuri*, trad. de Șerban Foarță, Editura Art, București, 2010, p. 127 (în fr., în orig.).

şi ascunzând pledul şi hainele sub un tufiş, a pornit să hoinărească prin pădure, în jurul lacului.

Ici şi colo, mai rare în zilele din timpul săptămânii, puteau fi văzute corpuri mai mult sau mai puţin portocalii. Evita să se uite atent, de teamă să nu ajungă de la Pan la Polichinelle. Dar uneori, lângă un ghiozdan de şcoală şi alături de bicicleta strălucitoare sprijinită de trunchiul unui copac, se tolănea o nimfă singuratică, cu picioarele dezgolite până unde se-mpreună şi dulci ochiului precum velurul şi cu umerii aruncaţi pe spate, cu părul de la subsuori strălucind în soare; săgeata ispitei abia apucase să şuiere şi să-l străpungă înainte să remarce, la mică distanţă, în trei puncte echidistante, formând un triunghi magic (în jurul premiului cui?) şi străini unul de altul, trei vânători neclintiţi, vizibili printre trunchiurile de copaci: doi tipi tineri (unul întins cu faţa în jos, celălalt pe o parte) şi un bărbat mai în vârstă, fără haină, cu brasarde la mânecile cămăşii, aşezat greoi pe iarbă, nemişcat şi etern, cu o privire tristă, dar răbdătoare; iar aceste trei perechi de ochi care ţinteau acelaşi punct păreau că aveau să sfredelească, cu ajutorul soarelui, o gaură în costumul negru de baie al bietei micuţe nemţoaice care nu şi-a ridicat deloc pleoapele unse cu alifie.

A coborât spre malul nisipos al lacului, iar aici, în zumzetul vocilor, ţesătura magică pe care o urzise cu atâta grijă s-a destrămat de tot şi a văzut scârbit corpurile şifonate, contorsionate, deformate de vânturile din nord-est ale vieţii, mai mult sau mai puţin dezbrăcate sau mai mult sau mai puţin îmbrăcate – acestea din urmă erau cele mai cumplite –, ale înotătorilor (mic-burghezi, şomeri) foindu-se pe nisipul de-un gri murdar. În punctul în care şoseaua trecea de-a lungul buzei înguste a lacului, aceasta era îngrădită de pari care susţineau nişte resturi de cabluri lăsate, cu aspect chinuit, iar locul de lângă aceşti pari era foarte apreciat de obişnuiţii plajei – în parte fiindcă pantalonii puteau fi agăţaţi convenabil pe aceştia, de bretele (în timp ce lenjeria de corp era aşezată pe urzici prăfuite), şi în parte din cauza vagii senzaţii de siguranţă de-a avea un gard în spate.

Picioare cenuşii de bărbaţi bătrani, acoperite de excrescenţe şi vene umflate; picioare cu platfus, crustele maronii ale bătăturilor; burdihane roz, porcine; adolescenţi umezi, palizi, tremurând, cu voci răguşite; globurile sanilor; posterioare voluminoase; coapse fleşcăite; varice albăstrii; piele de găină; omoplaţii cu coşuri ale fetelor crăcănate, gâturile vânjoase şi fesele huliganilor musculoşi, pustietatea lipsită de orice speranţă şi credinţă a feţelor satisfăcute, zbenguielile, hohotele de râs, împroşcatul şălăgios – toate acestea alcătuiau apoteoza acelei renumite bune dispoziţii germane, care se poate transforma atât de uşor, în orice clipă, într-un huiduit frenetic. Şi pe deasupra tuturor acestora, mai ales duminica, atunci când era cea mai infectă înghesuială, domnea un miros de neuitat, mirosul de ţărână, de sudoare, de nămol acvatic, de lenjerie murdară, de sărăcie scoasă la aerisit şi pusă la uscat, mirosul sufletelor uscate, afumate şi puse în oală, doi bani bucata. Însă lacul in sine, cu pâlcuri de copaci de-un verde viu pe partea cealaltă şi un siaj unduitor al soarelui în mijloc, se comporta cu demnitate.

După ce şi-a ales un golfuleţ doar al lui printre trestii, Feodor a intrat in apă. Opacitatea ei caldă l-a învăluit, scantei de soare îi dansau înaintea ochilor. A înotat multă vreme, jumătate de oră, cinci ore, douăzeci de ore, o săptămână, încă una. În cele din urmă, pe 28 iunie, pe la ora trei după-amiaza, a ieşit din apă, pe celălalt mal.

După ce şi-a croit drum prin spanacul de la marginea lacului, s-a pomenit deodată într-un crâng, iar de acolo s-a cătărat pe o pantă încinsă, unde s-a uscat repede la soare. În dreapta era o viroagă napădită de stejăriş şi rugi de mur. Iar astăzi, întocmai ca de fiecare dată când venea aici, Feodor a coborât în acea groapă care îl atrăgea mereu, de parcă ar fi fost într-un fel vinovat de moartea tânărului necunoscut care se împuşcase aici – exact aici. S-a gândit că şi Aleksandra Iakovlevna obişnuia să vină aici, răscolind cu tenacitate tufele cu mâinile ei mititele înmănuşate în negru... Pe atunci el n-o cunoscuse şi nu putuse sa vadă asta – dar din povestirile ei despre nenumaratele pelerinaje, simţea că exact aşa fusese: căutarea după ceva, foşnetul

frunzelor, umbrela împungând, ochii strălucitori, buzele tremurând de suspine. Şi-a amintit cum o întâlnise astă-primăvară – pentru ultima oară –, după moartea soţului ei, şi senzaţia stranie care l-a copleşit când s-a uitat la faţa ei plecată, cu îneruntarea sa nepământeană, de parcă n-ar fi văzut-o cu adevărat niciodată înainte, iar acum distingea pe chipul ei asemănarea cu răposatul soţ, a cărui moarte era exprimată pe acesta prin intermediul unei înrudiri de sânge funebre, până acum ascunse. Peste o zi ea a plecat la nişte rude din Riga şi deja chipul ei, poveştile despre fiu, serile literare de la ea acasă şi boala mintală a lui Aleksandr Iakovlevici – toate acestea îşi făcuseră veacul – se înfăşuraseră de capul lor şi ajunseseră la un capăt, ca un pachet de viaţă legat în cruciş, ce va fi păstrat multă vreme, dar nu va mai fi dezlegat niciodată de mâinile noastre, care sunt leneşe, care tergiversează, care sunt nerecunoscătoare. A fost cuprins de o dorinţă alarmantă de a nu-l lăsa să se închidă şi să se piardă într-un colţ al debaralei sufletului său, o dorinţă de-a aplica toate aceste lucruri lui însuşi, eternităţii lui, adevărului lui, aşa încât să îi dea posibilitatea de a înmuguri într-un mod nou. Există un mod – singurul mod.

A urcat încă o pantă, iar acolo, în vârf, pe o cărare care începea să coboare din nou, stând pe o bancă sub un stejar şi trasând încet şi gânditor urme cu bastonul în nisip, era un bărbat tânăr, cu umerii lăsaţi, în costum negru. Ce cald trebuie să-i fie, s-a gândit Feodor, care era dezbrăcat. Cel aşezat a ridicat privirea... Soarele i-a întors şi i-a înălţat uşor faţa, cu gestul delicat al unui fotograf, o faţă din care se scursese tot sângele, cu nişte ochi depărtaţi, cenuşii, miopi. Între colţurile gulerului său apretat (genul acela numit cândva în Rusia „desfătarea câinelui"), scânteia un buton deasupra nodului slăbit al cravatei.

— Ce ars sunteţi, a zis Konceiev, sigur nu vă face bine. Şi unde, mă rog, vă sunt hainele?

— Acolo, a zis Feodor, pe partea cealaltă, în pădure

— Vi le-ar putea fura cineva, a remarcat Konceiev. Nu degeaba există proverbul: Rusnacu-i mână largă, prusacu-i mână lungă.

Feodor s-a așezat și a zis:

— Nu există un asemenea proverb. Apropo, știți unde ne aflăm? Dincolo de tufele acelea de mure, jos, e locul unde s-a împușcat fiul lui Cernîșevski, poetul.

— Ah, acolo s-a întâmplat? a zis Koncheiev fără să arate vreun interes deosebit. Știți, Olga lui s-a măritat de curând cu un blănar și a plecat în Statele Unite. Nu-i tocmai lăncierul cu care s-a măritat Olga lui Pușkin și totuși...

— Nu vă e cald? a întrebat Feodor.

— Absolut deloc. Am pieptul șubred și mi-e mereu frig. Dar bineînțeles că atunci când stai lângă un om dezbrăcat devii conștient, la modul fizic, că există producători de haine bărbătești, iar corpul se simte ca un orb. Pe de altă parte, mi se pare că, într-o asemenea stare, complet despuiat, trebuie să vă fie absolut imposibilă orice activitate mentală.

— Aveți dreptate, a zis Feodor zâmbind larg. Senzația este că trăiești mai superficial - la suprafața propriei tale piei...

— Așa e. Nu te mai preocupă decât să-ți supraveghezi corpul și să urmărești soarele. Dar gândului îi plac draperiile și camerele obscure. Lumina soarelui este bună în măsura în care accentuează valoarea umbrei. O pușcărie fără gardieni și o grădină fără grădinar – acesta este, cred eu, aranjamentul ideal. Spuneți-mi, ați citit ce am spus despre cartea dumneavoastră?

— Da, a răspuns Feodor, urmărind un cotar mic care verifica numărul de centimetri dintre cei doi scriitori. Chiar am citit. Mai întâi am vrut să vă scriu o scrisoare de mulțumire – știți, cu o aluzie emoționantă că ar fi nemeritat și așa mai departe –, dar apoi m-am gândit că asta ar fi făcut să pătrundă un intolerabil miros uman în domeniul liberei opinii. Și, în plus – dacă am produs o carte bună, ar trebui să îmi mulțumesc mie, nu dumneavoastră, exact așa cum dumneavoastră trebuie să vă mulțumiți dumneavoastră, nu mie, pentru că ați înțeles ceea ce era bun - nu-i așa? Dacă începem să ne facem plecăciuni, atunci, de îndată ce unul dintre noi se oprește, celălalt se va simți rănit și se va departa cu fundu-n sus.

— Nu mă aşteptam la truisme din partea dumneavoastră, a zis Konceiev zâmbind. Da, toate astea sunt adevărate. O dată, o singură dată în viaţa mea, am mulţumit unui critic, iar el a răspuns: „Păi, de fapt, chiar mi-a plăcut cartea dumneavoastră!" şi acel „chiar" m-a trezit pentru totdeauna. Apropo, nu am spus tot ce-aş fi putut spune despre dumneavoastră... Aţi fost muştruluit aşa de tare pentru defecte inexistente, încât n-am vrut să mai insist şi eu pe acelea care mie îmi erau evidente. Mai mult, în următoarea dumneavoastră lucrare, fie vă veţi descotorosi de ele, fie se vor dezvolta în virtuţi deosebite, foarte personale, în felul în care o picăţea dintr-un embrion se transformă într-un ochi. Sunteţi zoolog, nu-i aşa?

— Într-un fel – ca amator. Dar care sunt acele defecte? Mă întreb dacă ele coincid cu cele pe care le cunosc.

— În primul rând, o încredere excesivă în cuvinte. Se întâmplă uneori ca, pentru a afirma gândul necesar, cuvintele să îl introducă prin contrabandă. Fraza o fi excelentă, dar rămâne una de contrabandă, şi încă o contrabandă gratuită, de vreme ce drumul legal este liber. Însă contrabandiştii dumneavoastră, sub acoperirea unui stil obscur, cu tot felul de tertipuri complicate, importă bunuri care sunt, oricum, lipsite de taxe vamale. În al doilea rând, există o anumită stângăcie în repreluerarea surselor: păreţi să nu vă fi hotărât dacă să impuneţi stilul dumneavoastră asupra evenimentelor şi discursurilor din trecut sau să le faceţi pe acestea, în sine, mai marcante. M-am ostenit să confrunt unul sau două pasaje din cartea dumneavoastră cu contextul din ediţia cu operele complete ale lui Cernîşevski, acelaşi exemplar pe care trebuie să-l fi folosit şi dumneavoastră; v-am găsit scrumul de ţigară între pagini. În al treilea rând, uneori aduceţi parodia la un asemenea grad de naturaleţe, încât devine de fapt un veritabil gând serios, dar la acest nivel se împleticeşte subit, decăzând într-un manierism care este al dumneavoastră şi nu o parodie a manierismului, deşi acesta este exact genul de lucru pe care îl ridiculizaţi – de parcă cineva care parodiază lectura neglijentă a unui actor din Shakespeare s-a lăsat purtat de val, a început să tune serios,

[illegible] bramburi, din greșeală un vers. În al patrulea rând, [illegible] dintre tranziţiile dumneavoastră se poate [illegible] ceva mecanic, dacă nu chiar automat, care sugerează [illegible] urmăriţi *propriul* interes, urmând drumul care vi se [illegible] cel mai uşor. Intr-un pasaj, de exemplu, un simplu [illegible] ţine locul unei asemenea tranziţii. În al cincilea [illegible] rând, uneori spuneţi lucruri calculate îndeosebi [illegible] a vă înţepa contemporanii, dar orice femeie vă va [illegible] că nimic nu se pierde mai uşor decât o agrafă – ca [illegible] nu mai vorbim de faptul că cea mai uşoară cotitură a [illegible] poate face agrafele să devină demodate: gândiţi-vă [illegible] de mici obiecte ascuţite au fost scoase la lumină a căror utilitate exactă n-o poate preciza nici măcar un singur arheolog! [illegible] adevărat trebuie să ignore toţi cititorii, în afara [illegible], acela din viitor, care la rândul său nu este decât autorul reflectat in timp. Aceasta este, cred, suma nemulţumirilor mele în ceea ce vă priveşte şi, în general vorbind, ele sunt insignifiante. Sunt complet eclipsate de strălucirea realizărilor dumneavoastră – despre care aş mai putea spune câte ceva.

— Ah, asta e mai puţin interesant, a zis Feodor, *care în [illegible] tirade* (aşa cum obişnuiau să scrie Turgheniev, [illegible], contele Salias, Grigorovici şi Boborîkin) încuviinţase [illegible] cap cu o mină aprobatoare. Mi-aţi diagnosticat neajunsurile [illegible] bine, a continuat el, iar ele corespund propriilor mele nemulţumiri la adresa mea, deşi, bineînţeles, eu le pun într-o ordine diferită – unele dintre puncte merg laolaltă, în timp ce altele se ramifică mai departe. Dar dincolo de defectele pe care le-aţi observat în cartea mea, eu sunt conştient de încă cel puţin trei – iar acestea, probabil, sunt cele mai importante dintre toate. Numai că eu nu vi le voi spune niciodată – iar ele nu vor mai exista în următoarea mea carte. Acum vreţi să vorbim despre poezia dumneavoastră?

— Nu, mulţumesc, aş prefera să n-o facem, a zis Konceiev temător. Am motive să cred că vă place creaţia mea, dar îmi repugnă, la modul organic, să discut despre ea. Când eram mic, obişnuiam să spun înainte de culcare o rugăciune lungă şi obscură învăţată de la răposata mea mamă – o femeie pioasă şi foarte nefericită (ea, desigur, ar fi zis că

aceste două lucruri sunt incompatibile, dar chiar şi aşa este adevărat că fericirea nu se călugăreşte). Am ţinut minte această rugăciune şi am tot spus-o ani de-a rândul, aproape până în adolescenţă, însă într-o bună zi i-am cercetat sensul, am înţeles toate cuvintele – şi de îndată ce le-am înţeles am uitat-o, de parcă aş fi rupt o vrajă imposibil de reparat. Mi se pare că acelaşi lucru s-ar putea întâmpla cu poeziile mele – că, dacă aş încerca să le justific, mi-aş pierde pe loc abilitatea de a le scrie. Dumneavoastră, ştiu, v-aţi corupt de mult poezia cu cuvinte şi sensuri – şi acum cu greu dacă veţi mai continua să scrieţi versuri. Sunteţi prea bogat, prea lacom. Şarmul muzei stă în sărăcia ei.

— Ştiţi, e ciudat, a zis Feodor, dar cândva, acum vreo trei ani, mi-am imaginat foarte viu o conversaţie cu dumneavoastră pe aceste teme – şi, ştiţi, rezultatul a fost cumva similar! Deşi, bineînţeles, atunci îmi ridicaţi mingea la fileu cu nerušinare şi tot aşa. Faptul că vă cunosc atât de bine fără să vă cunosc mă face incredibil de fericit, fiindcă înseamnă că există în lume uniuni care nu depind deloc de prietenii solide, de afinităţi asiniene sau de „spiritul epocii" şi nici de organizaţii mistice sau asociaţii de poeţi, unde o duzină de mediocrităţi strâns întreţesute „strălucesc" prin eforturile lor comune.

— În orice caz, vreau să vă avertizez, a zis Konceiev cu francheţe, să nu vă faceţi prea multe iluzii în privinţa asemănărilor dintre noi: dumneavoastră şi cu mine suntem diferiţi în multe, eu am gusturi diferite, obiceiuri diferite; pe Fet al dumneavoastră, de pildă, nu pot să-l suport, iar pe de altă parte, sunt un admirator înfocat al autorului *Dublului* şi-al *Demonilor*, pe care dumneavoastră sunteţi dispus să-l trataţi cu dispreţ... Sunt multe lucruri care nu-mi plac la dumneavoastră – stilul dumneavoastră de Sankt Petersburg, molipsirea dumneavoastră de ceea ce e galic, neo-voltairianismul dumneavoastră şi slăbiciunea pentru Flaubert – şi, iertaţi-mă, dar nuditatea dumneavoastră obscenă şi spilcuită mi se pare pur şi simplu ofensatoare. Dar totodată, cu aceste rezerve, ar fi probabil adevărat să zicem că undeva – nu aici, ci în alt plan, de al cărui unghi înclinat, apropo, aveţi o idee chiar şi mai vagă decât mine –, undeva

la acele periferii ale existenței noastre, foarte departe, într-un mod foarte misterios și inexprimabil, se clădește o legătură destul de divină între noi. Dar poate că simțiți și spuneți toate astea fiindcă v-am lăudat cartea în scris — se mai întâmplă și așa, știți.

— Da, știu. M-am gândit și eu la asta. Mai ales de vreme ce înainte vă invidiam pentru faima pe care o aveți. Dar, cinstit vorbind...

— Faima? l-a întrerupt Koncelev. Nu mă faceți să râd. Cine îmi știe poeziile? O mie, o mie cinci sute, cu mare indulgență două mii de expatriați inteligenți, dintre care, apoi, nouăzeci la sută nu le înțeleg. Două mii din trei milioane de refugiați! Asta-i un succes provincial, nu faimă. În viitor poate voi recupera, însă trebuie să treacă multă vreme înainte ca tunguzii și calmucii din „Exegi monumentum" de Pușkin să înceapă să-și smulgă unul altuia din mâini *Comunicarea* mea, sub ochii invidioși ai finlandezilor.[1]

Dar e un sentiment reconfortant, a zis Feodor gânditor. Te poți împrumuta având certitudinea unei moșteniri. Nu vă amuză să vă imaginați că într-o zi, chiar în acest loc, pe acest mal al lacului, sub acest stejar, un visător aflat în trecere va veni și se va așeza și-și va imagina, la rândul lui, ca dumneavoastră și cu mine am stat aici cândva?

Iar istoricul îi va spune sec că nu ne-am plimbat niciodată împreună, că abia dacă ne-am cunoscut, iar dacă ne-am întâlnit, n-am discutat decât nimicuri cotidiene.

— Și totuși, încercați! Încercați să simțiți acel straniu fior viitor și retrospectiv. Toți perișorii sufletului stau ridicați! Ar fi un lucru bun în general să punem capăt percepției noastre barbare despre timp; mie mi se pare nespus de fermecător când oamenii vorbesc despre cum Pământul va îngheța într-un trilion de ani și cum totul va dispărea dacă

[1] „Mă vor pomeni în Rusia cea mare, pan'departe, Nenumărate graiuri și nații ce-o țin de buze, Vlăstare de slavi, mândre, calmâci din stepi deșerte, Finezi și seminții tunguze" – strofa a treia din „Exegi monumentum" („Mi-am ridicat un monument") de Pușkin (trad. de Al. Philippide, în *Opere alese*, vol. 1, Editura Cartea Rusă, 1954).

au ne mutăm la timp tipografiile pe o stea vecină. Sau aiureala despre eternitate: universului i-a fost alocat atâta timp, încât ata sfârşitului său ar fi trebuit să vină *deja*, tot aşa cum ste imposibil să-ţi imaginezi într-un unic segment de timp n ou *întreg* pe o şosea pe care mărşăluieşte la infinit o rmată. Ce stupid! Percepţia noastră greşită despre timp ste un fel de excrescenţă sau o consecinţă a caracterului nostru finit, care – fiind mereu la nivelul prezentului – implică înălţarea sa constantă între abisul acvatic al trecutului şi abisul aerian al viitorului. Astfel, existenţa este o veşnică transformare a viitorului în trecut – un proces în mod esenţial fantomatic – o simplă reflexie a metamorfozelor materiale care se petrec în interiorul nostru. În aceste condiţii, încercarea de-a înţelege această lume se reduce la o încercare de-a înţelege ceea ce noi înşine am făcut, în mod deliberat, neinteligibil. Absurditatea la care ajunge gândul ce cercetează este numai un semn firesc, generic, al faptului că el aparţine omului şi străduinţa de-a obţine un răspuns este ca şi cum ai avea pretenţia de la o supă de pui să înceapă să cloncăne. Teoria care mi se pare cea mai atrăgătoare – aceea că nu există timp, că prezentul este tot, situat ca o radiaţie în afara orbirii noastre – este o ipoteză limitată, la fel de lipsită de speranţă ca toate celelalte „O să înţelegi când o să creşti mare", acestea sunt, într-adevăr, cuvintele cele mai înţelepte pe care le cunosc. Iar dacă se adaugă la toate acestea faptul că natura vedea dublu atunci când ne-a creat (ah, această blestemată de împerechere de care e imposibil să scapi: cal-vacă, câine-pisică, şobolan-şoarece, purice-ploşniţă), faptul că simetria structurii corpurilor vii este o consecinţă a rotaţiei lumilor (un titirez care se roteşte pentru suficient de mult timp va începe, probabil, să trăiască, să crească şi să se înmulţească) şi faptul că în străduinţa noastră spre asimetrie, spre inegalitate, pot detecta un urlet după libertatea autentică, o nevoie de-a evada din cerc...

— *Herrliches Wetter – in der Zeitung steht es aber, dass es morgen bestimmt regnen wird*[1], a zis în cele din urmă

1. Superbă vreme – însă în ziar zicea că mâine sigur plouă (în germ., în orig.).

[illegible] care stătea a[illegible]at pe bancă lângă Feodor și [illegible] lui [illegible] păruse că seamănă cu Konceiev.

Iarăși imaginația – dar ce păcat! Ticluisem pentru el chiar și o mamă moartă, ca să prindă în plasă adevărul.. De ce nu înflorește niciodată în realitate o conversație cu el, de ce nu își croiește drum spre împlinire? Sau aceasta este o împlinire și nu e nevoie de nimic mai bun .. de vreme ce o conversație reală n-ar fi decât deziluzie – cu cioturi de bălbăieli, cu pleava încorsetărilor și hăhăielilor, cu aluviunile palavrelor?

– *Da kommen die Wolken schon*[1], a continuat neamțul Konceievoid arătând cu degetul la un nor pieptos ce se ivea la apus.

(Un student, cel mai probabil. Poate cu o înclinație spre filosofie sau muzică. Unde este acum prietenul lui Iașa? Nu prea e probabil să vină pe-aici.)

– *Halb fünf ungefähr*[2], a adăugat el ca răspuns la întrebarea lui Feodor și, apucându-și bastonul, a părăsit banca.

Silueta lui întunecată, încovoiată s-a îndepărtat pe poteca umbroasă. (Poate un poet? Până la urmă trebuie să existe poeți în Germania. Unii minori, unii locali – dar în același timp nu măcelari. Sau doar o garnitură pentru carne?

Îi era prea lene ca să înoate înapoi până pe malul celălalt; a urmat fără grabă cărarea care înconjura lacul pe marginea ca nordică. În locul unde o largă pantă nisipoasă ajungea până la apă, cu rădăcinile descoperite ale pinilor neliniștiți susținând țărmul alunecos, se mai aflau niște oameni, iar mai jos pe o fâșie de iarbă, erau întinse trei corpuri goale, albe, roz și maro, ca o triplă mostră a acțiunii soarelui. Mai departe, de-a lungul curburii lacului, era o întindere mlăștinoasă, iar pământul de pe poteca, închis la culoare, aproape negru, i se lipea înviorător de calcaiele goale. A urcat din nou, pe o pantă presărată cu urzici, și a mers prin pădurea poștrița către ascunzișul lui. Totul era vesel, trist, însorit, umbrit – nu avea chef să se întoarcă acasă, dar era vremea.

1 Uite că apar și norii (în germ., în orig.).
2 În jur de patru și jumătate (în germ., în orig.).

S-a întins o clipă sub un copac bătrân, care i se păruse că-i face semn – „Hai să-ți arăt ceva interesant". Printre copaci a răsunat un cântecel, iar acum apăruseră, mergând cu pas vioi, cinci călugărițe – cu fețe rotunde, purtând haine negre și scufii albe –, iar cântecelul, pe jumătate de școlărițe, pe jumătate angelic, plutea mereu în jurul lor, în timp ce una, apoi alta se apleca din mers pentru a culege o floare modestă (invizibilă lui Feodor, deși era culcat în apropiere), iar apoi se îndrepta cu foarte multă ușurință, reușind simultan să ajungă la nivel cu celelalte, să intre în ritm și să adauge această floare fantomatică la un buchet fantomatic, cu un gest idilic (degetul mare și arătătorul atingându-se pentru o clipă, pe când celelalte degete erau curbate delicat) – și totul se asemăna foarte mult cu o scenă de teatru – și câtă pricepere era în toate, ce infinitate de grație și artă, ce regizor stătea pitulat în spatele pinilor, ce bine era calculat totul – mersul lor ușor deranjat și imediat nivelându-se iarăși, trei în față și două în urmă, și faptul că una dintre fetele din urmă a chicotit scurt (un simț al umorului foarte monahal) din cauză că una din față, deodată, într-un mic acces de expansivitate, aproape că bătuse din palme la o notă deosebit de celestă, și felul în care cântecul scădea pe măsură ce se depărta, în timp ce un umăr continua să se aplece și degetele căutau o tulpină de iarbă (dar aceasta, abia legănându-se, rămânea să lucească în soare... unde se mai întâmplase asta înainte – ce anume se mai îndreptase și începuse să se legene?...) – și acum ele se îndepărtaseră toate printre copaci, cu pas rapid, încălțate cu botine cu nasturi, iar un băiețel pe jumătate dezbrăcat, care se prefăcea că-și caută mingea în iarbă, repeta obraznic și mașinal o frântură din cântecul lor (ceea ce muzicienii numesc „refren bufon"). Ce montare! Câtă muncă fusese depusă în această scenă ușoară și rapidă, în această traversare plină de pricepere, ce mușchi erau sub acea pânză neagră, cu aspect greoi, care avea să fie schimbată după pauză cu fuste de balet din voal.

Un nor a acoperit soarele; lumina din pădure s-a mișcat și a pălit treptat. Feodor a mers în luminișul unde își lăsase

[illegible] care le adăpostea mereu [illegible] decât unul dintre [illegible] pantalonii ce evaporaseră. [illegible] din [illegible] pe fereastra [illegible] a aruncat-o imediat [illegible] care le găsea să [illegible] În [illegible] caz [illegible] vechi [illegible] trebuiau, dar – ca să [illegible] – [illegible] perechea. Mai mult, în [illegible] pe care scria cu creionul: „[illegible] *D*[illegible]"[1]

[illegible] nimic și pe [illegible]. [illegible] era [illegible] și nu-l deranja că o pierduse, iar era destul de îndurerat din cauza pledului în carouri [illegible] din Rusia și a pantalonilor buni, din flanelă, [illegible] de curând. Odată cu pantalonii dispăruseră [illegible] mărci, căpătate cu două zile înainte pentru a-și plăti [illegible] o parte din chiria pe cameră. Pierdute erau [illegible] creion, o batistă și o legătură de chei. Cel mai rău era cu aceasta din urmă. Dacă se întâmpla să nu fie [illegible], ceea ce se prea putea, avea să-i fie imposibil să intre în apartament.

Marginea unui nor s-a aprins, orbitoare, iar soarele s-a [illegible] afară. Emitea o asemenea forță fierbinte și senină, încât – uitând de iritarea lui – Feodor s-a întins pe mușchi și a [illegible] să privească următorul colos ca de nea apropiindu-se, înghițind albastrul pe măsură ce înainta: soarele a [illegible] în el, rama sa de foc funerar fremătând și [illegible] în timp ce aluneca prin cumulusul alb – iar [illegible] o [illegible], a aruncat mai întâi trei raze, pe urmă [illegible], umplând ochii cu foc pătat, cu pete negre (așa [illegible], Imitau modele de domino) – și pe [illegible] ce lumina se intensifica sau pierea, toate umbrele [illegible] făceau flotări.

O [illegible] [illegible]ătoare îi era oferită de faptul [illegible] Șcegolev în ziua următoare spre [illegible] un set de chei în plus – ceea ce

[1] [illegible]

însemna că putea să nu spună despre pierderea legăturii lui. Plecarea, plecarea, plecarea! Şi-a imaginat ceea ce-şi imagina fără întrerupere de două luni încoace – începutul (mâine-seară!) noii lui vieţi cu Zina – uşurarea, destinderea –, iar între timp, un nor încărcat cu soarele, umplându-se, crescând, cu vene umflate, turcoaz, cu un neastâmpăr vulcanic în rezervoru-i cu tunete, s-a înălţat în toată splendoarea sa pompoasă şi greoaie şi i-a îmbrăţişat – pe el, cerul şi pădurea – şi absorbirea acestei tensiuni părea o bucurie monstruoasă, imposibil de suportat de un om. O pală de vânt i-a străbătut pieptul, entuziasmul i-a scăzut încet, aerul devenea tot mai întunecat şi canicular, trebuia să se grăbească acasă. A mai căutat o dată pe sub tufe, apoi a ridicat din umeri, şi-a strâns mai bine centura elastică de la costumul de baie şi a pornit pe drumul de întoarcere.

Când a ieşit din pădure şi a dat să traverseze o stradă, smoala lipicioasă a asfaltului sub tălpile goale s-a dovedit a fi o noutate plăcută. Era interesant de mers şi pe trotuar. O uşurătate de vis. Un trecător mai în vârstă, cu pălărie neagră de fetru, s-a oprit, a întors capul după el şi a făcut o remarcă grosolană – însă imediat, ca un fel de fericită compensaţie, un bărbat orb, cu o concertină, şezând sprijinit de un zid, şi-a bâiguit mica solicitare de pomană şi a stors un poligon de muzică, de parcă n-ar fi fost nimic ieşit din comun (totuşi era ciudat – sigur trebuie să fi auzit că sunt desculţ). Doi elevi au strigat după trecătorul dezbrăcat când au trecut agăţaţi de partea din spate a unui tramvai, iar apoi vrăbiile s-au întors la gazonul dintre şine, de unde fuseseră speriate de vagonul galben care zăngănea. Începuseră să cadă picături de ploaie şi era de parcă cineva i-ar fi aplicat o monedă de argint pe diferite părţi ale corpului. Un poliţist tânăr s-a desprins de un chioşc de ziare şi a venit la el.

— E interzis mersul aşa prin oraş, a zis privindu-l pe Feodor în buric.

— Mi s-a furat totul, a explicat Feodor scurt.

— N-ar trebui să se întâmple aşa ceva.

— Da, şi totuşi s-a întâmplat, a răspuns Feodor dând din cap (câţiva oameni se opriseră deja lângă ei şi le ascultau curioşi dialogul).

— Că aţi fost jefuit sau nu, nu puteţi merge pe stradă dezbrăcat, a zis poliţistul, tot mai nervos.

— Aşa-i, dar trebuie să ajung cumva la staţia de taxi – înţelegeţi?

— Nu puteţi în halul acesta.

— Din păcate, nu pot să mă transform în fum . nu am stau să-mi crească un costum.

— Eu vă spun că nu puteţi merge aşa, a zis poliţistul.

(„Ce nerușinare nemaipomenită", a comentat o voce groasă de undeva din spate.)

— În acest caz, a răspuns Feodor, nu vă rămâne decât să-mi aduceţi un taxi, în timp ce eu aştept aici.

— Aşteptatul nud este de asemenea imposibil, a zis poliţistul.

— O să-mi dau jos costumul de baie şi o să imit o statuie, a sugerat Feodor.

Poliţistul şi-a scos agenda şi a tras atât de feroce creionul din etui, încât l-a scăpat pe trotuar. Vreun muncitor sau altul l-a ridicat servil.

— Numele şi adresa, a zis poliţistul fierbând.

— Contele Feodor Godunov-Cerdinţev, a răspuns Feodor

— Încetaţi să mai faceţi pe glumeţul şi spuneţi-mi numele a tunat poliţistul.

A mai sosit încă unul, mai mare în grad, şi a întrebat ce se întâmpla.

— Mi s-au furat hainele în pădure, a zis Feodor calm şi a simţit dintr-odată că era complet ud de la ploaie.

Vreo doi gură-cască fugiseră să se adăpostească sub o marchiză, iar o bătrână care stătea cot în cot cu el şi a deschis umbrela, aproape scoţându-i ochiul

— Cine le-a furat? a întrebat agentul

— Nu ştiu şi, mai mult, nici nu-mi pasă, a zis Feodor. Acum vreau să mă duc acasă, iar dumneavoastră mă reţineţi

Ploaia s-a înteţit deodată şi matura asfaltul, întreaga suprafaţă a acestuia părea să fie acoperită de mici luminări săltăreţe. Poliţistul (complet năclăit şi înnegrit de umezeală) a considerat probabil ruperea de nori cu fund un element al naturii în care costumul de baie era, dacă nu potrivit,

măcar permis. Cel mai tânăr a încercat din nou să obțină adresa lui Feodor, dar superiorul lui a fluturat din mână și cei doi, grăbindu-și pașii amorțiți, s-au retras sub marchiza unei băcănii. Lucitorul Feodor Konstantinovici a fugit prin plescăiala gălagioasă a ploii, a dat colțul și a sărit într-un automobil.

Ajungând acasă și spunându-i șoferului să aștepte, a apăsat butonul care deschidea ușa din față în mod automat până la ora opt seara și s-a năpustit pe scări. I-a deschis Marianna Nikolavna; holul era plin de oameni și lucruri: Șciogolev în cămașă cu mânecă scurtă, doi tipi luptându-se cu o cutie (în care se pare că era radioul), o modistă drăguță cu cutia unei pălării, un colac de sârmă, un maldăr de lenjerie de la spălătorie...

— Sunteți nebun! a strigat Marianna Nikolavna.

— Pentru numele lui Dumnezeu, plătiți taxiul! a zis Feodor zvârcolindu-se cu trupul lui rece printre oameni și lucruri – și în cele din urmă, dincolo de o baricadă de geamantane, spărgându-și un drum către camera lui.

În acea seară au luat cina cu toții laolaltă, iar mai târziu aveau să vină soții Kasatkin, baronul baltic, încă vreo două persoane... La masă, Feodor a oferit o versiune înfrumusețată a nefericitei întâmplări, iar Șciogolev a râs cu poftă, în timp ce Marianna Nikolavna a vrut să știe (nu degeaba) câți bani erau în pantaloni. Zina nu făcea decât să ridice din umeri și, cu o directețe neobișnuită, îl îndemna pe Feodor să se servească cu votcă, temându-se desigur să nu fi răcit.

— Ei bine – ultima noastră seară! a zis Boris Ivanovici după ce-a râs până n-a mai putut. Pentru prosperitatea dumneavoastră, *signor*. Mi-a spus cineva alaltăieri că ați încropit un articol destul de dur despre Petrașevski. Foarte lăudabil. Auzi, mami, e altă sticlă acolo, n-are rost s-o luăm cu noi, dă-le-o Kasatkinilor. .Deci o să rămâneți orfan (a continuat el tăbărând asupra salatei și devorând-o cu cea mai mare neglijență). Nu cred că Zinaida Oscarovna a noastră se va îngriji de dumneavoastră prea bine. Ei, prințeso? ...Da, asta-i treaba, dragul meu, o întorsătură a sorții și regele-i mat. Nu m-am gândit niciodată că o să-mi

zâmbească norocul – să bat în lemn, să bat în lemn. Păi, abia iarna trecută mă gândeam cum să fac: să strâng cureaua sau să o vând pe Marianna Nikolavna la vechituri? Dumneavoastră și cu mine am avut un an și jumătate de coabitare, dacă-mi scuzați expresia, iar mâine noi plecăm – probabil pentru totdeauna. Omu-i jucăria sorții. Nu aduce anul cât aduce ceasul.

După ce s-a terminat cina, iar Zina coborâse ca să primească musafirii, Feodor s-a retras în liniște în camera lui, unde totul era animat de ploaie și vânt. A închis pe jumătate ferestrele, dar după o clipă noaptea a zis: „Nu" și, cu un fel de insistența uimită, disprețuind loviturile, a intrat din nou. *M-am distrat de minune aflând că Tania are o fetiță și sunt nespus de fericit pentru ea și pentru tine. Alaltăieri i-am scris Taniei o scrisoare lungă și lirică, însă am sentimentul neplăcut că am scris o adresă greșită: în loc de „122", am pus un alt număr, fără să mă gândesc, așa cum am mai făcut o dată înainte, nu știu de ce mi se întâmplă asta – scrii o adresă de o grămadă de ori, mașinal și corect, apoi dintr-odată eziți, o privești atent și îți dai seama că nu ești sigur de ea, pare necunoscută – foarte ciudat. Știi, cum ar fi să iei un cuvânt simplu, să zicem „bolta", și să îl vezi ca „tolba" sau „balot", până când devine absolut ciudat și bizar, ceva gen „tolab" sau „talob". Mi se pare că* într-o bună zi *așa se va întâmpla cu întreaga viață. În tot cazul, urează-i Taniei din partea mea numai bucurii, totul vesel și verde amintind de cerile din Leșina. Mâine proprietarul și proprietăreasa pleacă și dau pe dinafară de bucurie:* pe dinafară – *o situație foarte plăcută, ca pe un acoperiș noaptea. O să mai stau pe Agamemnonstra se încă o lună, iar apoi mă mut. Nu știu cum o să se aranjeze lucrurile. Apropo, cartea mea despre Cernișevski – unde destul de bine. Cine ți-a spus, mai exact, că Bunin a lăudat-o? Deja mi se par istorie antică toate strădaniile mele cu cartea și toate acele mici furtuni ale gândului, acele griji ale condeiului – iar acum sunt complet golit, curat și gata să primesc noi locatari. Știi, sunt negru ca un țigan de la soarele din Grunewald. Începe să prindă forma ceva – cred că o să scriu un roman clasic, cu „tipuri de caractere", dragoste, soartă, conversații.*

Uşa s-a deschis brusc, Zina a intrat pe jumătate şi, fără să dea drumul clanţei, i-a aruncat ceva pe birou.

— Plăteşte-i mamei, a zis ea; l-a privit cu ochii mijiţi şi a dispărut.

El a despăturit bancnota. Două sute de mărci. Suma părea colosală, dar un calcul făcut pe loc arăta că abia acoperea ultimele două luni – optzeci plus optzeci şi treizeci şi cinci pentru cea care urma, de acum înainte fără masă. Dar totul a devenit mai confuz când a început să ia în seamă faptul că în ultima lună nu servise prânzul, dar pe de altă parte cinele fuseseră mai consistente; în plus, contribuise în acea perioadă cu zece (sau cincisprezece?) mărci, iar pe de altă parte era dator pentru conversaţiile telefonice şi pentru vreo două-trei fleacuri, cum ar fi taxiul de astăzi. Soluţia la problemă îl depăşea, îl plictisea: a vârât banii sub un dicţionar.

...şi cu descrieri de natură. Mă bucur mult că citeşti iar chestia aia a mea, dar e vremea să o uităm de-acum – n-a fost decât un exerciţiu, o încercare, un eseu înainte de vacanţa şcolară. Mi-a fost foarte dor de tine şi poate (repet, nu ştiu cum se va aranja...) o să te vizitez la Paris. În general vorbind, aş părăsi şi mâine ţara asta, opresivă ca o durere de cap – unde totul îmi este străin şi respingător, unde un roman despre incest sau vreo porcărie neruşinată, o poveste pseudo-brutală, cu o retorică dulceagă, este considerat coroana literaturii; unde de fapt nu există literatură şi nu a mai existat de foarte mult timp; unde vezi mereu aceleaşi vechi cizme şi caschete când ieşi din ceaţa celei mai monotone umezeli democratice – şi ea pseudo; unde indigena „intenţie socială" impusă literaturii ruse a fost înlocuită de oportunismul social – şi tot aşa, şi tot aşa... Aş putea continua mult – şi e amuzant că acum cincizeci de ani fiecare gânditor rus cu servietă mâzgălea exact aceleaşi lucruri – o acuzaţie aşa de evidentă, încât a devenit chiar banală. Mai devreme, pe de altă parte, în miezul de aur al secolului trecut, Doamne, ce extaz! „Micuţă, gemütlich[1] *Germanie" –* ach, *căsuţe de cărămidă,* ach, *copilaşii mergând la şcoală,* ach, *ţăranul nu-şi*

1. Confortabilă, comodă, agreabilă (în germ., în orig.).

bate calul cu o bâtă!... Nu contează – are el propriul lui stil german de a-l tortura, într-un cotlon confortabil, cu un fel înroşit. Da, aş fi plecat de mult, dar există nişte împrejurări personale (ca să nu mai menţionez minunata mea solitudine în această ţară, minunatul, benefic contrast dintre obiceiurile mele interioare şi lumea teribil de rece din jurul meu: ştii, în ţările reci casele sunt mai calde decât în sud, mai bine izolate şi încălzite), dar chiar şi aceste împrejurări personale sunt capabile să ia o asemenea întorsătură, încât - probabil voi părăsi în curând Fetterland[1] ul şi le voi lua cu mine. Şi când ne vom întoarce în Rusia? Ce sentimentalism idiot, ce vaiet rapace o fi provocând speranţa noastră nerenovată în oamenii din Rusia. Dar nostalgia noastră nu este una istorică – ci doar umană – cum li se poate explica asta lor? Mie îmi este mai uşor, desigur, decât altuia să trăiesc în afara Rusiei fiindcă eu ştiu cu siguranţă că mă voi întoarce - în primul rând, fiindcă am luat cu mine cheile sale şi, în al doilea rând, fiindcă – nu contează când, într-o sută, în două sute de ani – voi trăi acolo în cărţile mele sau măcar în nota de subsol a vreunui cercetător. Gata; acum ai o speranţă istorică, una literar-istorică.. „Tânjesc după nemurire – măcar şi după umbra ei pământeană!" Astăzi îţi scriu aberaţii non-stop (şiruri de gânduri non-stop) fiindcă sunt bine, fericit - şi dincolo de asta, într-un fel ocult, toate au de-a face cu bebeluşul Tamei

Revista literară de care mă întrebi se numeşte Turnul *Nu o am, dar cred că o vei găsi în orice librărie rusească. Nu a venit nimic de la unchiul Oleg. Când a trimis-o? Cred că ai încurcat tu ceva. Ei, asta este. Ai grijă de tine,* je t'embrasse[2]. *E noapte, ploaia cade liniştit – şi-a găsit ritmul nocturn, de-acum poate continua la infinit.*

A auzit holul umplându-se de voci care se îndepărtau, a auzit umbrela cuiva căzând şi liftul chemat de Zina hurducnd şi oprindu-se. Totul s-a cufundat din nou în tăcere. Feodor

---

1 Cuvânt compus ce ar putea fi tradus prin „Patria lanţurilor" (în limba engleză *fetter* înseamnă „lanţuri", „cătuşe"), o deformare a lui *Vaterland* („patrie" în limba germană).

2 Te îmbrăţişez (în fr., în orig.)

s-a dus în sufrageria unde Şciogolev şedea spărgând ultimele nuci, mestecând într-o parte, iar Marianna Nikolavna strângea masa. Faţa ei dolofană, de-un roz întunecat, aripioarele lucioase ale nasului, sprâncenele violet, părul de culoarea caisei, bătând într-un albastru ţepos pe ceafa groasă şi rasă, orbitele ei azurii cu cantusul murdar de rimel, pe moment cufundându-şi privirea în mâlul depus pe fundul ceainicului, inelele ei, broşa de granat, şalul înflorat de pe umeri – toate acestea alcătuiau laolaltă un tablou grobian, dar mâzgălit din abundenţă, de un gen cam banal. Şi-a pus ochelarii şi a scos o bucată de hârtie plină de cifre atunci când Feodor a întrebat-o cât îi datora. La care Şciogolev a ridicat sprâncenele a uimire: fusese sigur că nu vor mai primi nici un bănuţ de la chiriaşul lor şi, fiind un om bun în fond, abia ce îşi sfătuise ieri nevasta să nu-l preseze pe Feodor, ci să îi scrie peste o săptămână sau două de la Copenhaga, cu ameninţarea că va lua legătura cu rudele lui. După reglarea conturilor, Feodor a păstrat trei mărci şi jumătate din cele două sute şi s-a dus la culcare. În hol a întâlnit-o pe Zina, care se întorcea de jos.

— Ei? a întrebat ea cu degetul pe întrerupător – o interjecţie semi-interogativă, semi-insistentă, care însemna aproximativ: „Vii încoace? Sting lumina aici, aşa că grăbeşte-te".

Gropiţa de pe braţul ei gol, picioare învăluite în mătase deschisă la culoare, papuci de catifea, chipul plecat. Întuneric.

S-a dus la culcare şi a început să adoarmă în şoaptele ploii. Ca întotdeauna la hotarul dintre conştiinţă şi somn, au izbucnit tot felul de rebuturi verbale, scânteind şi clinchetind: „Scrâşnetul cristalului acelei nopţi creştine sub o stea de crisolit"... şi mintea lui, ascultând pentru o clipă, a aspirat să le adune şi să le folosească şi a început să adauge de la sine: Lumina-i stinsă la Iasnaia Poliana[1], Puşkin e mort şi Rusia-i toată dor... dar, fiindcă nu ajutau la nimic, punctele de versuri s-au prelungit mai departe: „În croaziera unui crisolit, sub steaua căzătoare, avatarul unui aviator..." Mintea i s-a cufundat tot mai mult şi mai mult într-un iad

1. Casa şi moşia lui Tolstoi (numele se traduce prin „Poiana luminoasă").

de aliterații aligatorești, în infernala cooperativă a cuvintelor. În timpul acumulării lor absurde, un nasture rotund de la fața de pernă îl tot împungea în bărbie; s-a întors pe partea cealaltă, iar aici, pe un fundal întunecat, oameni dezbrăcați căreau în lacul Grunewald și o monogramă de lumină semănând cu un infuzor a alunecat în diagonală către cel mai înalt colț al câmpului său vizual subpalpebral. În spatele unei anumite uși închise din creierul lui, ținându-se de clanța acesteia, dar întoarsă cu spatele la ea, mintea lui a început să discute cu cineva un secret complicat și important, însă atunci când ușa s-a deschis pentru o clipă, s-a dovedit că vorbeau despre masă, scaun, staul. Deodată, în ceața ce se îndesea, prin ultima barieră a rațiunii, s-a auzit vibrația argintie a soneriei unui telefon, iar Feodor s-a răsucit cu fața în jos, căzând... Vibrația îi persista în degete, de parcă l-ar fi înțepat o urzică. În hol, după ce pusese deja receptorul la loc în cutia sa neagră, stătea Zina - părea speriată.

— Era pentru tine, a zis ea cu o voce gravă. Vechea ta gazdă, Frau Stoboi. Vrea să te duci acolo imediat. Te așteaptă cineva la ea acasă. Grăbește-te.

Și-a tras pe el o pereche de pantaloni din flanelă și, gâfâind, a pornit-o pe stradă. În această perioadă, în Berlin se întâmplă ceva similar cu nopțile albe din Sankt Petersburg: aerul era de-un gri transparent, iar casele pluteau pe lângă el ca într-un miraj din baloane de săpun. Într-o noapte, muncitorii stricaseră trotuarul la colț, așa că trebuia să te strecori prin niște pasaje înguste, printre placaje, fiecărui om dându-i-se la intrare o lampă mică, ce trebuia lăsată la ieșire într-un cârlig prins de un stâlp sau, dacă nu, pur și simplu pe trotuar, lângă niște sticle de lapte goale. Lăsându-și și el sticla, a alergat mai departe pe străzile mate și premoniția a ceva incredibil, a unei surprize imposibile și supraomenești, îi împroșca inima cu un amestec de fericire și oroare, de consistența zăpezii. În negura cenușie, copii orbi purtând ochelari închiși la culoare ieșeau din clădirea unei școli doi câte doi și treceau pe lângă el; învățau seara (în școli întunecate din rațiuni economice, care ziua găzduiau copii văzători), iar preotul care îi însoțea semăna cu directorul de școală

din satul Leşino, Bîcikov. Sprijinindu-se de stâlpul unui felinar şi ţinându-şi atârnat capul ciufulit, cu picioarele în formă de foarfecă în pantaloni cu dungi evazaţi şi cu mâinile îndesate în buzunare, un beţiv slab stătea de parcă abia ar fi ieşit din paginile unui vechi ziar satiric rusesc. Încă mai era lumină în librăria rusească – le puneau la dispoziţie cărţi şoferilor de taxi din tura de noapte, iar prin galbenul opac al geamului a observat silueta lui Mişa Berezovski, care îi întindea cuiva atlasul negru al lui Petrie. Trebuie să fie greu să lucrezi noaptea! Entuziasmul l-a şfichiuit din nou de îndată ce-a ajuns la fosta zonă unde locuise. Avea răsuflarea tăiată de atâta alergat, iar pledul rulat îi atârna greu în braţe – trebuia să se grăbească, însă nu-şi putea aminti planul străzilor, iar noaptea cenuşie amesteca totul, schimbând ca într-o imagine în negativ relaţia dintre părţile întunecate şi cele luminoase, şi nu era nimeni pe care să-l întrebi, toată lumea dormea. Deodată s-a ivit un plop, iar dincolo de acesta o biserică înaltă, cu un vitraliu roşu-violet împărţit în romburi de lumină colorată, ca de arlechin: înăuntru se desfăşura o slujbă de seară, iar o bătrână în doliu, cu un tampon de vată sub puntea ochelarilor, se grăbea să urce treptele. A găsit strada lui, dar la capătul acesteia un stâlp cu o mână înmănuşată indica faptul că trebuia să intri din celălalt capăt, unde era poşta, întrucât la acesta era pregătit un morman de steaguri pentru festivităţile de mâine. Dar el se temea să nu rătăcească strada din cauza ocolirii şi, mai mult, să nu găsească poşta – care ar fi urmat – dacă nu cumva îi fusese trimisă *deja* o telegramă mamei. S-a căţărat în patru labe peste scânduri, cutii şi un grenadier de jucărie cu bucle şi a zărit casa familiară, iar acolo muncitorii întinseseră deja o fâşie roşie de covor pe trotuar, de la uşă până la bordură, aşa cum se obişnuia să se facă în faţa casei lor de pe malul îndiguit al Nevei în serile de bal. A urcat scările în fugă, iar Frau Stoboi i-a deschis imediat. Obrajii îi dogoreau şi purta un halat alb de spital – practicase medicina înainte.

— Numai nu vă agitaţi aşa, a zis ea. Mergeţi în camera dumneavoastră şi aşteptaţi acolo. Trebuie să fiţi pregătit pentru orice, a adăugat cu o notă vibrantă în glas şi l-a

împins în camera în care crezuse că n-o să mai intre niciodată în viaţă.

El a apucat-o de cot, pierzându-şi cumpătul, dar ea s-a scuturat.

— A venit cineva să vă vadă, a zis Stoboi, se odihneşte... Aşteptaţi câteva minute.

Uşa s-a închis cu un bufnet. Camera era exact de parcă încă ar mai fi locuit acolo: aceleaşi lebede şi aceiaşi crini pe tapet, acelaşi tavan pictat, minunat ornat cu fluturi tibetani (era, de pildă, *Thecla bieti*). Aşteptarea, teroarea, chiciura fericirii, răbufnirea suspinelor, toate se contopeau într-o unică agitaţie orbitoare în timp ce stătea în picioare în mijlocul camerei, incapabil să se mişte, ascultând şi uitându-se la uşă. Ştia *cine* va intra într-o clipă, iar acum era uimit că se îndoise de întoarcerea lui: îndoiala i se părea acum a fi obstinaţia obtuză a unui redus mintal, neîncrederea unui barbar, automulţumirea unui ignorant. Inima îi bătea să-i sară din piept, ca a unui om înaintea execuţiei, dar în acelaşi timp această execuţie era o asemenea bucurie, încât viaţa păleа înaintea ei, iar el era incapabil să înţeleagă dezgustul pe care îl simţea de obicei atunci când, în vise construite în grabă, evocase ceea ce se întâmpla acum în viaţa reală. Deodată uşa s-a zgâlţâit (o alta, îndepărtată, se deschisese undeva în spatele acesteia) şi a auzit un mers familiar, un pas de interior amortizat de marochin. Fără nici un sunet, dar cu o forţă teribilă, uşa s-a dat de perete şi în prag stătea tatăl lui. Purta o tichie brodată cu fir auriu şi o haină neagră, de şeviot, cu buzunare la piept pentru tabacheră şi lupă; obrajii bronzaţi, cu cele două brazde profunde care îi coborau de ambele părţi ale nasului, erau deosebit de bine raşi; fire cărunte îi străluceau ca sarea în barba neagră; calzi, tulburaţi, ochii îi râdeau dintr-o reţea de riduri. Dar Feodor stătea pe loc, incapabil să facă vreun pas. Tatăl lui a spus ceva, însă aşa de încet încât îţi era imposibil să distingi ce, deşi ştiai că avea legătură cu întoarcerea lui, viu şi nevătămat, uman şi adevărat. Dar chiar şi aşa era teribil să se apropii – atât de teribil încât Feodor simţea că ar muri dacă cel care intrase ar veni spre el. Undeva în

camerele din spate a răsunat râsul frenetic, ca un avertisment, al mamei lui, în timp ce tatăl scotea niște sunete ca un ușor cloncănit, abia depărtându-și buzele, așa cum obișnuia să facă atunci când lua o decizie sau căuta ceva în pagina unei cărți... apoi a vorbit iar – acest iar însemna că totul era în regulă și simplu, că aceasta era adevărata înviere, că nu putea fi altfel și, de asemenea, că era încântat – încântat de capturile lui, de întoarcerea lui, de cartea fiului său despre el – și apoi, în sfârșit, totul a devenit din ce în ce mai ușor, a pătruns o lumină și tatăl și-a desfăcut brațele cu o bucurie plină de încredere. Feodor a pășit spre el, cu un geamăt și un suspin, iar în senzația colectivă a hainei de lână, a mâinilor mari și înțepăturilor tandre ale mustății tunse creștea o căldură paradiziacă, extatică, vie, enormă, în care i s-a topit și i s-a dizolvat inima de gheață.

La început suprapunerea unei chestii pe-o drăcie și dunga palidă, palpitândă, care mergea în sus au fost absolut de neînțeles, precum cuvintele dintr-o limbă uitată sau părțile unui motor dezmembrat – iar această încâlceală absurdă l-a străbătut cu un fior de panică: m-am trezit într-un mormânt, pe lună, în carcera mizerei neființe. Dar ceva din creierul lui s-a întors, gândurile i s-au așezat și s-au grăbit să înfățișeze realitatea – și și-a dat seama că se uita la perdeaua de la o fereastră deschisă pe jumătate, la o masă din fața ferestrei: acesta este pactul cu rațiunea – teatrul obiceiurilor pământene, găteala substanței temporare. Și-a lăsat capul pe pernă și a încercat să surprindă o senzație fugară – caldă, minunată, care explica totul –, dar noul vis pe care-l avusese era o compilație neinspirată, însăilată din resturile vieții diurne și ajustată pentru aceasta.

Dimineața era înnorată și rece, cu băltoace gri-negre pe asfaltul din curte, și se putea auzi bufnetul enervant și plat al covoarelor bătute. Soții Șciogolev își terminaseră de făcut bagajele; Zina plecase la muncă, iar la ora unu trebuia să se întâlnească cu mama ei ca să ia prânzul la Vaterland. Din fericire, nu sugeraseră ca Feodor să li se alăture – dimpotrivă, în timp ce îi încălzea niște cafea la bucătărie, unde el stătea în halat, deconcertat de atmosfera de bivuac din

apartament, Marianna Nikolavna i-a atras atenţia că rămăseseră în cămară o mică salată italiană şi nişte şuncă, pentru prânz. S-a dovedit, apropo, că în noaptea trecută sunase nefericitul care nimerea din greşeală numărul lor: de această dată fusese extraordinar de agitat, se întâmplase ceva – ceva ce rămânea necunoscut.

Pentru a zecea oară, Boris Ivanovici a transferat dintr-o valiză în alta o pereche de pantofi puşi pe calapoade, curaţi lună şi lucioşi – era din cale-afară de meticulos cu încălţămintea.

Apoi s-au îmbrăcat şi au ieşit, în timp ce Feodor s-a bărbierit, a desfăşurat lungi abluţiuni de succes şi şi-a tăiat unghiile de la picioare – era deosebit de plăcut să patrunzi sub un colţ strâns şi *foc!* – resturile săreau prin toată baia. Portarul a ciocanit, dar n-a putut intra, fiindcă Şciogolevii încuiaseră uşa de la hol cu yala americană, iar cheile lui Feodor erau pierdute pentru totdeauna. Poştaşul a aruncat prin cutia de scrisori, făcând să ţăcăne capacul, ziarul belgrădean *Pentru ţar şi Biserică*, la care era abonat Boris Ivanovici, iar mai târziu cineva a vârât (lăsându-l să se ţească în afară ca o bărcuţă) un fluturaş cu o reclamă la un coafor nou. La fix unsprezece şi jumătate s-au auzit de pe scări un lătrat puternic şi coborârea agitată a unui alsacian care era scos la plimbare la ora asta. Cu un pieptene în mână, Feodor a ieşit pe balcon ca să vadă dacă se însenina, însă, deşi nu ploua, cerul rămânea de-un alb lipsit de speranţă şi palid – şi nu-ţi venea să crezi că ieri fusese posibil să stai întins în pădure. Dormitorul Şciogolevilor era ticsit cu resturi de hârtie, iar una dintre valize era deschisă – deasupra, un obiect în formă de pară, din cauciuc, era aşezat pe un şervet. O mustaţa itinerantă a intrat în curte, cu talgere, o tobă, un saxofon – complet drapată cu muzică metalică, cu muzică eclatantă pe cap şi cu o maimuţă în pulover roşu – şi a cântat vreme îndelungată, bătând din picior şi sunând discordant – fără a reuşi, totuşi, să înece droaia de covoare bătute pe barele lor. Împingând cu precauţie uşa, Feodor a vizitat camera Zinei, unde nu intrase niciodată înainte, şi, cu bizara senzaţie a bucuriei mutarii

acolo, a privit mult timp la ceasul cu alarmă [illegible] vioi, la trandafirul dintr-un pahar, cu tulpina garnisită [illegible] noduri, la divanul care seara devenea pat şi la ciorapii care se uscau pe calorifer. A luat o gustare, s-a [illegible] biroul lui, a înmuiat tocul şi a încrementt deasupra [illegible] albe. Şciogolevii s-au întors, a venit portarul, Marianna Nikolavna a spart o sticluţă de parfum – iar el tot mai stătea deasupra paginii încruntate şi nu şi-a venit în [illegible] cat atunci când soţii Şciogolev se pregăteau să plece la gară. Mai erau două ore până la plecarea trenului, dar e drept că gara se afla departe.

Trebuie să mărturisesc – îmi place să ajung acolo la tâmp, a zis Boris Ivanovici cu optimism, apucându-şi manşeta de la cămaşă şi mâneca pentru a-şi pune pardesiul.

Feodor a încercat să-l ajute (celalalt, intrat doar pe jumătate în haină, s-a ferit cu o exclamaţie politicoasă şi deodată, în colţ, s-a transformat într-un cocoşat orbil), iar apoi s-a dus să îşi ia la revedere de la Marianna Nikolavna, care, cu o expresie ciudat de modificată (de parcă ea s-ar fi atenuat şi şi-ar fi încurajat reflexia), era în curs de a-şi pune pălăria albastră cu văl albastru în faţa oglinzii de la şifonier. Dintr-odată, lui Feodor i s-a făcut ciudat de milă de ea, iar după o clipă de gândire s-a oferit să se ducă în staţie după un taxi.

— Da, vă rog, a zis Marianna Nikolavna şi s-a precipitat greoaie spre canapea, după mănuşi.

În staţie nu erau taxiuri, toate fuseseră luate, aşa că a fost nevoit să traverseze piaţa şi să caute acolo. Când în sfârşit a ajuns cu maşina în faţa casei, Şciogolevii deja stăteau în stradă, după ce îşi coboraseră valizele singuri („bagajul greu" fusese expediat în ziua precedentă).

— Bine, Dumnezeu să te aibă în pază, a zis Marianna Nikolavna şi l-a sărutat pe frunte cu buze de gutupercă.

— Sarocikă, Sarocikă, trimite-ne o telegramocikă! a strigat Boris parodistul, fluturând din mână, iar taxiul a întors şi a dispărut în goană.

Pentru totdeauna, s-a gândit Feodor cu uşurare şi a urcat fluierând.

Abia aici și-a dat seama că nu putea intra în apartament. Era extrem de enervant când înălța capacul de alamă al căsuței poștale și se uita înăuntru, la o legătură de chei care stătea, în formă de stea, pe podeaua din hol: Marianna Nikolavna le împinsese înapoi în casă după ce încuiase ușa în urma ei. A coborât scările mult mai încet decât le urcase. Zina, știa, intenționa să se ducă de la serviciu la gară: ținând cont că trenul avea să plece cam în două ore și că drumul cu autobuzul ar lua o oră, ea (și cheile) nu aveau să se întoarcă în mai puțin de trei ore. Străzile erau cenușii și bătute de vânt: nu avea pe nimeni la care să se ducă, iar în cârciumi sau cafenele nu intra singur niciodată, le ura grozav. În buzunar avea trei mărci și jumătate; și-a cumpărat niște țigări și, de vreme ce nevoia mistuitoare de a se întâlni cu Zina (acum, când totul era permis) era de fapt cea care fura orice lumină și sens de pe stradă, din cer și din văzduh, s-a grăbit către colțul unde oprea autobuzul necesar. Faptul că purta papuci de casă și un costum vechi și boțit, pătat în față, cu pantalonii având un nasture lipsă la șliț, genunchii lăsați și un petic pus de mama lui pe fund nu îl deranja deloc. Bronzul și gulerul descheiat la cămașă îi dădeau o anumită imunitate plăcută.

Era un fel de sărbătoare națională. Trei feluri de steaguri se țeau la ferestrele caselor: negru-galben-roșu, negru-alb-roșu și roșu simplu; fiecare însemna ceva și, lucru amuzant din cale-afară, acest ceva putea stârni mândria sau mânia cuiva. Erau steaguri mari și steaguri mici, pe bețe scurte și pe unele lungi, dar nimic din acest exhibiționism de entuziasm civic nu făcea orașul vreun pic mai atrăgător. Pe Tauentzienstrasse autobuzul a fost ținut în loc de o procesiune sumbră; polițiști cu jambiere negre încheiau marșul cu un camion lent, iar printre bannere era unul cu o inscripție în rusă care conținea două greșeli: *serb* în loc de *serp* (seceră) și *molt* în loc de *molot* (ciocan). Și-a imaginat deodată sărbătorile oficiale în Rusia, soldați în mantale cu poale lungi, cultul maxilarelor ferme, o pancartă gigantică, cu un clișeu zgomotos, îmbrăcată cu haina și șapca lui Lenin și, printre tropotul de prostii, timpanul plictiselii și splendorile plăcute sclavilor – un mic

chițăit de adevăr ieftin. Iată, eternizată, mai monstruoasă chiar în înflăcărarea sa, o repetiție a festivităților de încoronare de la Hodînka, cu pachetele sale cu bomboane gratuite – uitați-vă la dimensiunile lor (acum sunt mult mai mari decât cele originale) – și cu superb organizata înlăturare a corpurilor moarte[1]. Ah, ducă-se toate și fie uitate – și din nou, peste două sute de ani, un ratat ambițios își va revărsa frustrarea pe nătăfleți care visează la o viață bună (asta dacă nu vine împărăția *mea*, unde fiecare își vede de el și nu există egalitate și nici autorități – dar dacă nu o doriți, eu nu insist și nu-mi pasă).

Piața Potsdam, mereu desfigurată de lucrările edilitare (ah, acele vechi vederi cu ea în care totul este așa de spațios, cu droșcari părând atât de fericiți și cu trenele doamnelor cu talia strânsă în centuri măturând praful – dar cu aceleași florărese grase). Caracterul pseudo-parizian al bulevardului Unter-den-Linden. Îngustimea străzilor comerciale de dincolo de acesta. Pod, barjă, pescăruși. Ochii morți ai vechilor hoteluri de categoria a doua, a treia, a o suta. Câteva minute cu mașina și iată gara.

A zărit-o pe Zina, într-o rochie de crep georgette bej și cu pălărie albă, urcând în fugă scările. Alerga cu coatele roz lipite de corp, ținându-și poșeta sub braț – iar când el a ajuns-o și aproape că a îmbrățișat-o, ea s-a întors cu acel zâmbet tandru și vag, cu acea tristețe fericită în ochi cu care îl întâmpina întotdeauna când se întâlneau doar ei, singuri.

— Ascultă, i-a zis cu voce precipitată, sunt în întârziere, hai să fugim.

Dar el i-a răspuns că își luase deja rămas-bun și avea să o aștepte afară.

Soarele jos, cuibărindu-se în spatele acoperișurilor, părea să fi căzut dintre norii care acopereau restul cerului (dar erau de-acum așa de catifelați și detașați, de parcă ar fi

1. Aluzie la tragedia de pe câmpul Hodînka (Moscova) – pe 18 mai 1896, la serbarea populară organizată cu ocazia încoronării țarului Nicolae al II-lea, au murit aproape 2.000 de oameni, care s-au înghesuit la împărțirea pachetelor gratuite, după ce se zvonise că nu ar fi destule pentru toți.

fost pictați din onduleuri topite pe un tavan verzui), acolo, în acea fantă îngustă, cerul lumina foc, iar în partea opusă o fereastră sau niște litere metalice străluceau ca arama. Umbra lungă a unui hamal, împingând umbra lungă a unei tărăboanțe, a absorbit această umbră, dar la coliziune ea s-a ițit iarăși, într-un unghi ascuțit.

— O să ne fie dor de tine, Zina, a zis Marianna Nikolavna de la fereastra vagonului. Dar, în tot cazul, să-ți iei concediu în august și să vii pe la noi – o să vedem dacă nu cumva poți să rămâi de tot.

— Nu cred, a răspuns Zina. A, da, ți-am dat cheile mele azi. Nu le lua cu tine, te rog.

— Le-am lăsat în hol... Iar ale lui Boris sunt pe birou. Nu contează: o să-ți deschidă Godunov, a adăugat Marianna Nikolavna cu glas liniștitor.

— Ei, ei. Îți doresc mult noroc, a zis Boris Ivanovici din spatele umărului doloșan al soției sale și și-a dat ochii peste cap. Ah, Zinka, Zinka, las' că o să vii tu acolo și-o să mergi pe bicicletă și-o să lipăi lapte – asta-i viața adevărată!

Trenul s-a smucit și a început să meargă. Marianna Nikolavna a fluturat din mână multă vreme. Șciogolev și-a retras capul ca o țestoasă (iar, când s-a așezat, probabil că a scos un mârâit rusesc).

Ea a coborât scările țopăind – poșeta îi atârna acum dintre degete, iar ultimele raze ale soarelui făceau o strălucire de bronz să-i danseze în ochi în timp ce plutea spre Feodor. S-au sărutat cu atâta ardoare, de parcă ea abia sosise de departe, după o lungă despărțire.

— Iar acum, hai să mergem să luăm cina, a zis ea prinzându-l de braț. Probabil că ești lihnit.

El a încuviințat. Dar cum să explicăm asta? De ce această stânjeneală ciudată – în loc de libertatea entuziastă și volubilă pe care o așteptam cu atâta nerabdare? Era de parcă m-aș fi dezobișnuit de ea sau aș fi fost incapabil să mă adaptez pe mine și pe ea, fosta ea, la această libertate.

— Ce e cu tine – nu prea ești în apele tale? a întrebat ea, atentă, după o scurtă tăcere (mergeau la stația de autobuz).

— E trist să te desparţi de Boris Brici, a răspuns el căutând să vadă dacă o glumă îi va risipi tensiunea emoţională.

— Iar eu cred că e vorba de escapada de ieri, a spus Zina zâmbind şi el a detectat în tonul vocii ei o încordare, care corespundea în felul său propriei lui confuzii, aşa că amândoi au accentuat-o şi sporit-o.

— Aiurea. Ploaia a fost caldă. Mă simt minunat.

Autobuzul a sosit, ei s-au urcat. Feodor a plătit cu monedele din palmă pentru două bilete. Zina a zis:

— O să iau salariul abia mâine, aşa că acum nu am decât două mărci. Tu cât ai?

— Foarte puţin. Din două sute nu mi-au rămas decât trei cincizeci şi mai mult de jumătate le-am tocat.

— Ne-ajunge, totuşi, de cină, a zis Zina.

— Eşti absolut sigură că îţi place ideea unui restaurant? Fiindcă mie nu tocmai.

— Nu-i nimic, resemnează-te. În general, acum s-a terminat cu mâncarea sănătoasă făcută în casă. Eu nu ştiu să fac nici măcar o omletă. Trebuie să ne gândim cum să ne descurcăm. Dar pentru acum ştiu eu un loc excelent.

Câteva minute de tăcere. Începeau să se aprindă felinarele de pe stradă şi vitrinele magazinelor; străzile deveniseră palide şi cenuşii de la acea lumină imatură, însă cerul era radios şi larg, iar norişorii de la apus erau garnisiţi cu puf de flamingo.

— Uite, sunt gata fotografiile.

El le-a luat dintre degetele ei reci. Zina aşteptând în stradă, în faţa biroului, cu picioarele strâns lipite şi cu umbra unui trunchi de tei tăind trotuarul, ca o estacadă coborâtă dinaintea ei; Zina stând din profil pe un pervaz, cu o coroană de lumină solară în jurul capului; Zina la muncă, într-o fotografie slabă, cu chipul întunecat – dar pentru a compensa asta, maşina ei de scris regală tronând în prim-plan, cu o strălucire pe manivela tamburului.

Ea le-a vârât înapoi în geantă, şi-a scos şi băgat la loc tichetul lunar de tramvai în suportul de celofan, a luat o oglindă mică, s-a uitat în ea dezvelindu-şi plomba dintr-un dinte din faţă, a băgat oglinda înăuntru, a închis poşeta cu

un pocnet, şi-a lăsat-o jos pe genunchi, şi-a privit umărul, a scuturat un fir de puf, şi-a pus mănuşile, a întors capul spre fereastră – făcând toate acestea într-o succesiune rapidă, cu trăsăturile în mişcare, clipind şi cu un fel de a-şi muşca şi suge obrajii. Dar acum stătea nemişcată, privind în cealaltă direcţie, cu tendoanele gâtului palid întinse puternic şi cu mâinile înmănuşate în alb aşezate pe pielea lucioasă a poşetei.

Defileul Porţii Brandenburg

Dincolo de piaţa Potsdami, tocmai când se apropiau de canal, o femeie mai în vârstă, cu pomeţi proeminenţi (unde am mai văzut-o?) şi având sub braţ un căţeluş cu ochi bulbucaţi care tremura, s-a năpustit spre coborâre legănându-se şi luptându-se cu fantomele, iar Zina s-a uitat în sus spre ea, cu o privire fugară, celestă.

— Ai recunoscut-o? a întrebat. Era Lorentz. Cred că e supărată pe mine din cauză că n-o sun niciodată. O femeie foarte superficială, zău.

— Ai o pată de funingine pe obraz, a zis Feodor. Ai grijă, să n-o întinzi.

Din nou poşeta, batista, oglinda.

— În curând trebuie să coborâm, a zis ea acum. Ce e?

— Nimic. Aşa e. Hai să coborâm unde vrei tu

— Aici, a zis ea peste două staţii, apucându-l de cot, aşezându-se la loc din cauza unei smucituri, ridicându-se în cele din urmă şi pescuindu-şi geanta ca din apă.

Luminile se conturaseră deja; cerul era destul de palid A trecut un camion cu o încărcătură de tineri care se întorceau de la vreo orgie civică, fluturând una, alta şi urlând una, alta. În mijlocul unei grădini publice fără copaci, constând dintr-un rond de flori mare şi alungit, mărginit de o potecă, era în floare o armată de trandafiri. Mica ungrădutură în aer liber a unui restaurant (şase măsuţe) aflat vizavi de acest parc era separată de trotuar printr-o barieră dată cu var şi năpădită de petunii.

Lângă ei se hrăneau un vier şi scroafa lui, unghiile negre ale ospătarului s-a cufundat în sos, iar ieri o bluză cu o rimă pe ea se lipise de marginea aurie a sticlei uneia de bere. Ceaţa unei oarecare tristeţi o învăluise pe Zina – obrajii ei,

ochii îngustați, scobitura gâtului, clavicula ei fragilă – și aceasta era într-un fel amplificată de fumul palid din țigara ei. Trecătorii care se vânturau păreau să anime bezna tot mai deasă.

Deodată, în cerul candid al înserării, foarte sus:

— Uite, a zis el. Ce frumusețe!

O broșă cu trei rubine aluneca pe catifeaua întunecată – așa de sus încât nu se putea auzi nici măcar zumzetul motorului.

Ea a zâmbit, depărtându-și buzele și privind în sus.

— Diseară? a întrebat Feodor, privind și el în sus.

Abia acum intrase în dispoziția sufletească pe care și-o tot promitea înainte, când își imagina cum se vor strecura împreună dintr-o sclavie care se impusese treptat, de-a lungul întâlnirilor lor, și devenise obișnuită, deși era bazată pe ceva artificial, ceva nedemn, de fapt, de importanța pe care o căpătase: acum părea de neînțeles de ce în nici una dintre acele patru sute cincizeci și cinci de zile nu se mutaseră pur și simplu din apartamentul soților Șciogolev pentru a locui împreună; dar în același timp știa, la nivel subrațional, că acest obstacol exterior nu era decât un pretext, decât o ticluire ostentativă a sorții, care se grăbise să ridice prima barieră ce-i venea la îndemână pentru a pune în mișcare între timp importanta și complicata chestiune care cerea, în secret, tocmai amânarea dezvoltării ce păruse să depindă de o piedică naturală.

Meditând acum la metodele destinului (în această mică închidere albă, iluminată, în prezența de aur a Zinei și cu participarea beznei calde și concave aflate imediat dincolo de strălucirea sculptată a petuniilor), a găsit în sfârșit un anumit fir, un spirit ascuns, o idee de șah pentru „romanul" său deocamdată de-abia plănuit, la care se referise ieri în treacăt, în scrisoarea către mama sa. Despre asta vorbea acum, și vorbea de parcă ar fi fost într-adevăr cea mai bună și cea mai firească expresie a fericirii lui – care era totodată exprimată, într-o ediție mai accesibilă, prin lucruri precum catifelarea aerului, trei frunze de tei ca smaraldul ce intraseră în felinar, berea rece ca gheața, vulcanii selenari ai piureului

de cartofi, glasuri vagi, sunete de paşi, stele printre ruinele norilor...

Uite ce mi-ar plăcea să fac, a zis el. Ceva asemănător lucrării destinului în privinţa noastră. Gândeşte-te cum a început să lucreze soarta, cu vreo trei ani şi jumătate în urmă. Prima încercare de-a ne aduce laolaltă a fost crudă şi grea! Acea mutare de mobilier, de exemplu: eu văd ceva extravagant în ea, ceva de genul „fără limite", fiindcă a fost o treabă serioasă mutarea familiei Lorentz şi a tuturor lucrurilor lor în casa unde tocmai închiriasem eu o cameră! Ideea era lipsită de subtilitate, să ne facă să ne întâlnim prin soţia lui Lorentz. Dorind să grăbească lucrurile, soarta l-a adus pe Romanov, care m-a sunat şi m-a invitat la o petrecere la el. Dar în acest punct soarta a gafat: mediul ales era greşit, îmi displăcea omul şi totul a avut un efect invers: din cauza lui am început să evit să-i cunosc pe soţii Lorentz – aşa că toată această construcţie încâlcită s-a dus naibii, soarta a fost lăsată cu o camionetă de mobilă în braţe, iar cheltuielile nu au fost recuperate.

– Ai grijă, a zis Zina, s-ar putea să se simtă jignită de aceste critici şi să se răzbune.

— Ascultă mai departe. Soarta a făcut o a doua încercare, de această dată mai simplă, dar promiţând mai mult succes, fiindcă aveam nevoie de bani şi ar fi trebuit să primesc acea ofertă de muncă – să ajut o rusoaică necunoscută să traducă nişte documente, însă a dat greş iarăşi. În primul rând, fiindcă avocatul Cearski s-a dovedit a fi tot un mijlocitor nepotrivit, iar în al doilea rând, fiindcă urăsc să lucrez la traduceri în germană – aşa că a eşuat din nou. Apoi, în cele din urmă, după acest eşec, soarta a decis să nu mai riste, să mă instaleze direct acolo unde locuiai tu. Ca intermediar, nu a mai ales prima persoană ieşită în cale, ci pe cineva de care îmi plăcea şi care a luat chestiunea energic în propriile mâini, nepermiţându-mi să mă eschivez. În ultima clipă, într-adevăr, a apărut un impediment care aproape că a distrus totul: în graba lui – sau din zgârcenie – destinul nu te-a distribuit pe scenă la prima mea vizită; desigur, după ce-am vorbit cinci minute cu tatăl tău vitreg – pe care

soarta a fost destul de neglijentă încât să-l lase să iasă din cușcă –, am hotărât să nu iau camera neatrăgătoare pe care o zărisem peste umărul lui. Iar apoi, la capătul puterilor, incapabilă să mi te înfățișeze pe tine imediat, soarta mi-a arătat, ca într-o ultimă și disperată manevră, rochia ta de bal albăstrie pe scaun – și, ciudat, nu știu nici eu de ce, dar manevra a funcționat și îmi pot imagina ce oftat de ușurare trebuie să fi scos soarta.

— Numai că nu era rochia mea, era a verișoarei mele, Raissa – e foarte drăguță, dar tare urâtă –, cred că mi-o lăsase ca să-i descos sau să-i cos ceva la ea.

— Atunci, a fost și mai ingenioasă. Ce inventivitate! Cele mai fermecătoare lucruri din natură și artă se bazează pe înșelătorie. Uite, înțelegi – a început cu o impulsivitate nesăbuită și a încheiat cu cele mai delicate detalii finale. Păi, nu este asta o intrigă pentru un roman remarcabil? Ce temă! Dar trebuie construită, învăluită, înconjurată de viață densă – viața mea, pasiunile și interesele mele profesionale.

— Da, dar asta ar avea drept rezultat o autobiografie, cu execuția în masă a cunoștințelor apropiate.

— Păi, să presupunem că amestec, denaturez, combin, rumeg și regurgitez totul, adaug condimente personale și impregnez lucrurile așa de mult cu mine însumi, încât nu rămâne decât praful din autobiografie – acel gen de praf, desigur, care produce cel mai portocaliu dintre ceruri. Și nu o să-l scriu acum, pregătirea o să dureze mult, poate ani... În tot cazul, mai întâi o să fac altceva – vreau să traduc ceva în stilul meu, dintr-un vechi înțelept francez – pentru a instaura o dictatură deplină asupra cuvintelor, fiindcă în *Cernîșevski* încă mai există tentative de vot.

— Toate astea sunt minunate, a zis Zina. Îmi place enorm. Cred că o să fii un scriitor cum n-a mai existat vreunul înainte, iar Rusia îți va duce dorul – atunci când își va veni în fire, prea târziu... Dar mă iubești?

— Ceea ce-ți spun este, de fapt, un fel de declarație de dragoste, a răspuns Feodor.

– Un „fel de" nu este suficient. Știi, probabil, că uneori voi fi torturat de nefericită cu tine. Dar în ansamblu nu contează, sunt gata să fac față.

Ea a zâmbit, deschizând larg ochii și înălțându-și sprâncenele, iar apoi s-a lăsat încet pe spate în scaun și a început să-și pudreze bărbia și nasul.

– Ah, trebuie să îți spun – e nemaipomenit – are el un pasaj faimos pe care cred că pot să-l spun pe de rost, dacă-l zic pe tot deodată, deci nu mă întrerupe, este o traducere aproximativă: a fost odată un bărbat, trăia ca un adevărat creștin, făcea mult bine, uneori cu vorba, uneori cu fapta, iar uneori cu tăcerea, ținea posturile; bea apă din văile munților (e bun, nu-i așa?), hrănea spiritul meditației și vigilenței; trăia o viață pură, dificilă și înțeleaptă, însă atunci când a simțit apropierea morții, în loc să se gândească la aceasta, în loc de lacrimi de căință și despărțiri pline de tristețe, în loc de călugări și un notar în negru, el a invitat oaspeți la o sărbătoare, acrobați, actori, poeți, o mulțime de dansatoare, trei magicieni, studenți veseli din Tollenburg[1], un călător din Taprobana[2], iar în aburul versurilor melodioase, măștilor și muzicii, a golit un pocal de vin și a murit, cu un zâmbet lipsit de griji pe chip.. Magnific, nu-i așa? Dacă trebuie să mor cândva, atunci exact așa aș vrea să fie.

– Numai că fără dansatoare, a zis Zina.

– Păi, nu sunt decât un simbol al companiei vesele.. Poate că acum putem pleca?

– Trebuie să plătim, a zis Zina. Cheamă-l.

După aceea au rămas cu unsprezece pfenigi, socotind și moneda înnegrită pe care o culesese ea de pe trotuar cu o zi sau două înainte: avea să aducă noroc. În timp ce mergeau pe stradă, el a simțit un fior rapid de-a lungul șirei spinării și din nou acea constrângere emoțională, dar acum într-o formă nouă, languroasă. Până acasă era un drum de douăzeci

---

1 Suburbie a orașului olandez Hoofddorp.

2 Pe hărțile întocmite de Ptolemeu (90-168), acesta era numele ținutului pe care se află astăzi republica Sri Lanka.

de minute de mers pe jos încet, iar aerul, întunericul şi mirosul dulce al teilor în floare provocau un vid dureros la baza pieptului. Acest parfum se pierdea pe distanţa de la un tei la altul, fiind înlocuit de o prospeţime neagră, şi apoi iarăşi sub următoarea boltă se acumula un nor apăsător şi greu, iar Zina zicea lărgindu-şi nările: „Ah, miroase" şi iarăşi întunericul era secat de savoare, şi iarăşi se încărca de miere. Oare chiar o să se întâmple la noapte? Oare chiar o să se întâmple acum? Povara şi ameninţarea extazului. Când merg cu tine aşa, nespus de încet, şi te ţin pe după umeri, totul se leagănă uşor, capul îmi zumzăie şi-mi vine să-mi târşâi picioarele; papucul stâng îmi alunecă de pe călcâi, ne târâm, hoinărim, ne micşorăm într-o ceaţă – acum aproape că ne-am topit de tot... Iar într-o bună zi ne vom aminti toate astea – teii şi umbra de pe zid şi ghearele netăiate ale unui pudel ţăcănind pe dalele nopţii. Şi steaua, steaua. Iar aici sunt piaţa şi biserica întunecată, cu lumina galbenă a ceasului său. Iar aici, la colţ, casa.

Adio, carte! Ca în viaţă, şi-ai minţii ochi se-nchid odat'. Oneghin din genunchi se-nalţă – dar pleacă acel ce l-a creat. Urechea însă nu se poate de muzică, de basm desparte şi-atunci, chiar ale sorţii strune continuă vibrant să sune; căci înţeleptul cititor nu ţine cont că pun „Sfârşit": umbra poveşti-mi infinit se-ntinde peste-un orizont de pagină, al dimineţii – şi nu se-ncheie fraza vieţii.

Sfârşit

În seria de autor „Vladimir Nabokov"

au apărut :

Lolita
Ada sau ardoarea
Vorbește, memorie
Invitație la eșafod
Ochiul
Disperare
Lucruri transparente
Rege, damă, valet
Povestirile lui Vladimir Nabokov
Mașenka
Originalul Laurei
Apărarea Lujin
Vrăjitorul
Un hohot în beznă
Adevărata viață a lui Sebastian Knight
Pnin
Blazon de bastard
Privește-i pe arlechini!
Darul

www.polirom.ro

Redactor: Ada Tanasă
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: septembrie 2013. Apărut: 2013
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00, (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare), E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53 • C.P. 15-728
Tel.: (021) 313.89.78, E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

IMPRIMERIA ARTA GRAFICA

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România
Nr. RO44RNCB5101000001710001 BCR UNIREA